

ORHAN PAMUK

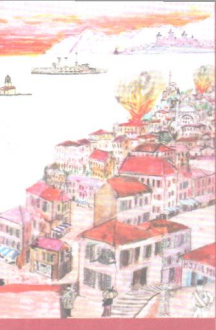
VEBA GECELERİ

55

YKY

YAPI KREDİ YAYINLARI

ORHAN
PAMUK

VEBBA
GEOCELEERi

VEBA GECELERİ

Orhan Pamuk 1952'de İstanbul'da doğdu. *Cevdet Bey ve Oğulları* ve *Kara Kitap* romanlarında anlattığına benzer kalabalık bir ailede, Nişantaşı'nda büyüdü. Otobiyografik kitabı *İstanbul'da* anlattığı gibi çocukluğundan yirmi iki yaşına kadar yoğun bir şekilde resim yaparak ve ileride ressam olacağını düşleyerek yaşadı. Liseyi İstanbul'daki Amerikan lisesi Robert Kolej'de okudu. İstanbul Teknik Üniversitesi'nde üç yıl mimarlık okuduktan sonra, mimar ve ressam olmayacağına karar verip okulu bıraktı ve İstanbul Üniversitesi'nde gazetecilik okudu. Pamuk, yirmi üç yaşından sonra romancı olmaya karar vererek başka her şeyi bıraktı ve kendini evine kapatıp yazmaya başladı. İlk romanı *Cevdet Bey ve Oğulları* ile Milliyet Yayınları Roman Ödülü'nü kazandı. Kitap 1982'de yayımlandı ve aynı yılın Orhan Kemal Roman Armağanı'nı aldı. Pamuk ertesi yıl *Sessiz Ev* adlı romanını yayımladı ve bu kitabın Fransızca çevirisiyle 1991'de Prix de la Découverte Européenne'ni kazandı. Venedikli bir köle ile bir Osmanlı âlimi arasındaki gerilimi ve dostluğu anlatan romanı *Beyaz Kale* (1985), pek çok dile çevrilerek Pamuk'a uluslararası ününü sağlayan ilk romanı oldu. Aynı yıl karısıyla Amerika'ya gitti ve 1985-88 arasında New York'ta Columbia Üniversitesi'nde misafir öğretim üyesi olarak bulundu. İstanbul'un sokaklarını, geçmişini, kimyasını ve dokusunu, kayıp karısını arayan bir avukat aracılığıyla anlatan *Kara Kitap*'ı 1990'da yayımladı. Fransızca çevirisiyle France Culture Ödülü'nü kazanan bu roman, geçmişten ve bugünden aynı heyecanla söz edebilen bir yazar olarak Pamuk'un ününü hem Türkiye'de hem de yurtdışında genişletti. 1991'de, Pamuk'un Rüya adını verdiği bir kızı oldu. 1992'de yayımladığı *Gizli Yüz* adlı senaryosu Antalya Alun Portakal Film Festivali'nde En İyi Senaryo Ödülü'ne layık görüldü. 1994'te, esrarengiz bir kitaptan etkilenen üniversiteli bir genci hikâye ettiği *Yeni Hayat* adlı şiirsel romanı yayımlandı. Osmanlı ve İran nakkaşlarını, Batı dışındaki dünyanın görme ve resmetme biçimlerini bir aşk ve aile romanının entrikasıyla hikâye ettiği *Benim Adım Kırmızı* adlı romanı 1998'de yayımlandı. Bu kitapla Fransa'da Prix du Meilleur livre étranger (2002), İtalya'da Grinzane Cavour (2002) ve İrlanda'da International Impac-Dublin (2003) ödüllerini kazandı. 1990'ların ortasından itibaren Pamuk, insan hakları ve düşünce özgürlüğü konularında yazdığı makalelerle Türkiye devletine karşı eleştirel bir tavır takındı. Yurtiçinde ve yurtdışında çeşitli gazete ve dergilere yazdığı edebi, kültürel makalelerden oluşturduğu geniş bir seçmeyi 1999 yılında *Öteki Renkler* adıyla yayımladı. "İlk ve son siyasi romanım" dediği *Kar* adlı kitabını 2002'de yayımladı. Kars şehrinde, siyasal İslamcılar, askerler, laikler, Kürt ve Türk milliyetçileri arasındaki şiddeti ve gerilimi hikâye eden bu kitap, *New York Times Book Review* tarafından 2004 yılının en iyi 10 kitabından biri seçildi. Pamuk'un 2003 yılında yayımladığı *İstanbul*, yazarın hem yirmi iki yaşına kadar olan hauralarını aktardığı bir haura kitabı hem de kendi kişisel albümüyle, Batılı ressamların ve yerli fotoğrafçıların eserleriyle zenginleştirilmiş, İstanbul üzerine bir denemidir. Kitapları 63 dile çevrilmiş, bütün dünyada 13 milyon (Türkiye'de 2, yurtdışında 11 milyon) satmış olan Pamuk, pek çok üniversiteden şeref doktora'sı aldı. Alman Kitapçılar Birliği tarafından 1950 yılından beri verilmekte olan, Almanya'nın kültür alanındaki en seçkin ödülü olarak kabul edilen Barış Ödülü, 2005'te Orhan Pamuk'a verildi. Ayrıca *Kar* Fransa'da her yıl en iyi yabancı romana verilen Le Prix Médicis étranger ödülünü aldı. Aynı yıl *Prospect* dergisi tarafından dünyanın 100 entelektüeli arasında gösterildi ve 2006 yılında *Time* dergisi tarafından dünyanın en etkili 100 kişisinden biri seçildi. American Academy of Arts and Letters'in ve Çin Sosyal Bilimler Akademisi'nin şeref üyesi olan Pamuk, senede bir dönem Columbia Üniversitesi'nde ders veriyor. Orhan Pamuk 2006 yılında Nobel Edebiyat Ödülü'nü olarak bu ödülü kazanan ilk Türk oldu. 2007'de, ödül konuşması "Babamın Bavulu" diğer önemli ödül konuşmalarıyla hırliktle kitaplaştı. Pamuk 2008'de aşk, evlilik, dostluk, mutluluk gibi konuları bireysel ve toplumsal boyutlarıyla işlediği *Masumiyet Müzesi* adlı romanını; 2010 yılında ise çocukluğundan başlayarak hayatını ve edebiyatla ilişkisini eksen alan yazı ve röportajlarından oluşan *Manzaradan Parçalar*'ı yayımladı. Pamuk, 2009'da Harvard Üniversitesi'nde verdiği Norton derslerini 2011 yılında *Saf ve Düşünceli Romancı* adıyla kitaplaştırdı. 2012'de İstanbul'da Masumiyet Müzesi'ni açtı ve müzenin kataloğu *Şeylerin Masumiyeti*'ni yayımladı. Aynı yıl "Avrupa kültürüne olağanüstü katkılardan" dolayı Danimarka'da Sonning Ödülü'nü aldı. 2013'te ise kitaplarından seçtiği en güzel parçalardan oluşan *Ben Bir Ağacım*'ı yayımladı. Masumiyet Müzesi, Avrupa Müzeler Forumu tarafından 2014 yılında Avrupa'nın en iyi müzesi seçildi. Üzerinde altı yıl çalıştığı ve bir sokak saucısı ile ailesinin İstanbul'daki kırk yılını hikâye eden romanı *Kafamda Bir Tuhafılık*'ı 2014 yılının Aralık ayında yayımladı. Büyük ilgi gören kitap 2015 yılında "Roman" dalında verilen Aydın Doğan Vakfı Ödülü ile Erdal Öz Ödülü'nü kazandı. 2016'da Tolstoy Müzesi Vakfı'na düzenlenen Yasnaya Polnaya Ödülü'nü ("Yabancı Edebiyat" kategorisinde) aldı. *Kırmızı Saçlı Kadın* adlı romanı 2016 yılının Şubat ayında yayımlandı. Yazarın en çok okunan, tartışılan kitaplarından biri olan roman İtalyanca çevirisiyle 2017 yılında Lampedusa Ödülü'nü kazandı.

Orhan Pamuk'un
YKY'deki kitapları

- Veba Geceleri (2021)
Hatıraların Masumiyeti (2016)
Kırmızı Saçlı Kadın (2016)
Kafamda Bir Tuhaflık (2014)
Şeylerin Masumiyeti (2012)
Saf ve Düşünceli Romancı (2011)
Manzaradan Parçalar (2010)
Masumiyet Müzesi (2008)
Babamın Bavulu (2007)
İstanbul-Hatıralar ve Şehir (2003)
Kar (2002)
Öteki Renkler (1999)
Benim Adım Kırmızı (1998)
Yeni Hayat (1994)
Gizli Yüz (1992)
Kara Kitap (1990)
Beyaz Kale (1985)
Sessiz Ev (1983)
Cevdet Bey ve Oğulları (1982)
- Turuncu - Önsöz ve Fotoğraflar (2020)
Balkon - Önsöz ve Fotoğraflar (2018)
Kara Kitap-25 Yaşında (2015)
Resimli İstanbul-Hatıralar ve Şehir (2015)
Kara Kitap'ın Sırları (2013)

DELTA

Babalar, Analar ve Oğullar
(Cevdet Bey ve Oğulları, Sessiz Ev, Kırmızı Saçlı Kadın) (2018)

DOĞAN KARDEŞ

Ben Bir Ağacım (Seçme Parçalar) (2013)

ORHAN PAMUK

Veba Geceleri

Roman

YAPI KREDİ YAYINLARI

Yapı Kredi Yayınları - 5758
Edebiyat - 1650

Veba Geceleri / Orhan Pamuk

Editör: İshak Reyna
Düzeltili: Filiz Özkan

Kapak resmi ve harita: Orhan Pamuk - Ahmet İşıkcı
Uygulama: Arzu Yaraş
Dizgi ve grafik uygulama: Akgül Yıldız

Baskı: Mega Basım Yayın San. ve Tic. A.Ş.
Cihangir Mah. Güvercin Cad. No: 3/1 Baha İş Merkezi
A Blok Kat: 2 34310 Haramidere / İstanbul
Telefon: (0 212) 412 17 00
Sertifika No: 44452

1. baskı: İstanbul, Mart 2021 (300.000)
ISBN 978-975-08-4928-2

© Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık Ticaret ve Sanayi A.Ş., 2013
Sertifika No: 44719

Bütün yayın hakları saklıdır.
Kaynak gösterilerek tanıtım için yapılacak kısa alıntılar dışında
yayıncının yazılı izni olmaksızın hiçbir yolla çoğaltılamaz.

Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık Ticaret ve Sanayi A.Ş.
İstiklal Caddesi No: 161 Beyoğlu 34433 İstanbul
Telefon: (0212) 252 47 00 Faks: (0212) 293 07 23
<http://www.ykykultur.com.tr>
e-posta: ykykultur@ykykultur.com.tr
[facebook.com/yapikrediyayinlari](https://www.facebook.com/yapikrediyayinlari)
twitter.com/YKYHaber
[instagram.com/yapikrediyayinlari](https://www.instagram.com/yapikrediyayinlari)

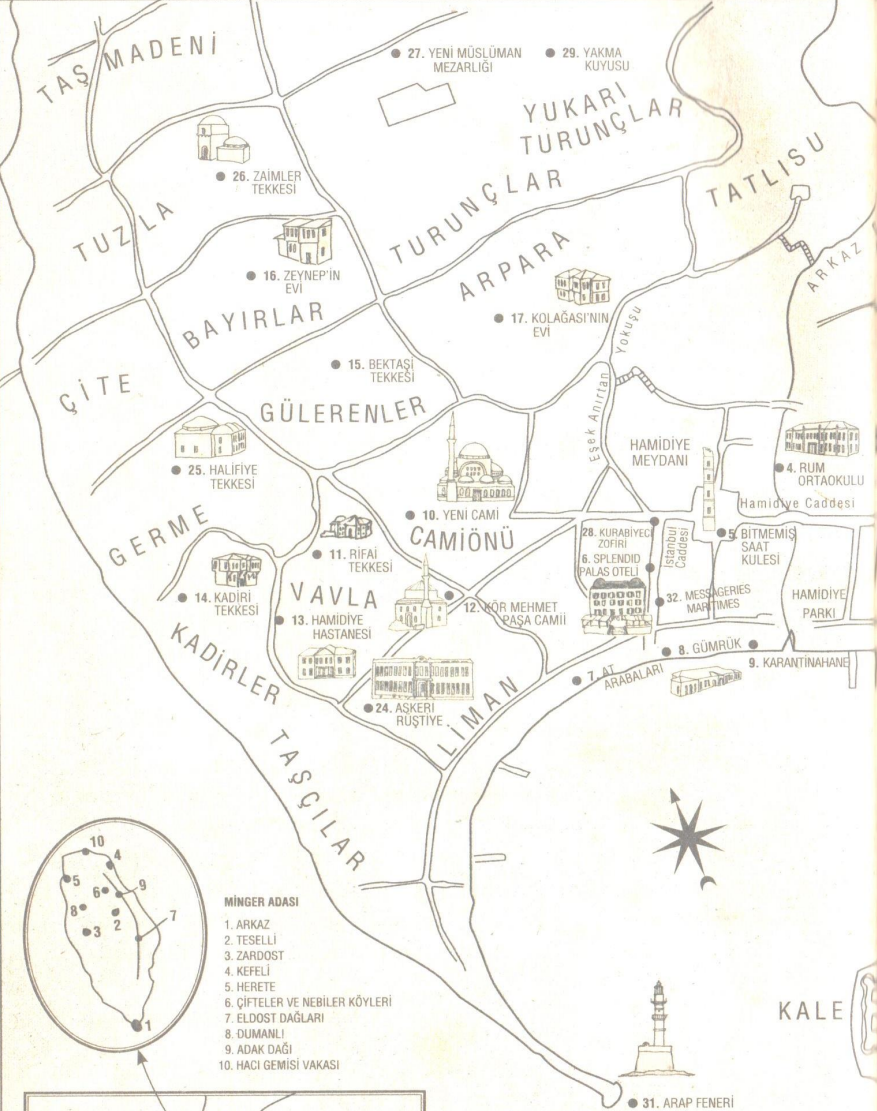
Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık
PEN International Publishers Circle üyesidir.

“Tehlike yaklaşırken insanın içinde aynı derecede güçlü iki ses duyulur: Birincisi çok mantıklı bir sestir, insana tehlikenin cinsini ve özelliklerini incelemesini ve ondan kaçmanın çarelerini bulmasını öğütler. İkinci ses ise sanki daha da mantıklıdır: Yaklaşan tehlikeyi düşünmek yalnızca mutsuzluk ve acı vereceğine ve zaten insanın olabilecekleri tahmin edip olayların genel gidişatını değiştirmeye gücü yetmeyeceğine göre, en iyisi, insanın başına gelene kadar korkunç olaylara gözlerini kapamak ve tatlı şeyler düşündürmektir, der bu ikinci ses.”

Lev Tolstoy, *Savaş ve Barış*

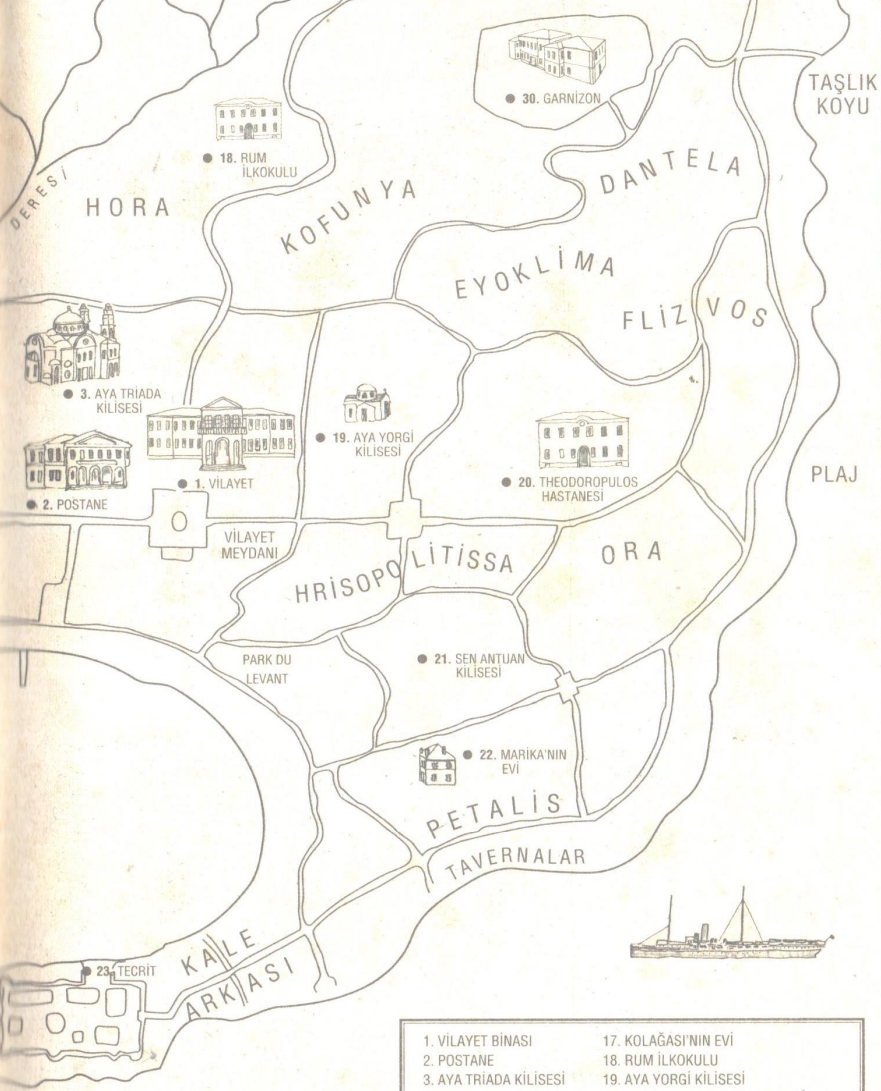
“Günümüz yazarlarından hiçbirisi bu belgeleri inceleyip birbirleriyle karşılaştırarak veba felaketinin gerçek bir tarihini yazmaya girişmemiştir.”

Alessandro Manzoni, *Nişanlılar*

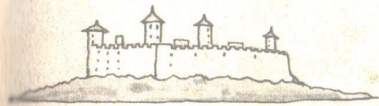

Ölçek 1:10 000

1. VİLAYET BİNASI	17. KOLAĞASI'NIN EVİ
2. POSTANE	18. RUM İLKOKULU
3. AYA TRIADA KİLİSESİ	19. AYA YORGI KİLİSESİ
4. RUM ORTAOKULU	20. THEODOROPULOS HASTANESİ
5. BİTMEMİŞ SAAT KULESİ	21. SEN ANTUAN KİLİSESİ
6. SPLENDİD PALAS OTELİ	22. MARIKA'NIN EVİ
7. AT ARABALARI	23. TECRİT
8. GÜMRÜK	24. ASKERİ RÜŞTİYE
9. KARANTİNAHANE	25. HALİFYE TEKKESİ
10. YENİ CAMİ	26. ZAIMLER TEKKESİ
11. RİFÂİ TEKKESİ	27. YENİ MÜSLÜMAN MEZARLIĞI
12. KÖR MEHMET PAŞA CAMİİ	28. KURABİYECİ ZOFİRİ
13. HAMİDİYE HASTANESİ	29. YAKMA KUYUSU
14. KADİRİ TEKKESİ	30. GARNİZON
15. BEKTAŞİ TEKKESİ	31. ARAP FENERİ
16. ZEYNEP'İN EVİ	32. MESSEGERIES MARİTIMES AÇENTESİ

Dikkatli okurların hemen fark edecekleri gibi ön kapak resmi Vilayet Meydanı civarından Arkaz şehrini göstermesine rağmen, arka planda, uzaklarda Kale ve şehir yeniden gözükmemektedir. Arkaz Kalesi'nin uzaktan görünüşünden vazgeçemediği için bu tutarsızlığa beni ikna eden ressam Ahmet Işıkcı'ya ve kitabı bitirirken öneri ve düzeltmelerinden yararlandığım tarihçi dostum Edhem Eldem'e ve editörler Yücel Demirel, Teyfur Erdoğan, Fahri Güllüoğlu, Darmin Hadzibegoviç ve Şeyda Öztürk'e teşekkür ederim.

GİRİŞ

Bu hem bir tarihi roman hem de roman biçiminde yazılmış bir tarihtir. Doğu Akdeniz'in incisi Minger Adası'nın yaşamındaki en yoğun ve en sarsıcı altı ayı anlatırken, çok sevdiğim bu ülkenin tarihini de hikâyeme kattım.

1901 yılındaki veba salgını sırasında adada olup bitenleri araştırırken, bu kısa ve dramatik sürede kahramanların öznel kararlarını anlamaya tarih biliminin yetmeyeceğini, bunların roman sanatının yardımıyla daha iyi anlaşılabilceğini hissettim ve bu ikisini birleştirmeye çalıştım.

Okurlar çıkış noktamın bu yüksek edebi sorunlar olduğunu lütfen sanmasınlar. Önce kitapta bütün zenginliğini aktarmaya çalıştığım mektuplar geçti elime. 33. Osmanlı Padişahı V. Murat'ın üçüncü kızı Pakize Sultan'ın 1901 ile 1913 arasında ablası Hatice Sultan'a yazdığı 113 mektubu notlandırarak yayına hazırlamam istenmişti. Okumaya başladığınız kitap ilk başta bu mektuplar için hazırlanmış bir “yayına hazırlayanın önsözü”dür.

Önsöz uzadı, araştırmalarla çeşitlendi ve elinizdeki kitaba dönüştü. Her şeyden önce sevimli ve aşırı duyarlı Pakize Sultan'ın üslubu ve zekâsıyla büyülediğimi itiraf etmeliyim. Pakize Sultan'ın çok az tarihçi ve romancıya nasip olan bir anlatma iştahı, ayrıntı merakı ve tasvir yeteneği vardı. Yıllarca İngiliz ve Fransız arşivlerinde Osmanlı İmparatorluğu'nun liman şehirlerinden yazılmış konsolos raporlarını okumuş, onlara dayanarak doktora yapmış, akademik kitaplar yayımlamış bir kadını. Aynı olayları, kolera ya da veba günlerini hiçbir konsolos bu derinlik ve güzellikte anlatamadığı gibi, hiçbirinde Osmanlı liman şehirlerinin havası ve çarşının pazarın renkleri hissedilmez ve martıların çığlıkları, at arabalarının tekerlek sesleri işitilmez. Yayınlayanın Önsözü'nü bir romana çevirme fikrini bana insanlara, şeylere ve olgulara yoğun bir duyarlılık ile yaklaşan Pakize Sultan'ın hayat dolu anlatımı vermiş olabilir.

Mektupları okurken kendime şu soruyu sordum: Pakize Sultan'ın aynı olayları tarihçi ve konsoloslardan çok daha renkli ve “teferruatlı” anlatabilmesinin nedeni onun “kadın” olması mıdır? Veba günleri sırasında Vilayet'teki misafirhane odasından neredeyse hiç çıkmayan mektup yazarının şehirde olup bitenleri doktor ko-

casının anlattıklarından öğrendiğini unutmayalım! Pakize Sultan bu erkek siyasetçiler, bürokratlar ve doktorlar dünyasını mektuplarında tasvir ettiği gibi, onlarla özdeşleşmeyi de başarmıştı. Ben de roman-tarihimde bu dünyayı kendimce canlandırmaya çalıştım. Pakize Sultan kadar açık, parlak ve hayata susamış olmak çok zordur tabii ki.

Yayımlandığında en azından toplam 600 sayfa tutacak bu şahane mektuplarla bu derece heyecanlanmamın bir başka nedeni benim de bir Minger kızı olmamdır elbette. Çocukluğumda, ders kitaplarında, gazete köşelerinde ve en çok da tarihi kahramanlık masalları ve resimli romanlar yayımlayan haftalık milli çocuk dergilerinde (*Ada Dersleri*, *Tarih Bilgisi*) Pakize Sultan'la karşılaştım. Ona zaten özel bir yakınlık hissederdim. Minger Adası başkaları için ne kadar efsanelerden çıkma masalımsı bir yerse, Pakize Sultan da benim için aynı derecede bir masal kahramanıdır. Bir anda elime geçen mektupları sayesinde masal kahramanı Sultan'ın günlük hayat dertleri, gerçek duyguları ve en önemlisi güçlü kişiliği ve samimiyetiyle karşılaşmak beni büyüledi. Sabırlı okurlar kitabın sonunda onunla şahsen tanıştığımı da göreceklerdir.

Mektuplardaki dünyanın gerçekliğinden İstanbul, Minger ve İngiliz ve Fransız arşivlerinde çalışarak ve dönemden söz eden belge ve hatıratları gözden geçirerek emin oldum. Ama tarihi romanımı yazarken yer yer kendimi Pakize Sultan'la özdeşleştirmekten, sanki şahsi hikâyemi yazıyormuş gibi hissetmekten alamadım.

Roman sanatı kendi yaşadığımız hikâyeleri başkalarının hikâyesi gibi, başkalarının yaşadığı hikâyeleri de kendimiz yaşamışız gibi yazabilme hünerine dayanır. Bu yüzden kendimi bir padişah kızı, bir sultan gibi hissederken bir romancı gibi davrandığıma kolaylıkla inanıyorum. Ama zor olan veba ve karantina mücadelesini yöneten iktidar sahibi erkeklerle, paşalarla ve doktorlarla özdeşleşmekti.

Romanın ruh ve biçim açısından kişisel bir hikâyeden çok herkesin hikâyesi olan bir tarihe benzemesi için pek çok değişik bakış açısından anlatılmış olması daha uygundur. Öte yandan erkek yazarların en kadını olan büyük romancı Henry James'in, bir romanın inandırıcılığı için ayrıntıların, her şeyin, tek bir kişinin bakış açısının çevresinde toplanmasının uygun olacağı yolundaki görüşüne katılıyorum.

Ama aynı zamanda bir tarih kitabı kaleme aldığım için pek çok kereler “tek kişinin görüş açısı” kuralına uymadım, hatta bozdum bu kuralı. Böylece en duygulu anlarda okura bilgiler, rakamlar verdim ve kurum tarihleri anlattım. Ya da tam bir kahramanın ince duygularını anlatırken, onun bilemeyeceği bambaşka bir kahramanın düşüncelerine hızla ve pervasızca geçtim. Veya Abdülaziz’in tahttan indirildikten sonra kaledildiğine samimiyetle inanmama rağmen, bazılarına göre intihar ettiğini de yazdım. Yani Pakize Sultan’ın mektuplarda anlattığı o renkli âlemi içindeki başka tanıkların gözünden de görmeye çalıştım ki kitabım biraz daha çok tarih olsun.

Bu mektupların bana nasıl geldiği, polisiye hikâyeyi ne kadar ciddiye aldığım, neden önce mektupları yayımlamadığım gibi yıllardır bana çok sık sorulan sorulardan yalnızca ikincisini burada cevaplayacağım. Aslında roman fikri mektuplardaki cinayetlerden ve Abdülhamit’in roman zevkinden söz ettiğim akademisyen arkadaşlarım tarafından desteklendi. Cambridge University Press gibi itibarlı bir yayınevinin polisiye fikriyle ilgilenmesi ve küçük Minger Adası’nın tarihini önemsemesi de beni teşvik etti. Yıllar boyunca kayda geçirmeye doyamadığım bu harika âlemin sırları ve anlamı katilin kim olduğundan çok daha derin ve ayrı bir konudur elbette. Katilin kimliği en fazla bir işaret olabilir. Polisiye merakı, en büyük tarihi romancı Tolstoy’un sözlerinden ve bu Giriş’ten başlayarak bütün kitabı bir işaretler denizine dönüştürecektir.

Bazıları popüler ve resmi tarihçilerle (ad vermesem de) çok fazla tartıştığımı söyleyerek eleştirdiler beni. Haklı olabilirler. Bunu popüler, sevilen tarih kitaplarını ciddiye aldığımız için yaptık.

Orient ve Levant ya da Doğu ve Doğu Akdeniz tarihi hakkındaki her kitabın önsözünde transliterasyon sorunları anlatılır ve yerel eski harflerin Latin alfabesiyle nasıl karşılandığı açıklanır. O sıkıcı kitaplardan bir tane daha yazmadığım için memnunum. Zaten Minger alfabesi ve dili başka hiçbir şey ile karşılanamaz! Yerel adları bazan olduğu gibi, bazan söylendiği gibi yazdım. Gürcistan’da adı benzer şekilde yazılan bir başka şehir olması basit bir rastlantıdır. Ama kitabımda pek çok şeyin okura unutulmaya yüz tutmuş hatıralar gibi aşına görünmesi rastlantı değil, niyet edilmiş bir şeydir.

Mîna Mingerli, İstanbul, 2017

1. BÖLÜM

1901 yılında İstanbul'dan yola çıkan buharlı bir gemi bacasından kara kömür dumanları salarak dört gün güneye gittikten ve Rodos Adası'nı geçtikten sonra güneydeki tehlikeli ve fırtınalı sularda yarım gün daha İskenderiye yönünde ilerlerse yolcuları Minger Adası'ndaki Arkaz Kalesi'nin zarif kulelerini görebilirlerdi. İstanbul-İskenderiye hattı üzerinde olduğu için kalenin esrarengiz gölgesi ve silueti pek çok geminin yolcuları tarafından uzaktan hayranlık ve merakla seyredilirdi. Bazı ince ruhlu kaptanlar, Homeros'un *İlyada*'da "pembe taştan yeşil elmas" ifadesiyle sözünü ettiği şahane görüntü ufukta belirince yolcuları Minger manzaralarının tadını çıkarsınlar diye güverteye davet ederler ve Doğu'ya giden ressamlar bu romantik manzarayı kara fırtına bulutları ekleyerek coşkuyla resmederlerdi.

Bu gemilerin yalnızca bazıları Minger Adası'na uğrardı, çünkü o günlerde adaya haftada bir gelen ve düzenli sefer yapan yalnızca üç gemi vardı: Messageries Maritimes şirketinin, düdüğünün tiz sesini Arkaz'da herkesin tanıdığı *Saghalien* ve daha kalın sesli *Equateur* ile Giritli Pantaleon şirketinin nadiren ve kısa kısa düdüğü çalan nazik gemisi *Zeus*. Demek ki hikâyemizin başladığı, 22 Nisan 1901 gece yarısından iki saat önce Minger Adası'na tarifesiz bir vapurun yaklaşıyor olması olağanüstü bir duruma işaret ediyordu.

Adaya kuzeyden bir casus gemisi gibi sessizce yaklaşan ince beyaz bacalı, sivri burunlu bu tekne, Osmanlı bandıralı Aziziye idi. Gemi, Padişah II. Abdülhamit'in emriyle İstanbul'dan çok özel bir görevle Çin'e seçkin bir Osmanlı heyeti götürüyordu. Fesli, kavuklu ve şapkalı on yedi heyet üyesinin, din adamlarının, askerlerin, çevirmenlerin ve bürokratların arasına Abdülhamit yeni evlendirdiği yeğeni Pakize Sultan ile kocası Damat Doktor Nuri Bey'i son anda katmıştı. Mutlu, heyecanlı, biraz da şaşkın yeni evliler Çin heyetine niye alındıklarını çıkaramamış, bu konuyu aralarında çok konuşmuşlardı.

Abbları gibi Padişah amcasını sevmeyen Pakize Sultan, Abdülhamit'in kendisi ve kocasını sırf kötülük olsun diye heyete aldığından emindi de bunun nedenini henüz çıkarabilmiş değildi. O günlerde bazı Saray dedikoducuları bu kötülüğün yeni evlile-

ri İstanbul'dan uzaklaştırmak, sarı hummalı Asya topraklarında, koleralı Arap çöllerinde ölüme terk etmek olduğunu söylerken, başkaları Abdülhamit'in niyetinin ancak oyunları bittikten sonra anlaşıldığını hatırlatıyordu. Damat Doktor Nuri Bey ise daha iyimserdi. Otuz sekiz yaşında çok başarılı ve çalışkan bir karantina doktoruydu. Uluslararası sağlık konferanslarında Osmanlı Devleti'ni temsil etmişti. Başarıları sayesinde Abdülhamit'in dikkatini çekmiş, onunla tanışmış ve pek çok karantina doktorunun bildiği şeyi, Padişah'ın polisiye romanlar kadar Avrupa tıbbındaki ilerlemelere de meraklı olduğunu görmüştü. Padişah mikrop, laboratuvarlar ve aşılardan konusundaki gelişmeleri izleyip en son tıbbi buluşları İstanbul'a ve Osmanlı topraklarına getirtmek istiyordu. Padişah'ın Asya'dan ve Çin'den Batı'ya yeni salgın hastalıkların geldiğinden haberdar olduğuna ve bu konuda telaşlandığına da tanık olmuştu Doktor Nuri.

Padişah'ın gezi gemisi Aziziye, Doğu Akdeniz rüzgârsız olduğu için beklenenden daha hızlı yol alıyordu. Açıklanan güzergâhta olmamasına rağmen Aziziye İzmir limanına uğramıştı. Gemi puslar içindeki İzmir rıhtımına yaklaşırken ikide bir dar merdivenlerden kaptan köşküne çıkıp izahat isteyen heyet üyeleri, esrarengiz bir yolcunun gemiye alınacağını öğrendiler. Rus kaptan bile gemiye binecek yolcunun kim olduğunu bilmediğini söylüyordu.

Aziziye'nin esrarengiz yolcusu Osmanlı İmparatorluğu'nun sağlık başmüfettişi namı kimyager ve eczacı Bonkowski Paşa'ydı. Altmış yaşındaki yorgun ama hareketli adam Padişah'ın başkimyageri ve modern Osmanlı eczacılığının kurucusuydu. Bir yandan da gülsuyu ve koku üreten, maden suyu şişeleyen, eczacılık işleri yapan çeşitli şirketlerin eski sahibi ve yarı başarılı bir işadamıydı. Son on yıldır yalnızca Osmanlı Devleti'nin Hıfzısıhha Başmüfettişliği'ni yapıyor, hem Padişah'a kolera ve veba salgınları konusunda raporlar yazıyor hem de salgından salgına, limandan limana, şehirden şehre Padişah adına karantina ve sağlık önlemlerini denetlemeye koşuyordu.

Kimyager ve eczacı Bonkowski Paşa milletlerarası karantina kongrelerinde de pek çok kere Osmanlı Devleti'ni temsil etmişti. Doğu'dan gelen veba hastalığına karşı Osmanlı Devleti'nin alması gereken önlemler konusunda Padişah Abdülhamit'e dört yıl önce bir "layiha" yazmıştı. İzmir'de Rum mahallelerinde yayılmakta

olan vebayı durdurmak için özel olarak görevlendirilmişti. Çeşit çeşit kolera salgınından sonra Doğu'dan gelen ve uzman doktorların "virulence" diye nitelendirdiği hasta etme gücü bazan artan, bazan azalan yeni veba mikrobu Osmanlı Devleti'ne varmıştı işte!

Osmanlı'nın Doğu Akdeniz'deki en büyük limanı İzmir'de Bonkowski Paşa altı haftada veba salgınını durdurmuştu. Halkın eve kapatmalara boyun eğmesi, kordonlara uyması, yasakları istekle dinlemesi ve belediye ve polislerle birlikte fare avlamasıyla olmuştu bu. Çoğu tulumbacı olan pompacı dezenfektasyoncular bütün şehri kokutmuştu. Yalnız *Ahenk* ve *Amaltheia* gibi İzmir gazeteleri ya da *Tercüman-ı Hakikat*, *İkdam* gibi İstanbul gazeteleri değil, vebanın Doğu'dan gelişini liman liman izleyen Fransız ve İngiliz gazeteleri de Osmanlı Karantina Teşkilatı'nın başarısına sütunlarını açıyorlardı: Leh kökenli, İstanbul doğumlu kimyager Bonkowski Paşa Avrupalı için tanındık ve itibarlı bir sima idi. İzmir'de veba salgını on yedi kişinin ölümünden sonra başarıyla söndürülmüş ve liman, rıhtımlar, gümrükler, dükkânlar, çarşılar açılmış, okullarda dersler yeniden başlamıştı.

Aziye'nin seçkin yolcuları kamara pencerelerinden ve güverte-den kimyager Paşa'nın ve muavininin gemiye binişini seyrederek bu karantina ve sağlık siyaseti başarısından haberdardılar. Eski Başkimyager beş yıl önce Abdülhamit tarafından Paşa yapılmıştı. Stanislaw Bonkowski'nin üzerinde karanlıkta rengi seçilemeyen bir muşamba, uzun boyunu ve hafif kamburunu ortaya çıkaran bir ceket ve elinde öğrencilerinin otuz yıldır bildiği ve sürekli yanında taşıdığı kurşuni renkli çantası vardı. Muavini Doktor İlias, kimyager Paşa'nın gittiği her yerde kolera ya da veba mikroplarını teşhis etmesine, kirli su ile içilebilir suyu ayırt etmesine ve bu bahaneyle İmparatorluğun bütün sularını tadıp denemesine yarayan taşınabilir laboratuvar kutusunu yüklenmişti. Bonkowski ve muavini, Aziye'nin meraklı yolcularıyla selamlaşmadan kamaralarına çıktılar.

İki yeni yolcunun sessizliği ve mesafeli tutumu Nasihat Heyeti üyelerini daha da meraklandırdı. Bu gizlilikten maksat neydi? Padişah hazretleri aynı gemiyle Osmanlı Devleti'nin en önemli iki veba ve salgın uzmanını (diğeri Damat Doktor Nuri Paşa) niye Çin'e yolluyordu? Ama kısa sürede heyet üyeleri Bonkowski Paşa ve muavininin Çin'e gitmediğini, İskenderiye yolu üzerindeki Minger Adası'nda ineceğini anladılar ve kendi konularına döndüler. Ön-

lerinde Çin Müslümanlarına İslam'ı nasıl anlatmaları gerektiğini tartışacakları üç hafta vardı.

Aziziye gemisindeki diğer karantina uzmanı Damat Doktor Nuri Paşa, Bonkowski Paşa'nın İzmir'de gemiye bindiğini ve Minger'de ineceğini karısından öğrendi. Yeni evliler kimyager Paşa'yı kendi geçmişlerinde ayrı ayrı tanıdıkları, sevdikleri için memnundular. Damat Doktor kendinden yirmi küsur yaş büyük kimyagerle en son Venedik Sağlık Konferansı'na katılmıştı. Ayrıca Bonkowski Paşa Mekteb-i Tıbbiye'nin Sirkeci Demirkapı Kışlası'nda genç öğrenci Nuri'nin kimya hocasıydı. Pek çok öğrenci gibi genç Nuri de Paris eğitilmiş Bonkowski Bey'in laboratuvarında yaptığı ameliyat-ı kimyeviye dersine, daha sonra aldığı kimya-yı uzvi ve kimya-yı madeni derslerine hayrandı. Hocanın şakalarından, bir Rönesans adamı gibi her konuya meraklı olmasından, konuştuğu sokak Türkçesi kadar üç Avrupa dilini de anadili gibi rahatlıkla konuşabilmesinden bütün tıp öğrencileri etkilenirdi. Polonya ordusunda Ruslarla savaşırken yenilgiye uğrayıp, sürgün olan ve Osmanlı ordusuna katılan pek çok Leh subayından birinin İstanbul doğumlu oğluydu Stanislaw Bonkowski.

Damat Doktor'un karısı Pakize Sultan sevinerek çocukluk ve gençlik hatıralarını hatırlamıştı. On bir yıl önce bir yaz, hapis oldukları sarayda hem annesi hem de haremdeki diğer kadınları ateşler içinde bırakıp perişan eden bir hastalık yayılınca, Abdülhamit salgını çıkaranın bir mikrop olduğuna hükmedip, başkimyagerini numune almaya yollamıştı. Bir başka seferinde amcası Abdülhamit, Bonkowski Paşa'yı Çırağan Sarayı'nda, Pakize Sultan ve ailesinin her gün içtikleri suyu tahlil etmekle görevlendirmişti. Abdülhamit, ağabeyi eski padişah V. Murat'ı hapsedtiği Çırağan Sarayı'nda baskı altında tutar, her hareketini denetlerdi ama iş hastalığa gelince en iyi doktorları yollardı ona. Pakize Sultan çocukluğunda babasının amcası, katledilen Padişah Abdülaziz'in başhekimi kara sakallı Rum doktor Marko Paşa'yı ve Abdülhamit'in kendi başhekimi Mavroyeni Paşa'yı da saray ve harem odalarında çok görmüştü.

"Yıllar sonra Bonkowski Paşa'yı bir de Yıldız Sarayı'nda görmüştüm" dedi Pakize Sultan. "Saray'ın sularının tahlilini yapıyor, yeni bir rapor yazıyordu. Bana ve ablalarıma ne yazık ki yalnızca uzaktan gülümsemiş, çocukluğumuzdaki gibi tatlı şakalar yapıp hikâyeler anlatamamıştı."

Damat Doktor Nuri Paşa'nın, Padişah'ın kimyageriyle olan hatıraları çok daha resmi idi. Birlikte Osmanlı Devleti'ni temsil ettikleri Venedik Konferansı'nda çalışkanlığı ve tecrübesiyle kimyagerin saygısını kazanmıştı. Kendisini Abdülhamit'e bir karantina doktoru olarak ilk övenlerden birinin de Bonkowski Paşa olabileceğini, Damat Doktor yeni eşi Pakize Sultan'a heyecanla söyledi ve yalnız tıp mektebinde değil, doktor çıktıktan sonra da kimyager ve eczacı Paşa ile yollarının kesiştiğini hatırlattı ona. Bir keresinde Belediye reisi Blacque Bey'in emriyle, İstanbul'da sokak ortasında hayvan kesen mezbahaların sağlık durumunu incelemişlerdi. Bir başka sefer de Terkos Gölü'nün topoğrafik, jeolojik özellikleri ve göl suyunun mikroskopik analizlerini içeren bir raporu yazarken ona birkaç öğrenci ve doktorla katılmış ve yine zekâsına, çalışkanlığına ve disiplinine hayran kalmıştı. Bu tatlı hatıraların heyecanıla kimyager başmüfettişi yeniden görmek istediler.

2. BÖLÜM

Damat Doktor, Bonkowski Paşa'ya kamarot ile bir pusula yolladı. Kaptan onlara “misafir salonu” denilen kamarada akşam yemeği verdi. Mollalara hiç görünmeyen, yemeklerini odasında yiyen Pakize Sultan da katıldı bu içkisiz yemeğe. Sultan bile olsa o yıllarda bir kadının erkeklerle masaya oturmasının çok nadir bir şey olduğunu hatırlatalım. Pakize Sultan masanın bir ucunda otururken bütün görüp işittiklerini ablasına daha sonra yazdığı için bugün bu tarihi yemek hakkındaki her şeyi biliyoruz.

Soluk yüzlü, küçük burunlu Bonkowski Paşa'nın gören kimse'nin unutmayacağı kocaman mavi gözleri vardı. Öğrencisi Damat Doktor'u görür görmez ona sarıldı. Pakize Sultan'a ise bir Avrupa sarayında bir prenses ile karşılaşmış gibi törenle eğilerek selam verdi ama elini tutup onu rahatsız etmemeye özen gösterdi.

Avrupa nezaket ve teşrifatına meraklı Başkimyager en son Rus Çarı'ndan aldığı ikinci derece Aziz Stanislas nişanı ve yanında taşımaktan hoşlandığı altından Osmanlı imtiyaz madalyasını takmıştı.

Damat Doktor, “Aziz Hocam, İzmir’deki muvaffakiyetinizden dolayı hayranlığımı ifade etmek isterim” dedi.

Bonkowski Paşa, İzmir’deki veba salgının sönmekte olduğu haberinin gazetelerde yayımlanmasından beri tebrikleri mütevazı bir gülümsemeyle kabul ediyordu. “Ben de sizi tebrik ederim!” dedi Doktor Nuri’nin gözlerinin içine bakarak. Doktor Nuri bu tebliğin yıllardır Hicaz’da Karantina Teşkilatı’nda çalışan ve daha sonra Osmanlı Devleti’ni temsil eden bir öğrencisinin çalışmaları için değil, bir Sultan ile; Osmanlı hanedanının bir üyesi, bir padişah kızıyla evlendiği için geldiğini anlayarak gülümsedi. Abdülhamit onu parlak ve başarılı bir doktor olduğu için yeğeniyle evlendirmiş ve bu evlilikten sonra Doktor Nuri’nin parlaklığı ve başarıları unutulmuş, bir damat olduğu daha çok hatırlanır olmuştu.

Ama Damat Doktor Nuri bu duruma çok kısa sürede alışmıştı. Karısıyla o kadar mutluydu ki, alınganlık etmiyordu. Üstelik her zaman Avrupalılar gibi “disiplinli” ve “metodik” (Osmanlı aydınları arasında çok sevilen ve Fransızcadan Türkçeye yeni geçen kelimelerdi bunlar) hocası Bonkowski Paşa’ya çok saygısı vardı. Ona gönül okşayıcı bir şey söylemek istedi:

“İzmir’de salgını durdurmanız, bütün dünyaya Osmanlı Karantina Teşkilatı’nın gücünü gösterdi!” dedi. “Böylece Osmanlı’ya ‘hasta adam’ diyenlere de güzel bir cevap vermiş oldunuz. Kolerayı bitiremedik ama Osmanlı memleketlerinde seksen yıldır ciddi bir veba salgını yoktur. Eskiden Avrupa ile Osmanlı’yı iki yüz yıl ayıran medeniyet çizgisi de Tuna Nehri değil aslında vebadır!” derlerdi. Ama şimdi bu çizgi sayenizde tıpta ve karantinada ortadan kalkmıştır.”

“Ne yazık ki veba Minger Adası’nda görülmüştür” dedi Bonkowski Paşa “Virulence da fevkalade yüksektir.”

“Nasıl?”

“Veba Minger’in Müslüman mahallelerine sirayet etmiş Damat Paşam. Sizin evlilik hazırlıkları içinde bundan haberdar olmayıp hayret etmeniz tabiidir çünkü saklıyorlar. Düğüne icabet edemedik ama mazeretimiz vardır. İzmir’deydim!”

“Salgının Hong Kong’da, Bombay’da yaptıklarını yakından takip ediyor, son yazılanları okuyorum.”

“Durum yazılanlardan da berbat” dedi Bonkowski Paşa otoriter bir havayla. “Hindistan’da, Çin’de binlerce kişiyi öldüren de aynı mikrop, aynı salgındır. İzmir’e gelen de odur.”

“Hindistan’da ahali kırılıyor ama... Siz İzmir’de salgını durdurdunuz.”

“Çünkü İzmir’in ahalisi ve gazeteleri bize yardım etti!” dedi Bonkowski Paşa, önemli bir şey söylemek üzere olduğunu hissettirmek için biraz sustu. “İzmir’de hastalık Rum mahallesindeydi” dedi. “Üstelik İzmir’in ahalisi çok münevver ve medenidir. Minger Adası’nda hastalık daha çok Müslüman mahallelerinde ve şimdiden on beş kişi ölmüş! Orada işimiz daha zordur.”

Doktor Nuri Müslümanları karantina kurallarına uydurmanın Hristiyanları uydurmaktan zor olduğunu tecrübeyle biliyordu. Öte yandan bu konuda Bonkowski Paşa gibi uzman Hristiyanların abartılı şikâyetlerinden de bezmişti. Tartışmaya girmede. Sessizlik uzayınca bir şey söylemiş olmak için Pakize Sultan ile geminin kaptanına açıklar gibi, “Tartışması bitmez bir konudur bu!” dedi.

“Zavallı Doktor Jean-Pierre’in hikâyesini bilirsiniz!” dedi Bonkowski Paşa şakacı öğretmen gülümsemesiyle. “Zat-ı Şahaneleri’nin Minger’de veba salgını iddiasının siyasi olduğuna inandıklarını ve bu yüzden adaya hangi maksatla gittiğimi herkesten saklamam gerektiğini hem Mabeyn hem de Vali Sami Paşa defalarca bana bildirmiştir. Adanın valisi Sami Paşa’yı kaymakam, mutasarrıf olduğu çok eski zamanlardan tanırım!”

“On beş ölü o küçük ada için büyük rakam!” dedi Doktor Nuri.

“Bu konuda sizinle bile konuşmam yasaklanmıştır Paşam!” dedi Bonkowski Paşa ve sanki “Bir casus var, aman!” der gibi alaycı bir hareketle masanın ucunda oturan Pakize Sultan’ı işaret etti. Sonra hanedanın batılılaşmış padişah kızlarına, küçüklüklerinde Yıldız Sarayı tiyatrosu veya Kayzer Wilhelm’in ziyareti törenlerinde uzaktan olsa da karşılaştıklarında yaptığı gibi, sevimli bir amca edasıyla konuştu onunla.

“Hayatım boyunca ilk defa bir padişah kızının, bir Sultan’ın İstanbul dışına çıkmasına izin verildiğini görüyorum!” dedi abartılı bir hayretle. “Osmanlı Devleti kadınlara özgürlük vererek Avrupa’laşmaktadır!”

Yayımladığımızda mektuplarını okuyanlar Pakize Sultan’ın bu sözlerin “ironi” hatta alaycılıkla söylendiğini anladığını göreceklidir. Babası V. Murat gibi zeki ve duyarlı bir insandı Pakize Sultan. Başkimyager’e “Paşam, aslında Çin’e değil, Venedik’e gitmek isterdim” dedi ve konu önce uluslararası sağlık konferansları için

iki erkeğin gittikleri Venedik şehrine geldi. “Orada da Boğaz’da olduğu gibi yalıdan yalıya kayıkla gidiliyor, kayıklar evin içine giriyormuş, öyle mi efendim?” diye sordu Pakize Sultan. Sonra da bir süre Aziziye’nin hızından, gücünden ve odalarının rahatlığından söz ettiler. Yeğeni Abdülhamit’in aksine iki önceki padişah (ve bindikleri gemiye adı verilen) Abdülaziz, Osmanlı donanmasını güçlendirmek için –otuz yıl önce– çok paralar harcamış, devleti borca soktuktan sonra kendine bu gösterişli gemiyi yaptırmıştı. Padişah’ın gemideki maun kaplamalı, altın yaldızlı, çerçevesi, aynalı şahane odasının aynısı Mahmudiye zırhlısında da vardı. Rus kaptan geminin üstün vasıflarından söz etti: Aslında 150 kişi alabilecek gemi saatte 14 mile kadar çıkabilirdi, ama ne yazık ki, Zat-ı Şahaneleri vakit bulamadığı için Aziziye ile yıllardır bir Boğaz gezisine bile çıkamamışlardı. Oysa, sofradakiler Padişah Abdülhamit’in bir suikasttan korktuğu için özellikle gemilerden ve teknelerden uzak durduğunu biliyorlardı ama ihtiyatla konuyu açmadılar.

Kaptan, adaya yalnızca altı saatlik bir yol kaldığını söyleyince, Bonkowski Paşa Damat Doktor’a Minger Adası’na hiç gidip gitmediğini sordu.

“Kolera, sarıhumma herhangi bir salgın olmadığı için bendeniz de hiç gitmedim!” dedi Doktor Nuri.

“Maatteessüf ben de öyle” dedi Bonkowski Paşa. “Ama zamanında merakla tetkik etmiştim. Plinius, *Naturalis Historia*’da ada’nın nevi şahsına münhasır nebatatı, florası, ağaçları, çiçekleri, dimdik volkanik dağı ve kuzeyindeki kayalık koylarından teferuatlı bahseder. İklimi de bir başkadır. Yıllar önce amcanız Zat-ı Şahaneleri’ne hiç gidemediğim bu adada gül yetiştirmek için bir rapor yazmıştım!”

“Sonra ne oldu Paşam?” diye sordu Pakize Sultan.

Bonkowski Paşa düşünceli düşünceli gülümsedi. Pakize Sultan, Başkimyager’in bile evhamlı Padişah’ın korkularından ve cezalarından payını aldığına hükmetti ve kocasıyla daha önceden defalarca konuştukları konuyu açtı: Osmanlı Devleti’nin en meşhur iki karantina mütehasssısının Girit açıklarında Padişah’ın özel gemisinde bir gece yarısı karşılaşmaları tesadüf olabilir miydi?

“Sizi temin ederim ki tesadüftür!” dedi Bonkowski Paşa. “Çünkü adaya hareket edecek en yakın geminin Aziziye olduğundan kimsenin, İzmir Valisi Kıbrıslı Kâmil Paşa’nın bile haberi yoktur.

Tabii ben de sizinle gelip Çin'deki Müslümanlara karantinaya ve diğer modern şartlara ve yasaklara itaat etmelerinin şart olduğunu vaaz etmek isterdim. Karantinayı kabul etmek Garphlaşmayı kabul etmektir ve Doğu'ya gittikçe bu çetrefilleşir. Ama Sultanımız mahzun olmasınlar. Sizi temin ederim ki, Çin'de de, tıpkı Venedik'teki gibi, hatta çok daha büyük ve uzun su kanalları, tıpkı Boğaz'da olduğu gibi, evlerin ve konakların ta içine kadar gidebilen çok zarif sandallar vardır.”

Kimyager Paşa'nın hiç gitmediği Minger hakkında olduğu gibi Çin hakkında da bu kadar malumata sahip olması yeni evlilerin hayranlığını daha da artırdı. Çok uzun sürmeyen yemek bitince karı koca Fransa ve İtalya'dan getirilmiş sehpaları, saatleri, aynaları ve lambalarıyla saray odasını andıran kamaralarına çıktılar.

“Fakat siz bir şeye üzölmüşsünüz,” dedi Pakize Sultan, “yüzünüzden anladım.”

Doktor Nuri Bonkowski Paşa'nın kendisine ikide bir “Paşam, paşam!” demesinde bir iğneleme hissetmişti. Bir Sultan'la evlenince gelenek bu olduğu için Abdülhamit hemen kendisini paşa yapmış, Doktor Nuri de bu sıfatı mecbur kalmadığı için şimdiye kadar hiç kullanmamıştı. Şimdi, özellikle yaşlı, rütbeli ve itibarlı hakiki paşaların kendisine “Paşam, paşam!” demelerinden bunu hak etmediğini hissederek huzursuz oluyordu. Ama Bonkowski Paşa'nın bu tarz alaycı biri olmadığına karar verip konuyu unuttular.

Otuz gündür evliyediler. İkisi de uzun zamandır uygun biriyle evlenmeyi hayal etmiş ama böyle birini bulabileceklerinden umudu çoktan kesmişlerdi. Abdülhamit'in ani bir sezgi ve kararıyla iki ay içinde birbirleriyle tanıştırılıp evlendirildikten sonra bu kadar mutlu olabilmelerinin aşikâr nedeni, sevişmekten ve cinsellikten ikisinin de beklemedikleri kadar çok zevk almalarıydı. İstanbul'dan ayrılalı beri zamanın çoğunu kamaradaki yatakta geçirmişlerdi ve bu hal ikisine de olağan geliyordu.

Sabaha doğru karı koca geminin iniltiyi andıran sesi dinince uyandılar. Dışarısı hâlâ kapkaranlıktı. Aziziye Minger'in en büyük şehri ve idari merkezi Arkaz'a yaklaşırken adanın kuzeyinden güneyine uzanan yüksek ve sivri tepeli Eldost Dağları boyunca ilerlemiş, Arap Feneri'nin soluk ışığı çıplak gözle görünmeye başlayınca batıya, limana doğru dümen kırmıştı. Yolcular gökte kocaman bir mehtap ve denizin üzerinde gümüş rengi bir ışık olduğu için

şimdi, Arkaz Kalesi'nin hemen arkasındaki karanlıkta hayalet gibi yükselen ve volkanik Akdeniz dağlarının en esrarengizi olarak bilinen Beyaz Dağ'ı kamaralarından görebiliyorlardı.

Daha sonra Pakize Sultan muhteşem Arkaz Kalesi'nin sivri külahlı kulelerini görünce, mehtapta manzarayı daha iyi seyretmek için güverteye çıktılar. Hava nemli ama yumuşaktı. Denizden tatlı bir iyot, yosun ve badem kokusu geliyordu. Osmanlı'nın pek çok küçük sahil şehrinde olduğu gibi Arkaz'da da büyük bir iskele ve rıhtım olmadığı için, Kaptan Kale'nin açıklarında makinelerini tornistan yapıp beklemeye başladı.

Tuhaf, derin bir sessizlik başladı. Karı koca karşılarındaki zengin âlemin büyüyle ürperdiler. Esrarlı manzaranın, ay ışığı altındaki dağların ve sessizliğin hayranlık verici bir derinliği vardı. Sanki Ay'ın gümüş ışığından başka bir ışık kaynağı vardı da büyüüne kapılmış, onu arıyor gibiydiler. Yeni evliler bir süre bu ışıltılı harika manzaraya saadetlerinin asıl nedeniymiş gibi baktılar. Karanlığın içinde önce bir sandalın fenerini sonra kürekçilerin ağır ağır hareket edişini gördüler. Bonkowski Paşa ile muavini alt güvertede merdiven başında belirdiler. Bir rüyadaki gibi çok uzaktaydılar. Vali'nin yolladığı iri kara sandal Aziziye'ye yanaştı. Rumca, Mingerce konuşmalar, ayak sesleri duyular. Sandal, Bonkowski Paşa ve muavinini aldı ve yeniden karanlığın içinde kayboldu.

Yeni evli çift, kaptan köşkü ve güvertedeki diğer birkaç yolcu gibi, Minger Adası'nın, romantik seyahat yazarlarını heyecanlandıran, masallardan çıkma muhteşem dağlarını ve Arkaz Kalesi'ni uzun bir süre seyrettiler. Kale'nin güneybatısındaki burçlardan birinin bir penceresine biraz dikkatlice baksalardı, orada bir fenerin yanmakta olduğunu görürlerdi. Büyük kalenin Haçlılardan sonra, Venedikliler, Bizanslılar, Araplar ve Osmanlıların pek çok döneminden kalan taş yapılar manzumesinin bir kısmı yüzyıllardır zindan olarak kullanılıyordu. Bu kısmın önde gelen kişilerinden biri, bekçi, modern kelimeyle “gardiyan” Bayram Efendi fener yanan odanın iki kat altındaki boş hücrede can çekiyordu şimdi.

3. BÖLÜM

Bayram Efendi hastalığın ilk belirtilerini beş gün önce hissettiğinde ciddiye almamıştı. Ateşi çıkmış, kalbi hızlanmış ve bir ürperti hissetmişti. Herhalde o sabah kalenin rüzgârlı burçlarında ve avlularda çok yürüyüp üşüttüğü içindi! Ertesi gün öğleden sonra ateşle birlikte bir yorgunluk ve iştahsızlık gelmiş, taşlık avluda yürürken bir an yere oturup uzanmış ve gökyüzünü seyrederken ölebileceğini düşünmüştü. Sanki biri alnına çivi çakıyordu.

Yirmi beş yıldır Minger Adası'nın ünlü Arkaz Kalesi zindanında bekçilik yapıyordu. Zincire vurulup hücrelerde unutulmuş eski mahkûmları, havalandırmada ellerinde zincirleri avluda sırayla yürüyen kalebentleri ve on beş yıl önce Abdülhamit'in yolladığı siyasi mahkûmları görmüştü. Zindanın o eski, ilkel halini bildiği için (hâlâ böyleydi aslında), modernleştirme gayretlerine, zindanı hapishaneye hatta islahevine çevirme çabalarına iyi niyetle inanır, desteklerdi. İstanbul'dan para gelmediği zamanlarda uzun süreler maaş alamamasına rağmen her akşam sayımda zindanda olmazsa içi rahat etmezdi.

Ertesi gün zindanın dar geçitlerinin birinde yürürken aynı yıkıcı yorgunluğun etkisine girince evine dönmedi. Bu sefer kalbi de fena çarpıyordu. Boş bir hücreye girip köşedeki samanların üzerine uzandı ve acılar içinde kıvranmaya başladı. Şimdi bir de titreme ve dayanılmaz bir baş ağrısı vardı. Başının ön kısmında, alnındaydı ağrı. Bağırarak istiyor ama eğer sesini çıkarmazsa bu tuhaf acının çekip gideceğine inandığı için dişlerini sıkıyordu. Cendereler ve mendeneler kafasını daraltıyordu.

Gardiyan o gece kalede kaldı. Nöbetler, küçük isyanlar, kavgalar yüzünden at arabasıyla on dakika uzaklıktaki evine bazı geceler dönmediği için karısı ve kızı Zeynep merak etmediler onu. Kızının evlilik pazarlıkları ve hazırlıkları yüzünden her gece evde kavgalar, küskünlükler oluyor, ya karısı ya da Zeynep ağlıyordu.

Sabah uyandığı hücre odasında Bayram Efendi vücudunu gözden geçirirken apış arasının sol üst kısmında, kasığının üzerinde serçe parmağı büyüklüğünde beyaz renkli bir çıban gördü. Bir hıyarcık şeklindeydi. Üzerine kalın işaret parmağıyla basınca içinde cerahat varmış gibi acıyor, parmağını çekince tekrar eski haline

dönüyordu. Hıyarcık dokunmazsan acımıyordu. Ama bir suçluluk duyuyordu nedense Bayram Efendi. Bu çıbanın, bitkinliğiyle, titremeleriyle ve sayıklamalarıyla ilgili olduğunu soğukkanlılıkla düşünebiliyordu.

Ne yapmalıydı? Böyle durumlarda Hristiyanlar, memurlar, askerler, paşalar bir doktora, varsa hastaneye giderlerdi. Bazan bir koğuştaki ishal salgını ya da ateşli bir hastalık çıkar, o zaman o koğuş karantinaya alınırdı. Karantinada zorluk çıkarsa, durumdan şikâyetçi koğuş ağaları yüzünden pek çok mahkûm cezalandırılırdı. Kale’de geçirdiği çeyrek yüzyıl boyunca Bayram Efendi denize açılan kimi eski Venedik yapılarının ve avlularının yalnız zindan ve hapisane olarak değil, gümrük binası ve karantinahane (eskiden “tahaffuzhane” denilirdi) olarak da kullanıldığını gördüğü için bu konuların yabancıları değildi. Ama karantina önlemlerinin artık kendisini korumayacağını farkındaydı. Tuhaf bir gücün pençesinde olduğunu anlıyor, korkuyor, sayıklayarak uzun uzun uyuyordu. Sonra acı yine dalgalar halinde geliyor ve o gücün kendinden çok daha büyük olduğunu kederle anlıyordu.

Ertesi gün bir ara kendini topladı. Kör Mehmet Paşa Camii’ne gidip öğle namazını kalabalıkla kıldı. İki memur tanıdıkla selamlaşp kucaklaştı. Büyük güç harcıyor, vaazı dinliyor ama pek anlamıyordu. Başı dönüyor, midesi bulanıyor, zorlukla dik durabiliyordu. Vaiz hastalıktan hiç söz etmiyor, sürekli her şeyin Allah’tan geldiğini tekrarlıyordu. Bayram Efendi kalabalık dağılırken halıların ve kilimlerin üzerine uzanıp biraz dinlenmek istedi ve bir an kendinden geçtiğini, bayılmakta olduğunu anladı. Birileri gelip kendisini uyandırınca bir an bütün gücünü topladı ve hasta olduğunu sakladı onlardan (belki anlamışlardı).

Artık ölmekte olduğunu seziyor, bunu bir haksızlık olarak görüyor, niye kendisinin seçildiğini sormak istiyor, ağlıyordu. Camiden çıktıktan sonra Germe Mahallesi’nde dua kâğıdı ve muska yazan şeyhe gitti. Veba ve ecel mevzuunu herkesle konuşuyormuş bu şeyh, ama adını unuttuğu şişman adam yerinde yoktu. Derken çarpık fesli, güleryüzlü bir genç Bayram Efendi’ye (ve kendi gibi, öğle namazından gelen iki kişiye) okunmuş muska ve üzeri dua yazılı birer kâğıt verdi. Bayram Efendi kâğıdın üzerindeki duayı okumaya çalıştı ama göremiyordu. Bir süre bu yüzden suçluluk hissetti; telaşlandı, ölümünün kendi kabahati olacağını anladı.

Şeyh gelince Bayram Efendi onu az önce öğle namazında gördüğünü hatırladı. Şeyh hem şişkoydu hem de upuzun beyaz saçları ve sakalları vardı. Bayram Efendi'ye tatlılıkla gülümsedikten sonra Şeyh dua kâğıtlarının nasıl okunacağını anlatmaya başladı: Gece, karanlıkta veba cini belirlediğinde Allah'ın adlarından olan "Recep", "Muktedik" ve "Baki" otuz üçer kere tekrarlanacaktı. Eğer dua kâğıdı ve muskayı cine doğru tutar, on dokuz kere de okursa beladan uzak durabiliyordu. Bayram Efendi'nin hastalıktan bitkin olduğunu görünce Şeyh biraz uzaklaştı ondan. Bu durum gardiyanın gözünden kaçmadı. Sıfatları saymaya vakit olmadığı zamanlarda, verdiği muskayı boynuna asıp sağ elinin işaret parmağıyla işte böyle dokunursa da iyi sonuç alacağını anlattı ona. Veba çıbanı, vücudunun sol yanındaysa sağ elinin, sağ yanındaysa sol elinin şehadet parmağını kullanmalıydı. Kekelemeye başlarsa muskayı iki eline almalıydı ama o sırada Bayram Efendi bütün bu kuralları tam anlayamadı ve yakındaki evine gitti. Güzel kızı Zeynep yoktu. Karısı ne kadar hasta olduğunu görüp ağlamaya başladı. Yatağını dolaptan çıkarıp serdi, Bayram Efendi yattı; zangır zangır titriyor, bir şeyler söylemek istiyor ama kupkuru ağzından bir söz çıkmıyordu.

Kafasının içinde bir fırtına kopuyordu. Sanki birisi kendisini kovalıyormuş, sanki korkmuş ve sinirliymiş gibi ani hareketler yapıyordu. Karısı Emine bu tuhaf hareketleri gördükçe daha çok ağlıyor, Bayram Efendi karısının ağladığını fark edince ölmek üzere olduğunu anlıyordu.

Akşamüstü kızı Zeynep eve dönünce, Bayram Efendi bir an kendine gelir gibi oldu. Boynundaki muskanın kendisini koruduğunu söyledi ve sayıklayarak tekrar uyuyakaldı. Tuhaf rüyalar ve kâbuslar gördü, dalgalı bir denizde yükselip alçaldı! Uçan aslanlar, konuşan balıklar ve alevler içinde koşan köpek orduları vardı! Derken alevler farelere bulaşıyor, yanan şeytanlar gülleri kemirip parçalıyordu. Bir kuyunun çıkışı, bir değirmen, açık bir kapı durmadan dönüyor, âlem daralıyordu. Sanki güneşten yüzüne ter damlıyordu. İçi sıkışıyor, koşup kaçmak istiyor, kafası bir hızlanıyor, bir duruyordu. Daha korkuncu, iki hafta önce zindanları, kaleyi ve bütün Minger'i inim inim inleyen, mutfaklara saldıran, hasırları, kumaşları, tahtaları yiyen fare orduları şimdi zindanın dehlizlerinde onu kovalıyorlardı. Bayram Efendi farelere yanlış

dualar okumaktan korktuğu için kaçıyordu. Hayatının son saatlerinde kendisini işitsinler diye rüyasındaki şeylere bütün gücüyle bağırırdı ama sesi güçlkle çıktı. Şimdi kızı Zeynep karşısında diz çökmüş, hıçkırıklarını tutmaya çalışarak ona bakıyordu.

Sonra pek çok veba kurbanına olduğu gibi bir an kendine geldi. Karısı eline mis kokulu sıcacık bir kâse çorba vermişti. Kırmızı biberli tarhana çorbasıydı, Minger'in köylerinde çok yapılırdı. (Bayram Efendi, hayatında ada dışına yalnızca bir kere çıkmıştı.) Çorbayı yudum yudum, iksir gibi içip, arada şişko hocanın önerdiği duaları okuduktan sonra kendini iyi hissetti.

Zindanda bu akşam koğuşlar sayılırken bir hata olsun istemiyordu. Hemen gidip gelecekti. Bunu kendi kendine konuşur gibi söylemiş, son kere evinden karısıyla, kızıyla vedalaşmadan bahçeye abdeshaneye gider gibi çıkmıştı. Karısı, kızı iyileştğine inanmadıkları için arkasından ağladılar.

Akşam namazı vakti Bayram Efendi önce sahile indi. Splendid ve Majestik Otelleri'nin önünde at arabaları, kapıcılar, şapkaklı beyefendiler bekliyordu. İzmir, Hanya ve İstanbul'a sefer düzenleyen gemi şirketi acentalarının önünden, gümrük binasının arkasından geçti. Hamidiye Köprüsü'ne varınca gücü tükendi. Bir an yere düşüp öleceğini sandı. Günün bu en renkli, kalabalık saatinde palmye ve çınar ağaçları, güneşli sokaklar, dost bakışlı insanlar arasında hayat aslında güzeldi. Köprünün altında cennetten çıkma bir yeşil renkle akan Arkaz Deresi, arkasında eski kapalı çarşı ve köprü ve karşısında bütün hayatı boyunca zindanına baktığı Kale vardı. Bir süre sessizce ağladı. Ama yorgunluktan sustu. Güneşin turuncu ışığı Kale'yi olduğundan daha da pembe gösteriyordu.

Son bir gayretle telgrafhanenin önündeki tozlu sokaktan, palmye ve çınar ağaçlarının altından tekrar sahile indi. Venediklilerden kalan binaların önünden eski şehrin kıvrımlı sokaklarından geçip Kale'ye girdi. Daha sonra tanıklar bekçinin o gece İkinci Koğuş'un kapısına sayıma gittiğini, bekçiler odasında bir bardak ıhlamur içtiğini gördüklerini söylediler.

Hava karardıktan sonra onu bir daha gören olmamıştı. Aşağıda hücreden gelen çığlıkları ve ağlama seslerini Aziziye'nin limana girdiği saatlerde genç bir gardiyan işitmiş, ama daha sonra derin sessizlikte unutmuştu onu.

4. BÖLÜM

Aziziye vapur-hümuyunu Abdülhamit'in başkimyageri Bonkowski Paşa ve doktor muavinini Minger Adası'na bıraktıktan sonra, İskenderiye yönünde tam yol ilerledi. Gemideki Osmanlı heyetinin görevi Çin'deki öfkeli Müslümanlara nasihat edip hızla gelişen Batı karşıtı halk isyanına katılmalarını önlemektir.

1894'te Japonya, Çin'e saldırmış ve batılılaşmış Japon ordusu geleneksel yöntemlere bağlı Çin ordusunu kısa sürede şaşırtıcı bir yenilgiye uğratmıştı. Japon zaferi ve talepleri karşısında çaresiz kalan Çin İmparatoriçesi, tıpkı yirmi yıl kadar önce daha modern Rus orduları karşısında benzer ağır bir yenilgiye uğrayan Osmanlı İmparatoru II. Abdülhamit'in yaptığı gibi, batılı güçlerden yardım istemişti. Japonlara karşı İngilizler, Fransızlar, Almanlar, Çin'i korudular. Ama bu sefer kendileri (Fransızlar Güney Çin'de, İngilizler Hong Kong ve Tibet'te, Almanlar kuzeyde) büyük ticari, hukuki ayrıcalıklar elde ederek Çin'i sömürge bölgelerine bölmeye başladılar ve misyonerler aracılığıyla siyasi ve manevi etkilerini de artırdılar.

Bu da yoksul Çin halkını, özellikle muhafazakârları ve dindarları isyan ettirdi. İktidardaki Mançulara ve "yabancılar"a, özellikle Hristiyan ve Avrupalılara karşı ayaklanmalar başladı. Batılılara ait işyerleri, bankalar, postaneler, kulüpler, lokantalar, dükkânlar ve kiliseler yakıldı. Misyonerler ve Hristiyanlaşmış Çinliler sokaklarda birer birer öldürülmeye başladı. Hızla yaygınlaşan halk isyanının arkasında batılıların "Boxer" dedikleri ve geleneksel büyü ve kılıç törenlerinin gizemlerinden güç alan bir tarikat vardı. Muhafazakârlar ve hoşgörülü liberaller arasında bölünmüş olan Çin Devleti de isyancıları bastıramıyor, hatta ordu yavaş yavaş isyancıların saflarına katılıyordu. Sonunda İmparatoriçe de yabancı karşıtı isyana katıldı. Böylece 1900 yılında Pekin'deki elçilikler Çinli askerler tarafından kuşatıldı ve öfkeli halk sokaklarda Hristiyanlara doğrudan saldırmaya ve yabancıları öldürmeye başladı. Batılı güçler bir müttefikler ordusu örgütleyip yetiştirene kadar sokak çatışmalarında özellikle saldırgan bir siyaset izleyen Alman Elçisi von Ketteler de öldürüldü.

Alman İmparatoru Kayzer II. Wilhelm buna çok sert bir tepki gösterdi: Pekin'deki isyancıları bastırmak için Çin'e yeni Alman

birlikleri yolladı. Bu askerleri Bremerhaven'den Çin'e uğurlarken onlara "Hun İmparatoru Atilla" gibi "sert" olmalarını ve hiç esir almamalarını emretti. Batı gazeteleri isyancı Boxerlerin ve onlara katılan Müslümanların vahşiliğini, ıkkelliğini ve işledikleri cınayetleri gösteren haberlerle doluydu.

Aynı günlerde, Kayzer II. Wilhelm İstanbul'a telgraflar çekerek Abdülhamit'ten de yardım istedi. Çünkü Çin'in Kansu bölgesinden gelen ve Pekin'deki Alman elçisini öldüren askerler Müslüman'dı. Kayzer Wilhelm'e göre bütün dünya Müslümanlarının halifesi olan Osmanlı İmparatoru Abdülhamit, Hristiyanlara körlemesine saldıran bu gözü dönmüş Müslüman askerlerini yatıştırarak bir şeyler yapmalı, mesela isyanı bastırarak Batı ordularına asker vermeliydi.

Abdülhamit kendisini Rus ordularına karşı koruyan İngilizlere, Çin'de onlarla birlikte hareket eden Fransızlara, kendisini İstanbul'da ziyaret eden ve hep dostane davranan Kayzer Wilhelm'e ve Almanlara kolay kolay hayır diyemezdi. Aralarında anlaşılırsa bu büyük güçlerin Rus Çarı Nikola'nın deyişle "Avrupa'nın hasta adamı" Osmanlı İmparatorluğu'nu bir hamlede yutup topraklarını paylaşabileceklerinin ve bu topraklarda, her birinde ayrı bir dil konuşulan pek çok küçük devlet kurdurabileceklerinin Padişah çok iyi farkındaydı.

Abdülhamit "Düvel-i Muazzama" denen batılı büyük güçlere karşı Müslüman ayaklanmalarını çelişkili duygularla takip ediyordu. Raporlardan anlayabildiği kadar Çin'deki sayısız Müslüman isyanına, Hindistan'da Mirza Gulâm Ahmed'in Müslümanları İngilizlere karşı ayaklandırmasına ilgi duyuyordu. Somali'deki çılgın Molla'nın isyanına ve Afrika ve Asya'daki Batı karşıtı diğer İslamcı isyanlara da anlayışla bakıyordu. Padişah, Batı ve Hristiyanlık karşıtı bu isyanların bazılarını izlesinler diye özel askeri ataşeler yolluyor, bazan isyancıları kendi hükümetine ve bürokrasiye bile fark ettirmeden (her yer casus doluydu) el altından desteklemeye çalışıyordu. Balkanlar ve Akdeniz adalarındaki Ortodoksları hızla kaybederek dağılmakta olan Osmanlı memleketlerinde Padişah Abdülhamit Müslümanlığı öne çıkarırsa (zaten bu fiili durumdu), dünyadaki çeşit çeşit Müslüman kalabalıklarını ve devletlerini Batı'ya karşı yanına çekebileceğine, en azından Düvel-i Muazzama'ya gözdağı verebileceğine zaman zaman inanıyordu. Yani Padişah Abdülhamit bugün "siyasal İslam" dediğimiz şeyi kendi kendine keşfediyordu.

Ama opera ve polisiye roman seven Padişah Abdülhamit samimi ve tutarlı bir cihatçı ve İslamcı da değildi. Mısır'da Arabi Paşa'nın Batı karşıtı isyanının aslında İngilizler kadar bütün yabancılara, yani Osmanlılara da karşı olan milliyetçilerin isyanı olduğunu daha ilk gün anlamış, İslamcı paşadan nefret etmiş, içten içe İngilizlerin onu ezmesini arzulamıştı. Sudan'da İngilizlere kök söktüren ve Müslümanlar arasında Gordon Paşa diye çok sevilen Charles Gordon'un ölümüyle sonuçlanan Mehdi'nin hareketini de Abdülhamit İstanbul'daki İngiliz elçisinin de baskısıyla "ayaktakımının isyanı" olarak görmüş ve İngilizlerin yanında yer almıştı.

Batılı büyük güçleri öfkelenndirmemek ve dünyadaki bütün Müslümanların halifesi ve önderi olduğunu dünyaya göstermek gibi birbiriyle çelişkili bu iki isteğe zararsız bir ara çözüm bulmuştu Abdülhamit: İsyancı Müslümanlara karşı savaştacak, Müslümanları öldürecek herhangi bir Osmanlı askeri yollamayacaktı. Ama İslam'ın halifesi, Çinli Müslümanlara "Batılılarla savaşmayın!" diyen bir heyet gönderecekti.

Bu heyetin şimdi kamarasında bir türlü uyuyamayan başkanını Abdülhamit kendi seçmiş, bu tecrübeli mirlivanın yanına yine onun gibi şahsen tanıdığı ve takdir ettiği, biri İslam tarihi hocası, diğeri namlı ve dirayetli fetvacı, biri ak diğeri kara sakallı iki hocayı koymuştu. Bu iki hoca gün boyunca Aziziye'nin büyük orta kamarasında duvara asılı kocaman Osmanlı İmparatorluğu haritası karşısında oturuyor, Çinli Müslümanları hangi mantıkla ikna etmeli konusunda tartışıyorlardı. Hocalardan biri, tarihçi olanı, asıl görevlerinin Çinli Müslümanları yatıştırmak değil, onlara İslam'ın ve onun halifesi Abdülhamit'in gücünü öğretmek olduğunu söylüyordu. Daha ihtiyatlı olan beyaz sakallı fetvacı hoca, cihadın ancak o ülkedeki kralın, padişahın katılımıyla "cihad" olacağını, oysa Çin İmparatoriçesi'nin isyancıları desteklemekten zaten vazgeçtiğini anlatıyordu. Bazen heyetin diğer üyeleri, çevirmenler, askerler de katılıyordu onlara.

Gece yarısı mehtapta Aziziye İskenderiye yönünde ilerlerken Damat Doktor Nuri, kamara lambalarının yandığını görüp karısını büyük salona aldı ve duvara asılı haritanın önüne getirdi. Pakize Sultan'ın büyük büyükdelerinin altı yüzyıl önce kurduğu Osmanlı İmparatorluğu'nun son haliydi bu. Abdülhamit haritayı otuz dört yaşında tahta oturmasından dört yıl sonra, 1880 sonba-

harında, Berlin Kongresi'nin ardından Osmanlı Devleti'nin Ruslara kaybettiği toprakların bir kısmını İngilizlerin yardımıyla geri aldığı zaman yaptırmıştı. Abdülhamit tahta oturur oturmaz çıkan savaşta büyük topraklar, memleketler (Sırbistan, Tesalya, Karadağ, Romanya, Bulgaristan, Kars, Ardahan) kaybetmişti Osmanlı Devleti. Bu büyük kayıplardan sonra Abdülhamit artık Osmanlı İmparatorluğu'nun toprak kaybetmeyeceğine, bunun son olduğuna içtenlikle inanmış ve iyimserlikle yaptırdığı haritayı devletin en ücra köşelerine, garnizonlara, kaymakamlıklara, sefaretlere, trenler, at arabaları, develer ve gemilerle dağıtmıştı. Nasihat Heyeti'nin üyeleri Şam'dan Yanya'ya, Musul'dan Selanik'e, İstanbul'dan Hicaz'a uzanan İmparatorluğun pek çok köşesinde bu haritayı defalarca görmüşlerdi ve her seferinde İmparatorluğun kapsadığı alanın büyüklüğüne hayret edip saygı duymuşlar, sonra da haritanın ne yazık ki sürekli ve daha da hızlanarak küçülmeye devam ettiğini hatırlatmışlardı kendilerine.

Bu vesileyle Pakize Sultan'ın bu haritayla ilgili Yıldız Sarayı'nda işittiği bir dedikoduyu hem kocasına anlattığını hem de ablasına mektupla hatırlattığını burada not ediyorum. Bu hikâyeye göre büyük oğlu Şehzade Selim'i çok seven Abdülhamit, on on bir yaşlarındayken oğlunun odasına birden girince, Şehzade'nin kendi yaptırdığı bu haritanın bir boy küçüğüne baktığını görüp çok sevinmişti. Padişah yaklaşıncı bazı memleketlerin boyama kitaplarında çocukların yaptığı gibi siyaha boyandığını da görmüştü. Abdülhamit, daha da dikkatli bakınca, haritada oğlunun siyaha boyadığı memleketlerin kendisi tahttayken kaybettiği veya bayrak tutulsa da düşmana savaşmadan teslim ettiği (ama haritada Osmanlı görünen) memleketler olduğunu görüp, Osmanlı İmparatorluğu'nun küçülerek yokoluşundan babasını mesul tutan bu hain evlattan anında nefret etmişti. Amcasından aynı şiddetle nefret eden Pakize Sultan, baba Abdülhamit'in göz koyduğu bir cariye'nin kuzenleri Selim Efendi'ye âşık olmasının da on yıl sonra babanın oğluna duyduğu nefreti daha da artıracağını da yazmıştır.

Pakize Sultan çocukluğunda babası V. Murat'ın tahttan indirilmesinden hemen sonraki yıllarda başlayan bu felaketlerden, bu büyük toprak ve memleket kayıplarından konuşulduğunu sık sık işitmişti. Mavi yeşil üniformalı Rus askerlerinin, Abdülhamit'in sarayına dört saat uzaklıktaki Ayastefanos'a geldiği günlerde İs-

tanbul'un meydanları, bahçeleri, yangın yerleri Rus ordularından kaçarken bir anda her şeylerini kaybeden açık tenli ve yeşil gözlü Balkan Müslümanları için askeriye'nin verdiği çadırlarla dolmuş ve Osmanlı Devleti Balkanlar'da dört yüz yıldır sahip olduğu toprakların büyük bir kısmını on dört ay içinde kaybetmişti.

Yeni evliler daha sonra çocukluklarında konuşulan diğer felaketleri gözyaşı dökmeden hatırlattılar birbirlerine: Az önce arkalarında bıraktıkları Minger Adası'nın doğusundaki Kıbrıs mis kokulu portakal bahçeleri, gür zeytinlikleri ve bakır madenleriyle birlikte daha 1878'de Berlin Kongresi bitmeden önce İngiliz denetimine girmişti. Haritada gösterildiğinin aksine Mısır da çoktan beri Osmanlı toprağı değildi. Arabi Paşa'nın Batı karşıtı isyanı sırasında İskenderiye'deki Hristiyanların tehdit altında olmasını bahane eden İngilizler savaş gemileriyle şehrin mahallelerini topa tuttuktan sonra, haritada hâlâ Osmanlı mülkü görünen Mısır'ı 1882'de işgal etmişlerdi. (Zeki Abdülhamit evhamı paranoyaya yaklaştığı zamanlarda Mısır'a el koyma *bahanesi* olsun diye bu İslamcı isyanı İngilizlerin çıkardığından şüphelenirdi.) Fransızlar da Tunus'u 1881'de denetimleri altına almışlardı. Rus Çarı'nın kırk yedi yıl önce dediğı gibi, Düvel-i Muazzama'nın, kucağındaki "hasta adam"ın mirasını paylaşmak için aralarında anlaşmaları gerekmektedir yalnızca.

Abdülhamit'in eski haritasının karşısında bütün gün oturan Nasihat Heyeti üyelerini aslında en çok haritada hiç görünmeyen bir şey huzursuz ediyordu: Osmanlı Devleti'yle sürekli sürtüşen milliyetçi-ayrılıkçı Hristiyan Osmanlı vatandaşlarının isyanlarını destekleyen Batı ülkeleri Osmanlı'dan yalnız askeri olarak değil, iktisadi, idari ve nüfus olarak da çok daha güçlüydüler. 1901 yılında, Osmanlı Devleti'nin bu büyük coğrafyadaki nüfusu on dokuz milyondur. Bunun beş milyonu Müslüman değildi ve bu gayrimüslim milletler daha çok vergi vermelerine rağmen ikinci sınıf görüldükleri için "adalet", "eşitlik" ve "reform" istiyor, batılı devletlerden korunma bekliyorlardı. Osmanlıların sürekli savaştığı kuzeydeki Rusya'nın nüfusu yetmiş, Osmanlı Devleti'nin dostça ilişkiler kurduğu Almanya'nın ise elli beş milyona yakındı. Başta İngiliz İmparatorluğu olmak üzere Avrupa ülkelerinin iktisadi üretimi Osmanlı'nın yapabildiğı cılız üretimden yirmi beş kat büyüktü. Üstelik İmparatorluğun idari ve askeri yükünü çeken

Müslümanlar, taşrada da yükselen Rum ve Ermeni ticaret sınıfının yanında gittikçe zayıf kalıyorlardı. Osmanlı taşrasının yöneticileri, yükselen bu gayrimüslim yeni burjuva sınıfının, Rumların, Ermenilerin özgürlükçü taleplerine karşılık veremiyor, Osmanlı vali paşaları, topraklarını kendi yönetmek ve en fazla Müslümanlar kadar vergi vermek isteyen Hristiyanların isyanlarına karşı yakıp yıkmak, öldürmek, işkence ve sürgün etmekten başka hiçbir tepki gösteremiyordu.

Yeni evliler odalarına döndüklerinde “Yine o kötü cin girdi içinize!” dedi Pakize Sultan kocasına. “Ne düşünüyordunuz?”

“Her şeyi biraz olsun arkada bırakıp Çin’e gitmemiz çok güzel!” dedi Damat Nuri.

Ama karısı onun Minger’deki salgını ve Bonkowski Paşa’yı düşündüğünü yüzünden anlamıştı.

5. BÖLÜM

Bonkowski Paşa ile muavini Doktor İlias’ı alan, kızılçam ağacından sivri burunlu Minger tarzı sandal sahile yaklaşıncı kalenin yüksek duvarları ve kayalıklar boyunca ilerledi. Küreklerin gıcirtısı ve yaklaşık yedi yüz yıllık kaleyi taşıyan muazzam kayalara hafifçe vuran dalgaların şıpırtısından başka hiçbir şey duyulmuyordu. Birkaç pencere dışında yanan bir fener yoktu ama sihirli ay ışığında Minger Vilayeti’nin en büyük şehri ve merkezi Arkaz beyaz ve pembemsi bir serap gibi gözüküyordu. Batıl inançları olmayan bir pozitivist olmasına rağmen Bonkowski Paşa bu manzarada uğursuz bir yan hissetti. Yıllar önce Padişah Abdülhamit’ten bu adada gül yetiştirme imtiyazı almış olmasına rağmen adaya ilk geliyordu. Yıllarca bu ilk ziyaretin eğlenceli, neşeli ve törenli olacağını hayal etmişti. Bir hırsız gibi gece yarısı gizlenerek limana karanlıkta sokulacağı aklına gelmezdi.

Sandal küçük koya girince kürekçi yavaşladı. Sahilden ıhlamur ve kurumuş yosun kokusuyla karışık nemli bir rüzgâr esiyordu. Tekne yolcu sandallarının yanaştığı gümrüklü iskeleye değil, Ada’nın Arap işgali altında olduğu zamandan kalma Arap Feneri’ne

sokulup eski balıkçı iskelesine yanaştı. Burası daha karanlık, daha kuytuydu. Başkimyager ile muavininin adaya gizli ziyaretini Padişah'ın emriyle düzenleyen Vali Sami Paşa, bu iskeleyi yalnız تنها diye değil, Vilayet binasından uzak diye de seçmişti.

Bonkowski Paşa ve yardımcısı İlias rıhtımda kendilerini karşılayan kara ceketli iki valilik kâtibine önce çantalarını ve eşyalarını verdiler, sonra rıhtımdan uzanan kollara tutunarak iskeleye çıktılar. Rıhtımda Vali'nin onlara yolladığı arabaya kimseye görünmeden bindiler. Vali Sami Paşa gizli konuklarına törenlerde ve halktan uzak durmak istediği zamanlarda kullandığı özel zırhlı landosunu yollamıştı. Kendinden önceki şişman ve evhamlı vali paşa, adayı Osmanlı'dan koparmak isteyen Yunanlı romantik anarşistlerin kendisine yolladığı tehdit mektuplarını ve o sırada anarşistlerin bomba atma merakını ciddiye almış, Arkaz'ın en namlı demircisi Köse Kudret'e yaptırdığı levhaların parasını da her zaman açık veren Vilayet bütçesinden ödemişti.

Arabacı Zekeriya'nın sürdüğü zırhlı lando rıhtım boyunca lambaları yanmayan otellerin, gümrük binalarının önünden geçtikten sonra, adanın en ünlü yokuşu İstanbul Caddesi'ne girmeden sola sapıp ara sokaklara girdi. Başkimyager Paşa ile muavini doktor landonun pencerelerinden hanımeli ve çam ağaçlarının kokusunu aldılar: Ayışığında yosun tutmuş eski taş duvarlar, ahşap kapıları, pencereleri kapalı, pembe tuğlalı evlerin cephelerini gördüler. Araba kıvrılarak yokuşları çıkıp Hamidiye Meydanı'na varınca Padişah hazretlerinin tahta oturuşlarının (culûslarının) yirmi beşinci sene-i devriyesine, yani geçen Ağustos ayının son gününe ne yazık ki yetiştirilemeyen, yükselmiş ama bitmemiş saat kulesini gördüler. Rum Ortaokulu'nun ve eskiden Telgrafhane denen Postane'nin önlerinde yanan fenerleri ve veba söylentilerinden sonra Vali Sami Paşa'nın her köşe başına diktiği nöbetçileri fark ettiler.

“Vali Paşa hazretleri tuhaf bir şahsiyettir” dedi Bonkowski Paşa muavinine, misafirhane odasında yalnız kaldıklarında. “Fakat şehri bu kadar mamur, bu kadar sakın ve huzurlu beklemiyordum. Karanlıkta yanlışı görmediyse bu da onun muvaffakiyetidir.”

İstanbullu Rum Doktor İlias dokuz yıldır Padişah'ın başkimyagerine “muavinlik” yapıyordu. Birlikte İmparatorluğun her köşesine salgın söndürmeye gitmişler, otel odalarında, vilayet ve hastane misafirhanelerinde ve garnizonlarda gecelemişlerdi. Beş yıl önce

bir gemiye yükledikleri püskürtme ilaçları sayesinde bütün Trabzon'un dezenfekte edilerek koleradan kurtulmasını sağlamışlardı. Bir başka seferinde 1894'te İzmit ve Bursa'da yayılan kolerayı durdurmak için bütün bölgeyi neredeyse köy köy gezmişler, askeri çadırlarda kalmışlardı. Bonkowski Paşa kendisine bir tesadüf sonucu İstanbul'dan verilen bu muavine güvenmiş, ona içinden geçenleri açmayı alışkanlık edinmişti. Başkimyager ve muavini şehirden şehre, limandan limana koşup Osmanlı memleketinde salgınları durdurdukları için ve bilgelikleri sayesinde İmparatorluk bürokrasisinde ve sağlık teşkilatında bir çeşit "kurtarıcı ilim adamı" olarak da tanınıyorlardı.

"Bundan yirmi sene önce Sami Paşa Dedeâğaç'ta mutasarrıf iken orada çıkan kolera salgınını durdurmak için Zat-ı Şahane beni görevlendirmişlerdi. Bana ve İstanbul'dan getirdiğim genç karantinacı doktorlara burun kıvrıp işleri geciktirmesinin daha fazla can kaybına yol açtığını Padişah'a yazdığım raporda bildireceğimi anlamıştı. Şimdi bize hasmane davranabilir."

Bonkowski Paşa bunu devlet işlerinden bahsederken kullanmayı tercih ettiği, bizim yazdığımıza benzer bir Türkçe ile söylemişti. Ama Paris'te tıp tahsil etmiş Rum Doktor İlias ile yine Paris'te kimya tahsil etmiş Bonkowski Paşa aralarında bazan Fransızca da konuşuyorlardı. Nitekim altmış yaşındaki Başkimyager karanlıkta girdikleri misafirhane odalarında neler olduğunu, neyin gölge, neyin bir dolap, neresinin pencere olduğunu anlamaya çalışırken, sanki rüyada konuşur gibi Fransızca "Bir uğursuzluk kokusu alıyorum!" demişti.

Gece de bir ara fare tıkırtısına benzettikleri sesler yüzünden uykuları kaçtı. İzmir'de vebayla savaş, farelerle savaş gibi bir şey olmuştu. Şimdi Minger Adası'nda Vali'nin gözetiminde girdikleri misafirhaneye fare kapanları kurulmamış olmasına şaşıyorlardı. Vebanın fareler ve onların taşıdığı pirelerin insanı ısırmasıyla yayıldığı bilgisi payitahttan vilayetlere ve karantina müdürlüklerine telgraflarla defalarca bildirilmişti.

Sabah tıkırtıyı çıkaranın neredeyse yıkıntı halindeki bu ahşap konağın damına gece yarısı konup kalkan martılar olduğuna hükmettiler. Vali Sami Paşa ünlü başkimyager ve muavinini Arkaz'ın meraklı gazetecilerinden, dedikoducu esnafından ve kötücül konsoloslarından gizlemek için onları yeni Vilayet binasının büyük

misafirhanesine değil, Evkaf Müdürü'nün bir günde hazırladığı bu metruk ahşap konağa yerleştirmiş, nöbetçileri, uşakları vazifelendirmişti.

Vali sabah teklifsizce konağa gelip gizli misafirlerinden konağın hali için özür diledi. Bonkowski Paşa yıllardan sonra ilk defa gördüğü Sami Paşa'ya bir an güvenilebileceğini hissetti. Vali Paşa'nın neredeyse iri haşmetli gövdesinde, henüz aklaşmamış sakallarında ve kalın kaşlarıyla burnunda bir güç, bir dayanıklılık vardı.

Ama kısa bir süre sonra Vali Sami Paşa, bir salgın başladığında dünyanın her yerinde bütün valilerin, mutasarrıfların gösterdiği tepkiyi gösterince Başkimyager ile muavini kederlendiler.

"Şehrimizde asla salgın yoktur!" diye söze başlamıştı Vali Sami Paşa. "Veba, Allah korusun hiç yoktur, ama biz yine de sizin için bu kahvaltıyı, askeri garnizondan getirttik. Onlar dezenfekte etmeden fırından yeni çıkmış ekmeği bile yemezler."

Bonkowski Paşa yan odada bir tepside zeytin, nar, ceviz, keçi peyniri ve askeriye ekmeği görüp Vali'ye gülümsedi. Fesli bir uşak ocaktan indirdiği kahveyi masadaki fincanlara koyarken "Burada Müslümanı, Rumu, ahali dedikodu etmeye çok meraklıdır" dedi Vali Sami Paşa. "Her türlü yalan haberi yayar, yokken 'hastalık var' der, varken 'yok' der, sonra da 'Bonkowski Paşa söyledi' diye gazetelerinde neşrederler ve sizi İzmir'de yaptıkları gibi müşkül durumda bırakmak isterler. Maksat tabii Müslüman-Hristiyan kavgası çıkarıp, bu huzurlu adayı karıştırıp, burayı da Girit gibi Osmanlı'nın elinden koparıp almaktır."

Bu noktada dört yıl önce komşu Girit Adası'nda başlayan Müslüman-Hristiyan çatışmalarının sonunda uluslararası güçlerin çatışmaları durdurma bahanesiyle adayı Osmanlı'dan kopardığını hatırlatalım.

"Minger halkı çatışmacı olmadığı için burada salgın bahanesi çıkarıyorlar!" diyerek Vali Paşa konuya açıklık getirdi.

"İzmir salgınında kimse Rum'du, Ortodoks'tu, Müslüman'dı, Hristiyan'dı demedi Paşam!" dedi Bonkowski Paşa kendisinden altı yaş küçük Vali'ye. "Rum gazetesi *Amaltheia* da, Osmanlı gazetesi *Ahenk* de hatta Yunanistan'a ticaret yapan esnaf bile tedbirleri ciddiye aldı, karantinayı uyguladı. Böyle iyi niyetlerle başardık."

"Biz Messageries'in gemisiyle geç de olsa İzmir gazetelerini ve haberleri alıyoruz. Haddim olmadan ifade edeceğim: Tam öyle

olmadı aziz sermüfettiş Paşam” dedi Vali. “Başta Yunan ve Fransız olmak üzere, bütün konsoloslar her gün İzmir’deki karantina tedbirlerinden şikâyet ettiler. İtirazlarını da gazetelerinde yazdırarak bozgunculuk ettiler. Ben bu tür bozguncu haberlerinin burada, Minger gazetelerinde neşredilmesine izin vermiyorum.”

“Hayır, İzmir’de ahali karantinanın şart ve faydalı olduğunu görür görmez Valilik ve Karantina Heyeti’yle fevkalade bir işbirliği yapmıştır. Vali Kıbrıslı Kâmil Paşa hazretleri, zatıalilerine en samimi selamlarını yolluyorlar. Bu ziyaretimden elbette o da haberdardır.”

“On beş yıl önce Kıbrıslı Kâmil Paşa sadaretteyken onun evkaf nazırıydım” dedi Vali Sami Paşa olağanüstü gençlik başarılarını özlemle hatırlayarak. “Kâmil Paşa hazretleri fevkalade dirayetli, çok mümtaz, adı gibi kâmil bir insandır.”

“Kâmil Paşa hazretleri İzmir’de salgın haberlerini serbest bıraktı ve iyi etti” dedi Bonkowski Paşa. “Acaba Minger gazetelerinde de salgın haberi çıksa daha iyi olmaz mı? Ahali telaşlanmalı, dükkân sahipleri ölüm korkusuna kapılmalı ki, karantina yasakları başlarken istekle uysunlar.”

“Beş yıldır burada valiyim, müsterih olun. Minger ahalisi, Ortodoksu, Katoliği ve hatta Müslümanıyla en azından İzmir’in ahalisi kadar medenidir. Devlet ne isterse dinler, uyarlar. Ama daha veba-salgın resmen yokken ilan etmek lüzumsuz telaşa sebep olur.”

“O halde gazetelerde veba, salgın, karantina, ölenler mevzularında neşriyat yaptırınız. O zaman daha da çok dinlerler” dedi Bonkowski Paşa sabırla. “Gazetelerin yardımı olmadan Osmanlı memleketini yönetmek zaten çok zordur Vali Paşam, bilirsiniz.”

“Minger İzmir değildir!” dedi Vali. “Burada hastalık yok. Padişahımız hazretleri buraya gelişinizi bu yüzden gizli tuttular. Ama salgın varsa, İzmir’deki gibi karantina kararı alıp salgını durdurmanıza da irade buyurdular. Salgın haberlerini çıkaran Karantina Heyeti üyesi Rum doktorların Yunanistan yanlısı olması ve kötü niyetli konsoloslar Zat-ı Şahane’yi şüphelendirmiş ve sizin Minger Karantina Heyeti ile görüşmenizi yasaklamıştır.”

“Malumatımız vardır Vali Paşam.”

“Dedikoduları çıkaranlar bu karantinacı yaşlı Rum doktorlardır. Onlar hemen İstanbul gazetelerine haberi yetiştirirler. Konsolosların da teşvikiyle bu adayı Girit gibi oldu bittiye getirip bizden

koparmak isteyen çok adam vardır Paşam. Haddim değildir ama herkesin gözü üzerimizde, dikkat ediniz!”

Bir tehdit var mıydı bu sözde? Bir an biri Müslüman, diğeri Katolik ve üçüncüsü Ortodoks üç Osmanlı memuru birbirlerini sessizce süzdüler.

“Üstelik Minger gazetelerinde kimin ne yazacağına sermüfettiş olarak sizin değil, vali olarak benim karar vermem daha münasiptir!” dedi Sami Paşa cesaretleterek. “Ama siz, benden hiç etkilenmeden raporunuzda tıbbi ve kimyevi hakikatleri yazınız. Akşam Maritimes’in *Bagdat* adlı gemisi İzmir’e gitmeden önce numune almanız için ikisi Müslüman, biri Ortodoks üç hastayı görmemiz mümkündür. Bir de dün gece emektar bir gardiyanımız vefat etti ama biz onun hasta olduğunu bile fark etmemiştik. Bugün izninizle ikinize hasta ziyareti için muhafızlar da vereceğim.”

“Niye böyle bir ihtiyaç hasıl oldu?”

“Burası küçük yerdir, ne kadar saklasanız da doktor gibi hasta ziyaretine gidiyorsunuz, geldiğinizin dedikodusu yapılır” dedi Vali. “O da herkesin şevkini kırar, maneviyatı bozar. Kimse bir salgın olduğunu işitmek istemiyor. Herkes karantinanın dükkânların kapatılması, doktorların, askerlerin evlere girmesi, ticaretin durması anlamına geleceğini biliyor. Siz benden daha iyi bilirsiniz, Müslüman mahallesinde asker desteğiyle evlere girmeye çalışan Hristiyan doktorun talihi yaver gitmez. Veba var diye ısrar ederseniz işi bozulan esnaf sizi müfteri ilan eder, yarın vebayı sizin getirdiğinizi de söylerler. Çok kalabalık değildir aslında adamız. Ama burada her kafadan bir ses çıkar.”

“Nüfusu tam ne oldu?”

“Adanın nüfusu 1897 nüfus yazımında 80 bin, Arkaz’ın 25 bindir. Burada Müslüman-gayrimüslim oranı tahmini yarı yarıyadır. Hatta Girit’ten son üç yılda gelenlerin sayesinde Müslümanların çoğunluk olduğunu söylemek mümkün ama hemen itiraz edecekleri için rakamda ısrar edemem.”

“Şimdiye kadar kaç ölü var?”

“Kimine göre on beş, kimine göre daha da fazla. Bazısı karantinacılar gelir, evi, dükkânı kapatır, eşyaları yakar diye ölüyü saklıyor. Bazısı da her ölüye vebadandır diyor. Her yaz burada bir de ishal salgını olur. Karantina Müdürü ihtiyar Nikos İstanbul’a kolera var diye telgraf çekmek ister. Onu durdurup bekletirim. O

da tulumbalı pulverizatörle, çarşayı, sokak ortasından akan lağım-ları, yoksul mahallelerini, çeşmeleri dezenfekte eder, salgın dediği şey de geçer gider. Ölenleri İstanbul'a kolera diye yazarsan 'salgın' olur, konsoloslar elçiler karışır; 'yaz ishali' diye yazarsan unutulur, kimse bir şey fark etmez.”

“İzmir şehrinin nüfusu Arkaz'ın sekiz katıdır Paşam ama ölü sayısı burada şimdiden İzmir'inkinden fazla.”

“Artık bunun sebeplerini siz keşfedeceksiniz” dedi Vali Paşa esrarengiz bir havayla.

“Sağda solda ölü fareler gördüm. İzmir'de onlarla savaştık.”

“Bizim fareler İzmir'inkilere benzemez!” dedi Vali belli belirsiz bir milliyetçi gururla. “Adanın dağ fareleri çok daha vahşidir. İki hafta önce açlıktan şehirlere, köylere inip evlere, mutfaklara saldırdılar. Yiyecek bulamadıkları yerde yatak, sabun, hasır, yün, keten, kilim, ne buldularsa, hatta ahşabı yediler. Bütün ada ahalisi korktu onlardan. Sonra Allah cezalarını verdi ve kırıldılar. Ama salgın dediğiniz şeyi onlar getirmedi.”

“Kim getirdi Paşam?”

“Salgın şu anda resmen yok!” dedi Vali Paşa.

“Paşam, İzmir'de de önce fare ölümleri çıktı. Bildiğiniz gibi, veba-nın farelerle ve pirelerle yayıldığı fenni ve tıbbi olarak artık ispatlanmıştır. İstanbul'dan fare kapanları getirttik. On fare ölüsü getirene bir Mecidiye mükâfat verdik. İzmir Avcılar Kulübü'nü yardıma çağırdık. Halk sokaklarda fare avladı. Biz de Doktor İlias ile birlikte halka katıldık, öyle yendik salgını.”

“Dört yıl önce Londra'da moda diye eski zenginlerimizden Mavroyenis ve Karkavitsas Efendiler Selanik'te olduğu gibi şehir kulübü kuralım diye benden yardım istediler, ama burası küçük yer, olmadı... Avcılar kulübü ise mütevazı adamızda tabii ki yoktur. Vebadan kurtulmak için sizin bu farelerinizi nasıl avlayacağız, bari bize bunu öğretseydiniz!”

Vali Paşa'nın hafifseyici tutumu iki karantinacıyı telaşlandırdı ama duygularını hiç belli etmediler. Vali'ye tıp ilminin veba salgını ve mikrobu konusunda vardığı en son noktayı anlattılar: Sıçanları öldüren mikrobu, insanları öldüren veba mikrobusunun aynısı olduğunu 1894'teki bu veba salgını sırasında Alexandre Yersin keşfetmişti. Louis Pasteur'ün mikroplar hakkındaki buluşlarından yola çıkarak Fransız sömürgelerindeki hastanelerde, Batı dışındaki büyük ve

yoksul şehirlerde salgın hastalıklara karşı çok büyük işler başaran bir dizi doktor ve bakteriyologdan biriydi Yersin. Aynı konularda araştırmalar yapan Alman doktor Robert Koch'un da çabalarıyla Avrupa'da kısa sürede tifo, difteri, cüzzam, kuduz, belsoğukluğu, frengi, tetanoz gibi pek çok hastalığın mikrobi ve aşısı bulunacaktı.

Pasteur Enstitüsü'nün sürekli yeni buluşlar yapan yaratıcı doktorlarından bir başkası, Émile Rouvier difteri ve kolera uzmanlığı sayesinde iki yıl önce Abdülhamit tarafından İstanbul'a davet edilmişti. İstanbul'da Padişah'a Paris'ten yanında getirdiği difteri serumundan bir kutu takdim eden ve mikrop ve bulaşıcı hastalıklar hakkındaki kısa ve tatlı söyleviyle Abdülhamit ile Mabeyn'dekileri hayrete düşüren bakteriyolog, Nişantaşı'ndaki laboratuvarında, difteri serumunu daha ucuza ve bol miktarda üretecek bir dizi icat da yapmıştı. Bu bilgilerin de Vali Paşayı korkuttuğunu görünce Başkimyager çok ciddi bir havaya girdi.

"Paşam biliyorsunuz, pek çok mikrobun aşısı bulunurken, hatta bunların bir kısmı süratle Osmanlı laboratuvarlarında üretilebilirken, bugün, hâlâ vebanın aşısına sahip değiliz" diye en önemli sorunu dikkatle açıkladı. "Çinliler de Fransızlar da henüz bulaşıcı aşığı. Biz İzmir'de vebayı eski tarz kordonlarla, tecritlerle, fare kapanlarıyla yendik. Vebanın karantinadan, tecritten başka ilacı yoktur! Hastanelerde doktorların çabalamaları çoğu zaman can kurtarmaz, ölecek olan kişinin acısını biraz azaltır. Ondan bile emin değiliz. Paşam bu ada halkı karantina tedbirlerine uymaya hazır mıdır? Bu hem Mingerliler için hem de Osmanlı Devleti için hayat memmat meselesidir."

"Eğer sizi sever inanırsa, Minger ahalisi Rumuyla, Müslümanıyla dünyanın en uysal, en uyumlu halkı haline gelir!" dedi Vali Sami Paşa. Bir elinde hizmetçinin yeniden doldurup getirdiği kahve fincanı, son sözünü söylemiş gibi bir hareket yapıp ayağa kalktı. Misafirhanenin kaleye ve şehre bakan tek penceresine gidip güzel manzaraya, odanın içini mutluluk gibi dolduran denizin mavisine baktı.

"Allah hepimizi ve adamızı ve ahalisini korusun" dedi. "Ama ada ahalisi ve Osmanlı Devleti'nden önce bizim sizleri korumamız, sizlerin sağ kalmanız gerekecek."

"Kime karşı koruyacaksınız bizi?" diye sordu Bonkowski Paşa.

"Murakabe Müdürü Mazhar Efendi bunu size anlatacak!" dedi Vali.

6. BÖLÜM

Murakabe Müdürü Mazhar Efendi, Vali'nin karmaşık ve zengin casuslar, muhbirler ve sivil polisler ağının başındaydı. Adaya on beş yıl önce batılı güçlerin dayattığı bambaşka bir görevle, eski zaptiye teşkilatının modern bir jandarma ve polis teşkilatına çevrilmesi için İstanbul'dan gönderilmişti. Başarıyla bu reformları yaparken (mesela suçluları alfabetik sıraya koyup her biri hakkında bir dosya tutmak) Minger'in eski Müslüman ailelerinden Hacı Fehmi Efendi'nin kızıyla evlenmiş ve otuzundan sonra adaya gelen pek çok kişi gibi Minger'in insanına, havasına, her şeyine âşık olmuştu. Evliliğinin ilk yıllarında diğer Mingerseverler ile adada gezintiler düzenlemiş, bir ara Minger kavminin eski dilini öğrenmek istemişti. Daha sonra landosuna zırh taktıran evhamlı Vali Paşa'nın zamanında başka vilayetlerde olmayan bir Murakabe Müdürlüğü tesis olunca, zaten örgütlü olan muhbirler ağını iyice sıkılaştırmış, bu sırada ayrılıkçı milliyetçileri takip edip fişleyerek hapse atarken, adadaki ilk ilişkilerinden çok yararlanmıştı.

Az sonra gelen Mazhar Efendi'yi Başkimyager ve muavini İlias, Vali Paşa'dan çok daha gösterişsiz buldular. Yıpranmış ceketli, badem bıyıklı, tatlı bakışlı bir bürokrattı Murakabe Müdürü. Bürokrat sesiyle adadaki çeşit çeşit dini, siyasi, ticari, milli grubu içlerindeki casusları aracılığıyla takip ettiğini, dinlediğini hemen söyledi. Konsoloslar, Yunan ve Türk milliyetçileri, Girit'in Osmanlı'dan koparılmasını kendilerine örnek alanlar ve başka pek çok takım bu veba ve karantina belasının büyümesini, uluslararası bir boyut kazanmasını istiyorlardı ona göre. Ayrıca Hacı Gemisi İsyanı diye bilinen eski bir vakadan sonra Vali Paşa'dan intikam almak isteyen birtakım gözü dönmüş tarikatçı köylünün de bir olay çıkarmak istediğini tespit etmişti Mazhar Efendi.

"Bütün bu tehlikelerden dolayı hasta ziyaretlerine zırhlı lando ile gideceksiniz."

"Bu daha çok dikkat çekmez mi?"

"Çeker. Adanın çocukları bayılır landoyu takip edip arabacı Zekeriya'ya takılmaya. Ama en münasibi budur. Merak etmeyiniz, gittiğiniz her ev, her bina valilik mensupları, satıcı kılığındaki casuslar ve başka adamlarımız tarafından çok yakın bir gözetim

altında olacaktır. Sizden tek bir istirhamımız var: Çevrenizde fark edeceğiniz muhafızlardan şikâyet etmeyiniz. Muhafızlar çok fazla diye bunalıp sakın kaçmaya kalkmayınız... Gerçi kaçamazsınız, bizim zehir hafiyeler sizi yakalarlar ya... ‘Muhterem Paşa hazretleri, bir de bizim evde de hasta var, aman gelir misiniz!’ diyenlerin de sakın peşinden gitmeyiniz.”

Vali Paşa’nın zırhlı landosu Avrupalı ve meraklı seyyahları gezdirir gibi Sağlık Başmüfettişi ile muavinini ilk olarak adanın kendisi kadar ünlü Kale zindanına götürdü. Vali esrarengiz ziyaretçileri karantinacı doktorlardan uzak tutmak için hapislane müdürüne onların biri doktor iki yeni sağlık müfettişi olduğunu söylemişti. Müdür, Bonkowski Paşa ile Doktor İlias’ı kalın kale duvarlarında açılmış küçük deliklerden bakan mahkûmlardan gizledi. Dehlizlerden ve karanlık avlulardan geçip burçlara çıktılar. Martıların uçuştğu kayalık uçurumlara bakan tehlikeli taş merdivenlerden inip nemli, karanlık bir hücreye girdiler.

Hücre kapısının önündeki kalabalık çekilip içeri yeterince ışık girince Bonkowski Paşa ile muavini, gardiyan Bayram’ın vebadan öldüğünü ve buradaki salgının veba olduğunu anladılar. Aynı aşırı beyaz ten rengini, içeri göçmüş gibi gözüken yanaklarla, hayretle açılmış fırlak gözleri ve acıdan kurtulmak ister gibi mintanın kenarını kavrayıp sıkılmış parmakları İzmir’de en azından üç ölüde görmüşlerdi. Kusmuk ve kan lekeleri ve tuhaf koku da aynıydı. Doktor, zindan bekçisinin gömleğinin düğmelerini dikkatle çözüp gömleği çıkardı. Boyunda ve koltukaltlarında hıyarcık yoktu. Ama ölünün karnı ve bacakları soyulunca, sol kasığının üzerinde veba hıyarcığını gördüler. Hiçbir şüpheyeye izin vermeyecek kadar gelişkin ve büyüktü. Parmaklarının ucuyla hafifçe dokunarak hıyarcığın o ilk sertliğini kaybettiğini, demek ki en azından üç günlük olduğunu ve ölünün çok acı çektiğini anladılar.

Doktor İlias çantasından çıkardığı şırıngayı ve neşteri, yanında getirdiği dezenfeksiyon sıvısıyla temizlerken, Bonkowski Paşa kapı önündeki kalabalığı uzaklaştırdı. Hasta hayatta olsaydı, hıyarcığı kesip içindeki cerahati akıtmak acıyı biraz hafifletebilirdi. Yardımcı doktor şırıngayı hıyarcığa batırıp içindeki sarımsı jelatinimsi sıvıdan birkaç damlayı çekti. Sonra numune almak için renklendirilmiş cam parçalarının üzerine sıvıyı dikkatle sürüp muhafaza kutusuna özenle koyup çantasına yerleştirdiğinde büyük zindandaki

işi bitmiş oldu. Hastalık kolera değil veba olduğu için numune İzmir'e yollanmalıydı.

Bonkowski Paşa, hastanın bütün eşyalarının yakılmasını emrettikten sonra, gardiyanın boynuna takılı küçük muskayı kimse bakmazken ipini neşterle kesip aldı. Muskayı dezenfekte ettikten sonra incelemek için cebine atıp hücreden gün ışığına çıktı. Gardiyanın cesedinden salgının bu adada hızla yayılacağını, çok daha fazla sayıda kişinin öleceğini anlamıştı ve bu bilgi o kadar ağırdı ki boynundan midesine doğru bir ağrı veriyordu.

Bonkowski Paşa ve muavini Doktor İlias eski şehrin kargacık burgacık sokaklarında ilerlerken bakırcı dükkânlarının açıldığını, demirciler ve marangozların sabahın bu saatinde işe başladığını, şehirde hayatın hiçbir şey olmamış gibi sürdüğünü gördüler. Esnafa hizmet eden bir lokanta da dedikoduları dikkate almamış, kapısını açmıştı. Kimyager Paşa, Kocias Efendi'nin daha çok bir baharatçı dükkânı görünümündeki eczanesinin açık olduğunu görünce arabayı durdurdu. İnip içeri girdi.

"Acide arsénieux var mı?" diye sordu soğukkanlılıkla dükkân sahibine.

"Sıçanotumuz kalmadı" dedi Kocias Eczanesi sahibi Kocias. Karşısındaki oturaklı kişilerin önemli birileri olduğunu anlamış, gerilmişti.

Bonkowski Paşa eczacının her türlü baharat, boya, tohum, kahve, ıhlamur gibi şeyler satmanın yanında macunlar, merhemler ve kocakarı ilaçları da yaptığını gördü. Sağlık başmüfettişi olarak İmparatorluğun bir köşesinden diğerine koştuğu en yoğun günlerinde bile, önce kimyager ve eczacı olduğunu unutmazdı Bonkowski Paşa. İstanbul ve İzmir'deki ünlü eczanelerin bazı müstahzaratını raflarda, masalarda gördü. Gençliğinde taşra şehirlerinde kocakarı ilacı satan eczacılara modern eczane konusunda nutuklar atardı. Ama şimdi sırası değildi.

Küçük liman koyunda, sahildeki oteller ve tavernalarda renk renk tenteler, lokanta bahçelerinde mutlu insanlar vardı. Lando ıhlamur kokan ara sokaklardan geçerek yukarıdaki zengin Rum konaklarının önünden Hamidiye Caddesi'ne çıktı. Şeftali ağaçları çiçek açmıştı, hoş, değişik bir gül kokusu geliyordu. Geniş Hamidiye Caddesi'nin çınar ve akasya ağaçlarının altından yürüyen şapkalı, fesli beylerle, çarıklı köylülerle karşılaştılar. Dere boyunca

çarşıya doğru dizilmiş evlere, depolara, otellere, at arabalarına ve uyuklayan sürücülerine, limana, gümrüğe doğru inen İstanbul Caddesi'nin üzerindeki hayatın akıp gidişine inanamadan baktılar. Rum Ortaokulu'nda derslerin başladığını, seyahat acentalarının önlerine duyuruların ve gemi şirketi reklamlarının yerleştirildiğini gördüler. Majestik Oteli'nin önünden pembe, sarı, turuncu renklerin hâkim olduğu şehir manzarasına bakarken, bütün bu güzel ve şirin hayatın kısa sürede biteceğini bilmenin yol açtığı suçluluk duygusu o kadar ağır bastı ki, belki de yanıldığını düşündü Bonkowski Paşa.

Ama yanılmadığını kısa bir süre sonra anlayacaktı. Bonkowski Paşa ve Doktor İlias'ı ilk olarak Aya Triada Mahallesi'nde zeytin ağaçları arasında bir taş eve buyur ettiler. Burada şehir sokaklarında on beş yıldır at arabası süren Vasili adlı bir arabacının yer yatağında acıdan sersemlemiş, yarı baygın yattığını ve boynunda kocaman bir hıyarcık çıktığını gördüler. Veba mikrobunun bu aptallaştırıcı, sersemleştirici, yıkıcı etkisinin pek çok hastayı konuşamaz hale getirdiğine ya da kekeme yaptığına İzmir'de de çok kere tanık olmuştu Bonkowski Paşa. Bu hale gelenlerin çoğu kısa sürede ölür, çok azı yaşardı.

Hastanın gözü yaşlı karısı kolundan tutup uyarınca Vasili bir an ayıldı ve bir şeyler söylemeye çalıştı. Ama kurumuş ağzı tam açılmıyordu, açılınca da kekelemekten başka bir şey yapamadı.

“Ne diyor?” diye sordu Bonkowski Paşa.

“Mingerce konuşuyor” dedi Doktor İlias. Arabacının karısı ağlamaya başladı. Doktor İlias bu aşamaya gelmiş hastalara İzmir'de yaptığı tedaviyi uygulamaya çalıştı. Sert ve taze hıyarcığı neşteriyle dikkatlice yardı, fışkıran sedefimsi, sarımsı cerahati boşalana kadar pamukla silerek sabırla akıttı. Hasta ani, tuhaf hareketler yaptığı için numunelik camlardan biri düşüp kirlendi. Hastalığın veba olduğundan çok emindiler ama İzmir'e, laboratuvara yollanacak numuneleri, hazırladığı cam levhalara yine aynı dikkatle sürüp kaldırdı Doktor İlias.

“Bol bol kaynatılmış su içsin, şekerli su ve yiyebiliyorsa yoğurt verilsin” dedi Bonkowski Paşa çıkarken. Karanlık odanın kapısını ve küçük penceresini kendi açtı. “En mühimi: Odanın havasını sürekli temiz tutun, elbiselerini de kaynatarak yıkayın. Yorulmasın, bol bol uyusun.”

Bonkowski Paşa, İzmir’de dükkân sahibi nispeten zengin Rum hastalara söyledikleri bu sözlerin burada bir faydası olmayacağını hissediyordu. Ama bakteriler konusunda son on yılda Avrupa’da kaydedilen bütün gelişmeler bir yana vebalı hastanın temiz havalı, huzurlu bir ortamda, iyimserliğini koruyarak yaşamasının da hastalığı yenmesine “biraz” yardım ettiğine inanıyordu.

Zırlı lando romantik ressamların çok hoşlandığı Taş İskeleyi’ni (arkada yalçın siyah beyaz dağlar) geçtikten sonra girdikleri Taşçılar Mahallesi’nde yan yana dizili yoksul evlerinden birinin bahçe kapısında durdu. Mazhar Efendi’nin verdiği rehber kâtip Bonkowski Paşa ile muavini doktora burada üç sene önce Girit olaylarından kaçan Müslüman gençlerin kaldığını söyledi. Üç genç limanda geçici işler, hamallık ve serserilik yapıyor, kâtime göre iyi niyetlerle onları buraya yerleştiren Vali Paşa’ya maalesef zorluklar çıkarıyorlardı.

Üç gün önce gençlerden biri ölmüştü. Dün hastalanan baş ağrısıyla kıvranarak acı çekiyordu ama vücudu direniyor, ani, sert hareketler yapıyordu. İzmir’de mikrobu alıp hastalanan her beş kişiden ikisi ölmüştü. Bir de mikrobu alıp hiç hastalanmayan ya da fark etmeyenler vardı. Doktor İlias bu genci kurtarabileceğini düşündüğü için onu tedavi etmeye girişti.

Ateş düşürücü iğne yaptı ona. Amca dedikleri bir adamın yardımıyla delikanlının soluk sarı renkli elbiselerini çıkardılar. Doktor İlias dikkatle bakmasına rağmen koltukaltlarında, apış arasında, bacakların arka iç kısmında bir hıyarcık göremedi. Dezenfektanlı suya sokup çıkardığı parmaklarını bastıra bastıra yokladı ama koltukaltlarında, boyun bezeleri civarında herhangi bir sertleşme ve hassaslaşma da yoktu. Veba salgınından haberdar olmayan bir doktor nabızı aşırı hızla atan, cildi ateşten iyice kurumuş, gözleri kıpkırmızı kesilmiş ve sersemleyerek saçmalayan bu hastaya bakıp veba teşhisi asla koyamazdı.

Bonkowski Paşa evdekiler tarafından çok dikkatle izlendiğini, gençlerin arkadaşları öldükten sonra haklı bir ölüm korkusuna kapıldıklarını yüzlerinden okuyor, karantinacı doktora ancak ölüm korkusuyla kulak verileceğini bildiği için aldırmıyordu. Ama iki gencin bir doktora bu kadar ihtiyaç duymalarına rağmen, ölmüş arkadaşlarının eşyalarını niye kullandıklarını anlayamıyordu.

Aslında artık bu evdekilere ve bütün adadakilere söylemesi gereken tek bir söz vardı. Bağıra bağıra “Kaçın, uzaklaşın!” demek

istiyordu Bonkowski Paşa. Hastalığın Çin’de on binlerce kişiyi öldürdüğünü, bazı yerlerde ailelerin, köylerin, kabilelerin bütün nüfusunun daha ne olduğunu anlayamadan bir anda yok olduklarını Avrupalı doktorlardan işitmişti. Şimdi bütün bu kıyamet ve dehşetin bu sakın ve şirin adayı mahvetmesinden korkuyordu.

Mikrobun Arkaz’da da “derine işlediğini”, kendini belli etmeden yayıldığını anlıyor, mesela bu evdeki mikrobun, pulverizatörlerin tulumlarıyla bile temizlenemeyeceğini görüyordu. Yapılması gereken hastalıklı evleri boşaltmak, evdekiler buna karşı çıkarsa, yüzyıllarca önce yapıldığı gibi evi içindekilerle birlikte kapısını çivileyerek acımasızca kapatmaktı. Herkesin bulaşık olduğu yoğun hastalıklı yerlerde evleri eşyalarıyla birlikte yakmak da eski ve sağlam bir çözümdü.

Öğleden sonra Çite Mahallesi’ndeki bir evde on dört yaşındaki bir berber çırağının hem boynunda hem de kasığında çiban gördüler. Çocuk dalgalar halinde gelen baş ağrısı başlayınca kıvranarak öyle bağıırıyordu ki annesi de ağlamaya başlıyor, babası da her seferinde önce çaresizce arka bahçeye çıkıyor ve dayanamayıp hemen geri geliyordu. Yan odada sedirde yatan dedenin de hasta olduğunu çok sonra fark ettiler. Ama dedeyle kimse ilgilenmiyordu.

Doktor İlias çocuğun boynundaki sert ama şişkin olmayan hıyarcığı yardıktan sonra yarayı dezenfektanlı solüsyonla temizledi. Bu sırada çocuğun babasının elinde üzerine dua yazılmış bir kâğıtla yaklaştığını, onu oğlunun gövdesine doğru tuttuğunu gördü. Bonkowski Paşa salgınlar sırasında telaşa kapılanların bu dua kâğıtlarından medet umduğuna çok tanık olmuştu. Kimi papazların verdiği benzeri tılsımlardan fayda bekleyen Hristiyanlar da olurdu. Evden çıkarken Bonkowski Paşa Murakabe Müdürü’nün adamı kâtibe bu okunmuş kâğıtları kimin dağıttığını sordu.

“Adada herkesin okuyup üflemesine güvendiği, nefesi en kuvvetli hoca tabii ki Halifiye tekkesinin şeyhi Hamdullah Efendi’dir” dedi kâtip. “Ama o, bazı sahtekâr tekke şeyhleri gibi, kapısına gelen herkese para karşılığında muska yazmaz. Onun yaptıklarını taklit edenler vardır. Bu kâğıtlar onların olmalı.”

“Demek ki veba felaketinden haberdarlar ve tedbir alıyorlar.”

“Bir taun olduğunu biliyorlar ama durumun dehşetinin tam farkında değiller” dedi rehber kâtip. “Kimisi hâlâ aşk için, kimisi kekemeliği çözülsün diye, kimisi kem gözlerden korunmak için

yazdırıyor... Vali Paşa bütün şeyhleri, en tesirlisinden en sahtekârına muska yazan bütün hocaları, manastırlarda benzeri iş yapanları bizim muhbirlere izletir. Onlara sahte müşteri, mürit hatta meczup yollar. Samimi müritlerin ağzını arar.”

“Şeyh Hamdullah’ın tekkesi nerededir? O mahalleyi de görmek isterim.”

“Oraya giderseniz dedikodu olur” dedi kâtip. “Zaten Şeyh insan arasına pek çıkmaz.”

“Dedikodusu edilir diye korkacak bir şey kalınamış” dedi Bonkowski Paşa. “Şehrinizde kesinlikle veba var ve bunu herkesin bilmesi şart.”

Bonkowski Paşa ve Doktor İlias numuneleri Messageries Maritimes şirketinin İzmir’e giden *Bagdat* gemisine kendi elleriyle teslim ettiler ve İzmir’e iki telgraf çektiler. Öğleden sonra Bonkowski Paşa, Vali Sami Paşa ile acele bir görüşme talep edip, ancak akşam namazı vakti Vali’nin makam odasının kapısına dayandı.

“Ziyaretinizi gizli tutacağımıza Padişahımız hazretlerine şeref sözü vermiştik!” dedi Vali Sami Paşa, “maatteessüf olmadı” anlamına gelen bir edayla.

“Gizlilik Padişahımızın yirmi dokuzuncu vilayetindeki yalan yanlış söylentilerin doğru olmaması halinde önemliydi. Çünkü olay siyasi olabilirdi ve yalan haber yayılmamalıydı. Ama maatteessüf bütün gün gördük, veba çok yayılmış. Minger Adası’ndaki veba salgınının İzmir’deki, Çin ve Hindistan’daki salgının aynısı olduğunu kesinlikle söyleyebiliriz.”

“Numuneleri İzmir’e götüren *Bagdat* limandan henüz yeni ayrıldı.”

“Vali Paşa hazretleri,” dedi Bonkowski Paşa, “resmi sonucu yarın İzmir’den bize telgrafla bildirirler. Ama size Padişahımız’ın Sağlık Başmüfettişi ve eski başkimyageri olarak bunun veba olduğunu en parlak doktorumla birlikte, kırk yıllık salgın tecrübesiyle söylüyorum. Bu konuda tereddüde mahal yoktur. Bilmem hatırlar mısınız? Bundan yirmi küsur yıl önce Doksanüç Harbi’nden az önce sizin mutasarrıf olduğunuz Dedeâğaç’ta karşılaşmıştık. Belki bir yaz ishali, belki küçük bir kolera salgınıydı!”

“Hiç hatırlamaz mıyım?” dedi Vali Sami Paşa. “Padişahımız hazretlerinin dirayeti ve sizin fevkalade dikkatleriniz sayesinde hiç gecikmemiş ve şehri kurtarmıştık. Dedeâğaç halkı hâlâ size şükran doludurlar.”

“Maziden hepimiz dersler çıkarmayı bildiğimiz için Zat-ı Şahane'nin takdir ve güvenini kazanıyor, yeni vazifeler alıyoruz. Derhal bütün matbuatı toplayıp şehirde veba olduğunu, karantina kararlarının yarın açıklanacağını ilan ediniz. Şehre tellallar yollayınız. Hatalarından dolayı zindana attığınız Yunanistan yanlısı gazetecileri serbest bırakınız ki gazetelerine vebayı yazsınlar da Rumlar da karantina yasaklarına uysunlar.”

“Karantina Heyeti'nin toplanması vakit alır” dedi Vali Paşa.

“İzmir'den laboratuvarıdan gelecek neticeyi beklemeden karantina ilan edildiğini duyurunuz” dedi Bonkowski Paşa.

7. BÖLÜM

Bütün telaşa rağmen Minger Karantina Heyeti ertesi sabah toplanmadı. Müslüman üyeler hazırды ama Fransız konsolosu Girit'teydi, heyet başkanı Doktor Nikos evinde yoktu, Paşa'nın dostluğuna güvendiği İngiliz konsolosu beklenmedik bir bahaneyle affını istedi. Metruk misafirhanede kapısında inzibatlarla bir çeşit hapis hayatı yaşatılan Bonkowski Paşa'yı Vali Paşa makamına davet etti ve ona önce sabırsızlığa kapılmamasını söyledi. “Karantina Heyeti toplanana kadar İstanbul'dan eczacı dostunuz, eski ortağınız Nikiforo ile görüşmeyi arzu edersiniz diye düşündük” dedi.

“Burada mıdır? Kendisine yolladığım telgraflara cevap gelmedi” dedi Bonkowski Paşa.

Vali makam odasının bir köşesinde silik bir gölge gibi oturan Mazhar Efendi'ye bakınca ötekiler onu fark ettiler. “Nikiforo adadadır ve kendisine çektiğiniz iki telgraf da eline geçti, biliyoruz!” dedi Mazhar Efendi. Bonkowski Paşa'nın taşraya çekilen her telgrafın Vali'nin casuslarınca okunmasını olağan karşılayacağından emin olduğu için rahat söylemişti bunu.

“Geçmişteki ticari anlaşmazlıklar ve imtiyazlar mevzuuna gireceğinizden korktuğu için telgraflarınıza cevap vermedi” dedi Vali. “Ama şimdi eczanesinde eski dostunun teşrifini beklemektedir. İstanbul'dan ayrılıp burada eczane açtıktan sonra çok zengin olmuştur.”

Bonkowski Paşa ve Doktor İlias eczaneye yürüdüler. Hrisopolitissa Meydanı'na çıkan dar sokaklardaki dükkânların sahipleri vitrinlerinde sergiledikleri renk renk kumaşları, dantelleri, Selanik'ten ve İzmir'den gelmiş hazır elbiseleri, melon şapkaları, Avrupalı şemsiyeleri ve ayakkabıları sabah güneşinden solmasınlar diye mavi, beyaz ve yeşil şeritli tentelerini indirdikleri için sokaklar olduklarından daha dar gözüküyordu. Kimyacı ile doktor salgın başlarken yetiştikleri pek çok şehirde fark ettikleri şeyi burada da gözlemlediler: Sokaklarda yürüyenlerin başkalarına değme, hastalık kapma telaşı hiç yoktu. Sabah çocuklarıyla alışverişe çıkmış kadınlar, ceviz, kurabiye, güllü Minger çöreği ve limon satan seyyar satıcılar, kibar müşterisini sessizce tıraş eden bir berber ve son gemiden inen Atina gazetelerini satan çocuk şehirde hayatın olduğu gibi sürdüğünü gösteriyordu. Bu mahalle ve sokakların görece zenginliği, Arkaz'ın Rum burjuvazisine hizmet sunan dükkânlardaki çeşitlilik Bonkowski Paşa'ya eski dostu Eczacı Nikiforo'nun işlerinin yolunda olduğunu düşündürdü.

Bonkowski Paşa Minger doğumlu Nikiforo'yu yirmi beş yıl önce İstanbul'da Karaköy'de küçük bir eczane sahibiyken tanımıştı. Osmanlı Bankası'na çıkan bir ara sokaktaki üzerinde "Pharmacie Nikiforos" yazan eczanenin arkadaki mutfaktan bozma ve "kazan-hane" denen bir odasını imalathaneye çevirmişti. Nikiforo orada gülsuyu kokulu el kremi, mentollü, şekerli ve yeşil renkli öksürük pastilleri imal eder, liman şehirlerinde ve Abdülhamit'in demiryolu siyaseti sayesinde bazı uzak vilayetlerde satardı.

İki genç eczacıyı asıl yakınlaştıran şey 1879 yılında yeni bir hezimetle sonuçlanan 1877-78 Rus-Osmanlı Savaşı'nın ve kayıp memleketlerin ve göçmenlerin acıları İstanbul'da hâlâ yoğun olarak yaşanırken, birlikte Dersaadet Eczacıyan Cemiyeti'ni kurmalarıydı. Société de Pharmacie de Constantinople'un kısa sürede çoğu Rum yetmiş küsur üyesi olmuştu. Başarılı örgütlenmeleri ve eğitim faaliyetleri genç padişah Abdülhamit'in de dikkatini çekmiş, asker babasını tanıdığı genç Bonkowski'ye İstanbul içme sularının tahlili, mikroplar konusunda rapor vs gibi pek çok vazife vermişti.

Bu sırada Abdülhamit Osmanlı memleketlerinde cv üretiminden, imalathane-fabrika üretimine geçiş hayallerinin bir parçası olarak gülsuyu üretimini ele almıştı. Yüzyıllardır İstanbul'da gülsuyunu aileler bahçelerindeki gülden evlerinde damıtarak az

miktarda yapıyor, reçelde, tatlıda, günlük hayatta kendileri kullanıyorlardı. Acaba Osmanlıların tecrübe ve gelenek sahibi olduğu bu üretimin çok daha büyük miktarlarda ve Avrupa tarzı fabrikalarda yapılması ve bunun için yeterli gül yetiştirilmesi mümkün müydü? Padişah II. Abdülhamit her şeye yetiştiren genç kimyager Bonkowski Bey'den bu konuda da bir rapor istemişti.

Bonkowski Bey bir ay içinde İstanbul'da büyük miktarlarda gülsuyu üretimi yapacak bir fabrikanın planlarını ve bütçesini belirlemiş ve Padişah'a Beykoz'daki gül seralarının dışında böyle bir fabrikaya tonlarca gül yetiştirebilecek büyük çiftliklerin ancak yirmi dokuzuncu Osmanlı vilayeti Minger Adası'nda kurulabileceğini ayrıntılı anlatmıştı. Bonkowski Bey bu bilgiler için adanın güllerinden el kremi üreten arkadaşı Mingerli Nikiforo'nun fikir ve önerilerinden yararlanmıştı elbette. Kısa süre içerisinde Padişah Bonkowski Bey'i ve Eczacı Nikiforo'yu huzura çağırarak, Minger vilayetinde raporda yazıldığı gibi, özel rayihalı, yağlı ve ağır ama derin ve şeker kokulu gülden çok büyük miktarlarda üretilip üretilmeyeceğini birkaç kere sorup karşısında tir tir titreyen biri Katolik diğeri Ortodoks iki eczacıdan olumlu cevap aldıktan sonra odadan çıkmıştı.

Daha sonra Bonkowski Bey'e İstanbul valiliğinden gelen bir ulak Padişah hazretlerinin Bonkowski ve Nikiforo Beylere Minger vilayetinde gül yetiştirme ve mahsulünü İstanbul'da Padişah'ın kuracağı gülsuyu fabrikasına satın imtiyazını veriyordu. Bu üretim için imtiyaz sahipleri vergi vermeyeceklerdi.

Abdülhamit bazan yatırımcılara, özellikle İngiliz ve Fransızlara imtiyaz vermede çok hasis ve seçici davranır, aracı nazır paşaların, elçilerin ya da bankerlerin ısrarına rağmen en basit bir tütün ya da bakır madenine işletme imtiyazını vermek için kılı kırk yarardı. Bazan da Padişah genç eczacılara yaptığı gibi imtiyazı bir ihsan, bir teşvik, hatta bir fikir ya da rüşvet olarak kullanırdı.

Nikiforo, Padişah'ın kendilerini teşvik için verdiği bu hakkı, Bonkowski'den daha çok ciddiye almıştı. Böylece ertesi yıl adada gülsuyu üretimi yapacak bir şirket kurmuş; bu şirketin İstanbul'da Ticaret ve Ziraat Nezareti ile ilişkilerini ve tanıtım işlerini ortak olarak başta on altın lira da yatıran Bonkowski yürütmüş, ilk yıl gül üretiminin örgülenmesinde başarılar elde edilmişti. Bonkowski 1877-78 Osmanlı-Rus Harbi'nden sonra Balkanlar'dan İstanbul'a

göç eden ve gül yetiştirmenin inceliklerini bilen bir çiftçi bulup ailesiyle adaya da yollamıştı.

Ama bütün bu girişimler ve yatırımlar Bonkowski Bey bir anda Abdülhamit'in gözünden düşünce sekteye uğramıştı. Bonkowski'nin görünürdeki büyük kabahati, biri casus, iki muhalif gazetecinin de bulunduğu İstanbul'daki Apery Eczanesi'nin bekleme salonunda oturan ve kitap okuyan iki doktor ve bir eczacıya çok bilmiş bir şekilde Padişah hazretlerinin sol böbreğinden bir rahatsızlığı olduğunu söylemesiydi. (Abdülhamit otuz sekiz yıl sonra sol böbrek yetmezliğinden ölecekti.) Padişah rahatsızlığının bilinmesinden çok Bonkowski'nin gelişigüzel bir şekilde böbreğinden bahsetmesine kırılmıştı.

Stanislaw Bonkowski'nin asıl suçu ise kurduğu modern eczacılık cemiyetinin beklenmedik başarısıydı. O yıllarda hâlâ babadan kalma macunlar, baharatlar, otlar, kökler, zehirler, afyon ve başka uyuşturucular satan eski tarz aktarlar, tıp eğitimiyle uyumlu modern eczanelere rakiptiler. Bonkowski Bey'in önerisi ve Abdülhamit'in ilk başlardaki desteğiyle yeni bir eczacılar nizamnamesi düzenlenmiş, aktarlarda zehirli, uyuşturucu, sağlıksız tozların reçete ile bile satışı yasaklanmıştı.

Çoğu Müslüman olan ve gelirleri azalan eski tarz aktarlar isyan etmişlerdi buna. Abdülhamit'e Müslüman esnafa eziyet edildiğini yazmışlar ve imzalı imzasız pek çok ihbar mektubu yollamışlardı. Rum eczacıların zehirlere ve uyuşturuculara sahip olmak arzusunun arkasında kötü niyetler yatıyordu! Abdülhamit'in bir süre kafası karışmış, bize kalırsa boşboğazlığına kızdığı için bir süre genç Bonkowski Bey'e iş vermemiş ama beş yıl sonra araçların yalvarmaları üzerine yumuşayarak ona yeniden güvenmiş ve Terkos Gölü'nün suyunun tahlili, Adapazarı'nda her yaz kolera görülmesinin nedenleri gibi konularda yine raporlar istemeye başlamıştı. Affedilen kimyager Yıldız Sarayı bahçesindeki zehir üretiminde kullanılabilecek otların listesi ve zezem suyunu dezenfekte etmekte kullanılabilecek en ucuz yeni Avrupalı malzemeler gibi konularda pek çok rapor yazmıştı.

Arada geçen beş yılda Bonkowski, Karaköy'deki eczacı dostundan kopmuş, Nikiforo da dükkânını kapayıp doğup büyüdüğü Minger'e yerleşmişti.

Bonkowski Paşa şimdi Hrisopolitissa Meydanı'na bakan kocaman eczacı dükkânının zenginliğini görünce eski dostu adına memnun oldu. Camına "Nikiforo Ludemis – Pharmacien" yazıl-

miş vitrinin en göze çarpan yerine gül resimli fesini koymuştu. İstanbul'da eczanelerin okuma yazma bilmez reçete sahipleri fark etsinler diye vitrine koyduğu simge idi bu. Yanında Nikiforo'nun kendi gülsuyu ürünlerinin zarif şişe ve kapları, balık yağı, kamfor ve gliserin şişeleri gördüler. İlaç kutuları, İsviçre çikolataları, Fransa'dan gelmiş Evian ve Vittel marka maden suyu ve konserveler, Hunyadi Yanos müshilleri, İngiliz Atkinson kolonyaları, Almanya'dan sipariş edilmiş Aspirin kutuları ve Atina'dan gelmiş pek çok ürün vitrini rengârenk yapmıştı.

Dükkân sahibi vitrinini hayranlıkla seyreden iki seçkin misafiri görünce dışarı çıktı. Eczacı Nikiforo fazla yaklaşmamaya dikkat ederek onları içeri aldı ve oturttu, kahve söyledi. Eski dostlar sanki aradan onca yıl geçmemiş gibi birbirlerine tatlı sözler söylediler, bir iki hatıra anlattılar.

“Vali Sami Paşa aslında beni görmek istemediğinizi söyledi?”

“Vali Sami Paşa beni sevmezler.”

“Zat-ı Şahane'nin yıllar önce bizi teşvik için verdiği imtiyaz ile bendeniz meşgul değilim” dedi Bonkowski Paşa.

“Birlikte kurduğumuz şirketin mamullerini lütfen tetkik edin.”

Nikiforo önce İstanbul'da yaptırdığı ince ve zarif gülsuyu şişelerini gösterdi. Gülsuyu kokulu el kremlerini, merhemleri, gül kokulu renk renk sabunları, pompalı gül esansı şişelerini incelediler.

“Merhemlerimiz Edhem Pertev'in mamullerinden sonra en çok rağbet gören markadır. El kremimiz İstanbul'da yalnız Rum eczanelerinde değil, Divanyolu'nda Ali Haydar, Sirkeci'de Beşir Kemal ve Beyazıt'ta İstikamet Eczaneleri'nde de Müslüman hanımlar arasında çok tutulur.”

Nikiforo Eczanesi'ndeki bu karşılaşma esnasında konuşulanları yan odada Murakabe Müdürü'nün bir casusu kelimesi kelimesine kaydettiği için biliyoruz. Nikiforo gülsuyu kokulu müstahzaratını Doğu Akdeniz'de liman şehirlerinde başarıyla pazarlayışını anlattıktan sonra, Abdülhamit'in imtiyazı sayesinde kendisine asıl parayı kazandıran şeyi gururla söyledi: Minger Adası'ndaki çiftçilerin yarısından çoğu güllerini Nikiforo ve oğullarının şirketine satıyordu. İstanbul'dayken evlendiği Mingerli Rum kızı Mariantis'ten olan oğullarından büyüğü Todoris şimdi Kuzey'deki Pergalo köyündeki çiftliğin başındaydı. Küçük oğlu Apostol ise Minger Gülü şirketinin Atina'daki dükkânında satışlarını yönetiyordu.

“Maşallah, adanın mahsulünü işliyor ve ada dışına satıyor, para getiriyorsunuz” dedi Bonkowski Paşa. “Vali Sami Paşamızı sizi niye sevmiyor?”

“Kuzeydeki Pergalo köyü civarında Rum çeteler ile Müslüman çeteler arasında kavgalar, çatışmalar, baskınlar hiç bitmez. O dağlık bölge halkının çok sevdiği Rum eşkiya Pavlo bizim gül imalathanelerinin olduğu çiftliğe gelip haraç isteyince oğlum ona hayır diyemez. Derse, bizim çiftlik üç gün daha orada duramaz, ya yanar, ya birileri öldürülür. Zaliin Pavlo’nun Osmanlı memuru öldürmeyi, Müslüman köyü basıp ‘zaten bunlar zorla Müslümanlaştırılmış Rumlar’ deyip kız kaçırmayı, kafası atarsa göz çıkarıp kulak kesmeyi sevdiğini herkes bilir.”

“Vali Sami Paşa Pavlo’yu yakalayamıyor mu?”

“Vali Paşa hazretleri,” dedi Eczacı Nikiforo, söylediklerinin yan odadan biri tarafından dinlenildiğini bildiğini gösteren sevimli bir hareketle göz kırptı iki konuğuna, “zalim Pavlo’ya karşı, yakındaki Müslüman köyü Nebiler’de kurulu Terkapçılar Tekkesi’nin meczup şeyhini ve onların beslediği eşkiya Memo’yu destekledi. Memo da, Pavlo kadar zalimdi, üstüne bir de koyu Müslüman’dır, Ramazan’da açan Müslüman aşevini cezalandırır.”

“Allah allah!” dedi Bonkowski Paşa Doktor İlias’a bakıp gülümseyerek. “Ne yapar yani Memo?”

“Ramazan’da Dumanlı kasabasında dükkânını açıp öğle yemeği veren aşçıyı ibret ve nam olsun diye arabacı kırıbaşıyla cezalandırdı.”

“Mingerli Müslümanlar, memurlar, eski aileler böyle fenalıklara müsamaha ediyorlar mı?”

“Etmeseler ne olacak” dedi Eczacı ilgisizlikle. “İyi bir Müslüman olarak ayıplıyor olabilirler... Ama onları Pavlo’ya karşı bu Memo koruyor, Vali Paşamızın vilayet merkezinden askeri yetiştirmesi çok zaman alıyor. Vali tek şey yapar, bu fenalıkları yapan isyancı Rum köylerinin adlarını ve yerlerini belirler ve yazları Osmanlı zırhlıları *Mahmudiye*, *Orhaniye* bu köyleri bombalasınlar diye davet eder. Şükür ki çoğu zaman gelmezler.”

“İşiniz hakikaten müşkül imiş!” dedi Bonkowski Paşa. “Ama maşallah dükkânınız çok zengin!”

“Otuz kırk yıl kadar önce, çeyrek yüzyıl süren ve dünyada Minger taşı diye bilinen bir Minger mermeri dönemi oldu; işitişsinizdir!” dedi Eczacı Nikiforo, “Pembe Minger mermerini,

taş iskelelerinden yükleyip yükleyip Amerika'ya, Almanya'ya sattık. 1880'lerde kış mevsimleri soğuk geçen şehirlerin, Şikago'nun, Hamburg'un, Berlin'in bulvar kaldırımları buza dayanıklı denen bizim dağlardan kesilmiş taşlarla yapıldı. O zamanlar, Avrupa ile ticaret İzmir üzerinden yapılırdı. Son yirmi yılda ise hem Minger taşına rağbetin düşmesi hem de Yunanistan'ın desteği yüzünden Atina'da ürünlerimiz daha çok gidiyor. Atinalı hanımefendiler, Avrupalı hanımlar gül rayihalı kremi ellerine özenle sürüyor, onu neredeyse pahalı parfüm gibi kullanıyorlar. Halbuki gülsuyu İstanbul'da en nihayetinde muhallebici masasında kaşık kaşık içebileceğin bir şeydir ve pahalı değildir. Gülsuyu imtiyazıyla da ilgilenmediğinizi anlıyorum. O halde siz buraya gerçekten söylendiği gibi, vebayı durdurmaya geldiniz.”

“Salgın saklandığı için yayılmış” dedi Bonkowski Paşa.

“Birden farelerin ölümü gibi patlayacak” dedi Nikiforo.

“Siz korkmuyor musunuz?”

“Büyük bir felaketin eşiğindeyiz... Bunu gözümün önünde canlandıramadığım için, herhalde yanılıyorum diyorum kendime ve düşünmeye devam edemiyorum aziz dostum. Vali Paşa uydurma tarikatlara o kadar yüz verdiler ki, şimdi o şımarık cahil şeyhler yüzünden karantınayı uygulayamayacaklar, işte bundan korkuyorum. O küçük şeyhler karantınayı sulandıracak, dua kâğıtları, muskalar her şeyi yapacaklardır.”

Bonkowski Paşa cebinden muskayı çıkardı. “Ölen gardiyanın üzerinden aldım!” diyerek gösterdi. “Merak etmeyin, dezenfekte ettim.”

“Kuzum Stanislaw” dedi Eczacı Nikiforo. “Bunu en iyi siz bilirsiniz. Vebanın insana geçmesi için bir fare ve pire olması gerçekten şart mı? İnsandan insana faresiz geçmiyor mu? Ya da bu muskadan bana?”

“Geçen yıl Venedik'te en maruf, en bilgili doktorlar ve karantinacılar bile ‘insandan insana dokuninayla geçmez!’ hatta ‘havadan tanecikle, tükürükle geçmez’ diyemiyordu. Bunu diyemeyince eski tarz tecrit, karantina yapmak ve fareleri avlamak hâlâ tek çaredir. Bu lanetin aşısı henüz yoktur. İngilizlerle Fransızlar arıyor, deniyor, bakalım.”

“O zaman yüce İsa ve Meryem bize yardım etsin!” dedi Eczacı.

Kilisenin çanları öğle saat on ikiyi vurmaya başladı. “Fare zehriniz var mı?” dedi Bonkowski Paşa. “Adada ne kullanılır? Sıçanotu mu?”

“Eczanelerde İzmir’den Büyük Britanya ve Aristoteles Eczaneleri’nin siyanürlü ürünleri var. Pahalı değillerdir. Bir kutu yedi sekiz hafta gider. Burada evinde fare çıkan, aktardan fare otunu, arsenikli zehri kendi alır koyardı. Yunanistan’ın Pantaleon şirketinin en son gemiyle Pelagos Eczanesi’ne yolladığı ve Selanik’ten Dafni dükkânına gelen solüsyonları da kullanabilirsiniz. Daha fosforludur. Siz kimyagersiniz ve zehirleri benden daha iyi bilirsiniz.”

İki gençlik arkadaşı derin, esrarlı bir şekilde bakıştılar. Bonkowski Paşa gençlik dostundan koptuğunu, Abdülhamit’e ve Osmanlı Devleti’ne bağlı kaldığını hissetti o anda ama bunun tam doğru olmadığını mektupların okurları anlayacaktır. Nikiforo’nun duygularını anlayamıyordu Bonkowski; onun Abdülhamit ve İstanbul’dan tamamen koptuğunu kabul edemiyordu.

“Farelerin,” diye devam etti Nikiforo, “önce saldırıya geçip sonra kendiliğinden kırıldığı günlerde kapanla, zehirle kimse ilgilenmedi. Şimdi bu veba söylentisi, İzmir’de fare avlanmış haberlerinden sonra zengin Rum ailelerinden Yanboydakislerin gelini iki tane Selanik yapımı kapanı aldı. Bir de Frangiskosların bahçıvanı bizim marangoz Hristo’nun yaylı kapanından aldı.”

“Hristo’dan yapabildiği kadar kapan isteyin!” dedi Bonkowski Paşa heyecanla. “Girit’ten, İzmir’den sipariş etseniz ne kadar zamanda gelir?”

“Karantina söylentilerinden sonra tarifeli gemilerde azalma, tarifersizlerde artış oldu. Bazı zengin aileler ‘karantina ilan edilecek, kaçamayacağız’ diye gittiler. Bazısı zaten gelmedi bile. Fare zehrinin Girit’ten gelmesi bir gün, İzmir’den iki gün sürebilir.”

“Yakında herkesin hastalanacağını, hastane yataklarının yetmeyeceğini, doktorların hastaya, mezarcuların cenazeye yetişemeyeceğini bir eczacı olarak siz de pekâlâ düşünebilirsiniz.”

“Ama siz bu salgını İzmir’de kolayca ve süratle bitirdiniz.”

“İzmir’in en büyük eczanesinin sahibi Rum Lazarides ile Müslüman Şifa Eczanesi’yle karşılıklı oturduk. Birbirlerini suçlayacaklarına biz bu işi nasıl bitiririz diye ucundan tuttular. Adada solüsyon dezenfektant için en uygun ne var?”

“Askeriye kendi solüsyonunu garnizonda kireç ocağından kendi yapar. Valilik için İstanbul’dan, İzmir üzerinden variller ile dezenfektant getirilir, oteller, lokantaların bazıları ise İstanbul’dan Nikolas Aghapides’in eczanesinden alıyorlar. Otellerin, lokantaların bazıları da

dezenfekte edilmiş ve temiz zannı veren lavanta kokusuyla kokuyor ama aslında o solüsyonun alkol miktarı veba mikrobunu öldürmeye yeter mi, o hoş kokulu ilaçlar netice veriyor mu, bilemem. Pelagos Eczanesi sahibi Mitsos aynı zamanda Karantina Heyeti'ndedir ve onun solüsyonunu uygun fiyata alan otellere de karantina kolaylıkları sağlar.”

“Sizde bakır sülfat var mıdır?”

“Burada göz taşı derler... Ben bir gün içinde zatüalinize öteki eczanelerden solüsyon yapacak kadar bulabilirim. Ama adada karantina siyaseti mahiyetinde devamlı temin edebileceğimizi zañnetmiyorum.”

8. BÖLÜM

Eczacı Nikiforo'nun Minger Adası'nda şu an nerede ne malzeme olduğunu mekân mekân bilmesi Bonkowski Paşa'yı etkiledi. “Karantina Heyeti'nde yalnız eczacı Mitsos'un değil sizin de mutlaka bulunmanız lazım” dedi.

“Teveccühünüzden dolayı şeref duydum Paşam” dedi Nikiforo. “Ben Minger'i çok severim. Ama yolcu bileti satmaktan, kaçakçılıktan ve birbirlerini kazıklamaktan başka bir şey bilmeyen o konsolosların kahrını çekemem. Hiçbiri konsolos değildir, viskonsüldürler. Zaten Vali Paşa hazretleri o şeyhleri korudukça karantinanın tutması da zordur.”

“Karantinaya karşı şeyhlerin en azılısı hangisi?”

“Biz Rumlar için Müslümanların itikatlarına karışmak asla mevzubahis değildir. Ama bakın, bu adada, tıpkı bir gemideki gibi birlikteyiz. Vebanın okları Müslüman'dı, Hıristiyan'dı dinlemeyecek. Müslümanlar karantinaya uymazlarsa, yalnız kendileri değil, Hıristiyanlar da öleceklerdir.”

Bonkowski Paşa gitme vaktinin geldiğini göstermek için sandalyesinden kalkıp eczanenin gülsuyu ürünlerini sergilediği vitrinleri incelemeye başladı.

“En rağbet gören ürünlerimiz hâlâ La Rose du Minguère ve La Rose du Levant'tır!” dedi Nikiforo. Vitrini açıp Bonkowski Paşa'ya zarif bir şişe ve orta boy cam kavanozlardan birer tane verdi.

“La Rose du Minguère gül kokulu el kremimiz, La Rose du Levant ise en kaliteli gülsuyumuz. Paşam yirmi küsur yıl önce İstanbul’da bir akşam bu ürünlerin adlarını birlikte bulmuştuk. Hatırladınız mı?”

Bonkowski Paşa gerçekten de o İstanbul gecesini hatırladığı için özlemle gülümsedi. Padişah’tan beklenmedik bir imtiyaz alan iki genç, eczacı Nikiforo’nun Karaköy’deki eczanesinin arka odasında gece rakı içip zengin olma planları yapınışlardı. İlk iş Minger’in özel kokulu gülsuyunu şişeleyecek, sonra onunla el kremi yapacaklardı. 1880’ler Avrupalıların “*specialités pharmaceutiques*” dediği müstahzarların altın yıllanydı. Eski tarz, kokulu, renkli aktarlar gözden düşmüş, reçete ile ilacını yaptıracağın beyaz boyalı, alışıp vitrinli eczaneler birden piyasaya hâkim olmuştu. Derken bu eczaneler yurtdışından zarif şişeleri içinde hazır nasır ve mide ilaçları, sakal ve saç boyaları, diş macunları, yara merhemleri getirmeye başlamışlardı. Bazı eczaneler İstanbul’da, İzmir’de, Avrupa malı tuvalet suları ve müshil gazozları bile satıyorlardı. İşte bu dönemde kimi akıllı eczacılar bu ürünlerin yerlisini yapmaya başladılar. Bonkowski Bey bile kendi de “yerli müshil gazozu” ve “karbonatlı meyveli su” çıkarmak için küçük bir şirket kurmuştu. Müstahzaraın ve içeceklerin “yerlilerinin” bile şişelerinin, kapaklarının, şık kutularının ve etiketlerinin Avrupa’da –çoğunluk Paris’te– yaptırıldığını o sırada öğrenmişti Bonkowski Bey. Paris’te bir de etiketin üzerindeki resim için para alıyorlardı. Bu yüzden ressam arkadaşı Osgan Kalemciyan’ı aramıştı.

“Bu resmi arkadaşınız Osgan bizim gülsuyu şişeleri için çizmişti. Hiç değiştirmedik. İlk olarak Arkaz’ın tek etiket-kartvizit matbaasında bin adet bastırılıp ilk gülsuyu şişelerinin üzerine yapıştırdık.”

“Osgan hem eczacı kimyagerdi hem de o günlerin en aranan reklam ressamıydı” dedi Bonkowski Paşa. “O günün ünlü otellerinin, başta Lazzaro Franco olmak üzere birkaç ünlü dükkânın ve tabii eczane ürünlerinin katalog resimlerini ve kutularını çizirdi.”

Nikiforo “Bir de şuna bakın!” diyerek Bonkowski Paşa’yı kenara çektikten sonra sesini alçaltarak, “Aslında Vali Paşa’nın dikkat etmesi gereken en azılı karantina düşmanı Rifailerin şeyhidir” dedi. “Şeyh Hamdullah da el altından destekler onu.”

“Hangi mahallede o tekkeler?”

“Vavla ve Germe’ye gidiniz. Levant’ın Gülü’nün üzerindeki bu amblemi hatırladınız mı? Bu daha semboliktir. Minger’in kalesinin özel külahlı kulesi, Beyaz Dağ ve Minger gülü var burada.”

“Evet bunu da hatırlıyorum!” dedi Bonkowski Paşa.

“Vali Paşa hazretlerine de landosuyla mamulatımızdan numuneler yolluyorum” dedi Nikiforo. Sepete iki adet koyduğu La Rose du Levant’ı işaret ederek. “Bu şişelerin levhasını bir de kumaşa işlettirip vitrine reklam niyetiyle asmıştım ama Vali Paşa hazretleri maatteessüf yanlış anlayıp onu vitrinden indirdiği gibi, bizim üzerine levha işlenmiş kumaşı da iade etmediler. Karantina Heyeti’ne girmeyi ancak benim bez parçasını geri vermeleri şartıyla kabul ediyorum. O kumaşın şirketimizin tarihinde önemli bir yeri vardır.”

Bonkowski Paşa yarım saat sonra ısrar ile Vali Sami Paşa’nın makamına girince hemen Eczacı Nikiforo’nun dileğini açtı ona: “Eski dostum Eczacı Nikiforo Karantina Heyeti’ne girmeyi kabul ettiler” dedi. “Bir tek şartları var! Reklam bezini ona geri vereceğiz.”

“Demek size bu olayı anlatacak kadar ileri gitti! Çok nankör ve mülevves bir insandır Nikiforo. Padişah hazretlerinin imtiyazı sayesinde gül çiftliklerinin, eczanelerin, gülsuyu ticaretinin zengini oldu. Olur olmaz da Padişah’a ihanetle Yunan konsolosunun ve ticaret nazırının emrine girdi. İstesem vergi müfettişi yollar, ceza ve vergi salar, onun gülsuyu saraylarını başına yıkabilirim.”

“Bunu yapmayınız Vali Paşa hazretleri!” dedi Bonkowski Paşa aşırı mütevazı bir havayla. “Karantina birlik beraberlik işidir. Kendisini Karantina Heyeti’ne girmeye zar zor ben ikna ettim.”

Vali Paşa bitişikteki yeşil kapılı küçük bir odaya girdi, bir sandığın kapağını açıp pembemsi Minger kınızısı bir kumaş parçası çıkardı ve çarşaf gibi açtı.

“Bakınız, pekâlâ bir bayrak olabilir bu!”

“Endişenizi anladım Paşam ama bir bayrak değil, Nikiforo ile gençliğimizde kurduğumuz ecza şirketinin mahsulünü tanıtır etiket resmi. Şişenin üzerindeki bir çeşit amblem!”

Sonra hemen “Paşam telgrafhaneye lütfen bir kere daha sordurunuz!” dedi Bonkowski Paşa. Konuyu değiştirmek istediği için değil, İzmir’den hâlâ bir telgraf gelmemesine inanmadığı için böyle söylemişti. Daha sonra Bonkowski Paşa muavini ile yürüyerek metruk misafirhaneye döndü. Orada Doktor İlias sabırsız Bonkowski’ye telgrafhaneye tek başına gitmemesini bir kere daha hatırlattı.

“Nedir tehlike? Burada bir veba salgını çıkmasını kim isteyebilir? Her yer gibi bu adadaki birbirine düşman bütün takımlar veba varsa birden düşmanlıklarını bırakacaklardır.”

“Sırf nam olsun diye sizinle uğraşanlar çıkacaktır Paşam. Hatırlayınız, bir ay uğraşıp Edirne’deki kolera salgını dindirdiniz. Şehirden ayrılırken hâlâ bazıları salgını Edirne’ye aslında sizin getirdiğinizi iddia ediyordu.”

“Yemyeşil, sıcak bir ada burası!” dedi Bonkowski Paşa. “Buranın insanı iklimi gibi daha yumuşaktır.”

Valilikten telgraf konusunda bir haber çıkmayınca Osmanlı Devleti’nin Sağlık Başmüfettişi ve doktor muavini kimseye haber vermeden misafirhaneden ayrıldılar. Kapılarındaki nöbetçiler, inzibatlar toplanıp arkalarından yetişene kadar bir anda Vilayet Meydanı’na çıktılar. Sıcak bahar öğleden sonrası meydan üzerinde açık bir gök vardı. Solda şahane Kale, sağda dimdik ve efsanevi Beyaz Dağ’ın kayalıklarının oluşturduğu hareketli ve pırıl pırıl manzara Bonkowski Paşa’yı heyecanlandırdı. Vilayet Meydanı’na bakan binaların sütunlarının altından gölgelikte yürüdüler. Minger Postanesi ile şık manifaturacı Dafni kapısına dezenfekte edici solüsyon sıkacak birer pompacı dikmişlerdi. Şehirde veba olduğunu gösteren başka bir şey yoktu. Meydandaki arabaların atları ayakta uyukluyor, müşteri bekleyen arabacılar aralarında neşeyle sohbet ediyorlardı.

Postanenin kapısındaki bir memur üzerlerine gül kokulu lizollü su sıktı. Bonkowski Paşa gözüne kestirdiği, kenarda parmaklarını sirkeli suya sokarak bir şeyler sayan yaşlıca bir telgraf memuruna yanaştı.

“Beklediğiniz telgrafınız ve Vilayet Karantina Heyeti’nin beklediği telgraflar gelmiştir!” dedi memur ve sonra kâğıtları saymaya devam etti.

Bonkowski Paşa bir de İzmir Karantina Müdürü’ne meraktan kişisel bir telgraf çekmiş, neticeyi sormuştu. Böylece tahmin ettiği gibi, bir veba salgını olduğunu “resmen” öğrendi.

“Karantina toplantısı başlayana kadar Vavla ve Germe’ye bir gidip geleceğim!” dedi Bonkowski Paşa. “Karantinacı her şeyi kendi gözüyle görmeli.”

Doktor İlias hemen sağda, telgraf bankosunun arkasındaki paket teslim odasının kapısının açık kaldığını gördü. Odanın dışarı açılan kapısı da aralıktı ve arka bahçenin koyu yeşili görünüyordu.

Bonkowski Paşa, Doktor İlias'ın hayret eden bakışlarını fark etti. Ama aldırmadı. Soldaki müşteri bankosunun arkasına geçti. Rahatça dolandı, (Postane Müdürü Dimitris ve bir memur ona arkasını dönmüş bir şey okuyordu) arkadaki boş odaya girdi. Hızını kesmeden arka bahçeye bakan aralık arka kapıyı itip Postane binasından dışarı çıktı.

Doktor İlias böyle bir durumda ustasını yalnız bırakmazdı. Ama her şey bir anda olmuş, Başmüfettiş'in geri geleceğini sanarak büyülenmiş gibi bakmıştı ona.

Bonkowski Paşa arka bahçede Murakabe Müdürü'nün casus ve korumalarından geçici olarak kurtulduğunu sevinçle anladı. Sokağa çıkıp yokuş yukarı yürüdü. Az sonra her yere adam yollayıp onu mutlaka bulurlardı. Altmış yaşındaki namlı kimyager yaptığı muziplikten ve herkesi atlatmış olmaktan çok memnundu.

İki saat sonra Bonkowski Paşa'nın kanlı cesedi Hrisopolitissa Meydanı'nda Pelagos Eczanesi'nin tam karşı çaprazındaki arazinin bir kenarına atılmış olarak bulundu. Padişah'ın yani Osmanlı Devleti'nin Sağlık Başmüfettişi ve Padişah II. Abdülhamit'in özel eczanesinin başkimyagerinin bu iki saatte ne yaptığı ve onu kimin, ne zaman, nasıl kaçırıp öldürdüğü Minger tarihçileri arasında, gönülsüzce de olsa hâlâ zaman zaman tartışılır.

Bonkowski Paşa'nın gelişigüzel girip ağır ağır tırmandığı dar yokuşun bir yanında asmalar, salkımsöğütler, çitlembik dalları sarkan, sıvası dökülmüş eski bir duvar, öbür yanında ise boş bir arsa içinde ağaçlar arasında çamaşır asarken aralarında bağrışarak gülüşen kadınlar ve onların yarı çıplak gezinen bebeleri ve çocukları vardı. Daha ileride sarmaşıklar arasında çiftleşen iki meşgul kertenkele gördü Bonkowski Paşa. Rum Marianna Theodoropulos Kız Lisesi'nde dersler tatil edilmemişti ama öğrencilerin ancak yarısı geliyordu lise binasına. Duvar boyunca yürürken siyah parmaklıklar arasından bir hapishaneye bakar gibi lisenin arka bahçesine bakan Başmüfettiş, yılların verdiği salgın tecrübesiyle anneleri, babaları evde kalamayan ve çocuklarına yemek çıkaramayan pek çok Rum ailesinin salgın sözüne rağmen çocuklarını bazan bir kâse çorba, bazan biraz ekmek için okula yollamaya devam ettiğini ve gittikçe seyrekleşen okulda vakit öldüren öğrencilerin endişesini yüzlerinde gördü.

Bonkowski Paşa daha sonra Aya Triada Kilisesi'nin avlusuna girdi. Az önce avlunun kapısından iki cenazenin kalabalığı tabutlarla

Hora Mahallesi'nin arkasındaki Ortodoks mezarlığına doğru yola çıktığı için avlu nispeten sakinleşmişti. Bonkowski Paşa, yirmi yıl önce bu yeni Rum Ortodoks kilisesinin yapılışı sırasında İstanbul'a kadar yankılanan tartışmaları hatırladı. Kilisenin yerinde eskiden 1834'te Arkaz'ı fena vuran kolera salgınında ölenler için alelacele açılmış bir mezarlık vardı. Adanın mermer ticaretiyle zenginleşen Rumları koleralı o felaket günlerini unutmak için o arsaya büyük bir kilise yapmak istiyordu. Zamanın valisi koleralıların yattığı yerde yeni bir binanın sağlık dertleri çıkaracağını bahane etmiş, işi yokuşa sürmüş, Abdülhamit de İstanbul'un içme suyunun tartışıldığı bir sırada genç kimyagere mütalaasını sormuş ve Minger'deki kilisenin mezarlık arazisine yapılmasına izin çıkmıştı. Altmış yıl önce, Tanzimat'tan sonra Hristiyanlara kubbe yapma izni verilince inşa edilmiş bütün Osmanlı kiliselerinde olduğu gibi kubbe aşırı büyüktü. Bu büyüklük ve çan kulesi limana girişte burasının bir Rum adası olduğu fikrini verdiği için valileri rahatsız ederdi. Osmanlıların yaptığı en büyük bina olan Yeni Cami'nin kubbesi belki daha büyüktü ama yer bakımından belki o kadar özel değildi!

Bonkowski Paşa kiliseye girerse dezenfeksiyoncu tulum bacı ile içeridekilerin kendisini rahat bırakmayacaklarını hissederek duvar diplerinden yürüdü. Bir duvar boyunca dükkânlar vardı. Karşıda aynı köşeye vakfın desteklediği erkek lisesi yerleşmişti. Bonkowski Paşa bundan otuz yıl önce bazı İstanbul liselerinde dışarıdan kimya hocalığı yaptığı günleri hatırladı: Şimdi vakit öldüren bu şaşkın öğrencilere kimya, mikrop, veba dersi vermek isterdi.

Kilisenin avlusundan çıkarken gözüne kestirdiği şık bir Rum ihtiyara Fransızca olarak Vavla'yı sordu. Kekeleye kekeleye cevap veren (ve zengin Aldoni'lerin uzak akrabası olan) ihtiyar, Bonkowski Paşa'nın cesedinin bulunmasından yalnızca iki saat sonra bu karşılaşmayı ve Başmüfettiş'in sorusunu polise bildirdiği için uzun bir süre kendisi de sanki şüpheliymiş gibi kötü muamele görmüş, olaylardan on yıl sonra bir Atina gazetesine bunları anlatmıştır.

Kiliseden ayrıldıktan sonra kimisi kapalı, kimisi açık bakkal, manav dükkânlarının ve bu satırları yazdığımız 2017 yılında hâlâ açık olan Zofiri'nin bademli kurabiye fırınının önünden geçti. Bonkowski Paşa Eşek Anırtan Yokuşu'ndan aşağı inerken küçük bir cemaatin koskoca bir tabutu yokuş yukarı çıkardığını görerek kenara çekildi. Onun bu hareketini yokuşun Hamidiye Caddesi'yle

kesiştiği köşede dőkkānı olan berber Panayot gőrdő. Cenazeler kalktığı ve yenileri henőz gelmediği için, eski başvezir ve őnlő Mingerli Ahmet Ferit Paşa'nın 1776'da inşa ettirdiği cami tenhaydı. Kubbesi daha kőők olan bu caminin deniz tarafındaki avlu kapısından, ıhlamur kokan daracık sokaklardan geçti Bonkowski Paşa. Bitmemiş olmasına rağmen o sabah hasta kabul etmeye başlayan Hamidiye Hastanesi'ni gőrőnce Murakabe Mődőrő'nőn adamlarının burada kendisini arayabileceklerini tahinin ederek önce Kadirler sonra Germe Mahallesi'nin sokaklarına girdi.

Bonkowski Paşa salgına şimdiden çok őlő vermiş olan bu sokaklarda ortadan akan lağımlara, çıplak ayakla koşturan çocuklara, bir nedenden aralarında dővőřen iki kardeşin kavgasına baktı bir sőre. Cebinde taşıdığı, Bayram Efendi'nin muskasını yazan şeyhin kapısının őnőnden geçti. Bunları bu bölgede sőrekli nöbet tutan sivil kıyafetli bir polis Paşa'yı gőrőp rapor ettiği için biliyoruz.

Bu polis Bonkowski Pařa'nın kim olduğunu bilmiyordu. Ama tekke yakınlarında daha sonra Bonkowski Pařa ile bir genciń karşılaştığına ve aralarında aşağı yukarı řőyle bir konuşma başlangıcı geçtiğine tanık oldu.

“Hekim Bey, hasta var, lőtfen evimize buyurunuz.”

“Ben hekim değilim...”

Bir sőre konuştular. Ama polis onları dinleyemedi. Sonra bir anda gözden kayboldular.

Sağlık Bařmőfettiři ve telaşlı genç bir sőre hızlı adımlarla yőrőrdőkten sonra alçak duvarlı ama kapısız bir bahçeye girdiler. Bonkowski Paşa sanki bir rőyadaydı da yanlış bir kapıyı boş yere açmaya çalışıyordu. Kapıyı açsa bile bunun bir faydası olmayacağını bilmesine rağmen yapıyordu bunu.

Sonra evin kapısı açıldı ve içeri girdiler. Havada, vebalı evlerde olduğu gibi, ter, kustumuk ve nefes kokusunun ağırlığı vardı. Hemen pencereleri amazlarsa kendisinin de vebaya yakalanacağını hissederek nefes alıp vermeyi bıraktı. Ama kimse pencereleri açmıyordu. Vebalı hasta neredeydi? Bonkowski Paşa hastayı göstermek yerine herkesin kendisine suçlayıcı bakışlarından öyle huzursuz oldu ki, bir an boğulacağını sandı.

Kalabalıktan kumral saçlı, yeşil gőzlő biri öne ıktı. “Hastalığı ve karantinayı bize fenalık olsun diye yine getirdiniz!” dedi. “Ama bu defa muvaffak olamayacaksınız!”

9. BÖLÜM

İki gün önce gece yarısı Bonkowski Paşa'yı Minger'e bırakan Aziziye ve Nasihat Heyeti İskenderiye'ye vardıklarında Almanya İmparatorluğu Büyükelçiliği tarafından coşkuyla karşılandılar. Çin'de öldürülen Alman Büyükelçisi için dertli ve öfkeli olan Almanya'nın İskenderiye konsolosu batılı diğer konsolosların da katılacağı bir karşılama töreni ve basın toplantısı düzenlemişti. Maksat Nasihat Heyeti'nin amacını *Les Pyramids, Egyptian Gazette* gibi İngilizce yayınlanan Mısır gazetelerine, sonra da onlardan haber alan Hindistan ve Çin'in (özellikle Müslüman) gazetelerine geçirmekti. Çin'deki isyanın bastırılmasını kendi güçlerini dünyaya göstermek için iyi bir fırsat olarak gören Kayzer Wilhelm, böylece daha heyet Pekin'e varmadan İslam'ın halifesi Osmanlı Padişahı'nın Çin'deki isyancı Müslümanlarla değil, batılılarla birlik olduğu haberini dünyaya ilan ediyordu.

Pakize Sultan ve kocası günlerini ve gecelerini Aziziye'nin kamerasında geçirdiler. Geminin yeni yapılmış İskenderiye rıhtımına yanaşmasından sonra entarili ve yalınayak Bedevi hamalları hücum eder gibi güverteye çıkıp kimseye sormadan bavulları, yükleri indirmeye başlayınca, Pakize Sultan sıfatı yüzünden gemiden ayrılmasının yasak olmasına sevindiğini söylemişti. Mabeyn'in heyeti korumakla görevlendirdiği Kolağası Kâmil'e, yolculuk sırasında limanlara, şehirlere uğradıklarında kendi yanından ayrılmamasının emredildiğini Pakize Sultan biliyordu.

İskenderiye'de ilk akşam güneşin batışını Aziziye'den seyrederken Pakize Sultan kocasına İstanbul'da Çırağan Sarayı'nda hapis hayatı yaşayan eski Padişah babasından söz etti. Hapsoldükleri saray binasında tıkiş tıkiş bir kalabalık olmalarına rağmen bazan babasıyla ve kız kardeşleriyle yalnız kalıp piyano çaldıklarını, babasının çok içli ve duygulu bir insan olduğunu, iyi niyetlerle gizlice Mason olduğunu, bunun da ne yazık ki yanlış anlaşıldığını anlattı. Bir kere, atlasta Afrika haritasına bakarlarırken odaya giren babaları kızlarına yirmi yıl önce şehzadeyken Mısır'a gittiğini anlatmıştı. O zamanki padişah, amcası Abdülaziz ve kendinden sonra tahta oturacak küçük kardeşi Şehzade Hamit Efendi de gelmişti Mısır'a. (Daha sonra birlikte Paris, Londra, Viyana seyahati de yapmışlardı.)

Mısır'da –Abdülaziz, V. Murat ve II. Abdülhamit– ikisi ileride tahta oturacak üç Osmanlı padişahı hem develerle ehramlara gitmişler hem de hayatlarında ilk defa trene binmişler ve “İnşallah bir gün Osmanlı memleketinde de şimendifer olur!” demişlerdi. Kızları atlasta Afrika'ya bakarken, Osmanlı padişahlarının Mısır'ın ahalisi tarafından çok sevildiklerini anlatmıştı babası. Eski padişah on dokuz yıl önce İngilizlerin Mısır'ı işgalini hapsediği sarayda öğrendiğinde çok üzülup ağlamıştı.

Pakize Sultan bundan önceki Osmanlı padişahı V. Murat'ın üçüncü kızıydı. V. Murat 1876'da tahta oturduktan üç ay sonra Babıali bürokrasisinin önde gelen paşaları, onu dengesiz, hatta deli diye tahttan indirmiş, yerine kardeşi şimdiki padişah Abdülhamit'i tahta çıkarmışlardı. V. Murat'ın tahttan indirilmesinden üç ay önce, onun da amcası, yani Pakize Sultan'ın büyük amcası Sultan Abdülaziz de yine önde gelen bürokrat paşaların bir kumpasıyla tahttan indirilmiş, üstelik bir hafta sonra öldürülmüş, katline intihar süsü verilmişti. Bu korkunç olaylardan sonra Pakize Sultan'a göre babası V. Murat'ın sinirlerine hâkim olamaması doğaldı. Taht sırasında ikinci olan ve ağabeyi Murat gibi tanınıp seilmeyen Şehzade Abdülhamit Efendi, bu beklenmedik gelişmelerden sonra birden Padişah olunca, amcası gibi, ağabeyi gibi tahttan indirilip hapsedilme, öldürülme korkusuna ve evhamlara daha ilk günden kapılmış ve kendinden önce tahta oturan ağabeyi V. Murat'a sıkı bir hapis hayatı yaşatmıştı.

Pakize Sultan, babası V. Murat'ın hâlâ süren yirmi sekiz yıllık hapis hayatının dördüncü yılında doğmuş, hayatında hapsediği saraydan başka bir yer görmemişti. (Oysa çok sevdiği ablası Hatice, babaları padişah olmadan Kurbağalıdere'deki köşkte doğmuş, babası padişahken Dolmabahçe Sarayı'nda onun ve amcası Şehzade Abdülhamit'in kucağına çıkmıştı.) Abdülhamit, V. Murat tekrar tahta çıkmasını, muhalif takımlarla görüşmesin diye onları şehzadelere yaptığı gibi saray dışındaki hayattan tamamen tecrit etmişti.

Küçük bir sarayda hapis hayatı yaşayan üç kız kardeşin evliliği konusu babaları eski Padişah V. Murat'ı üzmüş ve çok meşgul etmişti. Abdülhamit, üç kız yeğenine evlenmek istiyorlarsa babalarının yanından ayrılıp Yıldız Sarayı'na kendi yanına yerleşmeleri şartını koşuyordu. Çünkü evhamlı ve zalim Padişah, ağabeyini hapsettiği küçük saray binasına evlilik hazırlıkları gibi makul ba-

hanelerle bile kimsenin girip çıkmasını istemiyordu. Pakize Sultan'ın babası çocukluklarında çok iyi arkadaş olduğu kardeşinin koyduğu bu şarta çok üzölmüştü. Ama üç kızına Abdülhamit'in çok zalim olduğunu, babalarla kızlarını ayırmanın en büyük günah olduğunu ne kadar söylemişse, bir o kadar da evlenip çocuk sahibi olmanın hayatta en önemli mutluluk olduğunu anlatmıştı. En iyisi sultanların bir süreliğine babalarının yanından ayrılmaları, iyi niyetlerini ve amcaları ile barışıklarını göstermeleri ve Yıldız'da kendi güzellik ve şartlarına uygun kocalar bulmalarıydı.

Otuzuna yaklaşan büyük abla Hatice Sultan ve daha genç Fehime Sultan bu şartı kabul etmişler ama on dokuz yaşındaki Pakize Sultan ilk başta babası ve annesinden ayrılmak istememişti. Ama iki yıl sonra her şey yoluna girmiş, Abdülhamit'in dikkatiyle Pakize Sultan'a da "doktor da olsa" son anda bir koca bulunmuş ve üç kız kardeş birlikte Yıldız Sarayı'nda evlenmişlerdi. Hatta, ablalarının aksine Pakize Sultan bir anda evleniverdiği kocasıyla şimdi mutluydu (ablaları kadar güzel ve iddialı olmadığı için, der bazıları).

Kamarada vakit geçirip konuşurlar, birbirlerini tanırlarken, Doktor Nuri'nin buğday rengi tenine, tüylerle kaplı tombul ve kocaman vücuduna hakmak Pakize Sultan'a şimdiye kadar varlığından haberdar bile olmadığı tatlı bir haz veriyordu. Kocasının heyecanlanıp bir şey anlatırken terlediğini görmek ya da hızlı solurken burnundan nefes alış verişini işitmek bile Sultan'ı, Hatice ablasına yazdığı gibi, aşırı derecede balıttıyar ediyordu. Bazan doktor kocası sürahiye yetişmek için yataktan çıkınca, arkasından tombul bacaklarına, hiçbir erkeğe yakıştıramayacağı kadar küçük ayaklarına ve kocaman kıcına hayret ve hayranlıkla bakıyordu.

Karı koca vakitlerinin çoğunu yatakta sevişerek geçiriyorlardı. Geri kalan vakitte çoğu zaman hiçbir şey konuşmadan nemli ve sıcak kamarada yan yana yatmak ve sivrisineklerin saldırılarından bir süre uzak olmak onlara yetiyordu. Bazan önemli gördükleri sert bir konu açılırsa ikisi de ötekinin tepkisinden çekinerek havayı yumuşatıyordu. Bazan yataktan çıkıyor, en düzgün kıyafetlerini giyiyor, sohbete öyle devam ediyorlardı ama tehlikeli konulara gelince susuyorlardı.

Tehlikeli konular Pakize Sultan için Abdülhamit nefreti ve sarayda hapis geçirdiği yıllardı elbette. Damat Nuri karısının bu konuları açıp içini dökmek istediğini anlıyor ama mutluluklarını zedeleyebilir diye acele etmiyor, merakını gemliyordu. Üstelik karısı üzücü

hikâyeleri anlattıkça, karantina doktoru Nuri kendi sert hikâyelerini, Hicaz'da gördüklerini, zavallı hacıların çektiklerini anlatması gerektiğini hissediyor ve o sert gerçeklerin Sultan'ı sarsmasından, irkiltmesinden çekiniyordu. Öte yandan, bu kendine çok güvenen akıllı kadınla içindekileri paylaşmak istiyordu Doktor Nuri. Amcasının hükmettiği Osmanlı İmparatorluğu'ndan tek tek kopmakta olan ücra vilayetlerde neler yaşanıyor, insanlar salgın hastalıklarla nasıl sapır sapır dökülüyor, karısı bunları bilsin çok istiyordu.

İskenderiye'ye geldikleri üçüncü günün sabahı, Damat Nuri şehre indi. Mehmet Ali Paşa Meydanı'nın hemen arkasında İngiliz doktor ve memurların kaldığı Zizinia Otel'i'nin (kapısında pompalı dezenfektasyoncular vardı) sokağındaki İstanbullu Rum saatçinin dükkânına gitti. Saatçi İstanbul'u sorduktan sonra, her zaman yaptığı gibi meraklı Osmanlı doktoruna Batı ve Osmanlı karşıtı milliyetçi Arabi Paşa'nın isyanını bastırma bahanesiyle İngiliz savaş gemilerinin şehri saatlerce top atışına tuttuklarını, top gürültüsünün ne kadar korkutucu olduğunu, meydanda her yerin yıkıldığını ve bembeyaz bir toz bulutu içinde kaldığını, İngiliz ve Fransız binalarının da vuruluşunu hikâye etti. Silahlanan Hristiyanlarla Müslümanların sokakta birbirlerini öldürmeye başladığını, kenar mahallelerde oturan Hristiyanların bir süre şapka bile giyemediklerini hatırlattı. Yangınlar ve yağmalardan sonra burada Gordon Paşa ile karşılaşmıştı. Sudanlı Mehdi'nin Müslüman ordusu Hartum'da Gordon Paşa'yı öldürürken, Paşa'nın üzerinde, kendi elleriyle tamir edip ona verdiği Teta marka saati olduğunu bir kere daha anlattıktan sonra, "Zannımca ne Fransızlar, ne Osmanlılar, ne de Almanlar; hayır, Mısır'ı İngilizlerden başka kimse yönetemez!" diye fikirlerini özetledi.

Damat Nuri, bundan önceki karşılaşmalarında İstanbullu saatçinin katılmadığı sözlerini düzeltir, mesela, "Hayır, Osmanlılar Mısır'ı bırakmadılar, zaten yönetemiyorlardı ki! İngilizler bir bahaneyle aldılar orayı" der; ya da, Arapların Hristiyanları öldürmeye başlamasından önce Hristiyanların Müslümanları dövüp öldürdüğünü kibarca belirtirdi. Ama saatçinin az önce "Padişah" ya da "Abdülhamit" diye sözünü ettiği kişinin ağabeyinin kızıyla bir ay önce evlenmesinden sonra bu türden düzeltmeleri yapmayı ve siyasi sözler etmeyi kendisine yasaklamıştı.

Damat Doktor bu gelişinde ne saatçinin solibetinden ne de karantina uygulanan İskenderiye'den zevk aldı. Şimdi önünde başka

bir hayat vardı ama onun ne olduğunu kestiremiyordu. Kısa sürede de sabırsızlığa kapılarak limana döndü.

Gümrükten geçip Aziziye'ye çıkınca kamarot Thomas Cook şirketi üzerinden kendisine şifreli iki telgraf geldiğini söyledi.

Aziziye İstanbul'dan ayrılırken bir Mabeyn kâtibi Damat Doktor'a Padişah tarafından yollanan özel bir şifre miftahı teslim etmişti. Abdülhamit'in Babıali bürokrasisi dışında doğrudan iletişim ve yakınlık kurmak istediği elçilere, aşiret reislerine, yerli, yabancı casuslarına verdiği şifre anahtarlarından biriydi bu.

Doktor Nuri, Pakize Sultan'a sarılıp durumu anlattıktan sonra bavulunun dibinden çıkardığı anahtarla birinci telgrafi merakla harf harf, rakam rakam çözmeye girişti. Anahtarın sayfalarını çevirerek rakamların harf ve kelime karşılığını ararken bu işi uzun zamandır ilk defa yaptığı için zorlanıyordu. Çevresinde dolanan karısından yardım istedi. Kısa sürede bazı çok kullanılan kelimelerin iki rakamlı sayı kalıpları ile karşılandığını anlayarak telgrafın metnini çözdüler.

Birinci telgraf doğrudan Mabeyn'den geliyordu. Kimyager Bonkowski Paşa'nın ölümü üzerine Damat Doktor'un Minger Vilayeti ve merkezi Arkaz'daki vebaya karşı mücadeleyi yönetmekle vazifelendirildiği ve derhal oraya gitmesi emrediliyordu. Aziziye gemisinin Rus kaptanına Pakize Sultan, Damat Doktor Nuri ve Kolağası'nı alarak hiç vakit kaybetmeden Minger Adası'na götürüleceği de emredilmişti. Yine Mabeyn'den gelen ve Padişah'ın doğrudan emri olduğu özellikle belirtilen ikinci telgrafta Bonkowski Paşa'nın ölümünün bir "suikast" olabileceği açıkça ifade ediliyor ve konunun aydınlatılması için Vali Sami Paşa'nın araştırmalarına Damat Doktor'un da "bir dedektif gibi" katılması isteniyordu.

"Amcamın bizi bu seyahatten alıkoyacağını size söylemiştim!" dedi Pakize Sultan. "Zavallı Bonkowski Paşa'yı onun öldürttüğünden şüphem yok."

"Hemen böyle söylemeyin!" dedi Damat Doktor. "Önce ben size beynelminel karantina teşkilatının halini anlatayım da sonra hüküm verin!"

Böylece Aziziye İskenderiye limanından üç yolcuyla hemen ayrıldı ve bütün gece kuzey yönüne gitti. Hava karardıktan sonra şiddetlenen poyraz geminin hızını kesince Damat Doktor, karısına, zavallı Bonkowski Paşa'yı amcası Abdülhamit'in değil, belki de başka bir gücün öldürtmüş olabileceğini, en azından böyle bir ihtimal ola-

bileceğini telkin etmek istedi. Bunun için, kamarada oturlarken, karısına dünya karantina düzeninin siyasetini anlatmaya başladı.

1901 yılında dünyaya askeri, siyasi ve tıbbi olarak hâkim olan İngiliz, Fransız, Rus ve Almanlara göre veba ve kolera hastalığı Avrupa'ya ve dünyaya Mekke ve Medine'den yayılıyordu. Hastalığı Batı'ya (Batı Asya'ya, Güney Avrupa'ya, Kuzey Afrika'ya) getirenler ise Hicaz'a hacca gelen Müslümanlardı. Yani Dünya'daki veba ve koleranın kaynağı Çin ve Hindistan, dağıtım merkezi de Osmanlı Devleti'nin Hicaz vilayeti idi. Osmanlı İmparatorluğu'nun çeşit çeşit köşesinde doktorluk ve karantina uzmanlığı yapan ister Hristiyan, ister Müslüman, isterse Yahudi bütün doktorlar bu iddianın tıbbi olarak ne yazık ki doğru olduğunu derinden bilirlerdi. Ama bazıları, özellikle genç Müslüman doktorlar, bu iddianın siyasi amaçlarla batılılar tarafından abartıldığını, Avrupa dışı milletleri ve devletleri düşünsel, ruhsal ve askeri olarak ezmek için kullanıldığını da düşünürlerdi. İngilizlerin "siz bizim vatandaşımız olan Hindistanlı, hacıları hastalıktan koruyamazsanız, onları biz korumasını biliriz!" söyleminde yalnız tıbbi bir küçümseme değil, askeri bir tehdit olduğunun, başta Padişah Abdülhamit olmak üzere Osmanlı tarafında herkes farkındaydı. Bu yüzden, Abdülhamit ("amcanız!" kelimesini kullanmıştı Doktor Nuri karısının gözlerinin içine bakarak!) Hicaz'da karantina teşkilatına çok paralar harcamıştı. Kızıldeniz'in girişindeki Kamaran Adası'nda yeni binalar, askeri yapılar, iskeleler yaptırmış ve en parlak doktorlarını yollamıştı oralara.

Osmanlı Devleti'nin Yemen vilayetinde, Kızıldeniz'de Kamaran Adası üzerinde kurulu karantina istasyonu o yıllarda hem ağırladığı nüfus hem de tuttuğu yer bakımından dünyanın en büyük karantina tesisiydi. Doktor Nuri ilk defa yedi yıl önce hac mevsiminin tam ortasında patlak veren kolera salgını sırasında oraya gittiğini anlatırken duygularını saklamadı. Özellikle Hindistan'dan, Cava'dan gelen çoğu İngiliz bandıralı köhne ve hurda teknelerde ambarlara kadar tıkiş tıkiş dizilmiş hacıların perişan hali ilk yıllarda gözlerini sulandırırđı. Daha sonra Hindistan limanlarından gelen tüm gemilerde durumun daha da vahim olduğunu görecekđi. Karaçi, Bombay ve Kalküta'daki İngiliz seyahat acentaları hacılara gidiş dönüş biletini almayı şart koşuyorlardı ama o yıllarda hacca giden Hindistan kökenli hacıların beşte biri ölüyor ya da geri dönemiyordu.

Yüksek fiyatlara rağmen Bombay-Cidde seferini yapan dört yüz kişilik yolcu gemisine yük ambarlarına kadar bin bin iki yüz hacı adayının balık istifi doldurulduğunu görmüştü Doktor Nuri. Bazı açgözlü vapur kaptanları gemilerin en dar yerleri olan üst parmaklıklara hatta kaptan köşkünün düz tavanına ve en akıl almaz yerlere hacıları öyle tıkiş tıkiş yerleştirirlerdi ki, ayakta dikilecek yer bulan kişi kıvrılıp oturacak yer bulamaz, kıvrılıp oturan, hatta uzanıp yatabilen talihliler de ayağa kalkarlarsa oturdukları yerleri kaybedecekleri için yerlerinden kıpırdıyamazlardı. Gemide oturan hacı adaylarını yere oturarak taklit etti Damat Doktor.

Her yeri pul pul dökülen, güneşte pişen ve batacak gibi görünen bu paslı gemilere karantina teknesiyle ağır ağır yaklaşırken Doktor Nuri güvertelerden, lombozlardan, gözle görülür bütün boşluklardan kendisine bakan erkek kafaları kalabalığını görünce şaşır ve hatta korkardı. Askerlerle birlikte muayene için gemiye çıkınca gözle görülebilen bütün zeminlerin yatan ve oturan hacı adaylarıyla kaplı olduğunu, vapurun içinde dışarıdan görülen mahşeri kalabalığın üç misli kadar bir de görülmeyen kalabalık olduğunu ve Hindistanlı bütün hacı adaylarının bitkin, yorgun ve pek çoğunun şimdiden hasta olduğunu hemen anlardı.

Doktor Nuri bu gemilere çıkınca, aralarında yürünecek yer bulunmayan bu mahşeri hacı adayı kalabalığını aşıp kaptana ulaşmak için bazan silahlı muhafızların yardımına ihtiyaç duyduğunu anlatı. Karısının sorusu üzerine bu vapurların çoğunun aslında yolcu için oturacak yeri bile olmayan yük gemileri olduğunu söyledi. Leş kokulu karanlık ambarlara indiğinde, lombozsuz, penceresiz sonsuzlukta korkular içindeki yüzlerce hacının kıpırtısı ve insanlığını hisseder, bazılarının inleyişini, dualarını işitir, bazılarının sessizce, merakla kendisini izlediğini görürdü. Ambarlar o kadar karanlıktı ki, karantinacı doktorların güneş battıktan sonra aşağıya inmesi yasaklanmıştı. “Ben de daha fazla anlatıp içinizi karartımayayım!” dedi Doktor Nuri.

“Lütfen benden bir şey saklamayınız!” dedi Pakize Sultan.

Doktor Nuri karısının bu insanlara yoksul ve çaresiz diye baktığını hissederek bu konuda gerçeği söylemeden edemedi. Hacılar geldikleri ölkelerin görece zenginleriydiler. Bazısı bu hac yolculuğuna çıkabilmek için tarlasını, evini satar, kimileri yıllarca para biriktirir, kimileri de bu kadar zor ve masraflı olmasına rağmen ikinci kere

giderdi. Buharlı gemiler ve bilet fiyatlarının düşmesi son yirmi yılda Hicaz'daki hacı sayısını birkaç kere katlamış, çeyrek milyona yaklaştırmıştı. Cava'dan Fas'a dünyanın her yerinden Müslüman erkekler tarihte ilk defa böylesine kalabalıklar halinde bir araya geliyorlar ve birbirlerini tanıyıp temas ediyorlardı. Damat Nuri bir bayram günü hacıların çadır ve şemsiye kalabalığını hep bir arada gördüğünü ve İslam'ı ve Hilafet'i bir koz olarak kullanmak isteyen "amcanızın" bu müthiş manzaradan çok hoşlanacağını düşündüğünü söyledi.

"Bana amcamı sevdirmek istemeniz hoşuma gidiyor!" dedi Pakize Sultan. "Bizim tanışmamıza vesile olduğu için kendisine medyun-u şükranız, öyle değil mi?"

"Bizi cinayeti çözmeye Minger'e amcanız yolluyor. Bonkowski Paşa'yı onun öldürttüğünü söylemeniz doğru değil."

"Peki efendim, bir daha söylemem o halde!" dedi Pakize Sultan. "Ama siz bana koleralı hikâyelerinizin en sert ve kötü olanını bile anlatabilirsiniz."

"Sonra benden korkarsınız, beni sevmezsiniz diye endişe ediyorum."

"Bilakis! Ben sizi memleketin en zor yerlerindeki mücadeleden dolayı bilhassa seviyorum. En kötü hikâyeyi bir an önce anlatınız."

"En kötü hikâyeler gemiler ve zindanlardaki şartlar hakkındadır!" dedi Doktor Damat Nuri.

Karı koca birlikte güverteye çıktılar. Doktor Nuri, saraylı karısına Arap Denizi'ndeki gemilerde küpeşteye yaslanarak kurulan derme çatma hacı helalarını orada anlattı. Balık istifi insanla doldurulmuş hacı gemilerindeki sınırlı sayıdaki helaların hepsi ya bozuktu ya da zaten ilk günden aşırı talep ve cehalet sonucu tıkanırdı. Becerikli Avrupalı kaptanlar bu eksiği, güvertenin her iki yanından halatlarla bağlayıp denize doğru sarkıtılan derme çatma asma iskelelerdeki keneflerle gidermeye çalışırlardı. Hindistan'dan Hicaz'a giden her gemide her zaman bu helaların başında uzun kuyruklu oluşur, kavgalar çıkar; bazı hacılar dalgalı gecelerde asma kenefte işlerini görürken Arap Denizi'ne düşüp vahşi köpekbalıklarına yem olurdu. Ambarlarda kalan bazı ihtiyatlı ve tecrübeli hacılar yolculuğa çıkarken yanlarına aldıkları oturakları, kovaları kullanır, sonra pisliği ambar lombozlarından denize boşaltırlardı.

Ama dalgalı günlerde lombozu açamadıkları için, oturaklar, kovalar ağır ağır sallanır, taşardı. Ambarların karanlığında koleradan sessizce ölen hacıların cesetlerinin kokusuna, oturaklardan yayılan pislik kokusunun karıştığını anlattıktan sonra Doktor Nuri uzun bir süre sustu.

“Lütfen hikâyenize devam ediniz!” dedi Pakize Sultan, çok sonra.

Damat Doktor kamaraya dönünce karısının daha az üzüleceğini tahmin ederek Kuzey Afrikalı hacıları anlattı. İskenderiye, Trablus gibi limanlardan törenlerle, dualarla yola çıkan bu hacılar Süveyş Kanalı'ndan geçerek gelirlerdi ve daha rahat ve daha huzurluydular. Ama kuzeyden gelen hacı gemilerinde keyif düşkünlüğü ve kural tanımaz laubalilik yüzünden hastalıkların yayıldığını da görmüştü Doktor Nuri. Batı'dan gelen bu görece daha zengin gemilerin güvertelerinde Arap hacılarının yanlarında getirdikleri uşaklarıyla birlikte sofralar kurduklarına, zeytin, peynir, pide yediklerine, hatta bazı keyif düşkünlerinin kalabalık güvertenin bir köşesinde mangal kurdurup kebab yaptıklarına da tanık olmuştu. İskenderiye'de bir İngiliz karantina memurunun bir gemi ziyareti sırasında bu eşyayı ve mangalı asker gücüyle denize attırmasına tanık oluşunu ve arkasından çıkan kavgayı da anlattı karısına.

“Şimdi lütfen söyleyin efendim, burada kabahatli olan kimdir ve yanlış olan davranış nedir?”

“Tabii ki karantina altındaki gemide izinsiz sebze meyve yenmez!” dedi Pakize Sultan soruyu hemen doğru anlayarak.

“Ama İngiliz memurunun da kimsenin eşyasını denize atmaya hakkı yoktur!” dedi Damat Nuri bir öğretmen gibi dikkatle konuşarak. “Bir karantinacının işi yalnızca asker zoruyla yasakları dayatmak değil, halkı bu yasaklara kendi gönlüyle katılmaya da ikna etmektir. Mangalı denize atılan hacı, o sert ve kaba İngiliz'e düşman olur. İnadından yasağını dinlemez ve karantina da böyle böyle bozulur. İngiliz memurların bu sert ve aşağılayıcı tutumlarından dolayı Bombay'da isyan çıktı. Hasta taşıyan arabalar taşlandı, doktorlara saldırıldı. İngiliz memurları sokaklarda öldürüldü. Daha da fazla isyan etmesinler diye İngilizler koleranın Ganj Nehri'nden yayıldığını söylemiyorlar artık.”

“Hal böyleyse biz de Minger'den sonra Bombay'a hiç uğramadan doğrudan Çin'e gidelim efendim” dedi Pakize Sultan.

10. BÖLÜM

Birbirlerine sarılarak uyudular. Sabaha doğru geminin hiç dinmeyen piston gürültüsü hafifleyince birlikte güverteye çıktılar. Günün ilk ışıkları geminin sağında yükselirken Minger Adası'nın kara gölgesi lacivert ufukta belirdi. İkisinin de gözlerini sulandıran hafif bir rüzgâr esti. Adanın dik ve karanlık silueti daha belirgin bir şekilde ortaya çıkıyordu.

Şimdi doğan güneş, Beyaz Dağ'dan başlayarak adanın doğu cephesini çizen sivri ve sert tepeli sıradağların ve yalçın kayalıkların üzerine pembe bir ışık düşürüyor, batıya bakan tepeler ise koyu mor, hatta karanlık bir renge boyanmış gibi görünüyordu. Adaya 1840'lardan sonra gelen pek çok ressamın coşkuyla resmettiği ve seyahat kitaplarında şiirsellikle tasvir edilen bu manzara Aziziye adaya yaklaştıkça sihirli bir hal aldı.

Arap Feneri çıplak gözle seçilmeye başlayınca kaptan dümeni limana doğru kırdı ve bazılarının göre "masallardan çıkma", başkalarına göre "efsanevi, hatta korkutucu" manzara belirginleşti.

Hafif pembemsi ve beyaz Minger taşlarıyla yapılmış muhteşem Kale, tuhaf külahlı kuleleri ve aynı taşlarla yapılmış arkadaki binalar, köprüler, şimdi daha derin ve büyümlü bir etki bırakıyordu. Yalçın kayalıkların üzerindeki yeşillikleri, kırmızı kiremitlerle beyaz duvarları gördüler ve şehrin üzerinde tuhaf bir ışık olduğunu hissettiler.

Padişah kızının muhafızı Kolağası da güverteye çıkmış, onlarla manzaraya bakıyordu.

"Heyecanlıyım efendim, ben doğma büyüme Arkazlıyım!" diyiverdi.

"Ne kadar güzel bir tesadüf" dedi Doktor Nuri.

Kolağası, karısıyla doğrudan konuşmasından kocası rahatsız olabilir diye yalnızca Damat Doktor'a bakarak: "Belki de tesadüf değildir" dedi. "Belki de şevketmeab efendimiz, Padişahımız hazretleri benim Mingerli olduğumu biliyorlardır ve beni bu sayede heyete dahil etmişlerdir."

"Padişahımız hazretleri pek çok şeyi merak eder, öğrenir ve her şeyi hatırlarlar!" dedi Doktor Nuri.

"Adanın en çok nesini seversiniz?" diye sordu Pakize Sultan.

“Her şeyini severim” diyerek diplomatça bir cevap verdi Kolağası. “Minger Adası’nın en güzel yanı her şeyin benim bildiğim gibi ve bana göre olmasıdır, efendim!” dedi.

Halk arasında Kız Kulesi diye bilinen ve bir zamanlar karantina için kullanılan küçük kayalık ada ve üzerindeki beyaz, şirin Venedik yapısının güneyinden geçtiler. Artık Minger’in en büyük, en ünlü şehri Arkaz’ın tepeleri, damları, pembe duvarları, hatta palmyelerinin yeşili ve mavi panjurlu evleri leke leke seçilebiliyordu. Şhrin, Venedik, Bizans ve Osmanlı geçmişini özetleyen üç kubbe de yavaş yavaş ortaya çıktı. Doğu’da Sen Antuan (Katolik) ve Aya Triada (Ortodoks) Kilisesi’nin ve şhrin görece alçak tepeli batı kısmının ilk yükseltilerindeki en büyük cami olan Yeni Cami’nin kubbeleri aynı düzeydeydi. Şehre yaklaşan yolcuların gözleri bu üç kubbenin son dönem batılı ressamı tarafından pek çok kere saptanmış silüetinin inişleri ve çıkışlarıyla meşguldü şimdi. Ama Beyaz Dağ’dan sonra manzaraya ve şehre hâkim olan yapı Haçlıların yaptırdığı dev kaleydi. Batılıların “Levanı” dediği Doğu Akdeniz’in bu köşesinden geçen gemilerin yolunu keser gibi yükselen pembemsi renkli kale, bakanlara çok eski zamanlarda, masallardan da eski zamanlarda bu adada insanoğlunun yaşadığını, çalıştığını ve savaşmış birbirlerini acımasızca öldürdüğünü hatırlatıyordu.

Şimdi sevimli Arkaz şehrindeki daha küçük yapılar, evler, tek tek ağaçlar gözüküyor, sokaklarda, meydanlarda akan hayat hissediliyordu. Vali Konağı’nın sütunlu balkonu, az ötedeki yeni postane, Rum Lisesi ve inşaatı hâlâ süren yeni saat kulesinin duvarları iyice belirginleşti. Kaptan hız kesince sessizlikte Aziziye’nin yolcuları güneş ışığının gücünün, palmye ve incir ağaçlarının yeşilliğinin ve denizin mavisinin burada bir başka olduğunu anladılar. Pakize Sultan portakal çiçeklerinin kokusunu alırken bir veba salgınının ve kanlı siyasi çatışmaların eşliğindeki bir kente değil, güneş altında yüzyıllardır uyuklamakta olan küçük ve olaysız bir sahil kasabasına yaklaşıyorlarmış gibi hissetti kendini.

Sabah güneşinde şehirde fazla bir hareket gözüküyordu. Kıyıda birden yükselen ağaçlı tepeler boyunca dizilmiş konakların ve pembemsi taşın evlerin pencereleri henüz kapalı, panjurları çekiliydi. Limanda biri Fransız, biri İtalyan iki yük gemisi ve birkaç küçük yelkenli tekneden başka kayda değer bir gemi yoktu. Doktor Nuri gemilerde ne bir karantina bayrağı gördü ne de sahilde salgı-

na karşı alınmış bir önlem fark etti. Ama limanın Aziziye'nin sol yanında kalan batı tarafındaki derme çatma ve metruk iskeleleri, yıkıntıları, eski ve yeni gümrük binalarını, yoksulların kaldığı yatakhaneleri ve harapevleri görüp bu yerlerin salgının mümkün odak noktaları olabileceğini aklının bir köşesine yazdı.

Hemen yanında güverteden turkuvaz inavisi denize bakan karısı dipteki kayalardan, el büyüklüğündeki hızlı ve dikenli balıklardan, zarif çiçekleri andıran yeşil ve lacivert yosunlardan büyülenmişti ve denize hatıralarına bakar gibi bakıyordu. Rüzgârsız denizin aynasında şehrin çoğu pembemsi beyaz, kimisi sarımsı turuncu renkli evleri; ağaçların çeşit çeşit yeşili, Kale'nin külahlı kuleleri ve kilise ve camilerin kurşunu kubbeleri pırıl pırıl yansıyor. Damat Doktor ve Pakize Sultan Aziziye'nin sivri burnu denizi yararken çıkan fışkırtıyı da işitiyorlardı. Bir an öyle bir sessizlik oldu ki güvertedekiler kentte öten horozları, boş boş havlayan köpekleri ve bir eşegin anırdığını bile duydular.

Kaptan geminin düdüğünü iki kere öttürdü. İstanbul'dan haftada bir geminin, İzmir, İskenderiye ve Selanik'ten iki geminin geldiği Minger Adası'nda tarife dışı bir vapurun düdüğünü işitmek bütün kenti meraklandırdı. Her zaman olduğu gibi düdük sesi başşehrin iki tepesi arasında yankılandı. Kolağası çocukluğunu geçirdiği sokaklarda bir hareketlenme hissetti. Otellerin, seyahat acentalarının, lokantaların, gazinoların ve kahvehanelerin sahil boyunca dizildiği Rıhtım Caddesi'nde bir at arabası ilerliyor, daha yukarıdaki postane ve Vali Konağı'nın yer aldığı Hamidiye Caddesi'nde, ağaçların arkasında, bir Osmanlı bayrağı dalgalanıyordu. Denize paralel bu iki caddeyi birleştiren kısacık ve yokuş İstanbul Caddesi üzerinde tek tük insanlar yürüyordu. Kolağası onların şapkalarını, feslerini uzaktan da olsa görmekten mutluluk duydu. Adaya en son gelişinde gördüğü Osmanlı Bankası ve Thomas Cook şirketlerinin ilanları hâlâ yerlerindeydi. Şimdi bir de otelin damına kocaman harflerle Splendid Palas adı yazılmıştı. Bütün çocukluğunu geçirdiği aile evi limandan görünmezdi ama çarşıya inen yokuşun başındaki küçük Sofu Saim Paşa Camii'nin güdük minaresini de artık seçebiliyordu.

Arkaz limanı neredeyse tam bir hilal biçiminde doğal bir korunaktır. Hilalin güneydoğu ucundaki büyük kayalıkların üzerine Haçlılar tarafından inşa edilmiş muhteşem kale, ıpkı Malta ve Bodrum kaleleri gibi bir zamanlar kendi başına bir şehir ve garni-

zonda. Ama kalenin büyüklüğüne, limanın doğallığına rağmen, yeni ve büyük gemilere müsait bir iskele yapılamıyordu. Minger mermeri ticaretinin en parlak günlerinde, otuz yıl önce her gün İzmir'e, Marsilya'ya, Hamburg'a giden gemilere taş yüklemek için kurulmuş derme çatma iskeleler bugünün büyük yolcu gemileri için yetersiz kalıyordu. Zaten yedi yıl önce, o eski iskelelerden birine yanaşmaya çalışan küçük bir Rus gemisi kayalıklara bindirince, o yıllarda gittikçe büyüyen buharlı yolcu gemilerinin limana girişi yasaklanmıştı.

Aziziye Arkaz'a gelen bütün yolcu gemileri gibi liman koyunun dışında gürültüyle demir attı ve beklemeye başladı. Kolağası'nın çocukluğunda en sevdiği an işte buydu. "Vapur" denen buharlı gemiyle birlikte adaya yeni posta, yeni yolcular, yeni hikâyeler, dükkânlara yeni mallar ve bir heyecan gelirdi. Gemi demir attığı anda yolcuları ve yüklerini alıp sahile, rıhtıma indirmek isteyen çeşit çeşit kâhyanın emrindeki sandalcılar ve hamallar harekete geçerlerdi. Her sandalcı kâhyasına bağlı bir hamallar ve kürekçiler takımı vardı ve bu takımlar yolcu gemilerinden sahile daha çok yük ve insan indirmek ve daha çok bahşiş almak için birbirleriyle yarışarlardı.

Askeri Ortaokul'a giden Mahmut oğlu Kâmil ve arkadaşları yolcu gemilerinin düdüğünü işitince pek çok çocuk ve yetişkin gibi rıhtıma iner, kalabalığı seyredерlerdi. Kayıkçı kâhyalarının aralarında yarıştıklarını bilen çocuklar hangi kayık gemiye ilk ulaşacak diye birbirleriyle Zofiri'nin fırınından bademli kurabiye ya da cevizli, güllü ada çöreğine bahse girerlerdi. Bazan dalgalar büyüyüp devleşir, gemiye giden sandallar dalgaların içinde kaybolur ve herkesi korkutur, sonra sandal dalgayla yukarı çıkar, ilerlerdi. O sırada gemiden incekleri karşılayan akrabalar, aileler, uşaklar, hamallar, herkes adadan ayrılan yolcularla birbirine karıştırdı. Daha sonra gemiden adaya gelen yolculara otel kâtipleri, rehberler, hamallar hatta dolandırıcılar yapıştığı, bavulları izinsiz taşımaya başladığı, kimi arabacılar, yankesiciler, dilenciler de iş tutmaya çalıştığı için Vali Sami Paşa'nın kararıyla yolcu gemilerini karşılamaya inzibatlar da gelmeye başlamıştı. Ama onlar da ortalığa tam bir düzen veremez, rıhtımda çıkan kargaşa ve kavgalar bitmezdi.

Kolağası bunları hatırlarken bir yandan da Aziziye'nin sandala inen merdivenlerini kocasına tutunarak ama cesaretle inen Sultan'ı

kolluyor, rıhtımdaki kalabalığın, tozun, gürültünün onu huzursuz edebileceğini düşünüyordu. Eskiden sahilde Avrupalı seyyahlara, zengin Araplara şaklabanlık ederek para koparmaya çalışan arsız çocuklar olurdu. Onlar da rahatsız edebilirdi Sultan'ı. Ama Kolağası sandalla sahile yaklaşırken rıhtımda her şeyin şaşırtıcı derecede düzenli olduğunu gördü ve Padişah kızına özel ilgiyle bir karşılama hazırlandığını anladı.

Vali Paşa üç yıldır adadan hiç ayrılmamıştı ama İstanbul dedikodularını, gazeteler ve gidip gelen talihli dostları aracılığıyla takip ediyor, hangi paşanın hangi aptallığı yüzünden gözden düşüğünü, hangi nazırın hangi kurnazlığıyla Abdülhamit'in takdirini kazandığını, Zat-ı Şahane'lerinin sırası gelen kızının kimin oğluyla evleneceğini, Abdülhamit'in en son vehimlerinin neler olduğunu, kimin hangi elçiliğe tayin edildiğini geç de olsa öğrenebiliyordu. Abdülhamit'in yıllardır Çırağan'da küçük bir sarayda hapis tuttuğu "cinnet" geçiren ağabeyi eski padişah V. Murat'ın üç kızını bir ay önce düşük mertebeli ve sıradan kocalarla evlendirdiğini de duymuş, bu konuda gazetelerde yayımlanan resmi bildirileri okumuştur. V. Murat'ın üçüncü kızıyla evlenen doktorun parlak bir karantina doktoru olduğu da Vali Paşa'nın kulağına çalınmıştı.

Vali Sami Paşa, karşılama, tarihte İstanbul'dan ayrılan ilk padişah kızına layık bir tören olsun diye Garnizon Komutanı'ndan mızıka takımını rıhtıma getirmesini istemişti. Minger Adası'ndaki subayların çoğu "alaylı" denen eğitimsiz, hatta bazıları okuma yazma bilmez yaşlı askerlerden oluşuyordu. Başarısız bir karantina uygulaması sonucu çıkan meşhur "Hacı Gemisi İsyanı"ndan sonra Abdülhamit adadaki garnizona Şam'dan iki bölük Türkçe bilmeyen nefer yollamıştı. İki yıl önce bir disiplin suçundan adaya sürgün edilen genç bir yüzbaşı ise can sıkıntısından İstanbul'daki gibi ama çok daha mütevazı bir mızıka heyeti oluşturmuş, onun affedilip İstanbul'a dönmelerinden sonra, geçen yıl Padişah'ın tahta çıkışının yirmi beşinci yılı törenlerine hazırlanan Vali Paşa'nın isteğiyle bando provalarına Rum Lisesi'nin müzik öğretmeni Andreas'tan destek alarak devam edilmişti.

İşte bu sayede, Pakize Sultan ve kocası Minger Adası'na ayak basarken önce Padişah'ın babası için bestelenmiş Mecidiye, sonra da kendisi için bestelenmiş Hamidiye Marşı çalmaya başladı. Salgın korkusuyla kederli olan herkesin içini açtı bu marşlar. Gemi gelmiş

diye rıhtıma inen işsizler, meraklılar, hamallar, bütün bu töreni uzaktan izleyen arabacılar, dükkân sahipleri, tüccarlar, telgrafçılar, pencerelerden, balkonlardan bakanlar, herkes bir an neşelendi. Rıhtım boyunca ve yokuştaki otellerin bahçelerinde, teraslarında oturup çay içen Avrupalılar, seyyahlar ve zengin adalılardan bazıları yerlerinden kalkıp bu marş neyin nesidir diye anlamaya çalıştılar. Derken üçüncü bir marş başladı. Bu eğlenceli müzik Abdülhamit'in sekiz oğlu içinde en sevdiği, yanından hiç eksik etmediği, inüzik ve piyano dehası Şehzade Burhanettin Efendi'nin çocuk yaşta beslediği Bahriye Marşı'ydı.

Hem Minger Adası hem de vilayet merkezi Arkaz çok uzun süren sakin ve barış dolu yıllardan sonra son iki yılda çatışmalar, cinayetler ve uğursuzluklarla yorulmuş, son veba söylentisi de genel huzursuzluğun üzerine tüy dikmişti. Marşlar çalınırken Hıristiyan, Müslüman kalabalığın bakışlarındaki yumuşaklığı ve yoğunluğu Vali Sami Paşa işte bu iyimserlikle değerlendirdi: Osmanlı İmparatorluğu'nun diğer Akdeniz adalarında olduğu gibi siyasi durumun Hıristiyan-Müslüman savaşına sürüklendiğini gören ahalî bu kavgayı hiç arzulamıyor, adada devletin, valinin duruma hâkim olmasını bekliyordu.

Vali Sami Paşa, Dainat Doktor Nuri'yi rıhtımda selamlayıp kendini tanıttı. Padişah kızına amcası Abdülhamit'i evhamlandırmadan nasıl davranması gerektiğine karar verememiş; en iyisinin kocasının davranışlarına bakarak uyum sağlamak olduğunu düşünmüştü.

Osmanlı hanedanının bir sultanıyla evlenmek Damat Paşa'ya kısa sürede abartılı devlet törenlerini ve bitip tükenmeyen övgüleri ve dalkavuklukları tabii karşılamayı öğretmişti. Dalgalarla kıpırdanan sandaldan inerlerken marşlar çalınmaya başlamasına, böyle bir gelenek olmamasına rağmen çok şaşmadı ve Vali Paşa'nın, evlendiği için kendisini uzun uzun tebrik etmesinin de üzerinde durmadı. Kısa sürede çevrelerinde Rumca, Fransızca, Türkçe, Arapça, Mingerce konuşan bir kalabalık birikmişti. Vali onlara Bonkowski Paşa ve muavinini de bindirdiği zırhlı lando arabasını hazırlatmış, yanlarına tecrübeli ve yeni bir muhafızlar ordusu vermişti. Kabadayı kökenli, bıyıklı bu muhafızlar hemen dikkat çektiği için lando limandan, Rıhtım Caddesi'nden yukarı doğru ilerlerken, sokaklardaki şapkalı, fesli kişilerin merakla kendilerine baktıklarını gördü konuklar. İzmir, Selanik, Beyrut dışında

Osmanlı taşrasının en gelişmiş şehirlerinde bile sokaklarda görülen kravatlı-şapkalı herkesin Hristiyan olduğunu göz kendiliğinden bilirdi. Doktor Nuri'nin hayat tecrübesiyle bildiği bu bilgiyi karısı bir anda sezgiyle kavramıştı. İkisi de adada Müslümanların bu anacaddelerde, oteller civarında değil, arkalarda, başka bir yerde olduğunu anladılar. Şehir şimdi Doktor Nuri'nin gözünde yakında hastalıkla boğuşacak, felaket sahneleri yaşayacak bir yerdi ama bu içinde taşıdığı bir sırda yalnızca.

Karı koca zırhlı landonun penceresinden İstanbul Caddesi'ndeki Avrupalı binalara, otellere, aşevlerine, seyahat acentalarının yazıhanelerine, büyük mağazalara ilgiyle baktılar. Caddenin doğu tarafındaki dükkânlar, kumaşçı, elbiseci, ayakkabıcı, tuhafiyeci, kitapçı (Minger Adası'nın tek kitabevi Medit, Yunanca, Fransızca ve Türkçe kitaplar satardı) ve İzmir'den ve Selanik'ten getirilmiş kap kakak, mobilya ve kumaş satan dükkânları gördüler. Esnaf vitrinlerini güneşten korumak için renk renk şeritli tentelerini sonuna kadar indirmişti. Palmiye, çam, limon ve ıhlamur ağaçlarıyla yemyeşil bahçelerin derinliğini ve bitki ve ot çeşidinin zenginliğini görerek şaşırdılar. Mavi, pembe ve mor güllerin rayihası başlarını döndürüyordu. Kayalar arasından kıvrılarak yukarı, tepelere çıkan ve dere boyuna, şehrin kuytu köşelerine inen merdivenli dar sokakların büyüsunü hissediyorlardı. Sağda solda karşılaştıkları tek minareli camiler, küçük kiliseler, alü taş, cumbası ahşap, sarmaşıklı evler, gotik pencere Venedik yapıları, kırmızı tuğlalı Bizans kemerleri etkiledi onları. Kapı eşiklerinde, pencere önlerinde gelip geçeni seyreden uykulu ihtiyaçları ve huzurlu kedileri görmek Pakize Sultan ile kocasına burasının hayallerindeki Çin'den çok daha tanıdık bir âlem olduğunu hissettirdi. Sokakların tenhaliğı, her şeyin küçük boyutta olması ve salgın yüzünden hissettikleri korku buraya masallardan çıkma bir hava da veriyordu.

Vali Paşa Hükümet Konağı'nın misafirhanesini alelacele hazırlatmıştı. Burada rahat etmezlerse diye başka bir yer de hazırlattığını söyleyerek yeni evli çifti önce buraya buyur etti. Vali'ye, devlete bu kadar yakın olmak onlara bir güven duygusu verdi.

Minger Vilayet Konağı yedi yıl önce, 1894'te Ermeni isyanlarını ve çetecileri kanla bastırıldığı günlerde Abdülhamit'in özel olarak onayladığı bir ödenekle yapılmış, iki katlı, sütunlu, kemerli, cumbalı, balkonlu, etkileyici bir yapıydı. Şehir merkezinde Rum-

ca konuşarak alışveriş eden şapkalı zengin beyefendiler, Minger mermeri ocaklarının kapatılmasından sonra Hamidiye Caddesi ve rıhtımda vakit öldüren aylaklar, Arkaz'a gelen köylüler bu neoklasik üsluplu yapıdan etkilenirdi. Binanın kıvrımlı, süslü, zarif cephesine, halka seslenmeye elverişli büyük balkonuna, beyaz sütunlu ve merdivenli girişine bakanlar, dağılmakta olan Osmanlı Devleti'nin hâlâ güçlü olduğunu sanabilir ve hem Müslüman hem de modern görünebilmek için samimi bir çaba harcadığını da hissederlerdi. Vali Sami Paşa Padişah kızının ve kocasının bir kanadında kendi lojmanı ve makamı da olan binanın misafirhanesine yerleşmesine sevindi.

Pakize Sultan iç içe geçen iki odadan oluşan ve hemen dikkatini çektiği gibi "güllü sabun ve ahşap kokan" bu dairenin bir köşesinde Kale'ye, limana ve şehrin harika manzarasına ve bahçelerine bakan bir masa olduğunu görünce, İstanbul'daki son günlerinde, pek çok sarsıcı mutlu olaydan sonra Hatice ablasının kendisine verdiği zarfları, şık mektup kâğıtlarını ve gümüş, zarif kalem takımını ve ona verdiği sözü hatırladı. Hatice ablası çok sevdiği küçük kardeşinden ayrılırken ona "Pakizeciğim, Çin'e, uzak âlemlere, masal ülkelerine gidiyorsun, kim bilir neler yaşayıp neler göreceksin! Bana gördüğün, duyduğun her şeyi anlatacağına söz ver!" demişti bu mektup takımını verirken. "Bak, çok yaz diye iki tomar kâğıt bırakıyorum. Ama sen de Hatice ablana her gün yazacaksın!" Pakize Sultan gördüğü, duyduğu, hissettiği her şeyi sevgili ablasına yazmaya söz vermişti. Sonra birbirlerine sarılıp biraz ağlamışlardı.

11. BÖLÜM

Bonkowski Paşa'nın cesedi aslında Pakize Sultan'ın mektup yazdığı masanın önünde durduğu pencereden iki kat aşağıda bir depo odasında, mutfaktan getirilen buzların arasında tutuluyordu. Cinayetten sonra cesedi önce Theodoropulos Hastanesi'ne götüren memurlar, burasının vebalı hastalarla dolu olduğunu görünce, Vali'nin ikinci bir emriyle Vilayet'e getirip saklamışlardı. Vali, Başmüfettiş'in cenazesini kalabalık tutarak hem adadaki muhaliflerle

Abdülhamit'i ve İstanbul bürokrasisini yatıştırmak hem de bu cinayeti işletenleri sindirmek istiyordu.

Vali haberi alır almaz Hrisopolitissa Meydanı'na gitmiş, Bonkowski Paşa'nın acımasızlıkla hırpalanmış, kanlar içindeki cesedini ve tanınmaz hale getirilmiş yüzünü görünce derinden etkilenmiş ve Vilayet'e dönünce derhal tutuklamalara girişmişti. Damat Doktor'un adaya gelmesine kadar geçen iki günde üç değişik takımdan yirmiyeye yakın kişiyi gözaltına almıştı Paşa.

İstanbul'dan gelen emirler doğrultusunda karantina toplantılarına başlamadan önce bütün bu konuları Damat Nuri ve Murakabe Müdürü Mazhar ile Vilayet makamında konuştular:

"Kanaatim odur ki, bu cinayet bir komplodur" dedi Vali, "Bonkowski Paşa'nın katlini aydınlatmadan, katili ve arkasındakileri bulup ortaya çıkarmadan önce bu salgını durdurmak mümkün olmayacaktır. Zat-ı Şahane de böyle düşündüklerinden sizi her iki konuda vazifelendirmişlerdir. Zaten işin siyasi yanını göz önünde tutmazsanız, burada konsoloslar sizi çocuk yerine koyarlar."

"Paşam, Hicaz'da karantina teşkilatında işimizin yarısı siyasiydi."

"Takdiriniz için teşekkür ediyorum" dedi Vali. "İlk nazarda hiç de siyasi olmayan bir şeyin altından kötü niyetler, kumpaslar çıkabilir. Beş yıl önce daha adaya ilk geldiğim gün bu makam koltuğuna oturduğumda, kucağıma düşen büyük bir meseleyi müsaadenizle hikâye edeceğim: O günlerde limana gelen gemileri karşılayan sandalcı ve hamal takımlarının her biri yabancı bir gemi şirketinin denetimi altındaydı. Mesela Lloyd şirketi yalnızca kayıkçibaşı palabıyıklı Aleko ve onun adamları ve hamallarıyla; Pantaleon'un yazıhanesi de sandalcı Kozma Efendi ve onun hamal takımıyla çalışmak ister, kendi işlerini yalnızca bu adamlara verirlerdi. En büyük şirketlerden Thomas Cook temsilcisi buranın eski Rum ailelerinden Theodoropuloslar. Onlar da sandalcı İstefan Efendi ve adamlarıyla çalışırdı.

Gemi şirketlerinin temsilcisi olan bu zengin Rumların her biri, aynı zamanda büyük bir yabancı devletin viskonsülüdürler. Messageries Maritimes vapur şirketinin temsilcisi Kıbrıs Rumlarından Andon Hampuri Fransız konsolosuydu; hâlâ da öyledir. Lloyd vapurlarının ajanı Girit Rumlarından Mösyö Franguli Avusturya-Macaristan ve Almanya konsolosu; Fraissinet vapurlarının

ajanı Mösyö Takela da İtalya viskonsülüdür. Bunların hepsi de kendilerine fiyakayla ‘konsolos’ denmesini isterler ve Müslüman sandalcılar kâhyası Seyit’i kaba ve cahil diye dışlar, türlü bahanelerle ona ve adamlarına iş vermezlerdi. Oysa Âl-i Osman’ın bayrağını taşısın taşımazın, limana gelen bütün gemilerin boşaltılması işi bütün sandalcı ve hamallara eşit olarak verilmeliydi. Bu yüzden de Müslüman sandalcılar az iş alıyor ve geçim sıkıntısından sandallarını satıyorlardı. Ben Müslüman hamalları koruyunca, Zat-ı Şahane’ye ve Mabeyn’e aleyhime yazılar yazdılar. Gazetelerinde ‘Devlet ayrımcılık yapar, bir milleti desteklerse, İmparatorluk dağılır’ dediler. Bu fikre katılır mısınız?”

“Biraz katılırım Paşam... Her şey ölçü meselesidir.”

“Ama onlar planlı bir şekilde Hıristiyanları koruyorlar. Aleyhime yazılan ihbarlara Padişahımız hazretlerinin aldirmaması ve bütün valilerin yerlerini mütemadiyen değiştirmelerine rağmen, beni burada Vali olarak tutmaları manidar değil midir? Zat-ı Şahane, benim, konsolosların lafına aldirmamamı bu vakada münasip görmüşlerdir. Kimyager Paşa’nın katli buna ve talihsiz Hacı Gemisi Vakası’na bir cevaptır.

Kanaatimce bu cinayetin arkasında Şeyh Hamdullah’ın üvey kardeşi Ramiz ve onun Rum köylerini basan adamı Arnavut Memo vardır. Bunlar Hıristiyan doktorları düşman gibi gösterip Hıristiyan-Müslüman kavgası çıksın diye her şeyi yaparlar. O istedikleri kavga çıkarsa, işler Müslümanlar için daha da kötüye gidebilir diye düşünmek akıllarına gelmez. Cinayete kim karar verdi, kime işletirdi, akılsız kafalarında ne fikirler vardı, bunlar yakında anlaşılır. Mazhar Efendi zindanda onların hepsini konuşturacak, eminim birilerini ihbar da ettirecektir.”

“Fakat Paşam siz kimlerin suçlu olduğuna şimdiden karar vermişsiniz!”

“Zat-ı Şahane derhal sonuç alalım istiyor. Bu kötülüğü planlayıp yapanları hemen cezalandırmazsak, bunun devleti âciz göstereceğine ve karantinayı tutturamayacağımıza inanıyorlar.”

“Yakalanıp mahkûm olan kişinin sahiden katil ya da bu işi tasarlayanlar olması lazım!”

“Ben Yunan milliyetçilerinin bu cinayette suçsuz olduğunu mantığımla düşünüp çıkartıyorum!” dedi Vali. “Çünkü onlar adadaki Rumların vebayla ölmesini istemezler. Demek ki Bonkowski Pa-

şa'nın muvaffak olup salgını söndürmesini isterler ve onu öldürmeyi akıllarından bile geçirmezler. Zat-ı Şahane'nin itimadını kazanabilmiş çok mümtaz genç bir doktorsunuz. Devlet-i Aliyye'nin çıkarları için lafı dolandırmadan ifade edeceğim: Padişahımız hazretleri önce Hristiyan bir kimyager yolladılar. O öldürüldü. Vicdanımda yaradır. Bunun üzerine Müslüman bir doktor yolladılar. Sizi bilhassa dikkatle koruyacağım, her türlü tedbiri alacağım. Ama siz sözlerime kulak veriniz.”

“Kulağın sizdedir Paşam.”

“Yalnız konsoloslar değil! Gazeteciler, ister Rum, ister Müslüman, her ne bahaneyle mesela yarın cenazede size yaklaşırlarsa, asla mülakat vermeyiniz. Rumca çıkan gazeteler zaten istisnasız Yunanistan konsolosunun emriyle hareket ederler. Yunanistan'ın nihai amacı karışıklık çıkınca milletlerarası güçlerin yardımıyla adayı kendine bağlamak, en azından adamızı Girit gibi Osmanlı İmparatorluğu'ndan koparmaktır. Uydurma haber de yazarlar. ‘Yalan yanlış haber yazdılar, hakaret ettiler’ diye hesap sorarsam, konsoloslar hemen İstanbul'daki elçilere şikâyet telgrafları çeker, elçiler de Babıali ve Mabeyn'e bu şikâyetleri tekrarlar. Babıali ve Mabeyn de onları biraz oyalar, sonra bana ‘Rum gazeteciye serbest bırak’ diye şifre çekerler. Ben de kapatılan gazetenin, aynı matbaada, aynı kişiler tarafından, yalnızca başka bir adla yeniden yayımlanmasına bir süre sonra göz yumarım.

Adamız Selanik, İzmir, İstanbul gibi sert bir yer değildir. Bu gazetecilerle sağda solda karşılaşınca şaka yapar, ‘geçmiş olsun’ der, ahbablık da ederim. Zaten Türkçe çıkanlar dahil bütün bu gazetelerde hafiyelerimiz, muhbirlerimiz vardır. Ama konu açılır da bir konsolos burada Ortodoksların çoğunluk olduğunu söylerse itiraz ediniz! Adamızda Hristiyan ve Müslüman nüfusu neredeyse birbirine eşittir. Zaten zevcenizin büyükbabası cennetmekân Sultan Mecit hazretleri adamız Cezayir-i Bahr-i Sefid Eyaleti'nde mütevazı bir sancak iken, bu yüzden Tanzimat Fermanı'ndan az sonra Minger'i müstakil bir vilayet yapmıştır. Bütün diğer adalarda Müslüman Hristiyan bire on iken burada neredeyse eşitti. Bunun sebebi, ecdadımızın İmparatorluktaki çeşit çeşit isyankâr kabileyi, söz dinlemeyen tarikatçıları gemilere koyup adaya getirip, kuzeydeki dağlar arasındaki vadilere sürgün etmesidir. İki asırdan fazla süren ve sık sık yeni nüfusla tekrarlanan bu zorla iskân ananesi

adamıza damgasını vurmuştur. İngilizler ve Fransızlar artık bu zorla iskândan Osmanlı'nın vazgeçmesini istedikleri için Sultan Abdülmecit 1852'de ani bir kararla adanın statüsünü değiştirerek onları şaşırtmıştır. Tabii ada ahalisi bu küçük yerin bir Vilayet olmasından memnundur. Ortodokslar Müslümanlardan biraz daha çoktur ama bu önemli değildir. Çünkü Ortodokslar ve Katolikler Minger kökenlidir ve Bizans işgalinden önce evlerinde Mingerce konuşurlardı. Hâlâ çoğu konuşur. Adamızın asıl talihi, halkın çoğunun evlerinde, çarşıda Mingerce konuşması, yani mağaradan heykel çıkarmak için gelen arkeolog Selim Sahir Bey'in dediği gibi binlerce yıl önce taa bugünkü Aral Denizi'nin kuzeyine düşen ilk yurtlarından kopup gelmiş bir kavmin, eski Mingerlilerin torunları olmasıdır. Evlerinde başka bir dille konuşan bu Ortodoksların Yunanistan'a sığınma dürtüsünün düşük olduğuna inanırım. Beni korkutan, Bizans'tan beri Rum kimliğini koruyan ve evlerinde de Rumca konuşan ailelerle, Yunanistan'dan ve Atina'dan yeni göç eden, yeni kuşak modern Yunanlılardır. Bunlar aynı fikirdeler şimdi. Son aylarda Girit'teki başarılarından cesaretlenen kimisi Giritli, kimisi doğrudan Yunanistan'dan gelen bazı çeteler de var. Adanın kuzeyindeki Rum köylerine sızdılar, verginin Zat-ı Şahane'nin memurlarına değil, kendilerine verilmesini istiyor, olay çıkartıyorlar. Yarın cenazede size hepsini tek tek göstereceğim.”

“Paşam, Bonkowski Paşa'nın, en az onun kadar hürmet edilen muavini Doktor İlias'ı da zindana attığınız doğru mudur?”

“Hem Doktor İlias'ı hem de Eczacı Nikiforo Bey'i gözaltına aldık!” dedi Vali. “Onların da suçsuz olduğuna samimiyetle inanıyorum. Eczacı ile Bonkowski Paşa ölümünden önceki gün uzun uzun görüşmüştür. Bu içeri almak için yeterli sebeptir.”

“Rumları da küstürürseniz karantinayı ilanda bile zorlanırsız Paşam.”

“Doktor İlias, Bonkowski Paşa Postane'den birden kaybolurken şahitler ile birlikteydi. O suçlu olamaz. Ama o kadar korkmuştu ki, serbest bıraksam derhal İstanbul'a kaçır. Oysa bir numaralı şahit odur. Ayrıca ellerine geçirseler şahit olduğu için onu da öldüreceklerdir. Şimdiden konuşmasın diye onu tehdit ediyorlar.”

“Kim ediyor?”

Vali Paşa, Murakabe Müdürü'ne manalı bir bakış attı. Sonra, konsoloslar ayak sürüdüğü için karantina toplantısının ancak yarın

yapılabileceğini açıkladı Damat Doktor'a. "Osmanlı vatandaşları başka ülkelerin konsolosu olamadığı için zaten hepsi viskonsüldür ama öyle dememe bile kızarlar. Her işe burnunu sokan, bu haddini bilmez cahil esnaf takımı benimle uğraşmak için salgın lakırdısını büyüttü. Şimdi 'salgın hakikaten var, Vali'nin her işine burnumuzu sokacağız' diye sevineceklerdir. Ama ben karantina ilan edilmeden de yasakları uygulayabilirim."

Nitekim geçen yıl Padişah'ın tahta oturuşunun yirmi beşinci yıldönümünde açılması düşünülen ama yapımı hâlâ bitmemiş ve eşyası çok az olan Hamidiye Hastanesi'ni bir emirle açtırmıştı Vali. Eczacı Nikiforo ile Doktor İlias'ı ise yarın sabah serbest bıraktıra-çağını önemsiz bir şey söylüyormuş gibi söyledi. Damat Doktor yarın Doktor İlias ile istediği gibi hasta ziyaretine gidebilirdi.

12. BÖLÜM

Adada salgın yüzünden sokaklara çıkmanın tehlikeli olduğunu gerçekçilikle ilk kabul edenlerden biri Pakize Sultan oldu. Vilayet binasından dışarı çıkmadığı için de muhafızı Kolağası'ndan kocasının peşinden ayrılmamasını istedi Sultan. Kolağası'nın Minger Adası'nda filozof Hegel'in sözleriyle "tarih sahnesi"ne çıkmasının hikâyesini anlatırken Minger ders kitaplarında yazılanları bazan tekrarlayacak, bazan düzelterek.

1870 doğumlu Kolağası'nın rütbesi ne yazık ki yaşına oranla düşüktü. Limandan pembemsi kiremitleri görünen şehrin askeri ortaokulunu bitirmişti. Elli dört çocuk içinde sınıf üçüncüsü olduğu için onu İzmir'e Askeri Rüstiye'ye almışlardı. Bir yaz adaya geldiğinde babasının öldüğünü öğrenmişti. (Her zamanki gibi adaya geldiği gün ilk iş babasının kabrini ziyaret etmişti.) İki yıl sonra adaya geldiğinde ise annesinin evlendiğini görmüş, şişman ve yüzeysel Hazım Bey'den hoşlanmamış, o ölene kadar iki yazı İstanbul'da geçirmiş, ondan sonraki ilk gelişinde annesi her yaz adaya geleceğine yemin ettirmişti. Dört yıl önce madalya aldığı Yunan Savaşı'na kadar özel bir askeri başarısı olmamıştı. Annesi oğlunun yaz başında gelmesini beklerken birden arka bahçeden

geçip mutfak kapısından içeri girdiğini görünce de önce korkmuş, sonra madalyayı görüp ağlamıştı.

Kolağası Kâmil Vilayet binasında ve Damat Doktor'un yanında geçirdiği saatlerin dışında vaktinin çoğunu çocukluğunun sokaklarında ve evde annesiyle geçiriyordu. Annesi şehre gelişinin ilk gününde son yılın bütün dedikodularını özetledi, kimin neden kiminle evlendirileceğini anlattı. Bu hikâyeleri anlatırken oğlunun evlenmeye karar verip vermediğini arada soruyordu ona.

“Ben kararımı verdim!” dedi sonunda Kolağası. “Ama uygun kız var mı?”

“Var!” dedi annesi. “Ama tabii onun da seni görüp beğenmesi lazım.”

“Tabii! Kim o?”

“Çok mu yalnızsın yavrum!” dedi Satiye Hanım oğlunun sorusundan istekli olduğunu görünce ve yanına oturup öptü onu.

Kolağası'na on yıl önce sorsalar, görücü usulü evlenmeye karşı olduğunu samimiyetle söylerdi. Harbiye'den mezun olduğunda pek çok subay arkadaşı gibi idealistti ve kadınların başlarını, yüzlerini Araplar gibi aşırı kapatmasına karşıydı. Dört kadınla evlenen Hacı ağalardan, genç kızlarla evlenen yaşlı zenginlerden de nefret ederdi. Pek çok genç subay gibi, Osmanlı'nın yüzyıllarca zafer kazandıktan sonra Batı karşısında hızla zayıf düşmesinin nedeninin kötü ve geri gelenekler olduğunu düşünüyordu. Bu görece Avrupai düşüncelerinde Mingerli, Akdenizli olmasının, Ortodokslara yakınlığının etkisi vardı elbette. Kolağası Harbiye'de ihtilalci öğrencilerin Pa-dışah karşıtı bildirilerini de okumuştı. Elden ele gezen Napolyon biyografisini bir gecede bitirmiş, Fransız İhtilali'nin kahramanlarının “liberté, égalité, fraternité” diye haykırırken ne istediklerini anlamış ve zaman zaman içtenlikle hak vermişti onlara.

Öte yandan, tayin olduğu taşra kentlerinde yalnızlık ve içkiyle geçen pek çok gecede ve buhranlı zamanlarında bir kadına sarılmak, sevişmek için çaresizlikle yanıp nice acılar çekerken bu yüksek fikirlerin bazılarını unutmuştu. Pek çok subay gibi o da yirmi beşine gelmeden “Bir dul kadın var sana uygun, çok mazbut” gibi uyarılara kulak vermeye başlamıştı.

Hatta böyle bir tavsiye sonucu yirmi üç yaşındayken Musul'da Türkçeyi çat pat konuşan, kendinden on iki yaş büyük dul bir Arap kadınla evlenmiş, bunu annesinden saklamıştı. Subayların,

memurların şehirden ayrılırken “boş ol” deyip unutacaklarını bildikleri evliliklerdendi bu. Görmüş geçirmiş olgun kadın da biliyordu bunu. Bu yüzden Kolağası İstanbul’a tayini çıkınca çok suçluluk duymadan bu Arap güzelini boşamış ama sonraki yıllarda Ayşe’nin kocaman gözlerini, meraklı ve tatlı bakışlarını ve güçlü, güzel gövdesine sarılmayı çok özlemişti.

O yıllarda, bekâr ve yalnız memurlar ve askerler, taşra şehirlerine, yeni bir garnizona ilk geldiklerinde müsait kadınların nerede olduğunu öğrenmek, frengi ve belsoğukluğuna karşı dikkatli olmak, doktorlarla hemen arkadaşlıklar kurmak için özel dikkat gösterirlerdi. Taşraya yollanan ve tek düşleri bir an önce yeniden İstanbul’a dönmek olan subaylar, mutasarrıflar, memurlar kasabalarda hemen bulurlardı birbirlerini. Osmanlı bürokrasisi şehir şehir gezen ayrı bir memurlar milleti idi ve evlilik bu yalnızlık âlemine bir çözümdü. Kolağası yalnız evlilik konusu açıldığında değil, uçsuz bucaksız Osmanlı ülkesindeki bir bozukluğa, laçkalığa, çirkinliğe şahit olduğu zaman (çok olurdu bu) kederlenince de derinden hissedirdi yalnızlık duygusunu. Onun gibilerin görevi devlet gemisini yürütmekti ama gemi batıyordu ve batışı durdurmak neredeyse imkânsızdı. Gemi batınca da en zor duruma düşenler devletin bu kulları olacaktı. Bu yüzden tıpkı pek çoğunun büyük Osmanlı haritasına bakamaması gibi, pek çok memur ve asker de Osmanlı Devleti’nin sonunu gözünün önünde canlandıramazdı.

Askerin kendisine bireysel bir mutluluk yaratması bir çözümdü elbette ama Kolağası doğudan batıya, kıtadan kıtaya, savaştan savaşa koşarken evlenip mutlu olabilen çok az subay görmüştü. Öte yandan birlikte mutsuz da olsalar bütün hayatını paylaşabileceği, sevişebileceği ve bir zamanlar babası ile annesinin yaptığı gibi her şeyi çekinmeden, tatlılıkla konuşabileceği bir arkadaşı çok sık hayal ediyordu.

Ana oğul uzun bir süre hiçbir şey konuşmadan divanda yan yana oturdular. Bahçedeki ağaçlara kargalar gürültüyle konup kalkıyorlardı. (Aynı şeyi Kolağası Kâmil’in çocukluğundan beri yapıyorlardı.) Oğlunun ciddi olduğunu bir kere daha söylemesi üzerine annesi Kolağası’na düşündüğü uygun kızın beş gün önce vefat eden zindan bekçisinin kızı Zeynep olduğunu açıkladı.

Satiye Hanım bütün genç kızlara “çok güzel!” dediği için Kolağası annesinin bu adayı da uzun uzun övmesini önce ciddiye

almadı. Ama daha sonra eve her gelişinde annesi Zeynep'le ilgili yeni bir hikâye anlattığı için ilgilenmeye başladı.

Önce annesini dinliyor, sonra yazları adaya her gelişinde defalarca okuduğu Mizancı Murat'ın "Fransız İhtilali ve Hürriyet" ile ilgili Cenevre'de Türkçe basılıp İstanbul'a gizlice yollanmış eski bir kitabını hayaller kurarak okuyordu. Böyle bir kitapla yakalanmak bütün hayatını karartabileceği için kitabı ada dışına hiç çıkartmıyor, içindeki fikirleri de kimseyle paylaşmıyordu.

13. BÖLÜM

Doktor Nuri Vali Paşa'nın zırhlı landosuyla dar sokaklardan Minger Karantina Müdürlüğü'ne giderken bir veba salgınının başlangıcında değil de sıradan bir taşra günündeymiş gibi hissediyordu kendini. Denize inen yokuşa açılan alçak duvarlı bahçelerden gelen kuş cıvıltılarını işitiyor, defne ve anason kokusu alıyor ve Osmanlı şehirlerinin hiçbirinde görmediği kadar büyük ağaçların muazzam gölgelerine şaşıyordu.

Doktor Nuri on yılı aşkın bir süredir Osmanlı Karantina Teşkilatı'nın içindeydi; birbirlerinden haftalarca mesafede pek çok vilayete, kente ve küçük kasabaya salgını durdurmak için acilen yollanmıştı. Aslında taşrada salgını belirleyip İstanbul'a ilk ihbar yapmak yerel karantina teşkilatlarının işiydi. Ama çoğu zaman bu acil ve önemli işi karantina memurları değil, kendi özel muayenehaneleri olan ve küçük yerel hastanelerde, kliniklerde ve eczanelerde hasta gören Rum doktorlar yapardı. Çünkü karantina teşkilatlarının üyeleri devlet memuruydular ve İstanbul'un hoşuna gitmeyecek herhangi bir bildirimin sorumluluk işi olduğunu bildikleri için acele etmezlerdi.

Ama Valiliğe ve İstanbul merkezine bağlı Minger Karantina Teşkilatı'nın müdürü Doktor Nikos bu acele ve ısrarı göstermiş, salgını ilk o ihbar etmişti. Vali'nin ilk baştaki ilgisizliğine rağmen İstanbul'un Bonkowski Paşa'yı Minger'e yollamasına yol açan ısrarlı ihbar telgraflarını da daha sonra o çektiymişti. Vali Paşa Giritli bir Rum olduğu için pirelendiği Karantina Müdürü'nün bu telgrafla-

rından haberdar olunca onun gizli bir Yunan milliyetçisi olduğunu, adadaki yaz ishallerini Osmanlı'nın başarısızlığının kanıtı olsun diye büyüttüğünü iddia etmişti.

Doktor Nuri kendisini landonun kapısında karşılayan keçi sakallı ve hafifçe kambur yaşlı Doktor Nikos'u hemen hatırladı. "Dokuz yıl önce Sinop'ta sizinle garnizondaki bütün erler bitlenince tanışmıştık" dedi gülümseyerek. "Yedi yıl önce Üsküdar'daki kolera salgını sırasında da oradaydınız..."

Karantina Müdürü, Damat Doktor'u abartılı bir şekilde selamladı. İçeri girip kubbeli beyaz bir odada oturdular. "Biz önce Selanik, sonra Girit'te karantina müdürlüğü ve doktorluk yaptıktan sonra buraya geldik. Minger doğumlu değiliz, Mingerce bilmeyiz, bir türlü de öğrenemedik ama burayı çok severiz" dedi Doktor Nikos.

Minger Sağlık Müdürlüğü Venedikliler zamanından kalma, dört yüz küsur yıllık, küçük gotik taş bir binaydı. Venedik Doğu için yapılan sarayın bir uzantısıydı bina. Osmanlı'nın ilk dönemlerinde, 17.-18. yüzyıllarda ilkel bir askeri hastane olarak da kullanılmıştı.

"Mingerce öğrenmek için neler yaptınız da olmadı?"

"Bir şey yapamadım... Hoca bulamadım. Bu dile meraklı olanları Murakabe Müdürü milliyetçi diye fişler... Kadim ama ilkel kalmış zor bir dildir Mingerce."

Bir sessizlik başladı. Damat Nuri dosyaların, dolapların temizlik ve düzeninden etkilendi. Bunun gördüğü en muntazam karantina müdürlüğü olduğunu söyledi.

Karantina Müdürü cevap olarak kendinden önceki Edirneli müdürün vakit öldürmek için tarihi yapının arka bahçesinde yaptığı küçük botanik bahçesini gösterdi. Salgınsız, belasız, mutlu zamanlarda hademeyle birlikte saksı içlerindeki bodur palmyeleri, hurma ve demirhindi ağaçlarını, sümbül, mimoza ve zambak fidanlarını ucu gaga şeklindeki bir kovayla nasıl suladıklarını gülümseyerek anlattı. Sonra düzenle tutulmuş bazı karton dosyalar çıkardı. Son iki yılda biraz da yapılacak fazla bir iş olmadığı için gerçek bir Osmanlı bürokratinin titizliğiyle Minger'den İstanbul'a yollanan eski mektupları ve telgrafları konulara göre ayırarak sınıflamıştı. İmparatorluktaki pek çok vilayet sağlık teşkilatının parasız ve perişan halini görmüş olan Doktor Nuri buradaki titizlik ve emeğe saygı duyarak, son otuz yılda Minger Adası'ndaki şüpheli ölüm vakalarını, nedeni ve kaynağı tam anlayamamış ölümleri, hayvan

hastalıklarını ve salgınları, Arkaz ve diğer kasaba ve köylerdeki genel sağlık durumunu bildirir bazı Fransızca metinleri uzun bir mesneviden gelişigüzel dörtlükler okur gibi bir süre okudu.

Osmanlı İmparatorluğu'nda karantina uygulamaları yetmiş yıl önce 1831'de İstanbul'u sarsan ilk büyük kolera salgını sırasında başlamıştı. Özellikle kadınların muayenesine ve ölümlerin kireçlenerek gömülmesi gibi karantina tedbirlerine Müslüman halk karşı çıktığı için, pek çok asılsız söylenti, tartışma ve karışıklık çıkıyordu. 1838'de batılılaşmacı padişah II. Mahmut şeyhülislamdan karantinanın İslam'a uygun olduğuna ilişkin bir fetva almış, devlet gazetesi *Takvim-i Vakiye*'de salgına karşı önlemlerin faydaları üzerine bir yazıyla birlikte yayımlatmış ve Avrupa'dan doktorlar çağırmıştı. Padişah yaptığı reformlar konusunda akıl versinler diye İstanbul'daki Batı elçileriyle birlikte bir de heyet kurmuştu. Çoğu bürokratlardan ve Hristiyan doktorlardan oluşan İstanbul'daki bu ilk heyet Osmanlı Devleti'nin ilk Karantina Meclisi ya da Sağlık Bakanlığı idi. Bu heyetin denetiminde İmparatorluğun bütün vilayetlerinde, özellikle limanlarda şubeler açılmış ve yetmiş yılda bir de karantina bürokrasisi oluşmuştu.

Doktor Nuri Doktor Nikos'un bu bürokrasinin gurur duyacağı seçkin bir memuru olduğunu tecrübeyle hemen anlamıştı. Konuyu doğrudan açtı: "Sizce onu kim öldürtmüştür?"

"Bonkowski Paşa'yı Doktor Jean-Pierre hikâyesini bilen biri katletmiştir" dedi Karantina Müdürü Nikos dikkatle. Bu konuyu düşünmüş, soruya hazırlanmış olduğu belliydi. "'Onu karantinaya karşı olan ilkel Müslümanlar öldürdü' denmesini isteyen biri öldürmüştür bence."

Doktor Jean-Pierre'in acıklı hikâyesini Osmanlı karantina idaresinin Hristiyan, Yahudi, Müslüman bütün doktorları bilirdi. Yarım asırlık hikâye, salgınlarda Müslüman mahallesine giden Hristiyan ya da Yahudi karantinacı ve doktorun asla yapmaması gereken şeyleri gösteren olumsuz örnek olarak anlatılırdı: Amasya'da 1842'de veba salgını çıkmış, genç padişah Abdülmecit Paris'ten ünlü bir doktoru, babası Sultan II. Mahmut'un Avrupa'dan getirdiği modern karantina usullerini uygulasin diye bu taşra kasabasına yollamıştı. Genç doktor Jean-Pierre, Voltaire'i, Diderot'yu heyecanla okumuş, dini sorgulayan bir Fransız'mış. Önyargılar bir yana bırakılır ve mantıklı olunursa, aslında bütün insanların eşit olduğunu ve temel

olarak benzer duygu ve inançlara sahip olduğunun anlaşılacağını yanındaki Müslüman kâtiplere anlatır, onların gülüşmelerine, alaycı şakalarına aldırılmazmış. Bu yüzden Vali ve memurlar karantina önlemleri almaya çalışırken halk “Müslüman doktor isteriz!” diye itiraza başlayınca şaşırmış ama yılmamış. “Bilimin, tıbbın bugün artık Hristiyanı, Müslümanı yoktur!” diye nutuklar atarak, dersler vererek hasta kadınları muayenede ısrar etmiş.

Amasya’nın zenginleri ve Hristiyanları şehri terk ettiği, dükânlar ve fırınlar kapandığı için şehrin açlıkla boğuşan, öfkeli Müslümanları da evlerini ona açmamış, hastalarını göstermemişler. Doktor Jean-Pierre de veba yayıldıkça, istemeye istemeye de olsa askerlerin yardımıyla konutların kapılarını kırıp açmaya, analarla çocukları zorla ayırmaya, şüpheli evlerin önüne nöbetçi dikmeye, ailelerini tecride almaya, ölüleri kabaca kireçletmeye ve önlemlere uymayanları tutuklatmaya başlamış. Müslümanlar şikâyet ettikçe de her şeyi Padişah Abdülmecit’in izni ve emriyle yaptığını söyleyip kulak asmamış. Sonunda yağmurlu bir gece, Amasya’nın bir kenar mahallesinde yürürken birden sanki uçup yok olmuş ve “kayıplara karışmış”.

Doktor Jean-Pierre’in o gece öldürülmüş olduğunu karantinacı doktorlar bilir ama bu hikâyeyi birbirlerine anlatırlarken, bu idealist karantinacı doktor sanki hâlâ bir köşeden çıkabilirmiş gibi acı acı gülümserlerdi birbirlerine.

“Artık Osmanlı memleketinde hiçbir Hristiyan karantina doktoru, yanına bir revolver almadan Müslüman mahallelerine muayeneye gidemez” dedi Karantina Müdürü.

“Adada Müslüman doktor var mıdır?” diye sordu Damat Doktor.

“İki Müslüman doktor vardı. Biri Hamidiye Hastanesi’nin hiç bitmeyeceğini düşünüp iki yıl önce İstanbul’a geri döndü. Ona adadan bir kız bulup evlendirselerdi, kalırdı. Diğeri, Ferit Bey, şimdi Hamidiye Hastanesi’nde olmalı.”

Son yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu’nda bir sorunu çözmek için iyi niyetlerle ve Avrupai düşüncelerle kurulan ve kısa sürede hiçbir şey çözemeyen pek çok kurum gibi Karantina Teşkilatı da sorunun bir parçası haline gelmişti. Vilayet müdürlüklerine kâtipler, muhafızlar, hademeler için pek çok kadro açılıyor, adam alınıyor, sonra bu memurlara, tıpkı doktorlar gibi, maaşları düzgün ödenemiyor, o doktorlar da kuralları zorlayarak, eczane

ve aktarlarda hasta bekleyerek ve başka işler yaparak geçinmeye çalışıyorlardı.

Osmanlı Devleti'nde 1901 yılında 273 sivil-resmi doktor vardı ve bunların çoğu Ortodoks Rum idi. Özellikle Müslüman bölgelerinde yeterince doktor yoktu, olanlar da salgınlarda cesaret, fedakârlık hatta kahramanlık gerektiren bu işe girmek istemiyorlardı. Yoksul mahallelerine gidip, karantinaya karşı önyargılı dindar Müslümanları ölümlerini kireçlemeye ve karılarını, kızlarını muayeneye ikna edecek Müslüman ve tecrübeli doktor ise neredeyse hiç yoktu. Zaten altmış beş yıllık karantina teşkilatına yeni giren herkes, Padişah'ın ve Hariciye Nezareti'nin kendilerinden beklediği ilk ve en önemli şeyin kolera salgınını durdurmak değil, salgın söylentisini durdurmak olduğunu kısa sürede anlardı. İşin bu uluslararası siyasi cephesi yüzünden zaten Karantina Teşkilatı ilk başlarda doğrudan Dışişleri Bakanlığı'na bağlanmıştı.

"Minger'de üç büyük kolera salgını olmuştur!" dedi Karantina Müdürü Doktor konuyu değiştirmek ister gibi: "1838, 1867 ve 1886 yazındaki hafif salgın. Adamız ticaret yollarından uzaklaştığı için son on yılın salgınları Minger'e uğramamış ama bu yüzden İstanbul da bizi unutmuştur. Ne kadar yazarsak yazalım Sıhhiye Meclisi eksiklerimizi karşılamıyor. En sonunda 'Tayin olunan genç Müslüman doktor filanca bey gemide!' diye telgraf çekiyorlar, sevinçle rıhtıma koşuyoruz, Messageries'in gemisinden kimse çıkmıyor. Çünkü, adamıza tayin edilen doktor bey ya istifa edip İstanbul'da kalıyor ya da Saray'daki tanıdıkları ve Mabeyn'deki dostları aracılığıyla son anda tayini geri aldırıyor."

"Haklısınız" dedi Doktor Nuri. "Ama bakınız, Padişahımız hazretleri Müslüman doktoru en sonunda adaya ayağınıza kadar yolladı ve bendeniz gemiden indim."

"Bakınız, inanmayacaksınız, kireç kaymağı alacak paramız bile yoktur" diye devam etti Doktor Nikos. "Ya Vali Paşamızdan rica ediyorum, yalvar yakar Garnizon Komutanı paşamızdan alıyoruz ya da karantina hizmeti için kestiğimiz vergiyi yüksek tutup kendi bütçemizle gerekli malzemeyi ve ilacı biz bulmaya çalışıyoruz."

Aslında karantina müdürlüklerinin, uluslararası kurallar gereği, yaptıkları iş karşılığında gemilerden, yolculardan bir ücret almaya hakları vardı. İtalyanca "kırk gün" anlamına gelen karantinanın mantığı, hastalığı başkalarına bulaştırmamak için hastaları tecrit

etmekti. Yüzyıllar boyunca Akdeniz ve Avrupa'daki çeşit çeşit salgın tecrübesiyle kırk gün iki haftaya, daha sonra hastalık ve salgının cinsine ve yerine göre daha da kısa sürelerle inmişti. Son kırk yılda, Fransız doktor Pasteur'ün mikropların varlığını keşfetmesi karantina usullerini çeşitlendirmişti. Temiz ya da hastalıklı liman, gemi, yük ve yolcu taşıma kuralları, hangi gemiye “bulaşık” anlamına gelen sarı bayrak çekileceği, tecrit günlerinin sayısı ve karantina vergileriyle gelirleri sürekli değişiyordu.

Bütün bu ayrıntılı yönetmeliklere rağmen gemilere çıkan karantina doktorlarının kendi yargılarının bir özerkliği de vardı. Doktor Nikos gibi bir karantina doktoru –yanında askerler– denetimden geçirmek için çıktığı Lloyd şirketinin Almanya İmparatorluğu bandıralı yolcu gemisindeki ateşli bir hastayı rüşvet karşılığında görmezden gelerek, yani bir gemiyi İstanbul'a beş gün-bir hafta erken yollayarak bir tüccarı iflastan kurtarabilir; ya da tam tersi, limana yaklaşan bir geminin yalnız yolcularının değil bütün yükünün de salgın hastalık taşıdığını ufak bir şüphe üzerine raporuna yazarak pek çok dükkân sahibini bir anda batırabilirdi.

Ya da bir karantina doktoru, yıllarca para biriktirip, evini satın, iki aylık zahmetli hac yolculuğuna çıkan hacıyı, bütün itirazlara, tehditlere, ağlama ve öfke buhranlarına rağmen bir işaretle arkadaşlarından ayırıp, gemiden indirip, tecrit kamplarındaki çadırlara tıkabilir ve hacdan alıkoyabilirdi. Damat Doktor ücra sahil kasabalarında geçim sıkıntısıyla mücadele eden karantina müdürlerinin bazan bu gücü hayattan intikam almak, zenginleri korkutup denetlemek, hatta başarılı esnafı biraz cezalandırmak için kullandıklarını da görmüştü. Bu güç aynı zamanda karantina doktorlarının geçim kaynağı idi.

Damat Doktor, aklına gelen soruyu, en son ne zaman maaş aldığını Karantina Müdürü Nikos'a sormak yerine, devletin fakirliğinden ve yokluktan şikâyet eden memurlara ve doktorlara, valilerin takındığı o yukarıdan üslubu benimsedi.

“Biz Hicaz'da kireç bulamazsak, keneflere ve çirkefe kömür tozu dökerek idare ederdik.”

“Artık bu çağda bu uygun bir usul müdür?” dedi Doktor Nikos. “Kireç sütü için ona bir değil, yirmiye, otuza bir kireç kullanmayı tercih ederim.”

“Solüsyon dezenfektant olacak ne var?”

“Minger milleti göz taşına ‘zac-ı Kıbrıs’ derler. Saklamışımıdır; bizde biraz bakır sülfat vardır. Eczacı Nikiforo’da da biraz bulunur. Ama salgında yetişmez. Fenol ve İstanbul’da aksülümen denen süblime de az var. Müslümanlar arasında mikrop ve salgın bilinci altın ve gümüş ne para varsa sirkeyle ovuşturmak seviyesindedir. En fazla da kükürtlü güherçileli tütüsü yapılmasını kabul ederler. Çite, Bayırlar mahallelerinde o faydasız tütüsüyü de Şeyh Efendi hazretlerinin okunmuş muskasına yüz sürüyorlarmış gibi yaparlar. Çok miktarda solüsyon dezenfektant lazım olacaktır.”

“Bunu püskürtecek insanların, Müslüman mahallesine gidecek doktorların, Bonkowski Paşa’nın katlinden sonra işleri zor” dedi Damat Doktor asıl konuya bir an önce geri dönmek isteyerek.

“Mekteb-i Tıbbiye’de Bonkowski Bey’in kimya-yı uzvi ve kimya-yı madeni derslerine şahitlik etmişim. Ben Lübnan’dayken Hıfzısıhha başmüfettişi ve büyük bir âlim olmuştur. Böyle bir adamı kıydılar! Sizin de hasta ziyaretine giderken ‘Ben Müslümanım’ demeden yanınıza o Kolağası gibi bir muhafız almanız lazımdır.”

“Merak etmeyiniz, dikkat edeceğim. Ama eğer maksat karantina çabasını ‘sabote’ etmekse siz de dikkat etmelisiniz. Ama dikkat edeceğimiz o kötü niyetli kişi kimdir?”

“Vali Paşa Şeyh Hamdullah’ın üvey kardeşi Ramiz’i hemen zindana tıkmakla doğru yaptı. Aslında Vali bütün tekke şeyhleri içinde en çok Şeyh Hamdullah’tan çekinir. Ramiz de bu yüzden şımardı. Bence bu işin Ramiz’in üzerine kalacağını hesaplayan biri öldürmüştür zavallı Bonkowski Paşa’yı.”

“Ama bu işin tesadüfi bir yanı var: Bonkowski Paşa’nın, herkesin gözü önünde Postane’den kendi iradesiyle kaçtığını biliyorsunuzdur. Ramiz ya da herhangi biri bunu hesaplayamaz.”

“Ama onu tesadüfen gören biri öldürürse suçun Müslümanlara atılacağını düşünmüş olabilir. Çünkü, adamızda asla değil, ama bazı yerlerde Müslümanlarla Türkçe konuşmaya bile üşenen Rum doktorlar vardır.”

“Müslümanlar, özellikle sert, kaba ve aşağılayıcı Hıristiyan doktorlardan şikâyet etmekte haklıdır” dedi Damat Bey dikkatle. “Demin bahsediyordunuz, hakikaten Müslümanlar sırf cehaletlerinden de karantinadan şikâyetçi olabilirler.”

“Evet, olabilirler ve öyledirler. Ama hem şikâyetçidirler hem de vebadan korkarlar. Aynı zamanda hastalık bulaşmasını diye güven-

dikleri birisinin akıl vermesini de isterler. Ama şikâyetçi olmak ile öldürecek kadar şikâyetçi olmak arasında dağlar kadar fark vardır. Bonkowski Paşa ve muavini Doktor İlias o mahallelere, yalnızca muayene ve tedavi için gidiyorlardı. Yanlarında evlere giren, kapıları kıran, zor kullanan tek asker yoktu. Müslümanlara bir zarar vermiyordu Bonkowski Paşa. Onu Müslümanlar niye öldürsün? Ya da öldüren niye Müslüman sayılsın? Bunu söylüyorum ama siyasete karışmak bizim işimiz değil, Vali Paşa hazretlerinin işidir. Şimdi onu ve devleti zor durumda bırakmak isteyen her kafadan ayrı bir ses çıkacak. Hacı gemisini, başka eski düşmanlıkları da kurcalarlar. Lütfen bana isim sormayınız. Zaten ben iyi bir tahkikatın neticesini şimdiden size söyleyebilirim!”

“Nedir o?”

“Katil kimdir, adını bilemem... Ama o kişi Minger milletinin kırılıp yok olup unutulmasına aldırmayan, kalpsiz biridir. Ben çok seviyorum Mingerlileri. Onların hakkını yedirmem.”

“Mingerliler sizce gerçekten bir millet midir?” diye sordu Damat Nuri.

“Murakabe Müdürü böyle bir soru sorduğunuzu bilseydi, bir bahaneyle sizi zindana atıp mengene işkencesiyle sorgudan geçirmek isterdi” dedi Karantina Müdürü. “Evet, adalılardan bir kısmı evlerinde o eski dili konuşurlar ama o kadarı çarşıda alışveriş etmeye ancak yeter.”

14. BÖLÜM

Damat Doktor Vilayet misafirhanesine döndüğünde kapıda Kolağası ile karşılaştı. Kolağası, Pakize Sultan'ın az önce bitirip kapattığı ilk mektubunu Postane'ye götürüyordu.

O gece karı koca evliliklerinden beri ilk defa baş başa basit bir yemek yediler. Vilayet aşçısı tepside börek ve yoğurt bırakmıştı. Şartların zorluğu, veba bulaşmış mıdır endişeleri, odadaki fare kapanlarının varlığı ikisini de huzursuz ediyordu. Evlilik sonrası rahat ve keyifli günlerin bittiğini ikisi de anladılar. Vilayet binası, Hamidiye Caddesi, oteller ve liman civarı akşam saat ona kadar

gazyâğı lambalarıyla biraz aydınlanıyordu. Sokaklar karanlığa gömülünce pencereye gelip sihirli Arkaz şehrine bakarken sahile hafifçe vuran dalgaların, Vilayet binasının bahçesinde gezinen kirpinin ve ağustos böceklerinin seslerini dinlediler.

Ertesi sabah erkenden serbest bırakılan Doktor İlias ile Damat Doktor Karantinahane’de buluştular.

“Bonkowski Paşa babamdan daha yakındı bana...” dedi muavini. “Bir şüpheli olarak zindana konmam, sanki ben onun katlinden mesul olabilirmişim yanlış intibai verdi. Bunu nasıl düşünmediler?”

“Ama şimdi zindanda değilsiniz!”

“İstanbul gazeteleri yazmışlardır. Kendimi temize çıkarmam için bir an önce İstanbul’a dönmem şarttır. Zat-ı Şahane burada alıkonulduğumdan malumat sahibi oldular mı?”

İstanbulu Doktor İlias, Bonkowski Paşa’ya muavin olarak verilene kadar kimsenin fazla dikkat etmediği bir dahiliye doktoruydu. Sağlık başmüfettişinin muavini olduktan sonra İmparatorluğun her köşesine koşarken ünlenmiş, gazetelere salgınlar, temizlik ve sağlık konularında yazılar yazmıştı. Çok yüksek maaşı vardı. Beş sene önce İstanbullu zengince bir Rum ailenin küçük kızı Despina ile evlenmişti. Bonkowski Paşa’nın fikri vermesi üzerine Abdülhamit ona Mecidiye nişanı da vermişti. Ustası Bonkowski Paşa’nın vahşice katli bu maceralı, şerefli ve mutlu hayatı bir anda bitirmişti.

Damat Doktor, Doktor İlias’ın Padişah’ın huzuruna Bonkowski Paşa ile birlikte pek çok kereler çıktığını, belki de Abdülhamit’i kendisinden daha çok gördüğünü geçirdi aklından. (Kendisi yeniyile evlendiği Padişah’ı yalnızca üç kere görmüştü.)

“Zat-ı Şahane elbette sizin adada kalıp bu şeytani işin arkasında kimin olduğunu açıklığa kavuşturmak için bize yardım etmenizi arzu ediyorlar.”

O öğleden sonra Doktor İlias’a sıranın onda olduğunu söyleyen imzasız bir pusula bırakıldı.

Vali “Bunu yazan fırsatçılar, karantina karşıtı esnaftır, eminim bundan” dedi. Arkasından korkular içindeki Doktor İlias’ı rahatlatmak için, hâlâ kaldığı ve pusulanın yollandığı köhne evden onu aldırıp ve Garnizon’un misafirhanesine yerleştirdi. Burası fare kaplarıyla dolu olduğu için vebadan biraz daha korunaklı ve katil adaylarından uzak ve güvenliydi.

O gün Doktor Nuri ile Doktor İlias, Vali ve Karantina Müdürü tarafından planlandığı gibi lando ile önce hastanelere gittiler. Merkezde iki hastane vardı: Askerlerin ve kalburüstü Müslümanların gittiği, resmen açılmamış, küçük ama eşyası az Hamidiye Hastanesi ve Rum cemaatine yaptırılan Theodoropulos Hastanesi. Minger mermeri denen taşın ticaretinin adaya çok para getirdiği yıllarda, bu işten zenginleşen İzmirli Rum Stratis Theodoropulos'un ailesinin parasıyla kurulmuş bu hastanenin otuz yatağı vardı. Hamidiye Hastanesi gibi yoksullar, kimsesizler ve miskinler evi olarak da kullanılan bu binayı mis gibi kokan limon bahçesi ve Kale'ye bakan harika bir manzarası olduğu için huzurlu hatta hoş bir yer olarak bilirdi adalılar. Salgının yayılması üzerine Theodoropulos Hastanesi'ne doktor görme imkânı olmayan çaresiz Müslümanlar da gelmeye başlamıştı.

Doktor Nuri, Kolağası ve Vali'nin adamlarıyla gittiği bu hastaneyi çok hareketli buldu. Bonkowski Paşa'nın katli haberi adadaki vebayı yalnız İstanbul ve dünyaya değil, adalılara da duyurmuştu. Kapıda telaşlı bir kalabalık vardı. Üç gün önce kapıya gelen vebalılarının sayısı artınca hastanenin en büyük koğuşu paravanla ortadan ikiye bölünmüş, vebalılarla sıradan hastalar birbirlerinden ayrılmıştı. Kısa sürede vebalılar kısmı büyümüş, bugün yeni gelenlerle tıkiş tıkiş olmuştu. Vebalılarının sayıklaya sayıklaya uyumaları, kusmaları, kimi zaman baş ağrısından bağıra bağıra inlemeleri ve ölmeden önce delirir gibi olup tükenmeleri diğer hastaları huzursuz ediyordu. Kimsesiz, yoksul ve yaşlıların çoğu son hafta içerisinde başka yerlere gitmişlerdi zaten. Doktor Nuri ve Doktor İlias astım, kalp gibi dertleri olan sıradan hastalar ve aileleriyle, daha umutsuz ve telaşlı olan vebalı hastalar arasında yatak kapma kavgalarının başladığını hastanenin müdürü yaşlı doktor Mihailis'ten öğrendiler.

Doktor Nuri ve Doktor İlias'ı dostane karşıladıktan sonra Doktor Mihailis son ana kadar bunun veba olmadığına inandığını itiraf etti. Başlangıçta mikroskoplu laboratuvarından rapor beklemiş, hastalığın ancak kolerayı hatırlatan ateş, kusma, nabız, yorgunluk, halsizlik gibi belirtilerini ciddiye almıştı. Yedi yıl önceki kolera salgınında İzmit'te olduğunu benzeri bir macera ve felaket havasıyla Doktor Nuri'ye söyledi. İşbaşında sert biriydi ama bütün hastaları mutlu eden "Merak etmeyin, bir çaresi bulunur!" diyen bir yüz ifadesi olduğu için vebalılar ona güveniyor, boyunlarında,

koltukaltlarında, kasıklarındaki cerahat dolu şişkin yumruları ona gösteriyor, çılgık atarak onu çağırıyorlardı. Bir de Selanikli, çatık kaşlı genç doktor Aleksandros vardı o anda koğuştta.

Doktor Nuri sürekli uyuyan, birkaç dakika uyanırsa inlemeye ve ağlamaya başlayan ihtiyarın balıkçı olduğunu (balıkçı iskelesi ve mahallesi Minger mermeri iskelesine yakındı), iki gün önce hastaneye geldiğini genç doktor Aleksandros'tan öğrendi. Yarı baygın, sessizce ölüme giden ihtiyar kadının, hemen yanında yaşlı gözlerle oturan adamın karısı değil, kız kardeşi olduğunu ve ilk gün durmadan kustuğunu, dün de pek çok hasta gibi sürekli sayıkladığını koğuşt hademesi anlattı. Ağır ateş ve sayıklama bütün hastalarda görülüyordu. Limanda hamallık yapan bir hasta yataktan çıkınca doğru dürüst yürüyemedi, sarhoş gibi bir iki yampiri adım atıp tekrar yatağına gerisingeri düştü. Doktor İlias bu mücadelecı hastaya çok vakit vermiş, onu iyimserliğe, yaşama döndürmek, temiz havaya özendirmek için pencereden manzaraya, Kale'nin çocuksu külahlarına dikkat çekmişti.

Bütün hastalarda gözler kanlanıyor, tuhaf çırpınmalar ve dayanılmaz baş ağrıları başlıyordu. Bazı hastalar evhama, korkulara, telaşa kapılıyor, bazıları kafalarını sürekli sağa sola çevirmek (pencere yanında oturan gümrük memuru) ya da sanki yataktan aceleyle çıkmak istercesine arada bir hamle etmek (Hamidiye Caddesi'nde çanakçı dükkânı olan gözü yaşlı usta) gibi takıntılı hareketler yapıyorlardı. Hastaların çoğunda ya boyunda, kulakların arkasında, koltukaltlarında ya da kasıkta bir çıban, serçe parmağının yarısı büyüklüğünde bir hıyarcık, Avrupalıların "bubon" dediğı şey çıkıyordu. Ama Damat Doktor, hiçbir çıban, morluk çıkmamasına rağmen ateşi yükselen, uyuklayan, halsizleşen ve birden küt diye düşüp ölen (ya da iyileşen) hastalar da olduğunu doktorlardan işitmişti.

Bir deri bir kemik incecik bir hastanın (kiremitçiymiş) ağzı kurumuştı, konuşamıyor ve takıntıyla kekeliyordu. Bazı hastaların bir şeyden şiddetle şikâyet ettiklerini görüyor, onların dertlerini anlamaya çalışıyordu. Evet hastaların hıyarcıklarını delip içini akıtmak, bir süre sakinleşmelerine, kuvvet toplamalarına yarıyordu. Bütün hastalar hatta gerekmeyenler bile bunu istiyordu ama bu bir tedavi de değildi. Nöbetler geçiren, sayıklayan hastalar ter ve kusmukla lekeledikleri çarşaflarını bazan acıyla öyle sıkıp buruşturuyorlardı ki, sanki tenleri ve çarşafklar birbirine geçip tek bir doku oluyordu.

Koğuştaki hastaların inlemesi, yer yer acıdan bağırması ve yorgun iç çekişleri birbirine karışıp bazan bir uğultuya dönüşüyordu. Hastalığı bazı doktorların kolera ile karıştırmasının bir nedeni bazı hastaların sürekli susamasıydı. Hastane binasının girişindeki kazanda kaynatılan suyun buharı büyük odadaki uğultuya ve ölüm havasına karışıyordu.

Doktor Nuri, Hicaz'dayken Hindistanlı, Cevalı, Asyalı hacıların yoksulluğu, cehaleti ve İngilizler nezdinde insandan sayılmayışlarına tanık oldukça, Fransızca bilen eğitimli biri olduğu için suçluluk duyardı. Şimdiyse, ölümcül bir hastalığa yakalandıklarını anlayan hastaların çoğuna yalancı bir teselliden başka bir şey veremediği ve önümüzdeki günlerin çok daha kötü olacağını bildiği için suçluluk duyuyordu.

Daha sonra gittikleri Hamidiye Hastanesi'nde de durum aynıydı. Acısına, korkusuna rağmen Doktor İlias'ın hastalarla tek tek ilgilenmesi, onlarla samimiyetle dertleşmesi Damat Doktoru etkiledi.

Yalnız kaldıklarında, "Ama bu böyle çok sürmeyecektir" dedi Doktor İlias. "Beni de öldüreceklerdir. Lütfen, Zat-ı Şahane'nin benim bir an önce İstanbul'a dönmemi istediğini unutmayınız!"

Damat Doktor ve Doktor İlias arkalarında Kolağası ve Vali'nin adamları, landoyla Nikiforo'nun eczanesine giderlerken sokaklardaki son durumu görmek için arabacıya seslenip yolu uzattılar. Oteller bölgesinde, limana inen yokuşlardaki Avrupalı hayatın hâlâ her zamanki gibi akıp gitmesine şaşılar. Kahvelerde, aşevlerinde, berberlerde sandalyelerde oturan Mingerlilerin rahatlığı, bazıların gülüşüp şakalaşması, kimilerinin balık avlamak ya da ticaret için planlar yapması tuhaftı. Vavla Mahallesi'ndeki denize inen tozlu, bakımsız sokaklarda neşeyle koşturan çıplak ayaklı çocukları görünce de Damat Doktor kendini uzak ve sıcak bir Doğu kentinde sandı. Hrisopolitissa Mahallesi'nin çam ve çınar ağaçlarıyla gölgelenmiş geniş bahçeleri arasından ilerlerken Doktor Nuri herkesin uyuklamakta olduğu, güngörmüş bir Güney Avrupa kasabasının arka sokaklarındaymış gibi hissetti kendini.

Eczanede Nikiforo sözü hemen –toprağı bol olsun– Başkimyager'in imtiyaz ve şirketten dolayı kendisinden bir alacağı olmadığına getirdi.

"Sizce Bonkowski Paşa'yı öldürerek kim ne fayda ummuş olabilir?" diye doğrudan ona da sordu Doktor Nuri.

“Bütün cinayetler bir fayda olsun diye işlenmez. Bazı cinayetler adaletsizlikten, çaresizlikten işlenir, bazan da insanlar hiç planlamadıkları halde, bir anda, tesadüf sonucu katil olabilirler. Hacı Gemisi Vakası’ndan sonra Vali Sami Paşa’nın içeri attırdığı Çifteler ve Nebiler köylüleri, Terkapçılar Tekkesi müdavimleri karantinacılardan, doktorlardan nefret ederler. Onlardan yumurta satmak için gelen biri Bonkowski Paşa’yı tesadüfen Vavla’da karşısında görünce hemen onu evine sürüklemiş olabilir. Ben aziz dostuma, Germe ve Vavla mahallelerine gidip oradaki duruma bakması gerektiğini kaşla göz arasında söyledim. Bütün bunları bildikleri için cesedi buraya getirip attilar, beni de akıllarınca şüpheli durumuna düşürmeye çalıştılar.”

“Evet, şüphelilerden birisiniz!” dedi Doktor Nuri.

“Ama bu bir kumpastır” dedi Eczacı ve Doktor İlias’a döndü.

“Bonkowski Paşa’yı o mahallelere tek başına gitmemesi için uyardım” dedi Doktor İlias. “Salgınlar için gittiğimiz vilayet merkezlerinde valinin rehberliği, karantina müdürünün gösterdikleriyle tatmin olmazsa Bonkowski Paşa kendi kendine gezintiye çıkardı.”

“Niye?”

“Aslında hiçbir vali, mutasarrıf, esnaf, zenginler, hiç kimse karantina istemez. Durup dururken her zamanki eski güzel hayatlarının sona erdiğini hatta ölebileceklerini kimse kabul etmek istemez. Hatta rahatını bozan kanıtlara direnir, ölümleri inkâr eder, ölenlere kızar. Ama ne zaman ki ünlü Sağlık Başmüfettişi Bonkowski Paşa ile muavinini karşılarında görürler, o zaman işin ciddiyetinin İstanbul tarafından fark edildiğini anlayıp, akıllarını başlarına alırlar. Ama burada böyle olmadı. Burada kimseyle görüşmemiz hatta Karantina Müdürü ile konuşmamız bile istenmedi.”

“Bu Padişahımız hazretlerinin kendi düşündükleri ve ısrar ettikleri bir tedbirdir” dedi Doktor Nuri.

“Bundan beş gün önce gece yarısı Aziziye gemisi Bonkowski Paşa’yı gizlice adaya bırakırken kendisi de herkesten çok bu tedbirden huzursuzdu” dedi Eczacı Nikiforo. “Ölüleri gizleyen, salgını inkâr eden bütün bir adayı karantinaya hazırlamak çok zor olacaktır. Üstelik burada karantina doktorlarını katletmeye azimli bir güç var. Hepimiz bir suikasttan daha korkmakta da haklıyız.”

“Merak etmeyiniz!” dedi Doktor Nuri. Eczacı Nikiforo ve Doktor İlias’ın korkularından huzursuz olmuş, hatta utanmıştı. İki Rum’un olaylardan, Müslümanlara kıyasla daha çok korkmalarının nedeninin Hristiyan olmaları olduğunu da o sırada hissetmişti Doktor

Nuri. Kitabımız en sonunda bir tarih kitabı olduğu için bu noktada gelecekte söz etmekte hiçbir sakınca görmüyoruz: Kitabımızın sonuna gelene kadar aslında Damat Doktor Nuri'nin sezgilerinin yerinde olduğunu ve hem Eczacı Nikiforo'nun hem İstanbul'daki ressamın hem de Doktor İlias'ın siyasi nedenlerle öldürüleceklerini ne yazık ki göreceğiz okurlarımız.

Eczacı Nikiforo hediye paketindeki ürünlerin özelliklerini tek tek izah ederken daha önceden planladığı gibi, *La Rose du Minguère* ve *La Rose du Levant* şişelerinin amblemlerini Doktor Nuri'ye gösterip sözü Bonkowski Paşa'nın gençlik arkadaşı Ermeni ressam Osgan Kalemciyan ve Vali Paşa'nın el koyduğu kumaşa getirdi.

“Vali Paşa o kumaş parçasını yanlış anlayıp bayrak sanmışlardır!” dedi.

O gün eczaneden dönen doktorlar Vali Paşa'nın makamında toplanınca Sami Paşa Eczacı Nikiforo'nun reklam kumaşını Karantina Heyeti toplanınca vereceğini kısaca ifade etti. Sonra konuşma Vilayet kâtiplerinden birinin ani ölümünün Vali Sami Paşa'ya bildirilmesiyle kesildi.

O akşamüstü küçük ve zarif Sen Antuan Kilisesi'nde Bonkowski Paşa için bir cenaze töreni yapıldı. Padişah'ın telgraflarına ve İstanbul basınında Bonkowski Paşa hakkında çıkan övgü yazılarına rağmen Rum gazeteciler gelmemiş ve küçük bir tören olmuştu bu. Öldürülen Sağlık Başmüfettişi'nin ailesi veba yüzünden zaten gelemiyordu. Katolik cemaatinden birkaç yaşlı dışında Polonya ordusundan Osmanlı ordusuna geçmiş bir subayın Minger'de yaşayan oğlu vardı kilisede. En çok duyulanan ve kederlenen ise, kilisenin bahçesindeki kırmızı güllerle çevrili mezar başında ağlayan Doktor İlias oldu.

15. BÖLÜM

Tarihimizin ve hikâyemizin daha iyi anlaşılması için üç yıl geriye gitmek ve bugün Vali Paşa'yı siyasi olarak zorlayan ve kişisel olarak çok huzursuz eden “Hacı Gemisi İsyanı” olayını anlatmak istiyoruz. Bazı tarihçiler olaydan “İsyancı Hacılar Vakası” diye de söz ederken kabahatli olanın hacılar olduğunu ima ederler ama doğru değildir bu.

1890'lar da Hindistan'dan hacı gemileriyle gelip Mekke ve Medine üzerinden bütün dünyaya dağılan kolera salgınlarını durdurmak için "Büyük Güçler" in başvurduğu önlemlerden biri de, hacı gemilerine döndükleri ülkelerde on günlük bir karantina koymaktı. Özellikle Müslüman ülkelerinde sömürgeleri olan imparatorluklar ısrarlıydı bu ikinci karantinada. Mesela Hicaz'da Osmanlıların uyguladığı karantinaya güvenmeyen Fransızlar, hacdan Cezayir'e dönen Messageries Maritimes şirketinin *Persepolis* adlı gemisinin yolcularını, şehirlerine, köylerine dönmeden önce Fransız toprağı Cezayir'de zorunlu son bir karantinaya daha alıyorlardı.

Kendi Hicaz Karantina Teşkilatı'na güvensizliğe dayanan bu önlemleri Osmanlılar da uyguladılar. Hacıları geri getiren gemide sarı bayrak veya hastalıklı yolcu olsun olmasın, bu "ihtiyat karantinasının" uygulanmasını İstanbul'daki Karantina Heyeti kısa bir sürede, İmparatorluğun her köşesinde zorunlu kıldı.

Zaten meşakkatli ve çileli olan ve pek çok kişinin ölümüyle sonuçlanan büyük yolculuktan geri dönerken bir de memleketlerinde on gün karantinada beklemek birçok hacıyı isyan ettiriyordu. (Bombay ve Karaçi'den gelen hacıların beşte birinin bu yolculuk sırasında ölmesi doğal karşılanırdı.) Bu yüzden askerler de göreve çağrılmış, doktorlar pek çok yerde polis ve zabıtanın yardım istemişti. Minger gibi karantinahanenin yetersiz olduğu ya da eski yapıların köylü hacıları kontrole yetmediğı küçük ada ve ücra limanlarda, tecrit ve bekleme mekânı olarak sağdan soldan alelacele bulunup kiralanmış, hurda ve ucuz gemiler, mavnalar kullanılıyordu. Bazan bu gemiler Sakız, Kuşadası ve Selanik'te yapıldığı gibi uzak, ücra bir koya çekiliyor veya boş bir araziye yanaştırılıyor, çevrelerinde askeriye den alınan çadırlar kuruluyordu. On gün burada karantinada tutulan yorgun hacılara sağlık memurları, yiyecek, temizlik malzemesi ve su yetiştirmeye çalışılıyordu.

Bir an önce evlerine dönmek isteyen hacılar çok şikâyetçiydiler bu karantinadan. Yolculuktan sağ dönmeyi başaran kimi hacılar bu son on günde ölüyordu. Hacılar ile Rum, Ermeni ve Yahudi doktorlar arasında kavgalar, sürtüşmeler çıkıyordu. Zorla uygulanan karantinanın üstüne bir de karantina vergisi alınması hacıları çileden çıkarıyordu. Bu paranın miktarı, ödenme şekli kavgalara yol açıyordu. Bazı zengin ve becerikli hacılar doktorlara para verip daha baştan karantinayı delip kaçıyor, bu da ötekilerin sabrını taşıyordu.

Ama Minger Adası'nda üç yıl önce yaşanan beceriksizlik Osmanlı Devleti'ndeki benzeri olayların en fecisini ve karantinaya karşı en büyük öfkeyi yarattı. Hicaz'dan gelen İngiliz bandıralı *Persia* adlı gemi İstanbul'un yolladığı telgrafta emredildiği gibi Arkaz limanına sokulmamıştı. Kırk yedi hacı Karantina Müdürü Nikos'un bulduğu köhne bir mavnaya alınmış, mavna da adanın kuzeyindeki küçük koylardan birine çekilip demirlemişti. Aşılmaz kayalık dağlarla ve uçurumlarla çevrili bu kuytu koy hacılara doğal bir hapisane görevi gördüğü için karantinaya uygundu. Ama aynı sarp ve kayalık dağlar ve uçurumlar hacılara yiyecek, temiz su ve ilaç yollarını zorlaştırıyordu.

Sahilde hacıları kontrol edecek doktorları, askerleri ve sağlık malzemesini barındıracak çadırların kurulması çıkan bir fırtına yüzünden gecikti. Beş gün süren fırtınada dalgalarla sallanarak serseme dönen Mingerli hacılar, önce yiyeceksiz, içeceksiz, perişan oldular. Arkasından çıkan yakıcı güneşte kavruldular. Çoğu hayatında ilk defa ada dışına yolculuk eden hacılar, zeytinlikleri, küçük çiftlikleri olan, sakallı, orta yaşlı köylüler kalabalığıydı. Aralarında babalarına, dedelerine yardım eden dindar ve sakallı gençler de vardı. Çoğu adanın kuzeyindeki Çifteler ve Nebiler gibi dağ köylerindendiler.

Üç gün sonra tıkiş tıkiş mavnada kolera salgını patlak verdi. Zaten bitkin ve tükenmiş olan hacılardan her gün biri ikisi ölmeye başladı. Yolculukta zayıflamış hacılar hastalığa bir direnç gösteremiyorlardı. Ölü sayısının her gün artmasına rağmen onları zorla buraya getirip bırakan memurların ve doktorların ortalıkta görünmemesi yaşlı hacıların bile sabrını taşııyordu.

Karantina kampına dağları at sırtında aşarak en sonunda üç günde yetişen iki Rum doktor da her yerine mikrop bulaşmış gemiye sandalla çıkıp öfkeli hacıları muayene etmek için acele etmediler. Geminin bir pislik ve hastalık yuvası olduğunu hissediyorlardı. Bazı hacılar neden burada tutulduklarını anlayamıyor ama ölmekte olduklarını içten içe seziyorlardı. Yaşlı, yorgun bazı hacılar tam ölmek üzerelerken tuhaf gözlüklü, keçi sakallı Hristiyan doktorların üzerlerine lizollü, ilaçlı sıvı sıkmasını istemiyorlardı. Zaten dağları at sırtında aşan iki ilaç püskürtücü tulumba ilk gün bozulmuştu. Hacılar arasında da yer yer tartışmalar çıkmaya başlamıştı. "Cesetleri mavnadan denize atalım" diyenlerle, "Akıabamızdır, şehittir,

köyde gömeceğiz!” deyip buna karşı çıkan hacılar birbirleriyle kavga ediyor ve güçlerini tüketiyorlardı.

Salgının durdurulamaması ve bazıları denize atılıp kuşlar, balıklar tarafından yenen cesetlerin toplanıp gömülmemesi, birinci haftanın sonunda mavnada isyana yol açtı.

Öfkeli hacılar önce başlarındaki iki askeri bertaraf ettiler ve onları denize attılar. Hacıların hepsi gibi (aslında İmparatorluğun hâkim milleti Müslüman nüfusun büyük çoğunluğu gibi) yüzme bilmeyen neferlerden biri boğularak ölünce, gelişmeleri her gün Vilayet’te toplanıp takip eden Vali Sami Paşa ve Garnizon Komutanı abartılı bir cezalandırma harekâtına giriştiler.

Bu arada genç hacılar mavnanın demirini almış ama hurda tekne kayalara bindireceğine, önce açık sularda sarhoş gibi sağa sola sürüklenmişti. (Bu “Sarhoş Gemi”deki yarı baygın, yarı öfkeli yaşlı hacıların düşlerini ve hayallerini konu edinen ve sürgünde ölen Mingerli şair Büyük Aşkan tarafından yazılmış uzun fantastik şiirden uyarlanan operanın Minger Devlet Operası’nca sahnelenmesinden ne yazık ki 1997 yılında vazgeçilmiştir.) Akıntıyla sürüklenen hacı gemisi yarım gün sonra daha batıdaki başka bir koyda kayalara bindirdi. Yorgun hacılar kayalara oturunca su alan mavnadan çıkıp köylerine hemen kaçamadılar. Öyle olsaydı, olay bir erin ölümüne rağmen belki unutulurdu. Hacılar gittikçe daha kötü kokan cesetlerle dolu teknede sıkışmışlar, dalgalarla boğuşmuşlar, bir türlü vazgeçemedikleri denikleri, hediyeleri ve koleralı zemzem suyu şişeleriyle olay yerinden uzaklaşamamışlardı.

Hacı gemisini Vali Sami Paşa’nın emriyle sahilten izleyen jandarma taburu bir süre sonra kayalıkların gerisinde ve uçurumun tepesinde mevzilenmiş ve komutanları, hacıları teslim olmaları, karantina kurallarına uymaları, gemiyi terk etmemeleri ve karaya çıkmamaları için uyarmıştı.

Bu uyarıların anlaşıldığını bugün söylemek zordur. Çünkü hacılar büyük bir telaşa kapılmışlardı: Hepsi yeniden karantinaya alınacaklarını, bu sefer mutlaka öleceklerini anlıyorlardı. Onlar için “karantina” sağlıklı hacıyı cezalandırıp, öldürüp, parasını almak için icat edilmiş şeytani bir Frenk kurnazlığıydı.

En sonunda hâlâ bir gücü ve aklı kalmış olan hacıların bazıları, teknede kuşatma altında kalırlarsa tek tek öleceklerini anlayıp bir yarma harekâtına giriştiler.

Hacılar kayalar arasından sekerek kaçmaya, keçi yollarından yukarıya çıkmaya çalışırken telaşlanan askerler onlara ateş etmeye başladılar. Minger Adası'nı işgale gelen düşman ordularını püskürtür gibi heyecanla ateş ediyorlardı. Bazıları denize atılarak ölen arkadaşlarını hatırlamıştı. Askerler sakinleşip silahlarını susturana kadar en azından on dakika geçti. Pek çok hacı vurulup düştü. Bazıları arkadan vurulmuşlardı. Ama bazıları da makineli tüfeklere doğru koşan yurtsever askerler gibi, kendi adalarında kendilerini vuran Osmanlı askerlerine göğüslerini açmışlardı.

Vali Sami Paşa bu olay konusunda haberlerin yayımlanmasını, hatta herhangi bir imada bulunulmasını yasakladığı için bugün bile kaç hacının vurularak öldürüldüğü, kaçının teslim olup tekrar karantinaya alındığı (bazıları bu ikinci karantinada koleradan gerçekten ölmüştü), kaçının da sonunda köyüne dönüp hastalığı ve bu korkunç hikâyeyi bütün adaya yaydığı konusunda kesin bir bilgi yoktur.

Vali Paşa bu tarihi olaydaki sorumluluğu yüzünden eleştirilmekten, küçümsenmekten ve kötü niyetli sanılmaktan hiç kurtulamadı. Abdülhamit tarafından cezalandırılmayı bekledi ama onun yerine garnizonun yaşlı komutanı ve askerleri cezalandırılıp sürüldüler. Sami Paşa arada bir rüyasında “Sen koskoca valisin, hiç mi vicdanın yok!” demek isteyen birini gördü ama beyaz sakallı adam konuşamıyordu. Vali Paşa eleştiriler yüzüne söylendiğinde, aday koleradan korumak için hacıların üzerine asker yollamanın doğru karar olduğunu söyler, ayrıca devletin gemisini kaçıran (aslında mavna kiralıktı), askerini öldüren haydutu hoş görmenin vicdanına sığmayacağını ekler, ama her seferinde hacılara ateş emrini kendisinin vermediğini, bunun askerlerin acemiliği sonucu yapılmış bir yanlış olduğunu da ifade ederdi.

Vali Sami Paşa bu konuda en iyi savunmanın vakanın unutulmasını beklemek olduğuna karar vermişti. Bunun için olayın gazetelere geçmemesine özel dikkat gösterdi ve bir süre bunda başarılı oldu. O ilk dönem Vali, hac yolunda ölenlerin dinimizde buyrulduğu gibi resmen “şehit” olduğu ve bunun en yüksek mertebe olduğunu telkin etmeye çalıştı. Ölen hacıların aileleri tazminat isteklerini ifade etmek için Arkaz'a geldiği zaman onları makamında kabul ediyor, “şehadet şerbetini içenlerin cennetteki özel yeri” konusunu açıyor, tazminat davalarında onların yanında olduğunu, elinden gelen her şeyi yapacağını ama Rum gazetecilerle konuşup olayı büyütmemeye-

lerini söylüyordu. Bu, devletin verdiği tazminatlarda Paşa'nın etkili olduğu ilk dönemdi.

Olayın biraz unutulmasından sonra Vali Sami Paşa sessizce ikinci dönemi başlattı: İsyanın elebaşı olarak gördüğü on hacıyı köylerinde jandarmalarla tutuklatıp Kale'deki zindana tıktı ve onlardan öldürülen erin ve isyanla kaçırılan geminin hesabını sorar, aşırı baskıcı, müstebit bir hava takındı. Vali Sami Paşa'nın bu dönemde Padişah tarafından hâlâ azledilmemesinin sevincinden iktidar sarhoşu olduğu ve karşı saldırının ölçüsünü kaçırdığını söyleyenler haklı olabilirler.

Nitekim İzmir ve İstanbul gazetelerinin de başarısız bir karantina olayı olarak görüp takip ettikleri dava, beklenmedik bir yola girdi: Çifteler ve Nebiler köyünden gelen ve askerler tarafından öldürülen hacıların aileleri, öldürülen babaları, dedeleri için devlete-karantina idaresine dava açtılar. Osmanlı geleneğinde bu türden devlete karşı kazanılan fazla bir dava olmadığı için Vali Paşa önemsememişti bunu. Ama hâkim, Avrupalı bir yaklaşımla, askerlerce öldürülen hacıların ailelerine hak vermeye başlayınca Vali telaşlandı ve bütün gücünü kullanıp, askerleri yardıma çağırıp hâkimleri de korkutarak dava açılmış bütün hacıları mahkûm ettirmeyi başardı. Bu karara, yani hacıların "suçlu" olduğu kararına dayanarak da ölen hacıların ailelerinin tazminat talepleri reddedildi.

İki yıl önce kesinleşen bu acımasız karara duyulan öfke sonucunda hacıların çoğunun geldiği Çifteler ve Nebiler köylerinde Vali'ye karşı dindar bir direniş başladı. Son iki yılda kuzeydeki Rum köylerinde terör estiren çeteci Memo'yu bu köyler ve Terkapçılar Tekkesi destekledi. Bu tekkenin arkasında da adanın en güçlü tarikatı Halifiye'nin başı Şeyh Hamdullah olduğunu tahmin ettikleri için pek çok kişi Kolağası'nın zindan bekçisinin kızı Zeynep ile evliliğinin aslında anneler tarafından değil, Vali tarafından ayarlandığını söylemiştir.

Vali'nin işlerini zorlaştıran bir başka şey, Yunanistan yanlısı, milliyetçi gazetecilerin Müslüman idare ile millet arasına fitne sokan bu meseleyi ikide bir kaşımalarıydı. Mesela bir keresinde Vali Paşa arasının iyi olduğu Rum gazetesi *Neo Nisi'*ye verdiği bir röportajda köylerine çeşme yaptıran bazı hacılardan söz ederken, "fakir hacılar" ifadesini sarfetmiş, bu da aleyhine kullanılmıştı. Aslında kimsenin ilgilenmeyeceği bir sözdü bu. Ama Rum gazeteci Manolis gazetesinde polemikçi bir havayla hacıların fakir olmadıklarını, tam tersine adanın bütün zengin Müslümanlarının yeni modaya uyup

malı mülkü satıp hacca gittiklerini, pek çoğunun yollarda hastalığa yakalanıp öldüğünü yazdı. Oysa Müslümanların eğitim seviyesinin Ortodokslardan çok daha düşük olduğu adada zengin Müslüman köylüler paralarını uzak çöllerde, İngiliz gemilerinde akılsızca harcayacaklarına, aralarında toplanıp adada bir rüştiye açsalar ya da hiç olmazsa kendi mahalle camilerinin kırık minaresini onarsalar daha iyi olmaz mıydı?

Aslında cami yerine okula önem veren tutum Vali'nin de inandığı bir şeydi ama Sami Paşa yazıyı okurken öfkeden boğulacakmış gibi hissetmişti kendini.

Manolis'in Müslümanlara yukarıdan bakan tutumuna da sinir oluyordu ama asıl neden unutulmasını beklediği "Hacı Gemisi İsyanı" konusunun bu sefer de bu Rum gazeteci tarafından ısıtılıp yeniden açılmasıydı.

16. BÖLÜM

Damat Doktor Nuri Vilayet'teki toplantılardan vakit kaldıkça misafirhaneye gidiyor, en son gelişmeleri Pakize Sultan'a anlatıyordu. Onu görmediği zamanlarda Pakize'nin hayali gözünün önünde sık sık canlanıyordu. Odaya girip onu her görüşünde ise içinde bir mutluluk ve iyimserlik doğuyor ve o zaman bir başka "vazifesi" daha olduğunu hatırlıyordu: Bu adadan Pakize ile sağ çıkmak!

Karantina toplantısının yapılacağı günün sabahında erkenden Hamidiye Hastanesi'ne gelince kapıda bir Müslüman aileyle, Vilayet binasında hep karşılaştığı bir memurun tartıştıklarını gördü ve hasta nalbantın sıkışık bir koğuştaki boşalan bir yatağa yatırılmasına önayak oldu.

Son üç günde hastanelere gelen hasta sayısı ikiye katlanmıştı. Doktorlar eskiden "difteri, boğmaca" yazdıkları vefat sebebi köşesine şimdi veba notunu düşüyorlardı.

Yukarı katta iki gün önce askeriyeden getirilen yeni yatakların hepsi dolmak üzereydi. Doktor İlias ile adanın tek Müslüman doktoru Ferit Bey bu hastalara pansuman yapıyor, bubonları yarıyor, yataktan yatağa koşturuyorlardı.

Doktor Nuri'yi tanıyan bir genç onu annesinin yatağına çağırıldı. Ama ateşler içinde terleyip sayıklayan yaşlı kadın doktoru fark etmedi bile. Doktor Nuri pencereyi açtı ve vebalı hastalara bakan pek çok doktor gibi bunun bir faydası olup olmadığını sordu kendine. Doktorların bazıları kendilerini kahramanca hastaların acılarına veriyor, onlara iyice yakınlaşıyorlardı.

Her koğuştaki doktorlar sık sık ellerine, parmaklarına sürdükleri dezenfekte edici sıvıların durduğu köşede karşılaşp konuşuyorlardı. Doktor Ferit bir keresinde "Bunun pek bir faydası olmayacağını biliyorum ama yine de sürüyorum!" diyerek sirke dolu kabı gösterdi Doktor Nuri'ye belli belirsiz gülümseyerek. Selanikli genç doktor Aleksandros'un dün akşam ateşi çıktığını, titrediğini, onu evine yolladığını ve sabah ateşi varsa gelmemesini öğütlediğini anlattı.

Doktor Nuri Theodoropulos Hastanesi'nde genç doktor Aleksandros'un hastalara kendini sonuna kadar vererek ve korkusuzca yakınlaşarak ilgilendiğini görmüştü. "Doktorlar, hademeler kole-rayı biliyorlar ama vebaya karşı nasıl korunacaklarını bilmiyorlar" dedi Doktor İlias. "Vebalılar birden yüzünüze öksürür ve size bulaştırır. Bu mevzuun doktorlar tarafından bir kurala bağlanması şart."

Karantina toplantısından önce zırhlı landoyla Ora Mahallesi'ndeki Theodoropulos Hastanesi'ne doğru bir ucundan diğerine Arkaz'ı geçerlerken hiç konuşmadılar ve ara sokaklarda sandıklarından daha fazla hasta ve ölü olduğunu, sessiz sessiz oturan insanların çokluğundan ve telaşlı ifadelerden anladılar. Şehir yavaş yavaş ölüm korkusuna kapılıyordu ama iki doktorun ciddi salgınlarda gördüğü aşırı "panik" yoktu henüz. Badem kurabiyeleri ve güllü çörekleriyle ünlü Zofiri'nin fırını boştu. Ama berber Panayot'a her sabah tıraşa gelen lokantacı Dimosteni yine hasır sandalyesine oturmuştu. Hamidiye Caddesi ve Meydanı'ndaki aşevlerinin, dükkânların, kahvehanelerin kapıları açıktı. Meydana yaklaşırken bir ara sokağa bakan bahçede esmer bir çocuğun hüngür hüngür ağladığını, daha arkada başsağılığına gelmiş kadınların birbirlerine sarılıp oturduklarını gördüler.

Theodoropulos Hastanesi'nin girişindeki kalabalık iki doktorun da gözünü korkuttu. Salgın sandıklarından çok daha fazla yayılmıştı, kesindi bu. Üstelik Bonkowski Paşa'nın öldürülmesi ve Padişah'ın karantina için yeni birisini yollaması, herkese hastalığın veba olduğu fikrini aynı kesinlikle vermişti.

Doktor Nuri koğuşların düzensizlik, telaş ve yeni hastalarla dolduğunu da gördü. İki gün önce sürekli uyuyan ihtiyar ve limanda çalışan yorgun hamal ölüp gömülmüşlerdi bile. Yeni gelen bir Rum kadın hastanın yanında iki kadın, bir de erkek vardı.

“Artık aileler ve yakınları hastaneye alınmasın!” dedi Doktor Nuri.

Doktor Mihailis hastanedeki bütün doktorları bodrum katındaki boş bir odada topladı ve zaten çoğu ihtiyatlı olan doktorları iyice korkuttu. Aleksandros’un nasıl hastalandığını hatırlatarak, hastalara mümkün olduğunca dokunmamalarını, özellikle ağızlarına, yüzlerine kendi yüzlerini yaklaştırmamalarını uzun uzun öğütledi.

Muayene sırasında veya hıyarcık yarılırken hastaların ani hareketler yapmaları, hapşıırıp, kusup, tükürmelerinin de Çin’de pek çok doktorun ölümüne neden olduğunu Doktor Nuri odadaki üç Rum doktorun gözlerinin içine dikkatle bakarak anlattı. Doktor İlias küçük kasaba salgınları sırasında Bonkowski Paşa’nın doktor gibi hasta koğuşlarına gittiğini ama Sağlık Başmüfettişi’nin bir koğuşa girerken, çıkarken, bir hastadan diğerine geçmeden önce eline ve parmaklarına kendi yaptırdığı “solüsyon dezenfektant”ı sürdüğünü söyledi. Bonkowski Paşa’nın bazı yerlerde yerel malzeme ve hünere güvenmeyip yanında taşıdığı bakır sülfat ile kendi solüsyon dezenfektantını kendi yaptığını ekledi hikâyesine.

Sonra Doktor Nuri Venedik Konferansı’nda bir İngiliz doktor-dan işittiği hikâyeyi anlattı: Bombay’da yanlışlıkla difteri teşhisi konan vebalı bir hasta, ölümden önceki son “delirium”u geçirirken öksürünce, damlacıklar hemşirenin gözüne girmiş. Hemen göze bol miktarda difteri antioksidanı sürmüşler ama otuz saat sonra hemşire hastalanmış ve dört gün sonra kendisi de aynı şekilde sayıklayarak ölmüş.

Doktorlar otuz saati tartışmaya başladılar: Mikrobu vücuda girmesi ile yorgunluk, titreme ve baş ağrıları, ateş, kusma gibi belirtilerin ortaya çıkması arasında geçen zaman bu kadar mıydı? Bunun İzmir’de hastadan hastaya değiştiğini söyledi Doktor İlias. Bu sürede hasta mikrobu yayıyor muydu?

Doktor İlias kendisinin ve Bonkowski Paşa’nın kanaatinin ma-atteessüf “evet” olduğunu nedense hafifçe gülümseyerek söyledi.

Yani hiçbir şikâyeti, ağrısı, sızısı olmayan “bulaşık” bir kişi, kimse ondan kaçmayacağı için hastalığı pek çok kişiye bulaştırabi-

lirdi. Bazıları bunun en korkutucu şey olduğunu hemen söylediler. Çünkü mikrobu alan da, veren de dikkat etmediği için salgın süratle katlanarak sessizce yayılacaktı. Adalılar –tıpkı fareler gibi– şehrin dört bir köşesinde birden ölmeye başlayacaklardı.

“Olan maalesef budur!” dedi Doktor Nikos.

Doktor Nuri, Karantina Müdürü’nün yalnız Vali’yi ve İstanbul’u değil, diğer doktorları da salgına yeterince tepki vermemekle eleştirdiğini bir kere daha böyle görmüş oldu.

“Bu durumda çarşı, dükkânlar, her yer kapatılmalıdır” dedi Doktor İlias.

“Kanaatimce bütün izolasyon kararları münasiptir bugün” dedi Doktor Nuri. “Ama insanlar ilk başta yasaklara uysalar da, mikrop yayıldığı için, evlerinde yine hastalanıp ölmeye devam edeceklerdir. O zaman da ‘yasaklar beyhude’ diyeceklerdir.”

“O kadar kötümser olmayınız” dedi Doktor İlias.

Herkes aynı anda konuşmaya başladı. Pakize Sultan’ın mektuplarını okuyanlar asıl karantina toplantısının Theodoropulos Rum Hastanesi’nin bodrum odasında o sırada başladığını anlayacaktır. Toplantıdaki doktorların hepsi İstanbul’dan doktor –tabii mümkünse Müslüman doktor– ve malzeme istiyorlardı.

Hastalığın çok yayıldığı, özellikle Vavla ve Germe’de bazı sokaklardaki yayılmayı durdurmanın zor olacağı anlaşıldığı için bir doktor, Doktor İlias’a bu durumda Bonkowski Paşa ne tedbir alırdı diye sordu.

“Bonkowski Paşa mutlak tecrit ve izolasyona ve karantinaya almaya inanırdı” dedi Doktor İlias. “Yalnızca farelerle savaşmakla yetinmezdi. Ama dezenfektanlı solüsyonun yetmeyeceği bazı yerlerin askerlerce boşaltılmasından sonra yakılmasının en uygunu olduğunu da bilirdi. Padişahımız hazretleri yedi yıl önceki Üsküdar ve İzmit kolera salgınlarının, en sonunda en bulaşık evlerin boşaltılıp yakılmasıyla, mahallelerin kül edilmesiyle durdurulduğunu çok yakinen takip etmişlerdir.”

Konu Abdülhamit’e geldiği ve kimse bir muhbirin kurbanı olmak istemediği için herkesin alışık olduğu bir sessizlik başlayınca toplantı sona erdi.

17. BÖLÜM

Minger Vilayeti Merkez Postanesi yirmi yıl önce, Kolağası on bir yaşındayken büyük ve unutulmaz bir törenle açılmıştı. (Kutlamalar sırasında bir Rum öğretmen denize düşüp boğulmuştu.) Ondan önceki telgrafhane eski Vilayet binasının içinde tıkrıtlı esrarengiz bir oda, daha çok paketlerle meşgul olan eski postane ise gümrüğe bitişik döküntü bir yapıydı. Küçük Kâmil ikisine de adımını atmamıştı.

Ama Merkez Postanesi açılınca babasıyla her bahaneyle oraya gitmek, en azından binanın gösterişli girişine görebilecek kadar yaklaşabilmek isterdi. Orada çerçeveler içinde tarifeler, pullu renk renk zarflar ve posta kartı numuneleri ve üzerlerinde hem yerli hem ecnebi rakamlar olan pul dizileri, çeşit çeşit levhalar ve tarifeyi kullanmak için gerekli Osmanlı haritası vardı. Harita ne yazık ki artık tam doğru değildi ve bu bir keresinde yurtdışı fiyatı isteyen memur ile eski haritadaki “dahili” fiyatı vermek isteyen vatandaş arasında tartışma çıkarmıştı.

Aslında Osmanlı Posta Bakanlığı ile Telgraf İdaresi otuz yıl önce birleştirilmiş ve Sultan Abdülaziz (onun adayı sevmediği söylenirdi) zamanında çok daha büyük olan İmparatorlukta ilk merkez postaneler yapılmaya 1870’lerde başlanmıştı ama adaya sıra ancak Abdülhamit zamanında gelmişti. Minger Vilayeti merkezine, hastane, karakol, köprü, askeri okul yaptıran Abdülhamit’i adalıların sevdiğini söylemek abartmak olmaz.

Kolağası Kâmil şimdi de Postane’yi ve büyük kapısını uzaktan her görüşünde, girişteki basamakları her çıkışında, çocukluğundaki gibi heyecanlanıyordu. Çocukluğunda İstanbul, Selanik veya İzmir’den gelen gemiden çıkan çuvalların Postane’ye vardığı an haftanın en önemli anıydı. Mektup bekleyen beyefendiler, paketler, kutular sipariş etmiş dükkân sahipleri, “Postaya git bak bakalım” diye yollanmış uşaklar, beslemeler, yanaşmalar, kâtipler, memurlar kapıda birikirdi. Aslında taahhütlü gelen mektupların zarfa yazılı adreslere bakarak müvezziler tarafından tek tek dağıtılması gerekirdi, ama taahhütlü posta daha pahalı ve dağıtım çok vakit aldığı için herkes Postane’ye adamını yollardı. (O zamanlar herkes adresi kendine göre yazar, bazıları mektup yerine varsın diye bir de dua eklerdi zarfa.)

Kalabalığın çoğu kendiliğinden gelen meraklılar ve çocuklardan oluşurdu. Bazıları gümrük memurlarınca açılıp bakılan, çuval ve paketlerin arka kapıdan içeri girmesini, sahiplerine dağıtılmasını heyecanla izlerlerdi. Bazan çuval ve paketler limandan ağır ağır yokuşu çıkan at arabasıyla gelir, çocuklar arabanın arkasından koşardı. Mermer ticaretinin parlak yıllarında Trieste'ye ve pek çok adaya uğrayan *Montebello* adlı İtalyan gemisi vardı. Kolağası kendi özel pulları, renkli tarifi ve dağıtım arabası olan bu gemiyi çok beğenirdi. Gemiden çıkan paketlerin sahilden uzak köylere yollanmak için at arabalarına, atlı memurlara yüklenmesini seyretmeyi de severdi.

Çoğu zaman Postane'nin yaşlı Rum kâtibi, üzerinde Abdülhamit'in tuğrası da olan sahanlığa çıkar, tek tek adları okuyarak mektup ve paketleri sahiplerine dağıtır, elinde kalanların adlarını yüksek sesle birkaç kere okuduktan sonra "Söyleyin, mektubu var, aldırırsınlar!" diye kalabalığa seslenir, her şey dağıtıldıktan sonra eli boş kalanlara "Size bugün bir şey yok, bundan sonraki posta Selanik gemisiyle perşembe sabahtır" deyip içeri girerdi. Yaptığımız araştırmalara göre 1901 yılında Minger Merkez Postanesi Osmanlı İmparatorluğu'ndaki 1360 postaneden en gelişmiş ellisi arasına girecek düzeydedir. Adada teknelerin, atlı memurların ve arabaların posta götürdüğü on iki küçük postane daha vardı. Vali Paşa bunlardan ikisine, Herete ve Kefeli'ye telgraf hattı çektiirmekle övünürdü bazan.

Salgının büyümesinden sonra Postane'nin giriş kapısına lizol püskürten bir memur koymuşlardı. Kolağası içeri girer girmez, duvara asılı Teta marka büyük saatin yerinde olduğunu büyülenerek gördü.

Adımlarının büyük salonda yankılanışını dinlerken, gişe önlerine ve evrak, mektup, paket alışverişinin yapıldığı tezgâhlara göz gezdirdi. Uzun boyluların dirseklerini dayadığı yüksek sehpalara, salona hoş bir koku yayan sirke dolu çanaklar konduğunu gördü. Memurlar ve müşteriler alışveriş sırasında parmaklarını birbirlerine değdirmiyorlardı. Kolağası, Damat Doktor'dan duyduklarından bunların kolera önlemi olduğunu anlıyordu. Galiba buradaki en büyük önlem buydu. (Bunu düşünürken Kolağası'nın Bonkowski Paşa'nın açık arka kapıdan çıkıp kaybolmadan önce durduğu yerde *tesadüfen* durduğunu okurlarımıza hatırlatmak isteriz.)

Postane Müdürü Dimitris Efendi vilayet merkezindeki herkes gibi Kolağası'nın Aziziye gemisinden indiğini, V. Murat'ın yeni evlenen

üç kızı hakkındaki dedikoduları biliyordu. Mühürlenmiş ağır ve kalın zarfı tartarken bunun bir padişah kızından, bir Sultan'dan diğer Sultan'a yollanmış bir mektup olduğunu üzerinde yazılardan anladı ve özel bir dikkat gösterdi.

Kolağası İmparatorluğun liman şehirlerinden İstanbul'a çok sık mektup yollamıştı. Bir limandan diğerine adi mektubun zarfına yirmi paralık pul yapıştırmak yeterliydi. Ücra kasabaların tren istasyonlarında (Aynaroz, Karaferye, Alasonya) bir odacık postanelerde yirmi paralık pul yoksa memur bir kuruşluk pulu dikkatle keser, yarısını zarfa yapıştırırdı. Dimitris Efendi tarifeye bakarak hesaplamalar yaptıktan sonra Pakize Sultan'ın taahhütlü mektubuna 40 paralık normal tarifeye ilave olarak 1 kuruş taahhüt ve 1 kuruş iade ilmuhaberi talep etti.

Kolağası az sonra toplanacak Karantina Heyeti'nin alacağı kararların adayı posta taşıyan gemilerden bir süreliğine uzak tutacağını biliyordu. Ayrıca salgının kısa sürede kontrol altına alınacağını ve çok yakında Aziziye ile Çin yoluna devam edeceklerine de içtenlikle inanıyordu. Kendisi bu düşüncelerini neden iade ilmuhaberine fazla ödemeye razı olmadığını Pakize Sultan'a izah ederken açıkça ifade etmiştir. Bu itiraf, genç subayın çok kısa bir süre sonra tarihin kendisine vereceği büyük rolü o sırada aklının ucundan bile geçirmediğini mektupları hayretle okuyacak olanlara kanıtlayacaktır. Bu noktada Pakize Sultan'ın ablasına yolladığı mektupların zarflarının da eksiksiz ve mükemmel bir koleksiyon olarak elimizde bulunduğunu ifade edelim. Kimi Minger Postanesi'nin, kimi Hong Kong gibi uzak şehirlerin damgasını taşıyan bu mektupların zarfları şahanedir.

Kolağası Kâmil üzerinde Abdülhamit'in tuğrası, mavi zarif işlemler ve ayyıldız olan bir kuruşluk pulları kâse içindeki fırçayı ucundan tutup zâmk sürerek yapıştırdı. Dimitris Efendi pulların üzerine Minger damgasını iki kere vurduktan sonra Kolağası duvardaki saate döndü.

Teta marka büyük duvar saatine yaklaşırken onu Postane'ye en çok bu saatin çektiğini, uzak şehirlerde aday düşünürken her seferinde aklına bu saatin geldiğini kendine itiraf ediyordu. Bunun nedenini kendi de tam bilmiyordu. Evet yirmi yıl önce buraya ilk geldikleri gün babası Abdülhamit'in girişteki tuğrasını saygıyla gösterdikten sonra aynı şükran ve hayranlık duygularıyla bunun da

Padişah'ın hediyesi olduğunu söyleyerek oğlunu Teta marka saatin karşısına getirmiş, üzerinde tıpkı Osmanlı pullarında olduğu gibi hem Arap hem de Avrupa rakamları yazılı olduğunu göstermişti. O gün babası Avrupalıların güneşin doğduğu ve battığı saate Müslümanlar gibi “on iki” demediklerini, onun yerine öğle vakti güneş tam tepedeyken Avrupalıların saatlerinin on ikiyi gösterdiğini anlatmıştı. Küçük Kâmil'in kilise çanlarından zaten bildiği ama bildiğini bilmediği bir bilgiydi bu ve belki de bu yüzden onda “metafizik” diyebileceğimiz bir endişeyi ortaya çıkarmıştı. İki değişik saat değişik rakamlarla aynı ânı gösterebilir miydi? Tahta oturduktan sonra bütün Osmanlı vilayet merkezlerine saat kuleleri diktiren Padişah bu saatlerin her yerde hep aynı saati göstermesini istiyorsa, üzerlerinde hem Arap hem Avrupa rakamları niye yazıyordu?

Kolağası Kâmil çocukluğunda hissettiği bu “metafizik” endişeleri şimdi Fransız İhtilali ve Hürriyet hakkındaki cildi kopmuş, eskimiş kitabın sayfalarını, her yaz yaptığı gibi, gelişigüzel okurken de hissediyordu. Postane'deki Teta marka saatin Kolağası Kâmil'de uyandırdığı duyguları daha iyi hissedebilmek için Abdülhamit'in hediyesinin az altında, duvarda bundan sonraki posta gemilerinin geliş vakitlerini bildiren levhalar olduğunu da düşünmeliyiz. Pantaleon, Messageries, Hidiviye şirketlerinin gemileri, o yıllarda adaya haftada bir gelirlerdi.

Kolağası Kâmil Postane'den karantina toplantısına katılacağı Vilayet Binası'na geri dönerken, Padişah'ın tahta çıkışının yirmi beşinci yılı için dikilen ama hâlâ bitmemiş saat kulesinin çevresindeki sokaklarda da yolunu kaybetmiş gibi bilinçsizce ve yer yer büyülenerek yürüdü.

18. BÖLÜM

Minger Karantina Heyeti yeni tayin edilmişler dahil başkan ve on dokuz üye ile ilk toplantısına Mayıs'ın ilk günü saat ikide Vali Sami Paşa'nın açılış konuşmasıyla başladı. Vali, Sultan Abdülmecit zamanında, kırk yıl önce yürürlüğe konulan bir kanun ve eklerinin, kendisine bu heyeti toplama ve İstanbul ile uyum halinde karan-

tina tedbirleri alma yetkisi verdiğini hatırlattı. Son yirmi beş yılda ciddi salgın olmadığı için yalnızca kâğıt üzerinde var olan heyetin ilk ciddi toplantısıydı bu. Rum Ortodoks cemaatinin başı ve Aya Triada Kilisesi'nin başpapazı gür sakallı Konstantinos Laneras ve Aya Yorgi Kilisesi'nin başpapazı tıknefes İstavrakis Efendi en güzel tuniklerini, başlıklarını, tören atkılarını giyip ve büyük göğüs haçlarını takıp gelmişlerdi.

Doktor İlias ve Doktor Nuri dışında üyelerin hepsi birbirlerini ada hayatından biliyor, tanıyorlardı. Vali, kız meselesinden dolayı adadaki cemaatler arasında kavga çıktığında tarafları dinlemek, biraz azarlayıp kimseyi hapse atmadan işi tatlıya bağlamak için onları bu odada toplardı. Ya da içerideki kasabalara yeni telgraf hatları çekmek için ağaç gerektiğinde adalılardan da bütçeye katılmasının şart olduğuna inanırsa, bu insanların bir kısmını eski ahşap masasının çevresine oturtur ve onlara Padişah sevgisi üzerine göz yaşartıcı bir nutuk çekerekdi.

Bütün cemaatlerin başları, eczacılar, konsoloslar, garnizondan gelen askerler, Vali Paşa, herkes hastalığın limanın batısından yukarıya doğru yükselen tepelerdeki Müslüman mahallelerinde iyice yayıldığına ve daha hızlı yayılmasını durdurabilmek için Germe, Çite ve Kadirler mahallelerinin kordon altına alınması gerektiğine inanıyor, bunu da açıkça söylüyordu. Bu mahallelerde artık her gün dört beş kişi ölüyor ama hastalık bulaşmış kişiler hâlâ şehirde serbestçe geziniyordu.

Karantina toplantısı başlamadan önce aralarında fısır fısır konuşan herkesin hemfikir olduğu bir başka konu Bonkowski Paşa cinayetinin ne kadar siyasi olduğuydu. Çoğunluk bunu *ima ediyordu* ama kimse parmakla kimseyi gösterip suçlamıyordu da. Bir tek Fransız konsolosu Mösyö Andon, toplantının başlamasını bekleyen diğer konsolos, kâtip ve papazlara bunun gözü dönmüş yobazların bilim, tıp ve Batı karşıtı bir hamlesi olduğunu söylemişti. Eğer Vali Paşa bu cinayetin katillerini ve arkasındakileri kısa sürede bulup ortaya çıkarmazsa, bunun Avrupa devletlerinin iradesine bir çeşit meydan okuma olarak anlaşılması gerektiğini de eklemişti iddialı Fransız konsolosu.

“Padişahımız hazretleri, Bonkowski Paşa'yı bilhassa severlerdi!” dedi Vali. “Bu menfur cinayetin arkasında kim var ortaya çıkarılacak ve bütün dünya bunu görecek. Biz kararlarımızı alalım.”

İstanbul'daki Osmanlı Sıhhiye Nezareti, Minger Vilayeti Karantina Heyeti'ne almaları gereken kararları gece telgrafla madde madde bildirmişti. Her gün değişen, bir yenisi eklenen bu tedbirleri, İstanbul da Milletlerarası Karantina Teşkilatı'ndan telgrafla alıyordu. Heyete düşen, bu kararları, adanın şartlarına uydurarak resmen ilan etmek, uygulamaktı.

Bütün okullar tatil edildi. Bu kararın tartışması bile olmadı. Ailelerin çoğu çocuklarını zaten yollamıyordu. Okul bahçelerinde, avlularda ilgisiz ve mutsuz ailelerin serseri çocukları vardı yalnızca. Ama hangi devlet dairesinin çalışacağı, hangisinin yavaşlatılacağı dairelerin ve müdürlerin kararına bırakıldı. Toplantı tarihinden iki gün sonra sabahdan başlamak üzere, İskenderiye, Kuzey Afrika sahilleri, Süveyş Kanalı, civar adalar ve Doğu'dan gelecek bütün gemilere karantina konulması kararlaştırıldı. "Tam bulaşık" sayılan bu gemilerin bütün yolcuları adaya ayak basmadan önce beş gün karantinada tutulacaktı. Adadan ayrılacak gemilere de beş günlük bir karantina uygulanmasına karar verildi.

Adaya sokulması ve dükkânlarda bulundurulması yasaklanan maddelerin sıralanması ve oylanması (tıpkı kolera yasakları listesi gibi) çok uzun sürüyordu. "Paşam, bu yasakları bol keseden yazıyoruz" dedi az konuşan Alman konsolosu Franguli, "Sanki ne kadar çok şey yasaklarsak salgın da o kadar çabuk sönecek gibi."

Vali Paşa, tanıdığı pek çok bürokrat ve devlet adamı gibi heyet üyelerinin de bir şeyleri yasaklamaktan mutluluk duyduklarını hissettiği için bir an kaşlarını kaldırdı. "Siz hiç merak etmeyin Franguli Efendi!" dedi sonra, "yasakları bir ilan haline getirip şehrin her köşesine levhalar astığımızda herkes öyle korkacak ki, onlara uyulması için askere, inzibata bile ihtiyaç duymayacağız."

Bütün ölümlerin kireçlendikten sonra belediye nezaretinde gömülmesi kararı tartışmalara yol açtı. Yaşlı Rum doktor Tasos Bey bu kararın uygulanmasının özellikle mutaassıp, yoksul Müslümanlar arasında zor olacağını, kavgalar çıkacağını, o sokaklara Müslüman doktorla birlikte karantina memuru muhafızların değil, Minger garnizonundan askerlerin yollanmasının daha iyi olacağını anlattı. Doktorları korumak için askerin yardıma çağrılması konusu ilk böyle açıldı. Vali Paşa hastalıklı bir evi ilaçlayamayan, bir cesedi kireçleme gücü olmayan devletin salgını durduramayacağına inanıyordu, ses çıkarmadı.

Böylece İstanbul'un emrettiği gibi hastalıktan ölenlerin eşyalarının hemen dezenfekte edilmesine karar verildi. Dezenfektasyonda kullanılacak sublime solüsyonunun fiyatı belediye tarafından ilan edilecek ve karaborsaya fırsat verilmeyecekti. Ölülerin eşyalarına dokunmak, onları almak, kullanmak, satmak, sağlık memurlarının onayı olmadan ve dezenfekte edilmeden önce ölü çıkmış evlere girmek yasaklandı. Bütün eskiciler ilaçlanacak ve kapatılacaktı. Gümrük binaları, askerlik şubesi, postane, oteller, lokantalar, Eski ve Yeni Çarşı, pazaryerleri, camiler kiliseler, tekkeler ve manastırlar dezenfekte edilecekti. Bu işler kısmen karantina ilanından önce de yapılmaya başlanmıştı.

“Bu kadar işe yetiyecek itfaiyeci, memur, dezenfekte edici ilaç, lizol var mı?” gibi sorular şüpheli ve yorgun konsoloslar, doktorlar tarafından ortaya atılıyordu ama Paşa artık itirazları bile çok fazla dinlemeden kararları kâtiplere yazdırıyordu. Fare avının teşvik edilmesi, İzmir, Selanik ve İstanbul'dan fare kapanı ve zehri getirilmesi ve yakalanmış her fare ölüsüne Belediye tarafından altı kuruş ödemesine karar verildi.

Damat Doktor Nuri kimi heyet üyelerinin şüpheli bakışlarını görünce “Farelerin hareketlerini durdurmak yapılması gereken ilk iştir” dedi. Hastalığın Hindistan'ın içlerine halkın telaşla kaçış hızıyla değil, farelerin bir köyden diğerine yayılış hızıyla ilerlediğini dikkatle izah etti. Demiryolu olan yerlerde fareler ve üzerlerindeki pireler trene biniyor, çok daha hızla hastalığı yayıyorlardı. Halkın şuurlu davranarak farelerden uzak durduğu, onlara karşı belediyeyle birlikte savaştığı ve gemilerin farelerden temizlendiği yerlerde veba yavaşlıyor ve sönüyordu.

Doktor Nuri bir başka gerçeği hatırlattı: Veba mikrobu keşfedilmişti ama etkili bir veba aşısı hâlâ yoktu. O yıl Bombay hastanelerinde vebalı serumu hastalara çeşitli miktarlarda vermek de hastalığa yakalanmış olanlarda kayda değer bir iyileşmeye yol açmamıştı. Yani mikroba yakalanan kişi bünyesinin sağlamlığına göre ya yaşıyor (bazısı hiç hastalanmıyordu bile) ya da beş günde ölüyordu. Üstelik hastalığın fare olmayan yerlerde bazan insandan insana tükürükle, balgamla, kan ile geçtiği de seyrek de olsa vakiydi. Bu belirsiz, korkutucu durum ve etkili ilaç olmaması, en modern, en bilgili karantina doktorunu bile Venediklilerin dört yüz yıl önce icat ettiği eski tarz lazarettolara, Osmanlı'nın tahaffuzhane dediği karantinahanelere, tecrit odalarına ve babadan kalma korunma yollarına başvurmaya

zorlamıştı. İngilizler bu yüzden Londra'da tecrit ve kordonlara "lüzumsuz" derken, Bombay'da onları asker zoruyla uyguluyorlardı.

Doktor Nuri herkesin kafasının iyice karıştığını görünce elle tutulur bir örnek vermek istedi. Vali Paşa, o sırada elindeki eski tütsü aletiyle bir kâtibin az önce postadan getirdiği bir mektubu tütsülüyordu. Elden ele dolaşan alet önüne gelince Doktor Nuri onu alıp kullanıyormuş gibi yaptı. Bu modelin daha incesini yıllar önce Paris'te ünlü Galerie Colbert'den satın almıştı.

"Bakınız, ben de herkes gibi, postadan çıkan evrakı, aldığım gazeteyi, bozuk parayı bazan tütsülüyorum" dedi. "Ama son Venedik Karantina Konferansı'nda hastalıklı yerden gelse bile kâğıdı, mektubu, kitabı dezenfekte etmeye, ilaçlamaya gerek olmadığına karar verdiler. Ama yine de hastalara, hastane avlusundaki çaresizlere, bir umut bekleyenlere 'tütsü bir işe yaramaz!' demiyorum. Lütfen sizler de demeyiniz, efendim! Derseniz dezenfektasyona da aldırılmazlar. ('Yalnızca okunmuş kâğıtlarla, muskalara inanırlar!' dedi birisi Fransızca alçak sesle.) Çünkü karantina önleminin en faydasız bile, ahaliyi mikroplar, yasaklar, temiz olmak, tedbir almak, uzak durmak konularında uyanık tutar ve bir umut verir..."

"Bu kâğıtların mikropsuz olduğuna sözleriniz üzerine inanıyoruz" dedi İngiliz konsolosu Corc Bey. (George Cunningham, bütün konsoloslar gibi bazan ona Mösyö de derlerdi.) "Ama hastalık el sıkışınca bulaşıyor mu, bulaşmıyor mu, orasını tam anlayamadık."

"Genellikle bulaşmıyor" dedi Doktor Nuri. "Ama akciğerlerden ve kanla geçen vebada bulaşıyor."

Doktor Nuri tıbbın bu konuda vardığı korkutucu belirsizliğe dikkat çekmek için Hong Kong'daki doktorun çarpıcı hikâyesini anlattı: Veba'nın ancak fareler ve pireler aracılığıyla yayıldığına ve başka türlü bulaşamayacağına ne kadar çok inandığını göstermek için Hong Kong'da Tung Wah Hastanesi'nde Çinli bir doktor, "hastanemiz temiz" diyerek gece vebalı hastalarla aynı koğuşta uyumuş, etrafta asla fare ve pire olmamasına rağmen üç gün sonra da vebadan ölmüştü.

Doktor Nuri hikâyenin yarattığı korku ve umutsuzluğu gördü. "Kanaatime göre madeni paraları sirkeli suya batırmanın da bir faydası yoktur" dedi. "Ama Hong Kong'da doktorların bazıları hastanın nabzına bakmadan önce yine de parmaklarının ucunu sirkeye

sokuyorlarmış. Bütün bu tedbirler büsbütün faydasız değildir ve doktora ve hastaya umut da verir. Bir umudun kalmadığı yere kaç tabur asker getirirseniz getiriniz, yasakları hem uygulayamazsınız hem de uygulamanın faydalı olacağına ahaliyi inandıramadığınız için karantinayı sürdüremezsiniz. Karantina, halka rağmen halkı eğitip, onlara kendi kendini koruma hünerini öğretme işidir.”

“Efendim, askere hiç mi gerek yoktur yani?” dedi Alman konsolos alaycılıkla. “Askersiz bir millet hiç söz dinler mi?”

“Asker korkusu olmasa halk yasak dinlemez” dedi Fransız konsolosu. “Değil kordonlara, yasaklara saygı duymak, Çite, Germe ve Kadirler mahallelerinde sokaktan geçen Hristiyan doktora –eğer doktor akıl edip doktor çantasını saklamamışsa– saldırıya geçer bunlar. Ramiz’i zindana atmanız çok doğrudur. Onu oradan hiç çıkarmayınız.”

Vali, konsolosların herhangi bir tekke, cemaat, hatta kişi hakkında peşin hükümlü olmamalarını rica ederek (Fransızca söylemişti “peşin hükmü”), telaşa gerek kalmayacağını, bütün tedbirlerin alınacağını söyledi.

“O halde Kadirler, Çite ve Germe mahallelerine giriş çıkışlar bir an önce durdurulmalı” dedi Fransız konsolosu. “Ceset çıkmış evden, ölünün elbiselerini giyip elini kolunu sallayarak Hamidiye Caddesi’ne, köprüye, çarşıya, dükkânlara, liman içine, kalabalığın arasına giriyorlar. Bir kordon derhal tesis edilmezse, bir haftada adada veba mikrobunu almamış kimse kalmayacak.”

“Belki de hepimizde artık vardır mikrop” dedi papaz İstavrakis ve istavroz çıkararak dua etmeye başladı.

“Şeyh Hamdullah muskalar, okunmuş kâğıtlar dağıtmıyor, kimi sahtekâr hocalar gibi zavallı hastanın eline, göğsüne fırçayla yazılar yazmıyor, bunlardan eminiz!” dedi Vali Paşa.

Paşa’nın Şeyh’i kontrol ettiğini söylemesi, bu sırrı kendileriyle paylaşması konsolosları bir süre yatıştırdı. Konu yeniden açılınca “Yarın yasaklar ilan edilince halkın kararlarımıza canıgönülden itaat edeceğini göreceksiniz” dedi Vali. “Dün altı kişi öldü, beşi Müslüman, biri Rum’dur. Ama bu rakam kararlarımızla azalacaktır. İzmir’de de böyle olmuştur.”

“Ahali kararlara riayet etmezse, itaat etmezse ne olacak Vali Paşa hazretleri? Askerler hacılar gibi onların da üzerine ateş edecekler mi?” dedi Fransız konsolosu.

Vali Sami Paşa az önce önüne gelen notu, kendi keyfine göre, ağır ağır tutsülerken (aslında acı haberi saklamak istiyordu) içten bir kederle ilan etti:

“Efendiler, hepinizin sevdiği saydığı Selanikli genç doktor Aleksandros Bey ne yazık ki hastalanarak ölmüştür. Ölüm nedeni...”

“Tabii ki vebadır...” diye sözünü kesti Karantina Müdürü Nikos.

“Veba olduğunu ta baştan kabul etseydiniz, şimdi gözyaşı döktüğünüz Doktor Aleksandros da belki ölmeyecekti” dedi Fransız Konsolosu.

“Efendiler şunu biliniz, veba devletin kabahati değildir!” dedi Vali.

Heyet üyeleri kendi aralarında tartışmaya devam ediyorlardı. “Yarın sabah devam ettr emiz daha münasıptır!” diyerek Vali Paşa telaş yaygınlaşmadan toplantıyı bitirdi ve bir anda ayağa kalkıp kendine özgü küçük ama hız'lı adımlarıyla büyük kapıdan dışarı çıktı.

19. BÖLÜM

Toplantı salonundan çıkan Vali Paşa, bitişik odadaki hazırlıkla ilgilendi ilk. Toplantının geç saatlere kalacağını hesaplayan Valilik hademeleri gaz lambalarını çıkarmışlar, üzeri çiçek ve yaprak desenleriyle bezeli armut şeklindeki zarif karpuzları yerleştiriyor ve Garnizon Komutanı'nın emriyle askeri fırından gelen zeytinli ve kekikli ekmekleri heyet üyelerine dağıtmak için hazırlanıyorlardı. Merdivenlerin indiği iç avluda kâtipler, jandarmalar, konsolosluk çalışanları, muhafızlar, gazeteciler, askerler ve genç papazlar toplanmıştı. Bazıları kenarlardaki sandalyelere, sıralara oturmuş, çoğu ayakta olan bu kalabalığın üzerine, itfaiyecilerin gayretkeşlikle fazla fazla sıktıkları karbon kloridli suyun kokusu sinmişti. Yarından itibaren yalnız Vilayet binası değil, bütün şehir, liman, çarşılar, iskeleler, anacaddeler böyle kokacak diye düşündü Vali ve kalabalığın sorularından ve taleplerinden kaçmak için makam odasına sığındı.

Koltuğuna oturur oturmaz masasına kâtiplerin koyduğu notlardan Müslüman, Hristiyan adanın önde gelenlerinden pek çok

kişinin limandan ayrılan gemilerde yer bulmak için özel yardım beklediğini anladı. Biletlerin tükendiğini, adadan bir göç olduğunu Vali ilk defa işte böyle kavrayıp telaşa kapıldı. Bilet için Valilik kapısına gelen ricacılar, zengin evlerinin uşakları, hademeler, kapıcılar da avluda ve kapıdaydılar.

Vali, çevresine hemen topladığı tahrirat kâtibi ve adamlarına karantina kararlarını gazetelere şimdilik vermemelerini söyledi. Karantina ilanının bir anlık telaşla bir gün daha ertelenmesini de şimdiden tuhaf bir gaflet olarak görebiliyordu. Adadan ayrılan her gemiye uluslararası güçler nasıl olsa karantina koyacaklardı. Masasındaki telgrafı gördü ve şifre kâtibine çözdürmeden içinde ne olduğunu sezdi: Evet, karısı yine adaya gelmek üzere olduğunu bildiren bir telgraf çekmişti. Bonkowski Paşa'nın öldürülmesi, adadaki salgın haberleri Üsküdar'daki konağa acaba ne kadar ulaşmıştı? Yoksa karısı kahramanca bir tutumla kocasını zor durumda yalnız bırakmayacağını mı ima ediyordu? Paşa'nın gözünün önünde karısının sabırlı, şefkatli yüzü canlandı.

Sami Paşa Minger Valiliği'ne beş yıl önce tayin olunmuştu. Arnavut kökenliydi, gençliğinde bir tesadüfle gittiği Mısır'da Hidiv ailesinin yanında kâtiplik, yaverlik, tercümanlık (Fransızca bilirdi) benzeri her işi yaparak zekâsıyla hızla yükseldikten sonra İstanbul'a gelmiş, Osmanlı Devleti'nin doğrudan hizmetine girmiş, kaymakam, mutasarrıf ve vali olarak Halep, Üsküp, Kastamonu, Doğu Rumeli, Beyrut gibi yerlerde yöneticilik yapmıştı. Kıbrıslı Kâmil Paşa'yla olan yakınlığı sayesinde on beş sene önce onun ilk sadrazamlığı döneminde hükümete girmiş, üç yıl evkaf nazırlığı yaptıktan sonra hiçbir zaman sırrını öğrenemediği bir nedenden, bakanlıktan azledildikten sonra vali olarak İmparatorluğun çeşitli köşelerinde vazifelendirilmişti. Paşa azline neden olan kabahatinin bir süre sonra Abdülhamit tarafından unutulacağına ve tekrar İstanbul'a çağrılıp önemli bir görevle vazifelendirileceğine inandığı için Mabeyn'in kendisini sık sık bir vilayetten diğerine yollamasından çok fazla şikâyetçi olmamış, azledilip yeni bir görevle İmparatorluğun bir başka köşesine her yollandığında, yerleri sık sık değiştirilen pek çok Osmanlı valisi gibi bunu eski görevindeki başarısızlığından çok, Abdülhamit'in kendisini unutmayışıyla açıklamıştı.

Sami Paşa Minger Vilayeti valisi tayin edildiğinde karısı Ema onunla gelmemişti. Son yıllarda çok sık yer değiştirmesi, tayin

edildiği bir vilayete büyük masraflarla ev taşıyıp yenisini düzdükten hemen sonra, bu sefer başka bir yere tayin edilmeleri Paşa'yla karısının hayatlarını zehirlemişti. Bu seyahatlerden her zaman şikâyetçi olan karısı, aslında çalışkan ve gayretliydi. Ama taşınma, ev düzme, Türkçenin az konuşulduğu ücra bir şehirde çoğu zaman yalnızlık içinde yaşama gibi dertlerden yıldıdığı için “nasıl olsa biz oraya gidene kadar, bu sefer bir başka yere tayin ederler” diyerek Minger'e gelmemiş, İstanbul'da kalmıştı. Ama Paşa'nın Minger'de kalışı, hiç beklenmedik bir şekilde beş yıl sürünce, aralarındaki ayrılık derinleşmiş ve yalnızlığı kaldıramayan Paşa, Rum lisesinin dul tarih öğretmeni Marika'yla adada pek çok kişinin tahmin edip dedikodusunu yaptığı “gizli” bir ilişki kurmuştu.

Vali, karısına, iki evli kızına onları çok özlediğini ama katiyen adaya gelmemelerini öğütleyen bir telgraf şifreletti. Bir süre ortalığın iyice kararmasını bekledi. Liman çevresi bilet arayanlar, adadan ayrılmak isteyenlerle doluydu. Vilayet Meydanı'ndaki kalabalığın dağıldığından, at arabalarının çekip gittiğinden emin olunca arka kapıdan Vilayet'ten çıktı. Sokaklar taze at boku kokuyordu. (Adalıların çoğu gibi Vali severdi bu kokuyu.) Her zaman ihmalkâr olan belediyeciler anacaddelerdeki yağ lambalarını yakmamışlardı henüz; yaksalardı da karanlıkta yine de tanıyamazlardı onu.

Vali Paşa sokaklarda çocuklarıyla eve yetişen kadınlar, pazar-yerinde gelip geçene yalvaran dilenciler, kendi kendine konuşarak yürüyenler ve ağlamaktan iki gözü iki çeşme olmuş ihtiyarlar gördü. Büyük mağaza Dafni'nin kapısında İzmir'den fare kapanlarının geldiğini yazan bir ilan vardı ama dükkân o gün hiç açılmamıştı. Bazı kurnaz kasapların, manavların karantinacılar gelmeden önce dükkânlarını boşaltıp mallarını ıpki kilimciler, yorgancılar gibi sakladıklarını ihbarcılar bildirdiği için, kapısı kilitli karanlık dükkânların çokluğuna şaşırmadı. Haşlama et ve kızarmış zeytinyağı kokan aşevlerinin hâlâ kapanmadığını, gelip geçenleri seyreden ihtiyarların, işsizlerin, liman civarında bir kalabalık oluşturduğunu gördü. İnsanlar şehrin bu kısmında sanki hiçbir şey olmuyormuş gibi davranıyorlardı. Ya da korkulu, telaşlıydılar ama Vali Paşa telaşı fark etmiyordu. Arkasındaki muhafızlardan bir ara kim olduğunun anlaşıldığını gördü Vali Paşa. Geceyi beklemeden, hava kararır kararmaz şehirde tebdil gezmeyi severdi.

Vilayetin yaşlı arabacısı Zekeriya'nın sürdüğü gösterişsiz faytonu kendisini Hrisopolitissa Meydanı'nda gölgede bekliyordu. Mülevves Nikiforo'nun eczanesi kapanmıştı. Vali meydanda bir sivil polis olduğundan emindi ama neredeydi? Murakabe Müdürü Mazhar Efendi çok seçkin ve sadık bir bürokrattı, çok iyi yetiştirirdi bütün polislerini, casuslarını. Vali Marika ile buluşmalarının, bu benzersiz durumun büyük bir siyasi, diplomatik meseleye dönüşmemesinin, dedikoducuları cezalandıran Mazhar Efendi sayesinde olduğunu çok iyi biliyordu. Bazan Mazhar Efendi'nin Abdülhamit'e olmasa da Mabeyn'e doğrudan telgraflar çektiğini hayal ederdi.

Vali Paşa küçük meydanda arabaya bindi. Aslında bu kısacık yolu at arabasıyla geçmesine hiç gerek yoktu. Ama kışları yağmurda bir çamur tarlası haline gelen sokakta yürüdükten sonra dul tarih öğretmenin evine çizmelerle giremezdi. Böylece arabaya binmek yaza sarkan bir alışkanlık olmuştu. Her zamanki gibi eski Rum zenginlerinden Mimiyanos'ların malikânesinin bahçesinin önünden kıvrılıp Petalis Mahallesi'nin ara sokaklarından geçti ama at kestanesi ağaçlarının sakladığı karanlık köşede değil, küçük limana bakan tavernaların giriş kapılarının açıldığı meydanda faytondan indi.

Romantika ve diğer iki tavernanın تنها olduğunu, Buzuki lokantasının girişinde müşterilerin üzerine lizollü karışım sıkıldığını gördü. Sonra kendisini tanıyanların bakışlarına aldırmadan sevgilisi Marika'nın evine gitti.

Veba salgınının ciddiyeti ve ölümün yakınlığı, herkesin bildiğini düşündüğü bu "gizli" ilişki için hırsız gibi saklanmayı Paşa'nın gözünde bir anda gereksiz ve küçültücü bir şeye dönüştürmüştü. Her zaman yaptığı gibi, evin arka bahçe kapısından girdi, tilki korkusuyla bir an telaşla gıdaklayıp sonra sessizliğe bürünen tavukların kümeslerinden kendisini izlediğini hissetti. Marika'nın tek katlı evinin arka tarafındaki mutfağına yaklaşırken kapı her zamanki gibi kendiliğinden sessizce açıldı. Buraya her girişinde Vali Paşa'nın burnuna nemli, küflü bir mutfak ve ıslak taş kokusu çarpardı. Ama aslında aşk ve suçluluk duyusunun kokusuydu bu.

Hemen hasretle birbirlerine sarıldılar, karanlıkta yan odaya geçip sevişmeye başladılar. Vali Paşa her seferinde bütün benliğiyle kendini sevişmeye vermesini aşırı bulur, dikkatli bir devlet adamı gibi bazan yavaşlamak, duruma hâkim olduğunu hissettirmek is-

terdi. Oysa Marika'ya, kalabalıkta annesini kaybedip sonra bulan bir çocuk gibi bütün gücüyle sarılıyordu! Kötü haberlerle geçen günün sonunda şimdi çok açılmaktan değil, yalnızlıktan korkuyordu. Böylece içinden geldiği gibi uzun uzun sevişti Marika'yla.

Daha sonra yemek masasına oturduklarında, "Yukarı mahallelerden, Ora ve Flizvos'tan pek çok aile evlerini kapatıp gidiyor" dedi Sami Paşa. "Her yıl baharda gelen Angeloslar, İzmir'den gelen Naci Paşa'nın mahdumu Yukarı Turunçlar'daki evlerini kâhyaya açtırıyorlarmış, telgraf çekip durdurmuşlar. Şimdi de yeğenleri için bilet istiyorlar. Taş ağası Sabahattin de kaçmak istiyor, bilet peşinde."

Marika iki sokak yukarıda Selanikli taş madeni zengini Karkavitsas ailesinin gelininin hikâyesini anlattı: Kadın her yıl yaptığı gibi, Paskalya'dan önce kendisi için hazırlanan saray misali konağa yerleşmiş ve kâhyası ve kız kardeşiyle çok sevdiği Eski Çarşı'ya baharatçılara, Aktar Arif'in meşhur dükkânına, Zofiri'nin fırınına alışverişe inmiş. Orada, bir tavukçu dükkânında bir kenarda sersemleşip uyuklayan boynu hıyarcıklı dükkân sahibini görünce doğru mahallesine geri dönmüş, evini kapatmış ve sabah Selanik gemisine binip gitmişti.

"Gidemedi" dedi, Vali Paşa "Ne Lloyd'un gemisinde ne de Maritimes'in tarifesiz seferinde bilet bulabildikleri için yardım istediler. Oysa bu aileler konsoloslarla benden daha ahbaptırlar."

Biraz sustular. Vakur bir sadeliği vardı Marika'nın. Kırkının üzerindeydi, uzun boyluydu ve Vali Paşa'nın annesi gibi beyaz tenliydi ama kumral gür saçları vardı. Burnu zarif, ince ve kendine hastı. Sami Paşa bazan yalnızca onun güzel burnuna bakardı.

Madam Marika kenarda hazırladığı tabağı Paşa'nın önüne koyarken, tavuğun ve eriğin kendi bahçesinden olduğunu, unun Garnizon'un fırınından on gün önce geldiğini söyledi. "Garnizon fırınının çöreği şahanedir" dedi. "Veba yemekle de geçiyor mu Paşam?"

"Bilmiyorum!" dedi Vali. "Tavuğu keşke kesmeseydin!" diye ekledi sonra, fazla kanlı bir gün geçirdiğinden şikâyet eder gibi. Sonra o anda aklına gelen bir şeyi, kendisinin bile şaşıttığı bir açıklıkla kadına ifade etti.

"Birkaç gün içinde, bizim karantina başlar. Başlamazsa, mutlaka İngilizler, Fransızlar limana giren çıkan gemilerin bütün yolcuları ve yükleri için İzmir'deki gibi beş günlük tecrit isteyeceklerdir.

Ondan sonra adadan ayrılmak daha zahmetli ve daha pahalı olacak. Üstelik, karantina kararından sonra gemi şirketleri seferlerini azaltırlar. Zaten bunları benim gibi düşünenler acentalara hücum edip biletleri bitirdiler bile. Ama ben yarın öğlen Messageries Maritimes'ın Selanik gemisi için sana, ağabeyine ve yeğenine birer bilet ayırdım."

Aslında özellikle üç bilet ayırmamıştı ama bir kenarda böyle üç dört bilet olduğunu biliyordu.

"Anlayamadım Paşam?"

"Madam Marika, yarına hazırlanamazsan en son, karantinasız gemi tahminim öbür gün kalkacaktır. İstersen Pantaleon gemisine de hemen bilet bulurum."

"Peki siz Paşam? Siz ne zaman geleceksiniz?"

"Sen ne diyorsun! Ben bu bela bitene kadar buranını Paşası'yım."

Vali sessizlikte kadının yüzündeki ifadeyi görmek istedi ama karanlıkta seçemedi.

"Benim yerim sizin yanınızdır."

"Bunun şakası yok!" dedi Vali Paşa. "Koskoca Bonkowski Paşa'yı öldürdüler."

"Sizce kim öldürdü?"

"Tabii talihsiz bir tesadüf de olabilir. Ama besbelli veba iyice yayılsın, Müslümanlarla Hıristiyanlar birbirini yesin, biz de duruma müdahale edelim diye düşünenler Bonkowski Paşa'dan sonra Doktor İlias'ı da tehdit ediyorlar. Adamcağız misafirhanede güvende hissetmedi kendini."

"Ben siz yanımdayken korkmuyorum Paşam."

"Kork o zaman!" diyerek sevgilisinin dizine elini koydu Vali. "Konsoloslar da, esnaf da, bizim hocalar da her yasağa itiraz edecek. Salgın büyüyecek, görüyorum bunu. Bir yandan salgınla uğraşacağız, bir yandan da katillerden kaçacağız."

"Paşam, bedbin olmayınız. Ben sizin kararlarınıza uyarım, ne yediğime dikkat ederim. Kapımı da kilitler, eve kimseyi almam, bir şey olmaz."

"Ekmek getireni, su getireni, ağabeyini, yeğenini, biraz erik, biraz kiraz getireni, o değilse acıdığın komşu çocuğunu alacaksın içeri. Beni almayacak mısın? Benimle birlikte evine veba girebilir."

"Paşam, size bulaşan hastalığı ben de isterim. Kötü günde sizi içeri almayacağıma ben öleyim."

“Ortalık kıyamet günü gibi olabilir” dedi Paşa acımasızlıkla. “Kıyamet günü ana oğlu, kız babayı, karı kocayı tanımaz, *Kur'an-ı Kerim* böyle der...”

“Bu ısrarınızı kendime hakaret olarak telakki etmek üzereyim Paşam.”

“Böyle diyeceğinizi biliyordum” dedi Paşa.

“O halde niye ısrarla bu teklifi yaparak kalbimi kırıyorsunuz?”

Paşa bu son sözün öfkeden çok her zamanki küçük kavgalarına ve cilveleşmelerine bir hazırlık olduğunu hissederek rahatladı. Marika Müslüman olsaydı, kimi mutasarrıfların yaptığı gibi, İstanbul'daki ilk hanıma haber bile vermeden burada onu ikinci karısı olarak alabilirdi. Ama Paşa'nın Osmanlı bürokrasisinde yüksek bir mevkii vardı. Daha önemlisi, son yıllarda Hristiyanların Müslüman olmasına konsoloslar ve elçilerin “zor ve baskı var” diye yaptığı itirazların, her seferinde büyüyerek İstanbul'u huzursuz eden siyasi bir olaya dönüşmesi Paşa'nın gözünü korkutuyordu.

“Ah Paşam, ne olacak şimdi? Bizim günahımız ne? Ne yapmamız lazım?”

“Benim sözümü, devletin sözünü dinleyin, itaat edin. Söylen-tilere inanmayın. Devlet duruma hâkimdir.”

“Neler diyorlar bir bilerseniz!” diye girdi lafa Marika.

“Buyrun, söyleyin!” dedi Vali Paşa resmi bir havayla.

“Sözümüne vebayı Bonkowski Paşa getirmiş. Şimdi o öldürüldüğü için veba şehirde sahipsiz kalmış kayıp çocuk gibi geziniyormuş. Başkaları da ölecekmiş.”

“Başka?”

“Maatteessüf hâlâ ‘veba yoktur’ diyen vardır. Hatta Rumlar arasında.”

“Artık zannetmiyorum” dedi Paşa. “Başka?”

“Vebanın Aziziye gemisi ile geldiğini söyleyenler var! Fareler sandala binmiş.”

“Başka?”

“Padişah'ın kızı çok güzelmiş!” dedi Marika. “Öyle mi?”

“Ben bilmiyorum!” dedi Paşa devlet sırrı saklar gibi. “Üstelik kimse sizden güzel değildir.”

20. BÖLÜM

Ertesi sabah karantina toplantısı başlarken Vali Sami Paşa dün alınan karar üzerine açılan makam odasının yanındaki küçük odayı gösterdi. Artık epidemiyoloji ilminin şart koştuğu gibi ölü çıkan ve bulaşık evler bu küçük odadaki haritada işaretlenecek ve hangi sokakların, mahallelerin kordona alınacağına öyle karar verilecekti.

O sırada Eczacı Nikiforo aşırı nezaketle Vali'den eczanesinin reklam sancağını artık kendisine geri vermesini istedi. "Toplantılarda hazır bulunuyor ve istediğiniz gibi oy da veriyorum" dedi.

"Gerçekten çok ısrarcı bir insanmışsınız Nikiforo Efendi" diyerek Vali Paşa küçük odadaki yegâne dolabı açtı. "İşte burada!" diyerek çıkardığı bezi bir an heyet üyelerine gösterdi. "Bakınız!"

Damat Doktor, Kolağası, Murakabe Müdürü, papazlar, herkes üzerine hünerle bir Minger gülü işlenmiş olan kırmızımsı-pembemsi beze baktı. Vali Paşa onların yüzünde beliren ifadeyi dikkatle gözledi.

"Herkes sevdi sizin reklam sancağını Nikiforo Efendi" dedi Vali.

"Bonkowski Paşa'nın fikriydi" dedi Eczacı.

"O halde reklam bezinizi mutlaka alacaksınız, zaten zimmette ve arşiv defterinde kayıtlıdır. Şimdi istesem de bunu size geri veremem. Ama veba bittiği gün hep birlikte törenlerle kutlarken, bütün ahalinin önünde vereceğim bunu size. Buradaki hocalarımız, papaz efendiler ve askerler de şahit."

"Siz daha iyi bilirsiniz Paşa hazretleri" dedi Nikiforo.

"Evet bu sizin bezinizdir elbette... Ama Minger gülü bütün bir milletindir."

"Bütün bir millet" kelimesiyle Vali Sami Paşa'nın adalıları mı, bütün Osmanlı İmparatorluğu'nun ahalisini mi kastettiği daha sonra tarihçiler arasında tartışılmıştır.

Bezi dolabın içine geri koyduktan sonra Vali Sami Paşa karantina toplantılarında her zaman oturduğu köşeye geçti ve Doktor Nuri ve Doktor İlias ile daha önce kararlaştırdıkları karar maddelerini hızlı hızlı yazdırıp oylattı. Kale'nin bir kısmının, büyük bir avlu ve binanın tecrit alanı olarak kullanılması, şehir dışına alınacak yeni mezarlık yerlerinin belirlenmesi, boşaltılan evlerin korunması için yapılacaklar vs gibi konulardı bunlar. Bazıları adanın tarihini

belirleyecek, Arkaz'ın mahallelerini tamamen değiştirecek pek çok karar hızla alındı. Bu yasakların ilan edilince halkta en çok şaşkınlık yaratanı “kalabalık oluşturmak” ve “iki kişiden fazlasının yan yana durması” yasağı olacaktı.

“Cuma namazları, sevilen vaizlerin kalabalık konuşmaları, bunlar da yasaklanıyor mu?” dedi Rus konsolosu Mihaylov.

“Böyle bir yetkimiz oluyor ama şimdilik karar almıyoruz” dedi Vali. “Hem tek başına gelip, abdestini alıp, kimseye dokunmadan namazını kılan bir mümini hangi doktor, hangi bahane durdurabilir?”

“O eski kirli halılar her türlü hastalığın yuvasıdır” dedi yarı alaycı, yarı şikâyetçi bir ses.

“Rum Ortodoks Cemaati pazar ayinlerini isterse kaldırabilir” dedi Cemaat başı papaz Konstantinos Efendi. “Cemaat buna uyar.”

Kiliseler salgından sonra her zamankinden biraz daha tenhaydı. Camilerde ise her zamankinden daha çok insan vardı. Cenaze namazları da aşırı kalabalık oluyordu.

“Hastalık, ta Taş İskelesi'nin, Giritli göçmenlerin barakalarının oradaysa, benim Eyoklima Mahallesi'ndeki yorgancı dükkânı niye kapatılıyor?” diye sordu Fransız konsolosu Mösyö Andon.

“Çünkü sen Garnizon'a çok yakınsın!” dedi biri ama başka kimse konunun üzerinde durmadı.

Konsoloslar karantina toplantısı sırasında, kâtipler aracılığıyla şehirden iş ve hastalık haberleri almaya devam ediyordu. O gün heyet üyelerinin tartıştığı pek çok konu yanlış anlamalar, alınganlıklar ve boş söylentilerle çeşitlenerek ve suçlamalar ve hatıralarla biberlenerek başta esnaf olmak üzere bütün şehre hemen yayılacaktı.

En çok konuşulan şey çok daha fazla kişinin öldüğü ama karantinacılar gelir, evleri kapatılır, dükkânlarındaki mallara el koyar hatta yakarlar diye özellikle yoksulların, Müslümanların ve Girit göçmenlerinin ölümlerini sakladığı idi.

Bu ısrar karşısında Vali “Müslümanlar ölümlerine ve dediğiniz gibi cenazelerine çok düşkündürler” dedi. “Bu yüzden anlatıldığı gibi adanın yerlisi, gece yarısı hırsız misali, namazsız, duasız ölüsünü yıkamadan asla gömmez.”

“Vali hazretleri zırhlı landosunu hazır ederse, sizi Askeri Ortaokul'un biraz aşağısına Eski Taş İskelesi'ne derhal götürrebilirim!” dedi Fransız konsolosu.

“Malumatımız var” dedi Vali. “Yunan viskonsülü Leonidis ile dün akşam oralarda gezmişsiniz. Oralarda adalılar değil muhacirler var.”

“Gece elinde ölü fare dolu sepetiyle veba dağıtan Giritli’yi de gördünüz mü?” dedi şakacılığı elden bırakmamasıyla maruf İngiliz konsolosu Mösyö Corc. (Hakiki İngiliz ve hakiki konsolos idi.)

“Böyle şeylere inanan o kadar kişi var ki benim de inanacağım geliyor.”

“Veba dağıtan şeytanı biliyorduk ama Giritli olduğunu bilmiyorduk!”

“Eski zamanlarda veba Floransa’da, Marsilya’da patlak verdiğinde” dedi Doktor Nuri, “baştaki prensin, valinin, devletin işe yetiemediğini, bir şey beceremeyeceğini gören şehrin önde gelenleri, genci, yaşlısı, şehri kurtarmak için kendileri gönüllü olmuşlar, tek tek evleri taramışlardır. Yalnız kendi hayatları için değil, bütün şehrin hayatı için kendilerini feda edecek kahraman insanlar bu adada da vardır.”

“Selanikli Doktor Aleksandros gibi mi?”

“Bizde ada için kendini feda edecek adam vardır belki. Ama bu kavga ortamında kimse gönüllü olmaz.”

“Gönüllüler bütün evleri tarayacak” diye devam etti Doktor Nuri. “Nerede hasta var, nerede ölü çıkmış tespit edilecek ve evler hemen dezenfekte edilip şüpheliler karantinaya alınacak.”

“Gönüllü olmaya milleti Vali Paşa, hocalar ve papaz efendiler teşvik etmelidir!” dedi her zaman aşırı iyi niyetli Mösyö Corc.

“Vali ne yapsa Müslüman Hıristiyan için, Hıristiyan da Müslüman için bugün kendini kolay kolay feda etmez. Bizi bu hale getirenler düşünsün.”

“Müslüman mahallelere Müslüman, Rum mahallelere Rum gençler gönüllü olur” dedi İngiliz konsolosu.

“İkinci yol, Hindistan’da İngilizlerin bugün başarıyla yaptığıdır.”

“Hindistan vebasında İngilizlerin muvaffakiyetli olduğunu da şimdi sizden öğrendik.”

“Kimsenin gönüllü olmadığı ve niye gönüllü olması gerektiğini anlamadığı yerlerde...”

“Askerler onları zorla gönüllü yapar!”

“Hayır efendim” dedi Damat Doktor Rus konsolosu Mihaylov’a bakıp gülümseyerek. “O zaman gönüllüler değil, ev ev askerler gezer.”

Bir sessizlik oldu. “Bizim Arap askerler o evlere giremez. Minger garnizonunda böyle bir asker, böyle bir ordu maatteessüf yoktur” dedi Murakabe Müdürü.

Hacı Gemisi Vakası’ndan sonra Abdülhamit adadaki dört bölük askeri komutanlarıyla birlikte görevden alıp İmparatorluğun başka köşelerine dağıtmış, onların yerine Şam’daki Beşinci Ordu’nun Türkçe bilmeyen Arapları arasından seçilen iki bölük asker yollamıştı. Bu askerlerin komutanına verilen emir adadaki siyasete ve karantina uygulamalarına karışmamak, yalnızca dağlarda Rum çeteleri kovalamaktı. Ne Türkçe ne de eski Minger dilini bilen bu askerler evlere girip halkı tatlı dille Rum doktorlara görünmeye ikna edemezlerdi.

“Bu kadar kötümser olmayalım!” dedi Vali Paşa. “Askerlerin tek tek evler, konaklar taranırken içeri girmesine gerek yoktur. Yalnızca silahlı olarak sokaklarda nöbet tutacaklar, bir kavga çıkarsa ayıracaklardır. Ama onlara barut ve cephane vereceğiz!”

“Vali Paşa hazretleri!” dedi Fransız konsolosu, “Arapçadan başka dil bilmez bu askerler yine yanlışlıkla halka ateş etmesin?”

“Minger vilayetinin kendi içinden çıkacak karantina gönüllüleri ordusunun devletin askeri teşkilatına en uygun bir şekilde kurulabilmesi için Padişahımız hazretleri İstanbul’dan Kolağası Kâmil’i yollamışlardır” dedi Vali, onu işaret ederek. “Bu genç ve cesur subay şimdi aramızdadır!”

Duvar boyunca dizili sandalyelerdeki kâtipler ve askerler arasında oturan Kolağası bir an ayağa kalkıp mahcubiyetten kızarak Karantina Heyeti’ni selamladı. (Yaşına göre rütbesinin düşük olduğunu düşündü bir an.) Yerine oturduğunda Minger vilayetinde karantina için toplanacak özel neferlerin komutanıydı. Acil talepten dolayı bu bölüğe asker alımına hemen başlanmasına da karar verilmişti.

“Gönüllüler ordusunun maaşı için İstanbul’dan şimdiden tahsisat çıkmıştır!” diye bir yalan söyledi Vali.

“Vali hazretleri, hiçbir zaman gelmez o tahsisatlar!” dedi İngiliz konsolosu Mösyö Corc cesaretle. Bu sözler toplantıya katılanların ortak duygularını da dile getirmiş oldu. Çünkü hiç kimse ifade etmiyordu ama herkes İstanbul’un ve ne yazık ki Padişah hazretlerinin önce kendilerini düşündüğünü hissediyordu. Bu ne ölçüde Mingerli olma bilincine yol açtı, ne kadar taşralı ve önemsiz olma ezikliği yarattı, bazı tarihçiler tartışmışlardır. Aslında Vali Paşa bu

huzursuzluk ve güvensizlik duygusunu aşmak için birkaç söz de söylemek istedi. “Yarın şirket gemileri ve tarifesiz vapurlarla Minger Vilayeti’ni terk edecek kişilerin hastalığı İstanbul’a, bütün Osmanlı memleketine, hatta Avrupa’ya yaymalarına mani olmak aslında bütün adalıların insani mesuliyetidir” dedi.

Vali daha bunları söylerken masadaki kalabalığın sessiz itirazlarını duyar gibi oldu. Aslında farkında olmadan kendi de bu itirazları kalbinde hissetmişti. İstanbul’un önerdiği karantina yasakları önce Mingerlileri değil, devleti hastalıktan korumaya yönelikti. İstanbul’un ikinci endişesi büyük batılı devletleri yatıştırmak olduğu için, adadan ayrılan gemilerdeydi akılları.

İstanbul’a karşı bu üstü örtülü öfke bazan Vali Paşa’ya yöneliyordu. Ama konsolosların ve doktorların ısrarına rağmen bu ikinci toplantı da Müslüman mahallelerinin, Giritli göçmenlerin yaşadığı en bulaşık sokakların sert karantina kordonuna alınmasına yetmedi. Bunun nedeninin Şeyh’in kardeşi Ramiz’i içeri atan Vali’nin Şeyh Hamdullah’tan, öfkesinden ve karantinayı sabote etmesinden çekinmesi olduğunu Karantina Heyeti’ndekiler hissediyorlardı.

İstanbul’dan gelen bir başka karar önerisi dezenfektasyonun yetmeyeceği aşırı bulaşık yerleri yakmakla ilgiliydi. Evleri, eşyaları yakılacak kişilere ödenecek tazminatların adil belirlenmesi için Vali, cemaat temsilcileri ve Minger defterdarlığından yedi kişilik bir heyet seçip ilan edecekti. Bu heyetin yıkıp yakılan ev bedeli için belirleyeceği tazminat miktarına itiraz edilemeyecekti.

“Tabii bütçede evi yakılan zavallılara para kalmışsa!” dedi Alman konsolosu.

“Kordona almaya cesaret edemeyen bir devlet, Müslüman konağı mı yakacak, şaşarım” diye devam etti Fransız konsolosu.

“Toprağı bol olsun, Bonkowski Paşa’nın muavini Doktor İlias bize dün sabah anlattılar: Padişahımız hazretleri yedi yıl önceki Üsküdar ve Edirne kolera salgınlarının ancak aşırı bulaşık çıkış yerlerinin yakılmasıyla durdurulabildiğini çok iyi biliyorlar.”

Doktor Nikos, Doktor İlias’a bakarak “hastalıklı mekânları yakmanın Padişahımız hazretlerinin tercihi olduğunu, Bonkowski Paşa’ya bunu zatıalilerinin kendi ağzıyla söylediğini dün siz beyan ettiniz!” dedi.

“Hayır, öyle demedim!” dedi Doktor İlias.

“Öyle dediniz, şimdi inkâr ediyorsunuz. Korkuyor musunuz?”

“Mesele cesaret meselesi değil, ölçü meselesidir” dedi Doktor Nuri, Doktor İlias’ın yardımına yetişmek için. “Bugün Bombay civarındaki köylerde hastalığı durdurmak için, pisliklerin, mezbelelerin, evlerin yakılması yeterlidir. Ama on kilometre batıda, Bombay’ın merkezinde, salgının en azgın olduğu apartman binalarında ancak bütün sokak ve mahalle kordon altına alınabilirse hastalık yavaşlıyor.”

Doktor Nuri sözlerinin yarattığı etkiyi heyet üyelerinin yüzlerinde görmeye çalışarak biraz bekleyip devam etti: “Her tedbir yerine göredir. Ölülerin eşyası ve diğer bulaşık şeyler Arabistan’da, Hicaz’da ve şimdi Çin’de ve Hindistan’da da hâlâ yakılıyor. Kolera salgınlarında kirli, yoksul mahallelerini yakmak, işsiz, güçsüz, göçebe ve serserileri limanlardan, şehir merkezlerinden uzaklaştırmak, yeni, modern alanlar ve sağlıklı parklar açacak şehircilik düzenlemeleri için bir fırsat olarak görülüyor.”

“Biz istemiyoruz böyle bir şey!” dedi Vali.

“Ama bu salgın eski küçük kolera salgınları gibi yaz sonunda kendi kendine çekip gitmeyebilir” dedi Karantina Müdürü Nikos.

“Efendim, işin bu derece İngiliz-yerli halk çatışmasına dönüşmesinin sebebi sizce nedir? Ahali İngiliz subayları, doktorları sokaklarda gerçekten öldürüyor mu?”

“Ne yazık ki İngiliz müstemleke subaylarının sertliği yüzünden olaylar büyüdü. Ne mikroptan ne de vebadan anlayan cahil köylü halkın üzerine atlı askerlerle gidip vebalı ararken, namahreme saygı gösterilmemesi de kötü oldu. Aileleri ayırıp, şüphelileri tecride, hastaları hastanelere yollarken insanların neden, nereye, ne için götürüldüğünü bile izah etmemişler. Halk da hastanelerde insanların zehirlendiğini, salgın bahanesiyle vücutlarının parçalandığını, kesilip biçildiğini hayal ediyor.”

“Tabii yerel ahalinin bilgisizliği, iptidai olması, sırf İngiliz’e kızdığı için her şeyi *sabote* etmesi de var” dedi Karantina Müdürü. “Bizim hastanemiz camimizdir!” diyorlarmış!”

“Siz bu sözü tasvip ediyor musunuz?” dedi Rus konsolosu Mihaylov. “Bunlar bilimi reddeden cahil insanlar diye, doktorlar tıbbi uygulamaktan vaz mı geçecekler?”

“Öfkeli Hintliler önüne gelen Avrupalıları ve beyazları da doktor diye öldürüyordu. Bunun üzerine yasakları gevşettiler. İsyanlar

biraz azaldı ama bu sefer de veba daha hızla yayılmaya başladı. İsyan çıkmasın diye bir ara İngilizler şu mantığı yürüttüler: Madem yerel halk karantinaya isyan ediyor, biz de onlar bize gelip yardım istemeden hiçbir şey yapmayalım... Bu Kalküta'da vebayı daha da hızlandırmıştır.”

“Bir dakika, söz isteyeceğim” dedi Rum Ortodoks cemaati başkanı, Aya Triada Kilisesi başpapazı Konstantinos Efendi. İki gündür pek az konuşan papaz efendiye herkes dikkatle ve saygıyla döndü. O da önceden hazırladığı sözü dikkatle söyledi: “Minger Adamız Hindistan değildir, efendim! Bu mukayese yanlıştır. Adamızın, güzel halkı Ortodoksuyla, Müslümanıyla, münevver ve medenidir ve bu felaket günlerinde disiplin ve sadakatle Padişahımızın buyurdukları ve Vali Paşamızın gayretle tatbik çalıştığı yasakları dinleyeceklerdir.”

“Bravo!”

“Yobazlar isyan eder, kavga çıkar diye tıbbi yasakları uygulamazsanız asıl kıyamet o zaman çıkar” diye devam etti Papaz Efendi. “Adanın Rum cemaati kaçıyor, salgın bizleri korkuttu. ‘Zaten bütün salgın söylentisi Rumları adadan kaçırmak, bağımsızlık istemesinler diye ekalliyet vaziyetine düşürmek için çıkartıldı’ diyenlerimiz bile var.”

“Efendiler, adamız ne bir Osmanlı müstemlekesi ne de kimsenin kolonisidir” dedi Vali Paşa. “Nüfusunun yarısından fazlası Müslüman olan Minger ahalisi Osmanlı Devleti’nin ayrılmaz bir parçasıdır ve Hristiyanı, Müslümanı Padişahımız hazretlerine sonuna kadar bağlıdır.”

Bu laf hiç söylenmemiş gibi, “Hindistan değildir” tartışması bir süre sürünce, Damat Doktor üç yıl önce veba paniği içerisinde neredeyse bir milyonluk Bombay şehrinin üçte birinin başka yerlere kaçtığını anlattı.

“Germe ve Kadirler mahallelerinin bulaşık tekkelerini kordon altına almazsanız, Rum cemaati de aynı şekilde hatta tamamıyla adayı terk edecektir” dedi Aya Triada Kilisesi başpapazı. “Rumların exodusu zaten şu an maatteessüf başlamıştır.”

21. BÖLÜM

Karantina toplantısı sona ererken, İstanbul Caddesi ve liman civarındaki gemi acentaları pazar gece yarısından başlayarak adadan ayrılacak bütün gemilerin yolcularına beş günlük karantina konacağını içeriden haber yetiştiren kâtiplerden öğrendiler. O zamana kadar adadan ayrılacağı resmen ilan edilmiş yalnızca iki gemi vardı. Ama üç buçuk günde adadan dışarı doğru büyük bir göç olacaktı. Hemen pek çok şirket telgrafla gemiler çağırdı, tekneler kiralayarak ek seferler ilan etti ve bunlara bilet bulmak isteyenler de limana indiler.

Kısa süre sonra karantina ilan edildiği, vebanın resmiyet kazandığı, zor günlerin başladığı haberi yalnız başşehre değil bütün adaya yayıldı. Bilet peşindekiler, bir an önce evlerini kapatıp aşağı inenler, ne olup bittiğini önce sahilde görüp anlamak isteyenler ve adayı terk etmemeye kararlı olmasına rağmen sırf meraktan gelenler (önemli bir sayı), sahilde ciddi bir kalabalık oluşturdular. Evlerini kapatıp, bavullarını, kutularını alıp adayı mevsimliğine erkenden terk eder gibi giden büyük ailelerin çoğu zengin Rumlardı. Mesela: Minger mermeri ticaretinin altın yıllarında zenginleşen Aldoniler; zeytinyağı ticaretinin yeni ismi Hristolar ve adaya Selanik'ten en iyi işlenmiş örtüleri, juponları, kanaviçeleri getiren Dafni dükkânının sahibi Tomadis Efendi. (Dükkânını bir gecede kapatmış, ilaçlanmasından korktuğu mallarını şehir dışındaki evine kaçırmıştı.)

Önde gelen birkaç Müslüman ailenin oğlu da limandaydı. Mesela Kör Mahmut Paşa soyundan gümrükte memur Fehim Efendi ve aslında İstanbul'da yaşayan ama evinin tamirat işleri için adaya gelmiş Feritzade Celâl... Ama adanın Müslüman nüfusunun çoğunluğu bu ilk telaştan etkilenmemişti. Biz bunu oryantalist tarihçiler gibi salgın karşısında Müslümanların “kaderciliği” ile açıklamıyoruz. Adanın Müslüman nüfusu, Hristiyanlara göre daha fakir, eğitimsiz ve dünyadan kopuktu.

Karantina toplantısının dağılmasıyla bütün heyet üyelerini ısılatan, gök gürültülü bir yağmur başladı. Kale'nin kulelerine de geçecek kadar alçalan kara bulutlardan gelen gök gürültüleri ölüm tehditleri gibiydi. Arap Feneri'nin açıklarına düşen yeşil renkli bir

yıldırım zindan mazgallarından bakan mahkûmlara bir an uzak bir hatıra gibi göründü. Sonra bazılarının “tufan” diye andığı ve simgesel önem atfettiği yağmur başladı.

Gök gürültülü sağanak suları oluklardan, duvar diplerinden, cadde ortalarından lağımlı sularla karışıp limana akarken, kâtipler karantina kararlarını biri Türkçe, diğeri Rumca yayın yapan iki gazeteye dizdirdiler. Aynı matbaalarda, aynı metinler ortalarında kocaman VEBA ve KARANTİNA yazan ilanlara yerleştirildi ve şehrin duvarlarına asıldı. Fare leşine belediyenin altı gümüş kuruş verdiği de resimli cazip bir ilanla duyuruldu. Fareler her öğle namazından sonra belediye temsilcisine peşin para karşılığında teslim edilecekti.

Özenle hazırlanan levhalar şehirdeki salgın hastalık ve felaket algısını ve korkuyu büyüterek derinleştirdi. Fırtınadan sonra şehre sinen sessizlik de pek çok kişinin zihnine felaketin başlangıcı olarak yerleşti. Yukarı mahallelerden fırtınanın getirdiği suların çirkef ve çamurla birleşip sokaklardan limana dökülmesi, denizi bir hokkanın içindeki mürekkep gibi siyaha çevirmişti.

Karantina Müdürü Nikos ve Vali, ihbarlar sayesinde pek çok dükkâncının mallarını dezenfektasyonla tahripten kurtarmak için kaçırdığını, Eski Çarşı'da dükkânların neredeyse yarısının boşaldığını biliyorlardı. Damat Doktor dezenfektasyon yapan en becerikli, iri yarı, mücadeleci pompacıları Eski Çarşı'nın Saraçlar Kapısı'ndaki iki eskici dükkânına yolladı. Arkadaki yangın yerlerindeki mezbelelikleri depo olarak kullanan bu dükkânlarda vebadan ölmüş hastaların türlü eşyası (eski saatler, ikonalar, tütün çubukları), elbiseleri, pantolonları, çarşafaları, veba mikrobu bulaşmış yataklar, yün kumaşlar satılıyordu. Ortodoks ailelerin çoğu yakınları ölünce eşyasına dokunmuyor, karantina memurlarına veriyorlardı. Ama bu memurların bazıları, bu eşyayı yakmak yerine eskici dükkânlarına satıyorlardı. Sahipsiz evlere giren, bu yerleri soyan hatta tamamen boşaltan ve bulaşık elbiseleri, kilimleri, yorganları, yünlüleri ölümcül bir dolaşıma sokan hırsızların bu dükkânlara verdikleri ucuz mallar da vardı. Vali, girişken ve becerikli Giritli Rumların işlettiği bu dükkânları hastalık, pislik ve sefalet yuvası olarak görüyor, onları bir bahaneyle kapatmayı zaten uzun zamandır düşünüyor ama tepkiden çekiniyordu. Artık önünde bir engel kalmamıştı.

Yüzlerine maske geçirmiş eldivenli karantina memurları kısa sürede iki eskicinin ve birkaç sokak ötedeki küçük dükkânların bütün

eşyasını ve elbisesini bir yük arabasına doldurdular ve arabayla dere boyunca ilerleyip ağır ağır Dikili tepesine çıktılar. Burada belediye memurları kirli, bulaşık, hastalıklı kumaşların, yünlülerin, ketenlilerin, veba mikrobunu taşıyan her şeyin yakılacağı, kireçleneceği iki büyük kuyu kazdırıyorlardı.

Çok eski zamanların salgınlarını hatırlatan bu davranışın haklı nedenleri vardı. Halkın kendi eliyle ve korkuyla karantinacılara teslim ettiği, ölüye ait eşyaları uzun uzun zaten az olan karbolik asit ve lizolle ilaçlayıp geri vermektense, yakıp yok etmek daha basit ve ucuz bir işti. Dezenfektasyon malzemesi İstanbul'dan yetişmezse, halk karantinanın daha kurulamadan çıktığını görecekti.

İlk günlerde, ölü çıkmış evlerden alınmış şilteler, battaniyeler, kilimler ve ev eşyasıyla tepeleme doldurulmuş arabalar yüklerini tarihi yıkıntıların, devrik sütunların arkasındaki büyük çukurlara doğru götürürlerken, hırsızlar, arsızlar, budalalar, saldırıp bulaşık eşyaları çalmasınlar diye, Vali iki de silahlı muhafız vermişti onlara. Buna rağmen eski eşya dolu araba şehir sokaklarında ilerlerken bazan hiç fark edilmez bazan da bazı ihtiyarlar ve teyzeler onu eskici arabasıyla karıştırırdı. Bazan da hınzır çocuklar muhafızların kırbaçlarına rağmen arabaya çıkıp maskaralık etmeye çalışırdı. Araba Çite, Tuzla ve Turunçlar mahallelerinden geçerken halk cenaze görmüş gibi irkilir, “defol!” diye bağırırlar, alay edenler, taş atan çocuklar ve herkesten daha şiddetli bir öfkeyle havlayan mahalle köpekleri karşıları onları.

Dezenfektasyon memurları Eski Çarşı'nın yan sokaklarındaki şiltecilere, yatakçılara, halı ve kilim satılan dükkânlara gidince zorlu tartışmalara girdiler. Adanın en büyük şilte, yatak satıcısı Stefanos Efendi'nin büyük dükkânındaki pamuk yığınları ve diğer malzeme kaçırılıp saklanmıştı. Muhbirlerin imzasız mektupla ihbar ettikleri Kofunya Mahallesi'ndeki gizli ambarın kilidi kırılınca tuhaf kokular saçan çuvallar dolusu kuştüyü bulundu.

Karantina memurları, paragöz dükkân sahiplerinin gözyaşlarına aldırıyorlardı ama bazı dükkân sahiplerinin kayırdığını şikâyet mektuplarından biliyoruz. Zarar ziyan komitesinin adamları (defterdarlık memurları), malların toplanması, dükkânların baştan aşağı boşaltılıp kireçlenmesi sırasında bazan bol keseden tazminat vaadi yazdıkları için kimi dükkânlarda hiç sorun çıkmadı. Başka yerlerde, Eski Köprü'nün civarındaki ayakkabıcı ve dericilerde

esnaf direniyor ama bağırp çağırırmaktan başka bir şey yapamıyorlardı. “Karantina adadaki Hristiyanlara karşı kullanılıyor, zaten salgını Müslüman hacılar getirdi” gibi sözler sürekli tekrarlanıyordu.

Sırtlarında pompalı güğümleri, geniş maskeleri ve muşambadan kepenekleriyle dezenfektasyon memurlarının korkutucu bir görünüşleri vardı. Çocukların hayallerinden ve kâbuslarından yıllarca çıkmayacak olan ilk dokuz memur aslında özel pompa eğitimi almış itfaiyecilerdi. Yıllar önce ilk dezenfektasyon ilaçlarını havayla püskürtmek, yani bir pompa-tulumba kullanmak gerektiğinde, herkesin aklına adları zaten “tulumbacılar” olan Minger’in itfaiye takımı gelmişti, ondan sonra ilaçlanacak veya ilaçlı su püskürtülecek her iş itfaiyecilere kalmıştı. Bakterilerin, halk deyişiiyle mikropların keşfinden sonra, temizlik için şeylerin üzerine lüzumlu-lüzumsuz ilaçlı bir şeyler fışkırtmak, püskürtmek için pompalar ve fıs-fıs denen şık aletler icat etmenin moda olduğunu hatırlatalım. Salgın söylentisinden sonra lüks Bazaar du İisle dükkânının sahibi Kiryako Efendi Selanik’ten ev için iki ayrı model dezenfektasyon pompası sipariş etmişti.

Salgın başladığından beri pek çok devlet binasının kapısında, tıpkı Splendid ve Levant otellerinin kapısındaki uşakların yaptığı gibi havaya dezenfekte edici, karbolik asitli su, lizollü su ya da başka bir karışım püskürten memurlar dikilmişti. Bugün, kayda değer bir faydası olmadığını bildiğimiz bu ilk önlemler bir yandan halkı dikkatli ve temiz olmaya çağırırken, bir yandan da sürekli birbirine “Merak etme, bir şey olmaz!” diyen ahaliye, salgının pompayla, parfüm misali püskürtülmüş bir ilaçla korunabilecek basit bir tehlikeye olduğu yanılsamasını veriyordu. Vali Paşa, Karantina İdaresi’nin bu itfaiyecilerinden bazılarını adanın kuzeyindeki kasabalara ve köylere, küçük yaz ishali salgınlarını söndürmeye yollardı.

Her yaz Arkaz’da özellikle Germe ve Çite’de, liman civarındaki mezbelelerde yaşayanlar arasında baş gösteren ishal salgınları sırasında ağır ağır yürüyen ihtiyar bir tulumbacının çirkefli, sivrisinekli suları, helaları, koyu yeşil bir sıvıyla dezenfekte ettiğini halk çok görmüş, buna alışmıştı. Çocuklar ishalle savaşı bu sevimli amcadan korkmaz, onun peşinden sokak sokak gezerlerdi. Ahali ve esnaf yaşlı tulumbacının “aç” dediği yeri açar, “göster” dediği köşeyi ve çukuru gösterir ve dezenfektasyon faaliyetine herkes iyi niyetlerle yardım ederdi.

Oysa bu sefer pompaları kullanan itfaiye memurlarına kimse yaklaşmıyordu. Daha geniş kesimli kara maskeleri ya da üzerlerindeki muşambanın akşam güneşinde pırıl pırıl parlaması ve sayılarının şehrin her köşesinde beşten aşağı düşmemesi miydi bu yeni duygunun nedeni? Çocuklar maskeli memurlarla şakalaşmıyor, onlardan vebayı getiren, çeşmelere, kapı kulplarına süren tepegöz gibi dehşetle kaçıyorlardı. Manavlar, kasaplar, yiyecek içecek satanlar, şerbetçiler, aşevleri ise onlarla işbirliğini değil, dükkânlarını ve mallarını korumayı düşünüyorlardı yalnızca. En iyisi, bazı uyanık esnafın yaptığı gibi, sokaklardaki muhafızları, sağlık memurlarını ve kara kıyafetli tulumbacıları görünce dükkânın kepengini açmamak, en azından bir gün için mallarını yoğun dezenfektasyondan korumaktı.

Ama herkes “uyanık” değildi. Pazaryerinde bir manav, marullarının, hıyarlarının kendi bahçesinden çıktığını haç çıkarıp yemin ederek şimdi herkese kanıtlarsa, kendisini koruyacağını hayal etmişti. (Daha sonra onun Yunanistan milliyetçileriyle ilişkisi işkencede çıkacaktı ortaya.) Kara muşamba giysili iki itfaiyecinin bütün tezgâhını ilaçladığını görünce manav öfkeden fenalık geçirmişti. Benzeri bir iyi niyet gösterisinin yeterli olacağını Arkaz’ın en sevilen şerbetçi dükkânının sahibi sevimli Kosti Efendi de zannetmişti. Doktorlar ve kara maskeli karantina memurları çocukların da hayran olduğu meşhur dükkânına gelince Kosti Usta göstere göstere bardaklara doldurduğu gülsulu, portakallı, turunçlu ve vişneli dört renk ve dört bardak şerbeti bir hamlede ve arka arkaya içerek “Benim şerbetlerim temizdir!” mesajını vermek istemişti. Ama karantina memurları ve itfaiyeciler kısa sürede raflardaki bütün şerbet sürahilerini dökmüş, arkasından bütün dükkânı karbolik asitli sıvıyla yoğun bir şekilde dezenfekte etmişti. Daha sonra gelen başka bir takım da dükkânı kireçlemiş ve –Damat Doktor’un Hicaz’da Arap esnafa bazan yaptırdığı gibi– dükkânın kapısı çivilenerek kapatılıp mühürlenmiş, salgın sonuna kadar da faaliyetten men edilmişti.

“Döktükleriniz hediyem olsun! Lakin şimdi biz evde ne yiyeceğiz, neyle geçineceğiz!” demişti şerbetçi Kosti.

Dakika dakika gelişmeleri odasından takip eden Vali (Yıldız’dan bütün İmparatorluğu adım adım yöneten Abdülhamit gibi), şerbetçinin bu sözünü işitince İstanbul’dan yardım talep eden bir

telgraf daha çekti. Vali telgraflarda hep aynı şeyleri, aynı üslup ve ifadelerle istediği için, şifre kâtibi kelimelerin sayısal karşılığını bazan şifre miftahına bakmadan ezberden yazıyordu. Dezenfektant solüsyon, çadır, etüv, lira, doktor ve gönüllü idi İstanbul'a çekilen telgraflarda en çok kullanılan kelimeler. Tek tek ev taramaları için adadan gönüllü bulmanın zor olacağını Vali de düşünüyordu. Ama İstanbul'da, İzmir'de yaşayan Minger kökenli doktorlar, tıp öğrencileri, hatta adalı herkes yardıma pekâlâ gelebilirlerdi.

“Her an nahoş bir kavga, bir isyan, bir dövüş başlayacak, her şey berbat olacak diye dertleniyorum!” demişti Vali Paşa, Damat Doktor'a içtenlikle.

Bazı itfaiye memurlarının İstanbul'un eski tulumbacıları gibi aşırı kibarlık ve şefkatten kabadayıca bir acımasızlığa savrulabileceklerini Damat Doktor diğer şehirlerdeki salgınlarda görmüştü. Kimi itfaiyeciler dezenfekte edici sıvıyı bir çiçeği sular gibi hafif ve zarif el hareketleriyle sıkarlardı. Başkaları, esnaftan özür diler gibi bir havaya bile girerlerdi. “Oraya sıkma, kurban olayım!” gibi bir söz bazan en tecrübeli tulumbacının kalbini yumuşatır, hedefini değiştirebilirdi. Bazan da bunun tam tersi oluyordu: Damat Doktor Nuri, Eski Çarşı'nın yan kapılarından birinden, bir esnaf-karantinacı sürtüşmesini uzaktan seyretti. Ağız dalaşına giren bir belediye memuru, elindeki hortumun ucundan fişkıran sıvıyı, soyulup tütsülenmiş tavuk ve bildircinların sarımsı pembemsi derileri, butları, iç organ parçaları ve kanlı kesim tahtaları ile çırağın ve ustanın üzerinde cezalandırıcı bir tavırla ve bir silahın namlusunu tutar gibi gezdiriyordu. Arabistan şehirlerinde Osmanlı askeriyle Arap bakkalın ve devecinin kavgasını çok kereler bastırmış olan Doktor Nuri, karantinanın tutması, adanın kurtulması için bu tür sürtüşmelerin büyümeden idare edilmesi gerektiğini biliyordu.

Vali Paşa, Şeyh Hamdullah'ın tekkesinin dezenfektasyonuna özel ihtimam gösterdi ve önce casusları aracılığıyla tekkenin bir planını çıkarttı. Kâtipler, pompacılar Şeyh Hamdullah'ın nerede uyuduğunu, nerede ayinlerin yapıldığını (oralara hiç yaklaşmayacaklardı), misafir odalarını, yün eğirme işliklerini, yün hazinesinin durduğu odayı, mutfağı, bahçedeki helaların yerlerini ve derviş hücrelerini önceden gösterip eğitmişlerdi. Belediye marangozhanesinde iki gündür yapılmakta olan fare kapanlarından on tanesini de heyet tükkeye bağışlayacaktı. Vali Paşa tulumbacıların

en gözü pek, en güçlü kuvvetli, en iri ama nazik olanlarından beş tanesini seçmişti. Bir yandan da Şeyh'i bu kadar önemseydiği için huzursuzdu.

“Sakın doğrudan tekkeye geldiğiniz intibainı vermeyin” dedi pompacılar. “Önce, aynı sıradaki iki evi dezenfekte etmeniz daha doğrudur. Tekkede karantina kararını gösterip, izin istemeden hemen hedefinize gidip dezenfektasyon yapınız. Ama elle kolla tutan olursa, kuvvetle durdururlarsa dövüşmeyiniz, derhal bahçe dışına çıkınız. Ve münakaşaya ve ağız dalaşına girmeyiniz.”

Vilayet binasının arka avlusunda Beşinci Ordu'dan iri yarı on iki asker de tüfeklerini omuzlarına almış, hazır ol vaziyette bekliyordu. Üniformaları soluk ve eski ama temizdi. Neferler çat pat birkaç kelime Türkçe bilenler arasından seçilmişti ve başlarında onlar gibi okuma yazma bilmez, Sinoplu bir alaylı subay vardı.

Vali Paşa son anda bunun aşırı bir kuvvet olduğunu düşünerek, Martin tüfeklerinin dolu olduğunu ama asla onları kullanmayacaklarını bir kere daha hatırlattı. Sonra odasının penceresinden heyetin Hamidiye Caddesi'nden tekkeye gidişini, onlar köprüye varana kadar seyretti.

İri yarı ve silahlı askerler, maskeli pompacılarla ve hediye kapıları taşıyan memurlarla heyet etkileyici bir karantina kuvvetine dönüşmüştü. Damat Doktor'un bir çeşit gözlemci olarak yolladığı Kolağası da arkalarından geliyordu. Tekkede olup bitenlerin gerçek ayrıntılarını, Kolağası'nın Doktor Nuri'ye, onun da Pakize Sultan'a anlattıklarından biliyoruz:

Dezenfektasyon takımı tekkeye bir baskın havasıyla girdi. Bahçe kapısında bekleyen kapıcılar, tek tek çömezler, dervişler ne olup bittiğini anlayana kadar daha önceden dikkatle planlandığı gibi pompacılar ilk hedeflerini, yün eğirme odasını, mutfağı ve hücrelere açılan avlunun girişini keskin kokulu, yoğun bir lizol yağmuruna tuttular.

Tekkenin ilk binalarından olan küçük mescit ve hücrelerine yöneldiklerinde itiş kakış başladı. Tekkeyi korumakla görevli muhafızlar ve kapıcılar yaşlı bir itfaiyeciyi devirip daha önceden yontulup hazırlanmış odunlarla dövmeye başladılar. Çılgınlardan, haykırışlardan bir anda ayaklanan çömezler, hücrelerinden çıkan dervişler, kimi yarı çıplak, kiminin kafası cascavlak, kimi eline geçirdiği bir keserle tekke bahçesine dövüşmeye koştular.

Arap neferlerin alaylı komutanı bahçede bir meydan savaşının başlayacağını anlayınca, Vali'nin bütün tembihlerine rağmen asker lçgüdüsüyle erlerine dövüşme emri verdi.

Aynı anda da herkes Şeyh Hamdullah'ın seslendiğini duydu. "Hoş geldiniz, şeref verdiniz!" dedi önce Şeyh. Şeyhlerinin hasta olduğunu, uyuduğunu sanan müritler onun sesini işitince hemen dövüşü bıraktılar. Şeyh, Beşinci Ordu'nun neferlerine de Arapça bir şeyler söyledi. **Kur'an'ı Kerim**'in Hucurat suresinden "Müminler ancak kardeşirler" anlamına gelen ayetleri ilk anda kimse anlamadı ama Şeyh'in Arapçası ve içtenliği, kavga ve dövüşün, hele bu uğursuz yebalı günde beyhude olduğuna herkesi anında ikna etti.

Bu sırada bazı gayretkeş itfaiye memurları hücrelere lizol sıkmaya devam etmişlerdi. Bazılarına göre Şeyh Hamdullah'ı asıl öfkeliendiren şey, üvey kardeşi Ramiz'in Bonkowski Paşa'nın katlinden sonra şüpheli olarak tutuklanması değil (Şeyh üvey kardeşinin aklanacağına samimiyetle inanıyormuş), kendi tatlı sözlerinden sonra herkesin durması ama bu pompacıların tekkenin en gizli hazinesi (kenz-i mahfi) olan yün odasının kapısının kilidini kabaca kırıp leş kokulu lizolü hunharca her köşeye sıkmalarıydı.

"Kenz-i Mahfi"ye lizol sıkılması tekke için kabul edilmesi öyle zor bir hakaretti ki, bazı ihtiyarlar kaşlarını çatıp iftira işitmiş gibi yaparak böyle bir şeyin asla vuku bulmadığını söyleyeceklerdi. Aynı şeyi olayların büyümesinden korkan Vali de vurguluyordu. Ama bazılarına göre tekkeye hakaret edilmiş, kutsal mabet lizolle kirletilmişti. Dedikoducular (özellikle Rum gazeteciler) ve konsoloslar, tam aksini yani Vali'nin tekkeyi kayırdığını, yeterince lizolletmediğini de ileri sürüyorlardı. Bu iddiaların arkasında yaşlı bir itfaiyecinin tanıklığı vardı.

Pompacı, dezenfektasyon sırasında bir hücrede yatan, iki vebalı çömezi görmüş, boyunlarındaki hıyarcıktan ve yüzlerindeki ateşle yanan sersemlemiş ve deli ifadeden hemen anlamıştı durumu. Bazı konsoloslar bu söylentiye dayanarak yalnız tekkenin değil, bütün mahallenin kordon altına alınması için Vali'ye baskı yaptılar, İstanbul'a telgraflar çektiler ama bunun Şeyh Hamdullah'ı büsbütün kızdıracağını düşünen Vali tıpkı Hacı Gemisi Vakası'nda olduğu gibi sabırla beklemesinin ve dedikoduları bastırmasının en iyi yol olacağına karar verdi. Herkesin katıldığı diğer sonuç ise, Şam'daki Beşinci Ordu'dan gelen Türkçe, Mingerce bilmez Arap erlerin karantina kuvveti olarak kullanılamayacağıydı.

Böylece Vali ve Doktor Nuri, Kolağası'ndan yalnızca karantinayla uğraşacak askerlerle bir güç, hatta küçük bir ordu oluşturmak için daha fazla gayret etmesini istediler. Kolağası karantina kararları sırasında komutan tayin olduğu küçük karantina ordusunu kurmak için, geçen üç günde bütün zorluklara karşın iki haftada görülecek kadar iş görmüş, on dört “nefer”i silah altına almayı başarmıştı. Bu ordunun karargâhının Garnizon'daki fırının az ötesindeki barakada olmasına o sırada karar verildi ve ambar gibi kullanılan oda o sabah boşaltılmaya başlandı. Minger Askere Alma Dairesi'nin rıhtımdaki küçük binasının girişteki büyük odası da geçici olarak Karantina Bölüğü'ne verildi. Buraya Kolağası için bir masa konacak, gönüllülerin kaydı burada yapılacaktı. Karantina Müdürü Nikos, Venediklilerden kalma bu şirin binayı adalılarının sevdiğini, Rum'du, Müslüman'dı demeden pek çok kişinin, eğer maaşları verilecek ve geceleri evlerine dönmelerine karşı çıkılmıyacaksa, bu geçici orduya gönüllü yazılacağını söyledi.

“Karargâh Garnizon'un bir parçası olduğuna göre, Karantina Ordusu'nun neferleri de, Osmanlı geleneğine uygun olarak adanın Müslümanlarından seçilecektir” dedi Vali Paşa kararlılıkla. “Padişahımız hazretleri başta Fransa ve İngiltere olmak üzere Düvel-i Muazzama'ya söz verdiği bütün reformları yapmış, Hristiyan ile Müslüman arasındaki bütün eşitsizlikleri kaldırmak için amcaları, dedeleri gibi o kadar çok gayret ve iyi niyet göstermiştir ki, Osmanlı memleketinde Hristiyanlar eğitim ve zanaatta Minger Adası'nda olduğu gibi Müslümanları daha da geçmişler, zenginleşmişlerdir. Ama Padişahımızın Düvel-i Muazzama'ya vermediği tek taviz, orduda alt seviyeleri Hristiyanlara açmaktır. Şimdi biz bize karantina yasaklarını nasıl dinletiriz diye kafa yorarken, konsoloslarla tartışır gibi ağız dalaşına hiç girmeyelim.”

22. BÖLÜM

Vali çıkmakta olan iki Rumca gazeteden *Adekatos Arkadi*'nin başyazarı zindanda olduğu için *Neo Nisi* başyazarını huzura çağırıp Şeyh Hamdullah tekkesinin dezenfekte edilmesinin nasıl haber

yapılacağını kelime kelime yazdırdı. Daha önce de hapse attığı, birkaç kere gazetesini toplattığı bu genç ve idealist gazeteciye sanki bir kolera salgını varmış gibi “etüv makinesinden yeni geçti!” gibi lüzumsuz bir yalan söyleyerek kuru erik, ceviz ve kahve ikram etti. Onu kapıdan uğurlarken de çok büyük bir buhran ve felaket yaşandığını, İstanbul’un ve dünyanın bu hususta çok hassas olduğunu, matbuatın görevinin devlete destek vermek olduğunu, yanlış bir şey yazarak başını belaya sokmamasını söyleyerek ve gülümseyerek tehdit etti.

Ertesi gün tahrirat kâtibi matbaadan yeni çıkmış *Neo Nisi* gazetesini getirdi. Mütercim kâtip dikkatle Rumcadan Türkçeye çevirdiği haberi Paşa’ya yüksek sesle okudu.

Sami Paşa’nın “Yazmayınız!” dediği şey haberde çok açık bir şekilde yazılmış, tulumbacılar ile tekkedeki dervişlerin odunlarla ve saç saça baş başa kavgaya tutuştukları abartılarak anlatılmış ve tekkenin kutsal hazinesi olan yün odasının kirletildiği, pis kokutulduğu bütün adaya duyurulmuştu. Bu haberin alevlendireceği dedikoduların daha çok Müslümanlar arasında yayılacağını biliyordu Paşa. Muska yazan şarlatan hocalar, onlara inanan köylüler, öfkeli genç Girit göçmenleri, hatta bütün Müslümanlar, en “aydınlanmışları” bile karantina ve Vali karşıtı duygulara kapılacaktı.

Haberi yapan gazeteci Manolis ile bir geçmişleri vardı. Üç dört yıl önce bir dönem cesur gazeteci, belediye sorunlarını, sokakların pisliğini, rüşvet imalarını, tembel ve cahil memurları konu ederek Vali’yi ve Osmanlı bürokrasisini yıpratmaya çalışmıştı. Sabrı taşan ama hoşgörüsüz demesinler diye dişini sıkkan Vali, araya aracılar sokarak tutumunu değiştirmesini isteyip gazetesini kapatmakla tehdit edince, gazeteci biraz yumuşamıştı.

Ama bir süre sonra bu sefer “Hacı Gemisi Vakası”nı hatırlatan ve Paşa’yı ve karantinacıları suçlayan “planlı ve sistemli” bir neşriyat başlayınca Vali Paşa bir bahaneyle onu zindana attırmış, ama İngiliz ve Fransız elçilerinin baskısı ve Mabeyn’den çekilen telgraflar sonucunda bırakmak zorunda kalmıştı.

Vali’ye şimdi acı veren şey, onu hapisten çıkarttıktan sonra her karşılaşmalarında, Manolis’e gösterdiği özel yakınlığın boşuna olduğunu görmektir! Bir kere Splendid Oteli’nde karşılaştıklarında Paşa Manolis’e at arabacılarıyla hamallar arasındaki kavgayı gazetesinde çok iyi yazdığını söylemiş, bilgi kaynaklarından dolayı onu

tebrik etmiş ve Valiliğin Türkçe gazetesi olan *Havadis-i Arkata*'da makalesini yayımlamayı ve iki makale için de Vilayet bütçesinden peşin para ödemeyi teklif etmişti. Bir başka seferinde, Degüstasyon lokantasında karşılaştıklarında Paşa gazeteciye herkesin önünde iyi davranmış, onu masasına oturtmuş, soğanlı kefal çorbası ısmarlamış ve gazetesinin Levant'ın en takdire şayan gazetesi olduğunu herkesin duyabileceği bir şekilde yüzüne karşı söylemişti.

Bütün bunlardan sonra Paşa, nankör Manolis'i zindana attırmaya, soğuk ve nemli hücrede burnunu bir kere daha sürtmeye ve hem bu haberi hem de Hacı Gemisi haberlerini ona kimin yazdırttığını öğrenmeye karar verdi. Manolis'i arayan sivil polisler, nüshalarını topladıkları gazetenin yazıhanesinde ve Hora Mahallesi'ndeki kendi evinde değil ama saklandığı amcasının evinin bahçesinde kitap okurken (Hobbes: *Leviathan*) buldular onu ve derhal zindana götürdüler. Sonunda kalbi yumuşayan Paşa gazetecinin hapisshaneinin daha rahat, salgından uzak ve güvenli batı kısmına konmasını istemişti.

O akşam Vali Paşa Marika ile buluştuktan, onunla heyecandan çok alışkanlıkla seviştikten (içindeki huzursuzluğun nedeni korku değildi ama ne olduğunu bir türlü çıkaramıyordu) sonra ondan en son dedikodu ve söylentileri dinledi. Bu sefer Marika en inanılmazından başladı:

"Anneleri babaları ölen kimsesiz Rum ve Müslüman çocukları bir çete kurmuşlar. Geceleri günahsız iyi insanların kapısını çalıyorlarmış. Kapısı çalınan da onlara yiyecek vermeliymiş, çünkü kapısı çalınanlar, yiyecek verenler vebada ölmeyecekmiş."

"Çocukları işittim de kapı çalmayı duymamıştım!" dedi Vali.

"Bu çocuklara veba işlemiyormuş. Ölmüş anneleri ve babalarıyla koyun koyuna uyusalar dahi hastalanmıyorlarmış."

"Senin de pencereden gördüğün, geceleri sağa sola fare leşi bırakan torbalı adamla başka karşılaşanlar yok mu?"

"Paşa hazretleri, ben sahiden gördüm o şeytanı ama sizin uyarınız üzerine öyle bir kişi olduğuna inanmıyorum artık. Zaten maskeli dezenfektasyonculardan sonra ondan bahis azaldı."

"Desene bizim tulumbacılar tepegözlüyü kaçırdı!"

"Kederleneceksiniz ama hastalığın padişah kızını getiren gemiden çıktığına herkes daha çok inanıyor şimdi."

"Sen de beni üzmemek için inanıyorsun bu kuyruklu yalana" dedi Sami Paşa kendisinin de beklemediği bir alinganlıkla.

“Paşam, bir insan inanmadığı bir şeye kendini kandırmaya muktedir midir?”

“Yani bu yalana samimiyetle inandığını mı söylüyorsun?”

“Herkes inanıyor!”

“Herkes kötülük olsun diye inanıyor” dedi Paşa. “Padişah hazretleri adalıların canını kurtarmak için en kıymetli karantina doktorunu, Çin’e giden kendi gemisini geri çevirip yolluyor ve burada Yunan milliyetçileri Haşmetmeab’a ve Osmanlı Devleti’ne kötülük olsun diye hastalığı o geminin getirdiğini söylüyor. Onlara alet olmayınız!”

“Affediniz Paşam... Bir de salgını karantinadan kaçan isyancı hacılar getirdi diyenler var.”

“Hacıların üç yıl önce getirdiği koleraydı, veba değil!” dedi Paşa.

“Paşam, belediyeden kâtipler, esnafa ‘Beş altın liraya dükkânınızı açma izni hemen çıkar’ diyorlarmış.”

“Alçaklar!”

“Kofunya Mahallesi’nde çocuklar boşalan evlere girenleri görmüşler. Babaları bildirmiş ama memur, inzibat, muhafız, kimse gelmemiş.”

“Gelirler, niye gelmesinler?”

“Memurlar, inzibatlar can derdinden işbaşı yapmıyor, başıbozukluk oluyor dedikoduları da var.”

“Başka?”

“Aslında kaçanları alacak pek çok gemi gelecekmiş ama siz izin vermiyormuşsunuz.”

“Neden vermiyor musunuz?”

“Hastalık yayılsın da Rumlar kaçsın diye... İngiliz ve Fransız askerlerinin kuzeye Kefeli’ye çıkartma yaptıklarını da iki kere işittim.”

“Niye kuzeye, Kefeli’ye gitsinler, doğrudan buraya gelirler.”

“Anlayamadım Paşa hazretleri?”

“Bugün yedi kişi öldü!” dedi Vali.

“Paşam, ağabeyimin büyük ortağı Messagerie’nin *Bagdat* ve sonraki *Persepolis* gemisinde bilet bulamamış. Size çok hürmet eder, samimi hayranınızdır. Kendisi çok gururlu bir insandır, hayati bir konu olmasaydı asla bana gelmezdi.”

“Bakalım Pantaleon’un kızıl bacalı gemisi gerçekten gelecek mi? Ağgözlü acentalar bir kişilik yere iki üç bilet satıyor ses etmiyorum.”

“Bir de herkesin konuştuğu bir dedikodu var ki kızar öfkelenirsiniz diye söylemek istemedim. İhtimal zaten dedikodu değildir.”

“Nedir?”

“Şeyh Hamdullah’ın tekkesini dezenfekte eden tulumbacı memurlarla dervişler arasında kavga çıkmış. Tekkeçiler karantinaya uymayacak, böylece salgın durmayacak dedikodusu da işitilince bazı Rumlar adayı terk etmişler. Paşam bu adada Rumlar olmadan olmaz. Tıpkı Müslümanlar olmadan olmayacağı gibi!”

“Tabii” dedi Vali. “Ama sen merak etme, biz o Şeyh’e haddini bildireceğiz. Aslında mülayim insandır.”

Ertesi sabah Doktor Nuri ve Doktor İlias ile yedi yeni ölünün evleri, mikrobu aldıkları mümkün bulaşma yerleri haritanın üzerinde işaretlenirken Vali kararlılıkla söze girdi. “Şeyh Hamdullah İstanbul’dan şımartılmaya ve korunmaya devam ettikçe, burada karantinayı ciddiyetle kurup Müslümanların yasaklara saygı göstermesini sağlamak çok zor olacaktır” dedi. “Müslümanlar karantinayı deldikçe, Hristiyanlar da karantinaya saygı duymayacak ve Hindistan’da olduğu gibi bu veba yıllarca bizi öldürüp tüketecektir. Kuzum doktor, herkesin ve her şeyin birdenbire bu kadar menfi olmasının sebebi ne olabilir?”

Doktor Nuri aslında karantinanın ilk gününde alınan önlemlerin başarılı olduğunu söyledi. Tek bir istisna, arabacılar hizmet eden bir büyük samanlığın sahibinin tutuklanması olmuştu ama bu da ne yazık ki gerekliydi. Yanında çalışan çocuk yaşındaki çırak, herkesin gözyaşları arasında, acıyla bağıra bağıra vebayla mücadele ettikten sonra ölünce, samanı ilaçlamanın fayda etmeyeceğine, yakılması gerektiğine karar vermişti doktorlar. Yakılacak eşyaların yükleneceği araba gelince depo sahibi öfkeye kapılmış, kirli eşyaların ve saman balyalarının üzerine yatıp, kendini yakmaya teşebbüs edip biraz başarılı da olmuştu. Ama sonra memurlara saldırdığı ve hastalık bulaştırmaya çalıştığı için tutuklandı.

Vali’ye göre asıl mesele halkın karantina yasaklarına “itaat” etmesiydi. Bunun için yeni bir siyasi “mefhum” geliştirdiğini açıkladı. Devlet, bir yandan Mingerlilerin tekkelerine ve geleneklerine bağlılığına özel bir ihtimam gösterirken, diğer yandan bu öğleden sonra görülecek davada, Şeyh Hamdullah’ın kardeşi Ramiz’i bambaşka bir “siyaset” ile yargılayacaktı. “Onu ve eli kanlı iki hempasını Vilayet Meydanı’nda sallandırınca, en küstah ve en şımarıklar bile anlayacaklar adada asıl kuvvetin kimde olduğunu.”

“Biz konsolos değiliz, devletin Hıristiyan’a da, Müslüman’a da eşit davrandığını iddia etmemize gerek yok!” dedi Karantina Müdürü Nikos. “Güzel adamızda Avrupa’daki gibi ibret olsun diye Vilayet Meydanı’nda daha hiç kimse asılmamıştır Paşam, bu uygulamanın şımarık çocukların gözünü korkutacağından eminiz. Ama bunun karantinaya faydası olur mu, karar veremiyorum.”

“Hiç faydası olmaz, Vali Paşa hazretleri” dedi Doktor İlias. “Bonkowski Paşa yalnızca adam asmak, dayak atmak ve zindana adam tıkmanın ne karantinaya ne de modern ve Avrupai olmaya yeteceğini hep söylemiştir.”

“Hem korkunuzdan garnizondan çıkamıyorsunuz, hem de sizi tehdit edenleri, fanatikleri koruyorsunuz.”

“Ah Paşam, beni onların tehdit ettiğinden bir emin olsam!” dedi, Doktor İlias.

“Ben eminim. İçimizden birinin başına bir şey gelirse bunun da o Ramiz ve adamlarının elinden çıkacağına da eminim.”

“Delilsiz suçlama ve haksızlık yapılması ahalide isyankârlığı ve itaatsizliği artıracaktır!” dedi Karantina Müdürü.

“Bu arsız, şımarık haydutun, sırf ağabeyi şeyh diye bu kadar taraftarı çıkmasına hayret ediyorum” dedi Vali, Kolağası’na bakarak.

Ama Kolağası hiçbir şey söylemedi. Bir saat sonra Damat Doktor makam odasında Vali’yi yalnız bulunca konuya hemen girdi.

“Padişahımız hazretlerinin beni adaya yalnız karantinayı tesis etmek için değil, Bonkowski Paşa’nın katilini bulmak için yolladığını da biliyorsunuz.”

“Elbette.”

“Bendenizde ve başkanı olduğum tetkik heyetinde Ramiz’in suçlu olduğuna ilişkin delil yoktur. Bonkowski Paşa’nın telgrafhanenin arka kapısından çıkmasından, cesedinin Hrisopolitissa Meydanı’nda bulunmasına kadar geçen zamanda, Ramiz’in önce balıkçı iskelesinin arkasındaki bahçede, sonra berber Panayot’un dükkanında (tırış olmuştu), sonra da Levant Otelі’nin gazinosunda bahçede arkadaşlarıyla oturduğunun pek çok tanığı var.”

“Ramiz gibi ortalıklarda hiç görülmeyen birisinin, tam Bonkowski Paşa’nın öldürüldüğü saatlerde, adanın en bilinen, en kalabalık yerlerinde kendini teşhir etmesinin sebeplerini düşünseniz bu kadar acele etmezsiniz” dedi Vali, alaycılıkla gülümseyerek. “Göreceksiniz, darağaçları Vilayet Meydanı’nda kurulunca kimse karantina yasağıyla alay edemeyecek!”

23. BÖLÜM

Kolağası, Vali'nin Ramiz konusunu her açışında söylenenleri dikkatle dinliyor ama duygularını saklamak için susuyordu. Eve her gelişinde annesinin anlattıklarının etkisiyle Ramiz'in eski sevgilisi Zeynep'e ilgi duymaya başlamıştı. İlk günlerde Kolağası'nı meraklandıran annesinin övgü sözlerinden çok, Zeynep'in dik başlı hali ve Ramiz ile nişanı bozmuş olmasıydı.

Zeynep'in gardiyan babası Ramiz ile mal mülk pazarlığını yapmış, paranın bir kısmını alıp hemen iki oğluna vermiş ama düğün hazırlıklarına kadar her ayrıntıyı kararlaştırdıktan sonra ansızın vebadan ölünce, Zeynep iki gün içinde evlenmekten vazgeçmişti. Damat adayı Ramiz adanın en kuvvetli tekkesinin şeyhi Hamdullah'ın üvey de olsa kardeşi olduğu için olayın büyüme ihtimali vardı.

Kolağası'nın annesine göre Zeynep kısa sürede bu durumdan kurtulmak için bir başkasıyla evlenip bu adadan çekip gitmek isteyebilirdi. Oğlunu karşısında yakışıklı, rütbeli ama mahzun ve yalnız görünce annesi hemen düşünmüştü bu ihtimali ve fırsatı.

Minger tarihinin en tartışmalı ve böyle olduğu için hem en sevilen hem de uydurmalarla en çok değiştirilen bu romantik aşk hikâyesine biz de kitabımızda biraz yer vereceğiz. Bunu yaparken Kolağası'yla Zeynep arasındaki aşkın tarihi kısımlarıyla "romantik" kısımlarını ayırmaya çalışacağız. Tarihi hikâyeler ne kadar "romantik" iseler, o kadar doğru değildirler ve ne kadar "doğruysalar" –ne yazık ki– o kadar da romantik değildirler.

Aşk hikâyesinin farklı yorumları Zeynep'in Ramiz ile evlenmekten vazgeçme nedenlerine dayanır. Kolağası'nın annesinin oğluna anlattığına göre Zeynep, son anda Ramiz'in kuzeyde, Nebiler köyünde bir ikinci karısı (hatta bir üçüncü olduğu da söyleniyordu) olduğunu öğrendiği için vazgeçmiştir o evlilikten. Kolağası bu yoruma inanmayı çok istiyordu ama sivri dilliler bir de şunu söylüyorlardı: Aslında Zeynep baştan bu ilk karıyı biliyordu ama babasından ve ağabeylerinden korktuğu için evliliğe karşı çıkamıyordu. Babası ölünce de daha önceden bildiği bu gerekçeyi öne sürmüştü. Bunun nedeni babasının aldığı başlık parasını Hadid ile Mecid'e vermesi ama ikiz ağabeylerinin bu parayı Zeynep'le

hiç paylaşmamasıydı. Bu, genç kızın öfkesini kırbaçlamış, adadan hiç görmediği İstanbul'a kaçmak onda bir saplantı olmuştu. 1901 yılında bir taşra şehrinde on yedi yaşında bir Müslüman kız için böyle bir şeyi hayal bile etmenin büyük cüret olduğunu ve bunun Kolağası'nın başını döndürdüğünü ekleyelim.

Ramiz taraftarlarına göre birbirlerine deli gibi âşık bu iki sevgiliyi siyasi nedenlerle ayıran Vali Sami Paşa'ydı. Vali Paşa'nın amacı hem Ramiz'in burnunu sürterek adada kimin söz sahibi olduğunu Şeyh Hamdullah'a göstermek; hem de Kolağası'nın –erkek bir tarihçinin ifadesiyle– “karizma ve nüfuzunu” kullanarak siyasi güç elde etmektir.

Zeynep'in annesi Emine Hanım ile Kolağası'nın annesi aynı mahalleden değillerdi ama son beş yıldır arkadaşlıklar. Emine Hanım'ın güzel kızını, Satiye Hanım on ikisinden beri biliyordu. O zamandan beri çok güzeldi ama bakalım Kolağası kızı beğenecek miydi ya da Zeynep Kolağası'na ısınacak mıydı? Daha birbirlerini hiç görmemişlerdi.

Öte yandan Zeynep'lerin evinde yas ve şehirde –az da olsa– salgın havası vardı; evlilik, uygun koca konusu açmanın zamanı değildi. Bu yüzden Kolağası'nın annesi oğlunun ölü evine, geç de olsa başsağlığı ziyaretine gitmesinin en iyi yol olduğunu düşündü. Zeynep'in annesi Emine Hanım kızının ancak adadan kaçarak ailesinin ve kendisinin şerefini kurtarabileceğine inanıyordu. Kızının Padişah'ın yolladığı Yunan Savaşı kahramanı ve yakışıklı, madalyalı subayla evlenerek adadan İstanbul'a kaçması fikrini kızından önce o düşünmüş ve Zeynep'in aklını da ilk o karıştırmıştı.

Ama Ramiz gerçekten Zeynep'e deli gibi âşıktı ve bunu bilen Kolağası, üzerinde Osmanlı subay üniformasıyla Zeynep'i görmeye giderken huzursuzdu. Annesinin ısrarlarıyla Kolağası'nın bir kızı görmesi ilk değildi. Oğlu daha Harbiye'yi bitirir bitirmez Satiye Hanım “Adalı akrabalarımız!” dediği ve Vefa'da her yeri dökülen ahşap bir evde oturan bir ailenin kızını görmesini ayarlamıştı. Güzel değildi o kız. Duvarda ise hiçbir İstanbul evinde görmediği bir şey, çerçevelenmiş bir deniz manzarası vardı ve yıllarca unutmamıştı o manzara resmini.

Zeynep'lerin evi Müslüman mezarlığından sonra Bayırlar'ın batı cephesindeydi. Çocukluğunda bu mahallenin çocuklarıyla Kolağası'nın yaşadığı Arpara Mahallesi'nin çocukları arasında çete savaş-

ları olurdu. Birbirlerine sapanla taş ve ham incir mermileri fırlatır, süngü savaşına girişen ordular gibi ellerinde sopalar, göğüs göğüse dövüşürlerdi. Bazan da bu mahallenin çocuklarıyla bir Müslüman cephesi kurar, Arkaz Deresi'nin öte tarafına, Hora ve Aya Triada Ortodoks mahallelerine akıncılar gibi baskınlar yapar, bahçelerden erik, kiraz çalarlardı. Kışın dereyi geçmek zorlaşınca herkes kendi mahallesinin sokaklarına çekilirdi.

Kolağası aşağıdan, Bayırlar Mahallesi'nden yukarıya mezarlığa çıkan bir cenaze kalabalığını gördü. On beş yirmi kişilik sessiz bir erkekler kalabalığıydı bu. Yarıları fes giyyordu, diğer yarıları çocuktu; bir de köpek vardı peşlerinde. Mahallede bir evin bahçe kapısında tek başına sessizce, suç işlemiş gibi utanarak ağlayan bir çocuk gördü. Bahçe duvarlarının arkasından sokağa bakan ihtiyatlı ve korkulu suratlarla göz göze geldi. Güzel bir kızla evlenme hayali sanki onu korkudan uzak tutuyordu.

Annesiyle basit bir plan yapmışlardı: Buna göre Aya Triada Kilisesi'nin teneke sesli çanı öğleyi çalınca karar verdikleri gibi, Kolağası yokuştan yukarı yürümeye başladı.

O sırada, Zeynep ve annesiyle oturan kendi annesi “Hava da ne kadar sıcak” diyerek cumbanın küçük penceresini açacak, bir bahaneyle ana kızı yanına çağırarak ve aşağıdan geçen oğlunu gösterecekti onlara. Kolağası'nı yukarı çağırabileceğini de kurmuşlardı.

Kolağası gurur yüzünden kalbinin kırılmayacağına inandırmıştı kendini. Üzerinde kızları etkileyen yaldızlı düğmeli üniforması, madalyası ve nişanları vardı. Ama yokuştan çıkarken kalbi hızlanınca şaşırdı. Annesi üzerine güneş vuran pencereyi açmıştı işte. Oğlunu aşağıda görünce içeriye doğru seslendi. Kolağası adımlarını yavaşlattı.

O sırada evin kapısı açılınca Kolağası güzel Zeynep'i göreceğini sanarak bir an iyimserlikle içeri baktı.

Küçük bir erkek çocuğu içeri aldı onu. Yukarıda, sofada annesi ile Zeynep'in annesi, Emine Hanım vardı. Emine Hanım biraz ağladı. Sonra toparlanıp, maşallah subay kıyafetinin üzerinde ne güzel durduğunu söyledi. Bir süre farelerden söz ettiler. On gün önce bir sabah kalktıklarında, aşağı mahalleye inen yolun fare ölüleri yüzünden geçilmez olduğunu fark etmişti hanımlar. Kolağası'nın ve onun etkisiyle annesinin hiç inanmadığı söylentileri Zeynep'in annesi inanarak anlattı: Vebayı her akşam Hristiyan mahallesinden kimseye görünmeden gelen kara pelerinli, kara top sakallı ve göz-

leri kanlı bir papaz getiriyor, bohçasından çıkardığı ölü fareleri Müslüman mahallelerinde bahçelere, sokaklara dağıtırken, vebalı macunu çeşmelere, duvarlara, kapı kulplarına sürüyordu. Kadirler Mahallesi'ndeki çocuklardan biri bir gece onunla karşılaşmış ve papazın tepegöz olduğunu görmüş, korkudan iki gün kekelemişti. Emine Hanım Şeyh Hamdullah Efendi'den okunmuş bir muska alır, tepegözlü veba şeytanına doğru tutarsan, bohçasındaki fareleri bırakmadan gerisingeriye kaçtığını da anlattı misafirlerine.

Kolağası'nın annesinin sözünü ettiği güzel kız yoktu evde. Kolağası yetişkinlerin sohbetinden içi sıkılan bir çocuk gibi pence-renden dışarı lacivert denize, Arkaz'ın son evlerine ve seyrek ağaçlı zeytinliklere baktı. Heyecandan sahra hastanesindeki hastalar gibi susamıştı.

Annesi bir sezgiyle anladı bunu. "Beşir aşağıda sana su verir" dedi.

Kolağası merdivenden taşlığa indi, ahıra bitişik karanlık mutfağa girdi.

Kör karanlıkta su küpünü, maşrapayı asla bulamayacağını hissediyordu ki bir gaz lambası bir an yandı ve söndü. Bir nefeslik ışıktaki bir kadın, bir gölge, Mingerce "Akva nukaru!" (Su şurada!) diye fısıldadı.

Ama küpün tahta kapağını kaldırıp maşrapayla suyu Kolağası'na Beşir verdi. Kolağası toz kokan suyu içip yukarıya döndüğünde annesinin yüzünde tuhaf bir ifade gördü ve aşağıdaki kızın Zeynep olduğunu o zaman anladı. Bir süre sonra da kızın güzel olduğunu düşündü. Zeynep yukarı çıkıp onlarla oturmadı.

Pakize Sultan'ın mektuplarında, iki sevgilinin ilk karşılaşmaları işte bu kadardır. Biz bu "versiyon"un doğru olduğuna inanıyoruz. Çiftin Mingerce uzun uzun sohbet ettikleri daha sonra başta Kolağası'nın kendisi tarafından uydurulan bir efsanedir. Resmi tarihler, ders kitapları ve 1930'larda Hitler ve Mussolini etkili popüler aşırı milliyetçi sağ basın da beslemiştir bu yalanları. 1901 yılında Minger dili iddia edildiği gibi, "Çok daha erken karşılaşacaktık!" ya da, "Her şeyi çocukluğun diliyle yeniden adlandıralım!" gibi karmaşık ve derin anlamları ifade edebilecek kadar gelişmiş değildi ne yazık ki!

Üstelik 1901 yılında taşralı bir Osmanlı subayı, etkilemek istediği kızla, yerel dille değil, tam tersine başarı kazandığı Türkçe

ile konuşmak isterdi. Aynı şey Zeynep için de geçerlidir. Mingerce söylediği iki kelime (“akva nukaru”) planlanmamış, kendiliğinden çıkmıştı ağzından. “Akva” (su) güzel Mingerce’nin en eski ve en güzel kelimesidir ve tabii ki başta Latince olmak üzere bütün Batı dillerine Mingerceden geçmiştir.

24. BÖLÜM

Minger Adası’nda İmparatorluğun başka her köşesinde olduğu gibi, yabancı ülke vatandaşları arasındaki davalar konsolosluklarda görülürdü. Fransa vatandaşı olan kitapçı Medit’nin sahibi Mösyö Marsel ile bir İngiliz vatandaşı (konsolos Mösyö Corc) arasındaki borç davası şikâyetçi Marsel olduğu için Fransız konsolosluğunda görülmüştü. Yabancı ülke vatandaşları ile Osmanlı vatandaşları arasındaki davalar, Osmanlı mahkemesinde görülür ama konsoloslar çevirmen ve müdahil olabilirlerdi. Eski Minger taşı tüccarlarından Franz (aslen Frangias) Efendi ile Huysuz Süleyman Efendi arasındaki arazi ve kuyu davası böyleydi. (Aslında Franz Efendi doğma büyüme adalı olmasına rağmen konsolosların imtiyazlarından yararlanabilmek için Alman vatandaşlığına geçmişti. Onun gibi doğma büyüme adalı ve Rum çok “yabancı vatandaş” vardı.) Bu ikinci çeşit davaların çoğu ticari olurdu. Eski tarz feraceli, sarıklı kadıdan biraz daha modern görünümlü olan ve masaya oturan hâkim aklının ermediği ticari konulara açıklık getirsinler diye şehrin önde gelen tüccarlarından –çoğu Rum’du– bir heyet oluşturmuştu. Vilayet’e bu kararlarda çok söz düşmezdi. Vali Paşa, ancak Müslümanlar arasındaki küçük yaralama, borç, arazi gibi davalarda sözün kendisine düştüğünü, kararı gerektiği gibi etkileyebileceğini bilir, bu gücünü sever, fikrini hâkime söylerdi.

Osmanlı İmparatorluğu vatandaşları arasındaki cinayet ve kız kaçırma gibi İstanbul gazetelerinin de dikkatini çeken ve büyüyen davalar her şeyi kontrol etmek isteyen Abdülhamit tarafından İstanbul’a alınırdı. Üç yıl önce bir Rum kızını kaçıran iki kişiyi öldüren haydut Nadir’in davası, yalnız konsolosların değil, İstanbul’daki elçilerin de gayretleriyle büyümüştü. Osmanlı’nın kâğıt

üzerinde reform yapsa bile eski huylarını ve zorbalığını sürdürdü-
ğünü kanıtlamak için iyi bir örnekti bu dava. Sonunda Vali karara
karışmadan katil İstanbul'a alınmış ve haydut İstanbul'da Selimiye
Kışlası'nın karanlık hapisanesinde sessiz sedasız asılarak idam
edilmişti. Ya da geçen sene arkeolog Selim Sahir'in uyarısıyla, bir
Venüs heykeli kaçırırken yakalanan ve Osmanlı vatandaşı olmasına
rağmen sahte belgelerle konsolosluk çalışanı olduğunu iddia eden
şımarık ve inkârcı Ramos Terzakis'in davası İstanbul'un dikkatini
çekmiş ve dava orada görülmüştü. (Sonunda Abdülhamit kaçakçıyı
hem bağışlamış hem de kendi hizmetine aldığını sandığı eski düş-
man yeni muhbirlerle yaptığı gibi ona üçüncü dereceden Mecidiye
nişanı ve altın vermişti.)

Bonkowski Paşa'nın ölümü İstanbul gazetelerinde önemli bir
yer tutmasına rağmen Abdülhamit davanın Dersaadet'te görülme-
sini emretmemişti. Vali Paşa bunu karantina şartlarına ve askeri
gemiye veba bulaştırma endişesine bağlamıştı. Padişah'ın suçlu-
ların sessizce cezalandırılıp olayın unutulmasını istediğine karar
verince Vali, Mahkeme Başkanı'na Tahkikat Heyeti'nin raporunu
beklemeden davayı sonuçlandırmasının ve üç şüpheliye hemen
idam cezası verilmesinin Padişah hazretlerinin emri olduğunu
makam odasında söyledi.

Hemen o öğleden sonra Ramiz ve iki adamı garnizonun yolla-
dığı kapalı bir arabayla Vilayet binasına getirilip bodrum katındaki
nezarethaneye tıkdılar. Burada pis kokulu karanlık odada iki saat
bekletildikten sonra mahkemeye çıkarıldılar. Sorguda gördüğü
işkenceye rağmen kendisine atfedilen suç u asla kabul etmeyen (bu
nadirdi) Ramiz'in onurlu ve vakur tavrı İstanbul'dan iki ay önce
gelen hâkimde hem bir saygı uyandırdı hem de onu sinirlendirdi.
İşkence, uzun boylu, yeşil gözlü ve yakışıklı Ramiz'i pek çoklarının
aksine çirkinleştirmemişti.

Suçlama, Murakabe Müdürü'nün casuslarının ve hafiyelerinin
yıllar boyunca Ramiz'in Vali ve Osmanlı'ya karşı işlediği suçların
tutulduğu eski dosyalara bakarak uydurulmuştu. Ramiz'in Hacı
Gemisi Vakası'na karışan öfkeli köylülerle kurduğu ilişkiler, jan-
darmaya direnmesi, Rum köylerine saldıran eşkiya Memo'yu des-
teklemesi (Vali de el altından aynı şeyi yapıyordu), bunların hepsi
Ramiz'in Bonkowski Paşa'ya suikast yapabilecek tıynette olduğunu
kanıtlamak için dava dosyasına suç delili olarak yazılmış, Ramiz'in

olay sırasında başka bir yerde olması, suçsuzluğunun kanıtı olarak görülmemiştir. Suçlamaya göre Ramiz'in adamları tekkelerin ve okunmuş kâğıtların en yaygın olduğu mahallelerde ve oraya giden sokaklarda ünlü başkimyageri zaten bekliyordlardı. Ramiz'in bu cinayeti düzenlemesinin nedeni karantinayı engellemek ve adada karışıklıklar çıkmasına yol açmaktır. Böylece Girit gibi Minger'e de batılı güçler müdahale ederek adayı Osmanlı'dan koparacaklardı. Rum köylerini basan çetecileri tam tersi bir amaçla destekleyen Ramiz, suçlamaya cevap bile vermedi. Son sözü sorulduğunda:

“Bütün bu iftiralar, işkenceler siyasi değildir” dedi. “Bu çoraplar kız meselesi, aşk ve kıskançlık yüzünden başıma örüldü.”

“Aştan kastettiği Zeynep!” dedi Pakize Sultan kocası Ramiz'in ifadesini ona naklettiğinde, “Kolağası orada mıydı?”

Damat Nuri, Kolağası'nın karar oturumuna katıldığını ama mahkeme sırasında ortalıkta görülmediğini anlattı karısına. Kolağası'nın Zeynep'e aşkını özellikle Pakize Sultan merakla takip ediyordu. Ramiz'in bu sözleri ikisi için de şaşırtıcı oldu. Ramiz onlara daha çok duygusuz bir serseri ve zorba gibi tanıtılmıştı.

Karı koca Bonkowski Paşa'nın katilinin bulunması konusunda yapılanları odalarında tartışıyorlardı. Tahkikat Heyeti'nin görevlendirdiği memurlar, Vali'nin etkisiyle soruşturmayı Ramiz'in çevresi ve Terkapçılar ve Halifiye tekkelerinin müritleri ve bu tekkelere gidip gelen dükkân sahipleri arasında yürütüyorlardı yalnızca ve nihai bir ipucu bulamamışlardı.

Damat Doktor, Vali'nin hem siyasi önyargılarla davrandığı için diğer ihtimallerin üzerinde durmadığını hem de gerçek ayrıntılar ve şeylerle ilgilenmediğini, yani usul olarak da yanlış yaptığını söylüyordu. Damat Doktor Nuri'ye göre Vali'nin siyasi tahkikat mantığıyla Bonkowski Paşa'yı salgının büyümesini isteyen Yunanistan Konsolosu Leonidis de öldürtmüş olabilirdi! Ya da herkesin suçu Ramiz gibilere atacağını hesaplayıp ona göre davranan bir başka konsolos da olabilirdi cinayetin arkasında.

Pakize Sultan amcasının sevdiği dedektif romanlarının kahramanları gibi davranıp kocasıyla birlikte Bonkowski Paşa cinayetini çözmek için çok akıl yürüttü o günlerde. Ama bazan amcasına olan öfkesiyle Sherlock Holmes'e hiç yakışmayan duygusal bir mantıksızlığa kapılıyor ve hiç düşünmeden cinayeti kötü niyetli amcası Abdülhamit'in işlettirdiğinden emin oluveriyordu. Bir keresinde

kocasının bu gerçeği kabul etmeyip tam tersine amcası için burada hafiyelik etmesini saçma ve küçültücü bulduğunu saklayamadı.

“Her şeyi onun yaptığını, tıpkı Mithat Paşa’nın katli gibi sonra suçu başkalarına yüklediğini hâlâ anlamadığınız için –itiraf edeyim ki– hayret ediyorum size!” dedi. “Hakikaten çok safsınız.”

Damat Doktor, evlenmelerinden beri ilk defa karısının bir sözüne alınıp kalbi kırılınca kendini odadan dışarı attı. Düşüncelere dalınca şehirde gelişigüzel yürümekten hoşlanıyor, sokakların tuhaf sessizliğine kulak veriyor, hastalığın belirtilerini, salgının işaretlerini, insanların bulduğu yeni çözümleri görmek istiyordu. Artık herkesin korkmaya başladığı ağaçların hıştırtısından bile anlaşıyordu. Bazı evlerin bahçe kapıları sıkı sıkıya kapanmıştı ama açık ikinci kat pencerelerinden içerilerde birileri olduğunu anlıyordu insan. Sokaklarda salgının yayılışı ile katilin davranışını birleştiren ağır bir hava, hatta bir ruh vardı sanki. Bazı bahçelerde kap kacağın, sandıkların, küplerin dışarı çıkarıldığını, bir başkasında bir baba oğulun telaşla bir marangozluk ve tamirat işine giretiklerini gördü Doktor Nuri. Bunların salgının büyümesine bir hazırlık olduğunu, belki de baba oğulun evlerini içeriden çivilemeyi planladıklarını düşündü. Hastalık ve salgın hakkında en sıradan şeylere, kuyu çıkırıklarına, kapı tokmaklarına, kilitlere, gaz lambalarına, güneşe çıkarılmış bir kilime bakarak kimsenin fark etmediği ama aslında çok da ortada olan bir şeyi gözleyebilmek istiyordu Damat Doktor.

Cinayet çözmek ile salgını durdurmak arasındaki bu derin benzerliği Vali Paşa’ya anlatabilmek isterdi. Ama akşamüzeri Paşa’yı makamında bir kere daha ziyaret edince, mahkeme kararında kendisini ahlaki olarak en çok öfkeliendiren şeyi sorabildi yalnızca.

“Paşam, gerçek katil midir bu kişi? Yoksa sert sorguya dayanamadığı için mi acaba ‘ben yaptım’ diyor?”

“Hem zatıalınıza çekilen telgraftan, hem de bana gelen irade-i seniyyelerden Padişahımız hazretlerinin katilin derhal bulunmasını çok arzuladıklarını hiç şüphesiz siz de benim kadar biliyorsunuz!” dedi Vali Paşa. “Zaten sizi de bu niyetle hemen yolladılar. Bir vilayette bir cinayet işlenir ve işler büyür de, İstanbul ve Padişah hazretleri işe karışırsa artık valiye söz düşmez. Benim ‘arıyor da bulamıyorum!’ demem eskiden kendi kifayetsizliğimin, vilayete hâkim olmadığının itirafı olarak görüleceği için beni derhal azlederlerdi. Hatta ‘bulamıyorum!’ demeyi bazı eski padişahlar düşmanı gizlemek ve

Padişah’a kafa tutmak niyetli düşmanca hareket diye görür, benim kafamı keserlerdi!”

“Artık öyle değildir. Tanzimat’tan sonra cemaat değil, vatandaş sorumludur. Padişah hazretleri beni asıl bu yüzden yolladılar.”

“Devlet böyle mühim bir meselede sorumlunun kim olacağına kendi karar vermelidir,” dedi Vali. “Aksi takdirde küçük ayrıntılara, çarşıya, pazara hâkim olan ekalliyet bundan yararlanır. Biz katili bulduk bile. O da kâmilen suçunu itiraf etmiştir.”

“Padişah hazretleri, Bonkowski Paşa’nın suçlusunun böyle bulunmasını istemiyorlar.”

“Zat-ı Şahane’nin neyi, nasıl istedikleri konusunda sanki bilhassa bir malumatınız var gibi konuşuyorsunuz.”

“Evet öyle” dedi Damat Doktor. “Haşmetmeab tıpkı Sherlock Holmes hikâyelerinde olduğu gibi Bonkowski Paşa’nın gerçek katilinin cinayetin ayrıntılarına bakarak, delillere dayandırılarak bulunmasını istiyorlar. Dayak ve işkenceyle değil.”

“Sherlock Holmes kimdir?”

“Önce delilleri toplayan, sonra bunları evinde mantık ile yan yana getirip cinayeti çözen İngiliz hafiyedir. Zat-ı Şahane bu cinayeti tıpkı Avrupalılar gibi, katili ipuçlarından bularak çözmemizi istiyorlar.”

“Zat-ı Şahane İngilizlerin muvaffakiyetlerini takdir eder ama kendilerinden hazzetmez. Bunu da mantığa dahil ediniz.”

Vali’nin bu son sözünün kehanetimsi bir yanı olduğunu okurlarımızı meraklandırmak için ekleyelim.

25. BÖLÜM

“Sherlock Holmes gibi” derken Abdülhamit neyi kastediyordu? Doktor Nuri evlenmeden önce bu ifadeyi ilk, Padişah’ın kendi ağzından işitmişti. Hikâyemizin daha iyi anlaşılması için Padişah Abdülhamit hakkında 19. yüzyılın ikinci yarısı Osmanlı tarihi uzmanlarının hepsinin bildiği bir gerçeği kendimize hatırlatalım: Son büyük Osmanlı Padişahı polisiye romana meraklıydı. Yıldız Sarayı’ndan çıkmaktan korkan Abdülhamit, bellibaşlı dünya gazeteleri ve dergilerinin çoğuna aboneydi ve yeni kitapları ve düşünceleri takip

etmeye çalışıyordu. Mabeyn'de açtırdığı bir Tercüme Odası'ndaki memurlar siyasi yazılarla birlikte, bilim, teknoloji, mühendislik ve tıp konularındaki gelişmeleri anlatan haberleri ve kitapları da Padişah için çevirirlerdi. En son 1897 Japon-Rus Savaşı, Jül Sezar ve bulaşıcı hastalıklar konusunda üç Fransızca kitap çevrilmişti. Ama Tercüme Odası'nın memurları en çok Padişah'ın asıl merakı olan hafiye romanlarını çevirmekle meşgullerdi.

Bazan Padişah yeni tanıdığı bir polisiye yazarının (Eugène Bertol-Graivil, Edgar Allan Poe ya da Maurice Leblanc) diğer kitaplarını çok merak eder, ya da zaten sevip bildiği bir yazarın (Émile Gaboriau, Ponson du Terrail) yeni bir romanının yayımlandığını Paris elçisi Münir Paşa'dan haber alır ve postayla acele yollanan kitabı (Paris elçisinin bir diğer görevi, hatıralarında anlattığı gibi, Bon Marché mağazasından Padişah'a iç çamaşırı almaktı) İstanbul'a gelir gelmez kâtipler tercüme etmeye başlarlardı. Pakize Sultan'ın mektuplar yazdığı büyük ablası Hatice Sultan'ın Mabeyn kâtibi olan müstakbel kocası da zaman zaman Fransızcadan aceleyle bu tarz çeviriler yapmış, Padişah'a akşam okunacak romanı yetiştirmeye çalışmıştı. Padişah'ın İngilizce çevirmenleri de vardı. *Strand* dergisinde Abdülhamit hakkında çıkan bir yazıyı (Kızıl Sultan, müstebit vs!) Türkçeleştiren çevirmen aynı yaprağın arkasındaki Sherlock Holmes hikâyesini ("Mühendisin Başparmağı") bir sezgiyle çevirince Padişah okuyup sevmiş ve yazar Conan Doyle'u takibe almıştı.

Mabeyn'in çevirmenlerinin işe yetişemediği zamanlarda İstanbul'un ünlü kitapçıları aracılığıyla profesyonel kitap çevirmenleri de işe çağırılırdı. Abdülhamit'ten nefret eden Jöntürkler, ihtilalciler, özgürlükçüler ve gazeteciler bilmeden onun için roman çevirmişlerdir. Padişah'ın herkesi hapse tıkıp, her şeyi yasaklayan bir müstebit olduğunu söyleyen muhalifleri ve iyi Fransızca bilen ve ona "Kızıl Sultan" diyen Rum ve Ermeni tıp öğrencilerinin bazıları işin içyüzünü tahmin ederek bazıları da yalnızca Ermeni kitapçı Karabet için çalışıyorum zannederek Padişah'a çevirmenlik yaptılar. Abdülhamit bazan da *Üç Silahşörler*, *Monte Kristo* gibi klasik romanları tam metin çevirtir, geceleri okutturur ve bu kitaplarda sakıncalı yan varsa ya bütün kitabı ya da bazı sayfaları kendisi bizzat sansür ederdi. Bu çeviriler Cumhuriyet döneminde "Abdülhamit için çevrilmiştir" reklam notuyla yayımlanırken sansürlü kısımlar da atlanmıştır.

II. Abdülhamit'in saltanat yılları dedektif ve polisiye romanının Fransa'da keşfedildiği ve İngiltere'de yükseldiği ve çevirilerle bütün dünyada okunmaya başladığı dönem olduğu için, bugün İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi'nde bulunan bu beş yüz çevrilmiş kitabın küçük bir "polisiye romanın başlangıç yılları" kütüphanesi oluşturduğunu söylemek yanlış olmaz.

O günlerden yüz küsur yıl sonra, Türkiye Cumhuriyeti'nde siyasi iktidarın Abdülhamit'i müstebit ama halkın sevdiği milliyetçi ve dindar bir padişah diye övgüyle tanıttığı ve yeni hastanelere adını verdiği günlerde tarihçiler bu polisiye romanları inceleyerek hayranlık duydukları Padişah'ın polisiye zevkini belirlediler. Otuz üç yıl tahtta kalacak son büyük Osmanlı Padişahı polisiye romanda melodramatik rastlantılardan (Eugène Sue'nün *Paris'in Esrarı*) ya da polisiye hikâyeyi ve mantığı arka plana iten ucuz aşk hikâyelerinin araya girmesinden (Xavier de Montépin) hoşlanmıyordu. Hikâyede akıllı dedektifin, devlet ve polisle işbirliği halinde, çeşitli muhbir raporlarını dikkatle okuyarak, suçluyu zekice teşhis edip sorunu çözmesinden zevk alıyordu en çok.

Abdülhamit bu romanları kendi okumuyordu. Padişah'ın itima-dını kazanmış sesi güzel bir kâtip, bir eski saraylı, gece Padişah'ın yatağının az ötesindeki bir paravanın arkasından ona kitabı okuyordu. Bu okuyucu bir dönem onu giydiren kuşatan esvapçıbaşısı idi, daha sonra güvenilir Mabeyn paşaları okuyucu olmuşlardı. Abdülhamit uyumak üzereyken, "kâfi" diye yatağından seslenir ve az sonra uyuyakalırdı. Ya da itimat kazanmış saraylı okuyucu, uzun sessizlikten cihanın temeli Padişah hazretlerinin uyuyakaldığını anlar, parmak uçlarına basarak paravanın arkasından çıkar giderdi. Polisiye roman bitince, kâtip son sayfaya, tıpkı bakıp sevdiği bir manzara resmine kırmızı mürekkeple "görüldü" damgası vuran Çin İmparatoru gibi, "okundu" diye bir not düşerdi. Çünkü bütün evhamlılar ve kindarlar gibi hafızası çok güçlü olan Abdülhamit aynı romanı yedi yıl sonra ikinci kere okumaya kal-kan bir kâtibi önce Mabeyn'den uzaklaştırmış, sonra İstanbul'dan Şam'a sürmüştü.

Doktor Nuri Bey, Padişah'ı Yıldız Sarayı'nda görmeye ilk gidişinde bu hikâyelerin çoğunu biliyordu. Sarayda beklerken Doktor Nuri, Padişah'a –tahmin ettiği gibi– kendisini hem Tıbbiye-i Şahane'nin Fransız hocalarının yani Prof. Nicolle'ün ve Prof. Chante-

messe'in hem de Bonkowski Paşa'nın övdüğünü, bu sayede Zat-ı Şahane'nin onayıyla, V. Murat'ın hastalığı bir türlü geçmeyen yaşlı karısını görmesine, haremine girmesine izin çıktığını, orada da Pakize Sultan ile karşılaştıktan sonra hakkında araştırma yapıp evlenmesine izin verildiğini, hatta bu evliliğin teşvik edildiğini, Pakize Sultan'ın ablası Hatice Sultan'ın nişanlısından bir kere daha işitti. Padişah kendisi hakkında her aşamada uzun tahkikatlar yaptırmış ve mikrobiyoloji ve laboratuvarlar konusundaki tecrübe ve bilgisinden de etkilenmişti.

Abdülhamit'in kendisini kabul edeceği gün Mabeyn'de onu karşılayan, büyük abla Hatice Sultan'ın müstakbel kocası, zannedildiğinin aksine Zat-ı Şahane'nin çok az kişiyi görüşmeye kabul ettiğini, sadrazamların, seraskerin ve en büyük devletlerin elçilerinin kapıda saatlerce beklediğini, kendisine verilen vaktin büyük bir iltifat olduğunu ona dikkatle anlatmıştı. Buna rağmen Doktor Nuri, Saray'da bir odada yarım gün bekletildi. Bir ara Misafirhane-i Hümayun'a buyur edileceği, Haşmetmeab'ın kendisini ancak ertesi gün kabul edebileceği, akşam Saray'da kalmasının daha uygun olacağı söylendi. Doktor Nuri'nin kafası bir yandan Pakize Sultan ve padişah kızıyla evlenmenin hayalleriyle meşguldu, bir yandan da Yıldız Sarayı'na çağrılan ve bekletilen pek çok genç doktor gibi her an tutuklanabileceğini düşünüyordu. Eski padişahın kızıyla evlenme hayaliyle gittiği sarayda tutuklanır, hapse konursa, annesi, yakınları, doktor arkadaşları şaşmazlardı buna.

Derken bir Mabeyn kâtibi içeri girdi ve Zat-ı Şahane'nin doktoru kabul edeceğini bildirdi. Kambur kâtinin peşinden hafif yokuşlu bir yoldan çıkıp tek katlı bir daireye girdi. Doktor Nuri çevrelerinde yaverler, kâtipler ve harem ağalarından oluşan bir kalabalık olduğunu gördü. Ama Padişah Abdülhamit hazretleri ile karşılaştığı odada bir tek Mabeyn Başkâtibi Tahsin Paşa vardı.

Padişah'a bakmak genç doktoru sanki yoruyor hatta korkutuyordu. Aklının önemli bir kısmı, "evet şimdi Abdülhamit Han hazretlerinin, büyük, erişilmez Padişah'ın huzurunda" olduğunu söylüyor, başka da bir şey düşünemiyordu. Padişah'a yerlere kadar eğilerek selam verdi, kemikli, küçük, sıcak elini öptü. Koyu neft rengi kalın kumaştan perdeler, halılarla kaplı oda yarı karanlıktı. Damat Doktor hiç düşünmeden Padişah'ı dinliyor ve sürekli "yanlış bir şey yapmaması gerektiğini" kendine söylüyordu.

Abdülhamit önce durumu özetleyen bir şeyler söyledi. Yani biraderinin hareminin ve torunu Hanım Sultan'ın iyileşmesinden çok memnun olduğunu, bunun Nişantaşı'ndaki Bakteriyolojihane'nin imkânları sayesinde gerçekleşmesinden daha da memnun olduğunu, üstelik bu hastalığın hayırlı bir başka şeye “vesile” olmasının da kendisini çok sevindirdiğini ifade etti. Pakize Sultan bu konuşmayı daha sonra kocasına yeniden yeniden sorup anlattıracaktı. Çünkü Pakize Sultan'a göre bu sözler Abdülhamit'in, ağabeyi V. Murat'ın sarayda hapis üçüncü kızını da evlendirerek rahatladığını, onları yirmi beş yıl küçük bir sarayda hapis tuttuğu için duyduğu suçluluğun da işte bu kadarcık olduğunu gösteriyordu.

Üç kız kardeşin Mabeyn'de sergilenen çeyizinden ve diğer evlilik hazırlıklarından bir şikâyet olmadığından emin olunca Padişah, Doktor Nuri'ye asıl merak ettiği konuyu açtı ve Hicaz Karantina Teşkilatı hakkında tafsilatlı sorular sordu. Bu, Doktor Nuri'nin yedi yıl önce gidip hayatının beş yılını verdiği bir konu olduğu için, bildiği her şeyi lafını sakınmadan anlatmaya başladı. Padişah da onun heyecanını görmüş, memnun olmuş, dürüstlüğüne teşvik eder bir havaya girmişti. Abdülhamit'in bakışları yumuşak, hali yorgun, lakin ilgisi ve dikkati tamdı. Damat Doktor'un heyecanı azalmıştı; kalbi hâlâ hızlı atıyordu ama artık korkmuyordu. Doktor Nuri, bir ilhamla Padişah'a önce Hindistan'dan hacıları getiren İngiliz gemilerinin kaptanlarının yolsuzluklarını anlattı. Koleradan ölenlerin gömülmesindeki zorlukları ve Mekke Şerifi ve ailesinin hacılara misafirhane diye gösterdikleri yerlerin hastalık yuvası olduğunu kendini tutamayarak ayrıntılarıyla hikâye etti. Çok kısa bir zaman önce bütün bu kötülüklerin nedeni olarak gördüğü Abdülhamit'e şimdi bu kötülükleri düzeltebilecek tek kişiymiş gibi baktığını bir an düşündükten sonra, acilen düzeltilmesi gereken iki konuyu daha açıyordu ki Padişah sözünü kesti.

“Hüsn-ü halinizi, methinizi çok işittim!” diye büyük iltifat etti cihanın temeli Padişah sonra genç doktora. Sanki bütün bu felaketler ancak Padişah'ın genç doktoru takdir etmesine vesile oldukları için önemliydi. “Şimdi bana mikroplara dair ne malumatınız varsa söyleyiniz.”

“Bütün hastalıkların mikroplardan geldiğini” söyledi genç doktor. Padişah'ın İstanbul'a çağırıldığı kolera ve karantina doktorlarına çok masraf ettiğini, Nişantaşı'ndaki Bakteriyolojihane'nin kurul-

masıyla gurur duyduğunu bildiği için, bu laboratuvarın Paris'ten sonra dünyanın en mükemmel laboratuvarı olduğunu eklemeyi unutmadı. Gururlu bir ifadeyle hafifçe tebessüm etti Padişah. Orada ders veren iki Fransız doktordan, “doktor Şantmes ve Nikol'den bütün doktorların ve tıp öğrencilerinin çok şey öğrendiğini” söyledi Doktor Nuri. Üç gün önce Zat-ı Şahane'ye bulaşıcı hastalıklar üzerine Fransızcadan çeviri bir kitap okunduğunu, Padişah'ın bazı yerleri tekrar tekrar okutturduğunu ve en son fenni ve tıbbi icat ve ilimlere meraklı olduğunu bildiği için, “Efendimiz hazretleri, kolera, sarı humma, cüzam gibi hastalıkların sırrı mikroplar, bakterilerdir elbette” diye açtı konuyu. “Ama salgınları söndürmek için artık yalnızca bakteriyoloji (tam bir Fransız gibi söylediğini düşünüyordu bu kelimeyi) kâfi değildir, şimdi İngilizler bir de pek mühim bir salgın ilmi, ‘epidemioloji’ diye bir şey keşfetmişlerdir.”

Padişah'ın kendisini dikkatle ve merakla dinlediğini görüp Tahsin Paşa'nın bakışlarından yanlış bir şey yapmadığına emin olduktan sonra Doktor Nuri konuya devam ederek, epidemioloji ilminin kırk beş yıl önce Londra'daki kolera salgını sırasında icat edildiğini anlattı. Londra'daki salgın sırasında bütün doktorlar, sokak sokak dolaşıp hastalıklı evleri kordon altına aldirmaya, ölülerin eşyalarını yaktırmaya çalışırken, bir doktor herkesin yaptığından başka bir şey yapmış: Şehirden gelen bütün bilgileri büyük bir Londra haritası üzerinde işaretlemeye başlamış. “Kısa sürede büyük çeşmelere yakın olan evlerde koleranın daha çok yayıldığını, yeşil renkli işaret lekelerinden, bu doktorun işaretlemesi üzerine anlıyorlar” diye devam etti heyecanlı Doktor Nuri. “Haritaya dikkatle bakınca, bir sokakta herkes koleraya yakalanırken, diğer sokaktaki bira fabrikasındaki işçilere hiçbir şey olmadığı” çıkıyordu ortaya. “Doktorlar bunun nedenini araştırıyorlar ve bira fabrikasında çalışanların belediye çeşmesinin suyundan değil, bira fabrikasının kaynatılmış kendine mahsus suyundan içtiklerini öğreniyorlar. Böylece kolera'nın kaynağının sanıldığı gibi, mahallelerin nemli ve pis havası ya da kanalizasyon şebekesi, hatta herkesin kendi özel kuyusu değil, şehrin su şebekesi ve çeşmelerle dağıtılan şehir suyuna pislik karışması olduğunu anlıyorlar” diye anlattı damat adayı Doktor Nuri. “Efendimiz hazretleri, yani epidemioloji doktoru hastalığın yayılışının sırrını hastaları muayene ve tedavi ederek değil, odasından hiç çıkmadan masa başında haritaya bakarak buluyor!”

“Tıpkı Sherlock Holmes gibi!” dedi sarayından hiç çıkmayan Abdülhamit bunun üzerine.

Tarihimizin bu çok önemli ifadesini Osmanlı Padişahı o sıralarda kendisine okutturduğu polisiye romanların etkisiyle söylemişti elbette. Asıl kastettiği de, karmaşık bir sorunu sahada değil, olaydan uzakta, masa başında mantıkla çözmekti. (Abdülhamit 1897 Osmanlı-Yunan Savaşı’nı Yıldız’daki masasından telgraflarla yöneterek kazanırken ilk Sherlock Holmes ciltleri yayımlanıyordu.)

Tam bu önemli sözü Zat-ı Şahane’nin söylemesinden sonra Mabeyncibaşı Tahsin Paşa, Padişah’a sokuldu ve bir kâtip görüşmenin bittiğini Doktor Nuri’ye bildirdi. Böylece bu söz önemli bir yeni mana kazandı. Doktor Nuri, geri geri giderek ve içinden geldiği gibi temennalar ederek salondan çıktı. Yaşadığı karşılaşmanın uzun bir süre etkisinde kaldı.

Abdülhamit, “Tıpkı Sherlock Holmes gibi!” derken neyi kastetmişti? Evlilik ve düğün günlerinde Damat Nuri ile Pakize Sultan, Padişah’ın bu önemli sözü üzerinde durup düşünmeye vakit bulamışlardı. Mabeyn’deki roman çevirmenlerinden biri Pakize Sultan’ın mektup yazdığı ablası Hatice’nin kocası yani eniştesi olacağı için Padişah üçüncü damada belki de bir latife yapmış olabilirdi.

“Sherlock Holmes gibi” sözünü Damat Doktor Arkaz’daki salgını önlemek, orada öldürülen başkimyagerin katilini bulmak için görevlendirilince pek çok kereler hatırladı. Abdülhamit, çok sevdiği Bonkowski Paşa’nın katilinin Sherlock Holmes’ün usulüyle bulunmasını istiyor olmalıydı.

“Sherlock Holmes gibi” sözüyle kastedilen şeyi Doktor Nuri, Vali Paşa ile pek çok kereler, hem Bonkowski cinayeti için hem de genel olarak yani kuramsal ama aynı zamanda da gerçek bir faaliyet olarak tartışmak zorunda kaldı. Bu tartışmalarda Bonkowski Paşa’nın katilini ararken Vali’nin tuttuğu yolun, uyguladığı “metod”un yanlış olmasıydı asıl konu. Paşa, Ramiz’le birlikte gözaltına aldırıldığı üç kişiden birine, Bonkowski Paşa’yı öldürdüğünü işkenceyle itiraf ettirmişti. Zanlı sopalarla dövölmekten, kerpeten işkencesi ve uykusuzluktan her an zaten ölecek gibi olduğundan, pek çoklarının bu durumda yapacağı gibi suçu üzerine almış, kendisine emir verenin Ramiz olduğu yalanını kabul etmiş, böylece Vali’nin affına uğrayacağını hayal etmişti. Ama Vali’nin özel af vaadi (işkencecinin uydurduğu bu sözden Vali’nin haberi bile yoktu)

olmasa da o kadar ezilip hırpalanmıştı ki bu sanık, geceleri sokak sokak gezip cami avlularına, çeşmelere, duvar diplerine, yatırlara ve tabii kapı tokmaklarına veba bulaştıran kişinin de kendisi olduğunu söylemeye hazırdı.

Vali ile Doktor Nuri arasındaki gerginliğin bir nedeni de Doktor'a danışılmadan kararlar alınmasıydı. Vali Sami Paşa'nın alelacele bir kararla kendisini bir yükten kurtardığını yani onun namına cinayeti çözdüğünü ima eden sözler söylemesi Doktor Nuri'yi öfkeliendiriyordu. Pakize Sultan'ın ablasına yazdığı mektuplarda Vali ile hafifçe alay edilmesine, işgüzarlığı ya da yapmacıklı halinin iğnelenmesine rağmen, çalışkanlığı, devlet adamlığı ve sorumlulu haline ilk başlarda bir saygı hissediliyordu. Ama gün geçtikçe Damat Doktor Nuri, Vali'nin keyfi davranıp Ramiz'le adamlarını İstanbul'a sormadan idam etmesinden ve bunun Şeyh Hamdullah'ı yeminli bir karantina ve vali düşmanı yapmasından korkuyordu.

Düvel-i Muazzama etkisiyle batılılaşan Osmanlı hukuk düzenine göre 1901 yılında İmparatorluktaki bütün idam cezaları İstanbul'daki yüksek mahkeme tarafından onaylanmalıydı. Ama bunun savaş, isyan, iletişimsizlik ve vakitsizlik gibi pek çok istisnası vardı. İmparatorluk orduları bir yerlerde sürekli savaştığı ve sürekli ayrılıkçı azınlık isyanlarını adam asarak bastırmaya çalıştığı için, valilerin İstanbul'a sormadan ibret olsun diye bir gecede adam asmaları neredeyse kural olmuştu. Bazı valiler İstanbul'un onay vermeyeceği idam cezalarını da kimseye haber vermeden gece yarıları infaz eder, İstanbul'daki yüksek mahkemeyi devlette iki ayrı görüş olmasın diye kararı onaylamaya zorlardı. Pek çok ayrılıkçı Rum, Sırp, Ermeni ve Bulgar (sıra Arap ve Kürtlere henüz gelmemişti) anarşist ve eşkıyasının (şimdiki deyişle "teröristinin") idamı bu yolla, İstanbul'un resmi onayı alınmadan infaz edildiği için, Abdülhamit, kendisini azınlık ve insan hakları, fikir özgürlüğü ve hukuk reformu sözleriyle sıkıştıran İngiliz ve Fransız elçilerini bu haksız ve zalim kararı onaylamadığını, valiyi görevden hemen alacağını söyleyerek yatıştırırdı. İdamların aslında kendisine ve İstanbul'a sorulmadan infaz edilmesini tercih ederdi Padişah.

Osmanlı yönetimi bürokratları ve askerleri ücra vilayetlerde nüfusça azınlıkta oldukları için idamlar zindan avlularında, garnizon hapisanelerinde kimseye gösterilmeden sessizce infaz edilir, ahaliye ve önemli kişilere daha sonra haber verilirdi. Ama şimdi Vali Sami

Paşa, belki de Müslümanların adada çoğunluk olduğunu görmenin verdiği mutluluk ve güvenle, üç darağacını Vilayet Meydanı'nda kurdurmaktan söz ediyordu. Pek çok gözlemci adada ilk asılacakların Müslümanlar olmasına dikkat çekmişlerdir. Vali'nin cellat arattırdığını ve halka açık idam törenine konsoloslar için özel balkon yaptırılacağını her işitişinde Doktor Nuri bir bahaneyle lafı oraya getirip bunun yanlış bir şey olacağını Vali'ye bir kere daha söylerdi.

“Allah, Allah,” demişti Vali bir keresinde cevap olarak alaycı bir havayla. “Bütün şehir bizim Bonkowski Paşa'nın katilini yakaladığımızı biliyor. Zat-ı Şahane'nin çok takdir ettiği başkimyagerin karantina gayretini bozmak için öldürüldüğünü de herkes biliyor. Şimdi bu adamı İngiliz hafiyesi Sherlock Holmes usulüne göre serbest bırakırsak, bundan sonra kimse Vali'yi, karantina yasağını ciddiye alıp dinler mi?”

Bir başka seferinde de şöyle demişti: “Herkesin eşit olması, cemaatin değil, ferdin sorumlu olması, Avrupai hükümler, hürriyetler, bunlar hep güzel şeyler... Ama Tanzimat, Avrupai reformlar netice itibarıyla Osmanlı memleketindeki gayrimüslim tebaayı, Hristiyanları daha da kuvvetlendiriyor. Haşmetmeab Kanun-i Esasi'nin, hürriyetlerin, reformların ve vatandaş haklarının ümmet-i Muhammet'in ve şeriatın yararına olmayacağını görerek hemen onları uygulamadan kaldırdı. Öyle değil mi?”

26. BÖLÜM

Gemilere karantinanın başlamasından önceki son akşamüstü saatlerinde rıhtımda o kadar hareketli bir kalabalık vardı ki, İstanbul Caddesi'ndeki dükkânlar gece yarısına kadar kapanmadı. Bazı tarihçiler kalabalıkta ilk defa bir “Mingerlilik bilinci” olduğundan söz etmişlerse de bu mesnetsiz bir abartıdır. Pakize Sultan'ın naklettiklerine göre o akşam rıhtımda bir “milli şuur” değil, tam tersine kararsızlık ve telaş hâkimdi. Adanın Rumları ve okumuş yazmış Müslümanları bir felaketin eşiğinde olduklarını akıllarının bir yanıyla derinden algılıyorlardı artık ama çoğu zaman bunu gözlerinin önünde canlandıramıyorlardı. Bazısı düşünürse felaketin

korkunçluğuna dayanamayacağı için onu düşünmekten kendiliğinden kaçıyor, derken yaklaşan korkunç günleri hiç de istemeden yeniden düşünüyor, derken komşunun ölümü de konuyu kafasına kazıyor ve o komşu gibi karısının, kızının ve tabii kendisinin ölecek olması kişiye o kadar acı geliyordu ki, bunu kabul edemiyor ve düşünmekten vazgeçiyordu.

Bir de hayal güçleri zayıf olduğu için korkmayanlar vardı: Yirmi bir yıl dışarıdaki dünyayı düşlemiş olan Pakize Sultan'a göre bu kişilerde geleceklerini sahne sahne gözlerinin önünde canlandırma, bununla mutlu ya da mutsuz olma yeteneği diğerlerine göre kısıtlıydı. Karı koca bu tür yüksek mevzuları tartışırken, arada pencereye yürüyüp rıhtımdaki kalabalığı seyrediyorlardı. Limanda ve denize inen sokaklarda adadan kaçmak isteyenlerden çok daha büyük bir kalabalık vardı. Yaklaşan felaketin büyüklüğünü görerek evlerinde duramayanlardı bunlar. Veba ve ölüm korkusu onlara o kadar ağır geliyordu ki evlerinde duramıyor ama bu sefer kalabalığa karıştıkları için de vebaya yakalanabileceklerini sarhoş gibi hissediyorlardı.

"Şunların haline bakınız!" dedi Vali Paşa Doktor Nuri ile makamında buluştuklarında. "Bunların asıp kesmekten başka bir şey dinlemeyeceklerine dair artık bende maatteessüf kuvvetli bir kanaat oluşmuştur!"

Herkesi ayaklandıran, limana indiren huzursuzluk Vali Paşa'nın da içinde kaynıyordu. Ada, bu akşam, onu terk edenler ile burada kalanlar olarak ikiye ayrılıyordu. İster Rum olsunlar ister Müslüman burada kalanlar sanki asıl adalıydılar. Ötekiler savaş günü ricat edip evlerine dönenlerdi.

Vali Paşa o tarihi son gün kalabalığını, boş arka sokakları ve hırsızların şimdiden soymaya başladığı boş bahçelerdeki konakların halini de görmek istiyordu. Damat Doktor Nuri ve koruması Kolağası'nı zırhlı lando arabasına bindirdi ve şehirde gezintiye çıkardı. İlk başta niyetleri rıhtımdaki telaşlı kalabalığı görmek, ölçmek, anlamaktı. Ama Vali'nin uyarısıyla bu daha uzun bir teftiş gezisine çevrildi.

Ora ve Hrisopolitissa Mahallesi'ndeki eski zengin Rum ailelerinin önde gelenleri, taş ticareti zengini Aldoniler ve Kuzey'de köyleri olan ve hastane, okul ve diğer hayır işlerine destek olan Mimiyanoslar da (panjurları kapalıydı) adadan ayrılmışlardı. Lando

arabası ve arkasındaki muhafızlar Hamidiye Caddesi'nden gümrüğe doğru kıvrıldılar. Gemi acentalarının önünde kuyruklar oluştuğunu, limanda ve limana inen sokaklarda yoğun bir telaş olduğunu ama otellerin kalabalık bahçelerinde, Avrupai kahve salonlarında müşterilerin hâlâ oturduklarını ve eski gazeteleri okuduklarını gördüler. Arkaz'ın üç eczanesinden en büyüğü Pelagos taleplere karşılık veremediği ve patron Mitsos öfkeli müşterilerle ağız dalaşına girmek istemediği için kapanmıştı. Splendid ve Levant otelleri, girip çıkan şapkalı tıraşsız adamlar ve fesli beylerin üzerine hâlâ pompayla ilaçlı su püskürtüyorlardı. Marsilya gemilerinden çıkan ve İzmir'den gelen sigaraları, çikolataları ve mobilyaları satan Bazaar du Îsle mağazasının ve pahalı İstanbul Lokantası'nın önünde de aynı ilaç püskürtücülerini gördüler. Arka mahallelerin hali de aynıydı. Kimisi dükkânını açmamış, kimisi evini kilitleyip kaçmıştı. Hastalığın bütün sokaklara işlediği, iyice derinlere sirayet ettiği, karantina kararlarını hemen başarıyla uygulamasalar bile bir sonuç almalarının çok zor olacağı belliydi.

Kendilerini evlerine hapsetmek ya da ücra bir yerde saklanmak isteyenler, dükkânlardan peksimet, un, nohut, mercimek, kurufasulye ne bulabilirlerse satın alıp bir köşeye yığdıkları için bakkallar, zahireciler durumdan şikâyetçi değildiler. Vali pek çok bakkalın ve fırının malını sakladığını, saklamayanların da fiyatlarını hemen artırdığını biliyordu. Şimdilik fiyat artışlarına karaborsacılık denemeyeceğinden ama bir süre sonra karaborsanın mutlak başlayacağından söz ettiler. Arada susuyor ve gözleri at arabasının pencerelerinden akan görüntülere dalıyordu. Sokaklara felaket havasını veren asıl şey okulların kapanmasıydı. Salgında anasını babasını kaybetmiş başıboş Müslüman çocukların sayısının arttığını da işitmişti Vali. Arabacı Zekeriya'nın sürdüğü lando dik bir yokuşa ağır ağır ilerlerken birinin piyanoda Chopin çaldığını duydular; pencerelerinde açmakta olan Minger gülleri, küf ve çam kokulu sarmaşıklar, tavşankulakları bir anlığına belirip kayboluyordu.

Vali Paşa beş yıldır yönettiği şehri hiç bu kadar kederli görmemişti. Her bahar portakal ağaçlarının çiçeklendiği, sokakların hoş bir hanımeli, ıhlamur ve gül kokusuyla koktuğu, kuşların, böceklerin, arıların birden ortaya çıktığı ve martıların damlarda telaşla çiftleştiği günlerde şehirde hissedilen hareketin ve neşenin yerini bir sessizlik ve endişe almıştı. İşsizlerin, serserilerin oturup

gelip geçene laf attığı köşelerde, beyefendilerin gülüşerek dedikodu yaptığı sokak kahvelerinde, Rum madamların ve uşakların bahriyeli elbisesi giyen çocukları gezdirdiği kaldırımlarda ve Vali'nin Hamidiye Parkı ve Park du Levant adıyla hizmete açtığı şehrin iki Avrupalı parkında kimsecikler yoktu. Lando şehrin içerisinde ağır ağır ilerlerken üç yolcu karaborsaya karşı önlemden tecrit yerinin güvenliğine, bütün konuları uzun uzun konuştular: Öksüz ve yetim kalan çocuklara yer bulmak, boş evlere giren hırsızlar, Kolağası'nın bölüğüne gönüllü bulmak ve Fransız konsolosunun neden bu kadar kızgın olduğunu anlamak önemliydi. Bütün evler mutlaka taranmalıydı; üzerine Türkçe, Rumca küfürler yazılmış karantina ilanları örtülmeliydi; toplanan fare leşleri anında belediye binasının arkasında yakılmalıydı; Cuma namazlarından ve kalabalık namazlardan önce avlu girişlerinde değil, cami girişlerinde dezenfektasyon yapılmalıydı; hakkında sürekli şikâyetler gelen terbiyesiz pompacı işten el çektilirse iyi olurdu.

Ama o gün adadan karantinaya alınmadan ayrılacak son gemilerden birine binme telaşına kapılan kalabalığın aşırılıkları en büyük tehlikeydi. Rıhtımda toplanıp gemi bekleyen korkulu insanların telaşını bugün haklı buluyoruz. Çünkü antibiyotiklerin henüz keşfedilmediği 1901 yılında veba salgınına bir bireyin göstereceği en doğru tepkinin kaçmak olduğunu biliyoruz. Öte yandan bu haklı tutum, seyahat acentalarının ticari yaygarasıyla tuhaf bir ruh haline doğru evrildi. "Herkes kendi canını kurtarsın!"dır bu ruh hali. Vali, Damat Doktor ve Kolağası şehir insanının yavaş yavaş bu bencil çaresizliğe sürüklendiğini, bir dayanışma ve ortak bir ruh halinin yaratılamadığını görüyorlardı. "Eğer adada Rum Ortodokslarla Müslümanlar, devlet ile vatandaş, okumuş zengin ile fakir fukara göçmenler arasındaki öfke ve haset olmasaydı ve ortak bir milli ruh yaratılsaydı, karantina ta baştan tutardı" yolundaki görüşe katılıyoruz. Adadan hemen kaçan kişilerin hem en "egoist" ruh hali içinde olduklarını hem de mantıklı davrandıklarını hatırlatmak isteriz. Oysa o günlerde karantinacıların ve Vali'nin aradığı şey dayanışma ve fedakârlıktı. Büyük gemi şirketlerinin temsilcileri konsolos sıfatıyla Karantina Heyeti'nin içindeydiler ve karantinayı sırf kendi çıkarları için ama sözümona insani sebeplerle bir gün geç başlatarak aslında kendilerine gemi kaldırıp para kazanma fırsatı veren önemli saatler açmışlardı. Başta Messageries Maritimes,

yorlardı. Adanın kırsal kesimlerinde evi, ahababı, tanıdığı olmadığı halde Arkaz'ı terk edip köylerden vebalı diye kovulan ya da zaten köylerde yer aramadan dağlarda, tepelerde, orman köşelerinde Robinson Crusoe misali yaşayan birkaç kişinin varlığını yayımlanmış hatıralardan biliyoruz.

Tarifeli gemilerden *Bagdat* vaktinde gelmiş, yolcu haddi olan beş yüzü tam iki buçuk kere aşarak bin iki yüz elli yolcu almıştı. Ondan sonra geleceği ilan edilen beş gemiden hiçbirisi gelmemişti ama hâlâ geleceği söyleniyordu. Öte yandan hangi şirketin olduğu belli olmayan bir tekne limana doğru yaklaşmış ama oldukça açıkta demirlemişti. Lando Vali'nin uyarısı üzerine Hamidiye Caddesi'ne çıkıp meydanın köşesinde durdu. Vali gözlerini kısıtı ve limandaki hareketi arabanın küçük penceresinden anlamaya çalıştı. Limandan ayrılan yüklü bir sandal açıktaki gemiye doğru hızla ilerliyordu. Sandıklar ve yolcularla doluydu. Sahildeki kalabalık bağırıp çağırarak sandalı izliyordu. Sahildekilerin itirazlarına rağmen gemiye doğru giden sandalın kürekleri Arap Feneri'nin hemen açığında yavaşlayıp durdu ve sandal dalgalarla sallanarak beklemeye başladı. Bir süre sonra sandıklar, sepetler, bavullarla yüklü bir at arabası Kale yönünden paldır küldür rıhtıma geldi ve Ortodoks bir ailenin şapkalı üyeleri, kız, erkek pek çok çocuk, uşaklar, yanaşmalar sanki veba paniğinden şimdi haberdar olmuşlar gibi rahat hareketlerle arabadan indiler. Derken bir tulumbacı memur onlara yaklaştı ve üzerlerine ilaçlı su pompaladı. Kısa sürede arabacı ve hamalların da katıldığı bir tartışma başladı.

“Doktor İlias adadan ayrılmak için çok ısrar etti” dedi Vali bakışlarını pencereden gördüklerinden ayırmadan. “Meselenin bilet bulmak ya da karantinayı idare etmekten daha vahim olduğunu kabul edemiyor. Zat-ı Şahane onun adada kalmasını istiyorlar. O ise Garnizon'dan çıkmaya bile korkuyor. Yarın sabah sizin neferlerin yemin töreninde onu cesaretlendiriniz.”

“Aslında ne sayıca ne de teçhizat bakımından henüz teftişe hazırız!” dedi Kolağası mahcup bir ifadeyle. Acemi Karantina Neferleri'ni özendireceği için bu töreni kendi istemiş, Vali'yi davet etmişti.

“Dün size yolladığım Çavuş Hamdi Baba yok mu?” dedi Vali. “O tek başına bir ordudur.”

Lando şehrin iyice tenhalaşmış arka sokaklarına, dar yokuşlara girdi. Bazı sokaklarda hiç kimse olmadığı gibi, biri bir bahçe du-

varının dibinde, diğeri tozlu sokağın ortasında iki taze fare ölüsü gördüler. Bu fareler kapana takılı zehri yiyip ölen fareleri hemen bulup belediyeye satan çocukların gözlerinden nasıl kaçmıştı? Üstelik başka yerlerdeki salgınlar gibi önce fareler ölmüş, insan ölümleri iki hafta sonra başladığında fareler ortalıktan kaybolmuşlardı.

“Bunu nasıl izah ediyorsunuz?” diye sordu Vali Doktor Nuri’ye.

“Fareler ve veba yeni bir kuvvetle gelirse ne olur bilemeyiz!”

Kısa bir süre sonra boş sokaklardan Vilayet’e döndüler. Rıhtımdaki tartışmalar gece yarısına kadar sürdü. Doktor ve Pakize Sultan misafirhane odasından, Vali de makam odasından, son vapurlara giden sandallar iskeleden ayrılırken yer yer çıkan kavgaları, sandalcıların bağırıp çağırma larını ve küfürleşmelerini çok rahat işitebiliyorlardı. Bilet almış bazı öfkeli kişiler, gemisi gelmeyen Lloyd’un acentasındaki memurlara saldırmaya, kavga çıkarmaya, hesap sormaya kalkmışlardı. Lloyd’un memurlarının birinin dövülmesinden, Selanik’teki Essel dükkânından aldığı yeni gözlüklerinin kırılmasından sonra inzibatlar olay yerine yetişmişlerdi.

Adaya en sık gelen gemi şirketi Messageries Maritimes’in kırmızı, turunculu, duvarları uzak diyarların siyah beyaz egzotik fotoğraflarıyla kaplı bilet satış kulübesinin orada da bir olay çıktı. Acentanın sahibi, hırslı tüccar –aynı zamanda Fransız konsolosu olan– Arkaz’ın eski Rum ailelerinden Mösyö Andon cesaretle olay yerine geldi, çoğu Rum olan öfkeli, telaşlı kalabalığa seslendi. Onlara “gemi yolda da, Valilik izin vermiyor!” demeye getirdi. Bunu Fransızca söylemesine yol açan o anki ruh halini o an kimse düşünmemiştir sanırım. Çoğu Rum kökenli olan kalabalık can derdindeydi. Sandıkları, kutuları, yakınlarıyla Girit’e, Selanik’e, İzmir ve İstanbul’a kaçmayı iki gün boyunca hayal etmiş bazı ailelerin yaşadığı ruhsal yıkımı burada anlatmamız zordur. Bir gün önce kilitleyip, panjurlarını çivileyip terk ettiği eve gece yarısı geri dönüp vebayı ve ölümü beklemeye başlamak istemiyordu kimse. Üstelik adayı terk edeceklerini sandıkları için bir hazırlık da yapmamışlar, bazılarının yaptığı gibi, evlerinin mutfağını, farelerin erişemeyeceği yüklükleri ve kapalı köşeleri peksimet, erişte, makarna, kuru alabalık ve tuzlanmış sardalye ile doldurmamışlardı. Köylerine geri yolladıkları uşakları, adamları, bahçıvanları çağırıp evlerini yeniden şenlendirmeleri de imkânsızdı.

Adanın okuması yazması kıt yoksulları hiçbir şeyin farkında olmadığı, kimisi de korkuyu ve ölümü yeterince hissetmediği için o günlerde daha huzurluydular. Bu yüzden adanın en zengin, mal, mülk, toprak sahibi (çoğu buradaki topraklarını kâhyalarına bırakmış, daha çok İstanbul'da, İzmir'de yaşayan) ailelerin kederine bu kadar ilgi göstermemizi küçümsemesin kimse. O gece rıhtımda çaresiz kalıp sabaha doğru kederle evlerine dönen ailelerden kavgacı Pangiris ailesi ile Sifiropuloslar'ın çoğu ve Kıbrıslı Faroslar en azından bazı üyelerini salgında kaybetmişlerdi. Bu ayrıntıları son iki saatte rıhtımda, gümrükler ve İstanbul Caddesi'nde patlak veren bir çeşit cinnet ya da *hysteriayı* kaydetmek için sıralıyoruz.

Aslında en iyisi Paşa'nın Aya Triada Kilisesi başpapazı Konstantinos Efendi'yi tatlılıkla yanına alıp, gece yarısına doğru rıhtıma inip bu telaşlı vatandaşlara Vilayet'in, Osmanlı Devleti'nin ve Karantina Heyeti'nin ve doktorların duruma hâkim olduğunu güven verecek bir şekilde söylemesi olurdu. Benzeri bir fikir ve hayal, kısa bir süre sonra çok önemli tarihi olaylara yol açacağı için şimdilik bu fikri not ediyoruz yalnızca.

Vali'nin bilet kesilmiş ek seferler için limana girecek gemilere izin vermediği dedikodusu, bir süre sonra geciken gemilerin limana sokulabilmesi için karantina ilanının erteleneceği şeklini almıştı. Sahildeki kalabalık umutsuzluktan böyle bir yalan daha uydurmuştu. Yani, birisinin uydurduğu yalana herkes bir anda, istekle inanmıştı. Bu arada kalabalığın arasında tek başına dikilerek her şeyi seyreden, sandıksız, sepetsiz, kılıksız, biletsiz haliyle yolcuya benzemeyen kendi halinde bir adam, Gümrük ile at arabalarının arasında önce yere oturmuş, sonra da baş ağrısıyla bayılır gibi olunca bir telaş oluşmuştu. Kandil lambalarının solgun ışığında her şey görülmüyordu. Kalabalık arasında gezinen tulumbacılar hastanın başına koşmuşlar, kalabalık bir süre dağılmıştı. Bazıları ise şehre vebayı getiren, geceleri ölü fareleri yerleştiren adam yakalandı, meydan dayağı yiyor sanarak seyre koşmuşlardı.

Vali bazı gayretkeşlerin, son gemiler gelene kadar karantinanın ertelenmesi için İstanbul Caddesi'ndeki Cenup Kahvehanesi'nde toplanıp bir arzuhal yazdıklarını, bunu aile reislerine, seyahat acentesi sahipleri ve konsoloslara, en sonunda da adadan ayrılmak isteyen herkese gece karanlığında imzalatıp, Vilayet'e yürüyüp kendisine hatta Damat Doktor'a vermeyi planladıklarını öğrenince,

tulumbacıları kahveye yollatıp toplantıyı keskin kokulu lizollü suyla dağıttı. Daha sonra olaya elebaşılık eden iddialı bir genç ile amcası tutuklanıp Kale'nin zindanına atıldı.

Saat on bir civarında bu olayın da etkisiyle rıhtımdaki hareket iyice artmışken herkesi sevindiren bir şey oldu: Messageries Maritimes'in resmi izin almış son teknesi *Persepolis* Kale'nin açıklarında belirdi. Gemiye rıhtımdan açıkça görebilmek imkânsızdı ama lam-balarının titrek ışığı dikkatle bakıldığında gözüküyordu. Herkes kutularına, sandıklarına, ailesine koştu. Çok geçmeden Lazar kâhyanın birinci sandalı yolcuları ve yükleriyle gemiye hareket etti. İkinci sandala da adayı terk etmek isteyenler hücum edince, gümrük muhafızları, inzibatlar ve tulumbacılarla, gürültücü, ısrarcı telaşlılar arasında itiş kakışlar, kavgalar oldu. Ama bir süre sonra Lazar kâhyanın ikinci sandalı da rıhtımdan ayrılıp sınırsız karanlıkta kayboldu.

Korkutucu bir yalnızlık anıydı bu. Rıhtımdakiler –sanırsız beş yüz kişi– son geminin de gittiğini ve veba ile adada yalnız kaldıklarını derinden idrak ettiler. İki kişinin tutuklanması ve inzibatların varlığı, aralarındaki öfkelilerin sağa sola saldırıp kızgınlıklarını dile getirmesine de engeldi. Bazı aileler kendi uydurup sonra kendi inandıkları dedikoduların etkisiyle gelecek yeni gemileri sabaha kadar beklediler. Başka aileler, gece yarısı karanlıkta eve geri dönmek çok zor olacağı için sabahı bekledi. Ama çoğunluk karanlıkta eşyalarını at arabalarına yükleyip, araba bulamayanlar yürüyerek evlerine sessizce geri döndüler. (Ne ilginçtir ki o gece kimse şehre fare ve veba dağıtan eli torbalı adamla karşılaşmadı.) Oysa Mayıs başına göre soğuk, ürpertici hatta korkutucu bir geceydi. Rüzgâr boş evlerde ıslık sesleri çıkarıyordu ve havada çok belirgin bir keder ve felaket duygusu vardı.

27. BÖLÜM

Messageries Maritimes gemisi *Persepolis* gece yarısından sonra adadan ayrılırken iki kere düdüğünü öttürdü ve bu hüznü, boğuk ses Minger'in kayalık dağlarında yankılandı. O sırada Vali Paşa hâlâ makam odasında, Hapishane Müdürü ve Murakabe Müdürü ile idama mahkûm olan katil çetesinin infazının ayrıntılarını görüşü-

yorlardı. Hapishane Müdürü ve Murakabe Müdürü, İstanbul'dan onay gelmeden özellikle Ramiz'i asmak ilerde daha büyük siyasi sorunlara yol açacağı için Paşa'nın tam karar veremediğini görmüşlerdi. Ama onu kırmamak için bu kararsızlığı görmemiş gibi yapıyorlardı. Tuzla Mahallesi'ndeki hırsız Şakir'in tek tek üç infazı da gerçekleştirmeyi kabul ettiğini ama ona belki de güvenilemeyeceğini, sürekli sarhoş olduğunu, infaz vakti hapishaneye gelmeyebileceğini ve parasını peşin istediğini hatırlatıyorlardı Paşa'ya.

"O zaman yarın Kale hapishanesine çağırın, akşam hava kararmadan içeri alın!" dedi Paşa. "Gece yarısından sonra şarabını da verin. Kimin meyhanesinden alıyormuş?" *Persepolis*'in düdüğünü işte bu sırada işittiler ve üçü de limana bakan büyük pencereye yürüdüler. Işıkları belli belirsiz görünse de geminin adayı terk ettiği anlaşılıyor, dahası bunun bütün ağırlığı hissediliyordu.

"Vebayla baş başa kaldık!" dedi Vali Sami Paşa. "Artık yarın sabah devam ederiz."

Toplantıya katılanlar Paşa'nın bu ani kararını bekledikleri için, konuşulan konuyu onun istediği gibi hemen unuttular ve makam odasının gaz lambasını söndürmeden kapısını kilitlediler. Vali zor zamanlarda Vilayet'in ve kendi makam odasının lambaları sabaha kadar yanarsa, pencerelere bakanlara devletin her zaman uyanık olduğu izlenimi verileceğini ve suikastçıların da kendisini bulamayacaklarını düşünürdü.

O anda adada bulunan ve rıhtıma inmemiş başka pek çok kişi gibi Pakize Sultan ile Doktor Nuri de *Persepolis*'in düdüğünü işittince misafirhane odasının pencerelerine gittiler ve pek çok kişinin ölüm korkusu ve terk edilme duyguları ve tuhaf bir pişmanlıkla baktığı bu manzarayı romantik duygularla seyrettiler. Her yer karanlıktı; bir tek Kale görünüyordu. Pakize Sultan gecenin kadife karanlığında uzaklaşan *Persepolis*'in ışıklarını kocasıyla ilk defa yalnız kaldıklarının ve çok bahtiyar olduklarının bir işareti olarak okumuştı. Bütün doktorlar gibi ellerini, boynunu, kollarını sürekli dezenfektant malzemesiyle temizlediği için Doktor Nuri kendini "bulaşık" görmüyordu. Çiftin mutlulukla seviştiğini söylerken bir tarihçinin dikkatiyle konuşuyoruz.

Sabaha doğru Doktor Nuri mutlu başladığı uykusundan çekiç sesleri duyduğunu sanarak uyandı ama asıl gürültüyü Vilayet Meydanı'ndaki akasya ağaçlarına konan kargaların çıkardığını anladı.

Ama bir çekicin taktıklarını ve bir şeyler hazırlayan iki kişinin konuşmasını işitince yataktan fırladı. Giyinirken bir yandan da tatlı bir uykuya dalmış karısına bakıyor, bir yandan da dedikoduların haklı olduğunu, Vali Paşa'nın olağanüstü zamanlarda (yıkılan Osmanlı Devleti'nde her an "olağanüstü"ydü) yapıldığı gibi İstanbul'daki yüksek mahkemeden onay gelmeden Ramiz ve iki adamını idam edeceğini düşünüyordu.

Gece nöbetçilerinin saygılı bakışları altında merdivenlerden indi ve bir içgüdüyle iç avluya yöneldi. Çoğunlukla idamlar devlet binalarının iç avlularında infaz edilirdi. Orada da nöbetçilerden başka kimse yoktu. Kısa bir süre önceye kadar mutfağın demirlerine bağlı duran ve her gece sürekli havlayan azman bir çoban köpeği veba salgını başladıktan sonra yok olmuştu.

Vali Paşa bir öfke anında pencereden Vilayet Meydanı'nın en boş orta noktasını göstererek "Şurada astıracağım haydutları" demişti. Lambalar sönmüştü. Doktor Nuri Vilayet Meydanı'nın ortasında ne bir idam sehпасı gördü ne de herhangi bir insan: Karanlıkta bir gölge bile yoktu.

Sütunlar ve kubbeler altından yürürken bir hayalet gibi hissetti kendini. Ağır ağır meydanı dönerken her an birisiyle karşılaşacağını sanıyordu ama gece sanki iki boyutlu bir karanlık odaydı; adım attıkça karanlık bir kutunun içinden çıkamıyordu ama bazan bir ağacın gölgesi, bazan solmuş bir renk yanından sessizce akıp gidiyordu. Karantina ilanlarının, kapalı kepenklerin önünden geçtikten sonra ara sokaklara girdi ve karanlıkta vebalı şehrin sınırsız sokaklarında uzun uzun yürüdü.

Her mahallede değişik bir köpek çetesi onu karşılıyor, mahallenin merkezine yaklaşırken kudurmuş gibi uluyor ama köpeklerin hiçbirisi nefes alış verişini ve hırıltısını işitebileceğin kadar yaklaşmıyordu. Bazan dar bir sokağa giriyor, bir yokuşu inerken denizden gelen yosun kokusunu alıyor ve martıların çığlıklarını işitiyor, sonra içgüdüleriyle sağa dönüp gül kokuları arasında başka bir yokuşu çıkıyordu. Bir bahçede gülüşen ve Rumca fısıldaşan bir kadınla erkeğin sesini işitti; bir baykuşun görünmeyen bulutlara uzun uzun seslenişini dinledi ve bir süre sonra kendi ayak seslerini bile nedense duymaz oldu. Zemini kum dökülü bu sokak neredeydi? Merdivenlerden indi, Hotel Minger'in yanından geçti, sonra yine yolunu kaybetti. Karanlık bir taş evin kapalı panjurları

karşısına çıkınca sokakta değil bir bahçede yürüdüğünü anladı. Uzaktan bir şelalenin şırıltısı gibi gelen kurbağa seslerine doğru yürüdü, iyice yaklaşıncı kurbağalar teker teker suya atladılar ama karanlıkta havuzun ne ışıltısını seçebildi ne de serinliğini.

Vilayet Binası'na geri dönene kadar, Doktor Nuri Minger başşehirin sokaklarında uzun bir süre yürüdü. Bir kere hırsız olduğunu sandığı birinin sesini işitince kenara çekildi ama her yeri kömür rengi yoğun bir sis gibi kaplayan karanlıkta kimseyi göremedi. Vilayet Meydanı'na doğru bir yokuş çıkıyorum zannederken meydandan uzaklaştığını anlayınca, karısının yanına dönmesi uzadı.

Sabah Doktor Nuri karısına idamlardan korktuğu için gece Vilayet Meydanı'na çıkışını anlattı.

“Amcam cezalandırdığı, sürgüne yolladığı düşmanlarını işgüzar ve sadık valilerin kendi karar ve iradeleriyle idam etmelerini ister. Yoksa kendisi idam emri, hele bir Müslüman için asla vermez; çok kurnaz ve ihtiyatlıdır.”

Pakize Sultan daha sonra kocasından Arkaz'ın karanlık sokaklarında kayboluşunu, o metafizik deneyimi dinledi ve o gün mektup masasına oturur oturmaz yeni bir kâğıdın üzerine “Veba Geceleri” diye başlık atıp işittiklerini kelime kelime yazdı. Son gemi limandan ayrıldığı için bu yeni mektubunun İstanbul'a, Hatice ablasına çabuk ulaşmayacağını aralarında konuşmuşlardı. “Bilmem neden daha da tafsilatlı yazmak istiyorum, lütfen her şeyi anlatınız!” demişti Pakize Sultan kocasına.

Az sonra kâtip epidemiyoloji haritasının üzerine yeşil kalemle dün ölen sekiz kişiyi işaretlerken, Vali Damat Doktor'a bu sabah iki kişi olduklarını, Doktor İlias'ın Kolağası ile yemin töreni için garnizonda kaldığını söyledi. Kolağası'nın çalışkanlığını, becerikliliğini ve disiplinini çok takdir ettiğini belirttikten sonra onun Zeynep'le evlenmesinin ada için çok iyi olacağını ekledi.

Vali dün ölen sekiz kişinin hepsini biliyordu. Evkaf Müdürlüğü'nde kâtiplik yapan ve salgın başlar başlamaz köyüne gideceğini beyan eden bir memur meğer köyüne dönmemiş, ailesiyle kendini Çite'deki aile konağına kilitlemiş. Dün iki ölü çıkan konak boşaltılmış ve dezenfekte edilmişti. Taş Madeni Mahallesi'nde bir nalbant, Turunçlar'da da herkesin çok sevdiği geveze berber Zaim hastaneye bile gelmeden evlerinde ölmüşlerdi. Hamidiye Hastanesi'ne dün getirilip bırakılan yaşlı bir çiftçi, ölürken çocukları için ağlayan yaşlı

bir anne ile Theodoropulos Hastanesi'nin bahçesinde sabah bulunan bir ölüyü ve Petalis'te bir lokantanın Rum garsonunun ölümünü adamlarından iştmişti. Garsonun ölümü doktorlar arasında vebanın yiyeceklerle geçip geçmediği tartışmasını yeniden alevlendirmişti. Aslında karpuz, kavun, meyve, sebzeyi yasaklamak vebaya değil koleraya karşı bir önlemdi. Öte yandan hastalığın farelerle yayılması, herkesi temizliğe özen göstermeye zorlamıştı ve bu da yerindeydi.

“Doktor İlias vebanın yiyeceklerle bulaşmayacağını, tıpkı toprağı bol olsun Bonkowski Paşa gibi sık sık söyler” dedi Doktor Nuri. “Garnizon'da ona sorarız.”

“Haritadaki vaziyeti nasıl mütalaa ediyorsunuz?” diye sordu Vali.

“Karantina yasaklarının sonucunu almak için henüz erken.”

“İyi ki erken!” dedi Vali. “Yoksa yasakların bir faydası olmadığı hemen çıkacaktı ortaya.”

“Paşam, yasakları faydasız kılan onları ciddiye almayanlardır. Sonunda kendileri de ölürlər.”

“Doğru söylediniz!” dedi Vali Paşa, ani bir ilhamla. “Ama ölmeyeceğiz! Kolağası'nın Karantina Neferleri çok güçlü, kararlı ve becerikliler, sık sık iştıyorum.”

Landoya binerlerken Vali Paşa arabacı Zekeriya'dan yokuşlu Kofunya yolundan değil, sahilden ağır ağır gitmesini istedi. Sen Antuan Kilisesi'nin yanından, Marika'nın evinin arka bahçesinin (panjurlar ne güzel açıldı!) ve tavuk kümeslerinin dayandığı duvar boyunca sahile kadar kıvrıla kıvrıla ağır ağır indiler. Atların nal sesleri, tekerleklerin gıcirtısı ve araba yokuş aşağı hızlanmasın diye atların koşumlarını çekerken “brrrrss” diyen Zekeriya'nın sesinden başka çıt çıkmıyordu. Vali martıların, kargaların bile sesini duymadıklarını bir an fark etti. Sanki sessizlik tavernalar ve oteller arasından görülen denizin de rengini soldurmuştu.

“Hepsi Maritimes'in son gemisiyle gitmişler, adada kimse kalmamış!” dedi Vali bir çocuk gibi hüzünle. Yüzünde Damat Doktor'un sevimli bulduğu saf bir ifade belirdi.

Oteller ve lokantalar bitince lando yolun sağ tarafındaki dik uçurum boyunca ilerledi. Sağda aşağıda deniz ne kadar yakın ve beyazdı! Vali Paşa Ora Mahallesi'nde sahili kıvrıla kıvrıla izleyerek kuzeye doğru, bir aşağı inen bir yukarı çıkan bu yolu çok severdi. Her koyun çevresinde ağır ağır dönen, her iki yanında palmiye ağaçları olan yol Paşa'ya bir huzur duygusu verirdi. Zengin evle-

rinin gül bahçelerinden gelen kokuları, kumsalda yapılan yeni plajı ve mavi şeritli tenteli kabinleri, küçük iskeleyi, gül balcılığı yapan çiftlikleri severdi. Yeni zenginlerin evlerinin yapılışını da yakından izlemişti.

“İlk geldiğim yıllarda, adanın eski Müslüman ailelerinin önde gelenlerine ve Hamidiye Meydanı civarında oturan Müslüman zenginlere, kaç kere, ‘Siz de Rumlar gibi yapın, Kadirler’den başlayarak kuzeye giden sahil yolu boyunca köşkler, yalılar, konaklar inşa edip oralara ailenizle taşının, şehrin geleceği kıyı boyunca her iki sahilde kuzeye doğru büyümektir. Burada eski şehrin ve eski camilerin çevresinde sıkışmayın!’ dedim. Belki de ‘Rumlar gibi yapın!’ dediğim için sözümü inattan dinlemediler. Beş vakit namaz kılan aile büyükleri, yaşlı dedeler Kör Mehmet Paşa Camii’ne ve öteki eski camilere yakın olmak istiyorlarmış! Böylece boşalan Taş İskeleyi ve taş şirketlerinin yönetim ve işçi yatakhaneleri önce it kopuğun ve örümceklerin yuvası oldu. Ama Girit göçmenleri gelince oraya yerleştiler. Başta Giritli fakir mültecilerin, işsiz güçsüz gençlerin oraya yerleşmesini itiraf edeyim ben de istedim, teşvik ettim. Hem barınırlar hem de oraları şenlendirirler diye... Ama sonra işi serseriliğe, itliğe, Rumlardan intikama, haydutluğa vurdular. Şimdi veba bahanesiyle onları oradan söküp alabilmemiz için bütün mahalleyi yakmamız gerekir. Bu imkânsızdır, çünkü taş şirketinin yönetim binaları Minger taşının en iyisinden yapılmıştır, asla yanmaz... Ama ben şimdi yakmak diyorum. Oysa size adanın cennet sahil yolunu anlatacaktım.”

Yol boş plajı geçtikten sonra tekrar yükselmeye başladı. Solda Flizvos’un zengin Rum ailelerinin Vali Paşa’nın her zaman saygı hatta hayranlık duyduğu bakımlı konakları vardı. Kale mimarisinden etkili saçaklı damları, külahlı kuleleri, cihannümaları bomboş ve sonsuz Doğu Akdeniz’e, Levant’a bakan bu yerlerde sabahları güneşin denizin içinden doğuşu şahane olurdu hakikaten. Vali Paşa bu Avrupalı zengin ailelerin bazılarını tanırdı, bazılarının saray misali konaklarında verdikleri davetlere katılmıştı. Kurulmalarına yardım ettiği ve Müslümanların hiç uğramayıp özel davetle gittikleri kulüpte (Circle du Levant) kumar oynanmasına da göz yummuştu ama yılbaşına doğru düzenlenen tombala ve piyango-larda Müslüman köylerini basan Pavlo için ya da Kale zindanında yatan Yunanistan milliyetçileri için para toplandığı haberi gelince,

kulüpte bu işlere önyak olan Bazaar du İşle mağazası sahibinin züppe oğlunu dükkânda gümrükten geçmemiş mallar satılıyor diye gözaltına alıp zindandaki en kötü hücrede işkence edilenlerin çığlıklarını dinleterek birkaç gün burnunu sürtmüştü. Böylece Circle du Levant kulübünü kapatıp diplomatik telgraflara gerek kalmadan, anarşist çetecilere tombalayla destek sona ermişti. Murakabe Müdürü Mazhar Bey siyasi rezalet çıkarmadan bu tür bozguncuları susturmayı çok iyi bilirdi.

Araba şık Dantela Mahallesi'nin sahilindeki koyları ağır ağır dönerken Vali Paşa Garnizon yönünde tepedeki küçük beyaz eve ve arazisine baktı. Her şeyden elini ayağını çekince, yani Abdülhamit kendisini azledince İstanbul'a değil, buraya yerleşmek, Minger gülü yetiştirmek, adanın meseleleriyle ilgilenmek, aşağı koya gelen Rum balıkçılarla arkadaşlık ederek yaşamak isterdi.

Landonun penceresinden görünen puslu denizde ufuk çizgisi kaybolduğu için ada sanki bütün âlemden kopmuştu da neredeyse gökyüzünde tek başınaymış gibi geliyordu Vali'ye. Sessizlik ve güneş, yalnızlık ve tuhaf bir önemsizlik duygusu veriyordu. Doktor Nuri'nin sıcak diye meşin gölgeliğini indirdiği açık sağ pencereden içeri gürültücü ve asabi bir arı girdi, karşı pencereye çarpınca iyice öfkelenerek iki erkeği telaşlandırdı. En sonunda arı aynı pencereden çıkana kadar iki erkeğin aşırı kıpırdanmalarından huzursuz olan arabacı Zekeriya, atları yavaşlattı.

"Arıydı Zekeriya, gitti namussuz, sen Garnizon'a sür atları!" dedi Vali Paşa.

Araba Taşlık Koyu ile Garnizon'u birbirine bağlayan parke taşı kaplı dar yolu ağır ağır çıkmaya başladı. Kaba kesimli Minger mermerinden yapılmış yol taşlarının üzerinde atların nalları ve tekerlekler madeni sesler çıkarıyordu. Garnizon'dan koylara inen bu yol, bir gün adada Osmanlı'ya karşı milliyetçi gerilla savaşı başlarsa, İstanbul'dan yetişecek kuvvetlerin Kale'ye uğramadan Garnizon'a çabuk ulaşabilmesi için altmış yıl önce açılmış ama hiçbir zaman bu amaçla kullanılmamıştı. Yemyeşil yamaçta bazı zengin konaklarını ve eski malikâneleri gördüler. Bahçeler içindeki ağaçlardan uzanan, üzerinde kertenkelelerin koşuşturduğu yeşil dallara, dikenli, sivri ve tuhaf yapraklara, arsız papağanların ve güzel ve seyrek öten mahcup kuşların seslerine dikkat kesildiler. Gölge ve serin yokuşun nemli ve hoş havasını ciğerlerine çekiyorlardı.

“Arabacı, dur! Dur!” diye birden bağırdı Vali Paşa pencereden gördüğü yemyeşil ve kurşuni bir bahçeye bakarken.

Araba durdu ama yokuşta hafifçe geri kayıyordu. Vali Paşa her zamanki gibi kapının kilidini açmadan bekledi. Arabacı Zekeriya’nın yanından inen muhafız kapıyı açınca Vali’nin gösterdiği yerde bir söğüt ağacının sarkan dalları arasından kendilerine bakan soluk elbiseli, kara saçlı iki çocuk gördüler.

Çocuklardan biri onlara doğru öfkeli bir hareketle taş atarken ötekisi “Yapma!” der gibi onu tutmaya çalıştı. Sonra ikisi de sessizce bir anda kaçıp gözden kayboldular. Sanki bir rüyadaki gibi hiç sesleri duyulmamıştı; belki de hayaldiler.

Vali muhafızlara çocukları kovalamalarını söyledi. “Terk edilmiş ev soyulmuş, hırsızların eline düşmüş!” dedi arabaya bindiklerinde. “Buraya şehir dışından, köylerden de geliyorlar. Bu haydutları, serserileri tek tek kontrol edip disiplin altına almak imkânsız bir şey aslında!”

“Doktor İlias olsaydı, Bonkowski Paşa’nın bu konuda ne dediğini hatırlatırdı.”

“Doktor İlias da fazla korkmuyor mu sizce?”

Garnizon Komutanı Edirneli Mehmet Paşa yemin töreni konuklarına küçük bir karşılama töreni hazırlamıştı. Beşinci Ordu’nun Arap askerleri arasından seçilmiş kırk kişilik bir takım Vali Paşa’yı selamlayarak geçtiler. Arkasından, geçen sene Abdülhamit’in tahta çıkışının yirmi beşinci yıldönümünde yirmi beş adet kuru-sıkı atış yapan batarya takımının topçu komutanı Sadri Çavuş’u teftiş ettiler. Çavuş “İcabında daha yüz atış yapacak barutum var!” diye övündü Vali’ye. Sonra Garnizon Komutanı’nın dikkatle hazırlattığı ikram için masaya oturdular. Masada Valiliğin gazetesi *Havadis-i Arkata* dışında halen çıkmakta olan *Necm-i Cezire* ile *Neo Nisi* ve *Adekatos Arkadi* gazetelerinin son sayıları vardı. Doktor İlias da üzerinde nefli bir redingot bir kenarda duruyordu.

“Bu sabah harita başında mütalaanızı alamadık!” dedi Vali. “Ölü sayısı artıyor, bütün Müslüman mahalleleri ve Rum mahallelerinin yarısı bulaşık vaziyette. Bunları yememiz caiz midir?”

Doktor İlias gözleriyle takip ederken bir er masaya garnizon arazisindeki iri ve yaşlı dut ağacından toplanmış koca bir kâse kara dut koydu. Yanında fırından yeni çıkmış Minger’in ünlü cevizli ve güllü çörekleri vardı.

“Bana güveniniz Paşam” dedi Doktor İlias neşeyle. “Ben yedikten sonra yeyiniz. Dutu bilmem ama güllü çörekler fırından yeni çıkmıştır.”

Birden bağırış çağırışlar oldu. Aynı anda gemi azaıya almış doru bir at az öterlerinden hızla geçti. Atın peşinden gelen ve yemin törenine hazırlık yapan iki asker, Vali ve erkânını görünce acemice ve mahcubiyetle selam durdular. Sıcakta canı sıkılan Vali yerinden kalkıp atın arkasından baktı. Sonra da Kolağası'nın az ötede yemin için topladığı yeni Karantina Neferleri'ni görüp keyiflendi ve kahveyi beklemeden o yöne yürüdü. Vali Sami Paşa'yı muhafızları, kâtipler ve tören için gelmiş subaylar izlediler.

Kolağası son iki günde on yedi neferi daha karantina bölüğüne kaydetmişti. Bu neferlerin seçiminde bir numaralı “müşavir” Hamdi Baba'ydı. Yaşı belli değildi, sakallı bıyıklıydı. Askerliğini yaptıktan sonra tezkere bırakmış, okuması yazması sınırlı olmasına rağmen Osmanlı ordusunda ortalama bir rütbe edinebilmiş, pek çok cephede savaşmıştı. Minger kökenli olduğu için en sonunda adadaki garnizona atanınca orada kalmayı başarmıştı Hamdi Baba. Bu lakabını bileğiyle, tüfeğiyle kazanmıştı. Garnizon Komutanı, Hamdi Baba Karantina Neferleri'nin başçavuşu olursa, acemileri kısa zamanda sokaktaki itiş kakışa hazırlayacağını düşünmüştü. Arabından Rumuna, Mingerce konuşan adalılardan Türkçe konuşan ailelere ve memurlara herkesle tatlılıkla ve adabıyla konuşup herkesi her şeye ikna edebilirdi Hamdi Baba.

Vali Paşa onun abartılı hareketlerle tekmil vermesini, askerlerini dörderli sıraya sokmasını samimi bir ciddiyetle izledi. Hamdi Baba peşin para verilen “gönüllülük” işine ilk olarak çocukluğunu geçirdiği Bayırlar ve Gülerenler mahallelerinden sevdiği, güvendiği tanıdıkları ikna etmişti. Yani karantina bölüğü, bütün Minger tarihçilerinin de işaret ettiği gibi evlerinde Mingerce konuşanlar arasından seçilmişti. Ama bu sanıldığıının aksine ilk baştan Kolağası'nın kararı değildir.

Kolağası üç gündür öğleden sonra garnizona gelip askerlere “eğitim” veriyordu. Gerçek askeri eğitimden çok, karantina dikkatini, ılımlı olmayı, koruyucu kıyafetleri giymeyi, kendilerini dezenfekte etmeyi, doktorların sözünü dinlemeyi ama sonunda hep komutana itaati öğretiyordu onlara. Damat Doktor da bir kere bu talimlere gelmiş, askerlerle tanışmış, daha sonra bu askerler ve

Kolağası'yla birlikte Kadirler ve Yukarı Turunçlar mahallelerine gitmişlerdi. Kordonlara, yasaklara karşı bile bile savaşılmaya çıkan iki evin ahalisini başarıyla korkutmuşlardı. Bir kere de gebe karısıyla gömülmek isteyen genç bir kocanın kıskırttığı küçük bir isyanı tatlı sözlerle ve "Padişah'ın bunu emrettiği" tehditleriyle bastırmışlardı.

Vali'ye göre Kolağası "Karantina askerleri"ni çok iyi seçmişti ve kısa sürede onları iyi de eğitmişti. Bu yeni neferler salgının en çok yayıldığı sokakların havasını, öfkelerini, söz dinleyenleri ve dinlemezleri, herkesi tek tek tanıyorlardı. Arka sokaklardaki hastaların belirlenmesinden, evlerin boşaltılması için ahaliyi ikna etmeye kadar daha bir sürü işi de kendiliğinden benimsemişlerdi. Özellikle okuma yazma bilmez Müslümanları karantina kurallarına uymaya son iki günde çoğunlukla onlar ikna etmişti (ama çok küçük bir sayıydı bu). Mahalle sorumlularından, her yerde mevcut muhbirlerden bir evde hasta olduğu öğrenilince, önce Hamdi Baba gidiyordu oraya. Asker üniformalı ama kendileri gibi sakallı ve kendileri gibi konuşan birini görünce insanlar yasaklara daha çabuk boyun eğiyorlardı.

Vali Paşa, Kolağası'nın neferlerinin ve törenin beş günde bu derece başarılı düzenlendiğini görünce heyecanlandı, onlara bir nutuk atmak geldi içinden. Osmanlı ordusunun İslam'ın kılıcı olduğunu ama bu sefer kılıçların gâvur kellesi koparmak yerine veba şeytanını keseceklerini, bu yaptıkları için çok daha kutsal ve insani olduğunu söyledi Vali Paşa.

Yukarıda yoğun beyaz bulutlu mavi bir gök vardı. Vali Paşa neferlere hastalık kendilerine bulaşmasın diye dikkat etmelerini ve komutanlarının çok parlak bir asker olduğunu anlatıyordu ki, Murakabe Müdürü Mazhar Efendi kaba bir hareketle kulağına bir şeyler fısıldadı. Aynı anda herkes Vali Sami Paşa'nın sözü kesilebilecek kadar önemli bir şey olduğunu anlayarak nefesini tuttu.

"Doktor İlias rahatsızlandı Paşam" demişti Vali'nin kulağına Mazhar Efendi.

Hastalık garnizona ulaşmışsa onu kontrol altına almak imkânsız olurdu artık. Vali konuşmasına devam etmek istiyor ama aklının büyük bir kısmı yeni durumun değerlendirmesini yapıyordu. Doktor İlias hastalığı aşağıda hastanede kapıp buraya getirmiş olabilirdi; hata olmuştu onu garnizona almak. Ama vebayı kendi landosunun getirmiş olabileceğini de düşündü Vali tuhaf bir

suçluluk duygusuyla. Yine de nutkuna devam etti ve kendisini seyreden neferlere cihanın temeli Padişah hazretlerinin ordusunun bir askeri olmak neden en büyük talih ve mutluluktur anlatmaya başladı. “Abdülhamit’in vebayı durdursunlar diye yolladığı iki kişinin, Başmüfettiş ile Doktor muavininin ikisinin de adada ölmesi ne korkunç olur!” diye de aklından geçirdi aynı anda. “Ama Doktor İlias vebadan ölmüş olamaz çünkü az önce burada arkamda değil miydi?” diye de düşünebildi.

28. BÖLÜM

Az önce garnizonda ve Vali’nin arkasındaki dağınık kalabalığın içinde olmanın güveniyle olup bitenleri iyimser bir gülümsemeyle izliyordu Doktor İlias. Bir yandan da kaşla göz arasında cebine indirdiği sıcak Minger çöreğini yiyordu. Şimdiyse yüz metre ötede, garnizonun mütevazı misafirhane odasındaki yatağında dayanılmaz ağrılar içinde kıvranıyordu. Midesinde öyle keskin bir ağrı vardı ki, acıdan bayılacağını sanıyor ama bayılamıyordu. Vali’nin teftişini seyretmek istediği için ilk başta bütün gücünü kullanarak mide bulantısını bastırmış ama odaya koşar gibi girip somyanın üzerine serili yatağa kendini attıktan az sonra kusmaya başlamıştı. Sanki kendisi değil, başkası kusuyormuş gibi hissediyordu. Sabah kahvaltısında yediği her şey sarı ve beyaz tanecikler halinde dışarı çıktı.

Sonra burgu gibi bir ishal başladı. Yüksek tavanlı koridorda hela aradı. Acıdan yarı baygın heladan odasına dönerken az daha yere düşüyordu. Bir asker fark etti onu, odasına getirdi. Az sonra kapısında küçük bir kalabalık birikti. Kendisine vebayı, şeytanı getiren kişi olarak baktıklarını Doktor İlias anladı ve hastalığının ne olduğuna kendi de karar veremedi.

Titremeye başladığı sırada gözünün önünde bir kuyuya düştüğü canlanıyordu. Garnizon doktoru kenarından dikkatlice tuttuğu gömleğinin düğmelerini çözmeye çalışıyordu. Damat Doktor Nuri misafirhaneye yetişip Doktor İlias’ın yüzünün madeni mavimsi bir renk aldığını gördü, bunun vebadan başka bir şey olabileceğini sezdi. Hasta vebalılar gibi titriyor, sürekli kusuyor, bir “delirium”

haline yaklaşıyor gibiydi ama o vebada daha sonraki aşamaydı. Doktor Nuri de boyunda, koltukaltlarında hıyarcık aradı. Doktor İlias sürekli kustuğu için pis kokulu ağzının içine bakamıyordu. Veba havadaki taneciklerle çok kolay bulaşabilirdi.

Hasta bir şeyler söylemek istedi ama ağzından düzgün kelimeler yerine tuhaf sesler çıktı. Konuşsun diye onun acı dolu gözlerinin içine bakıyordu Doktor Nuri. Sonra Doktor İlias'ın elini cebine sokup bir çörek parçası çıkardığını görünce bir anda anladı her şeyi.

Doktor Nuri odadan fırladı ve tören için kurulmuş ikram masasına koştu.

Subaylar, kâtipler, Garnizon Komutanı, ikram masasına yeniden oturmak üzereydiler. Çünkü Garnizon'da veba olduğunu gizlemesi gerektiğine hızla karar veren Vali Paşa kararlı bir sesle kimsenin aşırı bir hareket yapmamasını, herkesin az önce oturduğu yere, masaya dönmesini emretmişti. Kolağası da neferlerini uzaklaştırmıştı. Vali örnek olmak için önce kendi oturmuştu masaya. Onunla birlikte herkes tedirgin biçimde de olsa oturuyordu. Mutfakta çalışan tecrübeli erlerden biri gaga burunlu pirinç bir kahvedanlıktan önce Vali, sonra ötekilere mis kokulu kahve sunarken, Garnizon Komutanı'nın emir subayı da cevizli güllü çöreklerden birini yemeye başladı.

Tam o sırada "Durun, zehirli!" diye seslendi Doktor Nuri. "Hiçbir şey yemeyin, içmeyin. Kahve ve çörekler zehirlidir." Nefes nefese yetiştirdi.

Daha sonra yapılan tahliller kahvenin mis gibi Yemen kahvesi, suyun da Arkaz'ın hemen kuzeyinden gelen Pınarlar kaynağından başka bir şey olmadığını, yani tertemiz olduğunu gösteriyordu.

Cevizli, güllü çöreklerdeki zehrin halk arasında fare otu diye bilinen bitkiden yapılan arsenikli fare zehri olduğuna ise hemen sezgiyle karar verildi. Tarihçi olarak ekleyelim: Doğruydu bu sezgi. 1901 yılında Osmanlı Devleti'nin bu uzak eyaletinde kişinin arsenikten zehirlenip zehirlenmediğini kanından ya da mide sıvısından belirleyebilecek bir laboratuvar yoktu elbette ama son elli yılda Minger Adası'nda fare zehrinden pek çok kişi zehirlendiği, öldüğü için, babadan kalma usuller herkesin kendi yakın hatıraları gibi canlıydı.

Murakabe Müdürü ve Doktor Nikos, Garnizon Komutanı Mehmet Paşa'nın emirlerinin misafirhane binasının az ötesindeki bir çınar ağacına zincirle bağlı aşırı öfkeli bir çoban köpeğine çörek-

lerden birini attığını ve hayvanın birkaç dakika içinde öldüğünü gördüler.

Tuhaf bir ölüm korkusu ve öfkeye kapılmış olan Garnizon Komutanı Edirneli Mehmet Paşa yalnız uzun zamandır kurtulmayı düşündüğü gürültücü ve arsız bu köpeğe değil, az daha bir neferin ölümüne yol açacağını öğrendiği az önceki gemi aızıya almış olan doru ata da çörek yedirdi ve hayvanın, önce ön ayakları üzerine çöküşünü, sonra kıvranarak ve yerde dönerek ölümünü seyredmeden kaçtı oradan. Okurlarımıza Garnizon Komutanı'nın amacının hayvan düşmanlığı olmadığını (kendisine hayvan dostu da diyemeyiz), yalnızca adanın bütün yüksek yönetim kademesine yönelik bu zehirleme kumpasının şiddetini anlamak istediğini söylemeliyiz. Bütün Minger çöreklerinin hamurunun yarısı fare otu tozuyla yapılmıştı. Fare otu tozunun una benzeyen, bazı aktarlarda un gibi çuvallarda satılan ve tıpkı un gibi, yerken fark edilmesi çok zor, kokusuz, tatsız bir zehir olduğunu hatırlatalım.

Ama Osmanlı Devleti'nde, 19. yüzyılda arsenik kaynaklı zehirlenmelerin hiçbiri akut olarak (yani bir anda sizi yıkıp öldürecek miktarda) ve Minger garnizonundaki bu olay gibi çarpıcı bir siyasi pervasızlıkla hatta küstahlıkla düzenlenmiş açık bir saldırı şeklini almamıştır. Vali'den Karantina Müdürü'ne, Damat Doktor'dan Garnizon Komutanı'na kadar adanın bütün üst düzey yönetici kadrosu hedef alınmıştı. Tabii, onlar da aynı sertlikle cevap verdiler.

Garnizon mutfağında çalışan sekiz asker ve komutanları hemen tutuklandılar. Subaylara hizmet eden ve ikram masasını hazırlayan beş er ve garnizonun iâşe müdürüyle iki adamı onlardan sonra içeri alındılar. Vali üst rütbelileri Kale'deki zindana, mutfak çalışanlarını Garnizon'un sorgu ve işkence yapılan güney köşesine ayrı ayrı hücrelere kapattırdı. Yeni neferlerin dikkatini çekmesinler diye Mehmet Paşa onları mahpus taşımak için kullanılan kapalı arabayla değil, garnizon fırınının ekmek ve çörek dağıtımında kullandığı arabayla naklettirmişti. Arkasından ekmek arabasının dezenfekte edilmesi ve çağrılan iki pompacının etkileyici görüntüsü herkese bu mutfak erlerinin veba getirdiği için garnizon hapishanesine atıldığı yanlış fikrini verdi. Vebalılara suçlu gibi davranılması, bulaşık olanların Kale'deki zindana bitişik tecrit alanına hapse atılır gibi tıklması da bu yanlış fikrin ve duygunun yayılmasına yardım ediyordu.

Valinin her köşesine hükmederek idare etmesi gereken bir adada, İstanbul'un yolladığı mümtaz simaların sinek gibi öldürülebilmesi yalnız Osmanlı'ya ve karantina gayretine değil, ona karşı da bir meydan okumaydı elbette. Ama Sami Paşa bu saldırıya karşı saldırıyla cevap vermek yerine, Doktor İlias'ın zehirlenmesinin Mingerlilerden gizlenmesine karar verdi. Karantina Müdürü'ne, İstanbul'a telgrafla bildirdiği vaka sayısına gerekirse bir vebalı daha eklemesini bildirdi. Üstelik Doktor İlias ölmemişti, arada bir bilincini kaybediyor, sayıklıyor, İstanbul'daki karısından bahsediyor, sonra vebalılarınkine benzer bir titremeyle yorgun düşüp sessizliğe gömülüyordu.

Tarihçiler, bir saat sonra Vilayet'te yapılan toplantıda Vali ile Damat Doktor arasındaki usul tartışmasının aslında önemli felsefi ve siyasi paradokslara yol açtığını Pakize Sultan'ın mektupları yayımlanınca göreceklerdir. Vali ile Damat Doktor, Abdülhamit'in etkisiyle, "Sherlock Holmes usulü" dedikleri ayrıntılardan gerçeğe varma (tümevarım) yöntemiyle, suçluyu baştan derin ve kapsamlı siyasi mantıkla tahmin edip ona uygun ayrıntıları bulma (tümdengelim) usulünü o toplantıda bir kere daha kıyasladılar.

"Göz göre göre mutfakta çörek hamuru hazırlanan unun içine avuç avuç fare zehrini atmışlar. Suçlunun kim olduğu belli... O zehri onlara kimin verdiğini anlamak için ne benim ne de İstanbul'da Padişah hazretlerinin Sherlock Holmes'ün akıllarına ihtiyacımız vardır. Müddeiumumi ve kâtibi bu öğleden sonra garnizon hapis-hanesinde mutfaktaki erlerin tek tek ifadesini alacak. Murakabe Müdürü ile müddeiumumi Yunanistan milliyetçisi çetecileri kısa zamanda bülbül gibi konuştururlar."

"Paşa hazretleri, ben bu işi bir kişinin yaptığından eminim" dedi Doktor Nuri. "Bir kişiyi bulmak için on beş kişiye işkence yapılması doğru mudur?"

"Zaten aynen buyurduğunuz gibi oluyor" dedi Vali. "İşkence korkusuyla mutfakta çalışanların hepsi konuşmaya başladı; sormadıklarımızı bile anlatıyorlar. Sizin Sherlock Holmes bu kadar çabuk sonuç alabilir miydi?"

Adada hırsızlık, çetecilik gibi suçların soruşturması Kale'nin zindan kısmında yapılır, sorgulanan şüpheliler falakadan geçirilir ve ayakları parçalananların çığlıkları Kale'nin güney kısmından iştilirdi. Garnizon'da aynı yöntem Yunanistan milliyetçilerine, çe-

tecilik yapıp Osmanlı askerine saldıranlara uygulanırdı. Askerlerin hapisane memurları ve savcılardan daha merhametli olduğunu bildiği için Vali, Murakabe Müdürü'nün Garnizon'da tahkikatı yürüten takıma katılmasını emretmişti. Falakadan baygınlık geçiren zanlıların akıllarını karıştıracak, tutarsızlıklarını yüzlerine vurup çözümlerine yol açacak soruları sormasını iyi bilirdi Murakabe Müdürü. Vali ona aşçı ve yamakları arasında bu işi yapan kimse, kesin olarak belirlemeden Garnizon'dan ayrılmamasını emretmişti.

Ama falakaya yatırılmalarına ve bazılarının kerpetenle tırnaklarının çekilmesine rağmen yamaklardan inandırıcı bir bilgi gelmedi. Falakadan geçirilen hiç kimse inandırıcı bir şekilde “Evet gördüm, cevizle birlikte gül kokulu una kel kafalı Rasim fare zehri karıştırıyordu!” diyemiyordu. Çünkü Garnizon'daki sorguyu yapan subay anlattığı şeyi mutfakta göstermesini isteyecekti ondan. Yani yalan söyleyip falakadan kurtulmak mümkün değildi. Henüz arsenikli zehrin fare zehri olduğu da kanıtlanmış değildi. Vali Paşa, Garnizon'daki işkenceli sorgudan bir netice çıkmamasına öfkelenmişti ama umutsuzluğa kapılmadı. Çörekler o sabah garnizon mutfağında hazırlanıp pişirilmişti. Demek ki Kale'nin zindanına yolladığı iase müdürü ya da yaşlı garsonlardan biri de vardı bu işin arkasında.

Böylece Vali Paşa zindana mutat gece ziyaretlerinden birini daha yapmaya karar vererek Hapishane Müdürü Sadrettin Efendi'ye haber saldı. Yardım gemisinin doktorlar ve malzemeyle yola çıkarılması için İstanbul'a bir telgraf daha çekti. Bu öğle yemin töreninden sonra Karantina Neferleri'nin, Kale'nin tecrit kısmına tıktıkları dört kişilik bir aile adına yapılan itiraz, bir üst kata, bir üst kata sorula sorula kendisine kadar gelmişti. Vali, itirazı ciddiye almadı.

Daha sonra Vali uzun bir süre salgın ile ilgisi olmayan sıradan işlerle meşgul oldu: Lloyd acentasından konsolos vekilinin “evime ait kiraz, çilek” diyerek gümrüğe uğratmadan sahildeki evine indirdiği sepetlerde yirmi beş adet revolver olduğu ihbarını okuyup Murakabe Müdürü'ne geri yolladı; İstanbul'dan (büyük ihtimal haremnden) Minger Adası'na özgü yeşil benekli ve geveze papağanlardan bir çift yakalanıp saraya yollanması emredilmişti; kuzeyde yağmurun yıktığı Maviaka köprüsü için tahsisat bulmalıydı. Son ayların ihbarlarla alevlenen bir başka sorunu Vilayet mutfağındaki yolsuzluklardı. Vali Paşa, memurlar hep birlikte oturup dedikodu etmesinler diye öğle yemeklerini müdürlere bırakmıştı. Yani Tahri-

rat Müdürü kendi kâtipleriyle, Evkaf Müdürü kendi memurlarıyla, Mektupçu kendi adamlarıyla kendi odasında öğle yemeği yiyordu. Vilayet de onlara tahsisat ve pişirsinler diye yiyecek veriyordu. Ama müdürler, özellikle İstanbul'dan maaşları gelmediği zamanlarda yiyeceklerin bir kısmını evlerine götürüyor, hatta Murakabe Müdürü Mazhar Efendi'nin pervasızca yaptığı gibi mercimek ve fasulyeyi Vilayet kilerinden fazla fazla alıp kendi kilerini dolduruyordu. Bu kanayan yarayı durdurmak için, İngiliz konsolosu Mösyö Corc'un dostlukla önerdiği tabldot usulüne (İstanbul'da bazı kışlalarda uygulanmaya başlamıştı bile) ne yazık ki salgının yayılmasını daha da hızlandıracağı ve müdürleri öfkeliendireceği için şimdi başlamak yanlış olacaktı. Arkası sağlam bazı memurlar yalnızca öğle yemeği yemek için geliyorlardı Vilayet'e.

Vali bir yandan da zindana yapacağı gece ziyaretinin hayallerini kuruyordu. Murakabe Müdürü Mazhar Garnizon'dan döndükten sonra tasarladığı ziyareti anlattı ona. Akşam başta Ramiz, Bonkowski cinayeti suçlusunu üç haydutun cezalarının infazı için ibretlik üç ayrı darağacının yan yana kurulacağını söyledi. Üç alçak için cellat Şakir kâfiydi ama bu bir sorun da yaratabilirdi. Çünkü celladın bu işi teker teker yapması uzun sürebilirdi.

29. BÖLÜM

Hava karardıktan az sonra Vali Vilayet Meydanı'na darağaçlarının gerçekten kurulduğunu penceresinden gördü ve anlamlandıramadığı bir dürtüyle yürüyerek Marika'nın evine gitti. Her seferinde olduğu gibi, orada kadının kara gözlerini, ince burnunu görünce siyasi ve idari dertlerini kısa bir süreliğine unutmayı başarıp mutlu oldu. Marika ilk önemli dedikodu olarak Doktor İlias'ın garnizonda vebaya yakalandığını söyledi. Bu, adaya salgını Bonkowski Paşa'nın getirdiğinin bir diğer kanıtıydı.

“Doktor İlias veba olduğu için değil, korktuğu için garnizonda saklanıyor” dedi Paşa.

Marika, Padişah'ın konsoloslara rağmen Ramiz'in asılmasına mani olacağını söyledi!

“Allah, Allah!” dedi Vali. “Bunu nereden çıkarmışlar.”

“Ama hem Rumlar, hem Müslümanlar, Zeynep’in zindandaki Ramiz’i beklemeyeceğine inanıyor. Paşam Padişah’ın kızının muhafızının, Zeynep’e âşık olduğu doğru mu?”

“Doğru!” dedi Vali.

Vali arabasız, muhafızsız, kadife karanlıkta Vilayet’e yürüyerek dönerken gece nöbetçileri onu tanımadan durdurdular. Vali idam sehpa­larını karanlıkta bir kere daha görünce bu sefer ürperdi.

Tahrirat kâtibi gece gelen üç telgrafı şifre kâtibine çözdürmüş, Paşa’nın masasına bırakmıştı. Birinci telgraf Bonkowski cinayeti sanıklarının cezalarının infazı için İstanbul’un onayının beklenmesini istiyordu. İkinci telgraf Paşa’nın sabah çektiği telgrafa cevaptı: Yardım gemisi *Sühandan* yakında yola çıkacaktı. Üçüncü telgrafa ise Bonkowski Paşa’nın katillerinin pişmanlık ve itiraf karşılığında Padişah hazretleri tarafından affedilebilecekleri belirtiliyor ama bu karara dayanak olacak bilgi ve mazeret isteniyordu. Vali bu üç telgrafa hiç şaşırmadı. Uzun bir süre masasında oturup uzaktaki Kale’nin fenerlerine baktı.

Vali susturnak, sindirmek istediği muhalifleri ve gazetecileri hem dayak, hapis ve hücre cezalarıyla korkutur hem de bu cezalar­da yılanların eski hayatlarına dönebileceği boşluklar bulunmasına dikkat eder ve kâtipler, tanıdıklar aracılığıyla onlara hediyeler ve işbirliği önerileri sunardı. (Bu ikili tutumun Abdülhamit’ten öğ­rendiği “merhametli” bir kurnazlık olduğuna inanırdı.) Gece yarısı zindana, modern deyişle Minger Vilayet Hapishanesi’ne gizlice gidip hücredeki mahkûma işbirliği teklif etmeyi özellikle severdi. Bu etkileyici davranış gözaltındaki umutsuz kişiyi yumuşatabilirdi. Paşa, bu ziyaretleri hücreye atılan kişinin serbest bırakılması yo­lunda İstanbul’dan gelen baskılar arttığı zaman yapardı daha çok.

Hapishane Müdürü bilgi vermek için Vilayet’e gelmişti. Zırhlı landoyla Kale’ye giderlerken hapishanenin durumunu konuştular. Minger zindanı diye de bilinen Arkaz Kalesi Hapishanesi –aslında Osmanlı memleketindeki Fizan, Sinop, Rodos kale zindanlarından sonra– siyasetçiler ve aydınlar arasında adı en çok duyulmuş ve bu yüzden de çok korkulan hapishanelerdendi. Zindandaki hayat şartları Osmanlı memleketlerindeki benzeri hapishanelerden daha kötüydü. Sıradan küçük hırsızla gözü dönmüş katilin, iftiraya uğ­ramış bahtsızla en pervasız dolandırıcının birlikte kaldığı koğuşlar,

en saf mahkûmun bile kısa sürede her türlü suçu öğrenip hevesle uygulamaya geçmek istediği bir suç mektebi gibiydi.

Kimi kırk, kimi altmış kişilik koğuşların her birinin bir ağası vardı. Ağalar bu sıfatı bilek gücü, kurnazlık ve siyasetle elde ederlerdi. Vali ve Hapishane Müdürü devletin hapishaneleri huzurla yönetmesi için yöneticilerin bu koğuş ağalarıyla geçinmesi gerektiği, başka çare olmadığı inancındaydı.

Vali Paşa, Arkaz hapishanesinin içler acısı halini beş yıldır bütün ayrıntılarıyla biliyor, takip ediyordu. Hem Kale ve zindan Minger kimliğinin ve tarihinin önemli bir parçası olduğu için hem de pek çok reformcu Osmanlı devlet adamı gibi Vali'nin de hapishanelere özel bir merakı olduğu için! Aynı zamanda adli başmüfettiş olan hapishaneler müfettişi emekli mirliya Hüseyin Paşa adaya gelince, Vali ve Hapishane Müdürü onunla uzun uzun "hapishane reformu" sohbetleri yaparlardı. Koğuşlardaki laçkalığı, idaredeki gevşekliği ve mahkûmların şımarıklığını en çabuk nasıl haber alıp bastırabilirlerdi? Kapılardaki delikler biraz daha yukarı açılabilir, koğuş sisteminden tek kişilik hücrelere geçilebilir miydi?

Hapishanedeki bir başka rezalet, gardiyanların yolsuzluklarıydı. Bazıları hapse düşmüş saf mahkûmların içeri girerken teslim ettiği eşyaya ve paraya el koyar, başkaları gözüne kestirdiği mahkûmlardan düzenli para sızdırır, hatta af ve huzur vaadiyle "hediye" alırlardı. Bazı zengin ve güçlü suçlular, koğuş ağalarını, müdürü ve gardiyanları rüşvete bağlar, gecelerini ve günlerinin çoğunu evlerinde geçirirken, "yattıkları" hapishaneye ancak arada bir uğrarlardı. Vali Paşa, ekmek çalan fakir mahkûmlar nemli mahzenlerde çürürken, daha büyük suçlar işlemiş bu kodamanların sokaklarda gezinmelerinin adalet duygusunu zedelediğini söylerdi. Böyle durumlarda Paşa'ya zaten kendisinin de bildiği hayatın gerçeklerini hatırlatma görevini üstlenmiş olan tahrirat kâtibi Faik Bey, gardiyanların maaşının beş aydır ödenemediğini, mahkûmiyetini evinde geçiren Emrullah Ağa'nın pek çok hapishane görevlisine para yardımında bulunduğunu, limana bakan koğuşlara pencere camını onun taktırdığını, hapishaneye her gelişinde köyünden getirdiği zeytinyağı dolu testileri, kuru incirleri, yumurtaları dağıttığını ve ana kapının girişindeki yıkık duvarı kendi parasıyla kendi adamlarına onarttığını hatırlatırdı. (Vali Paşa bu ayrıntılı dökümleri severdi.)

“Hiç olmazsa, çevresinde adamlarıyla Hamidiye Caddesi’ne kalabalık zamanlarda çıkmasın!” diye eklerdi Vali. “Herkes onu zindanda zannediyor!”

Gece yarısından sonra Vali Paşa ve Hapishane Müdürü’nü taşıyan lando sahile inerken karanlıkta kendi halinde bir Rum aileyle karşılaştılar. Eşyalarını sırtında taşıyan baba, kör karanlıkta Vali Paşa’yı sesinden tanıdı. Çat-pat Türkçesiyle ve tuhaf bir duygusallıkla, evlerine hastalıklı birinin girdiğini ağır ağır anlattı. Adamın çocuklarından birinin ateşinin çıktığını, hastalandığını Paşa anlayabildi. Ama veba mıydı bu, yoksa başka bir şey miydi? Adamın karısı ağlamaya başladı. Aile karanlıkta kaybolduktan sonra yokuşu indiler. Bir zamanlar yeniçerilerin işlettiği dükkânların ve saraçların, dericilerin, eyercilerin ve aşevlerinin dizildiği dar ve çarpık çurpuk sokaklardan geçtiler. Paşada her zamanki gibi, Kale’nin kapısına giren herkesin hissettiği muazzam, esrarengiz ve çok eski bir yere alındığı duygusu uyandı.

Paşa hapishaneye gitmeden önce veba şüphelilerinin tecride alındığı avluyu görmek istedi. Farklı yüzyıllarda inşa edilmiş karmaşık bir duvarlar, burçlar, binalar manzumesi olan Kale’nin kuzeydoğusunda, limana bakan yarı kapalı yarı açık bir alandı tecrit kısmı. Körfezin karşı yakasındaki şehirden tecrittekiler görülebiliyordu. Yüzyıllardır zindan olarak kullanılan güneybatıdaki Venedik ve Bizans yapılarından ve nemli bodrum hücreleri ünlü Venedik Kulesi’nden uzakta olan tecrit yerinin güney sınırını Kör Mehmet Paşa zamanında yapılmış Yeniçeri kışlası çiziyordu. Vali Paşa koyun öte yakasındaki Kale’nin bu en zarif yapısının pencerelerini ve tecritte can sıkıntısıyla deniz kıyısındaki kayalara oturup bekleyenleri Vilayet’teki makam koltuğundan görebiliyordu. Şimdi gece yarısı aynı yere yakından ve ters yönden bakıyordu.

Tecrittekilerin yarısından çoğu Müslüman mahallelerindendi. Evlerinde birisi öldüğü, yani bulaşık olabilecekleri için buraya getirilmişlerdi. Çoğu evlerinden, ailelerinden zorla koparıldıkları için öfkeliydiler. Ama karantinayı da mantıklarıyla kabul etmeye çalışıyorlardı. Karantinanın ilk beş gününde oraya toplam otuz yedi kişi tıkmıştı. Hapishane Müdürü, bu “şüphelilerin” durumları yüzünden başta çok öfkeli olduklarını ama bir süre sonra sakinleştiklerini anlattı Vali’ye. Onlara zindanda mahkûmlara verdikleri yemekten veriyorlardı ama Müdür Vali’den yeni ödenek de istiyordu.

Kör Mehmet Paşa'nın yaptırdığı kışlanın ikinci katına çıkarlar-ken merdivenlere açılan bir boşluktan Vali limanının içini, denizin karanlığını ve serinliğini hissetti. Herkesi romatizma yapardı bu kale. Ünlü kekeme şair Sinoplu Saim, Abdülmecit'i hicveden şiirlerini burada, Venedik kulesinde hapis yattığı iki ayda yazarken romatizmadan serseme dönmüştü. Müdür yeterince yatak olmadığı için şüphelilerin çoğunun şiltelerini birbirleriyle paylaştığını anlattı. On beş gün önce, gardiyan Bayram'ın cesedinin bulunmasından sonra hem Vali hem Hapishane Müdürü hastalığın Kale'ye bulaşabileceğinden çok endişelenmişler, korkuyla önlem almak için çok uğraşmışlardı.

Kale'nin her köşesine fare kapanları kurulmuştu. Müdür'ün sürekli bildirdiği gibi bunlara yakalanan fareler maşayla tutulup Belediye'ye veriliyordu. Ama şehirdeki gibi farelerin vebadan ağızlarından burunlarından kanlar akarak öldüğü Kale'de hiç görülmemişti. Hücrede prangaya vurulmuş bir katil ateşler içinde sayıklıyor, arada bir kusuyordu ama aynı hücredeki ikinci mahkûm büyük ihtimalle hasta değildi. Paşa bu arsız katil herifin aslında veba olmadığını, numara yaptığını kuvvetle tahmin ediyordu. Bu haldeki bir adamı falakadan geçirip hasta olmadığını itiraf ettirmeyi Hapishane Müdürü düşünmeliydi ama o da zindan bekçilerine falaka sırasında veba bulaşmasından korkuyordu. Aslında Vali Paşa meselenin nihai çözümünün, bu azılı katil vebadan ölürse onu kimseye göstermeden ve “zindanda salgın var” dedikodusu yayılmadan gece yarısı denize atıp cesedini yok etmek olduğunu düşünmüştü. Veba, cesedi yiyen köpekbalıklarını da öldürür müydü?

Kale'nin Haçlılar tarafından yapılmış birinci duvarı ile Venediklilerin yaptırdığı ikinci sur arasındaki geniş avluda ayak seslerini dinleyerek ilerleyip hapishanenin yan kapısından içeri girdiler.

Paşa, önce kabadayların, ağır suçlu mahkûmların kaldığı ikinci koğuşun kapısına gitti. Hacı Gemisi davasında mahkûm olup cezalarını çekmekte olan baba oğul burada yatıyorlardı. Paşa karanlık koğuşun kapı penceresinden görebiliyormuş gibi bir an içeriye baktı ve ayrıldı ordan. Vali, bir bahaneyle baba oğulu tahliye etmek istiyor, hapishanede başlarına bir şey gelmesinden endişeleniyordu. Öte yandan pek çok arsız mahkûm sık sık hasta numarası yapardı.

Bazan Hapishane Müdürü şımarık bir koğuş ağasından çok şikâyet edince Vali'nin sabrı taşar, ibret olsun diye o ağanın cezalan-

dırılmasını müdürden ister ve gardiyanlar da bu kişiyi döverlerdi. O suçlu o emrin nereden geldiğini bilirse Osmanlı memleketini yönetemezdi! Dayak kararından sonra suçlu, Kale'nin bir zamanlar Haçlılar, Venedikliler ve Bizanslılar tarafından yemekhane, silahhane, yatakhane gibi işlerde kullanılmış koğuş odasından alınır ve güneybatıya bakan kayalık cephesindeki zindan kulesinin deniz manzaralı ve soğuk hücrelerinden birine atılırdı. Venedikliler tarafından gözetleme kulesi olarak dikilen (Venedik Kulesi diye de bilinen) bu kalın duvarlı yüksek bina, yapılışından yalnızca yüz yetmiş yıl sonra zindan olarak kullanılmaya başlanmış, bugünkü hapisanenin dört yüz yıl önceki bu ilk çekirdeği, Osmanlılar tarafından bugüne kadar aynı işi sürdürmüştü. Kulenin özellikle alt katlarındaki küçük hücrelerine atılan sağlıklı mahkûmların çoğu bir süre sonra hastalanır, yaşlı, hastalıklı, yorgun mahkûmlar ise bir iki yıl geçmeden ölürdü. Kulenin görece sağlıklı bir odası da dar bir avluya bakıyordu. Bu hücrede bütün gün fareler, hamamböcekleri ve sivrisineklerce taciz edilmiş ve kendisiyle birlikte ölmekte olan diğerlerinin varlığını hisseden mahpus, akşam güneş batarken ellerinde demir zincirleri, ağırlıkları taşıyarak voltaya çıkan eski tarz kürek mahkûmlarını da görünce durumunun daha da kötüleşebileceğini anlar ve biraz düşünürdü.

Vali Sami Paşa hapse attırdığı *Neo Nisi* gazetesi başyazarı Manolis'in hücrelerine açılan yarı karanlık taşlığa indi. Paşa'nın ziyareti için bekleyen bir memur sorgunun sürdüğünü, tutuklunun yorumlu uyuyakaldığını söyledi. Paşa onlara Manolis'e salgın olduğunu kabul ederken Hacı Gemisi İsyanı'nı hatırlatan yazıyı kimin yazdığını ne pahasına olursa olsun öğrenmelerini emretmişti. Paşa, o kişi ya da kişilerin aynı zamanda Bonkowski Paşa'nın katlini teşvik eden kişi ya da kişiler olduğuna inanıyordu. Ama bu tahminlerini ilgisiz ayrıntılardan yola çıkarak katili bulacağını sanan hayalperest Doktor Nuri ile paylaşmıyordu. Rum gazeteciye işkence yaptırdığını kimsenin bilmesini de istemiyordu aslında. Paşa, Osmanlı'nın en üst tabakasının pis işleri bir mertebe aşağı olanlara yaptırıp olup biteni bilmezlikten gelmesinden, bazılarının kendilerini olduklarından daha Avrupai göstermesinden nefret ettiği gibi nefret ederdi. Üstelik pis işleri yapanlar, yukarıdan bir yerden gelen emrin en yüksek makamdan geldiğini, söylediklerine samimiyetle inanarak inkâr ederlerdi. Abdülhamit, ağabeyinin taht-

tan indirilip kendisinin tahta çıkarılmasında etkili, bürokrasinin en parlak ve Avrupai veziri ve vali paşası Mithat Paşa'yı önce Taif zindanına sürmüş, sonra da zindanda boğdurtmuştu ama bunu öyle bir şekilde yapmıştı ki, kimin yaptığı anlaşılamamıştı. Vali Paşa, Osmanlı bürokrasisinde reformcu ve parlamentocu Mithat Paşa'ya çok hayran olan ama Abdülhamit'in onu öldürttüğüne bir türlü inanamayan saf ve kafasız çok memur görmüştü.

Vali Paşa'nın hemen dövdürmek istemediği Yunanistan yanlısı çetecileri, şüphelileri ya da gazetecileri attırdığı kule odalarında Manolis'ten başka bir tutuklu daha vardı. Vali, Pavli Bey'i Hapishane Müdürü'nün uyarısıyla hatırladı. Onu şehirde veba var diye yalan haber yapmaktan kuleye attırmış, sonra da unutmuştu. Aslında tam unutmamıştı ama olaylar o kadar hızla gelişmişti ki Paşa ne yapacağını bilememişti.

Demir kapı gürültüyle açılınca iki gardiyan ellerinde fenerler içeri girdiler.

"Paşa, Paşa hazretleri..." dedi saman döşeğinden doğrulan gazeteci, "salgın gerçekten vardır!"

"Evet Pavli Bey; bunun için buradayız. Haklıymışsınız, karantina ilan ettik."

"Geç kaldık Paşam!" dedi gazeteci. "Hapishaneye de bulaştı, yakında hepimiz burada gebereceğiz."

"O kadar bedbin olmayınız!" dedi Paşa. "Devlet her şeyin çaresine bakacaktır."

"Salgın var' dediğim için beni hapse atan sizsiniz..." dedi gazeteci. "Ama şimdi millet salgından kırılıyor."

Vali gazeteciye önce hakikati yazdığı için değil, kendisini dinlemediği için içeride olduğunu hatırlattı.

"Salgın haberin doğru çıktı diye hemen salınacağını sanma!" diye devam etti sertçe. "Dava açıp seni vatana hıyanetten yargılayabilirler. Bunu durdurabilmem için Murakabe Müdürü Mazhar Efendi'ye yardım etmeniz lazımdır."

"Biz Valiliğin ve Padişahımızın her zaman en büyük yardımcıları, duacılarıyız" dedi gazeteci.

"Menoya Koyu'na, Desteros Dağlarına yerleşen çeteci Haralamb'o'ya Arkaz'dan destek olanları biliyoruz," dedi Vali Paşa. "Özel olarak söylüyorum, onlardan uzak dur!"

"Onlar dağlardadır ve hiç alakam yoktur..."

“Hayır, onların Arkaz’da adamları, kaldıkları yerler, arka çıkanları var.Pavli Bey, hepsini biliyoruz bunların. Haralambo Arkaz’a geliyor, Hora Mahallesi’nde kalıyormuş, kulağıma geliyor bunlar.”

“Bilmiyorum Paşam,” dedi gazeteci Pavli ve bilsem de söylemem diyen bir bakışla baktı Paşa’ya.

Vali ani bir hareketle hücreyi terk ettikten sonra kâtiplerin ertesi sabah hem Manolis hem de “bu herif” için hapishaneye kâğıt yazıp serbest bırakılmalarını sağlamalarını istedi. Sonra Hapishane Müdürü’nün peşinden Ramiz ve arkadaşlarının hapsediği kısmına ilerledi.

Taşlıkta ayak seslerini dinleyerek yürürken ve merdivenleri çıkarken, gece yarısından sonra Kale’nin cümle kapısının, avlu kapılarının, hapishane binalarının kapılarının açılıp kapanışını işiten mahpusların, beklenmedik ziyaretin nedeni konusunda (iç avluda yeni bir idam ya da falakayla sonlanacak bir koğuş araması) heyecanlandıklarını Paşa sessizlikten anladı. Arkasından gelen kâtinin tuttuğu fenerin kara gölgesinin hapishanenin taşlığına ve duvarlarına vurduğunu görmekten hoşlanıyordu.

Ramiz’i Vali’nin ziyaretine hazırlamışlar, öğleden sonra onu müdüriyetin bir odasına alıp sebzeli kefal ve ekmek vermişler, Vali’nin ziyaretinde iyi davranır, onda itimat duyguları uyandırırca cezasını hafifletebileceğini söylemişler, İstanbul’dan onay beklenmeden Vilayet Meydanı’nda darağaçlarının kurulduğunu bilmesini sağlamışlar, daha iyi bir hücreye geri yollamışlardı.

Vali gece ziyaretlerinde hep yaptığı gibi, Ramiz’in kaldığı hücreye hızla girdi ve önceden düşündüğü şeyi rahatça söyledi.

“Hem benim hem de seni mahkûm eden adli heyetin kanaati senin suçlu olduğundur, lakin veba illetine karşı kavga değil affetmek ve itaat gerekiyor. Bu yüzden şu sorularıma doğru cevap ve şeref sözü verirsen ve pişman olduğunu yazılı olarak beyan eder, suçlarını itiraf edersen, İstanbul senin Arkaz’a bir daha ayak basmamak şartıyla salıverilmeni talep edebilir.”

Ramiz üç gündür aralıklarla yapılan işkenceden, soğuk ve aşırı nemli hücresinde uyuyamamaktan aşırı yorgundu ama Vali onun gözlerinde bir hayat ışığı gördü. Haksızlığa uğramanın öfkesi miydi bu, yoksa yüksek bir yerde güvendiği mi vardı? Vali Paşa Ramiz’e Haralambo, Yunanistan konsolosu ve Pantaleon şirketinin gemilerinin silah getirdiği söylentileri hakkında ayrıntılı pek çok soru

sordu. Hacı Gemisi isyancılarını İngilizlerin kışkırttığının anlaşıl-
dığını iddia etti. İstanbul'un bu Padişah düşmanlarına hak ettiği
cezayı vereceğini söyledi. Asker kuzey köylerinde Rum çetecilerle
savaşıyor diye şımarmasını ve gardiyanın kızı Zeynep'i rahat
bırakmasını emretti. Vali Paşa onun Kolağası ile evlenmesinin
bütün ada için daha iyi olacağını, "kızın" subayı sevdiğini açıkça
söyleyerek ifade etti.

"Bu doğruysa ben o zaman öleyim!" dedi Ramiz yere bakarak.
Aslında Kolağası'ndan yakışıklıydı.

Vali Paşa bu söze kızmış ve üzülmüş gibi yaptı ve hücreyi terk
etti. Ertesi sabah Ramiz ve iki adamı bir askeri sandala bindirilip
yarım günlük bir yolculuktan sonra adanın kuzey koylarının bi-
rinde serbest bırakıldılar. Ramiz'i koruyacak bir konsolos olmadığı
için Vali bu tür bir serbest bırakmayı uygun bulmuştu. Pişmanlık
ve itiraf kâğıdı olarak aceleyle karalanmış yarım sayfalık bir şey
imzalatmışlardı ona... Ramiz Arkaz'a geri dönmek şartıyla ser-
best bırakılmıştı ama her iki taraf da bu sözün tutulmayacağını
biliyordu.

30. BÖLÜM

Damat Doktor Nuri, Doktor Nikos ve iki Rum doktorun panzehir
bulma, kusturma çabaları fayda etmedi. Doktor İlias önce kan
kustu, sonra komaya girdi ve güllü cevizli çöreği yemesinden bir
gün sonra Theodoropulos Hastanesi'nde öldü. Karantina gayretini
baltalayacak yorumlara yol açmasın diye ölüm nedeninin zehir-
lenme olduğu doktorlar dışında bütün adadan gizlendi ve muavin
doktor da vebalılarla birlikte gömüldü.

Pakize Sultan'ın mektuplarında bu cinayet ve zehirlenmenin
kendi deyişiyle "tafsilatı" çok yer tutar. Pakize Sultan kocasıyla
birlikte, bir bakıma amcası Abdülhamit'in arzuladığı mantıkla
"Sherlock Holmes gibi" bu gizlenmiş olayı uzaktan, kendi yazı
masasından anlamaya ve anlatmaya çalışmıştır.

Kocası, Pakize Sultan'a Doktor İlias'ın çörekle zehirlenmesini,
aynı çörekle zehirlenip ölen köpeği ve doru atı anlatınca Sultan

“Mevzu yine amcama ve şehzadelere gelmiştir” demişti. Karı kocanın aralarında en çok konuşup tartıştıkları birinci konu Padişah Abdülhamit ise, ikincisi de Osmanlı sarayındaki sayısı gittikçe artan aylak şehzadelerdi. Bunun nedenleriyle bizim de ilgilenmemiz okura konudan uzaklaştığımızı düşündürmemeli.

Bir padişah kızı, bir Sultan’la evlenen damatların hayatı, hanedana girdikleri için bir süre sonra işsiz güçsüz, sorumsuz şehzadelerin hayatlarına benzemeye başlıyordu. Damat Doktor Nuri ise doktorluktan kopmak istemiyor ama sonunda ne yaparsa yapsın bunun başına geleceğini, yakında şehzadelerin yüzeyşel ve budala hayatını yaşamaya zorlanacağını hissediyordu.

Abdülhamit, babalarından koparıp evlendirdiği üç yeğeninin her birinin kocasını Paşa yapmış ve her birine devlet hazinesinden Boğaz’da birer yalı hediye etmiş, yüksek maaşlar bağlatmıştı. Pakize Sultan ile kocasının yalısı, ablalarının ve Abdülhamit’in kızının yalıları gibi Ortaköy’deydi. Ablalarının kocaları şimdiden Mabeyn’deki işlerini gevşetmişlerdi. Yakın zamanda büsbütün bırakırlardı. Hanedan içinde aldıkları yer, onlara emir, iş ya da benzeri bir sorumluluk verilmesini güçleştiriyordu. Bu tuhaf durumun arkasında bütün bir Osmanlı tarihi vardı elbette.

Osmanlı Devleti’nin ilk beş yüz yılında şehzadelerin üç temel eğitim yeri vardı: Saray okulu, ordu ve vilayetlerde valilik. Eğitim ve ordu batılılaştığı, vilayetlerin yönetimi de eski tarz Beylerbeyleri’nden alınıp maaşlı vali paşalara, yani bilgi sahibi asker ve bürokratlara bırakıldığı için askerlik ve valilik şehzadelerin yapabileceği işler değildi artık. Osmanlı Devleti’nin kuruluş ve klasik döneminde taht babadan oğula geçiyordu. O zaman biri Trabzon, biri Manisa’da valilik yapan oğullardan biri sırayı değiştirip tahta oturmak için harekete geçebilir, ağabeylerinden önce ordusuyla İstanbul’a, tahta koşabilirdi. İç savaşları başlatan bu gelenek yüzünden şehzadeler İstanbul’da tutulmaya başlandı. Bu da tahta çıktığı gün, III. Mehmet’in on dokuz kardeşini birden boğdurması gibi daha sonra büyük bir utanç kaynağı olan bir geleneği doğurduğu için tahtın babadan büyük oğula değil, babadan kardeşe geçmesi kararlaştırıldı. Ama bu sefer de her biri Abdülhamit gibi evhamlı olan padişahlar yalnız birinci, ikinci veliahtı değil, diğer kardeşlerini ve yeğenlerini muhalefet ile görüşmesinler, darbe girişimlerine katılmasınlar diye saraylarının “şehzadeler dairesi” dedikleri

köşelerine hapsedip kilitlemeye ve onları saray dışındaki hayattan, İstanbul'dan ve dünyadan bütünüyle koparmaya başladılar.

Bu tür saraya hapsolmuş şehzadelerin bütün Osmanlı tarihinde en ünlülerinden biri Pakize Sultan'ın büyük ağabeyi kırk yaşındaki Şehzade Mehmet Selahattin Efendi'ydı. Mehmet Selahattin Efendi on beş yaşındayken babası V. Murat'ın padişah olduğunu mutlulukla gördükten üç ay sonra tahttan indirilen babasıyla birlikte hapsedilmişti. Yirmi beş yıldır aynı saray köşesinde hapis hayatı yaşıyordu. Babası ve kız kardeşleri gibi piyano çalardı. Çeşit çeşit deftere düşünceler, hatıralar, tiyatro metinleri yazardı. Asla öteki şehzadeler gibi tembel ve kültürsüz değildi. Tıpkı babası gibi az da olsa kitap okurdu. Zaten babasına hayrandı. Pakize Sultan'la arkadaşça ve şefkatle ilgilenirdi. Onun öteki tembel ve şımarık şehzadeler gibi olmadığını bilen Pakize Sultan, sarayda hapis kız kardeşleri, hanım sultanlar, uşaklar, hizmetçiler arasındayken bazan ağabeyinin yüzünün ifadesinden ne kadar hüznü olduğunu görür, onun için üzülürdü. Hapsediği sarayda kendi haremi (gözüne girmeye çalışan, çeşitli mertebe ve sıfatları olan kırk küsur güzel kadın) ve yaşayan yedi çocuğu vardı Şehzade'nin.

Kocasının dünyadan kopuk, cahil ve tembel şehzadelerden biri "gibi" olmasını Pakize Sultan özellikle istemiyordu. Bunun bir nedeni doktor kocasının karantina başarılarından ve onun uluslararası tıp camiasında az da olsa tanınıyor olmasından duyduğu gururdu. Düşmanlarının anlattığı bir diğer neden, zaten ablaları gibi güzel ve havalı olmayan Pakize Sultan'ın gerçekçilikle kendini şatafatsız ve sade bir hayata hazırlamasıydı. Üçüncü neden ise Pakize Sultan'ın ablasından dinlediği şehzade hikâyeleriydi.

Babalarının yanından kendisinden önce ayrılan ablaları Hattice ve Fehime, Yıldız Sarayı'nın haremünde, amcalarının henüz evlenmemiş kızlarıyla arkadaşlık ederlerken şehzadeleri uzaktan tanımışlardı. Hanedanın evlilik yaşına gelen kızları, Sultanlar ve Hanım Sultanlar, tıpkı Paşa ve Vezir oğulları gibi şehzadeler hakkında anlatılan hikâyelerle ilgileniyor, onlar hakkında dedikodu ediyorlardı. Köleliğin sözümona kaldırılmasından, Osmanlı Sarayı'nın ve haremünün batılılaşmaya başlamasından sonra geleceğin padişah adayı şehzadeler, artık yüzyıllardır yapıldığı gibi taşradan getirilmiş Çerkez ya da Ukrayna kökenli kölelerle değil, Saray haremelerinde Avrupa usulleriyle piyano dersleri alan, Fransızca öğ-

renip roman okuyan kadınlarla evlenmek istiyorlardı. Öte yandan Avrupa eğitimi almış, görgülü kızlar, bu şımarık şehzadeleri kaba saba, eğitimsiz ve akılsız buluyorlardı. (Nitekim padişah kızları ile şehzadelerin arasında o dönem bile pek az “izdivaç” olacaktı.) Gelecekte Osmanlı tahtına oturacak, dört yüz milyon Müslüman'ın halifesi olabilecek bir kişiyi incitmek imkânsız olduğu için şehzadelere eğitim vermek çok zordu. Çünkü Osmanlılar dayak atmadan disiplin altına almayı yeni yeni keşfediyorlardı.

Pakize Sultan'ın ablaları, tıpkı kendileri gibi yıllarca saray odalarında hapseden ve Abdülhamit korkusundan (öyle düşünüyorlardı) kendilerine evlilik teklif edemeyen bu şehzadelerin hikâyelerini çoğu zaman gülüşerek, bazan da öfkeyle anlatırlardı birbirlerine. Mesela taht sırasında yedinci olan Osman Celalettin Efendi adlı bir şehzade Nişantaşı'ndaki kasrına kendini kapatarak tahta oturmaktan daha önemli gördüğü “kendisi olmak” meselesini yirmi üç yıl çözmeye çalışarak kafayı üşütmüştü. Taht sırasında bir hayli yukarıda olan Şehzade Mahmut Seyfettin Efendi Çırağan Sarayı'ndaki dairesinden hiç çıkmadan yirmi sekiz yıl yaşadktan sonra orta avluda hayatında ilk defa bir koyun görünce “canavar!” diye bağırarak muhafızları çağırmişti. (Aslında başkaları, ağabeyleri Mehmet Selahattin hakkında da böyle hikâyeler anlatırdı.) Tahta geçme ihtimali hiç olmadığı halde, bir gün fazlasıyla geri ödeyeceği vaadiyle sarraflardan yüksek miktarda borç aldığı ve geri ödemediği şikâyetleri olduğu için Padişah tarafından uyarılan Şehzade Ahmet Nizamettin ayrıca çok kendini beğenmiş biriydi. Şehzadelerin en korkulanı ve en tatsız Abdülhamit'in dördüncü oğlu, küçük Mehmet Burhanettin Efendi'ydi elbette. Pakize Sultan'ın ablaları kendilerinden çok küçük olan ve yedi yaşında Bahriye Marşı besteleyen, bir dönem Padişah'ın en çok sevdiği, selamlıklarda, saltanat arabasında yanına oturttuğu bu şımarık çocuğun muzip ve acımasız şakalarından ve kabalıklarından korkar, bu iğnelemelerin arkasında çocuğun babasının olduğunu hissederlerdi. Para, arazi ve ev karşılığında Abdülhamit'e diğer şehzadeleri (kardeşleri ve amcaoğulları) hakkında ihbar mektupları yollayan ve on yedi yıl sonra tahta oturacak olan Mehmet Vahdettin Efendi çok silik ve ürkek bir şehzadeydi. Sanatı çok seven, aşırı duygulu ve içe dönük Necip Kemalettin Efendi vardı ki zaten kadınlarla kızlarla ilgilenmezdi. Bir de taht sırasında en altlarda olmalarına, İstanbul'da istedikleri

gibi gezip tozmalarına rağmen Padişah'ın kendilerini sürekli izlettirdiğini ileri süren Mehmet Hamdi ve Ahmet Reşit Efendi gibi buluttan nem kapanlar vardı. Hiçbir zaman tahta oturamayacak bu şehzadeler bile, Padişah'ın kendilerini zehirleyebileceğini iddia eder, bu yüzden Yıldız Sarayı Eczanesi'nden alışveriş etmezlerdi.

“Siz hiç gittiniz mi bu eczaneye?” diye sordu Damat Doktor.

“Ben Yıldız'da dün öncesi bir ay kaldım. Odamızdan az çıkardık” dedi Pakize Sultan. “Zaten yalnızca amcam ve bizler için bir de ikinci eczane vardır Yıldız Sarayı'nda. Çünkü amcam da, şehzadeler gibi zehirlenmekten korkardı. Bu mevzuyu en iyi tabii, toprağı bol olsun, Bonkowski Paşa bilirdi, çünkü amcamın laboratuvar da dediğı bu özel eczanesinin başındaydı.”

“Eczacı Nikiforo da bilebilir!” dedi kocası.

Doktor Nuri Bonkowski Paşa'nın gençlik arkadaşı Eczacı Nikiforo'ya bu konuyu ancak öğle vaktine doğru sorabildi.

Sabah onu önce başka doktor ve eczacılarla birlikte Theodoropulos Hastanesi'nde Doktor İlias'ın başında gördü. Doktor İlias arada bir yastıktan başını kaldırıyor, “Despina!” diyordu. İstanbul'daki karısının adıydı bu. Ona eczacı ve doktorların ortak formüllü bir panzehir içirmişlerdi. Panzehrin hastayı rahatlattığı görüşü hâkimdi o sırada.

Beş dakika sonra Theodoropulos Hastanesi'ne iki adım uzaklıktaki Pharmacie Nikiforo'da buluştular.

“Bonkowski Paşa'nın çok eskiden Padişahımız hazretlerine Yıldız Bahçesi'nde yetiştirilebilecek ve zehir yapımında kullanılabilecek otlar hakkında rapor yazdığını söylemişsiniz!” diyerek Damat Doktor doğrudan açtı konuyu.

“Doktor İlias'ın zehirlendiğini öğrenince ben de düşündüm bunu” dedi Nikiforo. “Padişahımız hazretleri en çok ağır ağır verilen, hiç fark edilmeden her gün yemeğine çok az bir miktar konan fare otu zehrinden korkarlardı. İngiliz gazeteleri hep bunları yazdı. Zavallı Doktor İlias'a arsenikli fare zehriyle tam tersini yaptılar.”

“Siz bunun arsenikli fare zehri olduğunu nasıl anladınız?”

“Çok yerinde bir soru, beni de şüpheli duruma düşürdüğü için Vali Paşamız bilhassa takdir ederlerdi sorunuzu. Ben de müsaadenizle üzerimdeki her türlü şüpheyi izale etmek için tafsilatlı cevap vereceğim.”

“Sizin üzerinizde bir şüphe olduğu için sormamıştım.”

“Lüzumsuz malumatı hoşgörünüz ama malum eczacıyız, konuşurken bile ölçüp tartıyoruz. Minger Adası’nda tabii Avrupa’da olduğu gibi efkâr-ı umumiyenin büyük ilgisini çeken ve müdd-i umuminin tahkikatı, vilayet ve devletin tetkik heyetleriyle takip edilen büyük fare zehri vakaları olmadı. Ama benim burada dükkân işlettiğim sürece ahali fare zehriyle birisini ağır ağır zehirleyip iz bırakmadan öldürebileceğini öğrendi. Yirmi iki yıl önce zengin Rum ailelerden Aldoniler’in büyük oğlu, ilk karısı ölünce, çocuğu da olmadığı için, ikinci kere genç ve güzel bir adalı kızla evlenmek için çok uğraştı, büyük paralar döktü ve sonunda Ora sahilinde tavernası olan Tanasis’in kızıyla evlendi. Evlendikten az bir süre sonra damat bana gelip karın ağrılarından ve kusmalardan şikâyet ederek ilaç istemeye başladı. Doktorlar da teşhis koyamıyordu. Elinin, yüzünün derisi koyulaşıyor, kolunda, parmaklarında yaralar açılıyordu. Ama Fransız romanlarını okumuyorsa, bunları yan yana koyup bir netice çıkaramazdı kimse. Kırk yaşındaki damat gözümüzün önünde bir yılda çöküp yataklık oldu ve ölüp gitti. Hepimizin gittiği cenazede gencecik dul karısı herkesten çok ağladığı için kimse kötü bir şey de düşünemedi. Ama cenazeden üç ay sonra aynı dul kadın bütün mirası satıp genç sevgiliyle İzmir’e göçünce ‘onlar öldürdü’ dedikodusu çıktı. Eczacı Mitsos (kendisi Yunanca tercümelerinden Fransız romanları okumayı sever) bunun arsenik zehirlenmesi olabileceğini ilk olarak bana söyledi. Ama atı alan Üsküdar’ı geçmişti. Hepimiz Osmanlı vatandaşıyız. Osmanlı mahkemelerinde bıraktım yirmi yıl önceyi, bugün bile böyle bir cinayeti Avrupalı mantıkla soruşturacak ve ilmi yöntemlerle zehirlenmenin belirlenmesini sağlayacak bir heyet yoktur. Bu yüzden de Avrupa’da moda polisiye roman çevirilerini gazetelerde okuyanlar olup bitene, bu bilgili doktorlara hem özenirler hem de şaşarlardı. O zaman da şimdi olduğu gibi fare zehri, beyaz arsenik adıyla aktarlarda serbest olarak satılıyordu. Bu olay ada gazetelerine geçmedi ama Rum ve Türk gazetelerinde bu tür zehirlenme vakaları biraz da “Avrupa’da böyle kötü şeyler oluyor” havasıyla haber yapıldı.

Diğer önemli ve yine soruşturulmamış zehirlenme vakası ise, yoksul Tuzla Mahallesi’nde yarı meczup ama güzel on altı yaşında bir kızın, benim tahminim kırk küsur kişiyi zehirlenmesidir. Ailesi kendisini satıp evlendirmek isterken, bir yıl içinde kendisine görücü olarak gelen misafir teyzeleri ve damat adaylarını ve aracıları,

    atanları, akrabaları ve meraklıları kahvelerine koyduğu ölüm-
c l olmayan, hatta başta fark edilmeyen hafif doz arsenikli fare
zehriyle zehirlemi tir. Ama kimse fark etmemiştir bunu. O zamanki
Vali zaten fare zehriyle öldürmelerin gazetelerde haber olmasını
yasakladı. Una benzeyen beyaz arseni i az az vererek birisini ze-
hirleyebilece in fikri ince bir fikirdir. Ama asla adamızda yaygın
değildir. A  ı yama ına ya birisi zehri torbayla vermiştir ya da o
birinden bu yolu i itmi  olmalıdır. Biz tıpkı İstanbul'da Eczacılar
Cemiyeti'nde yaptığımız gibi, burada da eski tarz aktar dükkân-
larında arsenikli fare zehrini satılmasını yasaklamaya çalıştık."

"Kanaatinizce niye muvaffak olamadınız?"

"Sabrediniz, arz ediyorum Doktor Paşam... Şimdiki Vali koltu-
 una oturduktan bir süre sonra cinli arsenikli güzel kız hikâyesine
konan yasağı kaldırdı. Böylece, 'Eski Vali kötüydü' fikri i lenecekti.
Özellikle Rum gazetelerinde bu eski olay  ehvete kapılmış erkek-
lerin yolladığı görücü heyetleriyle alay etmek,     atan olmadan
evlenemeyen Müslümanların hâlâ ne kadar geri olduğu fikrini
işlemek için haber oldu. Arsenikle zehirleme adamızda kimse
Fransız romanı okumadı ı için bilinmez. Romantik bir meczup
a k acısıyla avuç avuç fare zehri yiyince hastayı bana getirdikleri
için biliyorum: Fare zehri yiyen kişinin kusmu unda topak gibi,
beyazımsı küçük taneler olur. Ayrıca ölmekte olan kişi pişman
olur, itiraf edip aldığı zehri söyler. Böyle tuhaf bir etkisi de vardır...
Acısı korkunçtur." Bir sessizlikten sonra, "Me hur Fransız roman
kahramanı, ahlaksız ve  a kın Madame Bovary de aynı şekilde in-
tihar eder" diye ekledi Bonkowski Paşa'nın kültürlü eski arkadaşı,
Doktor Nuri'nin bu kadının kim olduğunu bilmeyece ini doğru
tahmin ederek.

Oturdukları yerden, aradaki camek nda duran il  vazolarını,
küçük, renk renk kutular içindeki ithal il ları ve büyüklü küçük-
l , çoğu koyu renkli m stahzarat  i elerini ve paketleri g rebili-
yorlardı. Yan odada ispirto lambaları, imbikler, makaslar, fırçalar,
havanlar vardı. Eczaneye girip çıkan üç kişi şehirde veba yokmuş
gibi ürünleri, malları incelediler, kutulara baktılar ve uzun uzun
alışveriş ettiler.

"Padişah hazretlerinin ta yirmi iki yıl evvel Bonkowski Paşa'dan
Saray Bahçesi'ndeki bitkilerden zehir çıkarabilmek üzerine bir
layiha istediğini söylediniz demin."

“Evet!” dedi Eczacı Nikiforo. “Bunu hatırlayıp soracağınızı biliyordum. Bu yüzden hafızamı zorladım, hatıralarımı uzun uzun gözden geçirdim. En sonunda hem İstanbul’da hem de Minger Adası’nda Avrupa tarzı modern eczanelerin gelişmesinin hikâyesidir bu.”

Bir yanda Avrupa eğitiminden, Paris’ten, Berlin’den geri dönmüş ve “fenni eczacılık” konusunda taviz vermez Bonkowski, Nikiforo gibi genç eczacılar ve onların zehirli (ve diğer zararlı) maddelerin ve reçetesiz eczacılığın yasaklanmasını isteyen öfkeli “radikal” takımı, onların cemiyeti vardı. Bir diğer takım çoğu Beyoğlu’nda, Beyazıt civarında olan ve yerli, ithal her şeyi satan büyük eczanelerdi. Birinci takım gibi onlar da çoğunlukla Hristiyanlardı. Büyük eczanelerin birinci takıma üstünlüğü tüzüklere göre bulundurulması gereken *preparat drog*, kimyasal madde, alet ve terazilerin ve en çok çeşidin onlarda olmasıydı. Herkes giderdi İngiliz Kanzuk ya da Rebuller’in eczanesine. Aktarlarda satılan mallar da vardı bu eczanelerde, sürekli değişerek yenilenen Avrupa yapımı hazır ilaçlar, güzel şişeler ve kutular içinde merhemler, şuruplar, kremler ve Avrupa çikolatadan konserveye lüks çeşitler de bulunurdu.

Hafiyeler ve muhbirler şehzadelerin zehirlenme korkusuyla saray eczanesinden değil, Beyoğlu’ndaki bu büyük eczanelerden alışveriş ettiklerini Abdülhamit’e bildirirlerdi. Padişah taht sırasında en altlardaki şehzadelerin bile kendisine güvenmedikleri için ya da fiyaka olsun diye Beyoğlu eczanelerine gitmelerini anlıyordu ama asıl merakı şehzadelerin zehir yapımında kullanılabilecek maddeleri eczanelerden satın alıp almadıklarıydı. Padişah’ın bu konuda Bonkowski Paşa’dan ayrıntılı bilgi talep ettiğini okur, Pakize Sultan’ın mektuplarından çıkaracaktır.

Padişah yalnız zehir satış ve trafiğini kontrol etmek değil, Apéry’nin Galata’daki eczanesinde doktorların aralarında ne konuştuklarını da öğrenmek istemişti (ve bu konuda başarılı olmuştu). Bütün büyük eczanelerde doktorların muayene odaları ve bekleme salonları vardı. Apéry, Galata’daki büyük eczanesinin bekleme salonunu bir tür okuma salonuna çevirmişti. Pek çok Avrupa tıp dergisine abone olmuş, en son tıp kitaplarını getirtmişti. Bu bekleme ve okuma salonuna Rum, Müslüman İstanbul’un bütün doktorları uğrar, hem yeni dergileri okur hem de aralarında sohbet ederlerdi.

Padişah, Eczane-i Hamdi, İstikamet ve Edhem Pertev gibi sahibi Müslüman olan kuruluşları ve onların yerli üretimlerini de özel olarak destekliyordu ve bu eczanelerin Bonkowski Bey'in cemiyetine girmesini istiyordu. Abdülhamit'in hem koruyup hem de kontrol altına almaya çalıştığı asıl büyük takım ise tozlarla ilaçları, fare zehriyle tarçını aynı anda satan ve macun ve hap hazırlayan babadan kalma aktarlardı. En çok Müslüman bu eski tarz aktarlar arasında vardı ve Abdülhamit onları hem Müslümanlar diye desteklemek hem de zehir satmalarını yasaklamak istiyor ve bu iki tutumunun çelişkili olduğunu da biliyordu.

"Haşmetmeab'ın yoğun bir şekilde ilgilendikleri her şeyde olduğu gibi bu konudaki duyguları da birbiriyle çelişiyordu kanaatimce!" dedi Eczacı Nikiforo, Doktor Nuri'ye. "Zat-ı Şahane yirmi yıl önce de, bir yandan Müslüman eczaneleri destekliyor, diğer yandan da Müslüman eczacıların çok az bilip uygulayabildikleri en modern Avrupai usul ve yasakları 'reform-ıslahat' diye şart koşarak onları zor durumda bırakıyordu. Padişah hazretleri Avrupalıların zoruyla aslında kendi inanmadan koyduğu yasakları, Müslümanlara zarar verince takip etmezler. Zat-ı Şahane Meclis-i Mebusan'ı da aynı haklı mazeretle, hürriyetler Müslümanları geri bıraktırıyor diye kapatmadılar mı?"

Damat Doktor, belki de önceden hazırladığı için Eczacı'nın bu iddialı lafları bu kadar rahat söyleyebildiğini geçirdi aklından ve bunu kısa bir süre sonra Vilayet Misafirhanesi'nde Pakize Sultan'a dile getirdi. Pakize Sultan'ın yardımıyla fark ettikleri asıl şey, Eczacı Nikiforo'nun da Abdülhamit'le gizli bir bağı olan hatta ondan şifre miftahı alan kişilerin havasıyla konuşmuş olmasıydı.

Bundan elli gün önce bol at arabalı ve uşaklı düğün günlerinin birinde bir ara bir köşede yan yana geldiklerinde "Uluorta Padişahımız hazretlerini kötölemeye cüret eden kişilere dikkat ediniz!" demişti Pakize Sultan'ın büyük ablası Hatice Sultan'ın kocası olan yaşlı damat, "Onların hepsi muhbir *provocateur*'dür. 'Evet,' derseniz, hemen Zat-ı Şahane'ye jurnalleyeceklerdir. 'Herkesin aklından bile geçirmeye cüret edemediği şeyi bu herif nasıl oluyor da yüzüme söyleyebiliyor' diye düşününüz. Çünkü muhbir olduğu için korkusu yoktur."

Son yirmi yılda pek çok yerde bu hikâyenin dile getirildiğini işittiği için Doktor Nuri bu sözün kendisine ilk defaymış gibi söylenmesine şaşmıştı. İstanbul'daki Mabeyn kâtiplerinin (diğer iki damat da öyleydi) İmparatorluğun ücra şehirlerindeki hayattan ne kadar kopuk olduğunun iyi bir kanıtıydı bu.

31. BÖLÜM

Tarihte “karakter” ne kadar önemlidir? Bazıları hiç önemsemez bu konuyu. Tarih onlar için tek tek kişilerden çok daha büyük bir tekerlektir. Bazı tarihçiler ise tarihteki bazı vakaları önemli kişilerin ve kahramanların karakterleriyle açıklarlar. Biz de tarihi bir kişinin karakter ve huylarının zaman zaman tarihi etkileyebileceğine inanıyoruz. Ama bu kişisel özelliği belirleyen de yine tarihin kendisidir.

Evet, Padişah Abdülhamit Avrupalıların “Paranoyak!” diyebilecekleri kadar evhamlıydı. Ama onu evhamlı yapan şey de, yaşadıkları, gördükleri, yani tarihin kendisiydi. Yani evhamlı olmak için çok haklı gerekçeleri vardı Abdülhamit’in.

1876’da otuz dört yaşındayken Abdülhamit taht sırasında ikinci olan, silik ama saygın (tutumlu, samimi, dindar) bir şehzadeydi. Amcası Abdülaziz’di padişah. Ama, Mithat Paşa ve Serasker Hüseyin Avni Paşa’nın ortaklaşa gerçekleştirdiği bir gece darbesiyle Abdülaziz tahtından indirildi ve yerine Abdülhamit’in ağabeyi V. Murat tahta çıkarıldı. Tahttan indirilen eski padişah Abdülaziz kısa süre sonra ya öldürüldü ya da baskı altında intihar etti. Bütün bu olaylar olurken, yani Beşinci Ordu’dan gelmiş Arap askerler Dolmabahçe Sarayı’nı kuşatır, tahttan indirdikleri Padişah sandalla kaçırılır ve aynı sahilde birkaç saray aşağıda bir yerde dört gün sonra bilekleri kesilip öldürülürken (ya da öfkeyle intihar ederken) şimdi taht sırasında birinci olan Abdülhamit çevresindeki odalarda, saraylarda olup bitenleri kendi odasından dehşetle izliyor, anlamaya çalışıyordu. Amcasının ölümünü hazmedemiyor, bir padişahın şu modern zamanda tahttan indirilip sonra da öldürülmesini korkunç buluyordu! Derken, üç ay sonra, Abdülaziz’i tahttan indiren Mithat Paşa ve diğer bürokratlarla askerler, aynı şeyi yeni padişah (Pakize Sultan’ın babası!) V. Murat’a da yaptılar. V. Murat da, amcasının ölümüyle fazlasıyla sarsılmıştı (aklı yerinde değildi), o da tahttan indirildi. Böylece Abdülhamit dört ay gibi kısa bir zamanda taht sırasında ikincilikten tahta oturmuş, bu süre boyunca bu işleri örgütleyen Mithat Paşa ve diğer paşaların ne kadar güçlü olduklarını yakından görmüş ve bundan önceki padişahlara yaptıklarını kendisine de kolaylıkla yapabileceklerini anlamıştı.

Tahta çıkmadan önce de bu korkuları yaşamıştı Abdülhamit. Tıpkı 1901 yılında şehzadelerin Padişah Abdülhamit tarafından zehirlenmekten korkmaları gibi otuz küsur yıl önce Şehzade Hamit Efendi ve ağabeyi veliaht Murat Efendi de amcaları Padişah Abdülaziz tarafından zehirlenmekten korkarlardı. Abdülaziz, kendisinden sonra oğlu Şehzade Yusuf İzzettin Efendi'yi padişah yapmak istiyordu (oğlunu on dört yaşındayken müşir yapmış, ordu komutanlığına getirmişti).

1867 yazında Padişah Abdülaziz'in sözünü ettiğimiz şehzadesi ve iki yeğeninin hep birlikte çıktığı Avrupa gezisinde, Padişah amca ve veliaht yeğeni ile kardeşi arasındaki gerilim daha da artmıştı. Zaten Veliaht Murat bu gerilimden uzak durmak için vaktinin çoğunu (bugün Dolmabahçe diye bilinen) Beşiktaş Sarayı'ndaki veliaht dairesinde değil, Kurbağalıdere'deki kendi köşkünde geçiriyordu. Pakize Sultan'ın yıllar sonra babalarının ölümü üzerine ablasına yazdığı ve ağabeyi ve ablalarıyla birlikte doğrudan babaları V. Murat'tan dinlediklerine göre önemli ilk büyük sürtüşme, Paris'te Élysée Sarayı'nda verilen bir davette çıkmıştı. Veliaht Murat etrafına açık giyinmiş Fransız kadınları toplayıp onlarla Fransızca konuşup biriyle de "kadril dansı" ettiği için Padişah amcası onu uyarmıştı.

Daha sonra Londra'da Buckingham Sarayı'nda verilen bir davette Kraliçe Victoria'nın ve devlet sırlarını kendisinden sakladığı yarım akıllı oğlu veliaht Edward'ın genç Veliaht Murat ve kardeşi Şehzade Hamit ile içtenlikle ilgilenmesi, Padişah amcalarını, yeğenlerinin iddialarına göre, hem "kıskandırmış" hem de kızdırmıştı. Ertesi gün Buckingham Sarayı'ndaki odasında Veliaht Murat'ın kapısı çalınmış ve Abdülaziz'in yaveri elinde bir tabak dolusu üzümle içeri girip "Şevketli Efendimiz gözlerinizden öpüyorlar!" diyerek masaya bırakmıştı. Üzümlerden hemen atıştıran Murat az sonra midesinde sancılar başlayınca telaşla bitişik odadaki biraderine ağlayarak koşmuştu. Yanında her zaman panzehir taşıyan genç Hamit (yirmi beş yaşındaydı) bir bardak suya panzehir taşını kazıyarak ağabeyine hemen içirmiş ve doktorları yardıma çağırarak kurtarmıştı Osmanlı veliahtını. Kraliçe Victoria durumdan haberdar olunca veliaht Edward'ı yollayıp veliaht Murat ve kardeşi Hamit'in gerçekten planlı bir zehirlenme karşısında olduklarına inanıyorlarsa, İstanbul'a dönmeyip taht sıralarını İngiltere'de bekleyebileceklerini ifade ettirmişti ona. (Daha sonra önce Edward ve sonra İstanbul'da

Murat mason olacaklar, yazışacaklar ve Edward da hikâyemizin geçtiği yıl İngiliz tahtına oturacaktı.) İleride padişah olacak iki Osmanlı şehzadesi belki de bir kuruntu olan olayın siyasi olarak büyüyebileceğini, gazetelerde nasıl yer alabileceğini (Osmanlı Hanedan ailesi Buckingham Sarayı'nda birbirlerini zehirliyor!) düşünerek, Padişah amcalarının kulağına gitmeden olayı unutmaya karar vermiş, daha sonra üzümler konusunda belki de vehme kapıldıklarını düşünmüşlerdi.

İstanbul'a döndüklerinde skandal Abdülaziz'in kulağına gitmiş, Padişah öfkeden boğulacak gibi olmuş ve "bizi rezil eden" Velihaht Murat'ı bir süreliğine Dolmabahçe Sarayı'ndan uzaklaştırmıştı.

Bu hikâyenin Cumhuriyet'ten sonra Türkiye'de gazetelerin tarih köşelerinde yayımlanan tamamen uydurma bir başka çeşidi, Kraliçe Victoria'nın Hamit ile Murat'ı Londra'da padişahlık sıralarını beklerlerken İngiliz Kraliyet ailesinden prenseslerle evlendirme teklifidir. İngiliz Kraliyet ailesinden bir prensesin, dört karı ve sayısız cariyeye yatan ve onlara kötü davranan bir erkekle –kim olursa olsun– asla evlenmeyeceğini, hele Kraliçe'nin kendi ailesinden birini, birbirlerini zehirleyen ve İngilizce bile bilmeyen bu erkeklerle vermeyeceğini, bu hikâyenin yalan olduğunu şöyle mantıklı düşünebilen bir kişi anlar da, Türk gazetelerinin tarih köşesi okurlarının değişik başlıklarla ("Kraliçe Victoria kızını Abdülhamit'e vermek istemişti") üç yılda bir yayımlanan bu yalanı niye severek, inanarak okuyup bir daha okumak istediklerini anlamakta bizim gibi güçlük çekebilir.

Abdülhamit bu Avrupa yolculuğundan dokuz yıl sonra, amcasının öldürülmesi, ağabeyinin cinnet geçirmesinin ardından, tahta oturduğunda, zamanın pek çok eski kral ve hükümdarının, özellikle Doğu ülkelerinde sürekli yanlarında taşıdıkları bu yumuşak panzehir taşının, aslında o gün Londra'da bilimsel olarak hiçbir işe yaramadığını da aradan geçen dokuz yılda öğrenmiş olmalıydı. Nitekim Padişah'ın Bonkowski Paşa'dan istediği ilk raporlardan biri, Yıldız Sarayı'nın bahçesinde "ilmi" bir şekilde zehir yapımında kullanılabilecek bitkiler ve panzehri olmayan yeni zehirler ile iz bırakmayan zehirler konusundaydı.

Padişah'ın genç Bonkowski Bey'in adını ilk işitmesi Eczacı Niki-foro ile birlikte kurdukları Société de Pharmacie de Constantinople, (Dersaadet Eczacıyan Cemiyeti) sayesinde olmuştu. Bu derneğin,

diğer eczacı cemiyetlerine karşı verdiği bir savaş ve devlete anlatmaya çalıştığı bir davası vardı. Bu davanın merkezinde baharatlar, tozlar, macunlar, otlar, kökler satan eski tarz aktarlarda bulunan zehirlerin ve zararlı maddelerin yasaklanması yatıyordu. Arsenik, fare otu, zırnık otu, asit fenik (hamız-fenik), kodein, kuduzböceği (*cantharidae*), lokman ruhu, ether sulfurique, iyodoform, papaz otu (*cévadille*), katranruhu (kreozot), afyon, morfin ve benzeri yüze yakın madde aktarlarda değil, yönetmeliklerle düzenlenmiş, müfettişlerce denetlenen ve yalnızca doktor reçeteleriyle alışveriş edilecek modern Avrupalı eczanelerde satılmalıydı!

Sıçanotundan yapılacak, etkisini çok uzun sürede gösterecek ve zor tespit edilebilecek zehirlenmelerin mümkün olduğunu da Abdülhamit o sırada okumaya başladığı polisiye romanlardan öğrenmiş olmalıydı. Padişah kendisine roman okunurken bazan zehirlenme ya da iz bırakmama konusunda bilgi veren sayfalarda dikkat kesilir ve bazı yerleri yeniden okuturdu. Abdülhamit'in zehirli bitkileri saray bahçesinde yetiştirmeye çalışmasını ise okurlarımız şöyle anlamalıdır: Abdülhamit Doğu'nun bütün modern imparatorları gibi, sarayının büyük bahçesini, dünyanın küçük bir minyatürü gibi hayal ediyordu. Demek ki Padişah'ın genç Bonkowski Bey'e yönelttiği soru daha basitti aslında: Hangi bitkilerden etkili zehir yapılabilir?

Bonkowski Bey bu konuda Abdülhamit'e ayrıntılı bir rapor yazarken Yıldız Sarayı'ndaki bazan kimya laboratuvarı da denen özel eczanenin başına getirildi. Bu aynı zamanda Bonkowski Bey'in Eczacıyan Cemiyeti'nde çok çalıştığı, eski tarz aktarlara karşı savaştığı dönem olduğu için sohbet konusu zehirlere ve halkın modern çağda zehirlere bu kadar yakın olmasına sık sık geliyordu.

Abdülhamit ecdadını, mesela Fatih Sultan Mehmet'i dört yüz yirmi yıl önce iz bırakmadan ağır ağır öldüren zehirlerin çoğunun İstanbul'daki yüzlerce aktar dükkânının herhangi birinden *hâlâ* kolaylıkla elde edilebileceğini de biliyordu. Mabeyn'den görevlendirilen memurların Yeniçarşı, Beyazıt, Kapalıçarşı, Fatih aktarlarından buldukları zehirleri saray laboratuvarına getirmelerinin kayıtları Yıldız Sarayı arşivinde mevcuttur.

Ögle vakti Doktor Nuri, Nikiforo ile görüşmesinden Vilayet'e dönünce Vali onu makamına çağırdı.

"Zehirlenme dedikodusu yayılmasın diye, doğrudan vebalılarla kireçleterek gömdürüyorum" dedi. "Doktor İlias'ın da tıpkı Bon-

kowski Paşa gibi melun bir kumpasla öldürüldüğünü kabul etmek Minger Adası'nda devlet maatteessüf çok âciz manasına gelecektir ki bunu ne benim ne de İstanbul'un kabul etmesi mümkündür. Zat-ı Şahane Bonkowski Paşa'dan sonra muavininin de öldürüldüğünü ve ne benim ne de sizin katili bulabildiğimizi öğrenirlerse belki de bunu kasten yaptığımızı düşüneceklerdir.”

“Sizce bunu yapanlar Bonkowski Paşa'yı öldürenler ile aynı insanlar mıdır?” diye sordu Doktor Nuri.

“Bunu bulamadığımızı biliyorsunuz!” dedi Vali. “Ama İstanbul ısrar etseydi sonuna kadar gider, fare zehrini çöreğe kattığını itiraf eden birini bulurduk. Bu iş şimdi size düşüyor. Üstelik Sherlock Holmes usulüyle araştıracağınız için işkence ve falaka da olmayacak. Yani Padişah hazretlerinin sevdiği dedektif gibi aktarların, eczacıların ağızlarını arayarak bulacaksınız suçluyu. Kolay gelsin. Aktarlar sizi bekliyor, tedbirler alındı! Bakalım bu sefer ne diyecekler.”

Garnizon mutfağında çalışan ve işkenceli sorgudan geçirilen aşçılar, yamaklar ve diğer şüpheliler fare zehri satan bellibaşlı bütün aktar dükkânlarının sahiplerine, kalfalar ve çıraqlara tek tek gösterilmiş ama kimse onların ya da bir başkasının fare zehri satın aldığını hatırlayamamıştı.

Doktor Nuri ilk olarak Eyoklima Mahallesi'ndeki küçük bir dükkâna gitti. İstanbul'da Mahmutpaşa'da Yahudilerin işlettiği hoş kokulu dükkânlara benziyordu burası. Tezgâhın önünde çuvallar içinde renk renk tozlar, baharatlar vardı. Kavanozlar içinde pek çok toplar, meyveler, ilaçlar gördü. Tavandan iplere tutturulmuş otlar, demetler, süngerimsi tuhaf şeyler sarkıyordu. İçeride İstanbul'daki dükkânlarda olduğu gibi hasta bekleyen bir hekim yerine Vilayet memurları tarafından uyarıldığı için Doktor Nuri'yi bekleyen dükkânın sahibi Vasil Efendi vardı yalnızca.

Vasil Efendi saraydan gelen misafirini yerlere kadar eğilerek temennalarla karşıladıktan sonra sorgusunda söylediği şeyi tekrarladı. Aşçı ve yamaklardan kimse gelmemişti dükkânına, zaten şu ara fare zehri satışı azalmıştı çünkü evlerde, sokaklarda ilk günlerdeki kadar fare görülüyordu. Belediye de zehri sokaklara bedavadan dökmüştü zaten. Vasil Efendi kırık Türkçesiyle büyük miktarlarda fare zehrini şu sırada belediyelerden temin etmenin çok daha kolay olduğunu söyledi. Damat Doktor raflardaki şişeler, çuvallar ve kavanozlar içindeki tozlara, kutular, tenekeler içindeki

renk renk baharata, ölçü aletlerine, otlara, kökleri hoş kokulu bitkilerin durduğu cam kavanozlara gözünü ve burnunu her yaklaştırtışında aktar hikâyesini kesiyor ve hardal, yasemin, ravent kökü, kına, koka, menthol, mahlep, bitotu, tarçın diye açıklamada bulunuyordu. Aktar, Doktor Nuri'ye sıçanotu tozunun durduğu torbayı da gösterdi: Zehirli maddelere herkesi yaklaştırmadığını, reçete, macun yapılırken her zaman dükkânında hazır bulunduğunu anlattı. İzmir'de bir aktar evinde otururken çırağına yolladığı reçetenin nasıl yapılacağını anlatmış ama çırak yanlışlıkla sol köşedeki yerine, sağ köşedeki torbadan üç dirhem beyaz toz koyduğu için hasta ölmüştü. Bu hikâyeyi biliyordu, çünkü, Messageries'in gemisiyle kendisine İzmir'den sucuk yollayan ortağının dükkânı o dükkânla aynı sokaktaydı. Adada İzmir'den sucuk getiren tek dükkândı burası.

Aktar Vasil Efendi, Doktor Nuri'ye bir de preparat hazırlamaya başladı. Önce sekiz adet mazı tanesi ile bir çentik zencefili kesip ezerek karıştırdı. Bu karışıma torbalarını övünerek gösterip Damat Doktor'a koklattığı ardıç katranı ve leblebi tozunu ekleyip eze eze macun kıvamına getirdi. Sonra kalıbı macunun içine kaşık gibi sokup haplar yapmaya başladı. "İshalsen, aç karna bir tane alırsan hemen keser" dedi gururla.

Doktor Nuri o dükkânda gördüğü boya, çiğ kahve, şeker ve baharat çuvallarının benzerlerini şehrin gittiği diğer iki aktar dükkânında da gördü. Vasil'in dükkânının önünde okuma yazma bilmez reçete sahiplerinin dükkânı tanınmasına yarayacak bir devekuşu yumurtası vardı. Eski Çarşı'daki diğer bir dükkân kapısının önüne Arap Feneri'nin bir küçük maketini, Vavla'daki diğer aktar ise kocaman bir makas koymuştu işaret diye. Bu iki küçük dükkânda da en çok arananlar müşil, basur, öksürük hapları, yaralar, romatizma ağrıları için merhemler ve mide ilaçlarıydı. Damat Doktor, Eczacı Nikiforo'nun dikkat çektiği acıbadem suyu, kara ardıç, papazotu, tatula gibi İstanbul'da eczacıların baskısıyla aktarlarda satılması yasaklanmış bazı ilaç ve hammaddelerin de bu dükkânlarda satıldığını görüp not aldı. Bu bilgilerin karantinacı doktorlara kasteden kumpası düzenleyenlerin bulunmasına yardım edeceği inancıyla, mide ilacı karışımları için papatya, rezene, anason ve çöre otu kullanıldığını da kaydetti Doktor Nuri. Vitrinine kocaman bir makas koyan aktar, vebaya karşı okunmuş kâğıt, muska veren şeyhlere

de en çok yazdıkları pomatın kükürt, balmumu, zeytinyağı ve gül yaprağından yapıldığını bir şişesini Doktor Nuri'ye verirken anlattı.

Pakize Sultan misafirhane odasında bu sıvıları, karışımları şa-
kayla da olsa denemek istedi ama kocası izin vermedi ona. Tartış-
malar, küskünlükler, cilveler sonunda şişeler bir kenara kondu.
Ama Doktor Nuri Arkaz'ın aktar dükkânlarına gitmekten hiç vaz-
geçmedi.

32. BÖLÜM

Karantinadan önce Atina'ya giden Odiyitis gemisindeki bir yolcu-
nun ölmesi ve geminin karantinaya alınması Yunanistan gazetele-
rinde büyük haber olunca, Avrupa gazeteleri Çin ve Hindistan'dan
Hicaz ve Süveyş üzerinden Batı'ya gelen salgını Osmanlı'nın önle-
yemediğini, bu işi yapmanın Avrupa'ya düştüğünü yazdılar. Paris'te
Le Petit Journal ve *Le Petit Parisien* gazetelerinde ve Londra'da *Daily
Telegraph*'ta sık sık dillendirilen “Avrupa'nın hasta adamı” benzet-
mesi yeniden canlandı. Böylece Batı Avrupa limanları Arkaz'dan
ayrılan gemilerin hepsine sarı bayraklı gemi muamelesi yaptılar
ve yolcularını gittikleri ülkelerde en azından on gün tecrit altında
tuttular.

Bütün bu karantina önlemlerinde bir cezalandırma ruhu da
vardı. Büyük Batı ülkeleri Abdülhamit'e karantina kurallarını doğru
dürüst uygulayamayan Minger Valisi'ni şikâyet ettiler ve tıpkı Hi-
caz'da kolera salgınları sırasında yaptıkları gibi Osmanlı Devleti'ni
uyardılar. Eğer Minger Valisi adadan ayrılan gemilere hakkıyla ka-
rantina uygulayamayacaksa, bunu savaş gemileriyle müdahale edip
kendilerinin yapabileceklerini, savaş gemilerinin de Akdeniz'de
olduğunu elçiler üzerinden Babıali'ye bildirdiler.

Mabeyn ve Babıali bu gelişmeleri Vali'ye bildiriyor, Vali, Damat
Doktor'la konuyu tartışıyor, sonra Damat Doktor karısıyla payla-
şıyor, Pakize Sultan da onlardan işittiklerini ablasına yazıyordu.

“Gelen posta gemisi yok, demek ki bu mektuplarınız Posta-
ne'de bir sepette birikiyor olmalı!” demişti kocası bir kere. “Acaba
şimdilik mektupları odada tutmanız daha münasip olmaz mı?”

“Yenisine başlayabilmem için eldekini yollamam lazım!” demişti Pakize Sultan. “Kolağası bana bu kartpostallardan yirmi tane daha alabilir mi efendim?”

Elinde İstanbul’da basılmış yedi adet siyah beyaz (yani elle renklendirilmemiş) posta kartı tutuyordu. Pakize Sultan onların üzerlerindeki Fransızca yazıları bir şiir okur gibi yüksek sesle okumaktan hoşlanırdı: Citadelle de Minger, Hôtel Splendide Palace, Vue générale de la baie, Phare d’Arkad et son port, Ville vue prise de la citadelle, Hamidié Palace et bazaar, Église Saint-Antoine et la baie.

Pakize Sultan, bir dönem babasına Fransızca kitaplar okumuş, kendisi de pek çok aşk romanıyla vakit geçirmişti. Şimdi Kolağası’nın hikâyesini kocasının anlattıkları sayesinde bir roman gibi zevkle izliyor ve işittiklerini ablasına yazıyordu. Padişah dedesinin, amcasının, babasının her birinin yedişer sekizer karısı, cariyelerle dolu haremli olmasına rağmen Pakize Sultan erkeklerin birden fazla kadınla evlenebilmesine karşıydı. Ablaları ve diğer sultanların çoğu da onun gibi düşünürlerdi. Bunun bir nedeni Harem’de Batı tarzı eğitim almış olmalarıydı elbette. Asıl neden padişah kızlarıyla, sultanlarla evlenen damatların onların üzerine ikinci bir kadın alamama kuralıydı.

Pakize Sultan, Kolağası’nın gelin adayı Zeynep’in daha önce babasının evlendirmek istediği damat adayının köyde bir ikinci karısı olduğunu anlayıp evlenmekten caydığını öğrenince diğer nedenleri önemsememiş ve bir anda hayran olmuştu bu kendisinden genç kadına. İki gün sonra Pakize Sultan kocasından Kolağası Kâmil’in Zeynep’le karşılaşmasını, aralarında tuhaf bir ilginin alevlendiğini öğrendi. Pakize Sultan’ın mektuplarını okuyanlar, Minger milletinin çok sevdiği bu aşk hikâyesinin pek çok küçük rastlantıya dayandığını da göreceklerdir.

Kolağası o gün postaneden dönerken yolunu uzattı ve derenin öte tarafına geçti, Müslümanların çoğunluk olduğu mahallelerde yürüdü. Bayırlar Mahallesi’nde تنها bir sokağa açılan gölgelik kır bahçede üç zeytin ağacının altında ikisi sessizce, biri hüngür hüngür ağlayan üç küçük erkek çocuk gördü. İki bahçe ötede bir evin kapısında “hastalığı sen bulaştırdın, hayır sen bulaştırdın” kavgası eden başörtülü teyzeleri dinledi. Tuzla Mahallesi’nde salgından korunma konusunda bilgili bir liman işçisinin bir ölünün eşyalarını kullanan kadınlara söz geçiremeyişine tanık oldu. Aynı sokaktaki

Zaimler tekkesinde bir hocanın salgına karşı muska yazdığını ve bahçe kapısında sessizce bekler, huzura çıkmadan her iki kolunu göğsünde çaprazlama kavuşturup üç kez eğilerek “arz-ı hürmet ederim efendim” derseni içeri alacağını öğrendi. Bir mahallede, ölümün ve korkunun sessizliğini ve devletin doktor ve memurlarıyla çaresiz kalışını hissediyor, bir sokak, bir bahçe geçtikten sonra kendisini çocukluğunun tozlu ve uyuklu sokaklarında buluyor ve korkusu biraz hafifliyordu.

Ortasından lağımlı cılız bir su akan bir sokaktan aşağıya doğru inerken sağdan, yukarıdan gelen sekiz on kişilik kızlı kadınlı kalabalığın içinde Zeynep’i gördü. Bir süre renkli elbiseler giyen ve beyaz başörtüleri takan kadınları izlediğini kimseye belli etmeden peşlerinden gitti. Ama bu çok sürmedi.

Zeynep ve yanındakiler bir anda gözden kayboldular. Kolağası onları bulmak için boş, bakımsız bahçeler, yüksek otlar, sarmaşıklı duvarlar arasında bir süre ilerledi. Bir arka bahçede başörtülü bir kadın dünyanın en sıradan gününü yaşar gibi, bir ipe çamaşırlar asıyor, yalın ayaklı iki küçük oğlu dövüşüyordu.

Çıktığı tozlu sokağı çocukluğunun bir sokağı sandı. Bir rüyada kendini dışarıdan gören biri gibiydi şimdi. Ama bunu fark eder etmez de kızı kaybettiğini anladı ve Vilayet binasına geri döndü.

O öğleden sonra annesini görünce âşık olduğunu artık ondan saklayamayacağını anladı. Zaten annesi başka bir konu olamayacağını ima eder bir havayla konuşuyordu. “Onu takip etmişsin” dedi. “Bu, kızın hoşuna gitmiş.”

Kolağası haberin annesine ne kadar çabuk gittiğine şaşıtı, bir an hoşuna gitti bu ve “Bana onu al!” demek geldi içinden ama sabırsızlığıyla annesini korkutmaktan çekindi. Oysa annesi her şeyi oğlunun yüzünden anlıyordu. “Çok müstesna kız” dedi soğukkanlılıkla. “Bu, dikenli bir gül ama hayatta bir kere gelen bir fırsattır ve kıymetini bilmen artık akıllandığını gösteriyor. Onun için her şeyi yapmaya hazır mısın?”

“Nedir her şey?”

“Kız bunca beladan sonra İstanbul’a gitmek, bu Ramiz’den temelli kurtulmak istiyor. Ağabeyleri babalarının Ramiz’den aldığı altınların ya hepsini ya da bir kısmını iade etmemişler, bu kesin. Ramiz, ağabeyi Şeyh Hamdullah’a güvenerek hâlâ her türlü edepsizliği yapıyor.”

“Ramiz’den korkmuyorum ama karantina var, hemen İstanbul’a gidemeyiz. Söyle, onu önce Padişah kızıyla birlikte Çin’e götüreceğim!” dedi Kolağası.

“Ona ‘Seni İstanbul’a götüreceğim’ dersin Çin’e götürmekten daha inandırıcı ve tesirli olur!” dedi annesi. “Senin Lami ne diyor?”

Annesinin “senin Lami” dediği kişi Kolağası’nın şehrin bütün dedikodularını bilen çocukluk arkadaşıydı. Kolağası gül kokan, güneşli sokaklardan, çiçek açmış ıhlamur ve manolya ağaçlarının gölgesinden yürüyerek Splendid Palas Oteli’ne gitti. Lami ile otelin turuncu beyaz şeritli tentelerin gölgelediği terasında, limana bakan bir masada hasır sandalyelere oturdular. Burunlarına gül, kekik ve lizol kokusu geliyordu. Uzun yüzlü Lami’nin annesi Ortodoks, babası Müslüman’dı. Babası ölüp ailesi adadan ayrılınca Rumlar arasında yetişmişti. Kırmızı, kahverengili keten takım kıyafetini giydiği Splendid Oteli’nin müdürüydü şimdi. On yıl önceye kadar adanın mermer ocaklarını işleten İtalyan işadamlarının, zengin Rumların, Osmanlı memurlarının ve kendilerini göstermeyi seven önemlice Müslüman erkeklerin, kâtiplerin, sivil kıyafetli askerlerin ve bazan Vali’nin uğradığı otelin büyük lobisi ve terasında Minger’in kayda değer bütün haberlerinden söz edilirdi.

Lami, Zeynep’in nişanı bozduğunu biliyor, Ramiz’in şeyh ağabeyinin itibarını kullanarak bir karşılık vermesinden korkuyordu. Kolağası’nı bu adamın deliliklerine karşı uyardı, Vali’nin onu içeri atmasının iyi olduğunu söyledi. Ramiz’in Arkaz’a ayak basmamak şartıyla, İstanbul’un emriyle serbest bırakıldığını duyunca, “Vali onu yeniden zindana atsın!” dedi önce ama bunun kolay olmayabileceğini de ekledi.

“Niye?”

“Çünkü Vali Paşa Şeyh Hamdullah’tan hoşlanmaz ama onun icazetini almadan karantina tesis etmenin zor olacağını da bilir.”

Bazı tarihçiler Osmanlı’nın koskoca Vali Paşası’nın Şeyh Hamdullah’tan bu kadar çekinmesinin, onu öfkeli edilecek şeylerden kaçınmasının gereksiz bir “zaaf” olduğunu, taşrada garnizonu olan bir Osmanlı Vali Paşası’nın hiçbir tekke şeyhinden çekinmesine gerek olmadığını yazmışlardır. Hem Minger’de hem de daha sonra kurulan Türkiye Cumhuriyeti’nde paşalar, şeyhlerden daha güçlüydüler elbette ve modern Türk ve Minger laikliği buna dayanır. Ama biz karantina yasaklarına halkı ikna edebilmek için Vali’nin

alttan almasını bugün gerçekçi ve yerinde bir siyasi tutum olarak görüyoruz.

“Bütün ada bu kızın peşindeydi” dedi Lami. “İşin zor.”

“Evet, aşık oldum.”

“Kızın iki ağabeyi var” dedi Lami. “Hadid ile Mecid ikizdirler ve İkizler Fırını’nın sahibi idiler ama kapandı orası. Onları senin karantina bölümüne gönüllü al... Çok zeki değillerdir ama dürüstler. Splendid Palas’ın mutfağına en iyi ekmeği İkizler Fırını temin ederdi!”

“O kızı o kadar seviyorum ki, ağabeylerinin de yanlış bir iş yaptığına inanmıyorum zaten!” dedi Kolağası güvenle.

Bu konuşma sonradan Zeynep ve iki ağabeyi ile Kolağası’nın şehirdeki buluşmalarının fikrî temeli oldu. Ancak üç gün sonra Splendid Oteli’nin İstanbul Caddesi üzerindeki yarı kapalı terasında buluştular. Zeynep’i orada görünce çok heyecanlandığını Kolağası, Doktor Nuri’ye dürüstçe anlatmıştır.

Ağabeyler, Mecid ile Hadid kendilerini daha şehirli gösterecek birer temiz gömlek giymişler, tıraş olmuşlardı ama başlarındaki fesleri ve huzursuz oturuşlarıyla kendilerini orada rahat hissetmedikleri belliydi. Anneler Kolağası’nın vereceği başlık parası, hediye, altın gibi konularda anlaşmış oldukları için bu konuyu hiç açmadılar. Boş otelin lokantasının duvarına asılmış ve kısa zamanda solup yıpranmış karantina ilanı sanki çok eski zamanlardan kalmış gibiydi ve bu vebayı nedense daha korkutucu kılıyordu.

“Burada toplanarak kendimizi tehlikeye attık...” dedi Kolağası en sonunda. “Aslında karantina yasaklarına göre iki kişiden fazlasının yan yana gelmesi yasaktır.”

“Biz Cenab-ı Allah’a emanetiz!” dedi Mecid. “Her şeyin alınımıza yazıldığına inandığımız için içimiz rahattır, dertlenmeyin!”

“Karantina yasaklarına inanır, karantina bölümüne gönüllü katılırsanız daha da rahat edeceksiniz. Dün ve bu sabah adada toplam on bir kişi hastalıktan ölmüş. Hâlâ ölülerini saklayanlar da var.”

“Kâmil Bey, lütfen inanınız,” dedi Zeynep, “ben salgına kapılıp genç yaşta ölmekten çok, hiç yaşayamadan bu adada ihtiyarlamaktan korkuyorum.”

“Ne istediğinizi bu kadar bilmeniz takdire şayandır” dedi Kolağası.

Karşılıklı otururlarken yüzleri birbirlerine iyice yakınlaştığı için uzun süre birbirlerinin gözlerinin içine bakamıyorlardı. Kolağası bu kara gözlü kıza çok kötü âşık olabileceğini, ücra garnizonlardaki yalnızlık gecelerinde onun hatırasıyla çok acı çekebileceğini hissederek evlenmeyi çok istedi.

Böylece Zeynep'in annesi ve ağabeyleriyle arka planda düğün ve evlilik pazarlığını yürüten Satiye Hanım her şeyi hızla tatlıya bağlayıp sonuçlandırdı. Kolağası nikâhın kıyılması yolunda çıkan engellere karşı Vali Paşa'nın da desteğini almıştı. Ramiz'in yakınları, Şeyh Hamdullah'ın kardeşine yapılanlara üzüldüğü, öfkelenildiği yolunda söylentiler çıkıyor, dedikodular yayıyorlardı. Ramiz'in şehre döneceğine, bir baskın yapacağına inanıyordu herkes.

Vali, Kolağası'nın istediği kızla gönlünce düğün yaparak kimse-den korkmadan evlenebilmesini bir gurur meselesi yaptı. Yeni evli bir Osmanlı subayının Splendid Oteli'nde kalmasının en uygun ve en emniyetli çözüm olduğuna karar verdiler. Böylece Kolağası zengin bir Avrupalı gibi Splendid Oteli'nin en üst kattaki bir odasına yerleşmeye müstakbel karısıyla birlikte karar verdi.

Her şeyi yakından takip eden Vali Paşa Kolağası'nın damatlık tıraşını Minger'in en ünlü berberi Panayot'un Eşek Anırtan Yokuşu'nun başındaki dükkânında yaptırtmasını tavsiye etmişti. 14 Mayıs Salı öğle vakti berber Panayot son yirmi yılda Arkaz'da evlenen, Hristiyan, Müslüman herkesin tıraş için kendisine geldiğini Kolağası'na söyleyerek övündükten sonra, "Komutanım, görüyorum ki endişelisin, küçük dükkânıma, aletlerime 'Vebalı mı?' diye bakıyorsun!" diye ekledi. "Ama bak, ben bütün bu makasları, usturaları, maşaları karantina doktorlarının tembih etmesi üzerine uzun uzun kaynattım. Kendim korktuğum için değil, senin gibi kibar müşteriler istediği için."

"Sen niye korkmuyorsun?"

"Biz kendimizi Meryem Anamız ve İsa Mesih'e teslim etmişiz!" dedi berber ve dükkânının bir köşesine göz attı.

Kolağası berbere güç veren ikonayı değil, fırçalar, kâseler, havanlar, bıçaklar, usturalar, maşrapalar, taşlar gördü yalnızca. Berber, Padişah kızıyla evlenen doktorun hastalığı durdurmak için adaya geldiğini ve şimdi damat tıraşı ettiği Kolağası'nın onlara muhafızlık ettiğini bildiğini söyledi. Sonra Mingerlilerin Padişah'a ne kadar bağlı olduğunu anlatmaya başladı. Neredeyse kırk yıldır her kış ve

bahar Doğu Akdeniz'deki Osmanlı adalarında isyanlar çıkardı. Bunlar Yunanistan'a bağlanmak isteyen ve Girit'te olduğu gibi Osmanlı idaresinden kaçmak, kopmak isteyen Rumların çıkardığı isyanlardı. Her yaz Osmanlı'nın *Mesudiye*, *Osmaniye* ya da yeni bir topçu kulesi yapılan *Orhaniye* zırhlısı, bu isyancı adalardaki mutasarrıfların ve casusların verdiği bilgilere dayanarak, Rum köylerini bombalardı. Bazan bu bombalamalardan sonra o adadaki Osmanlı garnizonundan çıkan askerler köylere baskın yapar, şüphelileri zindana atardı. Çoğu zaman adadaki Rum köyleri, kasabalar, limanlar yalnızca cezalandırmak için bombalanırdı. Ama üzerinde yeni topraklar olan *Orhaniye* zırhlısı son yirmi yılda bir kere olsun Arkaz'a gelip Rum köylerini top atışına tutmamıştı!

"Neden?" Çünkü Abdülhamit, Hristiyanı, göçmeni ile bu ada ahalisinin kendisine sadık olduğunu biliyordu! Çünkü on beş yıl önce Minger Adası Doğu Akdeniz'in en zengin adasıydı ve nüfusun yarıya yakını da Müslüman'dı. "Komutanım bakınız," diye devam etti berber Panayot Efendi, "bu bıyık yağı ve bu kargaburun maşa, İstanbul'da bir iki berber dükkânında ya vardır ya yoktur. Ama ben on yıl önce bu şişeyi Berlin'den getirttim ve Minger'de Rum, Müslüman bütün efendilere ve beylere nasıl sürüleceğini öğrettim. O zamanlar uçları sivri, gövdesi kalın ve dik Kayzer Wilhelm bıyığı yapmak için, ortayı kısacık kesip, kenarları ince ince burmak kâfi gelir zannediyorlardı. Oysa maşanın ucunu ısıtıp bıyığa arzulanmış şekli verirken, balmumlu sıvıyı tüylere sabırla ağır ağır yedirerek sürmek de çok mühimdir."

Berber bu söylediklerini ağır ağır yapıyordu. En önemli nokta: Yanak ve elmacikkemiklerinin üstündeki kılları bıyığa destek olsun diye asla kullanmamak lazımdı. Bu çirkin ve kaba gözükürdü. Ama ne yazık ki Berlin'de ve İstanbul'da bunu yapan berberler hâlâ vardı. Bilakis, tıraşa başlamadan önce yüzdeki bütün tüyleri iki kere perdahlayarak almak gerektiğini usta ve modern berberler bilirlerdi. Wilhelm'e uçları bıçak gibi sivri, dimdik özel bıyık yapan Fransız firması sırrını iksir gibi sakladığı bu balmumlu yapıştırıcıyı Berlin'deki dükkânında hâlâ satıyordu. Mingerli berber Panayot, Alman'ın şişesi bitince, palamut ağacının ham meyvesi ve Minger çamının sakızını havanda ezip, öldürülen kimyagerin Abdülhamit'in izniyle getirdiği fidanlardan yapılmış gülsuyuyla karıştırarak, aktar Vasil'den aldığı leblebi tozunu da ekleyerek aynı

neticeyi elde etmişti. Kolağası arzu ederse bıyıklarının uçlarını daha da sivri ve sert yapabilirdi ama nazlı ve dik başlı gelin kızı korkutmamak lazımdı.

Kolağası, Kayzer Wilhelm tarzı sivri uçlu bıyıklarıyla Vilayet'e dönerken تنها İstanbul Caddesi'nde bir veba meczubuyla karşılaştı. Çocukluğunda Arkaz'da her zaman herkesin kabul ettiği birkaç deli olurdu. Çocuklar alay ederken bazı ihtiyarların ve Rum kadınların acıyıp para, yiyecek verdiği bu delilerin çoğunu Kolağası severdi. Sürekli kadın elbiseleri giyen Rum deli Dimitrios ve kalabalık çarşı pazarda birden naralar, çığlıklar atmaya başlayan Zincirli Servet'i herkes bilirdi. Bu iki deli çarşıda, köprülerde, rıhtımın kalabalığında karşılaşırlarsa önce en edepsiz bir şekilde Rumca, Mingerce ve Türkçe karışımı bir dille küfürleşirler, sonra da tekme tokat birbirlerine girerlerdi. Yalnız çocuklar değil, yetişkinler de onların kavgalarını seyretmeye doyamazlardı. Veba salgınından sonra bu eski meczuplar birden yok olmuş ve yerlerine daha çatlak, daha takıntılı ve insanda acımadan çok nefret ve korku uyandıran veba meczupları gelmişti.

Mahalle mahalle gezen Erinli Ekrem bu yeni delilerin en meşhuruymdu. İstanbul'da medrese tahsili olduğu söylenen bu adam Evkaf Müdürlüğü'nde memurdu ve salgından önce kitapseverliği dışında her şeyi sıradan ve silikti. Ama birlikte çok mutlu bir hayat yaşadığı iki karısı birden ölünce kendini *Kur'an-ı Kerim* okumaya vermiş ve kısa zamanda yaşadığımız şeyin "kıyamet" olduğunu anlamıştı.

Ekrem Efendi, Kolağası'nı asker kıyafeti, bütün nişanları ve madalyaları ile görünce herkese yaptığı gibi birden yolun ortasında durdu ve etkileyici el kol hareketleriyle "Kıyamet Suresi"ni okumaya başladı. Sesi derin ve içten, hatta biraz genizden ve ağlar gibiydi. Kolağası, uzun boylu, kara redingotlu ve mor fesli adamı karşısında durup saygıyla dinledi. Meczup surenin altıncı âyetine gelip "Yeselu eyyane yevmulkıyame (kıyamet günü ne zamanmış)?" diye sorarken tehdit eder gibi baktı ona. İnsanın gözlerinin kamaştığı, ayın karanlığa battığı ve güneşle ayın bir araya geldiği zamandı kıyamet! Derken meczup uzun kolu ve parmağıyla gökte bir noktayı gösterdi. Kolağası, Ekrem Efendi'nin gösterdiği yerde özel bir şey göremedi, tertemiz, apaçık Minger göğüydü bu. Ama onunla dalaşmamak için görmüş gibi davrandı.

Bunun üzerine evkaf memuru kıyamet zamanı Allah'tan başka sığınacak yer olmadığı mealindeki diğer âyetleri okumaya başladı. Salgın büyüdükten sonra bütün hocalar, vaizler bir bahaneyle sözü bu ayetlere getirdiği için bütün Müslüman doktorlar ve karantina-cılar bu kelimeleri iyi bilir, okunduğunda saygıyı ihmal etmez ve bildiklerini de hastalara gösterirlerdi.

Bir keresinde bu âyetleri okurken ihtiyar Ekrem'in karantinayı eleştirdiğini işiten Vali o meczubu içeri atmayı düşünmüş ama sonra yapmamıştı bunu. Kolağası, meczuba takılmadan yoluna devam edince, bu sefer hem ne kadar mutlu hem de ne kadar talihli olduğunu bir kere daha düşündü. Kişisel duyguların ve kararların tarihi belirlediği küçük bir ülkenin hikâyesini yazdığımız için bu mutluluğu vurguluyoruz.

Kolağası'nın nikâhı aslında Splendid Otelinde kıyılacaktı ama güvenlik endişesiyle (Ramiz'in adamları vardı o bölgede) Vilayet'teki büyük toplantı odasına alındı. Nikâh yerinin değiştirilmesinden huzursuz konuklar, Vilayet binasının lizol kokulu giriş kat koridorunda bekletildikten sonra birden nikâh töreni için ikinci kata çıktılar ve büyük toplantı salonuna alındılar. Herkes şık, temiz ve iyimserdi. Zeynep, Mingerli kızların geleneksel kırmızı gelinliğini giymişti. İki ağabeyi redingotlar ve çizmeler giymişlerdi. Kolağası nikâhı bir rüyadaki gibi dışarıdan seyrediyordu. Kör Mehmet Paşa Camii imamı Nurettin Efendi deftere damadın, gelinin adını yazarken onlar birbirlerini uzaktan süzdüler.

Önce Kolağası, İmam Efendi'nin sorularını cevapladı. Kurallara uygun olarak onunla evlenirken (arsa parası ve başlık dışında) verdiği miktarı yazdırdı. Ayrırlırlarsa da bu kadına ne vereceğini belirtti. Bir yandan da kızıl gelinlik içindeki geline hayranlık ve arzuyla bakıyor, bütün hayatı boyunca çektiği yalnızlık acısının sona ereceğine bir türlü inanamıyordu. Şahitlerden biri Kolağası'nın arkadaşı Lami, diğeri de Vali Paşa'nın olayı kontrol etmek istediği için şahitliğinde ısrar ettiği Murakabe Müdürü Mazhar Efendi'ydi. Paşa bilinmeyen bir nedenle nikâh sırasında son anda kendi odasına dönüp orada kalmıştı. Nikâh töreninin ortasında Büyük Toplantı Odası'nın liman yönündeki uzaktaki küçük kapısı açıldı ve içeri Pakize Sultan ile Damat Doktor girdiler. Aileler, akrabalar, komşular ve en şık kıyafetlerini giyip feslerini de takmış çocuklardan oluşan kalabalıktan uzaktaydılar ama konuklar Padi-

şah kızının düğüne gelmesinden büyülendiler. İmam Efendi uzun bir duaya başlayınca herkes nikâhın kıyıldığını anladı. Kolağası, karısına, annesinin verdiği altın bileziği taktı. Şahitlerin ve bazı konukların elini sıktı. Ama hastalık korkusuyla kimse kimseyle sarılıp tokalaşmıyordu bile ve herkes bir an önce evine dönmek istiyordu.

Her zamanki uzun el öpmeler, temennalar, sarılıp kucaklaşmalar yapılmadığı için kısa süren törenden sonra gelin ile damat Vali Paşa'nın landosunu süren arabacı Zekeriya ile Splendid Oteli'ne giderlerken çok mutluydular. Her an Ramiz'in adamlarıyla baskınını bekleyen Vali ise huzursuzdu. Onları Vilayet'ten çıkarken gören Pakize Sultan ablası Hatice'ye yazdığı çok kişisel ve samimi 14 Mayıs 1901 tarihli mektubunda, "bütün felaket havasına rağmen çiftin yüzlerindeki saadet ifadesini ve tebessümü gizleyemediklerine" bilhassa dikkat çekmişti.

33. BÖLÜM

Kolağası ve Zeynep'in büyük saadeti Pakize Sultan'a İstanbul'daki ablalarının ve kendisinin düğününü ve kimi alaycı bakışları, imaları ve öfkesini hatırlatmıştı.

"Yıllarca saraylarda, harem odalarında kafeste kuş gibi hapsedildiğimiz için bize haksızlık edildiğini düşüneceklerine, dünyayı tanımıyoruz diye bizlerle alay eder, hatta halimize gülerler!" diye yakınmıştı Pakize Sultan bir mektubunda. "Halimize bakıp eğlenenler, hatta bizim hakkımızda uydurma hikâyeler, latifeler anlatanlar belki de haklıdır!" diye devam etmişti aynı yerde. (Ablaları Çırağan'dan Yıldız Sarayı'na, babalarının yanından onları evlendirecek amcaları Abdülhamit'in yanına göç ederlerken Yıldız'dan gelen arabanın atlarının kışklarının ve kuyruksokumlarının kabalığını ve çirkinliğini görüp dehşete kapılmışlardı.)

"Bizlerle alay edenlere şunu söylemek isterim" diye yazmıştı Pakize Sultan bir başka seferinde. Babacığının dediği gibi, Shakespeare zamanında yaşamış büyük büyükdedemiz III. Mehmet, babası ölünce, taht kavgası olmasın diye beşi çocuk on dokuz

bahtsız ve suçsuz şehzadeyi yani erkek kardeşlerini cellada teslim ederken; (herhalde aynı sayıda kız kardeşi de vardı) sultanlara hiç dokunmamış, tam tersine, tıpkı bizleri evlendiren Abdülhamit gibi, kendisinden önce gelen Padişah II. Selim'in kızlarını küçük çeyizlerle, düşük mertebeli saray hizmetkârlarıyla evlendirmiştir. Bütün bu kız kardeşlerin hiçbirinin adlarının bile –babamın dediği gibi– *Sicill-i Osmani*'de kayıtlı olmaması, yani Osmanlı'da Padişah kızının *bile* önemli olmaması bazan da hayatlarımızı kurtarmıştır. Bu padişah kızlarının kızları yani Hanım Sultanların da iyi kocalara verilmesine dikkat edildiği için soyları sürmüş, hattâ iyi hayatlar da yaşamışlardır. Üstelik iyi evlilik yapabilselerdi bu Sultanlar ve hanım sultanlar kocalarıyla birlikte vilayetlere gidecekleri için, eskiden “taşra” denen “memleket”i de tanıyacaktı. Amcamız Abdülhamit bu yüzden Seniye ve Feride Hanım Sultanlara, II. Mahmud'un torunları değil, sanki kızları imiş gibi ziyade itibar etmiş, Yıldız'da törenlere çağırmış, Arnavutköy'de yalılar vermiş, yaşları büyük diye onları Sultanlarla da eşit tutmuştur. Zaten en sonunda bir vezire ya da paşaya gelin olacağımız için biz sultanların dünyayı hiç tanımıyor olmamızın bir hükmü ve önemi yoktur. Ama memleketleri, toprakları, adaları, dağları haritalara sığmayan Âl-i Osman'ın tahtına bir gün oturmaları beklenen, fakat Abdülhamit'in evhamları yüzünden, askerler ve hafiyelerle çevrili bir iki saraydan başka hiçbir yer, hiçbir şey görmemiş bir şehzadenin harem penceresinden hayatında ilk defa gördüğü bir koyunu canavar sanıp muhafızları çağırması, Osmanlı'nın istikbali mevzu bahis olduğuna göre biz sultanların durumundan çok daha vahim değil midir?”

Yıldız Sarayı'na önce Hatice ve Fehime ablaları gitmişti. Amcaları Abdülhamit iki yeğenine iyi davranmış, hem mahzun olmasınlar hem de uygun koca adayları ya da onların anneleri, teyzeleri tarafından görülüp beğenilsinler de evlenebilsinler diye, o dönemin önemli önemsiz pek çok tören ve toplantısına kız kardeşleri de kendi kızları gibi çağırmişti. Böylece Hatice ve Fehime Sultanlar, Yıldız Sarayı'nda geçirdikleri iki yılda pek çok merasim ve eğlenceyi görmüş, pek çok kadınla tanışmış, konuşmuşlardı. Ama ne yazık ki bu harika kızlarla evlenmek isteyen hiçbir damat çıkmıyordu ortaya. Çünkü hem damatlar hem de aileleri Abdülhamit'ten korkuyorlardı. Abdülhamit'in her gün izlettiği ağabeyinin kızına, ne kadar güzel ve kültürlü olursa olsun, talip olacak zengin paşa oğlu

bir damadın ortaya çıkmaması o baskı ortamında anlaşılır bir şeydi belki. Ama bu kız kardeşleri derin bir hayal kırıklığına uğratmıştı.

Üç kız kardeşin kimi paşazadelere ve uygun şehzadelere duydukları öfkenin ardında onların çoğunun ayrıca kaba saba, kültürsüz, çapkın ve yüzeysel olmaları da vardı elbette. Bütün bunları en büyük abla, otuz yaşındaki güzeller güzeli Hatice Sultan'ın Yıldız'a çıkarlarsa belki iyi bir koca bulacakları öngörüsünün ne yazık ki doğru çıkmadığını söylemek için anlatıyoruz. Kimse onlara evlilik teklif etmediği için en sonunda onlara en uygun ve en iyi kocayı bulmak da Padişah'a kaldı.

Böylece Abdülhamit parlak ve itaatkâr Mabeyn memurları arasından en beğendiklerini seçmeye başladı. V. Murat'ı hapsedtiği Çırağan'daki saraydan aynı günlerde yine bir hastalık haberi gelmişti. Bunun üzerine Padişah methini işittiği karantina uzmanı doktoru bütün binanın (bu taş yapı Cumhuriyet'te uzun süre Beşiktaş Kız Lisesi olmuştur) şartlarına da bir baksın diye oraya yollattı. Ama Doktor Nuri'nin, o zamanlar Çırağan Sarayı'nın bir parçası olan o binaya, evlenmeyi reddedip sarayda babasıyla kalan üçüncü kız Pakize Sultan'ı görsün diye Abdülhamit tarafından bilerek yollandığını söyleyenler de çoktur. Hatta o sırada üçüncü kızının da uygun bir kocayla evlenmesini isteyen V. Murat'ın, "biraderi" Abdülhamit ile bu konuda aracılarla gizlice anlaştığını ileri sürenler bile vardır.

Altmış yaşındaki V. Murat tahttan indirildiği ilk yıllarda olduğu gibi bir darbeyle ya da kaçırılarak tekrar tahta oturtulma hayallerini artık bırakmış, "Ne yapalım, talihim yokmuş!" diyerek durumunu kabullenmişti. Öğleden sonralarını en iyi arkadaşı olan oğlu (aralarındaki yaş farkı yirmiydi) Şehzade Mehmet Selahattin ve dört kızıyla (biri veremden ölecekti) tek tek ilgilenerek, kitap okuyarak, piyano çalıp beste yaparak ve akşamları bolca da içerek geçiriyordu vaktini. Baba oğul içkiye düşkündüler.

Eski padişah her sabah orta kattaki kendi dairesinden kapısı kendi kapısının tam karşısında olan annesi Valide Şevkefza Kadın'ı "el öpmek için" ziyaret ediyordu. Hırslı bir Çerkes olan annesi ilk yıllarda oğlunu yeniden tahta oturtmak için düşünceler geliştirir (kadın kılığına girmeler; Avrupa'ya kaçmak), kumpaslar kurarken (sarayın su yolları bile kullanılmıştı bu kumpaslarda); ana oğul bu konuları baş başa gizlice konuşurlardı. Annesinin ölümünden sonra bu dairenin boşalan bazı odalarında giriş katındaki tıkiş tıkiş

hayattan bunalmış ve odaları denize yakın olduğu için romatizma olmuş kızların en gözdeleleri kalmaya başlamıştı.

Giriş katında V. Murat ve kırk yaşındaki oğlu (altısı kız, ikisi erkek sekiz çocuk sahibi) Şehzade Mehmet Selahattin'e hizmet eden –acemi, kalfa, usta– kırk beş cariye vardı. Ali Suavi Baskını sırasında, eski padişahı kaçırıp tahta çıkarmak isteyen darbecileri kovalayan Abdülhamit'in Mehmet Paşası işte bu “kızların” odasına bilmeden hızla girip yaz sıcağında çoğu çıplak ve yarı çıplak kimi yaşlı kimi gencecik kırka yakın güzeli karşısında görünce bir an donmuş ve düşmemek için kılıcına dayanmıştı. V. Murat ile yirmi sekiz yıl hapis hayatı yaşayan ve son Osmanlı haremını içeriden bütün renkleriyle görüp istisnai içtenliğiyle tasvir eden Filizten adlı gözde, popüler tarihçi Ziya Şakir tarafından 1940'larda kaleme alınmış hatıralarında Mehmet Paşa'nın heykel gibi duruşunu harem kızlarının yıllarca taklit edip kahkahalar attığını anlatmıştır.

Doktor Nuri bazan kadınlar ve kızlarla kalabalık olan bu mekânlardan “kimseyle karşı karşıya gelmeden” üst kata alındı. Burada yaşlı bir hizmetkâr kadının ve V. Murat'ın torunlarından biri olan Celile Sultan'ın tenlerinde çıkan tuhaf kızarıklıkları orta kattaki dairenin denize bakan bir odasında muayene ederken kapı açıldı ve Pakize Sultan ile bir an göz göze geldi. Pakize Sultan odadaki yaşlı bir hizmetkâr ona babalarının burada olmadığını söyleyince dışarı çıktı. Ama haremdeki gencecik Sultan ile doktor bir an birbirlerinin gözlerinin içine tıpkı erken dönem Müslüman romanlarında olduğu gibi “uzun uzun” bakmışlardı. İki gün sonra sorulunca Pakize Sultan bu yakışıklı doktorla evlenmeyi ve abları gibi amcasının yanına Yıldız'a çıkmayı kabul etti.

Abdülhamit'in V. Murat'ın güzel ve şahsiyetli kızlarına bulduğu kocaların sıradanlığı ve silikliği çok konuşulmuştur. (Çoğu zaman bu dedikodularda büyük iki kız ve kocaları kastedilir.) Daha sonraki dönemlerin gazetelerinde ve tarih sayfalarında kocaların kâtip olmaları (yani zengin olmamaları), “yaşlı” olmaları ve yakışıklı bile olmadıkları konusunda çok yazılmıştır. Daha sonra Mabeyn başkâtibine yardımcı olacak en büyük Türk romancılarından Halit Ziya bile *Kırk Yıl* adlı hatıralarında iki yaşlı damadın, üstelik fakir de olduklarını ima etmek için onların “Darüşşafakalı” olduğunu hatırlatmıştır. En kötüsü, Hatice Sultan'ın nikâhtan sonra çirkin kocasını yatak odasına almadığı yolundaki İstanbul halkı arasında çok

yaygın olan söylentidir. “Amcamız kendi çirkin kızlarına yakışıklı, zengin kocalar bulurken bize...” diye başlayan pek çok uydurma cümle de Cumhuriyet dönemi Türk basınında yer almıştır. Ama elimizdeki mektuplarda, V. Murat’ın kızlarının, amcalarının kızı (yani kuzinleri) olan Naime Sultan için “çirkin” dediklerini gösteren tek bir ima yoktur. Zaten aldıkları terbiye de buna müsait değildi!

Bu konulara dikkat çekmemiz bir başka konuyu bir kere daha ve dolaylı olarak açmak içindir: Dedikoduculara göre, ablaları Hatice ve Fehime’ye kıyasla Pakize Sultan “güzel” değildi! Ya da onlar kadar “güzel” değildi. Bu yüzden Pakize Sultan, İstanbul’un saray karşıtı dedikoducularının sivri dilinden, iğneli laflarından uzak kalmıştır. Dedikoducular, Abdülhamit’in güzel bile olmayan üçüncü yeğenine Mabeyn’den koca bulamayınca, son anda, bir Mabeyn memurundan çok daha düşük “rütbeli” bir doktora razı olduğunu söyleyip ablaları kadar iddialı ve havalı olmayan Pakize Sultan’ı unutmışlar, bu da onu Osmanlı Sarayı’nın son günlerindeki hain dedikodulardan korumuştur.

Üç kız kardeşin düğününde Yıldız’dan ve İstanbul’un diğer saraylarından, vezir ve paşa konaklarından çıkan arabalar ve onların taşıdığı süslü kalabalık, en sonunda Padişah’ın yeğenlerine hediye ettiği Ortaköy Kuruçeşme arasındaki yalılara gitmişlerdi. Padişah, Yıldız’da vezirleri ve paşaları, elçileri ve şehzadeleri bu vesile ile daha önceden çağırıp Büyük Mabeyn Köşkü’nde büyük bir diplomatik yemek vermişti. Lüzumsuz harcamalara çok kızan Abdülhamit fazla masraf etmemiş, iki yıl önce kızı Naime Sultan’ın düğününde yaptığıının aksine damatlarını ve Mabeyn erkânını yanına alıp davetlileri merdiven başında karşılamamıştı.

Geçen sene, biraz da Kraliçe Victoria’nın altmışıncı yıl jübilesi törenine özenerek saltanatının yirmi beşinci yılını çok masrafla kutlayan Padişah merasimlere, ağırlamalara, eğlencelere ilk yıllarda olduğu kadar vakit ve para ayıramıyordu artık. Zaman zaman kızlarından ayırmıyormuş gibi cömert davrandığı yeğeni sultanlara gerekli çift atlı arabaları tahsis ederken de işi ağırdan almıştı. Ya Abdülhamit pintice davrandığı ya da aradaki Mabeyn kâtipleri damatlara kötülük etmek istedikleri için, en sonunda onlara verilen özel at arabalarından iki büyük ablanın hiç memnun kalmadıklarını Pakize Sultan’ın yazışmalarından anlamak mümkündür. Üç kız kardeş arasında en az talepkâr ve beklentileri de en alçakgönüllü olan

Pakize Sultan evliliğinin ilk günlerinde zaten Çin yolunda, Minger vilayetinde olduğu için kendisi ve kocasına verilen at arabalarının ayrıntılarıyla ilgilenememişti.

Düğün günü boyunca hem Yıldız Sarayı'nda hem de Ortaköy'dekiyalılarda kalabalık arasında bir görülüp bir yok olan şehzadelerden bu sefer dört tanesi hakkında Pakize Sultan'ın mektuplarında alaycı sözler vardır. Abdülhamit'in her türlü hafifliği yapan ve her toplantıya kemanını getirerek gürültü eden şehzadesi Mehmet Abdülkadir Efendi "akılsız"dı; diğer şehzade Abid Efendi "şaşkın". Padişah'ın, Abdülaziz'in en küçük kızı Emine Sultan ile evlendirmek istediği oğlu Seyfettin Efendi ise "zampara"ydı ve bu yüzden Sultan tarafından reddedilmişti. Aziziye gemisinin yolcularının, Minger'e ayak basarken, yedi yaşında bestelediği Bahriye Marşı'nı dinledikleri "bücür" Burhanettin Efendi'yi ise Pakize Sultan bu sefer "şımarık" bulmuştu.

Ablasına yazdıklarını yedinci mektubundan başlayarak zarfı kapatmadan önce kocasına okumaya başladı Pakize Sultan. Bu yolla hem Sherlock Holmes usulüyle kocasının araştırmalarına katılıyor hem de dolaylı olarak ona şimdiye kadar bildiği tek yaşantı olan saray hayatını anlatıyordu.

34. BÖLÜM

Doktor Nuri karısının geçmişte yaşadığı törenleri, kumpasları, öfke ve özlemleri dikkatle dinler ama ilk başlarda yorum yapmaz, onun yerine kendi tuhaf ve korkutucu karantina hikâyelerini anlatırdı. Bir de her gün hastanelerde, hastalarla birlikteyken yaşadıkları vardı.

O günlerde hem evlerle hastaneler arasında mekik dokuyarak hasta muayene ediyor hem de karantina uygulamalarının zorlandığı yerlere anlamaya ve yardım etmeye koşuyordu. Evler boşaltılırken ahalinin direndiği, bağırıp çağırdığı, kavga çıkardığı yerlerde her zaman geçerli olabilecek makul, ılımlı bir çözüm bulmak güçtü. Kimi ailesiyle son bir gün geçirmek istiyor, diğeri kapısını içeriden kilitliyor, bir diğeri üç gün içinde önce karısının, arkasından kızının ölmesinden sonra deliriyor, bir başkası karantina için kendisini

Kale'ye götürüp tıkmak isteyen muhafızlara ve Karantina Neferleri'ne acıdan aklını oynatmış rolü yaparak saldırıya geçiyordu. Salgın derinleştikçe –artık her gün on beşten fazla kişi ölüyordu– insanlar ya içlerine çekiliyor ya da daha öfkeli, hatta saldırgan hale geliyorlardı. Söylentiler, dedikodular ve dur durak bilmeyen cenazeler kimsede soğukkanlılık ve mantık bırakmamıştı. Verilen beş altın ödül için saklanan hastaları ihbar edenlerin sayısı son üç günde artmıştı. Ama beş ihbarın üçü veba değildi. Bütün bunlara rağmen Müslümanların çoğunun vebaya tepkisi hâlâ kendini korumaktan çok, korkmak ve birilerini suçlamaktan ibaretti.

Artık şehrin yalnızca bir konuda birleştiği söylenebilirdi: İster farelerden, ister diğer insanlardan bulaştığına inansınlar, insanlar, gerekmedikçe sokaklara çıkmıyorlardı. Zaten, şehrin doğusu ve liman Rumların önemli bir kısmı çekip gittiği için boşalmış gibiydi. Pek çok kişi peksimet, un, kuru üzüm, pekmez gibi şeyleri, çuvalar, sepetler, fıçılar ve zeytinyağı küpleriyle evlerine, avluların içine saklamış, kilit üstüne kilit vurmuş, düşman ordusunu bekler gibi kapanmış, salgının bitmesini bekliyordu. Oysa fareler ve üzerlerindeki pireler duvarların altından evlere giriveriyorlardı!

Sokakların boşluğu esrarlı ve korkutucuydu ama bir bahçede, bir duvarın arkasında şimdi olduğu gibi bir kalabalık görmek daha da korkutucuydu. Çünkü o evden de bir ölü çıktığı, şu gördüğün kapının arkasında bir ölü daha olduğu anlamına geliyordu bu. Birazdan karantinacı memurlar evi boşaltmak için gelecek, evdekiler “Hemen mi haber verelim, sonra mı?” diye tartışmaya tutuşacak, belki de aralarında kavga edeceklerdi. Bazıları çok korkacak, canını kurtarmak için doğru yanlış pek çok hayaller kuracak, tasarılar yapacak, bunları anlatacak, başkaları ise tam tersi, içlerine çekilecek, bir tevekküle gömülecekti.

Kendilerini evlerine kapatan erkeklerin çoğu bir süre sonra sıkılıyor, sabırsızlığa, meraka kapılıyor, cumbadaki kafesi aralayıp dışarıyı dikizliyor, sağa sola laf atıyordu. Başkaları, Hıristiyanlar gibi pence-reyi ardına kadar açıp, gün boyunca kapının önünden gelip geçenleri izliyordu. Kolağası Karantina Neferleri'nden ayrıldığı zamanlarda, öğleden sonraları Pakize Sultan'ın istediği gibi Damat Doktor'a muhafızlık ve onunla arkadaşlık ederdi. Pencereleden gelip geçenleri seyredenlerin bazıları, Kolağası'nı asker kıyafetinde görünce etkilenir, ona güvenirdi. Kolağası, Damat Doktor'la dik yokuşlu, hoş kokulu Eyoklima Mahallesi'nde bir sabah yürürlerken, panjurlu bir evden

bir ihtiyar “Asker Efendi” diye seslenmişti ona, Rum olduğu için rütbesini çıkaramadan. “Maritimes’in gemisi limana gelmiş midir, söyler misiniz!”

Doktor Nuri de hiçbir kolera salgınında görmediğı, işitmediğı şeylere tanık oluyordu. Yalnız ihtiyarların tek başına yaşadığı evlere haydut çeteleri giriyor, evleri soyuyordu. Bazan çeteler boş sanıp girdikleri evlerde vebadan ölmüş birinin cesedini buluyor, karantinacılar eve gelmesin diye cesedi saklamaya çalışırken hastalığı kapıyor, sonra hastanede bunları itiraf ediyorlardı Doktor Nuri’ye. Bazı hırsız çeteleri, etraftaki başsızlık ve kargaşa havasından yararlanıp girdikleri evlere yerleşiyorlardı. Karantina Bölüğü ile inzibatın yetişemediğı uzak Rum mahalleleri Dantela ve Kofunya’da gerçekleşiyordu bunlar daha çok.

Theodoropulos Hastanesi’nde genç bir Rum doktorun yardımıyla iki saate yakın hastalarla uğraştı Doktor Nuri. Hastalara acılarını dindirecek ve bünyelerini güçlendirebilecek haplar verdi, yaralarına pansuman yaptı, çibanlarını yarıp onları rahatlatmaya çalıştı. Sabırla sözlerini tekrarlayıp pencereleri sürekli açık tutmalarını, odaları havalandırmalarını emretti.

Vilayet’e dönüp misafirhane odasına girince karısının mektup yazdığını gördü. Kendisine de İstanbul’dan bir “irade-i seniyye” şifrelendiğine ilişkin bir not vardı.

Hemen heyecanlandı Doktor Nuri ve zeki karısı, kocasının kendisine sarılırken bile bu telgrafı merak ettiğini anlayarak dilini tutamadı: “Gidin bakalım neymiş!” dedi sitemkâr bir bakışla. (Çünkü “İrade-i seniyye” emir Padişah’ın, yani Abdülhamit’in emri demektir.)

“Padişah’a olan sadakatinizin bana olan bağlılığınızdan çok daha kuvvetli olduğunu görmek beni üzüyor” dedi Pakize Sultan.

“Bunlar tamamen ayrı cinsten sadakattir. Biri kalpten bağlılık,” dedi Doktor Nuri, kendisinin de o an aşırı bulduğu bir saflıkla, “diğeri kandan bağlılıktır.”

“Kalpten bağlandığınız ben oluyorum herhalde. Ama Abdülhamit’e olan bağlılığınız niye kandan oluyor? Padişah sizin değil, benim amcamdır.”

“Bağlılığım yalnız amcanız padişahımız Hünkâr Abdülhamit Han hazretlerine değildir. O yüce makamın temsil ettiği yüce şeye, devlete, Âl-i Osman’a, Babıali’ye, bütün millete ve Karantina İdare-si’ne de bağlıyım.”

“Abdülhamit’ten başka bir de Babialı, devlet ve millet olduğunu sanmanıza cidden şaşıyorum...” dedi Sultan. “‘Devlet’ dediğiniz paşalar ve kâtipler amcamın her istediğini yaparlar ve O’na göre adalet onun her istediğinin yapılmasından başka bir şey değildir. Başka bir adalet olsaydı, babamı, ağabeyimi, ablalarım ve beni yirmi dört yıl kuş gibi Çırağan Sarayı’nda esir edebilirler miydi? Devlet, adalet ve paşaların sözünü ettiği her şeyi sessizce izleyen bir ‘millet’ olsaydı, babamı deli diye bu kadar kolay tahttan indirebilirler miydi? Hem ‘millet’ dediğiniz kimdir?”

“Bu sorunuzda ciddi misiniz?”

“Evet ciddiym, söyleyiniz.”

“Saray penceresinden sizin amcaoğulları ve anlattığınız diğer akılsız şehzadelerin seyrettikleri, Kabataş’tan Beşiktaş’a yürüyen kalabalık, işte o millettir.”

“Haklısınız, siz gidip önce telgrafı alınız” dedi Pakize Sultan alınganlıkla. Yüzünde kocasının onda ilk defa gördüğü tuhaf bir ifade belirdi. Küçümseyici olmaya çalışmıştı.

Damat Doktor tam ne diyeceğini çıkaramadı. “Salgının nasıl yayıldığını, derinliğini, nerelere bulaştığını tam anlamadan sokaklara çıkmamız hâlâ yasaktır” dedi sert bir şey söylemiş olmak için.

“Bizler sokağa çıkmamızın yasaklanmasına alışığızdır!” dedi Sultan gururla.

Doktor Nuri İstanbul’dan gelen özel telgrafın mahiyetini öğrenmek için şifre miftahını çıkarıp misafirhane odasının bir köşesine çekilip çalıştı. Bir süre sonra anladı: Yardım ve malzeme gemisinin acele etmesi gerektiği yolundaki telgrafına İstanbul’un verdiği “Telgrafı aldık” mesajıydı bu yalnızca.

35. BÖLÜM

Son geminin 6 Mayıs Pazartesi gece yarısı adayı terk etmesinden on gün sonra, 16 Mayıs Perşembe günü on dokuz kişi öldü. Ertesi sabah bu ölümler epidemiyoloji haritasına işlenirken Vali ve Kolağası karantina çabasının “muaffak olmadığını” düşünüyor, bu fikirlerini de sabah toplantısında söyleyebiliyorlardı.

Doktor Nuri ise o kadar kötümser değildi. Aynı önlemler yarın sabah salgını pekâlâ bir anda durdurabilirdi. Her şey ölçü meselesiydi. Telaşa kapılıp yanlış kararlar almaktansa, olup bitenlere yakından bakıp kendilerine karşı neden bir direnç olduğunu düşünmeleri gerekiyordu.

Ölü çıkan Müslüman evlerine doktorlar artık yeni Karantina Neferleri eşliğinde giriyor, ölünün eşyalarına el koyuyor, cesedin Yeni Mezarlık'ta kireçlenmesi için gerekli önlemleri alıyorlardı. Bunlar Damat Doktor'un gözünde karantinanın başarılı yanlarıydı. Ama mahalle sorumluları bazan en basitinden kordon benzeri önlemlerin bile ciddiye alınmadığını hatırlatıyorlardı doktorlara. Yasaklara karşı Turunçlar ve Çite mahallelerinde yer yer öfke şekline bürünen bir küçümseme ve burun kıvrırma kısa sürede baş göstermişti ve bunu en iyi Tahsin adlı on yaşındaki bir çocuk ifade etmiş; babasına vebanın işlemeyeceğini, çünkü hem babasında hem de kendinde "bunlardan" olduğunu söylemişti. Elinde Doktor Nikos'a gururla gösterdiği karınca duası misali küçük küçük yazılmış, okunmuş üflenmiş bir kâğıt vardı. Doktor sararmış kalın kâğıda el koymuş, çocuğun ağladığını görünce de oraya diğer doktorları ve karantina memurlarını göndermişti.

"Tahsin hadisesi" hem Vali'nin hem de Karantina Heyeti'nin pek çok üyesinin gözüne İzmir'de başarılı sonuç veren önlemlerin Minger Adası'nda niye tutmadığı sorusunun kolay bir cevabı olarak görüldü (gelenekler, din, şeyhler, cahil halk!). Abdülhamit'in "Panislamcılığı", Asya'da, Afrika'da, Avrupa sömürgelerine karşı Müslüman isyanlarından duyulan korku ve başka pek çok tarihi önyargı da bu kolay cevabın bulunmasında etkili oldu. Ama bu düşünceye yalnız konsoloslar ve Rum kökenli doktorlar değil, Harem'de onlardan daha Batılı ve "rasyonel" eğitim almış olan Pakize Sultan, Avrupalı hocalardan tıp eğitimi görmüş Damat Doktor ve Vali Paşa da bir ölçüde inanıyorlardı.

Vali Paşa, Karantina Müdürü'nün el koyduğu dua kâğıdını incelettirdi ve Vavla Mahallesi'ndeki Rifai şeyhi tarafından verildiğini öğrendi. Halkı teselli edici nitelikli bu dini kâğıtların karantinaya zararı neydi?

Damat Doktor, Hicaz'da koleraya karşı mücadele ederken Arap şeyhleri ve İngiliz doktorlarla çok tartışmıştı bu konuyu: Bu okunmuş kâğıtların ve muskaların elbette hiçbir "bilimsel değeri" yoktu

ama zor zamanda halk onlar sayesinde inançsızlığa kapılmıyor, hatta onlardan güç alıyordu. Doğrudan bu kâğıtlara karşı çıkmak, karantinacı doktoru ahaliden uzaklaştırır, halkın karantinaya direncini ve inadını artırırdı. Öte yandan halk ve esnaf bu kâğıtlara inandıkça “bize bir şey olmaz” lafına da daha içtenlikle sarılıyor, bir süre sonra pek çok kişi sırf bir tekkeye, şeyhe yakın olduğu için kendini tıp dışı, üstün kuvvetlere sahip sanmaya başlıyordu.

“Ben madrabaz Rifai şeyhini karakola çektirip korkutmayı, bütün tekkesini, evini, yedi ceddini pompalaya pompalaya lizole boğmayı bilirim ama sonra işler büyüyebilir!” demişti bir keresinde Vali. Şeyh Hamdullah’tan da aynı şekilde söz ettiğini hatırlamıştı Damat Doktor. “Hemen tekkeleri taciz ettiğimiz Zat-ı Şahane’ye jurnal edilir. Ertesi gün şeyhi bırakmamız için İstanbul’dan şifre gelir.”

Karantina müdürü Nikos’un Tahsin’in elinden aldığı, Rifai şeyhinin yazdığı veba cininden korunma duasını ertesi sabah Damat Doktor geri götürdü. Turunçlar Mahallesi’ndeki bu evde iyi karşılandı ve hastalığın izine rastlamadı. Burada tuhaf beyaz bir ışık, bir huzur ve tevekkül vardı. Çocuğun babası limana inen bir yokuşta erik, ayva, ceviz satıyordu. Damat Doktor, Tahsin’in kendisinin V. Murat’ın damadı yani masalsı padişah kızı ile evlenmiş kişi olduğunu bildiğini anladı.

O günlerde hem Karantina Heyeti hem de Vilayet’teki epidemioloji takımı bir süre Doktor Nikos’un iddialı bir salgın kuramıyla vakit kaybetti. Bir sabah da Doktor Nikos epidemioloji odasında haritanın başında bir keşif yapmıştı: İskenderiye’den salgını getiren fare ya da ondan hastalık kapalı yerel fareler bugün bile şehrin yalnızca batı tarafındaydı.

“Hıristiyan mahallelerinde de pek çok yeşil nokta var!” dedi Vali Paşa.

“Onların çoğu hastalığı limana indiklerinde kapıyorlar, evlerinde ölünce biz de hastalık o mahallelere de bulaştı diyoruz.”

“Ben Petalis Mahallesi’nde Selanikli Karkavitsas ailesinin büyük konağının orman misali bahçesinde fare ölümlerini kendi gözümle görmüşümdür.”

Vali Paşa ile Doktor Nikos’un bu konudaki tartışmaları okurlarımızı hayret ettirecek kadar uzun sürdü. Doktor Nuri bu cüretkâr fikri anlıyor, doğru bulmamasına rağmen karşı çıkmıyordu. Vali’nin şehrin Hıristiyan mahallelerinde de fare ölümlerinin bulunmaya de-

vam ettiğini açıklaması, yoksul Rum çocuklarının belediyeye para karşılığında daha bugün fare ölüsü teslim ettiklerini söylemesi de vebadan çok kolera tecrübesi olan Doktor Nikos'un "keşif" yaptığı duygusunu değıştirmedir. Arkaz Deresi'nin hemen öte tarafındaki Hristiyan mahallelerinde vebanın ne kadar yayıldığını belirlemek için Filipu ve Stefanu adlı iki genç Rum doktor ve bir kâtip üç gün çalıştı ama bir sonuç alamadı.

Bu arada hakikaten bazı yoksul Rum çocuklarının Müslüman mahallelerinden fare ölümlerini alıp belediyeye sattıklarını da öğrendiler. Satıcılar, anasız babasız kalınca evlerinden kaçmış üç Rum erkek çocuğuydu; bu, ilk çocuk çetesi idi. Hora Mahallesi'nde Müslüman çocuklarla Hristiyan çocukların fare ölümleri için savaşı tutuştukları bilgisi de Vali'nin kulağına gelmişti. Rum çocukları bu sokak kavgalarından ve mikroplardan uzak tutmak için Aya Triada Kilisesi başpapazı, kendilerine bağlı iki okulu yeniden açıp dersleri başlatmayı hayal bile etmişti bir ara.

Hiçbiri sonuç vermeyen bu hayaller (hocaların, hademelerin üçte biri adadan kaçmıştı) ve kimi yaratıcı çözüm önerilerini yalnızca Vilayet'teki umutsuzluk duygusunu saptamak için değil, karantina ilanından yalnızca yirmi gün sonra okumuş yazmış seçkinlerin ruh durumu bilinsin diye anlatıyoruz. Bilimsel buluşların insanoğlunun bütün hayatını baştan aşağı değıştirdiğine herkesin inandığı ve Avrupa'da sömürgeciliğin sonucunda gelen zenginleşmeye destek olduğu o günlerde, biraz eğitim almış yukarı sınıflara düşen şey, sorunları telgrafın mucidi Samuel Morse, elektrik ampulünü icat eden Edison gibi yaratıcı bir buluş yaparak ya da cinayetleri araştırmacı bir ilhamla çözümleyen Sherlock Holmes gibi çözmeleriydi! Evlerinde sirke buharı, tütüsü, Nikiforo'nun eczanesinden alınmış tuz ruhu ve aktarlardan toplanmış tozlarla kendi kendilerine vebaya karşı buluş yapmaya çalışan kimi aile babaları bu iyimser hayallerle kimi zaman günler boyu oyalandılar.

Tam etkili ve güven verici ilk veba aşısı kırk yıl sonra bulunacaktı. 1900'lerde Bombay ve Hong Kong'da hastalara veba mikrobu serumla veren ve sonuç almaya çalışan doktorların umutsuzluktan yaptığı da benzeri bir deneycilikti. Bütün bu rastlantısal çabaların sonuç vermemesi hem Valiliğin hem de halkın maneviyatını bozuyor, karantinayı uygulamak için gerekli kararlılık ve iyimserliği zehirliyordu.

Doktor Nikos'un epidemiyolojik kuramından bir sonuç çıkmaması, Bonkowski Paşa ve muavininin katillerinin en son Avrupa usullerle bir anda bulunabileceği yolundaki umutları da biraz soldurdu. Vali Paşa başka konular tartışılırken "Avrupa usulleri Osmanlı'da her zaman kök salmaz!" dedi bir keresinde. Doktor Nuri, Vali'nin kendisine laf dokundurduğunu hissetti. Cinayeti Sherlock Holmes gibi çözmenin kolay olmayacağını anladı ama aktarlara sık sık gidip sohbet ederek bir ipucu aramaya devam etti.

İki gün sonra sabah Vali karısından bir telgraf aldı. Adada veba salgını olduğu yolundaki haberlerin büyümesi üzerine Esma Hanım telaşlanıp İstanbul'dan Arkaz'a yardım yetiştirecek ilk gemiyle geleceğini yazmıştı. Vali Paşa bir yardım gemisi hazırlandığını gelen telgraflardan anlamıştı ama benzeri pek çok girişim birdenbire yarıda kaldığı ve sonuçlanmadığı için unutmuştu bunu. Beş yıldır adaya gelmeyen karısının böyle bir yardım gemisinden ağabeyiyle beraber çıkacağını düşünmek bile Paşa'yı şaşkına çeviriyordu. Önce şunu açıkça düşündü: Karısından uzakta geçirdiği beş yılda Paşa değişmiş, başka biri olmuştu. O eski şahısa geri dönmek de istemiyordu. İstanbul'da bir hükümet değişiminde Kıbrıslı Kâmil Paşa sadrazam olsa ve kendisini yeniden nazır yapsa belki de kendisi de Minger'den ayrılmak ve İstanbul'a gitmek de istemezdi.

Paşa'nın maneviyatını bozan bir başka şey İstanbul'la aralarında çıkan yeni bir tartışmaydı. Karantina'dan sonra gemilerin tecride girmeden limandan ayrılması yasaklanmıştı. (Paşa bu karantina emrini başarıyla yerine getiriyordu.) Ama akşamları sevgilisi Mari-ka'yı görmeye giderken arabasının önünde durduğu küçük limandan başlayarak, sonraki koylar ve sahillerde sandalcı kâhyalarının yolcuları ve yüklerini alıp açıkta bekleyen gemilere kaçırdıklarını görmüştü. Böylece karantina gece karanlığında deliniyordu. İlk gün bütün gemi şirketleri bunu yapmışlardı.

Daha sonraki günlerde siyasi nedenlere Pantaleon şirketinin gemileri ve Fraissinet gibi küçük şirketler karantinadan geçmeden yolcu kabulüne devam ettiler. Rum sandalcılar adanın açıklarında karanlıkta bekleyen gemilere varmak için rüzgârlı, dalgalı günlerde iyice zorlanıyorlardı. Kozma kâhya ve takımıyla, İtalyan konso-losunun koruduğu Zakaryadis kâhyanın çok para kazandığını Vali Paşa'nın casusları kendisine daha sonra bildirdiler. Paşa'nın koruduğu kâhya Seyit bu kaçakçılığın dışındaydı.

Paşa durumdan geç haberdar olduğu için Babıali ve Padişah'ın gözünde ya ihmalkâr ya da düpedüz suç ortağı durumuna düştüğünü haklı bir evhamla düşünüyordu. Sanki basireti de bağlanmıştı ve bir türlü doğru davranamıyordu. Bir ara İstanbul'a telgraf çekip bu kaçakçıları Mahmudiye zırhlısıyla topa tutturınayı hayal etti. Zaten insan kaçakçılığı yapan gemiler, daha iki ay önce kuzey kıyılarına, Yunanistan yanlısı ayrılıkçı çetecileri taşıyan gemilerdi. Bir ara büyük küçük, yolcu alan gemi şirketlerinin yöneticilerini gözaltına almak, yaptıklarının karantina kararlarına ve seyahat kanununa aykırı olduğunu söyleyip onları tutuklamak bile istedi. Ama bu da fazla olacaktı. Paşa hiçbir şeye karar veremeden çok zaman geçirdi.

Adadan yolcu toplayan gemilerin hepsi gittikleri ülke, şehir ve adalarda (Girit, Selanik, İzmir, Marsilya, Ragusa) tıpkı hikâyemizin başındaki hacıların isyanı olayında olduğu gibi ücra koylardaki geçici istasyonlarda karantinaya alınıyorlardı. Minger karantinasının başarısızlığı Osmanlı diplomatlarını, bürokratlarını ve Padişah'ı, bütün dünya milletlerinin gözünün önünde mahcup etmişti.

Vali Paşa bazan vebanın durdurulmaz gücünü doğaötesi büyük bir dalga gibi hissediyor, onun üstünde kalabilmek için gerekli soğukkanlılığı ve tevekkülü buluyor, cesaret ve metanetinden dolayı kendini, Damat Doktor'u ve karantinacı arkadaşlarını içinden tebrik ediyordu. Ama bazan da en sıradan konsolos didişmeleriyle, salgının ilerleyişini durdurmaya hiçbir faydası olmayacak diplomatik ve siyasi kumpaslarla ve kimsenin okumadığı gazetelerde çıkan lüzumsuz yazı ve haberlerle saplantıyla meşgul oluyor, gözden kaçan paradokslarla ve konsolosların ikiyüzlü tutumlarını sergilemekle vakit ve enerji kaybediyordu.

Mesela, Messageries Maritimes şirketinin temsilcisi Andon Hampuri karantina yüzünden adadan kaçmak isteyenleri taşıyıp para kazanamıyoruz diye bir yandan şikâyet eder ve kolaylıklar ve imtiyazlar isterken, diğer yandan da "Fransız hükümetinin talebi, kimsenin adadan karantina ve tecritsiz ayrılmamasıdır!" diye alçak sesle bir başka fikir söylüyordu. Bu iki tutumunun çelişkili olduğunu bildiği için ikisini ayrı zamanlarda söyler, bazan durumdan mahcup olup Paşa'ya gülümserdi. Sami Paşa benzeri ikiyüzlülükleri kendi de sürekli yaptığı için siyasetin zorluğunu iyice idrak ediyordu. Batılılaşmacı çeşit çeşit reformun heyecanıyla Paşa, bir yandan her gün "Herkes eşit Osmanlı vatandaşıdır, artık gâvur

yoktur!” der; diğ er yandan da Müslümanları her fırsatta kayırır, en azından böyle davranması gerektiğine samimiyetle inanır, bu kayırmayı yeterince yapmazsa suçluluk duyardı.

Ama bütün bunlara rağmen Vali Paşa konsolosların ikiyüzlülüklerini hoş göremedi. Evet, Messageries Maritimes şirketinin temsilcisine ve iki kâtibine, kâğıt üzerinde konsolosluk kadrosu olarak göründükleri için dokunamıyordu. Ama bir sabah gemi acentasına baskın yaparak diğ er çalışanlarını zindana attırdı ve dükkânı ve bilek gişesini mühürletti. Acenta yazıhanesi fazla kesilmiş bilekter ve benzeri suç kanıtlarıyla doluydu. Kaçakçılığa destek olan Rum sandalcılar kâhyası Lazar Efendi zindana tıklılırken Vali Paşa adaya geldiğ i ilk yılları, Müslüman sandalcıları koruma içğ üdüsünü hatırladı. Aslında Osmanlı Devleti’nde kimseyi zindana tıkmadan hiçbir sorun çözölmüyordu.

Ertesi gün başta İstanbul’daki Fransız Elçisi Marquis de Moustier’nin baskıları ve Mabeyn ve Babiali’den gelen telgraflardan sonra Paşa acentada çalışan memurları zindandan salmak zorunda kaldı. Çalışan memurlardan biri zindanda veba kapıp kısa sürede ölünce, Vali Paşa o günlerde sık sık söylediğ i benzer sözleri tekrarlardı: Telgraf olmayaydı adadaki anarşi ve salgını iki haftada durdurabilirdi.

Üstelik Mabeyn, Hindistan ve Çin’deki en son tıbbi ve bakteriyolojik gelişmelerden haberdar bir üslupla, vebanın kâğıtla, muskayla elden ele bulaşmayacağını hatırlatıp, isyan çıkartacak ve halkı karantinaya küstürecek davranışlardan uzak durmasını Karantina Müdürü Nikos Bey’e bir telgrafla emretmişti. Bu telgrafın Sıhhiye Nezaretinden değı l, Mabeyn’den çekilmiş olması, Vali Paşa’da, *aslında* bu telgrafı Abdülhamit’in kendisine çektiğ i duygusu uyandırmıştı.

İstanbul tarafından telgrafla sürekli durdurulmak da Vali Paşa’da bir bezginlik yaratmış, karantina kararlarını adaletle uygulamaya çalışmanın beyhudeliğ ini hissetmişti. İstanbul’un insan kaçakçılığ ını durdurmak için telgraflarla dikte ettiğ i karanlıktan sonra sokağ a çıkma yasağı bu yüzden tam uygulanamadı. Evet, bazı yerlerde geceleri elde fener, kandil dolaşmak gerçekten yasaklandığ ı için kimse çıkmadı sokaklara. Ama sonradan anlaşıldığ ı gibi, bu, hırsızların boş evlerden çaldıkları malları evden eve kolaylıkla taşımalarına yaradı. Bu mallar –masalar, şilteler, ev eşyaları– hastalığı daha da yaymamış mıydı?

“Aslında Vali Paşa’nın salgından sandallarla kaçan Rumların adadan çekip gitmelerinden hiç şikâyeti yoktu!” diyen Yunanistanlı tarihçiler de vardır. Böylece yönetilmesi zor olan Ortodokslar, zengin ve güçlü Rum aileler azalıyor ve Minger’in Müslümanları adada çoğunluk oluyordu. Ama adada kalan Müslümanlar kırılıp azaldıktan sonra, kaçan Rumların geri geleceğini ve böylece Rumların adada esaslı bir çoğunluk yakalayıp önce bağımsızlık sonra Yunanistan’ı isteyeceğini söyleyen Müslümanlar da vardı. Rumlar zaten adada çoğunluk oldukları için böyle bir kumpasa ihtiyaçları yoktur diye düşünenler de haklıydı aslında.

Bu konularda tarihimizin anlaşılması için bilmemiz gereken ve romancı çabasıyla ortaya çıkarmaya çalıştığımız gizli bir duygu varsa o da, Vali Sami Paşa’nın Abdülhamit’e karşı duyduğu kalp kırıklığıydı. Vali Paşa, Padişah’ın Mingerlilerin canlarının kurtulmasından çok hastalığın İstanbul’a ve Avrupa’ya bulaşmasını önlemekle meşgul olmasını bir türlü kabul edemiyordu. Bu duygu, geleneksel Osmanlı âleminde babası tarafından unutulmuş ve yüksek mertebeye tarafından yeterince sevilmeyen yalnız kulun klasik kalp kırıklığının hikâyesidir. Minger’in Müslümanları İstanbul’un kendilerini yeterince sevmediğine zaman zaman içtenlikle inanırlardı. Oysa yalnızca bir kaza olan küçük bir adanın Padişah Abdülmecit tarafından Avrupa’ya karşı diplomatik bir hamle olarak vilayet yapılması bile adaya duyulan özel ilgi ve sevgiyi kanıtlar.

36. BÖLÜM

Kolağası hem Karantina Neferleri’ni eğitip onlarla mahallelere, bulaşık, sorunlu evlere gittiği, hem de hasta ziyaretine giden ya da sokaklarda yürüyen Doktor Nuri’nin peşinden ayrılmadığı için gün boyunca otel odasına çok az uğrayabiliyordu. Büyük otel odasında Zeynep’le buluştuklarında yeni evliler gülüşüp konuşuyor, sevişiyor ve az çıkıyorlardı o zaman dışarı. Seviştikten sonra birbirlerine sarılarak uyuyakalırlardı. İkisinin de daha önceden hiç yaşamadıkları bir huzur çıkıyordu ortaya. Kolağası, Zeynep’in soluk alıp verişini dinler, kollarının arasında uyuyakalışına, kendisini o kadar rahat

ve güvende hissedişine şaşardı. Odanın yüksek iki penceresinin İtalyan tarzı panjurlarını utangaçlıkla kapamışlardı.

Zeynep hayatında ilk defa kendisiyle sonuna kadar kendini vererek sevişmiş ve üç gün sonra yirmi yıldır tanışıyorlarmış gibi Kolağası Kâmil'e güvenmiş, bir süre sonra ağabeyleriyle konuştuğu gibi hızlı hızlı, zaman zaman da bağırarak konuşmaya başlamıştı. Kolağası'nın karısında sevmediği tek huy şimdilik yüksek sesle konuşmaydı. Zeynep, yüksek sesle, İstanbul'a gitmekten söz etmeyi seviyordu.

Öğleden sonraları panjurların arasından sızan ışık yerde ızgara şeklinde bir gölge bırakınca Kolağası karısına sarılır ve şu anda yaşadığı mutluluğu ve gördüğü gölgeyi hiçbir zaman unutmayacağını hissederdi. Birlikte elli yıl mutlu olacaklardı. Bazan da yatakta hiç konuşmadan yan yana yatarlardı. Sonra Kolağası, karısının armut biçimli göğsünü arkadan avcunun içine alarak öylece beklerdi. Bazan karısı onun elini avcunun içine alır, hareketsiz dururlardı. Yattıkları yerden limanın, İstanbul Caddesi'nin ve sokakların panjurların arasından gelen hafif gürültüsünü işitirlerdi. Şehir her zamankinden sessizdi; limanın uzak gürültüsü ve arada gelip geçen at arabaları dışında bir ses gelmiyordu. Bütün şehir, her şey derin veba sessizliğine bürününce otelin arka bahçesindeki çam ağaçlarında öten serçeleri işitiyorlardı.

Bu Kolağası Kâmil'in zorlukla inanabildiği bir mutluluktur. Öte yandan mutluluk ona ve karısına korkularını ve hayatlarını önemsemeleri gerektiğini hatırlatmıştı. Herkesten mutlu oldukları için zaman zaman herkesten çok korktuklarını da fark ediyorlardı.

Korkuya rağmen zaman zaman evlilik mutluluğu onları "ihtiyatsız" davranmaya itiyordu. Zeynep'in annesinin kızı için yıllarca düzdüğü çeyiz ile Kolağası'nın annesinin ailesinin verdiği eşyalar Zeynep'in ana evindeydi. Zeynep düğün hediyelerine ve çeyizine, el ile işlenmiş masa örtülerine, İtalya'da yapılmış porselen kahve takımına, gümüş şekerliklere (biraz kararmışlardı), lambalara bakmaktan hoşlanıyordu. Bir kere de Kolağası karısıyla birlikte kayınvalidesinin evine gitti. Dönüşte Erinli Ekrem'i aratmayacak bir veba meczubuyla karşılaştılar: "Birlikte yürümek yasak, işitmediniz mi?" diye bağırды karı kocanın ilk defa gördükleri iri yarı adam. Kolağası karısının çok gerekmedikçe sokaklara çıkmasını yasaklamak istiyor ama Zeynep ona

asıl kendisinin bütün gün sokaklarda gezdiğini, hastaların evlerine gittiğini hatırlatıyordu.

“Ben o kadar endişelenmiyorum” dedi bir seferinde Zeynep. “Zaten yazıldıysa olur.”

Karantinacıların savaştığı “kaderciliğin” kendi karısı tarafından içtenlikle dile getirilmesi de Kolağası’nı şaşırttı ama Zeynep’le o kadar mutluydu ki bunu mesele etmeden unuttu. Kafasının daha çok meşgul olduğu şey, gemi seferleri başlayınca karısını nasıl adada tutacağıydı.

O günlerde Kolağası adadaki hayatın kendisini hiçbir zaman uzaklaştırmayacağını sezmeye başladı. Vilayet’e, hastanelere, evlere giderken, dönerken Arkaz sokaklarında yürüyordu. Yürürken şehrin ruh hali ile kendi mutluluğu arasındaki farkı açıkça hissediyor ama mutluluğundan suçluluk duymuyordu. Küçük de olsa bir Karantina Bölüğü (“Karantina Neferleri” diyordu bazan) kurmuş olması ve Vali’nin kendisine gösterdiği baba şefkati ve Damat Doktor ile dostluğu da güven duygusu veriyordu ona. Kolağası tekke şeyhlerinden o kadar çekinmemesi gerektiğini açıkça söylemek isterdi Vali Paşa’ya. Diğer adalarda olduğu gibi Hristiyanlarla son bir kanlı kavga patlak verirse, onları koruyacak tek gücün Osmanlı ordusu olduğunun Minger’in bütün tekke şeyhleri ve bütün Müslümanları pekâlâ farkındaydılar. Zaten bu yüzden Abdülhamit kendilerini hatırlıyor mu, önemsiyor mu diye sürekli endişelenirler, alakasız ipuçlarına takılıp alınganlık eder ve adayı imar eden Padişah’a küserlerdi.

Hastaneden Vilayet’e Osmanlı askeri kıyafetiyle yürürken kendisine sataşanlar, takılanlar, hatta saygı gösteriyormuş gibi yapıp iğneleyenlerle konuşmayı, sonra olup biteni karısına anlatmayı seviyordu Kolağası.

“Burada olduğumuzu kimseye söyleme!” demişti boş bir bahçede gezinirken müstemilatta karşılaştığı korku dolu bir kişi bir keresinde.

Bir başka sefer de “Asker!” diye seslenmişti kendi yaşında bir adam ikinci kat penceresinden. Müslüman’dı, Minger şivesiyle konuşuyordu. “Sence bu işin sonu ne olacak?”

“Allah ne istiyorsa o” demişti Kolağası. “Karantina yasaklarına itaat ediniz.”

“Ediyoruz da ne oluyor? Esir olduk burada! Limanda, şehir meydanında ne oluyor?”

“Bir şey olduğu yok! Sen evinden hiç çıkma!” demişti Kolağası ona emir verir gibi. Akılsız insanları, şaşkınları uyarma içgüdü-sü onlarla ağız dalaşına girmeye, yüzleşmeye ve sonunda sesini yükseltmeye sürüklüyordu onu. Pakize Sultan Kolağası’ndaki bu “modern yalnızlığı” çok iyi hissetmiştir.

Bazan da Kolağası evinin penceresinin kenarından sözümona gizlenerek aşağısını seyreden kişiyle göz göze gelir ama hiç konuşmazdı onunla. İlk zamanlarda bu bakışmalar korku dolu, tuhaf hatta büyüleyici gelirdi Kolağası’na.

“Ne bakıyorsun ulan!” diye bağırınıştı birisi bir kere.

En inançlı Müslüman’da bile hızla bir telaşa dönüşen ölüm korkusu, insanları kendi kalıpları ve ruhları dışına çıkarıyor, onları başka biri haline sokuyordu. Kalabalık ailelere veba geldiğinde, ilk ölümden sonra birisi ateşlenip titremeye, uyuklamaya başladığında ya da hıyarcık çıkardığında, herkes başka birine dönüşüyordu. Anaların babaların, evlatlarda; çocukların da analarında, babala-rında şimdiye kadar hiç tanık olmadıkları tuhafliklar görmeleri çok yaygındı. Kolağası’na göre herkes bir anda aslında olduğundan daha korkak, akılsız ve bencil birine dönüşüyordu.

Merkezdeki bitişik nizam evlerde pek çok kapı sıkı sıkı kapan-mış, arka kapılar sanki hiç açılmayacakmış gibi kilitlenmişti ama “yasak bir seferde delinmez” anlayışıyla acelesi olanlar, çocuklar oradan yan bahçelere geçip gidiyorlardı. Ne Damat Doktor ne de karantinacı Rum doktorlar yasakların böyle kolayca delindiğini bi-liyorlardı. Boşaltılan evlere daha sonra girildiğini ya da bazılarının Kale’deki tecrit alanından geceleri sandalla kaçırıldığını da bilmi-yorlardı. “Çünkü benim gibi doğma büyüme adalı değiller!” diye düşündü Kolağası! Eğer adaya orada doğmuş büyümüş karantina doktorları ve askerler sahip çıksalardı salgın bu kadar güçlenmezdi.

Artık sabahları garnizona gitmeden önce epidemiyoloji odasında harita başında yapılan toplantılara disiplinle Kolağası da katılıyordu. Doktor Nuri’nin gayretleriyle Arkaz haritasının durduğu köşe artık salgın hakkındaki bütün bilgilerin toplandığı bir merkezi odaya çevrilmişti. Geçen yirmi beş günde Arkaz’daki konaklar, zengin evleri, boş araziler, tekkeler, cami, kilise, çeşme, köprü, meydan, okul, hastane, karakol ve dükkânlar işaretlenmişti. Şehri ve adayı terk eden ve kaçan o kadar kişi olmasına rağmen ölü sayısı düşmü-yordu. Hastalık yayılıyor, telaş artıyordu, hiç şüphe yoktu bundan.

Hastalık Arkaz'a limandaki Eski Taş İskelesi'nden girmişti. Karantina Müdürü Nikos haritanın da yardımıyla mikrobun yayılışını izlemiş ve vebayı getiren geminin İskenderiye'den gelen Yunan bandıralı yük mavnası *Pilotos* olduğunu tespit etmişti. (Altı düz olan bu yük tekneleri limana girip tahta iskelelere bağlanabiliyordu.) Hastalık bu gemiyle adaya girdikten sonra az uzaktaki Müslüman mahallelerine, özellikle Vavla, Kadirler, Germe ve Çite'ye yerleşmişti. Herkesin bildiği gerçektir bu: Buradaki ölümler, haritaya ilk işlenmiş ölümlerdi. Hamidiye Hastanesi'nin inşaatının –bitmemiş de olsa– Vavla'da olmasının da bir ilahi tesadüf olduğu düşünülebilirdi. Öyleydi, ama o günlerde herkes her şeyde her zamankinden fazla işaret, mana, fal ve niyet okuduğu için biz bu tesadüfün üzerinde durmayacağız.

Konu tesadüfleri, yıldızları okumaya, bulutun şeklinden, rüzgârın yönünden manalar çıkarmaya, işaretler bulmaya gelmişti: Bunu **herkesin** yaptığını söyleyelim. En pozitivist bilim anlayışına sahip genç doktorlar da, Vali Sami Paşa ve Doktor Nikos da arada bir bu tür ayrıntılara dikkat ediyorlar hatta biraz inanıyorlardı. Sorarlarsa, gülümseyerek “inanmıyorum, ama tuhaf” gibi bir açıklama yaparlardı ve bilimin, tıbbın talep ettiği en gerekli tedbirleri tereddütsüz alırlardı ama sonra akıllarının bir başka köşesiyle bu saçmalıklara (mesela o gün güneş batarken ufukta mor bir bulut belirmişse ve o yıl olduğu gibi leylekler erken göç etmişse, ertesi gün daha az kişinin öleceğine) inanıverirlerdi.

En “aydınlanmış” kişilerin umutsuzluktan dikkat kesildiği bu işaretlere Doktor Nuri hiç inanmıyor ama karısı Pakize Sultan bizi bugün bile üzecek kadar inanıyordu. Pakize Sultan, kocasından herkesin inandığı bu tür işaretleri ve manaları özellikle kendisine anlatmasını istemiş ve işittiklerini yer yer ballandırıp abartarak, çoğu zaman biraz inanarak ablasına yazmıştır. Kitabımızda halkın ve yöneticilerin kuvvetle inandığı uydurmalar, yalan hikâyelere yer verdik çünkü bu söylentiler tarihin şekillenmesinde etkiliydiler. Ama halkın kahve falı, yıldız okuma merakı, hatta Şeyh Hamdullah'ın vebaya karşı dedelerinin kitaplarında ve Hurufi metinlerinde cevaplar, işaretler araması, bize kalırsa, vebaya karşı davranış ve temel kararların biçimlenişinde yüz yıl önce olduğu kadar etkili olmamıştır. Söylentiler, milliyetçi önyargılar hatta genel bilgisizlik ve cehalet kadar Minger vebasını etkilemediği için biz tarihimizde

Hurufiliğin, yıldız ve diğer fal örneklerini önemsemedik. Karantina toplantısında belki de herkes (bazıları gülümseyerek de olsa) bu tür faldan söz etse bile, hastalığın nasıl yayılmaya devam ettiğini anlamak ve canını kurtarmak için haritaya ve üzerindeki notlara bakıyordu telaşlılar: İskenderiye'den gelen *Pilotos* adlı gemiden çıkan fareler önce Kör Mehmet Paşa Camii'nin arkasındaki küçük ahşap bir evde yaşayan bir hamala veba bulaştırmışlardı. Hamal öldüğünde kimsenin aklında veba olmadığı için çok fazla üzerinde durulmamıştı bunun. Difteri, zatürree ve başka pek çok hastalık benzeri belirtiler gösteriyordu.

Damat Doktor diğer doktorlara ve Vali'ye, hastalığın farelerin ilerleyiş hızıyla limandan şehre yayılışını o gün bir kere daha harita üzerinde gösterdi. Haritadan Kolağası'nın gittiği askeri ortaokulun hastalığın yayılış yolunda olduğu anlaşılıyordu. Askeri Ortaokul karantina ilanından iki gün önce tatil edilmiş, bu yüzden de karantinacılar hiçbir öğrenciyi tecride almamışlardı. Bu bulaşık öğrencilerin bazılarının yavaş yavaş hastalanarak kendilerini belli edeceklerini düşünüyordu Doktor Nuri. Durumu yakından takip eden İstanbul seraskerliğinin uyarısıyla şehrin kuzeydoğusundaki askeri garnizondan gelip askeri okulda ders veren ve bu sayede üç beş kuruş fazla kazanan iki okullu subayın karantina ilanından sonra alaylarına geri dönmesi emredilmişti. Bu, Hacı Gemisi İsyanı ve rezaletinden sonra –vebanın bu ölçüde yayılmasına rağmen– Abdülhamit'in Osmanlı askerini Minger'de karantina işine sokmamaya hâlâ kararlı olduğunun ve Minger Adası ve halkından önce Osmanlı Devleti'ni düşündüğünün yeni bir kanıtı olarak görüldü.

“En iyisi aslında askerin işin ucundan tutması ve kimsenin bunu Zat-ı Şahane'ye bildirmemesidir” dedi Vali.

“Paşa hazretleri, bu kadar muhbir, jurnalcı, hafiye varken ve telgraf hatları çalışırken bu asla mümkün değildir!” dedi Doktor Nuri.

Karısının yazdıklarından Doktor Nuri'nin bunu “Haşmetmeab'dan bir şey saklamayalım, hastalıkla onunla birlikte ve onun için savaşıcağız” anlamında söylediği hemen anlaşılacaktır. Çünkü Damat Doktor, Vali Paşa'da izlediği Abdülhamit ve Şeyh Hamdullah korkusunun, onu, devleti ve karantinacıları felç eden bir kararsızlığa sürüklediğini görüyordu.

28 Mayıs Salı günü Germe Mahallesi'nde yaşananlar buna iyi bir örnek oldu: Olayın geçtiği ev mahallenin hemen dışında arpa buğday yetiştiren bir Müslüman'ındı. Çiftçinin on iki yaşındaki oğlu önceki gün ölmüştü. O sabah doktorlar büyük kızın da kesin bulaşık olduğuna, hastaneye götürülmesi ve babayla ananın tecrit için Kale'ye yollanması gerektiğine karar vermişlerdi. Ev yakınlarında ağızları kanlı iki de taze fare ölüsü bulmuşlardı. Bir gün önce mavi gözlü oğulları ölmüş ana baba –büyük ihtimalle– ölmekte olan mavi gözlü kızlarını doktorlara bir türlü verememişlerdi! Anne zaten her gün bir cenazeye giden mahalle ahalisini ağlaya ağlaya ayağa kaldırmıştı. Karantina memurları yollarına çıkan çocukları yeterince korkutamamış ve “ne yapalım?” diye önce Doktor Nikos'a sorma gereğini duymuşlar, o da Vali'den kesin bir emir alamamıştı. Bu, mahallede bir zayıflık olarak görülmüş ve çabuk bitmesi gereken bir ev boşaltma işi mahalleyi bütün gün meşgul eden bağırıp çağırma, kavgalı ağlamalı bir şeye dönüşmüştü.

Bu vakadan hemen haberdar olan Fransız konsolosu “*les maladroits*” (beceriksizler) kelimesini kullanarak İstanbul'a telgraf çekmişti. Paşa çok kızmıştı Mösyö Andon'a ama Doktor Nuri'ye göre kabahat kesinlikle Vali'nindi.

37. BÖLÜM

Hastalık bulaşmış olanların, şüphelilerin, hatta hastaların, özellikle gençlerin evlerinden, ailelerinden ve karantinacılardan kaçması gittikçe büyüyen bir sorundu. Bu kaçakların sayılarının artmasının önemli bir nedeni de Kale'deki tecrit yerinin berbatlığıydı. Gidip de geri dönülmeyen bir yere dönüşmüştü Kale'nin içindeki bu özel alan. Oysa uluslararası yeni tüzüklere göre veba karantinası beş gündü. Yani tecride alınan bir kişinin eğer hasta değilse beş gün sonra buradan çıkması gerekirdi. Karantina ilanı ve tecride insan alınmaya başlanmasının üzerinden yirmi sekiz gün geçtikten sonra son hesaplarımıza göre Kale'nin tecrit kısmında yüz seksen şüpheli vardı. Bunların yarısından fazlası beş günden fazla orada tutuldukları ve hasta olmadıkları halde hâlâ Kale'deydiler.

Zaten Müslümanlar arasında karantinaya alınmak, doktorların önerisi ve inzibatların yardımıyla Kale'ye tecride tıkmak, zindana müebbet hapse yollanmak gibi bir şey olmuştu. Eskiden o geri dönüşsüz, nemli karanlığa kadılar, hâkimler yollardı sizi, şimdi doktorlar yolluyordu. Tek fark buydu. Bir de "tecrit", Kale'nin limana, içeriye bakan kuytu yanında, mahkûmlar ise güneyde açık denize bakan rüzgârlı Venedik kulesi ile Osmanlı binalarındaydılar.

Tecritteki şüphelilerin, tecritteki henüz teşhis edilmemiş ve-balılarla teması, onlardan hastalık kapmaları çözülmemiş başka bir mesele idi. Bu olmasın diye, tecridi, geçirilen güne, bulaşıcılık derecesine göre avlulara, mekânlara, kısımlara bölmek başta düşünülmüştü ama burada hapisane disiplininin, koğu sisteminin tutmayacağı hemen anlaşıldı. Arkadaki gölgeler içindeki kadınlar kısmını bile muhafaza etmek zor olmuştu çünkü erkekler karılarını ve çocuklarını merak edip kendi gözleriyle görmeden rahat etmiyorlardı. Zaten bir süre sonra tecrittekilerin aile aile yaşaması, takım takım kümeleşmesi herkesin işine geldi. Doktor Nikos avluları böyle daha iyi kontrol ediyor, tecrittekiler de günlerini aileleriyle birlikte daha mutlu geçiriyorlardı. Ama bu vebanın bulaşma ve yayılma oranını yükselttiği için içerisi gözle görülür bir hızla kalabalıklaşıyor ve aslında Kale'deki tecrit alanı hastalığın durdurulduğu bir yer değil, yayıldığı kalabalık bir yer olmaya doğru gidiyordu. "Geldiğinde hiçbir şeyi yoktu, hastalığı tecritte kaptı" lafı hem tecridi hem de karantinayı baltalayan haklı bir söz, bir dedikodu olarak hızla yayılıyor, tecrit Kale'de ikinci bir hapisane-şehir olmaya doğru gidiyordu.

Vali Paşa ve Karantina Müdürü İstanbul'dan doktor isteyen iki telgraf daha çektiler. Zindan korkusu, karantina itaatsizliğine dönüştüğü için, aslında hem doktorlar hem de Vilayet tecridin tıbbi dikkatle boşaltılmasının iyi bir siyaset olacağını düşünüyorlardı. Yeterince oda, yatak, şilte, sandalye, battaniye yoktu zaten. Acil durum karşısında ilk başta Garnizon peksimet, kuru bakla ve ekme yollayarak destek vermişti. Ama Garnizon Komutanı Edirneli Mehmet Paşa fare olmadan hastalığın bulaşmadığına inanmıyor, askerlerini, aşçılarını Vilayet'e ve hastanelere yollamıyor, mutfağının imkânlarını Kale'deki karantina hizmetine çeşitli bahanelerle vermiyor, Abdülhamit'in "karantinaya karışmayın!" siyasetinden ayrılmak istemiyordu. Vali limanın öte yakasındaki makamından

Kale'nin tecridindeki kalabalıklaşmayı, sahile dizilip balık tutmaya ve vakit öldürmeye çalışan erkekleri görebiliyordu.

Bir süre sonra Vali ve garnizon komutanının baskısıyla iyice kalabalıklaşan tecritten "tahliyeler" kolaylaştırıldı. Ama evlerine dönenler (ailesini bıraktığı gibi bulabilen birkaç talihli hariç) yeni dertlere yol açtılar. Bazı mahallelerde tecritten çıkıp gelenlere hastalıklı ve bulaşık muamelesi yapılıyor, bazı yerlerde tecride bir giren bir daha çıkmazken, bu kişilerin salıverilmesi onların şüpheli ya da Vali ile arası iyi muhbirler olduklarının kanıtı olarak görülüyordu. Asıl sorun, tecride gidenlerin önemli bir kısmının dönüşte evlerini ve ailelerini kaybetmiş olduklarını görmeleri idi. Zaten bu insanların çoğu, evlerinden bir ölü ya da hasta çıktığı için tecride zorla getirilmişlerdi. Kimisinin ailesinden ölenler vardı, bazılarının da ailesi kaçıp gitmiş, evi boş bırakmıştı. Bazı erkekler, babalar evlerine gelince öldü sanıldıklarını ve bu yüzden ailelerinin şehir dışına göçtüğünü görüyordu. Bazıları yakınlarını bulmak için araştırmalara başlıyor, bazıları kendilerine yeni ev ve aile arıyordu. Geri döndükleri evlerine başkalarının yerleştiğini görenler de vardı. Bunlar evlerindeki bu yeni misafirlerle kavgaya tutuşuyor, bazıları onlarla anlaşıyor, hatta kimsesizlik ve yalnızlık korkusuyla kendilerine yeni bir aile buldukları için seviniyorlardı da.

Bütün bu üzücü hikâyeler içinde Vali en çok tecritten dönüşte evlerinde kimseyi bulamayan ve şefkatli bir akrabası ve parası olmayan ve başka sığınacak bir yer de bulamayan altı kişinin Kale'den ayrıldıktan bir süre sonra tecrit kısmına tekrar geri kabul edilmek için müracaat etmelerine üzülmüştü.

İki gün sonra sabah yeni ölümler haritaya işaretlenirken, salgının hızını kesmek bir yana, ayrıca en tenha, en ücra Hıristiyan mahallelerine bile bulaştığını kederle gördüler ve kendilerine bile itiraf etmekte zorlandıkları şu gerçeği açıkça düşünebildiler: Cesaret ve fedakârlıkla o kadar emek verdikleri karantina çabasının hızı ve gücü, vebanın yayılış hızı ve gücüne ve bulaştığı insan sayısına kıyasla küçük ve zayıf kalıyordu. Hâlâ henüz kapısı çalınmamış, ihbar edilmemiş hastalıklı evler olduğu gibi, bunların sayısı her gün hızla artıyordu da. Kapısı açılmış, içine girilmiş bulaşık evlerin de ancak üçte biri boşaltılabiliyordu. Bu o kadar derin ve korkutucu bir sorundu ki, kimse bizim şimdi yüz on altı yıl sonra bir kitapta yaptığımız gibi onu adlandırmıyordu. Bir kulun Allah'ı gözünün

önüne getirememesi, tasavvur edememesi gibiydi bu! Epidemiyoloji odasındaki haritada bu dehşet verici gerçek açıkça görülüyordu. İnsanlar korkulu bir rüyadaki gibi, gördükleri dehşet verici şeyi adlandıırırlarsa durumun sanki daha da kötüleşeceğini hissettikleri için ya susuyor ya da kendilerine durumu hafifleten yalanlar söylüyorlardı.

İnsanın salgının daha da şiddetlendiği gerçeğini kafasında sürekli tutup hayata devam etmesi çok zor olduğu için kişi kendiliğinden bir yalan uyduruyor ve geçici de olsa biraz umutlanabiliyordu. Doktor Nikos'un iki hafta önceki fare ölülerinin yalnızca Müslüman mahallelerinden çıktığı kuramı böyle bir yalandı ama ona inanmayan Vali'ye bile birkaç gün umut vermişti. Bazı sabahlar bir mahalledeki ölü sayısının düşmesinden, rakamların kimi cilveleşmelerinden hastalığın gerilediğine ilişkin bir başka yalan uyduruyorlar, sonra bu yalana önce kendileri inanıyorlardı. İstanbul'dan hazırlanan yardım gemisinin yola çıktığı da sürekli inandıkları başka bir yalan haberdı ama hiç olmazsa bu yalanı besleyen telgraflar geliyordu. Bir haber doğru çıkmayınca, bir süre sonra kendilerine umut verecek yeni bir yalan uydurmaları gerekiyordu.

Salgınlarda en umutsuz durumlarda, en Avrupalı ve tahsilli kişinin bile inandığı bir şahsi umut hayali olduğunu Doktor Nuri tecrübeyle biliyordu. Bu dini bir teselli de olmayabilirdi. “Bugün üçüncü defadır bu at arabası pencerenin önünden geçiyor, ne tuhaf!” demişti bir kere Vali Paşa ve Doktor Nuri onun bundan bir mana çıkardığını ve umut veren bir işaret olarak okuduğunu anlamıştı.

Günlük yalanlarla ve işaretleri okumayla kişi yeterince umut bulamamışsa derin bir “teslimiyet” duygusu başlıyordu. Doktor Nuri karısıyla tartışıp konuştuğu bu ruh halinin “kadercilik” benzeri bir duygu olduğunu hissetmişti ama bize göre bu “kadercilik” değildi. Çünkü kaderci kişi tehlikeyi bilebilir ama Allah'a sığındığı için tedbir almaz. “Teslimiyete kapılan umutsuz” ise, tehlikeden habersiz gibi davranır, kimseye sığınmaz ve güvenmez. Damat Doktor, Vali Paşa'nın da bazan bütün gün çalıştıktan sonra “Artık bundan başka yapacak bir şey yok” diye düşündüğünü görmüştü. Ya da, her zaman yapacak son bir şey daha oluyordu da kişinin ya gücü yetmiyor ya da artık boş veriyordu. O saatte, bir anlık mutluluk ve teselli için yapılacak tek mantıklı şeyin, insanın sevgilisiyle yarı karanlıkta birbirine sarılması olduğunu Vali Paşa, Kolağası ve Doktor Nuri, her üçü de biliyorlardı artık.

38. BÖLÜM

Sami Paşa günlerini ve gecelerini veba karşısında devletin gücünü ve Osmanlı'nın adadaki varlığını savunmakla geçirdikten sonra, bir de İstanbul'dan sürekli olarak gelen azarlayıcı telgraflarla en son emirlerin niye hâlâ yerine getirilmediğine dair sorgulanmaktan bunalmıştı. Elindeki devlet gücünün gitgide azaldığını da görüyordu. Pek çok memur şehri terk etmişti. Bazıları da evinden hiç çıkmıyor, Vilayet'e gelip çalışmıyordu. Garnizon'daki askeri kuvvetleri karantinada kullanamıyordu. Bütün bunlara rağmen Mabeyn, Vali Paşa'dan kuvvet kullanmasını istiyordu.

İstanbul'u telaşlandıran birinci konu, karantinaya uymadan, tecritten, muayeneden geçmeden adadan kaçanların bir türlü durdurulamamasıydı. Vali Paşa, Taş İskeleyi civarında ve liman koyunda tedbir aldırarak, zaten sınırlı sayıda olan inzibatı ve memurları sandalların kalkabileceği bu yerlere yollamıştı. İstanbul, sandalcıların ve kaçakçıların daha kuzeydeki koylarda geceleri faaliyette olduğunu bildirmiş, Paşa da Garnizon Komutanı'ndan yardım istemişti. Komutan, kuzeyde arazide çetecilerle savaşan askerlerin ancak İstanbul'dan bu iş için şifreli özel emir telgrafı gelirse karantinaya karışacağını söylemişti. Vali de, bu telgrafın mutlaka çekileceği güvencesini Garnizon Komutanı'na bol keseden vermiş ama istediği telgraf İstanbul'dan bir türlü gelmemişti.

Vali Paşa'nın İstanbul'u ve Avrupa devletlerini yatıştırarak önlemlere başvurmuyup, geceleri insan kaçakçıları durdurmasının nedenleri Minger tarihçileri arasında farklı yorumlara yol açmıştır. Bize göre Paşa, "Bana Garnizon'dan asker vermezseniz ben de yukarı koylarda ve kayalık sahillerde kaçakçı kovalayamam" demek istiyordu. Pakize Sultan'ın mektuplarından ise bu dönemde Vali Paşa'nın sandalcı kâhyalarının para ve iktidar kavgasına hayret verecek bir hızla sürüklendiğini anlıyoruz. Vali Paşa fazla bilet sattıkları gerekçesiyle yaptığı baskınlarla seyahat şirketleri patronlarını (yani konsolosları) sindirmişti. Ama kuzey koylarından insan kaçakçılığını yine bu seyahat şirketleri ve tarihimizin başında anlattığımız kayıkçı kâhyaları yapıyordu. Vali onlara pasaport ve seyahat kanununa muhalefetten davalar açtırdı.

İlk günlerde salgını da karantina yasaklarını da yeterince önemsememiş, adadan kaçmaya bir türlü karar verememiş bazı zengin aileler, şimdi korkudan, çaresizlikten (ve uşakları, aşçıları ya öldüğü ya da kaçtığı için) adayı terk etmeye karar vermişlerdi. Sandalcı kâhyalarının bu telaşlı kaçaklardan bir servet talep ettiğini Vali hem şikâyetçilerden hem de muhbirlerden öğreniyordu. Dahası, can derdine düşmüş kaçaklar, bir de açık denizde kendilerini toplayan kaçakçı teknelerine ulaşınca “bilet” parası veriyorlardı. Küçük Yunan ve İtalyan şirketlerinin bu teknelerine binmek için bilet parasının yarısı İstanbul Caddesi’ndeki acentalara peşinen veriliyordu. Vali bunları öğrenince hiç olmazsa Müslüman sandalcıları şimdi koruyayım diye düşündü.

Vali’nin Müslümanlara yardım için kendi kurduğu karantinayı delmesi ya da bunu planlaması Minger Vilayet memurlarınca kaydedilmiş ve belki de bu yüzden pek çok belge düşkünün tarihçinin ilgisini çekmiştir. Bu hikâyenin bu kadar önemsenmesinin nedeni, Osmanlı bürokrasisinin yaşadığı temel çelişkidir elbette. Osmanlı bürokrati yani bütün memleketin سلامتini düşünmesi gereken bir Vali Paşa, benzeri vakalarda eğer öncelikli olarak Müslümanları korumayı ve onlarla dayanışmayı düşünürse, gerekli modern reformları yapması ve modern usul ve teknikler kullanması zorlaşıyordu. Yok, eğer Vali Paşa modern Avrupa reformlarını ve usullerini samimiyetle öncelikli görürse, özgürlük, eşitlik ve teknik gelişmelerle hızla büyüyen Hristiyan burjuvazisi yeni imkânlardan çok daha iyi yararlanıyor ve ülke Avrupalılaştıkça Müslümanlar güçten düşüyordu.

Geceleri küçük teknelerle adalıların Batı’ya ve Girit’e kaçışları artarak devam ettiği için Avrupa devletleri salgının yayılmasından endişelenerek çareler aramaya başladılar. Kolonilerindeki büyük Müslüman nüfus yüzünden salgından endişeli ve tecrübeli Fransa ve İngiltere küçük kaçakçı teknelerini tek tek yakalayıp ücra bir yerde karantina uygulamaktansa, bütün adayı savaş gemileriyle kordon altına almanın daha yerinde olduğunu bir süre sonra anladılar. Olay Babiali ile tartışılırken, psikolojik bir hazırlık olarak İngiltere *HMS Prince George* adlı zırhlısını, Fransa da *Amiral Baudin* zırhlısını Levant’a, Minger açıklarına yolladı.

Bu noktada İngiliz elçisi, adanın kordonuna bir de Osmanlı gemisinin katılmasını önerdi. Dışışleri arşivlerinden ve yazışmalardan

görüldüğü gibi Abdülhamit bu kararı erteletmeye, “salgın şiddetli ve önemli değil” fikrini yaymaya çalıştı. Ama kaçak ticareti, gemi şirketi baskını ve Rum kayıkçıların gözaltına alınmasını izleyen günlerde Padişah uluslararası baskılara boyun eğdi.

Düvel-i Muazzama ile birlikte Osmanlı gemisi *Mahmudiye*’nin vebadan kaçanları taşıyan küçük tekneleri durdurmak için 6 Haziran Perşembe günü harekete geçeceği söylentisi bir gün önce İstanbul’daki bürokrat dostları tarafından Vali Paşa’ya da duyuruldu. Paşa, buna inanmamasına rağmen büyük bir utanç duydu. Karantina başarısız olduğu, salgını söndüremedikleri, hastalıklı insanlar vebayı Batı’ya taşıdığı ve onları durduramadıkları için bütün dünyayı huzursuz etmişlerdi. Avrupa’nın “hasta adamı” olduğu için suçluluk duyuyordu Paşa. Oysa bu ifadeyi kullananlara çok kızardı. Şimdi zor durumdaki Padişah bile Vali’nin beceriksizliğine karşı, kendi adasına, Avrupalılarla birlikte *Mahmudiye*’yi düşmana karşı yollar gibi yolluyordu.

Bu genel siyasi ve askeri manzara Vali Paşa’ya o kadar ağır geliyordu ki, tıpkı veba gibi onu da düşünemiyor, ona inanamıyordu. O akşamüstü, mahkeme kaleminden bir mübaşir hiçbir şey yokmuş gibi birinci kat koridorunda yürürken birdenbire, bir an Azrail’in dokunuşuyla gözleri önünde yere düşüp ölünce, Vali Paşa makam odasına girdi, masasına oturdu ve uzun bir süre yerinden hiç kıpırdamadan pencereden dışarı baktı.

Ama az sonra hafiyelerin verdiği yeni haberleri dinlemek zorunda kaldı. Serbest bırakıldıktan sonra Ramiz beklendiği gibi rahat durmamış, Hacı Gemisi İsyanı’nı çıkaranların köylerine sığınmıştı. Hacı Gemisi İsyanı’ndan sonra askerler hacılara elebaşılık eden baba oğulun Nebiler köyünü türlü bahanelerle cezalandırdıkları için, onlar komşu köy Çifteler’e geçmiş ve kendilerine salınan vergiden kaçmaya çalışmışlardı. Bu yeni köy, Yunanistan’dan gelen milliyetçi çetelere karşı örgütlenmişti; yani onlar da çeteleşmişti. Muhafazakâr olan köylüler, Hacı Gemisi Vakası’ndan sonra sertleşip saldırganlaşmışlar, tıpkı Rum çeteleri gibi aralarında bir muhafız takımı oluşturmuşlardı. Rum çeteleri Müslüman köylerini bastığı gibi, bu Müslüman çeteler de Rum köylerini basar; zaman zaman adam öldürüp yağmalamaya kadar vardırırlardı işi. Vali Paşa bu çeteleri, Rum çetelerine karşı bir çeşit sivil güç olarak tutmak için onları (mesela Memo’yu) çoğu zaman görmezlikten gelirdi.

İlk günlerde salgını da karantina yasaklarını da yeterince önemsememiş, adadan kaçmaya bir türlü karar verememiş bazı zengin aileler, şimdi korkudan, çaresizlikten (ve uşakları, aşçıları ya öldüğü ya da kaçtığı için) adayı terk etmeye karar vermişlerdi. Sandalcı kâhyalarının bu telaşlı kaçaklardan bir servet talep ettiğini Vali hem şikâyetçilerden hem de muhbirlerden öğreniyordu. Dahası, can derdine düşmüş kaçaklar, bir de açık denizde kendilerini toplayan kaçakçı teknelerine ulaşınca “bilet” parası veriyorlardı. Küçük Yunan ve İtalyan şirketlerinin bu teknelerine binmek için bilet parasının yarısı İstanbul Caddesi'ndeki acentalara peşinen veriliyordu. Vali bunları öğrenince hiç olmazsa Müslüman sandalcıları şimdi koruyayım diye düşündü.

Vali'nin Müslümanlara yardım için kendi kurduğu karantinayı delmesi ya da bunu planlaması Minger Vilayet memurlarınca kaydedilmiş ve belki de bu yüzden pek çok belge düşkünün tarihçinin ilgisini çekmiştir. Bu hikâyenin bu kadar önemsenmesinin nedeni, Osmanlı bürokrasisinin yaşadığı temel çelişkidir elbette. Osmanlı bürokrati yani bütün memleketin سلامتini düşünmesi gereken bir Vali Paşa, benzeri vakalarda eğer öncelikli olarak Müslümanları korumayı ve onlarla dayanışmayı düşünürse, gerekli modern reformları yapması ve modern usul ve teknikler kullanması zorlaşıyordu. Yok, eğer Vali Paşa modern Avrupa reformlarını ve usullerini samimiyetle öncelikli görürse, özgürlük, eşitlik ve teknik gelişmelerle hızla büyüyen Hristiyan burjuvazisi yeni imkânlardan çok daha iyi yararlanıyor ve ülke Avrupalılaştıkça Müslümanlar güçten düşüyordu.

Geceleri küçük teknelerle adalıların Batı'ya ve Girit'e kaçışları artarak devam ettiği için Avrupa devletleri salgının yayılmasından endişelenerek çareler aramaya başladılar. Kolonilerindeki büyük Müslüman nüfus yüzünden salgından endişeli ve tecrübeli Fransa ve İngiltere küçük kaçakçı teknelerini tek tek yakalayıp ücra bir yerde karantina uygulamaktansa, bütün adayı savaş gemileriyle kordon altına almanın daha yerinde olduğunu bir süre sonra anladılar. Olay Babiali ile tartışılırken, psikolojik bir hazırlık olarak İngiltere *HMS Prince George* adlı zırhlısını, Fransa da *Amiral Baudin* zırhlısını Levant'a, Minger açıklarına yolladı.

Bu noktada İngiliz elçisi, adanın kordonuna bir de Osmanlı gemisinin katılmasını önerdi. Dışişleri arşivlerinden ve yazışmalardan

görüldüğü gibi Abdülhamit bu kararı erteletmeye, “salgın şiddetli ve önemli değil” fikrini yaymaya çalıştı. Ama kaçak ticareti, gemi şirketi baskını ve Rum kayıkçıların gözaltına alınmasını izleyen günlerde Padişah uluslararası baskılara boyun eğdi.

Düvel-i Muazzama ile birlikte Osmanlı gemisi *Mahmudiye*’nin vebadan kaçanları taşıyan küçük tekneleri durdurmak için 6 Haziran Perşembe günü harekete geçeceği söylentisi bir gün önce İstanbul’daki bürokrat dostları tarafından Vali Paşa’ya da duyuruldu. Paşa, buna inanmamasına rağmen büyük bir utanç duydu. Karantina başarısız olduğu, salgını söndüremedikleri, hastalıklı insanlar vebayı Batı’ya taşıdığı ve onları durduramadıkları için bütün dünyayı huzursuz etmişlerdi. Avrupa’nın “hasta adamı” olduğu için suçluluk duyuyordu Paşa. Oysa bu ifadeyi kullananlara çok kızardı. Şimdi zor durumdaki Padişah bile Vali’nin beceriksizliğine karşı, kendi adasına, Avrupalılarla birlikte *Mahmudiye*’yi düşmana karşı yollar gibi yolluyordu.

Bu genel siyasi ve askeri manzara Vali Paşa’ya o kadar ağır geliyordu ki, tıpkı veba gibi onu da düşünemiyor, ona inanamıyordu. O akşamüstü, mahkeme kaleminden bir mübaşir hiçbir şey yokmuş gibi birinci kat koridorunda yürürken birdenbire, bir an Azrail’in dokunuşuyla gözleri önünde yere düşüp ölünce, Vali Paşa makam odasına girdi, masasına oturdu ve uzun bir süre yerinden hiç kıpırdamadan pencereden dışarı baktı.

Ama az sonra hafiyelerin verdiği yeni haberleri dinlemek zorunda kaldı. Serbest bırakıldıktan sonra Ramiz beklendiği gibi rahat durmamış, Hacı Gemisi İsyanı’nı çıkaranların köylerine sığınmıştı. Hacı Gemisi İsyanı’ndan sonra askerler hacılara elebaşılık eden baba oğulun Nebiler köyünü türlü bahanelerle cezalandırdıkları için, onlar komşu köy Çifteler’e geçmiş ve kendilerine salınan vergiden kaçmaya çalışmışlardı. Bu yeni köy, Yunanistan’dan gelen milliyetçi çetelere karşı örgütlenmişti; yani onlar da çeteleşmişti. Muhafazakâr olan köylüler, Hacı Gemisi Vakası’ndan sonra sertleşip saldırganlaşmışlar, tıpkı Rum çeteleri gibi aralarında bir muhafız takımı oluşturmuşlardı. Rum çeteleri Müslüman köylerini bastığı gibi, bu Müslüman çeteler de Rum köylerini basar; zaman zaman adam öldürüp yağmalamaya kadar vardırırlardı işi. Vali Paşa bu çeteleri, Rum çetelerine karşı bir çeşit sivil güç olarak tutmak için onları (mesela Memo’yu) çoğu zaman görmezlikten gelirdi.

Ama dışarıdan gelen azılı haydutların kışkırtmasıyla çeteler ölçüyü kaçıır, Rum köylerini yakarlarsa ve İstanbul'dan uyarı telgrafları gelirse, Vali Paşa Garnizon Komutanı Mehmet Paşa'nın yardımıyla onları bastırırdı.

Vali Paşa iki yıldır, Ramiz'in bu çeteci Müslüman köylerinde zaman zaman barındığını, eli silahlılara para yardımı yaptığını hatta orada bir küçük tekkenin kurulmasına önayak olduğunu zaten biliyordu. Ramiz'in bu köylerden topladığı adamları ve maceracı kabadayılarla birlikte bir gece Arkaz'a döndüğünü; hatta adamlarıyla birlikte Çite Mahallesi'ndeki kendi evine pervasızca yerleştiğini de işitmiş ve Murakabe Müdürü'nün uyarısıyla hemen o akşam bir baskın düzenlenmiş ama bir sonuç alınamamıştı. Bir kâhya ve uşağın göz kulak olduğu Ramiz'in boş evi aranırken, Vali mümkün olduğunca çok şüpheli eşya, kâğıt, yazı ve varsa kitap ve gazeteye el konmasını istemişti. Baskına, bu karantina suçu olmamasına rağmen, Kolağası'nın Karantina Neferleri de katılmıştı.

Karantina Neferleri'nin ve aralarında Mingerce konuşanların Abdülhamit'e ve başarısız karantina önlemlerine duydukları öfke Minger milliyetçiliğini de alevlendiriyordu. Vali ve Murakabe Müdürü yeni filizlenen bu milliyetçiliği şimdilik gözlemekle ve kayda geçirmekle yetiniyorlardı. Osmanlı bürokrasisi için ilk düşman tabii ki Hristiyan milletlerin (Yunan, Sırp, Bulgar, Ermeni) milliyetçiliğiydi ama İmparatorluğun hızla dağıldığını gören bürokratlar Türk olmayan Müslümanların (Arap, Kürt, Arnavut) milliyetçiliğinin ilk kıpırdanmalarını da gözlüyorlardı. (O zamanlar "milliyetçilik" kelimesinin değil "milliyet meselesi!" ifadesinin daha yaygın olduğunu hatırlatalım.) Vali'ye göre Karantina Neferleri'nin (ister Türkçe, ister Mingerce konuşsunlar) Müslüman olmalarıydı önemli olan. Müslüman oldukları için de Müslüman halkın endişelerini anlayacaklardı. Damat Doktor bu konuda daha az iyimserdi ama Kolağası'nın silah altına aldığı Mecid ve Hadid kardeşlerin yakma kuyusunda gösterdikleri hamaratlığı işitince bu seçime hak da vermişti.

39. BÖLÜM

Veba mikrobu bulaşmış kirli şeylerin ve fare ölülerinin yakılması için bir çukur kazılması fikrini Bonkowski Paşa adadaki ilk gününde Vali Paşa'ya vermişti. İmha edilmesi gereken kirli yünlü kumaşların, yatakların, ketenli giyecek ve hasır eşyanın, şiltelerin, çok eskiden yapıldığı gibi herkesin görebileceği bir yerde ibret olsun diye yakılmasının ada halkını karantina ve temizlik konusunda ayrıca eğiteceği görüşündeydi. Yakma kuyusu, Bonkowski Paşa'nın, Abdülhamit'e Doğu'dan gelen veba hakkında verdiği layihada da önerilmişti.

Bonkowski Paşa'nın öldürülmesi büyük yakma kuyusu faaliyetini ertelemişti. Kolağası'nın "Karantina Neferleri" başarılı bir şekilde ev boşaltmalara başlayınca, yataklar, yorganlar, kilimler, daha pek çok şey büyük yığınlar oluşturmaya başladı. Bu pis ve bulaşık eşyayı ahşap binalarda yakmak tehlikeliydi. Veba korkusuyla iyice boşalmış eski avlularda her şeyi yakmak da zordu. Eşyaların sahiplerinin istediği gibi onları lizolle yoğun biçimde dezenfekte edip muhafaza etmeye (ve bir gün geri vermeye) kimsenin ne vakti ne de yeri vardı. Zaten büyük ihtimal yakılmayan her şey kısa zamanda eskicilere satılacaktı. Böylece, Damat Doktor'un Karantina Müdürü'ne ve Vali'ye önermesiyle şehrin hemen arkasındaki tepelerde, Yukarı Turunçlar Mahallesi'nin arkalarıyla Yeni Mezarlık arasındaki düzlükte, belediyenin adamları atıl duran iki çukuru kullanmaya başladılar. Bu yerin tek kusuru Eski Çarşı'nın arka sokaklarından ve Kolağası'nın evinin olduğu Arpara Mahallesi'nden geçerek kıvrıla kıvrıla ilerleyen uzun ve yokuşlu bir yolun sonunda olmasıydı.

Vali ateşi ilk kez bir akşamüstü yaktırdı. Karantina kararından ancak yirmi gün sonra alevlenen ilk yangını pek çok kişi merakla ve doya doya seyretti. Koskocaman ve parlak kırmızı dalgalarla büyüyen, arada sapsarı alev toplarıyla güçlenen ve bütün çevresini derin bir lacivert ve mor renge boyayan çukur yangını belki de dökülen gazy yağının etkisiyle ilk gece çok uzun sürdü ve yalnız şehrin içinden değil bütün adadan seyredildi. Çukurda ertesi günlerde pek çok eşya, kumaş, yatak zaman zaman yakıldı ve salgın boyunca gündüzleri bu siyah dumanlar halkı hep korkuttu. Kara dumanlar

Mingerlilere, Azrail'in yakınlarda olduğunu, Allah'ın merhametine kaldıklarını ve nedense, yalnız olduklarını hissettirdi. Karantina yasaklarına uygun olmayan eşyalar, ölülerin bulaşık öte berisi şehirden toplandıkça ve tepeye sürekli taşınıp dururken de aynı duyguları yaşadıklarını bize Pakize Sultan mektuplarında anlatır.

Zeynep'in ağabeyleri Mecid ve Hadid, Turunçlar Mahallesi'nin arkasındaki yeni Müslüman mezarlığında özveriyle çalışıyorlardı. Veba karantinasının temel kurallarından biri olan cesetlerin kireçlenmeden asla gömülmemesi, uluslararası gözlemcilerin ve Hristiyan doktorların giremediği Mekke'de bile Minger Adası'nda ilk başta olduğu kadar sorun çıkarmamıştı. Karantina Müdürü Nikos bunu adada uzun bir süredir ciddi bir salgının olmayışı ve halkın karantinanın önemini ne yazık ki kavrayamayışıyla açıklıyordu. Herkesin sevdiği karantina çavuşu Hamdi Baba'nın babacanlığı da yetmemişti bu sorunu çözmeye çünkü konunun dehşet verici ayrıntıları adamı soğutmuş, yormuştu. Vali'nin önerisiyle Mecid ve Hadid kardeşler kireçleme için Yeni Mezarlık'ta nöbete başlayınca, kadın ölülerin kireçlenirken yüzlerinin örtülmesi, mahrem yerlerinin ve çıplak vücutlarının görülmemesi, gözükürse de az gözükmesi, kirecin kürekle bu kadar kaba "vurulmaması", cesedin açık gözünün, ağzının, burnunun içine kireç dökülmemesi gibi pek çok nahoş konu büyümeden, siyasallaşmadan kapandı.

Hastalık mikrobu bulaşmış eşyaları yakma kuyusuna taşıyan atlı araba garnizonun eski arabasıydı ve belediyeye hediye edilmişti. Bu teneke kaplı eski ve geniş araba yükünü almış halde sokaklardan kıvrıla kıvrıla tepedeki yakma kuyusuna ilerlerken, kapkaççılar, hırsızlar, arsızlar, budalalar saldırırdı. Çoğunun amacı eski kilimleri, yatakları, çarşafaları, elbiseleri çalıp kullanmak, giymek veya hâlâ gizlice faaliyet gösteren eskicilere satmak ya da sağa sola dağıtmaktı. İlk günlerdeki kadar olmasa da Karantina Müdürlüğü'nün onca uyarısına rağmen pek çok kişi ölülerin eşyalarını kullanmaya inatla devam ediyordu. Devlete, batılılaşmaya, modern tıp ilmine, uluslararası camiaya bir meydan okuma, bir alaycılık, bir karşı çıkma, hatta bir saçmalık vardı bu yanlış davranışta.

Bazılarına göre, şeyhlere, hocalara gereğinden fazla önem ve yüz verildiği içindi bu anlayışsızlık. Vali Paşa kendi emrindeki iki kabadayı tavırlı muhafızı bu arabaya atamıştı. Kırbaç taşıyan acımasız muhafızlar başta çocuklar, arabaya hiç kimseyi yaklaştırmadılar. Bir

süre sonra araba geçerken işitilen küfürler, çığlıklar ve beddualar azaldı, yerini, veba günlerinde adalıların yavaş yavaş alıştığı kötümser bir sessizlik aldı. Bazan araba sessiz ve boş sokaklarda hiç fark edilmezdi. Bazı ihtiyarlar ve teyzeler ağır ağır sokaklarda ilerleyen arabayı eskici Foti'nin arabasıyla karıştırırlardı. Ama bazan da hınzır, cesur ve arsız çocuklar muhafızların kırbaçlarına rağmen inatla arabaya çıkıp maskaralık etmeye, eşya çalmaya çalışırlardı. Daha sonraki günlerde araba Bayırlar, Kadirler ve Germe gibi mahallelerden geçerken halk cenaze görmüş gibi irkilir, "Defol!" diye bağırırlar, alay edenler, taş atan çocuklar ve her zamankinden daha şiddetli bir öfkeyle havlayan mahalle köpekleri muhafızların kırbaçlarından uzak durmaya çalışır ama susmazlardı.

Kırbaçlı muhafızlarla halkın bu çekişmesinin karantina karşıtı bir çeşit inatlaşmaya dönüştüğünü ilk Doktor Nuri fark etti ve önce Kolağası'nı değil, Vali'yi uyardı. Gündüzleri araba belki de sokaklara hiç çıkmamalıydı.

Salgın ilerledikçe arabanın yoluna sahipsiz cesetler de bırakılmaya başlandı. Hemen alınması gereken bu cesetleri boş evlerde yaşayan yeni sakinler bırakıyordu çoğu zaman. Yeni evlerinin kokmasından ve karantinacıların içeri girip her yeri ilaçlayıp kapıları çivilemesinden endişeliydiler. Yakılacak eşyalarla dolu arabadaki cesetleri, karşı tepedeki mezarlığa götürmek, bulundukları mahalleye göre dinlerine karar verip törensiz, namazsız, duasız kireçleyip gömmek en makul çözümdü. Ama bu da incelik, uzmanlık ve tecrübe gerektiriyordu.

Olup bitenleri yakından takip eden Vali, Kolağası'na arabanın yoluna bırakılan diğer sahipsiz cesetlerin gömülmesi işi için Mecid ve Hadid kardeşleri önerdi. Bu iki kardeşe özellikle eski Mingerce konuşulan sokaklarda çok sevgi, hatta saygı gösterildiğini söyleyerek, kararsız olan Kolağası'na bu konuda ısrar etti. Aslında herkesin dediği gibi, biraz saf oldukları bilinse de çevrelerinde sevilen, esnafılık etmiş ve az da olsa parası, arazisi olan Mecid ve Hadid kardeşlerin toplumsal mevkileriyle uyumlu değildi bu iş. Arabanın yardımıyla sokaklardan ceset toplamak, ancak iyice yoksul, gözü kara gençlerin, Girit göçmeni akılsız kabadayılardan hevesle ve büyük para karşılığında yapabileceği bir işti.

Buna rağmen Mecid ve Hadid kardeşler ilk başta yardımcı çıracılar alıp işi kabul ettiler. Kız kardeşleriyle evlenmiş olan Kolağası'nın

kendilerine mutlaka bir hediye, para ya da tazminat vereceğini düşünüyorlardı belki. Ama kısa sürede halkın yakılacak şeyler arabasına duyduğu öfkenin hedefi oldular. Önceki muhafızlar gibi kırbaç da taşımıyorlardı. Söyledikleri yatıştırıcı sözler Mingerce bile olsa (bazılarına göre bu yüzden) anlaşılmıyordu. Vali ikiz neferlerin arabada yıpranacaklarını hemen görüp yeni bir karar aldırdı: Bundan sonra boşaltılan evlerin, dükkânların, ahırların eşyaları hemen evin önüne ya da bahçeye yığılacak, çalınmasın diye başlarına iki nöbetçi dikilecek ve hava karardıktan sonra Mecid ile Hadid'in neferlik ettiği araba onları sessizce alıp karanlıkta yakma kuyusuna götürecekti.

Geceleri şehir iyice durgunlaşıyor, her yeri tuhaf lacivert bir sis basmış gibi korkutucu ve ölümcül bir karanlığa bürünüyor-du. Liman ve Hamidiye Caddesi'nde geceleri bir süre yakılan gaz lambaları eski mutlu zamanlarda olduğu gibi yanmıyordu. Bazı evlerde yaşayanlar vardı ama ne bahçe kapısında bir fener ne de pencerelerde bir ışık ve gölge görülüyordu. Bu evlerde saklanan kişiler olabilir ya da olmayabilirdi. Bazılarının damlarında, bahçelerindeki ağaçlarda Minger'in aksi ve bilge baykuşları sessizce tünemişti. Bazıları da boş ev dolu görünsün, haydutlar, hırsızlar girmesin diye kapının önünde bir yağ kandili yakıyordu.

İkiz kardeşler bir hafta sonra, yani Haziran'ın ikinci cumasında kız kardeşlerine bu işten azledilmek istediklerini söylediler. İkizlerin bu itirazı Kolağası'nın daha önce sözünü ettiğimiz kararsızlığını alevlendirdi. Kolağası Kâmil evlendikten bir hafta sonra karısına içtenlikle ve hesapsızca âşık olmuştu; onunla çok mutlu olacaklarından da emindi. Öte yandan Zeynep, her geçen gün kararlılıkla ilk fırsatta İstanbul'a gitmek istediğini yüksek sesle söylüyor, kocasının verdiği sözü hatırlatıyor ve bu konudan söz ederken veba ve karantina hiç yokmuş gibi davranıyordu. Kolağası ne yapacağını tam bilemiyordu. Kardeşlerin arabadan ve mezarlıklardan alınıp yazıhane ve kâtip işi istediklerini Zeynep'ten öğrenince, sert bir tepki gösterdi ve yerlerine birileri bulunana kadar ağabeylerinin ve çıraklarının arabadan ayrılmamaları gerektiğini karısına söyledi.

İstanbul konusunda ise iki kere "ilk fırsatta" sözü vermişti. Kafasındaki kararsızlığın bulutları içerisinden asıl konunun başka olduğunu hissediyordu: Asıl konu Kolağası'nın karısına ve kardeşlerine sözünü istediği kadar dinletememesiydi. Annesinden sürekli

övgüsünü iştittiği evlilik denen şeyin beklenmedik bir yan sonucu vardı: Karısının taleplerine yetişememe ve onu kaybetme korkusu!

Aynı günlerde Splendid Palas'taki odalarında karı koca şahane manzaraya, Kale'ye ve Akdeniz'in laciverdine birlikte bakarlarken Zeynep heyecanına rağmen yavaş yavaş, tane tane kocasına, ağabeyi Mecid'in kendisine önemli bir haber verdiğini söyledi. Mecid kız kardeşine, son iki gündür kâhya Seyit'in sandalı ve adamlarıyla ada açığına gelen teknelere geceleri yolcu taşıdığını, ayarlanırsa bu tekneler yoluyla iki günde İzmir'e varılacağını, Osmanlı bandıralı gemilerin kaçakları doğrudan Hanya limanına götürdüğünü, oradan Selanik'e ya da İzmir'e geçilebildiğini anlatmıştı. Bu hat yeni kurulmuştu ama her an kapanabilirdi. Acele etmeliydiler. Kolağası karısının sözlerini dinlerken liman manzarasını ve gözlerini kamaştıran özel ışığı hiç unutmayacağını anladı.

Kaçakçılık yapan kayıkçı kâhyası Seyit'in, Vali Sami Paşa'nın Rum kâhyalara karşı koruduğu Müslüman kâhya olduğunu okurlarımıza hatırlatalım. Kolağası, Vali Sami Paşa'nın casuslarının bu kaçakçı yolunu mutlaka fark edeceklerini ve karısının da pek sabrı olmadığını hissetti ve hemen o gece Zeynep'in İzmir'deki akrabalarının yanına kaçmasına karar verdi.

Pakize Sultan'ın mektupları hiçbir Minger tarihinde yer almayan bu bilgileri en yakın gözlerden, ağızlardan anlatmaktadır. Buna rağmen Kolağası'nın bunu yaparken ne düşündüğünü biz bile anlayamadık ve belki en çok orada romancı olmaya çalıştık. Çünkü en sonunda biz de bütün Minger milleti gibi, Kolağası Kâmil'in adanın dışında bir hayat düşünmediğini, kendisini milletine adadığını biliyoruz. Geriye kalan tek makul yorum aslında Kolağası Kâmil'in karısını adadan kaçırmak istemediğidir.

"Ağabeylerim, kâhya Seyit'in gece açıkta bekleyecek Girit gemisine istersek bizi sandalıyla bırakabileceğini söyledi" dedi Zeynep kocasının gözlerinin içine dimdik bakarak.

Karısı, şimdi Kolağası'nın da kendisiyle geleceğini mi ima ediyordu? Ama kararlarını verir vermez de aslında mutlu olduklarını anladılar. Sevişmek ve karı koca arkadaşlığı, daha önce bilmedikleri derin zevklerle mest etmişti onları. Birbirlerini seviyor ve bir yandan aralarında geliştirdikleri özel çocukluk diliyle ve "çocuksu" bir şekilde şakalaşıp gülüşüyorlardı. Ama sonradan resmi tarihçilerin ve paragöz gazetecilerin iddia ettikleri gibi "sihirli Mingerce'nin

her şeye yeten güzelliklerini” keşfetmiyorlardı. Evet Minger dilinin kadim Minger halkından kalan, kökleri ta Aral Denizi güneyindeki gizli vadilerin halkına kadar uzanan bir tarihi de vardır. Ama 1901 yılında Mingerce, modern dünyanın ve hatta Katolik, Ortodoks, İslami kültürün derinliklerine, eşyalarına, ruhuna ve kavramlarına erişmeden, Arkaz’daki kimi mahalleler dışında Haçlıların, Venedik’in, Bizans ve Osmanlı’nın baskılarıyla adanın kuzey dağlarındaki köylerde sıkışıp kalmıştı.

Splendid Palas’taki odasında çantasını hazırlarken Zeynep biraz ağladı. Çocukluğundan beri yanından hiç ayırmadığı, teyzesinin hediyesi ada yapımı sedef saplı tarak annesinin evinde kalmıştı. Uğurlu olduğuna inandığı o eşyadan uzun süre ayrı kalacağını görmek de hüznlendirmişti onu. Kolağası otelin kapısında, Ramiz’e karşı sürekli hazır tuttuğu nöbetçi neferlerden birini kayınvalidesinin evine koşturtup tarağı getirmeyi teklif etti ama karı koca birbirlerine sessizce sarılıp durmaktan başka bir şey yapmadılar. İkisi de bu ayrılığın uzayabileceğinden korkuyordu.

Son bir kere daha seviştiler ve tutku ve zevkten çok keder ve hüzn hissettiler. Karısının yaşlı gözleri Kolağası’nın da iradesini zayıflatıyordu. Ne yapmalıydı? Aklının bir köşesinde şimdi karısının kesin kurtulacağına, salgından sonra onu İzmir’den alacağına, onun gitmesinin, deli Ramiz’in tehditlerinden ve vebadan kaçmasının iyi olacağına kendini inandırmaya çalışıyordu. Ama Zeynep gidince bütün bu günleri, saatleri, onun bakışlarını hatırlayacak, taşra şehirlerindeki, Hicaz’daki yalnızlığına geri dönecekti. Gözlerini doyurmak, onu hiç unutmamak için bakıyordu şimdi karısına: Mektupları okuyanlar bu noktada Kolağası’nın içten olmayabileceğini de düşünebilirler.

Kolağası hava karardıktan sonra sivil kıyafetler giydi ve Lami’nin verdiği bir şapkayı geçirdi başına. Kâhya Seyit ile sandalı ayarlayan Mecid, Kolağası’ndan şapka giymesini özellikle istemişlerdi. Zeynep gerekli her şeyini koyduğu çantayı Kolağası’na verdi. Splendid Otel’in modern mutfağından geçerek arka kapıdan çıktılar. Veba sanki sokakları boşalttığı gibi geceyi de karartmıştı. Ağaçların rüzgârda hafif hışırtısını dinleyerek ara sokaklardan, boş ve karanlık yollardan hayaletler gibi ilerlediler. Pek çok bahçe kapısının kilitli olduğunu, evlerde gaz lambası ya da mum yanmadığını, hiçbir ışık olmadığını gördüler. Ama ikisinin de aklına salgın değil, ayrılık

korkusu hâkimdi. İkisi de, hem Kâhya Seyit'in sandalının Zeynep'i alacağı yere sessizce yürüyor hem de sonunda sanki bir şekilde ayrılmayacaklarını biliyorlardı. Yoksa belki de yola çıkmazlardı.

Kuzeye doğru küçük limandan sonraki üçüncü koy olan Taşlık Koyu'nun başındaki balıkçı barınağı ta çocukluklarından beri vardı. Buraya kadar yürüyerek gelmek sandıklarından çok sürdü. Barınağın az ötesindeki derme çatma iskele yarım ayın ışığında çok az seçiliyordu. Kayalara hafif hafif vuran dalgaların sesi ve belli belirsiz rüzgârın yapraklarda çıkardığı hışırtı sanki birileri varmış gibi bir duygu veriyordu ama kimsecikler yoktu etrafta. Karı koca bir köşeye çekildiler ve oturup birbirlerine sarılarak uzun bir süre sessizce beklediler. Aşağıda çakıltaşlarına vurup çekilen dalgaların köpüğü beyaz bir leke gibi parlıyordu.

"Her gün İzmir'e sana telgraf çekeceğim" dedi Kolağası.

Zeynep sessizce ağlamaya başladı. Deniz karşılarında, bir duvar gibi karanlıktı. Mecid ile Hadid de gelecek, Zeynep'le birlikte hepsi kayıkçı kâhyası Seyit'in sandalıyla (kendisi gelecekti, adamı değil) onları alacağı iskeleye yürüyeceklerdi ama uzun bir süre geçtiği halde bir hareket yoktu. Çok sonra, kimsenin gelmeyeceğini anladıklarında dağlar bir an hafifçe aydınlandı. Eskilerin yakıldığı kuyudan kırmızı, turuncu ve pembemsi tuhaf alevler yükseldi. Kolağası, Zeynep'in yanaklarından gözyaşlarının aktığını görüyordu.

"Ayrılmıyoruz, gelen giden yok!" dedi Kolağası. (Söyleyiş tarzından aslında bunu daha önceden bildiği düşünülebilirdi ama kesin değildir bu!)

Aslında memnun olduklarını birbirlerinin yüzünden anlıyorlardı. Uzun bir süre bekledikten sonra arka sokaklardan, hiç kimseye görünmeden Splendid'e geri döndüler. Kolağası yolda karısının elini tutarken Zeynep'in aslında mutlu olduğunu hissetti.

Bu kaçma teşebbüsü hakkında, bir tarihçi olarak Pakize Sultan'ın mektuplarındaki sözlerden başka verebileceğimiz bir kanıt ve belge yoktur. Minger milliyetçisi tarihçiler bu konuyu tabu addederler, hiç konuşmazlar bile. Çok kısa bir süre sonra adanın kaderini değiştirecek kişi, aslında kendi ailesinin kaderini halkın kaderinden ayırıp adadan karısını kaçırmayı düşünüyordu çünkü.

Otele dönmelerinden az sonra Lami onları buldu. "Savaş gemileri adayı kordon altına almış," dedi telaşla. Sanki "Padişah ölmüş!" der gibi aşırı hayretle söylemişti bunu. "Artık bütün dünya bizimle

meşgul olduğuna göre salgını da durdururlar. Nitekim, dün otelden ayrılan Robert Efendi 33 numaralı odasını yeniden istedi.”

Kolağası adanın Düvel-i Muazzama tarafından uluslararası ablukaya alınmasının kendi kaderine terk edilmesi demek olduğunu hemen anladı. Ama Lami'nin teselli edici yorumuna inanıyormuş gibi yaptı. Karısı da hemen inandı bu abartılı iyimserliğe. Onları asıl mutlu eden şey birbirlerinden ayrılmamaları ve az sonra yukarıda odada yalnız kalıp uzun uzun sevişeceklerini bilmeleriydi.

40. BÖLÜM

Uluslararası güçler kordon kararını İstanbul ile birlikte almışlardı. En azından bu kararı almaya Osmanlı'yı zorlamışlardı. Yıllar sonra arşivlerde yazışmaları okuyan araştırmacılar, İngiliz Elçisi'nin, Babıali eğer bir gemiyle katılmazsa, kordonun ne yazık ki Osmanlı Devleti'ne karşı alınmış bir önlem olarak gözükeceğini rapor ettiğini anlamışlardır. Sir Philip Curry'ye göre, kordona bir de Osmanlı gemisi katılırsa, dünyaya karşı mahcup olan Osmanlı Devleti değil, adaya hâkim olamayan Minger Valisi ve Karantina Teşkilatı olacaktı. Bahriye Nazırı'nın önerisiyle Abdülhamit *Mahmudiye* (*Orhaniye* yine tamirdeydi) zırhlısını yollamıştı.

Kordon kararı ertesi sabah İstanbul'dan çekilen telgraflarla Vali Sami Paşa'ya ve Minger Karantina Teşkilatı'na bildirildi. Ablukanın Minger Valiliği'nin davetiyle, Osmanlı yurttaşlarını korumak için alındığını okuyan Vali, uluslararası basına resmî açıklama yapıldığını da anladı.

Öğleye kalmadan bütün Arkaz, adanın İngiliz, Fransız, Rus savaş gemileri ve Ayyıldızlı bayraklı *Mahmudiye* zırhlısı tarafından çevrildiğini ve bunun nedeninin vebadan karantinasız, tecritsiz, doktorsuz kaçanları durdurmak olduğunu öğrenmişti. Mingerliler dünya basınında kendilerinden bahsedildiğini, adalarının adının dünyanın her köşesinde pek çok gazetede yer aldığını da anladılar ama gururlanamadılar. Çünkü, ne yazık ki kendileri hakkındaki bahis olumlu değildi. Veba salgınını durduramamışlardı ve daha kötüsü dünyaya da yayıyorlardı.

Hastalık yayılmasını diye yollanan savaş gemilerinin özellikleri yerel gazetelerde pek çok vesileyle (ve saklanamayan bir önemsenme gururuyla) anlatıldı: 1883 yapımı Fransız *Amiral Baudin* 100 metre uzunluğundaydı; İngilizlerin 1875 yapımı *HMS Prince George*'un komutanı Philip Broke ise nişancılık eğitiminde aşırı titizdi ve mürettebata her gün en az üç saat top atışı talimi yaptırıyordu vs. Kayzer Wilhelm diplomatik endişeler ve Abdülhamit'i gücendirme korkusuyla gemi yollamamıştı. Arkazlılar zırhlı gemileri çıplak gözle göremiyorlardı. Açık ve rüzgârlı havalarda adanın dağ köylerinden, manastırlardan, kayalık uçurumlardan seçilebiliyordu ancak abluka. Derken hava puslanıyor, Düvel-i Muazzama'nın gemileri esrarengiz bir şekilde gözden kayboluyor ve gemilerin gittiği, zaten hiç gelmediği ya da bir o kadar geminin de onların arkasında olduğu gibi asılsız dedikodular başlıyordu.

Adanın kordon altına alınma nedenlerini açıklayan bir metin, İstanbul'un emriyle tıpkı salgın ve karantina bildirileri gibi basılıp şehre asıldı. Duyuruda kordonun Minger ahalisine karşı değil, insan kaçakçılığı yapan kanunsuz haydut çeteleri ve onların teknelerine karşı kurulduğu açıklanıyordu.

Kordon, bütün ada halkının kalbini kırdı ve maneviyatını bozdu. Bu kararla birlikte Minger Vilayeti ahalisi karantina uygulamasının başarısız olduğunu ve bütün dünyanın kendilerine "Başınızın çaresine bakın ve bizden uzak durun!" dediğini gördü. Avrupalılardan ve Ruslardan hep koruma bekleyen Ortodoks Rumlar, Avrupalıların önce kendilerini düşündüklerini gördüler. Ama Müslümanlar da Abdülhamit'in kendilerini terk ettiğini hissettiler. Bazıları bu acı gerçeği geçiştirmelerine, kendilerini kandırmalarına yarayacak yalanları hemen uydurdular: Padişah'ın yardım gemisi olarak kullanılan araba vapuru *Suhulet*, asker, malzeme ve ilaçla yola çıkmıştı; aslında ölü sayısı azalıyordu; İngilizler Hindistan'da, tıpkı kuduz gibi bir iğneyle salgını durduran bir aşı keşfetmişlerdi ve aşının uygulaması için vakit kazanmak maksadıyla kordonlar kurulmuştu. Evlerinde daha çok Mingerce konuşanlar, tekkelere ve hocalara yakın olanlar adayı kordona alan İngilizlere, Fransızlara öfkeliydiler. Abdülhamit'e kızmıyor, onun buna mecbur kaldığını anlayışla düşünüyorlardı.

Müslümanlar arasında Hristiyan karşıtı öfke zaman zaman Osmanlı bürokrasisine, Vali'ye, askere karşı bir öfkeye de dönü-

şüyordu. Adada hemen herkesin paylaştığı temel bir duygu vardı: Son elli yılda Avrupalılara yaranmak için ilan edilen bütün reform önlemlerinden, Hıristiyan ile Müslüman eşit olsun diye yarı Avrupa baskısıyla yarı samimiyetle yapılan ıslahat ve reformlardan sonra, ada şimdi zor günler yaşarken Avrupalılar bize yardım edeceklerine adayı kendi kaderine bırakıyor diye düşünüyordu pek çok kişi. Bu kişiler karantinaya saygısızlığı kıskırttıkları için, Vali Paşa'yı Rumlardan daha çok endişelendiriyordu. Öte yandan karantina, çoğu Rum kökenli olan doktorlarla, Karantina İdaresi ve Vali arasındaki ilişkiye dayandığı için, veba salgını, devlet aygıtı ve ticaret dışında birbirlerine ilgi duymayan okumuş Rumlarla okumuş Müslümanları birbirine yaklaştırmıştı. Üstelik Yunanistan adanın Rumca konuşan nüfusunun sağlığını içtenlikle dert ettiğinden, Vali aslında ortada siyasi bir fırsatçılık da göremiyordu.

Kordondan sonraki üç gün yağmur hiç dinmedi. Her bahar yoğun bitki örtüsünü, sümüklüböcekleri ve saksaganları canlandıran, sellere yol açan yağmurlardan sonra Arkaz Deresi taşıtı, ara sokaklardan çamurlu sular aktı ve liman koyu, neredeyse boza kıvamına ve sarımsı bir renge büründü. Vali Paşa makam odasının cumbasının pencerelerinden denizin renginin Kale açıklarında yeşilimsi bir maviye, Arap Feneri açıklarında ise laciverde dönüşüne uzun uzun bakar, sonra aniden bastıran yağmurun yoğunluğu içinde Kale'nin gözden kayboluşunu seyreder, oyalanır ve asıl sorunu yüzüncü kere düşünmeye çalışırdı.

“Daha da çok nefer yollar, daha da çok insanı zindana, tecride tıkarsak isyan çıkacak” demişti bir kere o günlerde Vali, Doktor Nuri'ye. “İster hastalık şüphelisi diye, ister karantinayı delen suçlu ve fırsatçı hırsız, yağmacı, haydut diye Kale'ye her gün on beş yirmi kişi kapatıyoruz.”

Yağmurlardan sonra Vali Paşa ve Doktor Nuri hastalığın en çok yayıldığı Çite, Germe ve Kadirler mahallelerine yürüyerek gitmeye başladılar. Paşa'nın korumaları ve Karantina Bölüğü'nden askerlerle birlikte Kolağası da onlara katılıyor, böylece her gün yirmi yirmi beş dakikalık bir yürüyüşle şehrin son halini, hastalıklı sokaklardaki acıklı kavga ve sürtüşmeleri kendi gözleriyle görüyorlardı.

Şehir lizol kokuyordu ve sakindi. Sokaklardaki ağaçlar, taş, ahşap bütün duvarlar, evlerin birinci katları askerler tarafından kireçlendiği için Vali Paşa'ya şehir bazan başka bir yermiş gibi gö-

r n yordu. Sokakların tenhaliğı da bu yeni, tuhaf duyguya eşlik ediyordu. İkidenden fazla ve yan yana yürüyen kimse görülmüyordu. Vali Paşa son beş yıldı günde en azından iki  c kere üzerinden geçtiği Hamidiye Köprüsü'nden, şehir'e,  arşı'ya doğru bakarken dükkânların yarısının kapalı olduğunu fark edince her seferinde ürperiyordu.

Vali dereboyundaki kayalıklarda, rıhtımda tek başına öylesine dikilip denize bakan işsizleri, dükkânları kapanan esnafı, sağda solda bir köşede gizlenir gibi oturup bekleyenleri gördükçe huzursuzluk duyuyordu. Bir yabancı bile, şehrin nüfusunun çoğunun ev i lerine, kafeslerin, panjurların, cumbaların, avlul rın arkasına, duvarların gerisindeki odalara sığındığını kolayca anlayabiliirdi. Vali Paşa, pek çok kapatılmış dükkânın kapısının tahtalarla  ivilendiğini, yağmurlardan sonra, on yedi kişinin öldüğü 19 Haziran  arşamba günü gördü. Bunların bazılarını, dükkân sahipleri dezenfektasyondan sonra –ve yeni mikrop­lar ve hırsızlar– girmesin diye kendileri  vilemişlerdi. Ama karantinanın ilk günlerinde, hevesle alınan birçok önlem şimdi, bir buçuk ay sonra uygulanmıyor ve her gün yeni durumlar, tuhaf­lıklar çıkıyordu.

Evlerin, dükkânların tahtalarla kapatılması, aslında mikrop­lar ve epidemiyoloji çağında belki gerekli değildi ama bu önlem gittikçe artan hırsızlık, işgal, ev boşaltma gibi suçlara karşı da alınıyordu artık. Kapatılan yerlerin sahiplerine ahşap ve kapatma masrafı gerekçesiyle bir vergi konulması yanlıştı. Bir süre sonra bu yanlıştan vazgeçildi. Arkasından da daha az ev kapatılmaya başlandı. Bu gelişmeler, gevşetmeler Vali ile Doktor Nuri tartışırken ortaya çıkıyordu. Kolağası  oğ  zaman sessizce onları dinler, Vali ile Doktor'un "karantinanın ölüsünü" tartarak hesaplar yapmalarından etkilenirdi. Pakize Sultan'ın mektuplarını okuyanlar Vali'nin İstanbul'dan gelen anlayışsız telgraflar yüzünden karantina kararlarını sürekli gevşetmek zorunda kalmaktan çok şikâyetçi olduğunu g recektlerdir.

Kordondan sonraki beş günde seksen iki kişi öldü. Buna rağmen Garnizon Komutanı Edirneli Mehmet Paşa'nın vebadan ölmesinin herkesi şaşırtması da ilginçtir. Haziran ortalarında şehre sinmeye başlayan umutsuzluk duygusunu anlatabilmek için tarihçi hatta romancı değil şair olmalı insan! Kişiyi dikkatli olmaktan, kafasını çalıştırmaktan, önlem almaktan alıkoyan bir umutsuzluktu bu.

“Nasıl olsa işimiz bitmiş” duygusuydu. Herkes şu anda ölmüyordu ama herkes adaya sıkıştığını, ölümün eninde sonunda kendisini bir köşede bulacağını hissediyordu. Yeni bir fare ölümü dalgasının yayıldığı da o günlerde fark edildi. Belediye’nin önlemlerinin –kapılar, tüfekle av partileri– İzmir’de olduğunun aksine adada bir sonuç vermemesi umutsuzluğu daha da derinleştirdi.

Artık yalnız Rumlar değil, Müslümanların önemli bir kısmı da karantina yasaklarından önce kaçmadıkları için pişmandılar. Böylece uluslararası kordondan sonra seferlerin kaldırılması yüzünden küçük yük gemileri, büyük balıkçı tekneleri geceleri yeniden ada açıklarına gelmeye, sandalcı kâhyaları gece yarılarında yine adam kaçırmaya başladılar. Bu yeni kaçakçılıktan çok para kazanan sandalcılar da, zaten İngiliz ve Fransız gemileri *HMS Prince George* ve *Amiral Baudin*’in kuşatmayı bıraktığı, geceleri Girit’e, Hanya limanına çekildiği, deniz yolunun açık olduğu yolunda yalanlar, dedikodular yayıyorlardı. Bir sandalcının rüzgâr ve akıntının yardımıyla üç kişilik bir aileyi kürek çekerek iki günde Girit sahiline götürdüğü ise gerçektir ama bundan adalının haberi olmadı. Bu serüveni merak edenler, çocuğun 1962’de Atina’da yayımlanan *Kürekler Bizim Rüzgârımız* adlı nefis hatıralarını okumalıdır.

Yeni tarz kaçakçılık ilk başta çok gizli yapılıyordu. Ama Vali’nin adamları da Karantina Neferleri de konuyla ilgilenmeyince, her şeyin eskiden olduğu gibi devam etmesi bu işi hızlandırdı. İşte tam bu sırada bir tekne dalgalı bir günde fazla yolcu aldığı için battı. Ya da bilerek sessizce batırıldı ve on beşten fazla Mingerli Rum boğularak öldü.

İlk başlarda olaydan kaza diye söz ediliyordu ama ada ahalişi kaçak teknesinin batmasında bir “kötü niyet” olduğunu ta baştan hissetmişti. Mingerlilerin terk edildiklerini anladığı ve herkesi suçladığı günlerdi bunlar. 1970’lerde Sovyet tarihçileri kaçak on yedi yolcu taşıyan *Topikos* sandalının Rus zırhlısı *İvanov*’dan ateşlenen bir topla batırıldığını belgelerle kanıtladılar. Adadan kaçak göçün bir türlü durmadığını gören uluslararası güçler, İngilizlerin teşvikiyle, ibret olsun diye, bir sandalı batırma kararı vermişlerdi. Aslında plan batan teknenin yolcularını kurtarıp adaya geri yollamaktı ama gece yarısı büyük bir telaş yaşanmıştı. Kaçak tekne gecenin ortasında Rus gemisinin üzerine kendi gitmişti. Rus dışış-ları, *İvanov*’un “hasta taşıyan gemi”nin saldırısı karşısında kendini

savunmak zorunda kaldığını ifade eden bir açıklamayı yapmaktan son anda vazgeçmişti. Mingerlilerin duygularını çok etkileyen bu facianın hâlâ aydınlanmamış yanları vardır.

On yedi kişinin boğularak ölmesinden sonra Mingerliler adadan teknelerle kaçma hayaline artık nihai olarak son verdiler. Sonraki günlerde sahillere vuran cesetler halkı bir başka türlü korkutmuş, adaya bir mahkûm gibi bağlı olduklarını iyice hissettirmişti.

41. BÖLÜM

22 Haziran Cumartesi günü (yirmi bir kişi ölmüştü o gün) itibarıyla, Kolağası'nın silah altına alıp, eğitip görevlendirdiği Karantina Neferleri'nin sayısı altmış ikiye. Yarısından çoğu Turunçlar, Bayırlar ve Arpara mahallelerinde yaşıyorlardı. Çoğu çocukluklarında sokakta arkadaşlarıyla ve evde aileleriyle Mingerce konuşmuştu ve bazıları o gün hâlâ evlerinde Mingerce konuşuyordu. Ama Karantina Neferleri etnik kimliklerinden çok mahalle ve çocukluk arkadaşlıkları sayesinde bu işi bulabildiklerini ve talihli olduklarını düşünüyorlardı. Çoğu otuz yaş civarındaydılar ama Kolağası, Bayırlar Mahallesi'nden bir baba oğlu da nefer yapmıştı. Vali'nin çıkardığı bir ödenek sayesinde neferlere ilk maaşları peşin verilmişti.

Kolağası her sabah epidemiyoloji odasında harita başındaki toplantıdan sonra Vali'nin zırhlı landosuyla garnizona gidiyor, Karantina Neferleri'ne bir süre talim yaptırıp kılık kıyafetlerini denetliyordu. Bazı neferler çok sevdikleri üniformayı hiç çıkarmıyor, evde de, mahallede de –biraz da havası için– sürekli giyiyorlardı. Daha sonra neferleri Doktor Nuri ve Doktor Nikos ile sabah kararlaştırdıkları yerlere yollayıp görevlendiriyorlardı. Mesela Hamdi Baba ve iki neferi Taş İskelesi'ne yakın boşaltılan bir evin kalabalığını yatıştırarak; Mecid ve Hadid kardeşleri –eğer arabada değilse– Hamidiye Hastanesi'nin bahçesindeki çadırlarda bir hademenin ölmesi, diğerinin kaçması üzerine çıkan boşluğu doldurmakla; baba oğlu da saat kulesi inşaatına giren iki kişiyi çıkarmakla görevlendiriyordu (sonuncusu aslında inzibatların işiydi ama kulenin tepesindekilerin ikisinin de bulaşık hatta ateşli hasta olduğu ilan edilmişti).

Doktor Nuri'ye göre şimdiye kadar hiçbir Karantina Neferi'nin hastalanmaması, mikrobun daha çok insandan insana değil fareden insana geçtiğinin çok belirgin kanıtıydı. Kolağası, Damat Doktor'un etkisiyle, Karantina Bölüğü'nü hastalıktan uzak tutmak için onlara Garnizon'da bir de yatakhane odası açtırmıştı. Çoğu nefer hastalığın yoğun yaşandığı mahallelerinden geldikleri için tehdit altındaydılar. Öte yandan Karantina Neferleri'nin aslında bu ilkel yatakhane değil, karılarının, ailelerinin, babalarının yanında, her zamanki evlerinde yatmak istediklerini, bazılarının disiplinsiz davranarak kaçıktıklarını Kolağası ihbarlar sayesinde biliyor ama işlerini çok iyi yapan bu özel askerlerin hevesini kırmak istemiyordu.

O sabah Kolağası Kâmil, Karantina Neferleri'nin yarısından çoğunu vazifelendirip çeşitli mahallelere yolladıktan sonra en güvendiği yirmi neferi bir kenara çekti ve Garnizon Komutanı'nın verdiği cephaneden ayırdığı üçer kurşunu dağıttı onlara. Tüfeklerini doldurmaları emri verdi. Herkes bundan biraz korktu ama emri dinleyip tüfeklerini şakırtılarla doldurdular. Kolağası manga başına Hamdi Baba'yı getirmişti. İki gün önce yazıhane görevi verdiği Mecid ve Hadid kardeşlerin yanına da Bayırlar Mahallesi'nden Mustafa'yı koymuştu. Son iki gün boyunca bu seçkin neferleri az sonra yapacakları şey konusunda hazırlamıştı ama yine de bir şeyler söyleme ihtiyacı duydu ve onlara bu melun hastalığa karşı bir iş yapacaklarını, korkmamalarını, kurşun atmaya bile gerek kalmayacağını, belki Postane'de tek bir atış yapılabileceğini bir kere daha söyledi. Hepsiyle daha önce tek tek görüşmüş, Telgrafhane'yi koruyacaklarını, salgın belasına karşı bunun gerekli olduğunu anlatmıştı. Neferlere yapacakları şeyleri gösterirken, son anda Vali Paşa'nın bu işten haberi olduğu yalanını da uydurmuştu.

Karantina mangasının neferleri, başlarında Kolağası, doğrudan Garnizon'un ana kapısından çıkıp (nöbetçiler selam durup açmışlardı kapıyı) yıllar sonra adı Hamdi Baba Yokuşu olacak dik yoldan rahat ama düzgün yürüyüş nizamıyla aşağı indiler. Neferler, Eyoklima Mahallesi'nin lizol ve hanımeli kokan yemyeşil bahçeleri, mor begonvil çiçekleri arasından yürürken sessizdiler ve arıların vızılısını işitebiliyorlardı. Aya Yorgi Kilisesi'nin arka kapısından girip çok iyi tanıdıkları, ilaçlanışına defalarca şahit oldukları, ölüm ve badem kokan büyük avludan geçerek denize doğru ağır ağır yürüdüler. Ölü ve mezar sahiplerinin bazı günler aralarında tartışan kalabalığı ve

tabutlarla dolu olan ana kapının civarında merdivenlere oturmuş iki umutsuz dilenci, neferlere korkuyla bakan üç beş kara gölge vardı.

Neferler her gün birkaç kere geçtikleri lizol kokulu sokaklardan, Vilayet'in önünde hızlarını hiç kesmeden Hamidiye Caddesi'ne çıktılar ve iki dakika sonra da Postane'ye vardılar. Çok kimse görmemişti onları, görenler de bir karantina kavgasına yetiştiklerini düşünmüştü.

Daha önce planladıkları gibi Mecid ve Hadid kardeşler ve onlarla birlikte üç nefer Postane binasının arka kapısının açıldığı avluyu çevirdiler. Kolağası'yla beraber yedi nefer Postane'nin girişindeki basamaklardan sahanlığa çıktılar. Gemilerin daha seyrek geldiği eski zamanlarda posta paketleri açılırken kalabalığın beklediği küçük meydanda dikilen sekiz nefer de, Postane'ye sırtlarını dönerek olup bitene nöbetçi olduklarını kendilerini seyreden meraklılara gösterdiler. Henüz dışarıda bir kalabalık yoktu ama Hamidiye Caddesi'nde yürüyenler, Postane'de bir şeyler olduğunu kapı önündeki "karantinacı askerler"den anlayıp hemen birikmeye başlamışlardı.

Kolağası binadan içeri girdi: Sabah vakti Postane'de yalnızca beş müşteri vardı. Zengin konaklarından yollanan uşaklar ve şapkalı, redingotlu şık beylerdi bunlar. İstanbul'a, İzmir'e, Atina'ya telgraf çekmeye gelmişlerdi. Kolağası, Pakize Sultan'ın mektuplarını getirirken pek çok kez görmüştü onları: Çoğu, "iyiyiz" ya da "her şey kötü ama biz evden çıkmıyoruz" telgrafı idi bunların. (Ölü çıkan evlerde yaşayanlar, telgraf bile çekmeden, Karantina Neferleri tarafından tecride götürülüyorlardı.) Kolağası etrafta Müslüman olmadığını da gözlemledi. Bir süredir böyle ayrıntılara dikkat ediyordu.

Kolağası, Pakize Sultan'ın mektuplarını getirirken tanıştığı kurbağa suratlı bir memura yanaşıyordu ki, Müdür aşağı indi. Yukarıdaki odasından olağanüstü bir şey olduğunu görmüştü.

"Sultan'ın yeni mektubunu mu getirdiniz?" dedi dostça bir gülümsemeyle.

Kolağası, gide gele müdür Dimitris Efendi'yle bir ahabplık geliştirmişti. Dimitris on iki yıl önce İstanbul'dan yollanmıştı. Mingerli değildi. Selanikli bir Rum'du ve Osmanlı Devleti'ndeki en eski telgrafhanelerde çalışmış, İstanbul'da Çemberlitaş'taki Telgraf Memur Mülazım Mektebi'ne devam etmiş, Fransızca ve Türkçe telgraf çekmenin inceliklerini yıllar boyunca kavramıştı. Vebanın ilk günlerinde, Pakize Sultan'ın ağır mektupları tartılıp ücretleri hesaplanır

ve memurlar pulları seçerken, Dimitris Efendi Kolağası'na İstanbul'dan laf açar; telgraf mühendislerinden Fransızca aldığı dersleri ve o zamanki İstanbul'u Kolağası'na anlatır, şimdi oraların nasıl olduğunu sorardı.

“Bu sefer mektubum yok!” dedi Kolağası. “Bu sefer teknil Postane'ye el koymaya geldim.”

“Nasıl?”

“Postane kapatılmıştır.”

“Bir yanlışlık olacak efendim” dedi Dimitris Efendi.

Bunu çekilen bir telgraftaki harf veya işaret sayısını düzeltir, bir teknik hatayı gösterir gibi kendinden emin bir şekilde söylemesi Kolağası'nı sinirlendirdi.

“İtaat ediniz!” dedi bir sır verir gibi.

“Ama durum izaha muhtaçtır...”

Kolağası, hâlâ kırk yıl öncesinin korunma önlemi olarak üzerinde tütsü duran bankonun yanından ayrılıp ana kapıya gitti ve eşikteki Hamdi Baba'yı ve diğer iki Karantina Neferi'ni içeri aldı. Bunları yaparken Dimitris Efendi ve posta memurları kendisi ve neferleri karşısında ayaklarını denk alsınlar diye abartılı davranıyordu. Memurlar her gün sokaklarda karşılaştıkları Hamdi Baba ve diğer neferlere aşınaydılar ve onların kavgaya, kaba kuvvet ve gerekirse silah kullanmaya hevesli olduklarını biliyorlardı.

Postane'nin dağınıklığı, çuvallar, masalar, kutular üzerine yığılmış mektuplar, bazı sehparın karmakarışık hali son günlerde huzursuz ediyordu Kolağası'nı. Çocukluğunda Postane hem duvarlardaki çerçeveli posta kartı numuneleri gibi pırıl pırıldı hem de hamarat bir ev kadınının mutfığı gibi düzenliydi. Karantina şimdiki dağınıklığın gerçek nedeni olmamalıydı çünkü son sağlık kongresinden sonra postaya verilen alınan kâğıtlar, gazeteler dezenfekte edilmediği için karantina açısından mektup alıp yollamanın hiçbir mahsuru yoktu. Posta seferleri seyrekleştiği ve bazı memurlar salgından korkup işlerini bırakıp kaçtıkları için, işler yavaşlamıştı yalnızca. Kolağası yukarı kata çıkışı yasaklayıp neferlerden birini merdivenlere yollayınca, Postane'deki herkes bunun daha önceden planlanmış bir hareket olduğunu anladı.

O sırada işlemeli yeleğinden eski Mingerli olduğu anlaşılan bir adam Telgraf Müdürü'ne sokuldu. Bir ay önce adadan ayrılan Messageries Maritimes şirketinin *Quadalquivir* adlı gemisiyle İstan-

bul'a iadeli taahhütlü kıymetli bir paket yollamıştı bu adam ama İstanbul'dan beklediği "alındı" notu gelmemişti. Posta Müdürü, paketin gidip gitmediğinden emin olmak istiyorsa gerekli başvuruları nasıl yapacağını ona bundan önceki iki gelişinde ikişer kere anlatmıştı. Son iki haftadır ihtiyar iki günde bir uğruyor, geri dönen mühürlü torbaların açılıp kıymetli paketinin bulunup kendisine geri verilmesi için şart koşulan ve hazırlayıp Valilik'te onaylattığı yeni evrakı göstererek görevliyle münakaşa ediyordu.

Kolağası, Müdür'le ihtiyar arasındaki Rumca tartışmanın yine uzamasının niyetlerini ilan için iyi bir fırsat olduğunu düşündü.

"Kâfidir artık, bu münakaşa bitsin" dedi Türkçe olarak. "Postane'deki faaliyet şu andan itibaren sona ermiştir!"

Bu cümleyi herkesin duyacağı kadar yüksek sesle ortaya söylemişti. Posta Müdürü Rumca bir şeyler söyleyip işlemeli yelekli ihtiyarı yolladı. İçeri giren neferlerden huzursuz olan diğer müşteriler de kapıya doğru yürüyorlardı.

"'Faaliyet' derken neyi kastettiniz?.."

"Bütün muameleleri durdurunuz! Telgraf çekmeyiniz, kabul etmeyiniz" dedi Kolağası.

Telgraf müdürü bakışlarıyla duvardaki levhayı işaret etti. Salgının resmen ilan edilmesinden bir hafta sonra Karantina Müdürü ile birlikte Vali'nin onayıyla Postane'nin duvarlarına asılan levhada müşterilerinin uyması gereken yasaklar Türkçe, Fransızca ve Rumca ilan edilmişti: İçeriye teker teker girilecek, iki kişi yan yana olmayacaktı. Postane memurlarına dokunmak yasaktı; memurlar tütsü kullanmakta serbestti ve dezenfektasyon pompacılarına itiraz edilmeyecekti. Minger'de okuma yazma oranı, hele Müslümanlar arasında onda biri geçmezdi ama Vali'nin ve Karantina Müdürü'nün gayretleriyle Arkaz'ın pek çok dükkânına, otel ve lokantalara hatta açık alanlara ve kimi binaların duvarlarına Türkçe, Fransızca ve Rumca bu levhaların benzerleri asılmıştı.

"Telgraf çekmek de mi yasaklanıyor?" dedi Dimitris Efendi. "Hastalıkla ne alakası var?"

"Yasaklanmıyor. Bir düzene ve denetime tabi oluyor."

"Böyle bir iş ancak Vali Paşa'nın kararıyla olur. Bir emir kâğıdınız var mıdır? Çok parlak bir gençsiniz, istikbaliniz daha da parlaktır. Ama dikkat ediniz."

Kolağası "Hamdi Baba!" diye seslendi herkesin tanıdığı yaşlı Karantina Neferi'ne.

Hamdi Baba Mavzer piyade tüfeğini omzundan indirdi. Herkesin kendisine baktığını bilmesine rağmen rahat hareketlerle emniyet mandalını çözdü ve kurşunu namluya sürdü. Silahın şakırtısı Postane’de bir sessizliğe yol açtı. Hamdi Baba herkes bakarken tüfeği omzuna dayayıp ağır ağır nişan aldı.

“Kâfi, anlaşıldı” dedi Postane Müdürü Dimitris.

Hamdi Baba kapalı tek gözünü açıp Kolağası’na bir bakış attı ve daha önce planladıkları gibi devam etmesi gerektiğini anladı.

Namlunun yakınındaki bir telgraf dağıtım memuru yerini değiştirdi. Kapiya yakın şapkalı adamlar bir kâtip hızla dışarı kaçtılar.

Hamdi Baba tetiği çekti. Gürültülü bir patlama oldu. Pek çok kişi kendini yere attı. Masaların altına, sehparın arkasına saklanmaya çalışanlar vardı.

Hamdi Baba kendini kaptırınış gibi iki kere daha ateş etti.

“Ateş kes,” dedi Kolağası, “silah omza!”

İlk iki atış duvardaki Teta marka İsviçre malı saate isabet etmiş, camını kırarak parçalamıştı. Sonuncu kurşun saatin cevizden ahşap kutusuna saplanıp kaybolduğu için Postane’dekiler onun sihirli bir şekilde yok olduğunu sandılar. Postane’nin geniş giriş katı barut kokuyordu.

“Bizim için de yetişir!” dedi Postane Müdürü Dimitris. “Lütfen burada bir kere daha ateş etmeyiniz.”

“Bunu anladığınıza sevindim” dedi Kolağası. “Münakaşa etmemiz gereken bazı tekliflerimiz var.”

“Devletin silahlı neferiyle asla münakaşa etmem” dedi Dimitris Efendi. “En iyisi buyrun yukarıya, müdür odasına çıkalım. Emirlerinizi orada dinleyeyim.”

Kolağası tecrübeli Telgraf Müdürü’nün sesinde alaycılık, en azından kendisini ciddiye almayan abartılı bir eda hissediyordu ama aldırmadı. Silah seslerini işitip kapiya gelenleri yatıştırması için Hamdi Baba’yı dışarı yolladı. Kapiya gelen Mecid ve Hadid kardeşler soranlara, Kolağası’nın emrettiği gibi, Postane’nin telgraf çekip telgraf alma ve dağıtım işine son verildiğini anlattılar. Mektuplar, paketler gemi seferleri yapıldıkça her zamanki gibi kabul edilecek ya da dağıtılacaktı. Durdurulan telgraf hizmetleriydi yalnızca. Buna kimse inanmadığı için bu karar Türkçe, Rumca ve Fransızca yazılarak kapiya asıldı. Ama gün boyunca kapiya gelenlerin çoğu yine de telgraflarını çekmek istediler.

42. BÖLÜM

Önceki bölümde anlattığımız olaylar Minger tarihine “Telgrafhane Baskını” diye geçmiştir. Basılan yer aslında Postane olduğu için bu ifade yanlış sayılabilir ama hedef posta değil, telgraf hizmeti olduğu için çok da büyük bir yanlış değildi bu. Tarihin, devletin herkesin ortak görüşü “Telgrafhane Olayı”nın adada “milli uyanışın” başlangıcı olduğudur. 22 Haziran tarihi adada yüz on altı yıldır “Telgraf Bayramı” olarak kutlanır ve resmi daireler, okullar tatil edilir. Karantina Neferleri’nin sabah Garnizon’dan Postane’ye yokuş aşağı yürüyüşü, Bayram törenlerinde kasketli yaşlı telgrafhane memurları tarafından canlandırılır. Bugün adalılar Garnizon’dan gelen “neferlerin”, telgraf memuru değil, asker olduğunu unutmuşlar mıdır? Olayın silah atmalı, şiddet kullanmalı bir baskın değil, şenlikli bir “modernlik” çabası olarak *hatırlanmasını* bazı resmi “tarihçiler” Minger milletinin şiddetten hoşlanmamasıyla açıklar ama ne yazık ki bu üstünkörü gözlem inandırıcı değildir.

Kolağası baskından sonra Postane Müdürü’nün emirlerine en azından bir süre uyacağına emin oldu ve Splendid Palas Oteli’ne karısının yanına gitti. Odadan iki saat çıkmadı. Çok sonra o zaman zarfında kendini fevkalade bahtiyar hissettiğini gazetecilere söylemiştir.

Aya Triada Kilisesi’nin çanı öğle saat biri vurunca, Kolağası Splendid Palas Oteli’nin mutfak kapısından çıkıp Vilayet’e yürüdü. Hamidiye Meydanı, bitmemiş saat kulesi civarı, hatta her zaman çiçekçi, kestaneci vb kılığında sivil polisler ve aylaklar ve satıcılarla kaynayan Hamidiye Köprüsü civarı bile bomboştur. Kolağası Postane’nin önünden geçerken kapıya diktiği neferlerin hâlâ nöbet tuttuklarını da gördü. O yürüyüş sırasında Kolağası’nın bugün tarih dediğimiz şeye iyice yaklaştığını hissediyoruz.

Kolağası Vilayet binasına kararlılık ve güvenle girdi. Satranç oyununda beklenmedik ve parlak bir hamle yapmış kişinin memnuniyeti vardı içinde! Vali’nin makamına onu hemen aldılar. Doktor Nuri de içerideydi.

“Bunu niye yaptığınızı, ne netice alacağınızı ve olup biteni nasıl tamir edeceğinizi bana izah ediniz” dedi Vali öfkeyle. “Salgın ortasında ada dünyadan koptu.”

“Paşa hazretleri, zatıalınız ‘İstanbul’dan iki gün telgraf gelmesin, ben karantinaya karşı direnişini bitiririm’ diye pek çok kereler fikrinizi ifade ettiniz.”

“Bu şakaya gelir bir şey değil!”

Doktor Nuri söze girdi. “Paşam, emrederseniz yarım günde telgrafı yeniden bağlar, İstanbul’dan, Mabeyn’den emir almaya devam edebiliriz! Ya da tamiratı ağırdan alabiliriz... O zaman istediğiniz gibi bir iki gün kimse karışamaz bize...”

“Aslında hiç kimse karışamaz bize...” dedi Vali Sami Paşa. Kolağası’na döndü “Sizi tutukluyorum.”

Kolağası içeri giren iki muhafıza hiç direnmedi. Vilayet binasının ilk katındaki bir hücreye tıkmadan önce Vali ona karısıyla ağabeylerinin ilgilenmesini sağlayacağını söyleyerek güvence verdi. Kolağası’nın kendinden emin, güvenli halinden etkilenmişti.

Kolağası’nın kendine güveninin arkasında Telgrafhane Baskını’nın başarısını *hissetmek* vardı kuşkusuz. “Telgrafhane Baskını” daha bu resmi adı edinmeden bile önce, yani ilk andan başlayarak bir heyecan ve umut kaynağı olmuştu. Bunun nedeni genel çaresizlik ve korkuydu elbette. Hiçbir şey yokmuş gibi davranan vurdumduyamazlar, Avrupalıların abartarak küçümsediği “kaderciler” ve başkalarının korkusuyla alay edebilecek kadar ruhsuz ve kafasız olanlar bile o günlerde en sonunda korkuya kapılmışlardı. Şimdi hem uluslararası abluka hem de kaçakçıların batırılan tekneyle durdurulması, adalılara hastalıkla birlikte hapsedikleri duygusunu veriyordu. Eski adalılar, gazetelerde berbat haberler okurken, bütün bu dünya meselelerinden, savaşımlardan ve felaketlerden uzak, denizin ortasında, ücra bir adada yaşadıkları için bazan Allah’a şükrederlerdi. Şimdiyse adanın verdiği uzaklık ve biriciklik duygusu tam tersi bir lanete dönüşmüştü.

Haziran ortalarında şehrin üzerinde hep beliren bazan açık sarı, bazan renksiz, soluk ışık, şimdi herkese kendine özgü bir cehennemde olduğu duygusunu veriyordu. Sanki veba sarı renkteydi, gökteydi ve her an Minger halkını seyrediyor, kimin canına okuyacağına fazla düşünmeden karar veriyordu. Sanki herkesin karar zamanı geliyordu. Bu soluk sarı renkli açmazdan çıkmak için herkesin içinde “Bir şey olsun, bir olay çıksın da kurtulalım” beklentisi vardı.

Telgrafhane Baskını işte böyle bir duygu ortamında Müslüman Mingerliler tarafından bir umut kaynağı olarak görüldü. Adaya

hastalığın “dışarıdan” geldiğine inanan büyük bir kalabalık, hastalığı getiren aynı güçlerin şimdi kendilerini savaş gemileriyle hiç utanmadan kordon altına aldığına da samimiyetle inanıyordu. Bunların arasında bazı Hıristiyanlar da vardı.

Vali Paşa ahali arasında hızla yayılan bu tuhaf duyguları herkes-ten önce hissetti. Vilayet binasında hapsedtiği Kolağası’nın adının Müslüman esnaf, Vavla ve Kadirler mahallelerinin öfkelileri ve hatta Vali’nin kendisinden nefret eden Rumlar arasında yayıldığını muhbirlerinden kısa sürede öğrendi.

Aynı gün epidemiyoloji haritasının karşısında otururlarken Doktor Nuri “Artık kimse karışmaz size” dedi.

Vali Sami Paşa iktidarın verdiği başdöndürücü gücü ve yapılabilecek sınırsız şeyin verdiği akıl karışıklığını özetleyen tatlı bir hatıra anlattı ona:

“Gençliğimizde bazı akşamüstleri bir ara konağı bize komşu olan rahmetli Fahrettin Paşa’nın kaleminde çalışanlar ve sokağın öte tarafındaki Tercüme Dairesi’nden gençler işlerimiz bittikten sonra buluşur, hepimiz birbirimize memleket hakkında hayallerimizi anlatırdık. O gece sohbetlerinin birinde, Nazillili Necmi şu şartı koşmuştu: ‘Herkes bugün başvezir olsa yani bütün iktidar kendisinde olsa, memleketin selameti için ne yapardı’ onu söyleyecekti.”

“Siz ne söylediniz Paşam?”

“Aramızda mutlaka muhbirler ve jurnalciler olduğu için ben de herkes gibi Padişahımız hazretleri Abdülaziz için uzun uzun dualar ettikten sonra maatteessüf alelade şeyler söyledim. Çok üzölmüşümdür söylediğim şeylerin o kadar sıradan olmasına! ‘İlim ve tahsile daha çok önem verir, medreseleri kapar, Avrupai üniversiteler kurarım!’ dedim. Sonra yıllarca asıl ilginç, cazip ne demeliydim, diye düşündüm... Bazan namussuzları, düzenbazları cezalandırmalı diye öfkeyle düşünüyor insan! Bazan da şu karantina gayretimizi sulandıran mollalara, vebaya karşı kâğıt yazan şarlatan hocalara kızıyorum. Burada yıllarca konsoloslara kızdım. Fakat biliyor musunuz, aslında bu adada şimdi yapılacak en iyi şeyin Hıristiyanları adadan tekmiil yollamak olduğunu düşünüyorum.”

“Niye Paşam? Ayrıca ya gitmezlerse? Ne yapalım, öldürelim mi hepsini?”

“Onu –hâşâ– istesek de yapamayız. Çoğu iyi, akıllı, uyanık, çalışkan insanlardır. Fakat disiplinsizlikten, laf dinlememekten,

inattan, cehaletten bu kadar kişi ölrken bir şey yapamamak da en çok bendenizi kahrediyor. şimdi o mülevves konsoloslar hepsi ayrı bir şikâyet, ayrı bir tehdit, ayrı bir yalanla gelecek, Postane'nin açılmasını isteyecekler. Aslında onlara hadlerini bildirmenin zamanıdır.”

“Böyle bir şeyi sakın yapmayınız Paşam. Bu sefer onlar da inattan karantinaya karşı çıkarlar. Telgrafhane'de bir arıza olduğunu, İstanbul'la bağıın koptuğunu ilan ediniz. Kolağası'nı hapse attığınızı, bu saçma olayı tasvip etmeniz mümkün olmadığını söyleyin konsoloslara.”

“Aslında İstanbul'la bağıımız hiç kopmadı!” dedi Vali. “Postane'deki telgraf hattı sürekli tıkırdıyor. şifre kâtibinden metinleri çözmeye devam etmesini istedim. Telgrafları çözüyor ama İstanbul'un emirlerini kimse okumuyor.”

Bu da tam doğru değildi. Paşa merakını yenememiş, son iki telgrafın metnini okumuştı bile: İstanbul *Sühandan* adlı yardım gemisinin yolda olduğunu, gerekli ilginin gösterilmesini emrediyordu. Vali Paşa ikinci telgrafta okuduğu şeyi de, Doktor Nuri'den saklamadı: “İstanbul'daki Karantina Heyeti bundan sonra burayı, Arkaz'ı adanın diğer şehirlerine, Zardost'a ve Teselli'ye bağlayan yollarda yapılan muayenelerde yolcuların ateşlerinin dereceyle ölçülmesini istiyorlar. Bizde bu kadar derece yoktur. Bunu niye istiyorlar?”

Doktor Nuri bu önlemin salgının kırsal bölgelerde ilerlediğı Hindistan'da, Keşmir'de, Bombay'ın içlerinde uygulandığını söyledi. “İstanbul sadece hastalığın adanın diğer köşelerine yayılmasıyla meşgul” diye konuştular öfkelenerek. Vali ertesi iki gün konsolosların öfkeli itirazlarını Kolağası'nı hapsettiğini söyleyerek yatıştırdı ama telgraf servisini açtırmadı.

43. BÖLÜM

24 Haziran Pazartesi sabahı Vali, İngiliz konsolosu Corc Bey'in Ora Mahallesi'ndeki şahane manzaralı evine bir kâtibî haberci yollayıp onu makamına davet etti. Dönen kâtipten konsolosun daveti kabul ettiğini öğrenince siyasi olarak sıkıştırılacağını sezmesine rağmen sevindi. Karantina Heyeti toplantılarına özel olarak davet ettiği kon-

solos kendisine küstü ashında ama Telgrafhane Baskını'ndan sonra onu görmek için randevu istemişti.

Corc Bey'i çok severdi Vali, diğer bütün konsoloslardan ayrı tutardı onu. Corc Bey bir gemi şirketinin ya da bir İngiliz ticari girişiminin temsilcisi olduğu için değil, adayı sevdiği için buradaydı ve İngiliz olduğu için viskonsül değil konsolostu. On beş yıl önce Kıbrıs'a İngiliz idaresinin yol-imar işinde çalışacak genç bir mühendis olarak gelmiş, orada Mingerli bir Ortodoks kıza evlendikten sonra da dokuz yıl önce Kıbrıs'tan gelip adaya yerleşmişti. Minger kökenli diğer konsoloslar gibi konsolosluk imtiyazlağını, gümrük indirimlerini kendi ticari çıkarları için arsızca sömürmezdi.

Paşa ayrıca Corc Bey'e karısına gösterdiği eşit muamele için de içten bir saygı duyardı: Corc ile Helen birlikte gezer, pek çok yere birlikte gider, adanın manzaralı şahane köşelerini keşfeder, pikniklere çıkar, her şeyi aralarında konuşur, tartışır, paylaşırlardı. Vali Paşa, Marika'dan önce kocasını –toprağı bol olsun– onlar sayesinde tanımıştı. Vali Paşa o ilk yıllarda konsolosun evinde şarap içip şahane manzaraya bakarken bu güzel adayı, Doğu Akdeniz'in mücevheri Minger Adası'nı Osmanlı'nın elinden almak isteyen alçaklara hayatı pahasına izin vermeyeceğini, onlarla sonuna kadar savaşaacağını Corc ile karısı Helen'in yanında söylemekten hoşlanırdı. Aşk, evlilik ve hayat konusunda kendisini kaba ve iddialı bulduklarını, kendisiyle zaman zaman inceden inceye alay ettiklerini hissetmesine rağmen (belki de yanıliyordu) Vali Paşa, Corc Bey'in dostluğunu arzulardı.

Ne yazık ki aralarını açan şey kitaplar ve lüzumsuz derecede önemsenmiş fikir hürriyeti tartışmalarıydı. Padişah II. Abdülhamit zamanında yabancı ülkelerden postalanan her kitap önce Postane'den Valiliğe yollanır, oradan resmi bir “uygundur” raporu gelmeden sahibine verilmezdi. Boş vakitlerinde bir Minger tarihi yazmakta olan Corc Bey'in Londra'dan ve Paris'ten sipariş ettiği tarih ve hatıra kitapları bazan zararlı diye alıkonuyor bazan da aylar sonra ona teslim ediliyordu. Bu zorlukları kitapları inceleyen üç kişilik resmi heyet çıkarıyordu. (Heyet üyeleri biraz Fransızca bilen kâtiplerdi.) Corc Bey son olarak Vali dostundan Tetkik Heyeti'nin hızlandırılması için yardım rica etmiş, bunun bir süre faydasını da görmüştü. Ama daha sonra kitaplara kavuşması yine yavaşlamaya başlayınca, bu sefer adres olarak Minger Fransız Postanesi'ni yani

Messengeries Maritimes şirketinin İstanbul Caddesi'ndeki yazıhanesini vermişti.

Vali Paşa da Mösyö Corc'un bu kararını hem siyasi bir kumpas hem de kendisine yönelik kurnaz ve sinsi bir hakaret olarak görmüş, ayrıca jurnalcilerin Minger'de zararlı kitapların serbestçe dağıldığını Abdülhamit'e ihbar ederek kendisini zor durumda bırakmalarından da korkmaya başlamış ve bu telaşla iki ay önce Corc Bey'e gelen yeni bir kitap sandığına el koymayı başarmıştı.

Pek çok hafiyenin zorlu çalışmasıyla olmuştu bu el koyma. Önce Konsolos Corc'un diğer dostlarına Avrupa'dan yeni bir sandık dolusu kitabın geldiğini övünerek anlattığını Vali Paşa kendi casuslarından öğrenmiş, liman ve postanelerdeki muhbirlerini bu sandık konusunda uyarmış, "Fransız Postanesi'ne" giden kitap dolu sandığı adım adım izlettirmişti. Daha sonra kitap sandığı Konsolos'un evine giderken inzibatlar at arabasını durdurmuş, Müslüman arabacının bir hırsızlık suçuyla arandığı yalanıyla sandığa el koymuşlardı. Sandık açılıp içinden kitaplar çıkınca, Vali Paşa Vilayet'teki sansür heyetini kitapları tetkikle görevlendirmişti. Vali'nin bu hamlesinin arkasında Corc ile aralarındaki daha eski bir tartışma yatıyordu: "Kitapların zararlı etkisine karşı devletin ve milletin nasıl korunacağı" Paşa'nın sevdiği ama uzattığı için şimdi pişman olduğu bir mevzuuydu.

Ama o sabah Paşa odaya giren Corc'un yüzündeki ifadeyi görünce bu tatlı çekişme ve şakalaşmaların çok uzakta kaldığını anladı hemen. Konsolos, mesafeli bir üslupla ve aralarında her zaman konuştukları kötü Fransızca ile Postane'nin ne zaman açılacağını ve her zamanki telgraf hizmetinin ne zaman başlayacağını sordu.

"Teknik bir arızadır mesele" dedi Vali. "Kolağası da işgüzarlık etti, hapistedir."

"Sizin onu teşvik ettiğinizi düşünüyor konsoloslar."

"Bundan ne maksadımız, ne menfaatimiz olabilir?"

"Şimdi Çite ve Vavla Mahallesi'nde onu kahraman ilan ediyorlar. Karantina Neferleri'nden artık herkes korkuyor. Salgının dışarıdan bir kötülük kastıyla adayı Girit gibi Osmanlı'dan koparmak için getirildiğine inananları benden iyi tanırırsınız... Onlar Telgrafhane Baskını'ndan memnundurlar. Yani, Abdülhamit'in Rumeli'de, adalarda hiç istemediği şey oluyor: Rumlarla Müslümanların arası bozulup kötüleşiyor."

"Maateessüf öyle."

“Paşa hazretleri, ben de muhabbetinize sığınarak sizi uyarıyorum” dedi Mösyö Corc, duygulandığı zamanlarda güzelleşen Fransızcasıyla. “Avrupa’nın bu kadar yakınında artık İngiltere ve Fransa bu hastalığı istemiyor. Büyük güçler Hindistan’da, Çin’de vebayı durduramıyorlar, çünkü orası uzaktır. Orada bu işler çok zahmetli, ahali de cahil ve laf dinlemiyor. Ama burada salgının durması lazım çünkü yavaş yavaş Avrupa’yı tehdit eder bir hal alıyor. Siz biz yapamazsak, onlar asker çıkarıp kendileri hastalığı durdurmasını, gerekirse, bütün adayı boşaltmasını bilirler.”

“Padişah hazretleri buna asla izin vermez” dedi Vali öfkelenerek. “İngilizlerin Hindu bölüklerinin üzerine bizim garnizondan Arapları yollamakta hiç tereddüt etmeyiz, sonuna kadar da savaşırsınız. Ben de savaşıyorum.”

“Paşam, siz de biliyorsunuz, Abdülhamit Kıbrıs gibi, Girit gibi, bu adayı da çoktan gözden çıkardı bile” diyerek gülümsedi Mösyö Corc.

Vali Paşa bir an nefretle baktı konsolosa. Ama kendi de söylenenin doğru olduğunu biliyordu. Abdülhamit 1877-78 Savaşı’nda Balkanlar’da kaybettiği toprakların bir kısmını Ruslardan geri almasına yardım eden İngilizlere Kıbrıs’ı hediye gibi vermiş, karşılığında bir tek, adada Osmanlı bayrağının tutulmasını istemişti. Vali Paşa’nın aklına rahmetli Namık Kemal’in ünlü “Hiç devlet kalesini gözden çıkarır mı!” sözü geldi. *Vatan Yahut Silistre*’nin saf ve sevimli asker kahramanı İslam Bey söylerdi bu sözü. Devletin, kalelerini, adalarını, memleketleri ve vilayetleri vere vere çekilmesi yüz elli yıldır sürüyordu.

Vali Paşa kendisini bile şaşırtan bir güven ve güç hissetti, soğukkanlılıkla ve istihza ile şöyle sordu Konsolos Corc’a: “O halde ne yapmamızı tavsiye edersiniz?”

“Rum cemaati reisi Konstantinos Efendi hazretleriyle daha dün görüştüm...” dedi Konsolos Corc. “En münasibi adalı Müslümanlarla, Hristiyanların, papazlarla hocaların müşterek bir beyanda bulunarak, eski kavgaları unutup yalnızca bu belayla birlikte savaşılmasıdır. Tabii bir de Telgrafhane’nin hemen açılması...”

“Keşke her şey sizin hüsn-ü niyetle düşündüğünüz gibi kolay olsaydı!” dedi Vali. “Geliniz arabacı Zekeriya bizi en bulaşık, en pis kokan yere götürsün, belki böyle düşünmezsiniz.”

“Çite’de kokan cesedin en sonunda bulunduğunu bütün ada biliyor” dedi konsolos. “Ama bu kimin ihmali? Sizin landonuzla

sokaklarda teftiş gezisine çıkmak tabii ki en yüksek şereftir Paşam.”

İngiliz konsolosu bir arkadaş gibi değil, bir diplomat gibi aşırı nezaketle konuşmaya başlayınca Vali Paşa evhamlanır, onun aleyhine dolaplar çevirdiğini düşünürdü ama bu sefer şehri birlikte gezecekleri için memnun oldu. Arabacıya Çite'ye giderken bu sefer hangi yolu tutacağını lüzumsuzca uzatarak anlattıktan sonra Mösyö Corc'u karşısına değil yanına oturttu ve landonun pencerelerini açtı.

Yeni Cami'ye doğru ilerlerken Paşa sokakların boşluğunu bir an yadırgadı. Salgın olmasa da sokaklarda kimsecikleri görememek iç karartıcıydı.

Dere boyunca sıralanan dükkânların çoğunun kapalı olduğunu gördüler. Çarşı'da iki berber (birkaç “kaderci” ihtiyar hariç kimse gelmiyordu tıraşa. Panayot'un ki ise bu sabah kapalıydı), çalışmasa ölecek birkaç demirci ustası vardı. Karantina Neferleri itaatsizlik eden, yasaklara uymayan Rum, Müslüman pek çok dükkân sahibini ilk günlerde hırpaladıkları, tutuklayıp Kale zindanına tıktıkları için çoğu esnaf dükkânını açmıyor, çarşıya da gelmiyordu. Paşa ilk başlarda buna karşı çıkmış, dükkânların bir nizam içinde kapatılmasını emretmiş ama düzenleme yapılmadan çarşı boşalmış ve sessizliğe bürünmüştü.

Rum Ortaokulu'nun bahçesinde ve fare kapanlarıyla doldurulmuş ilk katında Doktor Nikos ve Rum cematının, belediye memuru ve inzibatların yardımıyla bir pazar kurulmuştu. Burada karantina doktorlarının ve sürekli lizol püskürten pompacıların denetiminde şehir dışından gelen yumurta, ceviz, nar, otlu peynir, incir, kuru üzüm gibi “tehlikesiz” bulunan yiyecekler satılıyordu. Vali, evlerinden çıkmayan ve yiyecek bulamadıkları için yavaş yavaş açlık sınırına yaklaşanlar için kurduğu bu karantina pazarının iyi çalıştığını ve faydalı olduğunu Konsolos Corc da görsün istemişti. Ama konsolos zaten buraya her gün bir kere uğradığını, insanların ne durumda olduğunu en iyi bu pazardan çıkardığını anlattı ona. Yalnız adanın kuzey kesimlerinde değil, şehrin biraz dışındaki köylerde de ne olup bittiğini, haftada bir gelen ve şehre girerken doktor muayenesinden geçip yüksek ateşli olmadıkları belirlenen bu cesur satıcılardan öğreniyordu Mösyö Corc. (Evhamlı Sami Paşa konsolosun adanın kuzeyine yapılacak olası bir çıkarma için bilgi topladığını düşündü!)

44. BÖLÜM

Zırhlı lando İstanbul Caddesi'ne döndü. Yalnızca iki ay önce adanın en renkli, en civcivli yeri olan yokuş şimdi bomboştu. Seyahat acentalarının (Messageries Maritimes, Lloyd, Thomas Cook, Pantaleon, Fraissinet), Noter Zenopulos'un, Fotoğrafçı Vanyas'ın kapıları açıldı ama kimsecikler yoktu. Köşeyi geçince annesinin elinden tutmuş bir Rum çocuğunun vebadan ölen Leblebici Luka'nın yerine baktığını gördüler. Valinin landosunu fark edince kara uzun giysili, soluk yüzlü (Galatia adlı) anne bir an sanki donmuş gibi durdu ve telaşla oğlunun iki gözünü elleriyle kapatıp Vali'nin arabasını görmesini engelledi. Kırk iki yıl sonra Yunanistan dışişleri bakanı olacak ve Nazilerle işbirliği ve vatana ihanet suçlamasıyla çok eleştirilecek olan on bir yaşındaki çocuk (Yannis Kisannis) *Gördüklerim (Ta Viomata Mu)* adlı hatıralarında çocukluk günlerini özlemle ve 1901 veba salgınını ise içten bir yoğunlukla ve bütün korkunç vakalarıyla anlatır.

Artık Vali de, Mösyö Corc da salgının adalıları anlaşılmaz, tuhaf düşünce ve davranışlara ittiğine çok tanık oldukları için, o öğlen kara giysili annenin davranışına dikkat etmediler. Vali'nin zırhlı landosunu görünce toprak yola yatan ve muhafızların sopalarına aldırmadan kayıp karısıyla oğullarının nereye gittiğini saldırganca soran adamdan ise korktular. Vali doktorların ve Karantina Neferleri'nin dediklerinin tam tersini göstere göstere yapanları cezalandırmakta kararlıydı. Evler boşaltılır, dezenfekte edilir, kapatılırken, isyan eden, doktorlara, Karantina Neferleri'ne saldıran, hatta hastalık bulaştırmaya çalışanlara da acıamalıydı.

Ama Vali bu düşüncelerini İngiliz konsolosuna söyleyemeden büyük bir patlamayla sarsıldılar. Hemen bunun landonun tavanına atılmış bir şey, iri bir taş ya da odun olduğunu anladılar. Tecrübeli arabacı Zekeriya atları biraz hızlandırdıktan sonra Güllü Çeşme Sokağı'nın köşesinden sola döndü ve durdu. Bir sessizlik oldu. Atların hızlı hızlı nefes alıp verişlerini dinlediler. Vali bu sefer arabasından inmedi. Geçen gün de Vavla Mahallesi'nde Rifai tekkesi civarından geçerken çocuklar taş atmışlar ve arka arabadaki muhafızlar onları yakalayamadan kaçmışlardı. Beş yıllık valiliği boyunca ilk defa oluyordu böyle şeyler.

“Şeyhleri, hocaları yanınıza alırsanız böyle şeyler olur” dedi Konsolos Corc bilgiççe.

Hamidiye Hastanesi’nin bahçesinde yatan hastalar, doktorlar Vali Paşa’nın landosunu ve muhafızların arkadaki arabasını fark edince bir an umutlanarak beklediler ama atlar şehrin bu en perişan, en hastalıklı yerinden kaçır gibi uzaklaştılar. Germe Mahallesi’ne girerken yol çatallanınca arabacı Zekeriya daha geniş üst yolu seçti.

“Regard à l’Ouest Otel’i’nin aşçısı Fotiadi kaçtığı köyünde ölmüş” dedi konsolos eski bir dosttan bahseder gibi.

Vali bunu işitmemişti, kederlendi. Bir zamanlar konsolos ile Vali Taş Madeni’nden sonraki kayalık bir uçurum kenarındaki bu otelin lokantasında ayda bir öğle yemeği yer, adanın her türlü derdini dostane bir sohbetle gözden geçirirlerdi. Şehrin sürekli taştan, fayda kadar zararı olan sınırlı kanalizasyon ağından sokak lambalarına, limandaki yolsuzluklardan Yunanistan konsolosu Leonidis’in küçük hilelerine ve Minger taşı ticaretinden gül yetiştirmenin zorluklarına kadar her şeyden konuşurlardı. Vali’nin İngiliz konsolosuna hayranlığı bu sürede çok artmıştı.

Üç yıl önceydi bu. O zaman milliyetçi kavgalardan, savaşlardan, salgınlardan uzak olan ada öyle huzurlu bir yerdi ki, bugün insanın hayal bile edemeyeceği bu tür siyasi sohbetler ve dostluklar mümkündü.

Çite Mahallesi’ne doğru giderlerken mor cüppesinden Halifiye tekkesinin müridi olduğu anlaşılan bir genç landoyu görünce yolun kenarına çekildi ve boynuna asılı muskayı tıpkı şeyhlerinin istediği gibi orta ve işaret parmağını cımbız gibi yaparak arabaya doğru tuttu. Lando yanından geçerken hem Konsolos hem de Vali, dudaklarının kıpırtısından delikanlının aynı anda bir dua okuduğunu da anladılar.

Lando dua okuyan mor cüppeli genci arkada bırakırken kokuyu aldılar. Arkazlıların, son dokuz haftada bir türlü alışamadıkları ceset kokusuydu bu. Her zaman almıyorlardı bu kokuyu. Bazan geniz yakacak kadar kesifleşirdi. Bazan da yerine gül kokusu gelirdi insanın burnuna. Bir evde, bir bahçede, en olmadık yerde birisinin düşüp ölmesi, ölüyü kimsenin fark etmemesi ve o gün rüzgârın o yönden esmesi gerekiyordu ceset kokusunun alınması için. Koku-sundan bulunan bazı cesetlerin başka yerde vebadan ölüp buraya

bırakıldıklarını, bazılarının vebadan değil, dövüle dövüle ve bıçaklanarak öldürüldüğünü de doktorlar bazan belirlerlerdi. Vebadan ve herkesten saklanan ve övündükleri o en gizli, en bulunamaz köşede tek başına ölüp ancak cesetleri koktuğu için bulunanlar da vardı: Salgından kaçmak için sahiplerinin kilitleyip terk ettiği boş eve bir delikten girerek orada ölüp günlerce fark edilmeyen aşçılar, hizmetçiler, bekçiler, karı kocalar vardı.

Çite'ye girerlerken kana kana ağlayan bir çocuk gördüler. Vali'nin landosu dahil hiçbir şeyle ilgilenmiyordu. Öyle acıklı bir görüntüyü ki, Paşa'nın içinden arabayı durdurup çocuğu teselli etmek geldi. Konsolos da hissetti aynı acıyı. Rum cemaati, Marianna Theodoropulos Kız Lisesi'nin arkasındaki neoklasik üsluplu boş binayı, anasız babasız kalmış on yedi (Vali'nin bildiği son sayıydı bu) çocuk için bir çeşit yetimhane olarak kullanmaya başlamıştı. Aslında Müslüman mahalleleri Çite, Germe ve Bayırlar'da da anasız babasız kalmış toplam seksen civarında çocuk vardı. Bu çocuklar, amcalar, teyzeler, yani şehirdeki diğer akraba ve hısımlar, bazan da komşular, tanıdıklar tarafından sahipleniliyordu.

"Bulaşık" ve "şüpheli" diye Kale'nin karantina mekânına tıkılan yirmiye yakın Müslüman çocuğuna aile bulunamayınca Vali sahipsiz çocukları bu Rum yetimhanesine yerleştirmeye başladı. Bir hafta sonra Kadiri tekkesi çevresinde, Müslüman çocukların Rum okulunda Hristiyanlaştırılmasını protesto eden bir arzuhali Kadiriciler'in imzaladığını Vali muhbirlerinden işitti ve çok öfkelendi. Arzuhal yazarı Kadiri dervişinin (gözlük takan tuhaf bir delikanlıydı zaten!) Karantina yasaklarını ihlal etmekten zindana atılmasını emretti. Ama gözlüklü derviş ortalıktan kaybolmuş, Damat Doktor da Evkaf Müdürü'nün önerisiyle Camiönü Mahallesi'nde Fidanlık Sokağı'ndaki eski Venedik binasının Müslüman yetimhanesi olabileceğini söylemişti. Öte yandan, devletin vatandaşlarına vermesi gereken hizmet ve korumayı Hristiyan-Müslüman ayrımı yaparak vermesinin İmparatorluğun sonunu hazırlayacağını "ezberlenmiş bir ilke" olarak başta valiler bütün bürokrasi bildiği için, Paşa'nın kafası daha da karışmıştı. Bu arada Müslüman yetimhanesinin hazırlanması uzun sürünce, Paşa başka çocukları da Rum yetimhanesine yollamıştı.

Bu çocukların ölüm kalım mücadelesi, boş evlere girip saklanmaları ve bahçelerden limon portakal toplayıp ceviz çalarak

yaşamaya çalışmaları, çok renkli ama acıklı bir konudur. Ne yazık ki, günümüzde adada yayımlanan ilkokul ve ortaokul kitaplarında, sözünü ettiğimiz veba öksüz ve yetimlerinin acıklı maceraları sanki çok güzelmış gibi romantik bir milliyetçilikle abartılır ve çoğu kısa sürede ölecek bu kimsesiz çete çocukları, sanki vebadan ölmüyorlarmış gibi hikâye edilirler. Bazı ders kitaplarında zavallı çocuklardan Aral Gölü yöresinden binlerce yıl önce gelmiş en eski, en saf ve hakiki Minger evlatlarıymış gibi söz edilmiştir 1930'larda. Bir dönem Minger İzci Teşkilatı da bu çete çocuklarının halk arasındaki adı olan "Ölümsüz Çocuklar" adını almış ama daha sonra Dünya İzci Teşkilatı'nın isteği üzerine "Yavru Güller" ifadesi seçilmişti.

Çete çocukları aslında ateşlenen ama hıyarcık çıkarmayan bir arkadaşlarının tecride atılması ve tecrit avlusunda vebaya yakalanmasına isyan etmişlerdi. Vebanın çocuklar için en korkunç yanı, anne, baba hatta her ikisinin ölümü ve yapayalnız kalmak değildi aslında. Paşa'nın şimdiye kadar hem Müslüman hem de Hristiyan mahallelerinde işittiklerine göre, annelerinin eski, tatlı, şefkatli anneleri olmadığını, ölmekte olan çaresiz, zavallı ve bencil bir hayvana dönüştüğünü gördüklerinde deliriyorlardı çocuklar! O zaman bazıları bu dünyadan umudu kesiyor, sanki içlerine cin girmiş gibi uzaklara kaçıyorlardı.

Lando sağa yukarı kıvrılıp Turunçlar Mahallesi'ne girince arabacı Karantina Neferleri'nin yaptığı gibi yüzüne bir kumaş bastırdı. Vali pencereyi kapadı. Koku son üç günde o kadar artmıştı ki, bazı aileler mahalleyi terk edip başka sokaklardaki tanıdıklarının yanına göç etmişlerdi. Batıdan hafifçe, belli belirsiz esen bir rüzgâr kokuyu bütün şehre, Vilayet'teki makamında oturan Paşa'nın (ve sürekli mektup yazan Pakize Sultan'ın) burnuna kadar getiriyor, bu da herkesin sinirini bozuyordu. Bir ara kokunun bir gizli toplu mezardan geldiği söylentisi çıktı ama bunun aslı yoktu.

Uzaktan Karantina Neferleri ve belediye memurları belirince arabalar durdu. Muhafızlar arabanın çevresini sararken Vali'nin geldiğini anlayan Damat Doktor landoya girdi ve sevimli yüzlü, tonton görünümlü İngiliz konsolosunu içeride görünce bir an şaşırdı.

Vali onların tanıştığını biliyordu ama yine de ikisini birbirine takdim etti. Damat Doktor'un anlattıklarını dinlediler: En sonunda girilen ahşap evin iki katı arasındaki iri mertekler içinde en azından yirmi gün önce ölmüş iki kişi kucak kucağa bulunmuştu. Karı koca mı, sevgili mi yoksa başka bir şey mi olduğunu anlamak zordu. Pek

çok kişi kokunun, tıpkı temas gibi, hastalığı bulaştırılabileceğine inandığı için bu iş çok cesur genç Karantina Neferi Hayri tarafından yapılmıştı. Cesetleri teşhis etsin diye getirilen mahallelilerin ikisi baygınlık geçirmişti. Her yeri lime lime dökülen, eriyen, birbirlerine geçmiş iki cesedin kim olduğunu kimse söyleyememişti.

Boş bir evde kimliği belirsiz iki gencin cesedinin bulunduğu (koyun koyuna oldukları söyleniyordu) haberi şehre yayılınca, kayıp kardeşlerini, oğullarını arayan bir kalabalık Turunçlar'a akın etti. Damat Doktor, Vali Paşa'yı evin limon ağaçlarıyla gölgelenmiş arka bahçesine çıkardı. Yapraklar arasındaki kabukları buruş buruş limonlar, ağır kokudan dolayı ölü meyve gibi gözüküyorlardı.

"Paşam, burayı kordona alarak, asker, nefer dikerek koruyamayız. Burası bir an önce yakılmalı!" dedi Damat Doktor sanki ani bir duygu patlaması yaşarken. "Dezenfektasyonla buraya fenol yetişmez. Böyle yerlerde ben de vebanın fareler, pireler olmadan yayılabileceğine inanıyorum."

"Bonkowski Paşa'nın kimi sokaklarda yakma kararı vereceği için öldürüldüğünü siz söylediniz."

"O katilin maksadı hakkındaki bir tahminimdi yalnızca" dedi Doktor Nuri. "Burada ise pisliği bir an önce ortadan kaldırmak için bu tek çaremiz."

Bazı tarihçiler bu yakma kararını "yanlış", hatta faydasız bulmuşlardır. Aynı salgın sırasında Hindistan'da, Bombay'da, özellikle kırsal bölgelerde vebanın girip yerleştiğı derme çatma evler, döküntü binalar, yoksul kulübeler, mezbeleler hiç tereddüt edilmeden yakılmıştır. Karantinacılar Keşmir'de, Singapur'da ve Çin'in Kansu bölgesinde salgının büyük kentlere yaklaşmasını önlemek için binaları, bazan bütün sokakları, hatta köyleri yakıyorlardı. Öyle ki bu ovalarda, yarı çorak, yoksul sonsuzluklarda, yangının sarı kırmızı alevleri ve kara dumanlar vebanın yaklaştığını gösteriyordu çoğu zaman.

Vali Paşa, Karantina Müdürü Nikos'a bütün çevresi boşaltıldıktan sonra ahşap yapının dikkatle yakılmasını emretti. İkisi birlikte aslında bu işi en iyi yangın kuyusundaki gözü pek itfaiyecilerle, Karantina Neferleri'nin halledeceğini kararlaştırdılar ve yukarı tepeden Turunçlar Mahallesi'ne getirilmesini istediler. Bunları rahat konuşabilmek için zırhlı landoya sokuldular. İleride kalabalık içerisinde Vali'yi görüp ona yaklaşmak isteyenler de vardı.

Vali landoya girip konsolosun karşısına oturdu. Koku arabanın içine de sinmişti. İki cesedin bu kadar koku yaymasına da imkân yoktu. Araba hareket edecekti ki kapı açıldı. Damat Doktor Nuri'yi de aralarına aldılar.

Zırhlı lando ağır ağır sallanarak Vilayet'e doğru ilerlerken Konsolos Corc, Vali ve Doktor Nuri uzun bir süre hiçbir şey konuşmadılar. Vali sanki daha fazlasını görmek istemediğini ifade etmek için kollarını göğsünde kavuşturmuş, ellerine bakıyordu. Konsolos pencereden sokakları, dışarıyı seyrediyordu ama yüzünde hep aynı "Felakete çok hayret ettim!" ifadesi donmuş kalmıştı.

Rifai tekkesi ile Yeni Cami arasında ilerleyen landonun sağ penceresinden sokaklar arasından deniz gözükmüncce Vali –zırhlı gemilerden birini görebilirmiş gibi– bir an gözlerini kısıp açıklara doğru baktı. "Mösyö Corc, sizin kanaatiniz bizim için fevkalade mühimdir!" dedi "Bu zırhlı Avrupa gemilerinin çekilip ablukayı kaldırması için bizim adada ne yapmamız gerekiyor?"

"Paşa hazretleri!" dedi konsolos, eski bir dost, mütevazı bir diplomat gibi konuşarak, "Makamınızda arz ettiğim gibi vebalıların Avrupa'ya geçişi durmalıdır."

"İstanbul'un istediği bütün tedbirleri aldık, İstanbul'un istemediklerini bile aldık. Onlara gerekli her şeyi samimiyetle, gayretle yaptığımızı ama ölü sayısının azalmadığını haber veriniz" dedi Vali.

"Takdir edip telgrafhaneyi açarsanız, yardım ve destek gelecektir. Ayrıca bir hususu müsaadenizle arz edeceğim. Çite Mahallesi'ndeki mor elbiseli o delikanlı Paşam... Niye size, hepimize hasmane davranıyor? Aşikârdır ki elinden gelse karantinaya uymayacak, hatta hepimizin kuyusunu kazacak."

"O Şeyh Hamdullah'ın genç ve ateşli müridi Halil'dir!" dedi Paşa. "En şımarık olan onlardır. Herkes başka şarlatan şeyhlerden, onların önemsiz kâğıt parçalarından bahsediyor. Ama niye kimse bu işin arkasında asıl Şeyh Hamdullah'ın olduğunu söylemiyor? Niye onun adını herkesin önünde hiç anmıyorsunuz? Komutanlarını (bu kelimenin bu anlamda Minger tarihinde ilk kullanılışıdır) içeri attım diye Karantina Neferleri huzursuz! Şeyh ve adamlarını bir tek onlar sindirir. Ben bu yüzden şimdi Kolağası'nı serbest bırakıp neferlerinin başına yollayacağım."

"Şeyh'in veba olduğunu iştmişsinizdir!" dedi Konsolos Corc, Kolağası'nın serbest bırakılmasına itiraz etmeden.

“Nasıl?” dedi Vali Sami Paşa. “Şeyh Hamdullah veba mı?”

Makamına döner dönmez Vali, Kolağası’nı serbest bıraktırdı ve yanına çağırıp halkın desteğine bakıp şıarmamasını, neferlerinin başından ayrılmamasını ve ortalıkta görünmemesini öğütledi ona.

45. BÖLÜM

Şeyh Hamdullah’ın veba olduğunu işitince Vali şaşırıldı hatta sarsıldı. Valiliğinin ilk yıllarında dostluk ettiği Şeyh’i çevresindeki yoksul ve inançlı kalabalıktan bambaşka bir yere koyuyordu. Onun bilgeliğine, ulaşılmazlığına belki de gizliden gizliye inanıyordu. Herkesin ağzını aradıktan sonra söylentilerden Şeyh’in bir hastalığa yakalandığını ama “Biz kendimizi kadere ve takdir-i ilahiye teslim etmişiz!” diyerek tedaviyi reddettiğini öğrenince Şeyh’e bir mektup yazdı. Hastalığını işittiğini, Padişah hazretlerinin övgüsünü en çok kazanmış veba doktorunun şehirde olduğunu ve kendisini derhal muayene edip tedaviye başlayabileceğini ifade etti. Şeyh’le beş yıl önce dostluk ederlerken görüştükleri, eski Osmanlı ailelerinden Urgancızâdeler’in büyük oğlu gemici Tevfik’i çağırıp aracı etti.

Ertesi sabah tekkeden gelen yaşlı, yuvarlacık ak sakallı ve keçe külahlı bir derviş (adı Nimetullah Efendi’ydi ama o kendisine “naip” denmesini istiyordu) Vilayet kâtiplerine Şeyh’in cevap mektubunu getirdi. Erkenden masasına oturmuş olan Vali, Şeyh’in son derece okunaklı yazısıyla teklifini kabul ettiğini ve Damat Doktor’un ziyaretinden şeref duyacağını okuyunca vebaya karşı nihai zaferi kazanmış gibi sevindi.

Ama Şeyh’in bir şartı vardı. Halifiye tekkesinin kutsal yün (“saf” kelimesini kullanmıştı) ve keçe hazinesine saygısızlık eden Karantina Neferleri’nin hiçbirinin bir daha asla tekkeye adım atmasını istemiyordu Şeyh.

Vali bu şartı kabul etti. Konuyu hemen gelen Karantina Müdürü Nikos ve Damat Doktor ile tartıştılar.

“Şeyh öleceğini hissedince doktorlardan kaçmanın saçmalığını anladı” dedi Vali.

“Mikrobu her alan ölmüyor!” dedi Doktor Nuri.

“Ölmüyorsa bize niye cevap yazdı?”

“Paşam, ben taşra şehirlerinde sırf nam olsun diye valilere, mutasarrıflara zorluk çıkaran, kerameti kendinden menkul her türlü şeyhi görmüşümdür. Bunlar fakir, cahil müritlerine ne kadar marifetli ve önemli olduklarını kanıtlamak için yüksek mevkilerle bu tür kavgaları kendileri başlatır, her şeyi büyütür, sonra törenle barışmayı da severler. Çok fazla şeyh, çok fazla tekke ve tarikat vardır. Adını duyurmak, dikkat çekmek önemlidir.”

Yalnızca Arkaz'da yirmi sekiz tekke vardı. Yarıısı Hristiyan yirmi beş bin nüfuslu bir şehir için çok fazlaydı bu. Adanın Osmanlılar tarafından fethinden sonraki ilk yıllarda Hristiyanların Müslümanlaştırılmasında etkili oldukları için İstanbul, adadaki neredeyse bütün tarikatları desteklemişti.

Minger'de de kimisi saygıdeğer âlim, kimisi düpedüz sahtekâr, kimisi inançlı, kitapsever, kimisi aşırı ciddi, renk renk kıyafet giyen her türlü şeyh vardı şimdi. Minger kökenli başarılı bir asker İstanbul'da yükselir, paşa hatta vezir olursa, Osmanlı ülkesindeki pek çok gelir kaynağını adadaki tekkeleri beslesin diye vakfederdi. (Örneğin Yeni Cami'yi yaptıran Mingerli Mahmut Paşa böyleydi.) Ya da adaya gönül bağı olan adalı bir kişi sivrilir, zenginleşirse, İstanbul'un yakınlık duyduğu, devam ettiği tekkenin bir şeyhini hediyeler ve altınlarla İstanbul'dan Minger'e yollar, yeni bir tekke binası için ya da eski bir konağın dergâha çevrilmesi için bir zeytin değirmeninin ya da iki Rum balıkçı köyünün gelirini bağışlar ya da şehirde bazı dükkânların kirasını vakfederdi. Osmanlı Avrupa, Balkanlar ve Akdeniz'de toprak kaybetmeye başlayınca, bu tekkelerin ada dışındaki gelir kaynakları kurumuştı. Bazı tekkeler sahipsiz kalıp yoksullaşmış, evsizlerin, yolsuzların, hatta serserilerin ve hırsızların barındığı köşelere dönüşmüş, daha da kötü duruma düşmesinler diye onlarla Vali ve Evkaf Müdürü ilgilenmişlerdi.

İmparatorluğun her köşesindeki tekke ve dergâhlarla siyasi güç merkezleri olarak ilgilenen Abdülhamit, tahta oturmasından kısa bir süre sonra, önce adanın en güçlü, zengin ve tarihi tekkesi olan Mevlevihane'ye Teta marka bir duvar saati yollamış ama kısa bir süre sonra İstanbul'daki şeyhlerine (reformcu Mithat Paşa'ya dost diye) küstüğü için, başka tarikatlara –Kadirilere, Halifilere– destek vererek evhamlarından kurtulmaya çalışmıştı.

Bu destek sayesinde bugün Halifiye Şeyhi'nin salgına karşı karantinayı destekleyecek veya sulandırabilecek bir gücü ve itibarı vardı. Doktor Nuri Şeyh'i görmeye gitmeden önce Vali Paşa'nın odasında toplandılar. Telgrafhane baskınından ve kısa hapsinden kendine güveni artmış olarak çıkan Kolağası çocukluğunda çok girip çıktığı tekkenin yerleşimi hakkında içten bir heyecanla bilgi verdi. Doktor Nuri'ye otuz yıl önce eski şeyhlerden birinin kucağına oturduğunu, hatta onun gür ve beyaz sakalını çektiğini uzun uzun anlattı.

O sırada pencereden şehri seyreden Vali uzak tepelerden Yeni Cami ve Bektaşî tekkesi ve diğer tekkeler yönünden yükselen kara dumanlara dikkat çekti. Hep birlikte pencereye koşup telaşla ne olup bittiğini çıkarmaya çalıştılar. Az sonra bir kâtibin uyarısı üzerine bunun Turunçlar'da dün yakılmasına karar verilen (kokan yapışık iki cesedin saklandığı) ev olduğunu anladılar. Ama dumanlar ahşap da olsa küçük bir ev değil de sanki bütün bir mahalle yanıyormuş gibiydi. Evin iyice kurumuş ahşabı hızla (çıtırdayarak) yandığı için alevler bir anda çok yukarılara yükselmiş, daha sonra herkesin kötü bir işaret olarak okuyacağı kara bir duman büyümeye başlamıştı.

Arada bir tepedeki yangın kuyusundan yükselen mavi dumanlara alışık olan Mingerliler bu sefer batıdan parlayan sarı-turuncu alevleri ve kara dumanların gölgesini görünce işlerin hiç de iyiye gitmediğini anladılar. Tek bir evden güneşi örtüp havayı karartacak kadar çok duman çıkmasına inanamayan Vali, yangının yayıldığına hükmetti ve makam odasından terasa çıktı. Dumanların adayı kuşatan Düvel-i Muazzama'nın gemilerinden de görüldüğünden emindi. Bütün dünyanın, telgraflara cevap veremeyen, salgını durduramayan ve yangınları söndüremeyen zavallı Minger'e tıpkı Osmanlı'ya yaptığı gibi acıdığını, küçümsediğini hissetti Vali.

Bir tarihçi olarak burada Vali Sami Paşa'nın sezgisinin yerinde olduğunu eklemek isteriz: Ablukada yer alan Fransız zırhlısı *Amiral Baudin*'deki bir gazeteci sayesinde bir hafta sonra Paris'te çıkan *Le Petit Parisien* gazetesinde kordon altında ve veba pençesindeki Osmanlı'nın Minger Adası'nın alevler içinde olduğu tam sayfalık hayali ve romantik bir resimle haberleştirilecekti.

Halifiye tekkesinin kapısında Doktor Nuri'yi keçe külahlı "naip" karşıladı ve kenardaki iki katlı ahşap bir yapıya götürdü. Etrafta

çömezler, hocalar, kimse yoktu. Ahşap yapının kapısı açıldı ve iri yarı, dalgın biri belirdi. Bir şey hatırlamaya çalışıyor, hatırlayamadığı için de tuhaf bir şekilde gülümsüyordu. Damat Doktor bunun Şeyh olduğunu anladı. Yüzü solgundu, yorgun bir hali vardı ama boynunda hıyarcık yoktu.

“Şeyh Efendi hazretleri mübarek elinizi öpmek istememe rağmen karantina kuralları gereğince kendimi tutuyorum.”

“Çok doğrudur bu yaptığınız!” dedi Şeyh. “Refikanız Sultan hazretlerinin büyükdedeleri cennet mekân Sultan Mahmut hazretleri gibi ben de karantinaya çok inanırım. Üstelik kimseye, hele sizin gibi bir damad-ı şehriyariye hastalık bulaştırmanın mesuliyeti ile tir tir titrerim. Damat hazretleri, üç gün önce bu odada aynen böyle otururken düştüm bayıldım. Bayginken öte âlemde gördüğüm şeylerden aslında ben çok memnundum ama canlar, dervişler telaş ettiler, şeyhimiz hasta diye kedere gark oldular, böylece dedikodu oldu, derken ‘Şeyh veba’ demeye başladılar. Ama ben hekimlere haber vermedim. On gündür tefekkür inzivasına çekilmiş olmama rağmen, Vali Paşa hazretlerinin beni görmemiz için ısrar etmesinden fevkalade mütehassis oldum. Osmanlı Devleti’nin en namlı, hem de Müslüman karantina doktorunu ayağıma yollayan Allahu Teala’ya, Peygamber hazretlerine ve Padişah’a ve Valimize dualar ettim. Yalnız bir sualim ve bir şartım vardır.”

“Esağfurullah Şeyh Efendi hazretleri.”

“Tam beni görmeye gelmeden önce tekkemizden sadece iki sokak yukarıda komşu bir evin karantina bahanesiyle çıra gibi yakılıp dumanlarının güneşi bile karartmasının manası nedir?”

“Bu bir tesadüftür.”

“Orayı bizi lizolleyen Karantina Neferleri ve kolağası rütbeli komutanları yakmadı mı? Maksat ‘Sen de vebasın, seni de yakarız’ demek ise bunu Vali Paşa’nın kâtipleri de söylüyorlarmış.”

“Hâşa Şeyh hazretleri... Vali Paşa sizi en yüksek yere koyuyorlar gönlünde.”

“Öyleyse beni muayene etmeden tekkemizin yüz yıllık tarihini anlatmak, bu mel’un taunun bize niye asla sirayet etmeyeceğini, bizi yakmanıza hiç lüzum olmadığını izah etmek isterim” dedi Şeyh Hamdullah. “Minger Adası’ndaki Halifiye tekkesini kuran dedem Şeyh Nurullah Efendi buraya İstanbul’dan, Tophane’deki Kadiri tekkesinden yollanmıştır” diye açıkladı her şeyin başlangıcını kararlı

bir sesle. Aslında dedesini Minger'e davet edenler, onun Kadirler Mahallesi'ndeki Kadiri dergâhının şeyhi olmasını ve adadaki dergâhta tekke kurallarına aykırı bir şekilde oralarına buralarına iğneler, şişler batırarak Rifai ayinleri yapanları uzaklaştırmasını istiyorlarmış. Ama zamanın valisinin cesaretlendirdiği Rifailer ayinlerini durdurmayınca, dedesi kendisini davet eden Mingerli şikâyetçilerle birlikte az ötede Germe Mahallesi'nde başka bir tekke ve tarikat kurmuştu.

Uzun uzun anlattı Şeyh Hamdullah: Tıpkı babası gibi burada, bu tekkede, bu sokaklarda büyümüşü. İstanbul'da Rumi Mehmet Paşa medresesinde okumuş, asıl orada dini konulara, şiire ve tarihe merak sarmıştı. Ama önceki şeyh olan babasının ısrarlarına rağmen uzun bir süre adaya geri dönmemişti. İstanbul'da Rumeli göçmeni fakir bir ailenin kızıyla evlenmiş, küçük bir medresede ders vermiş, *Fecir* adlı bir şiir kitabı yayımlatmış ve bir süre Karaköy gümrüğünde çalışmıştı. Bir kere Yıldız'da cuma selamlığında uzaktan Padişah Abdülhamit'i görmüştü. (Onun için uzun uzun dua etti.) On yedi yıl önce babasının vefatı üzerine miras işlerini halletmek için Minger'e gelişinin ilk gecesinde artık adada kalacağını hissetmiş ve İstanbul'daki kitaplarını ve eşyalarını da buraya getirtip kendini ibadete, inzivaya ve başına geçtiği tekkenin işlerine vermişti.

Heyecanla konuşan Şeyh yorulmuştu. "Şimdi size en gizli hazinelerimizi göstereceğiz!" dedi.

Doktor Nuri ancak bir müridine yaslanarak yürüyebilen Şeyh'in peşinden yangın dumanının gölgesiyle kararan bahçeye çıktı. Ana binaya yürürlerken Doktor ziyaretinin en yeni misafirden en yaşlı dervişe, bütün tekke tarafından tıpkı az yukardaki yangın gibi şüpheye izlendiğini gördü. Şeyh, itibarlı konuğuna sohbet odasının solunda, maviye boyanmasını istediği uyku odasında hapsedilmiş tekkanatlı kutsal Minger böceğini gösterdi. Böcek tıpkı adadan hiç ayrılamayan Mingerliler gibi, odanın kapısını da açsan kaçıp gitmiyordu. Sonra çile odasını gördüler. Şeyh burada bir dervişin kırk gününü doldururken son gece rüyasında denizin dibinde batık bir gemi gördüğünü, kırk gün dolunca bu geminin Arap Feneri açığında belirip dervişini alıp Çin'e götürdüğünü ve dervişin Çin'de Halifiye tarikatının en son tekkesini açtığını anlattı.

Dedesinin tıpkı "Peygamberimiz efendimiz hazretlerinin asası gibi," hurma ağacından asasını ve babasının sapı sedef kakmalı ve "çelik kadar sağlam" asasını gururla gösterdi.

Kimi kel kafalı, kimi pembe dudaklı, kimi soluk yüzlü, bazısı sert, bazısı yumuşak bakışlı genç dervişlerin kapılarında nefer gibi dikildiği hücrelerin önünden geçerlerken Doktor Nuri vebanın buralarda hızla yayılacağını hemen hissetti.

Dört adam boyu yükselen bir ceviz ağacının altından geçip ahşap ve cila kokulu yeni binaya girdiler. Şeyh köşedeki ahşap bir sandığı açıp kendinden önceki şeyhlerin “taç” denen yeşil, mor ve kurşuni renkli başlıklarını, “tennure” denen sarı ve mavi çizgili eteklerini, adanın kuzeyindeki Adak Dağı’ndan koparıp getirdiği ve dervişlerle müritlerin boyunlarına nişan olarak taktıkları “teslimiyet” taşlarını ve her şeyhin kendine göre taktığı on iki boğumlu kemeri gösterdi. Bunlar tarikatının kutsal emanetleriydiler ve kara lizol ve karantina zehri onlara dokunursa ölürlerdi. Onlarla birlikte müritlerden dervişlere herkes ölürdü.

Şeyh her eşyayı gösterirken abartılı, çift anlamlı sözler söylüyor, gerçekten üzülmeyi ya da öfkelenmeyi belliye öyle abartılı bir şekilde üzülmüş ve öfkelenmiş gibi yapıyordu ki, Doktor Nuri hastalığını bile anlatamayan cahil köylü hastalarla konuşurken kapıldığı o çaresizlik ve suçluluk duygusuna kapılıyordu.

Şeyh limon çiçeği kokan ve kitap dolu bir odada ciltler, el yazmaları, sararmış eski sayfalar, risaleler çıkarıp asıl konuya girdi ve veba konusunda herkesin sorduğu soruları cevaplayan ve en doğru İslami tutumun ne olduğunu tartışıp açıklayan bir mesneviye başladığını söyledi.

“Veba ve salgın hastalıklar konusunda İslam âleminde iki fikir hâlâ birbiriyle maatteessüf şiddetle çatışmaktadır” dedi Şeyh. “Birincisi, ‘Veba Allah’tan gelmektedir ve ondan kaçış hem beyhudedir hem de kaderden kaçmaya kalkmak gibi zor ve tehlikelidir’ görüşüdür. Zaten Hazreti Muhammed, ‘vebanın bulaşıcı olduğunu söyleyenler kuşlardan, baykuşlardan, yılanlardan işaret okuyup medet umanlar gibidir’ buyurmuşlardır tıpkı Hurufiler gibi. Veba çıkınca en iyisi tevekkülle kendi içine çekilmek, kimseciklere görünmeden, ruhunu zehirlemeden beklemektir. Avrupalılar böylelerine maatteessüf hiç anlamadan ‘kaderci’ derler. İkinci fikir ise vebanın bulaşıcı olduğu kanaatidir. Kişi ister Müslüman, ister Hıristiyan olsun, ölmek istemiyorsa, o hastalıklı yerden, o havadan ve o insanlardan kaçmalıdır. Peygamberimiz efendimizin ‘Cüzzamlıdan, aslandan kaçır gibi kaçın!’ yolundaki hadisi şerifi de bu görüşü

destekler. Ama veba içimizdeyse zaten kapıyı kilitlemek de, kaçmak da para etmez. O zaman Allah'a sığınmaktan başka çare yoktur.”

Kapıdan, kenardan altı yedi kişi onları dinliyordu. Damat Doktor burada söylenen her şeyin Eski ve Yeni Çarşı'da dükkânlarını açan esnaf arasında, evlerde, konaklarda, konsoloslar, kâtipler ve gazeteciler arasında ve Rum mahallelerinde ve İstanbul'a yollanan jurnallerde doğru yanlış tekrarlanacağını anlıyordu.

“Bakınız efendim bu odaya!” dedi Şeyh, bir kapıyı araladı.

Damat Doktor çile çile, renk renk eğrilmiş yün, çeşit çeşit kumaş arasında bir köşede dokuma tezgâhının başında üç genç mürit gördü.

“Tekkemizin kurucusu, dedem Şeyh Nurullah'ın istediği gibi hepimiz yalnızca kendi eğirdiğimiz yün iplikten, dokuduğumuz kumaştan, ketenden, ecdadımızın bildiği şekilde kesip biçerek, kök boyalar ve Minger otlarıyla ve Çin'den gelen tozlarla boyayarak yaptığımız donlar, gömlekler, mintanlar, hırkalar, takkeler giyeriz.”

Damat Doktor şeyhinin sözlerini dinleyen genç bir müridin açtığı dolaplarda, yüklüklerde gömlekler, mintanlar, yastıklar, ham yün yığınları ve renk renk kumaşlar gördü. Şeyh nefes nefese devam etti:

“Ecdadımızdan bu yana bizim en kutsal emanetimiz olan yün hazinesini lizollü suyla bir anda bir çamur yığını haline getirmek hangi vicdana sığar efendim?”

Doktor Nuri bu sözlerin şeyhlerini dinleyen kalabalık için söylendiğini anladığı ve aslında Şeyh'in herkesi yarı tatlı yarı sert azarladığını bildiği için cevap vermiyordu.

“Bu lizol rezilliğini Doksanuç Harbi'nde Moskof bile yapmadı!” dedi Şeyh bir an içten bir öfkeye kapılarak ve hemen arkasından “Aman!” diyerek iki büküm oldu. Yere düşüyordu ki iki koluna girip tuttular.

“Bir şey yok!” diye aynı azarlayıcı sesle koluna girenlere çıkıştı Şeyh ama iki kolunda iki dervişle yürümeye çok alışkın olduğu Doktor Nuri'nin gözünden kaçmadı.

İlk yapıya geri döndüklerinde Damat Doktor muayene için hazırlık yaparken Şeyh ısrara gerek kalmadan hemen çıkardı cüppesini, gömleğini ve iç çamaşırlarını ve beklemeye başladı.

“Yere düştükten önce ya da sonra istifra ettiniz mi?”

“Hayır efendim.”

“Ateş hissettiniz mi?”

“Hayır efendim.”

Doktor Nuri, hiyarcık için çantasına koyduğu eczacı Edhem Pertev’in kremini kutusundan çıkardı, şırıngaların madeni kutusunu yokladı. Mor afyon hapları yerinde mi diye yeşil küçük şişeye baktı. İstanbul’da İstikamet Eczanesi’nden aldığı tentürün ve piyasaya on yıl önce çıkmış olan Bayer’in Aspirin’inin (Fransa’dan almıştı ve çok gerekliyse kullanıyordu) kapağını gereksiz yere açıp kapadı ve mor bir şişenin içinde iksir gibi sakladığı yoğun lizollü suyu etüvlenmiş pamuk parçalarıyla özenle ve ağır ağır parmaklarına sürdükten sonra Şeyh’e yaklaştı.

Çıplak uzanırken onun huzursuz olduğunu görüyordu. Şeyh’in çıplak kollarının, dar göğsünün ve ince boynunun şaşırtıcı bir beyazlığı hatta çocuksuluğu vardı.

Doktor Nuri, Şeyh’i derdini dillendiremeyen bir ihtiyar gibi tepeden tırnağa muayene etti. Canlı, pembe dilinde vebalılara özgü beyazlık yoktu. Hareketli dili kaşıkla bastırarak dikkatle Şeyh’in bademciklerine baktı (Veba bademciklere bir şekilde “vurduğu” için ilk başlarda hastalığı teşhis edemeyen doktorlar difteriyle karıştırırlardı). Gözlerinin içinde kızarıklık yoktu. Nabzını iki kere saydı; normaldi. Ateşi yoktu; terlemeler, sersemlikler de yoktu. Damat Doktor stetoskopuyla Şeyh’in yorgun gövdesini dikkatle dinledi. Kalbi düzensiz atıyordu; ciğerleri doluydu. Stetoskopun madeni, soğuk yüzeyi beyaz tenine değdikçe Şeyh’in ürperdiğini görüyordu.

“Daha derin nefes alınız!”

Şeyh’in kıllı kulağının içine baktıktan sonra parmaklarıyla boynundaki bezelerin üzerine uzun uzun ve hafifçe bastırarak ağrıyan bir yer, bir sertleşme var mı anlamaya çalıştı. Her iki koltukaltını da aynı şekilde parmaklarıyla dikkatle yoklayarak muayene etti ve oralarda da bir büyüme, sertleşme olmadığını anladı.

Damat Doktor çıplak Şeyh’in her iki kasığını da dokuna dokuna yokladıktan sonra çantasına dönüp ellerini dezenfekte ederken “Bir şeyiniz yok” dedi. “Hasta değilsiniz.”

“Allahümme inni es’eluke’l-af ve’l afiyete ve’l-ahire!” dedi Şeyh. “Allah rızası için sıhhatimin yerinde olduğunu, esasen bütün tekkenin temiz olduğunu Vali Paşamıza ve bütün konsoloslara bildiriniz. Hasta olduğum söylentilerini Vali Paşa ile beni karşı karşıya getirmek isteyenler çıkarıyor. Tekkenin karantinaya alınmasını, hepimizin

buradan çıkartılıp Kale'deki tecrit avlularına tıklmamızı ve bizim kötülüğümüzü isteyenlerdir onlar.”

“Vali Paşa, sizin ve tekkenizin kötülüğünü asla istemez.”

“Bunun doğru olduğundan eminiz!”

“Ama sizin kötülüğünüzü isteyenlere fırsat verenler de var. Küçük tekkelerin şeyhleri, uydurma kâğıtlar yazanlar, veba cinine okunmuş kâğıt tutanlar... Bunlar karantinaya güveni, yasaklara itaati azaltıyor.”

“Şeyhlerin yalnızca bazıları sözümü dinler” dedi Şeyh Hamdullah. “Bazısını yalnızca tanırım, çoğu kötülüğümü ister.”

“Şeyh Efendi hazretleri, aslında buraya Vali Paşamızın elçisi olarak da geldim. Kendileri Rum cemaati başkanı Başpapaz Konstantin Efendi ile birlikte Vilayet’in balkonundan bütün adalılara ‘Karantinaya itaat ediniz’ mesajı vermenizi istiyor. Paşa, Ramiz’i serbest bırakmıştır.”

“Başpapaz Konstantin Efendi benim gibi şairdir” dedi Şeyh. “*Fecir*’in Minger’de basımı yapılınca ona bir tane takdim etmeye söz vermiş idim. Vali Paşa’nın istediği toplantıya canıgönülünden katılırım! Ama bir şartım vardır.”

“Şartınızı Vali’ye hemen söyleyeceğim ve ısrar edeceğim” dedi Doktor Nuri ve çantasını aldı eline.

“Bu cuma Yeni Cami’de vaazı ben vereceğim! Bu zaten Vakıflar ve İstanbul tarafından da şimdiden onaylanmıştır. Ama Karantina Heyeti’nin cami çok kalabalık olur diye bunu yasaklaması Müslümanların kalbini kırar, onları karantinacılara küstürür.”

“Şeyh Efendi hazretlerinin ve onu sevenlerin karantinaya küsmesi en büyük korkumuzdur.”

“Doktor Nuri Paşa hazretleri, karantina gayretinizin muvafakiyetini en çok ne için istiyorum biliyor musunuz?” dedi Şeyh Hamdullah kaşlarını çatarak. İç çamaşırlarını, gömleğini, mintanını giymiş, kafasına tarikatın takkesini geçirmişti. “Çünkü Hristiyanlar Avrupa’da dört yüzyıldır tatbik edilen karantina sayesinde hastalıklardan sakınıırken, Müslümanlar karantinaya inanmaz ve modern usulleri öğrenmezlerse daha da çok kırılacak, bu dünyada yalnız ve azınlık kalacaklardır.”

46. BÖLÜM

Vali, Müslüman ve Hıristiyan cemaatlerinin önde gelenlerinin Vilayet balkonundan birlikte halka seslenecekleri toplantıya Şeyh Hamdullah'ın katılma kararına çok sevindi ve toplantının saati, ayrıntıları konusunda hemen pazarlığa başladı.

Şeyh adına ayrıntıları keçe külahlı derviş görüşüyordu. Vali Paşa pazarlıklar kızıştıkça keçe külahlı Nimetullah Efendi'nin konsoloslardan bile "daha hünerbaz bir diplomat" olduğunu, üstelik konsolosların çıkar ve paradan başka bir dürtüsü yokken onun "idealist" olduğu için daha "çetin ceviz" olduğunu söyledi bir kere. Vali aynı zamanda konsoloslarla Postane'nin ne zaman açılacağını tartışıyor, Düvel-i Muazzama'nın salgını durdurma bahanesiyle adaya asker çıkarmaya gerçekten niyeti olup olmadığını anlamaya çalışıyordu.

Telgraf hattı kesik olduğu için konsolosların fazla bir şey söyleyecek sözü de gücü de kalmamıştı. Vali telgraf hizmetinin kapatılmasının hem karantinayı uygulamak hem de şehri disiplin altına almak için eşsiz bir fırsat olduğunu her geçen gün görüyordu. Baskından sonra Karantina Neferleri'ne itaatsizlik de azalmıştı. Her kararı tartışmaya açan şımarıklar seslerini kesmişler, şimdi ne olacak diye bekliyorlardı.

Vali iki gün sonra, 28 Haziran Cuma günü yapılacak tören ve toplantıları herkese münasip gelen bir programa bağladı: Cuma namazından ve Şeyh'in vaazından sonra, Şeyh ve cemaat Vilayet Meydanı'na geçecek, orada bütün diğer cemaat önderleri ve Vali ile balkondan halka karantinaya uyma ve adada birlik beraberlik mesajları verilecekti. Bu iki toplantıdan sonra Postane'de yapılacak bir merasimden sonra telgraf kabul etmeye başlayacaktı.

Sami Paşa beş yıllık valiliği boyunca kimi durumlarda içinden gelse de bir kere bile balkona çıkıp halka hitap etmemişti. Abdülhamit, bir valinin kendisiyle halkın arasına girecek kadar kendini önemsemesinden hoşlanmazdı. Üstelik Osmanlı ülkesinde böyle bir alışkanlık da yaygın değildi. Vali, Tahrirat Kâtibi'ne yapılacak toplantının tıpkı karantina kararları boyutunda ve aynı puntolarla basılacak ilanlarla duyurulmasını istedi. Cuma günü balkonda kendisi konuşurken, meydanda dinleyen halkın, konsolosların, gazeteci ve fotoğrafçıların nerede, birbirinden ne kadar uzak durması

gerektiğini ayrıntılarıyla hararetle tartışırken odasından heyecanla terasa çıktı.

Makamına geri döndüğünde makam masasının üzerinde yeni gelmiş bir telgraf gördü. Şifre Kâtibi gelen bütün telgraflara yaptığı gibi metni çözmüş ve çok önemli olduğunu görünce hemen Vali'nin masasına koymuştu.

Vali telgrafın Mabeyn'den geldiğini gördü ister istemez. Bir an kalbi hızlandı. Kötü bir haber olabilirdi. Okumasa daha iyiydi! Ama kendini tutamadı ve telgrafın çözülmüş metnini okudu.

Önce Minger valiliğinden azledildiğini öğrendi. Bir an nefesini tuttu. Halep'e vali olarak tayin edilmişti. Birden bir acı kavurdu yüreğini. İstanbul'a hiç uğramadan doğrudan Halep'e gitmesi için kendisine yalnızca on gün vermişlerdi. Kalbi hızlanırken telgrafi bir daha okudu. Halep'te karışıklıklar olduğu ima ediliyordu.

Vali ancak telgrafi üçüncü okuyuşunda tayinin bir cezalandırma olduğunu kavradı. Yeni maaşı mevcut maaşının üçte ikisiydi. Oysa Halep daha kalabalık, büyük bir vilayetti, Urfa ve Maraş da oraya bağlıydılar.

Marika ne olacaktı? Bunu kaç kere düşünmüştü: Müslüman olup kendisiyle evlenmeye razı olsa bile, bu diplomatik bir skandal olur, bütün elçiler ve konsoloslar Tanzimat reformlarına rağmen Osmanlı paşalarının hâlâ vilayetlerinin güzel Hıristiyan kadınlarını zorla Müslümanlaştırıp onları ikinci, üçüncü karı olarak haremelerine tıktığını ileri sürerlerdi. Zaten Marika gelemezdi o uzak ve akrepli yere!

Sami Paşa (artık ona Vali demeyeceğiz) telgrafi yeniden yeniden okudukça gerçeği kabul edemediğini görüyordu. İstanbul'un bir yanlışlık yaptığı kesindi! Zaten o sürede Halep'e gitmesine imkân yoktu. Bunun hatalı bir tayin (ve azil) olduğunun bir kanıtıydı bu. Kendisini on günde Halep'e yollayanlar, beş gün karantinada beklemeden adadan kimsenin ayırlamadığını bilmiyorlar mıydı? Marika ne olacaktı?

Kararın olumlu yanını görmeye çalıştı: Azledilmişti ama başka bir göreve de tayin edilmişti. Çok öfkelenmişti ve evhama kapıldığı zamanlarda Abdülhamit azlettiği valisini bir süre muallakta ve maaşsız bırakıp burnunu sürter, tayinini sonra bildirirdi. Bu olmamıştı. Müstebit Abdülhamit bile bunu kendisine yapmamış, yapamamıştı. Sami Paşa, yıllardır beklediği azil telgrafını alın-

ca sekte-i kalp geçiren zavallı Mustafa Hayri Paşa'nın hikâyesine Babıali'de herkesin acımasızlıkla güldüğünü de hatırladı. Kendi durumu daha iyiydi.

Az sonra Sami Paşa tayinini kabul edip uygulanmasını geciktirmesinin en iyisi olacağına kanaat getirdi. Burada kalıp vebayla kahramanca savaşa devam ettiğini bir gün anlayacaklar ve onu birinci rütbe Mecidi Nişanı'yla taltif edeceklerdi. İstanbul gemisinden çıkan ve her türlü tayin haberini yayımlayan *Malûmat* hatta *Moniteur des consulats* gibi gazeteleri iyi takip ettiği için, atanma emirlerinin bazan iptal edilebildiğini, böyle bir mucizenin mümkün olduğunu biliyordu. Abdülhamit'le ve Mabeyn'le özel ilişkileri ve en yüksek yerde koruyucuları olanlar ayarlayabilirdi böyle şeyleri. Bazan bir vali yeni görevine gider, bir de bakar ki eski vali görevine iade edilmiş ve yerinde kalmış. Talihi yardım ederse bunu belki kendisi de başatabilirdi.

Bir süre Damat Doktor Nuri'nin kendisi hakkında Abdülhamit'e, en azından Mabeyn'e bir telgraf çekebileceğini düşündü. Ama Pakize Sultan'ın mektuplarından Sami Paşa'nın gururunu yenip bu talebini Doktor Nuri'ye açamadığını anlıyoruz.

Sami Paşa en azından bir süre hiçbir şey olmamış gibi yaparsa, her şeyin olduğu gibi devam edeceğini o sırada anladı. Azledildiğini adada bilen tek kişi şifre kâtibiydi. O da Paşa'nın soğukkanlı, rahat haline bakıp kararın belki de iptal edildiğini düşünebilirdi. Belki de cuma gününe kadar iki gün hiçbir şey olmamış gibi yapması en uygunuydu. Hemen sonra Sami Paşa düşündüğünün tam tersini yaptı ve şifre kâtibini makamına çağırıp çözülmüş telgrafın devlet sırrı olduğunu, bu sırta ihanet ederse İstanbul'un ve kendisinin ona en büyük cezayı vereceğini adama söyledi.

Sami Paşa ne Doktor Nuri'yi ne de Kolağası'nı gördü o gün. Kapiya gelen Doktor Nikos'u geri çevirdi ve odasına çekildi. Kimseyi görmezse sanki azledildiğini de kimse bilmeyecekti. Karısı Esma'nın babası Bahattin Paşa evlilik hediyesi olarak parlak damadına bir yanı alaturka, diğer yanı alafranga vakti gösteren bir cep saati hediye etmişti. Sami Paşa kendini yalnız hissettiği ve kederlendiği zamanlarda Belçika yapımı bu saati eline alır, dünyayı o zaman daha tahammül edilebilir bir yer olarak adeta avcunun içinde hissederdi. Ama odasında bunu yapabilecek gücü bile bulamadı kendinde.

Bir tek Marika'nın yanında huzur bulabileceğini telgrafı okur okumaz anlamıştı. Zekeriya'nın sessizce sürdüğü faytondan seyrettiği karanlık ve kederli sokaklar gözlerini yaşartacaktı ki, üzüntüye kapılmanın yenilgiyi kabul etmek demek olacağını düşünerek toparlandı. Arabadan inip Marika'nın arka kapısına kadar vakur adımlarla yürüdü.

İçeride her zamanki sükûnetiyle, dirayetle ve Fransızca tınlamasını sevdiği “autorité”siyle davrandı. Ne kadar güzeldi Marika; güzel olmaktan öte iyi ve dürüsttü de. Paşa azledildiğini sanki hemen unutmuştu.

İki gencin koyun koyuna bulunan cesetleri ve ev yakılınca tüten kara duman hâlâ günün konusuydu. “O kadar kara dumanın çıkması, orada başka mevtalar olduğunu da gösteriyormuş” dedi Marika.

“Hemen uyduruyorlar böyle şeyleri.”

“Ölülerin vücutlarındaki yağ kara bir duman çıkarıyormuş.”

“Bu korkunç şeyler senin ağzına yakışmıyor, benim de içimi kapıyor” dedi Paşa. Marika'nın keyfinin kaçtığını görünce işi tatlıya bağlamak için bir yıl önce *Servet-i Fünun* dergisinde bir çeviri makalede okuduğu ve adeta bir mucize eseri tam o sıra hatırladığı bir tuhaflıktan söz etti. “Bazı Asya dinlerinde yanan cesedin çıkardığı dumanın koyuluğunu ve rengini tahlil ederek ölünün ne kadar günahkâr ne kadar masum bir insan, ne kadar aziz ne kadar şeytan olduğunu tahmin ediyorlarmış.”

“Siz her şeyi biliyorsunuz Paşam.”

“Ama senin bildiklerin her zaman daha önemlidir. Anlat!”

“Ramiz şehirdeymiş Paşam. Sizin de kulağınıza gelmiştir: Zeynep’ini elinden alanlardan intikam alacağına yemin etmiş. Meğer hâlâ çok âşıkmiş Zeynep’e. Yemini ağabeyi Şeyh’in yanında değil, Rifai Şeyhi Rıfki Melul’ün tekkesinde etmiş.”

“Rifai tekkesi veba sırasında –ne tuhaf– yeniden canlandı... Ama böyle bir toplantıdan kimsenin haberi yoktur.”

“Zaimler tekkesinin şaşı şeyhi Şevket’in vebadan korunmak için verdiği gül pembesi rengindeki okunmuş kâğıtları yanında olmayanlar Çite Mahallesi’ne giremiyorlarmış. Girit muhaciri gençler durdurup kâğıt soruyor, almıyorlarmış içeri.”

“Hepsi çok makul!” dedi Sami Paşa. “Ama böyle bir şey ancak biz orada bulunmasaydık vuku bulabilirdi. Buna benzer küçük bir

iki haydutluk vakası var ama böyle dallanıp budaklandığı doğru değil. Benim casuslarım, inzibatlarım izin vermez o itlere.”

“Paşam, lütfen bu söylentileri söylüyorum diye bana kızmayınız. Onları ben uydurmadım, çoğuna da inanmıyorum.”

“Ama arada inandıkların çıkıyor!”

“O zaman size söylüyorum... Sizin de inandıklarınız çıkıyor ama söylemiyorsunuz. Çünkü inandığınız için utanıyorsunuz ve yine de inanıyorsunuz. Ben size bu söylentileri tek tek jurnal ederken, bakışlarınızdan anlıyorum hangisine inandığınızı. Taşlık’tan daha yukarı koylardan Girit’e insan tacirliği yine başlamış.”

“Evet buna inanabilirim. Ama zırlılardan nasıl kaçabiliyorlarmış?”

“Cuma günkü Vilayet’teki toplantıya Şeyh Hamdullah katılmayacak diyenler var Paşam...”

“Niyeymiş o!”

“Paşam, Şeyh vebaya yakalanmış dedikodularını ve Vilayet’ten Damat Doktor Paşa’nın ona gittiğini herkes biliyor.”

“Bilsinler...”

“Bir de şu dedikodu var: Şeyh Hamdullah, ayağına gelen Damat Doktor’a büyülenerek ‘Veba bana işlemez!’ demiş. Bunu çocuklar seviyor asıl ama herkes gizli gizli inanıyor. Çocuklar Telgrafhane Baskını ve Kolağası’nı da seviyorlar.”

“Bu kadar dedikodu niye çıkıyor biliyor musun, Marika? Çünkü Rumlar Müslümanları, Müslümanlar da Rumları tanımıyor. Kilisede, camide bile birbirlerinin ne yaptıklarını bilmiyorlar. Bir millet olacaklarsa bu dedikodular bitmeli.”

“Bir de Damat Doktor’un aktarlara gitmesi var. Esnaf ondan korkuyor. En sonunda, aktarları Murakabe Müdürü’ne teslim edip hepsini zindanda aşçı yamakları gibi falakaya yatıracaklarını, zehir sattıkları için davalar açılacağını düşünüp endişeleniyorlar.”

Sami Paşa, bütün dedikodular içinde kafasının, ruhunun Şeyh Hamdullah’ın “Veba bana işlemez” deyişine takıldığını bir süre sonra fark etti. Şeyh’in veba olduğu bilgisini ilk defa Konsolos Corc’dan işittiği için hemen inanmıştı ona. Bu konuda tuzağa düşürüldüğünü düşünüyordu şimdi. Doktor Nuri’nin de böylece kendisini kandırıp bu kumpasa alet olduğunu kederle düşünüyordu. Sanki bu oyunundan dolayı Şeyh Hamdullah ve Konsolos Corc’dan intikam alabilseydi, azil kararı da kaldırılacaktı!

“Marika, artık bugün neşelenmek istiyorum. Vebadan bahsetmeyelim.”

“Siz bilirsiniz Paşam ama kimse başka bir şey konuşmuyor.”

“En sonunda bu melun veba geçip gidecek. Ondan sonra güzel Mingerimize ağaçlar dikmek, bilhassa palmiye, Boğazçamı ve akasyayı her yere dikmek istiyorum. Artık yolcu vapurlarının emniyetle yanaşacakları büyük iskele için İstanbul’dan tahsisat gelmese bile harekete geçeceğim. Parayı Rumlar kadar Müslümanlardan da alabilmemiz lazım. Mithat Paşa Tuna valiliği sırasında yaptırdığı köprülerin, yolların, mekteplerin parasını İstanbul’dan değil, vilayetin kendinden temin etmiştir. Bunun için önce Theodoropuloslar’ın ve Mavroyenisler’in yardımlarını alırsak, İzmirli Kumaşçızadeler ve Tevfik Paşa’nın ahfadı da para vereceklerdir.”

“Paşam siz herkesten çok seviyorsunuz bu adayı” dedi Marika. “Ne yazık ki, herkes de sizi suçluyor.”

Ne kadar iyi bir insandı şu Marika! Paşa ondan ayrı bir hayatı asla düşünemiyordu. Kadının şefkatli ve anlayışlı yüzü ruhunun aynasıydı aslında: İçi dışı bir olduğu için de bu akıllı kadını o kadar seviyordu. Paşa bazan onun Müslüman olduğu hayalini kurar, bunu yarı şakayla kadına söyler, Marika da aynı şakacılıkla haremde cariye taklidi yapar, Paşa’yı hem güzel vücudu, kocaman göğüsleri ile kıskırtır hem de güldürürdü.

Sami Paşa hissettiği acı verici çaresizlik ve yalnızlıktan ancak Marika’yla sevişerek kurtulabileceğini bilmenin sabırsızlığına kapılmıştı. Marika’nın kendisinde en hoşlanmadığı şey de bu sevişme sabırsızlığı idi. Ama Paşa, Marika’nın sevdiği gibi vilayet ve devlet dertlerinden yarı şikâyet yarı alaycılıkla bahsedecek gücü kendinde görmüyordu o akşam.

Marika bir sessizlikten sonra bunu anlayarak gülümsedi ve yatağa geçti. Paşa minnet duydu ona. Sevişirlerken şükran ve hayranlık duyguları arasında gidip geldi. Bir yandan da içindeki hayvana izin veriyordu. İçki içmeden sarhoş olmuştu sanki. Her zaman aşırı bir ilgi duyduğu Marika’nın büyük sağ göğsünün ucunu bir ara ağzından hiç çıkarmadı. O sırada kadının Paşa’nın seyrek saçlarını ve başını sevgiyle okşamaları Paşa’ya annesini ve çocukluğunu hatırlattı. Marika’nın tatlı göğüslerinin gür sakallarına sürünmesi de çok hoşuna gidiyordu. Çok uzun sürdü sevişmeleri; Paşa ter içinde kaldı ve sırtındaki sivrisineği en sonunda fark etti.

“Bugün size bir şey olmuş ama nedir sormayacağım” dedi Marika daha sonra. “Aslında benim anlatmak istediğim bir şey var.”

“Buyurun.”

“Arka bahçede bugün kanlı bir fare ölüsü buldular” dedi Marika. “Dün de lanet yaratıklar tıkr tıkr benim döşeğimin altındaydılar.”

“Allah belalarını versin!” dedi Paşa.

Paşa sabaha kadar Marika’nın odasında nöbet tuttu. Kâh koltuğun kenarında uyuklayarak, kâh yatağa girerek farelerin Marika’ya saldırmasını engelledi. Sabah Vilayet’e gelince Marika’nın evine kapan kurmak ve fare zehirlemekle iki memuru görevlendirdi; Belediye’den de yardım istedi. Öte yandan, Marika’nın, hatta kendisinin de karantinaya alınması, en azından muayene olması gerektiğini ise aklından bile geçirmedi.

47. BÖLÜM

O günlerde her gün ortalama yirmi yirmi beş kişi ölüyor, herkes kötümserlikle gerçek rakamın daha da yüksek olduğunu söylüyordu. Bazı aileler evlerindeki ölümü Karantina Neferleri gelmesin diye gizliyorlardı. Bazıları da eğer hıyarcık boyunda ve belirgin değilse kendilerini kandırıyor ve ölenin –babalarının, annelerinin, dedelerin– vebadan değil, başka bir şeyden öldüğüne inandırıyorlardı. Bu evlerde yaşayanlar ikinci, üçüncü ölümlere kadar hastalığı mahallelerinde başkalarına bulaştırıyorlardı.

Sami Paşa Marika’nın evinde fare nöbeti tutarak geçirdiği uykusuz ama mutlu gecenin sabahında Sühandan’ın İzmir’e uğradıktan ve oradan ilaç ve çadır yükledikten sonra adaya doğru yola çıktığını öğrendi. Karantina Müdürü’ne çekilen telgraflarda gemiden inecek malzeme, askerler, gönüllüler olduğu bildirilmiş, miktarları Osmanlı kalem efendilerinin titizliği ve dikkatiyle yazılmıştı. Sami Paşa telgrafın sonunda bütün umutlarını yok eden yeni bir bilgi daha gördü: Yeni vali de tayin olunmuştu ve gemideydi. Üstelik Sami Paşa’nın tanıdığı, bir ara dostluk ettiği ve basit ve aptal olduğundan emin olduğu İbrahim Hakkı Paşa idi yeni vali. Sami Paşa onu tercüme kaleminde kâtiplik ederken tanımıştı. Kâtiplik

ettiği Abdurrahman Fevzi Paşa'ya sabah akşam dalkavukluk ederdi. Rütbesi mirliva denginde olmalıydı. O halde yeni gelecek garnizon komutanına nasıl emir verebilecekti? Mabeyn'de, Babıali'de bu hassas rütbe ve mevki ayrıntılarını layıkıyla düşünebilen tek kişi kalmamıştı anlaşılan. Ya da bunları sırf Sami Paşa'ya kötülük olsun diye yapıyorlardı!

Mantiğının telaşa ve öfkeye geçit vermeyen yanıyla Sami Paşa azledildiği haberinin artık yayılmış olduğunu ve azil kararının iptal edilmeyeceğini anlayarak yeni bir plan yaptı.

Epidemiyoloji odasında her sabah yaptıkları gibi ölüleri yeşil noktalarla haritada işaretledikten sonra Sami Paşa. "Maatteessüf karantinanın muvaffak olmadığına inanan Mabeyn kâtipleri beni Halep'e tayin etmişler!" dedi. (Oysa herkes valilere tek tek Abdülhamit'in karar verdiğini bilirdi.) "Ama bu karar iptal edilecektir. Edilmese de yeni vali vazifesinin başına resmen geçene kadar ben bütün mesuliyetlerimi aynı dikkatle taşıyacağım ve Cuma günü Vilayet Meydanı'nda konuşacağım. Unutmayınız ki, yardım gemisinin yolcularının Minger'e ayak basabilmeleri için beş gün karantinada kalmaları lazımdır."

"Kuzey ve batı limanlarından gelen gemilerin yolcuları karantinaya alınmıyorlar" dedi Doktor Nikos.

Bunu saflıkla mı, yoksa Paşa'nın emirlerini artık dinlemeyeceğini ima etmek için mi söylemişti? Sami Paşa'nın azledilmesini de soğukkanlılıkla karşılamıştı Karantina Müdürü.

"Hiçbir şeyden haberi olmayan, ada halkını tanımayan bu yeni doktorlar ve yeni vali, bütün karantina emeklerimizi bir kenara koyup bambaşka yasaklar ve usuller tatbik edeceklerdir" dedi Sami Paşa. "Vakit de geçecek, bu yeni tedbirler de tabii tutmayacak. Boşu boşuna yüzlerce kişi daha ölecektir."

"Oysa beş günlük karantina Zat-ı Şahane'nin istediği yeni tedbirlere hazırlanmamıza imkân verecektir!" dedi Doktor Nuri.

Bu noktada bütün tarihçiler, Damat Doktor'un yardım gemisi *Sühandan*'ın yolcularının karantinaya girmesini onaylayarak Sami Paşa'ya destek olmasının adanın kaderini değiştirdiğinde hemfikirdir. Bazıları bunun nedeninin Pakize Sultan'ın Abdülhamit'in yolladığı "yardım" gemisinden kuşkulandırması ve amcasına olan düşmanlığıyla kocasını etkilemesi olduğunu yazarlar. Tıp tarihine ilgi duyanlar, karantina açısından Damat Doktor'a hak verirler.

Karantina ilanından sonra adaya bulaşık limanlardan gelen sarı bayraklı gemilerin yolcuları ateşli olsun olmasınlar liman açığındaki küçük kayalık Kızkulesi Adası'na beş günlük karantinaya gönderiliyorlardı. O günlerde güneyden, İskenderiye yönünden adaya neredeyse hiç gemi gelmiyordu. Kızkulesi'nde bekleyenler adadan ayrılan gemilere binmek için tecritteydiler. Her sabah ve her akşamüstü Kızkulesi'ne limandan bir sandal kalkıyor, muhafızları, doktorları ve şüphelilere bakan memurları oradaki tecride getirip götürüyordu.

Sami Paşa Kızkulesi'nin yardım gemisi *Sühandan*'dan inecek kişileri Arkaz'dan uzak ve denetim altında tutmak için mükemmel olduğuna karar vermişti, *Sühandan*'ı karşılayacak sandalcı kâhyası Seyit'i çağırıp karşılama ayrıntıları konusunda uzun uzun tembihledi.

Yardım gemisi *Sühandan* altı saat gecikti. Bunun uluslararası bir kumpasın sonucu olduğunu ima edecek hatta açıkça söyleyecek kadar evhamlı tarihçiler vardır. Oysa eski gemi Rodos açıklarında fırtınaya yakalandığı ve yorgun motorlarından biri arızalandığı için hız kesmişti. Gemi, Yukarı Turunçlar ve Kofunya gibi tepelik mahallelerden görülünce, pek çok insan limana inip beklemeye başladı. Bir saat sonra bütün rıhtımda ve özellikle Hamidiye Köprüsü, Majestik Oteli ve gümrük binasının çevresinde meraklı ve umutlu bir kalabalık birikmişti. Vavla'dan, Turunçlar'dan gelmiş kimi ihtiyarlar, Padişah İstanbul'dan en sonunda yardım yetiştirdiği için memnundular. Ama başlarına ne gelirse gelsin "Padişahım çok yaşa!" diye bağırarak saf kişilerdi onlar. Alakasızlık, beceriksizlik ve halkı önemsememe sonucu olmuştu her şey ve halkın bu yüzden bu yardım gemisinden, tıpkı karantina gibi fazla bir beklentisi yoktu. Bazı öfkeli rıhtıma yardımdan istifade etmek veya vebadan kurtulmak için bir umut bulmaya değil, tam tersine hır çıkarmak, "Nerede kaldınız!" diye bağırıp çağırmak için gelmişlerdi. Sami Paşa elindeki inzibat gücünün tamamını rıhtıma yollamıştı. Kolağası'nın emriyle Karantina Neferleri'nin on altısı Hamdi Baba'nın komutasında sandalların bağlandığı iskeleye yerleşmişti.

Yardım gemisi *Sühandan* Arap Feneri'nin açıklarına gelince, tarifeli gemilerin eski mutlu, güzel zamanlarda yaptığı gibi düdüğünü öttürdü ve ince ve kederli düdük sesi başşehrin çevresindeki kayalık dağlarda iki kere yankılandı. Gümrüğün önünde bu

anı bekleyen ve ne yapacağını Vali'den öğrenmiş olan kâhya Seyit sandalıyla gemiye doğru hareket etti. Rıhtımda dikilen kalabalığın, dalgalarla sallanarak Sühandan'a doğru yaklaşmasını merakla izlediği sandalda Karantina Müdürü Nikos, genç doktor Filipu, dört Karantina Neferi ve sırtlarındaki tenekeleri lizolle dolu olan pompacılar vardı.

Sühandan'ın İtalyan kaptanı Leonardo sandaldakileri görünce temiz olan İstanbul ve İzmir limanlarından gelmelerine yani sarı bayraklı olmamalarına rağmen anlayışlı davrandı. Salgının adada ulaştığı korkutucu boyutların, her gün yirmiyi aşkın kişinin öldüğünün farkındaydı. Gemiye doktorların ve lizol pompacılarının çıkmasına izin verdi.

Ama yeni vali İbrahim Hakkı Paşa huzursuz oldu. Kamarasına kadar gelen Karantina Müdürü Doktor Nikos'a: "Kayzer Wilhelm bile karantinada beklerken bizim şikâyet etmemiz münasip değildir elbette!" dedikten sonra, lakin bu karantinanın valilik makamına oturmasının geciktirilmesine mazeret olmasının Zat-ı Şahane'nin arzusu olmadığını söyledi. (Padişah yeni tayin ettiği valileri, elçileri vazife yerlerine gitmeden önce mutlaka görmek isterdi.) Kısa sürede gemiye çıkanlar yeni valinin de adaya gelmiş olduğunu anladılar. Yapılması gereken, karantinaya, Kızkulesi'ne yollansa bile, artık karar yetkisinin yeni valide olduğunu kabul etmek ve ona göre davranmaktı ama bu olmadı.

Sandaldan gemiye çıkanları rıhtımdan seyreden halk gemide bir şeyler olduğunu, bir tartışmanın çıktığını hissetti. Kamarasından çıkmayan yeni vali İbrahim Hakkı haklı olarak karantinaya girmek istemiyordu. En son İstanbul'dan emir aldığı anda, ada telgrafhanesindeki bir arızadan ve Vali'nin beceriksizliğinden haberdar olmuştu ama kumpasa meraklı tarihçilerin sözleriyle söylersek "işin içinde daha büyük bir oyun olduğunu" hissedememişti. Bu arada lizol pompacıları gemiye çıkmış, dezenfektasyona başlamışlardı bile. Güverte rüzgârlıydı ama kamaralarda, geminin kapalı kapıları arkasında lizol sıkımları gereken çok yer vardı.

Karantina Müdürü Nikos, Sühandan'ın getirdiği gönüllü delikanlılardan birinin hastalığını bu sırada teşhis etti. Dedesi Mingerli olduğu için gönüllü yazılan Tıbbiye-i Şahane birinci sınıf öğrencisi Yani Hacıpetru sonradan anlaşılacağı gibi aslında difteriye yakalanmıştı. Ama bazı hastaların apış aralarında hıyararcık çıkarmalarına

rağmen hastalığı hiç ateşlenmeden atlatıvermelerinin bilinmesi gibi, başka bazı hastaların da ne bacaklarının arasında, ne de koltukaltında hıyarcık çıkardığı halde birden ateşlenip iki günde öldükleri de biliniyordu. Ateşi çıkan Yani Hacıpetru'nun böyle "teşhis edilen" veba hastalığı *Sühandan*'ın adaya inmek isteyen yolcularının beş günlük karantinaya alınmaları için ikinci bir gerekçe oldu.

Yeni vali kamarasını hoyratça lizolleyen neferlerle ve Karantina Müdürü Nikos'la tartışmadı. Muavini Hadi olağanüstü dürüstlükle kaleme aldığı hatıraları *Adalardan Vatana*'da yeni vali İbrahim Hakkı Paşa'nın o kargaşa ve dezenfektasyon heyecanı içinde tek düşüncesinin bavul ve sandıklarını eksiksiz olarak gemiden sandala indirmek olduğunu itiraf eder. Zaten Mabeyn'den gelen bir telgraf eski vali Sami Paşa'nın adadan ayrıldığı ve Halep yolunda olduğu yanlış bilgisini vermişti kendisine.

Böylece gönüllüler, Minger kökenli üç Rum doktor, İstanbul'un tayin edip mecbur tuttuğu Mektebi Tıbbiye'den yeni mezun iki genç Müslüman doktor ve başka birkaç meraklı ve maceraperest kişi *Sühandan*'ın asma merdiveninden kâhya Seyit'in dalgalarla bir yükselip bir alçalan sandalına atladılar. Yolculuk boyunca korkunç bir veba salgını ile savaşmaya değil de, tatile gidiyormuş gibi yüksek sesle gülüşüp şakalaşan gönüllüler lizolün kokusunu ve Karantina Neferleri'nin sertliğini görünce daha gemiden inerken susmuş hatta sinmişlerdi. (Gönüllü olan Minger kökenli bu üç genç Rum doktorun ikisi ve sandaldaki bir Müslüman doktor salgında bir ay içinde öleceklerdi.)

Yeni vali bavul ve sandıklarının hepsinin alındığını gördükten sonra sandala bindi. Kâhya Seyit'in kürekçileri sandalı limana doğru değil, tam tersi istikamete, Kızkulesi Adası'na doğru yönlendirince, yeni vali İbrahim Hakkı Paşa oturduğu yerden kalkarak itiraz etti: Eğer yardıma gelen yolcuların karantinaya alınması şartsa, bu, limanda, gümrük binasının yanında ya da şehirde bir yerde yapılamaz mıydı? Karantina Müdürü Nikos Bey Arkaz'ın "tehlikeli" olduğunu hatırlatarak korkuttu onu. Bazıları yeni valinin sandala şehre gideceğine inandığı için bindiğini, böyle tarihi bir anda Kızkulesi'ne beş gün kapatılacağını bilseydi bunu İstanbul'a telgrafla sormak isteyeceğini yazarlar. Bütün bu olayı Batılıların, İngilizlerin hatta Yunanlıların çevirdiği bir dolap olarak görenler de vardır. Adada, Zardost kentinde yıllar önce

mutasarrıflık etmiş olan Yeni Vali'nin vebadan fazla korktuğunu söyleyenler de haklı olabilirler.

Bütün bu aşırı yorumların o gün yaşananları gözümüzün önünde canlandırmamıza ne kadar yararı var söylemek zor. Ama pek çok kişinin (gitmeye niyetleri olmasa da) Şeyh Hamdullah'ın cuma vaazını ve Vilayet binasının balkonunda yapılacak toplantıyı beklediğini rahatlıkla söyleyebiliriz.

48. BÖLÜM

Minger'de yüzyıllardır Sofu Saim Paşa Camii ve Kör Mehmet Paşa Camii'nde cuma namazlarında vaazları İstanbul'un onayını almış kürsü şeyhleri veriyordu. Ama kimi tarihi, özel durumlarda büyük tarikatların tekke şeyhlerinin Yeni Cami'de konuşması da uygun bulunur ve halk zor zamanlarda bu ünlü şeyhleri dinlemek için camileri tıklım tıklım doldururdu. Arapça okunan duaları günlük dilde halka açıklayan ve nasihat eden bu şeyhlerden bazıları hikâyeler anlatmakta, müminleri korkutmak veya ağlatmakta o kadar başarılıydılar ki, İstanbul'a büyük ve önemli camilerde vaaz vermek üzere davet edilmişler ve bu sayede tarihteki ünlü Mingerliler arasına girmişlerdir.

Şeyh Hamdullah Arkaz'ın camilerinde yalnızca yıllar önce iki vaaz vermişti. Bunlar da iman ve nefse hâkim olma ve şeytanın tuzakları gibi bilindik konulardaydı. Şeyh adada olup bitenler hakkında ne yeni bir şey söylemiş ne de ima etmişti. Yani Şeyh Hamdullah'ın eski konuşmaları sadece ilmiydiler ve Müslümanların günlük dertleri ve korkularını ele almadıkları için iz bırakmamışlardı. Aradan geçen on iki yılda Şeyh, adada ünü artmasına rağmen, Vakıflar'ın ve İstanbul'un onayı gereken kürsü ve vaiz işlerine karışmak istemediği için vaaz vermemişti. Bu yüzden veba konusunda vereceği vaazı, yalnız dindar Müslümanlar arasında değil, konsoloslar ve Hıristiyan cemaat başları tarafından da merakla bekleniyordu.

Sami Paşa Şeyh'i uzaktan kollamaya karar vermişti. Şeyh'in vaazdan sonra bir bahane bulup Vilayet'teki toplantıya katılmaya-

bileceğini, bunun da niyet edilenin aksine karantina aleyhine bir gösteriye dönüşebileceğini düşünüyordu.

Perşembe gününün en kararlı ve en öfkeli kahramanı Ramiz'di. İstanbul'dan gelen telgraf sayesinde serbest bırakıldıktan sonra Ramiz kuzeye, Çifteler ve Nebiler köylerine gitmişti. Buralarda Arkaz'dan vebadan kaçanlarla çatışmasını ve Eczacı Nikiforo'nun büyük oğlunu tehdit edip para istemesini kitabımızı uzatmamak için anlatmıyoruz. Ama Marika Sami Paşa'yı uyarırken haklıydı: Bir hafta önce Ramiz Çifteler ve Nebiler köylerinden topladığı yedi kişilik bir takımla –yani yeni kurduğu çetesiyle– Arkaz'a sızmıştı. Adamları av tüfekleri (sözümone farelere karşı) ve bıçak taşıyorlardı. Ramiz de ancak yeni vali makamına oturduktan ve garnizona ve Arap taburuna kumanda etmeye başladıktan sonra Düvel-i Muazzama'nın gemilerinin çekip gideceklerini sağda solda söylemeye başlamıştı.

Tabut yetişmediği için artık cesetlerin çoğu tabutsuz gömülüyordu. Bütün aile öldüğü ya da kaçtığı için sahipsiz kalan cesetleri kefenlemek de Mecid ile Hadid bu işi bıraktıktan sonra gelen Giritli öfkeli ve daha sonra gelen köylüler kaçtığı için büyüyen bir sorundu. Korkudan işe gelmeyen memur sayısı arttıkça Sami Paşa'nın adamlarının Ramiz'i şehrin içinde takip etmeleri de zorlaşıyordu.

Perşembe gecesi Ramiz ve adamları, Fransız konsolosu Andon Hampuri'nin himayesindeki sandalcı Lazar Efendi'nin teknesiyle gizlice Kızkulesi adacığına gittiler. Ramiz'in yanında Arkaz'da onlara katılan üç kişiyle birlikte silahlı on kişi vardı. Ramiz ve adamları Kızkulesi'nin derme çatma ahşap iskelesine sessizce çıktılar. Ama kayalık adanın bekçiliğini herkesten çok üstlenmiş öfkeli iki köpek onlara saldırınca nöbetçiler geldi. Adayı basanlar silahlarını gösterip bu gece yeni valiyi kaçırmak isteyen çetecilere karşı tedbir almak için Sami Paşa ve Doktor Nikos'un izniyle geldiklerini söyledikten az sonra nöbetçilerin silahlarını tek tek aldılar ve ellerini bağladılar.

Ramiz'in yeni vali İbrahim Hakkı Paşa'yı ikna etmesi ise daha zor oldu. Muavini Hadi'nin daha sonra *Adalardan Vatana* adlı hatıralarında eğlenceli bir dille yazdığı gibi, yeni vali İbrahim Hakkı Paşa, Ramiz ve adamlarına kendisini tahta çıkaracak maceracı darbecilerden korkarak haremine saklanan bir veliaht şehzade gibi davranmıştı. (Abdülaziz'i tahttan indiren darbenin bir gün önce-

ye alındığından haberi olmayan V. Murat da darbeciler kendisini almaya gelince böyle bir korkuya kapılmıştı.) Yeni vali İbrahim Hakkı Paşa'nın kaldığı karantina odasının kapısını uzun bir süre Ramiz'e açmadı. Kızkulesi'ne karantina bahanesiyle kapatılmasını yerinde bulmadığı için zaten her şeyden kuşkuluyor ve bir dolaplar döndüğünü hissediyordu. Odasında küçük Nagant tabancasını çantasından çıkarmış, kurşunları yerleştirmişti.

Ancak gece yarısından sonra yeni vali, Ramiz ve çetesinin Kızkulesi'ni ele geçirdiğini, şehirden kimsenin yardıma gelmeyeceğini, yani bir anlamda Ramiz ve çetesinin esiri olduğunu anlayınca odasından elinde Nagant tabancasıyla çıktı. Ramiz onun gerçek Vali olduğunu, silahı taşımaya herkesten çok hakkı olduğunu söyleyip içten bir coşkuyla yeminler etti ve valiyi alıp Kızkulesi'nin girişindeki büyük odaya götürdü. Ramiz'in isteği üzerine, yeni valinin İstanbul'dan kendisiyle birlikte getirdiği muavini Hadi Bey ve kâtibi ve daha sonra da gönüllüler ve diğerleri de geniş odaya geldiler. Sabırsız gönüllüler İstanbul'dan adaya salgınla savaşmak için bu kadar yol aldıktan sonra burada karantinaya alınmalarının saçmalığına öfkeliydiler ve çoğu yardım gemisi *Sühandan*'ın diğer yolcularıyla birlikte gece karanlığında Kızkulesi'nden alınıp şehre götürüleceklerini düşünüyorlardı ki, Ramiz odayı gaz lambalarıyla aydınlatıp herkesin bakıp birbirini gördüğüne emin olduktan sonra yeni vali İbrahim Hakkı Paşa'nın önünde eğildi ve alalele tahta çıkarılan yeni padişaha biat eder gibi elini öptü. Kendisinin ve adamlarının Padişah hazretlerinin buyurdukları gibi İbrahim Hakkı Paşa'yı Minger'in yeni valisi olarak tanıdığını ve yarın valilik koltuğuna onu oturtacağını söyledi.

İbrahim Hakkı Paşa'nın muavini Hadi hatıralarında, Paşa'nın bu serserilere inanmadığını ama haydut Ramiz'i idare etmek için ona hak verir gibi davrandığını çok açık biçimde yazar. Paşa'nın niyeti ilk fırsatta kaçıp hâlâ adada olduğunu yeni öğrendiği eski vali Sami Paşa'yı bulup onunla vaziyetin tahlilini yapmaktı.

Ramiz ise Kızkulesi'ne gece baskını başarıyla sonuçlandığı için memnundu. Cuma sabahı gün doğarken kâhyanın sandalıyla yeni vali ve maiyeti Eski Taş İskeleyi üzerinden şehre vardı. Gün ışıırken denize çıkan Rum balıkçılar her zaman romantik ve esrarengiz görünümlü Kızkulesi'nden şehre ağır ağır sokulan kâhya Lazar'ın sandalını görünce, karantina adasından yine cenazeler geldiğini

sanarak kederlendiler. Salgın dinmiyor, karantina tutmuyor ve karantinaya alınan sağlıklı insanlar bile kapatıldıkları yerlerde hastalığa yakalanıyorlardı.

Sandal kalabalık yükünü Eski Taş İskeleyi'nde boşalttıktan sonra sessizce gümrüğün önüne, her zamanki yerine döndü. Sami Paşa'nın casusları sandalı daha önce fark etmişlerdi ama onlar Eski Taş İskeleyi'ne yetişene kadar Ramiz ve yeni valinin adamları Vavla Mahallesi'ne girdiler. İstese bu kalabalık Sami Paşa'nın casuslarını, gece bekçilerini, önlerine çıkan muhafızları bastırabilirdi. Ama kimseyle çatışmadan, kimseye görünmeden ara sokaklarda gözden kayboldular.

49. BÖLÜM

Şeyh Hamdullah Perşembe akşamını büyükdedesinin ve dedesinin İstanbul veba salgınları sırasında okudukları kitaplar, risaleler arasında geçirdi. Bu kitapların tartıştığı ve çözdüğü veba sırları, işaretler okumaya, ebced hesabına, hurufilik ilmine dayanıyordu. Doksan yıl önce İstanbul'da patlak veren veba salgını öylesine korkunçtu ki, dindar Müslümanlar içlerine kapanmış, işaretlerden, okunmuş kâğıtlardan, muskalardan başka bir şeyden medet ummaz hale gelmişlerdi. Şeyh Hamdullah'ın dedeleri önceden bu gizli ilimlerin, harflerin sırrına zaten meraklı oldukları için bir teselli bulmuşlardı bu eski metinlerde. Hatta kendileri de bazı mısralar, çift manalı ifadeler, kelime oyunları ile dolu sayfalar yazmışlardı. Ama Şeyh Hamdullah, herkesin mikroplardan, lizolden söz ettiği bugün bu risalelerin hiçbir şeye çare olamayacağını görüyordu. O metinlerde bir karantina öğüdü, bir ilaç yoktu.

Cuma öğle namazından sonra Şeyh Hamdullah vakti gelip kürsüye çıkar çıkmaz hüznü ve tıktık kalabalığın, kendi kararsızlıkları ve içe dönük dini mantığın incelikleriyle ilgilenmeyeceğini, herkesin yas tutmak, ağlamak, Allah'ın adını anarak ona gözyaşlarıyla sığınmak istediğini anladı. On iki basamak tırmanarak çıktığı kürsü aşağıdaki telaşlı, dertli ve korkulu kalabalıktan çok yukarıda bir yere koymuştu onu. Oysa Şeyh gönlünü açmaya istekli, dertli

kişilerle, müritlerle konuşurken onların gözlerinin içine yakından bakmayı severdi. Bu, Şeyh'e kendi benini unutup karşısındakinin beninde erimek imkânı veriyordu. Kürsüde Şeyh önce kalabalığın kendinden akıl değil, bir duygu, yeni bir ruh hali istediğini yukarıdan hissetti. Korkuya ve ölüme karşı bir ilaç beklendiğini de sezgileriyle hemen anladı. Bunları tekkede düşünememişti. İster kaderden kaçınılamayacağını söylesin, isterse karantinanın *Kur'an-ı Kerim*'in emri olduğunu iddia etsin, cemaat için fark etmeyecekti. Telaşlı, korkulu müminler bu ayrıntıları anlayabilecek kadar sakin değillerdi. Şeyh'e en çok Allah-u teala derken, onun ne yüce, ne bağışlayıcı olduğunu söylerken kulak kesiliyor, Allah'ın adı anılınca yüzlerinde bir an bir aydınlanma, bir teselli ışığı belirliyordu. Böylece Şeyh karantina ve kader üzerine mantık yürütmek yerine cemaatle birlikte dua okumasının daha yerinde olacağını anladı.

Aynı anda içinden öyle geldiği için “Rabbena vela tuhammilna ma la tākate lena bih!” dedi. Bakara suresindendi bu. “Ya Rabbi, tahammül edemeyeceğimiz yükü bize yükleme!” anlamına geldiğini yalın bir Türkçeye söyledi Şeyh. Sonra tahammül üzerine kalbinden geçen şeyi ekleyiverdi: “Tahammül edebilmek için Allah'a sığınmaktan başka çare yoktur.” Her şey O'nun istediği gibi olduğuna göre, inananların Allah'a sığınmaktan başka tesellileri de olmayacaktı. Bir konuyu kapatır, kafalardaki akıl karışıklığını bitirir gibi kendinden emin bir tavırla söyledi bunu. Öyle ki, kalabalık söylediklerinde derin bir mana olduğuna karar verdi ama herkes fazla telaşlı ve yorgundu.

Şeyh Hamdullah içten sözlerini dikkatle dinleyen sakallı, yorgun erkeklerin çoğunu tanıyordu. Salgının ilk zamanlarında cami avlularında, musalla taşı başında, mezarlar için yer aranırken karşılaşmıştı onlarla. O ilk günlerde evden eve, ölüden ölüye koşmuştu. Şimdi kendisinden teselli bekleyen şu kumral adam, karısı ve iki kızının ölümünden sonra delireceğine tam tersi çok vakur davranmıştı. Diğeri, Nalbant Rıza her komşusunun ölümünde kendi de sanki ölmüştü. Bir üçüncüsü, şu Girit göçmeni delikanlı ise başkalarının ölümüne alışmasına rağmen kendi ölümünü düşünmeyi bile tam başaramamış ve bugün cuma vaazına gelmesine rağmen aslında her şeyden kaçmıştı. Ama bunlar belki de ayırıksı vakalardı. Camiyi dolduran üç yüz kişinin çoğunluğu herkes gibi olmak, Allah'a yakın olmak, yalnız kalmamak ve kor-

kanlarla birlikte olmak için gelmişti. Vaazın havası kendiliğinden karantinaya karşı tekkeleri, hocaları, şeyhleri kollar bir havaya dönüşüyordu.

Şeyh Hamdullah hücreğine kapanmadan önce salgının ilk günlerinde pek çok eve çağrılmış, hastalığın durdurulmaz gücü karşısında serseme dönüp inançsızlığa kapılan pek çok kişiyi sakinleştirmiş, hatta hayata döndürmüştü. Bir o kadar kişinin de hem cenazesinin yıkanmasında, hem defnedilişinde bulunmuş, aklını oynatmak üzere olan cenaze sahiplerine akıl ve teselli vermişti. Evden eve, bahçeden mezara, tabutçu dükkânından cami avlusuna sürekli ziyaretle geçen o günlerde bu insanlara onların her zamanki açıklığıyla ve dürüstlükleriyle çok yakın olmuştu. Bu yüzden Şeyh'in hastalandığı haberi hepsini umutsuzluğa sürüklemiş ama daha sonra Şeyh'in hastalığı yendiğine, ona taun oklarının işlemediğine de bu insanlar biraz inanmışlardı. Şeyh şimdi kendinden beklenenin bu gücünün sırrını ifşa etmesi, en azından dua ederek bu dokunulmazlıktan cemaati de faydalandırmak olduğunu anlıyordu. Günlerdir ölüm korkusu ve cenaze kederini paylaştığı insanlara içtenlikle bir teselli vermek istiyordu.

Tabii ki en büyük teselli Müslüman olmak ve Müslüman olarak da ölmekti. Şeyh, Allah'ı inkâr edenlerin son anda iman etmelerinin sonuç vermeyeceğini ve cehennem ateşinde nasıl yanacaklarını hatırlatmak için Nisa suresinden Arapça ayetler okudu ve açıkladı: Allah'ın diriden ölü çıkarttığı gibi ölüyü, hatta toprağı da diriltip can vereceğini söyledi. Onun için ölümden korkanlar, ölümden sonraki hayatı düşünmeli, korkularını yenmeliydiler. Tabii günahkâr iseler korkmakta haklıydılar... Ama değillerse ölümden bu kadar korkmak insanın tabii ki aklını başından alırdı. "Bu kadar kaçtığınız, korktuğunuz ölüm en sonunda sizi bulur, size yetişir" dedi Şeyh. "En sağlam kalenin içine gizlenseniz de bulur."

Fransız konsolosunun belirttiği gibi "karantina aleyhine" sözlerdi bunlar. Toplantı için Vilayet'te vaazın bitmesini bekleyen eski vali Sami Paşa'nın umduğunun aksine Şeyh dua kâğıtlarını, muskaları, vebaya karşı uydurma duaları kötöleyen bir şey de söylemedi. Tam tersine, rüya tabirlerinden, baykuşun gölgesi düşen kanatlarından ve aynı gecenin ortasında kayan yıldızlardan söz etti. Kalabalığın, kendisini, en çok musalla taşının başında beklemenin ne demek olduğunu anlatırken anladığını hissetti.

Son günlerde bazı mahallelerde, hayat bir cenazeden ötekine gitmekle hatta koşup yetişmekle geçiyordu. Arkaz ahalisi, adada kalanlar kaçıp saklanmadıkları için şimdi pişman mıydılar? Bazıları gibi kaçıp uzak dağ tepelerine, köylere, mağara içlerine saklanmayanlar gafletle hata mı etmişlerdi? Sandallara binip boğulma tehlikesini göze alarak kaçanlar mı Allah'ın tesellisini hak ediyorlardı, yoksa camiye gelip Allah'a sığınanlar mı?

Şeyh'in derin ve manalı konuştuğunu, çok bilgili ve âlim olduğunu düşünüyordu cemaat. O; Allah korkusundan ve veba korkusundan ne kadar söz ederse merakla dinlerler ve hatta teselli bulurlardı. Şeyh bu heyecanı hissettiği için cemaate Yusuf suresinden Arapça ayetler okuyup tekrarlatı: "Gökyüzünü ve yeryüzünü yaratan, yoktan var eden, ya Rabbim" dedi! "Benim canımı Müslüman olarak al ve beni en salih kullarının arasına kat!"

Uzun süren ve "Amin!" nidalarıyla sık sık kesilen vaazının sonuna doğru Şeyh, Enbiya suresinden "Her canlı, ölümü tadacaktır" mealindeki sözleri öyle bir heyecanla söyledi ki bazıları ağlamaya başladı. Ölüyorlardı ve ne yazık ki aralarında birlik olup ölüme karşı savaşıacak bir ruh bile oluşturamamışlardı. Bunu bildikleri için camiye, tekkeye geldiklerini gözlerinden okuyordu Şeyh. Kendisini son günlerde odasına kapatıp acılar içindeki bu insanlara teselli veremediği için pişman oldu ve bir an bir suçluluk duydu.

Konuşması uzadıkça Şeyh bazan susuyor ve sessizlikte dikkatle kalabalıktakilerin gözlerinin içine bakıyordu. Çoğu dertli, çatık kaşlı, yılgındı. Hiçbir şey olmamış da bu sıradan bir cuma vaazıymış gibi huzur ve dalgınlıkla bakan ihtiyarlar, burada ne olduğunu anlayamamış da her şeye hayret ediyormuş gibi duranlar, Şeyh'in her sözünü başını sallayarak iyimserlikle onaylayanlar da vardı. Şeyh de sürekli "ya, gördünüz mü?" der gibi başını sallıyordu. Bazıları sessizlikte gözlerini Şeyh'in gözlerinden kaçırıyordu. Kalabalığın içinde Sami Paşa'nın casuslarını da fark etmişti Şeyh. Konuşmasının siyasi bir yanı olacağını ta baştan beri biliyor, ta baştan beri o yanı unutmak istiyordu.

Bu sırada, önlerde Şeyh'i aşırı bir hayranlıkla dinleyen yaşlı bir arabacı ya duygularının yoğunluğundan başı döndüğü ya da hasta olduğu için oturduğu yerde önce uzanmış, sonra da titremeye, inlemeye başlamıştı. Bir süre sonra yalnız cemaat değil, Şeyh de veba titremesi geçiren adamla ilgilenmek zorunda kaldı ve vaazı kesti.

Zaten diken üstünde oturan kalabalık birden hareketlendi. Bazıları bunu vaazın sonu olarak gördü. Ayağa kalkıp hemen kaybolanlar, arabacının titreyip sayıklamasını fark edemeyenler, bozguncuların bir olay çıkardığını sandılar. Hem Sami Paşa hem de konsoloslar Ramiz'in ağabeyinin vaazına gelip bir olay çıkarmasını bekliyorlardı. Zaten Sami Paşa bu yüzden Yeni Cami'nin civarında ve avlu girişlerinde tedbirler aldırılmıştı.

Ama bunun kötü niyetlilerin bir kışkırtması olmadığı hemen anlaşıldı. Pek çok kişinin tanıdığı, en azından yüzüne aşına olduğu ve sevdiği sevimli ve yaşlı faytoncunun da hastalanması, çektiği belirgin ve ağır ıstırap herkesin maneviyatını bozdu. Hızla gelişen bu olayları yorumlayan bazı Minger tarihçileri, yaşlı faytoncu, Şeyh Hamdullah'ın vaazının sonunda yere düşüp kıvrınmasaydı Minger tarihinin belki de başka türlü gelişeceğini ileri sürmüşlerdir.

Evet, en sonunda şu ya da bu nedenle, Şeyh'in konuşmasından sonra dağılan kalabalık Sami Paşa'nın hayal ettiği gibi Vilayet Meydanı'ndaki toplantıya gitmedi. Şeyh Hamdullah da onları yönlendirememiş, vaazında Vilayet Meydanı'nda önemli bir toplantı olduğunu söylememişti bile. Az önce İslam'dan başka sığınılacak bir şey kalmadığını ve zaten olmadığını söyleyen Şeyh Hamdullah yarım saat sonra Hristiyan cemaatinin başı papazlarla birlikte görünmek istememişti. Alınacak karar –camilere (ve kiliselere) girişin yasaklanması– Şeyh'in az önce verdiği vaazla çelişiyordu. Sami Paşa'ya söz de vermiş olan Şeyh Vilayet'e gitmek için hareket edemiyor, camide elini –her türlü karantina kuralını çiğneyerek– öpen hayranlarıyla oyalanıyordu ki, Sami Paşa'nın özel olarak görevlendirip tembihlediği muhafızlar Şeyh'i camiden “aldılar.”

Sami Paşa, sözüne rağmen Şeyh Hamdullah'ın vaazını verdikten sonra Vilayet balkonundaki toplantıya gelmemek için ayak sürüyeceğini tahmin etmişti. Üstelik Cami-Vilayet arasında yol kesenler, bozguncular olabileceğini öngörmüş ve tedbirini almış, arabacı Zekeriya ve altı muhafız fedaiyi özel olarak görevlendirmişti. Şeyh Hamdullah vaazından sonra hayranlarına el öptürürken birden koluna giren bu takım onu fazla zorlamadan, caminin yan kapısından avluya geçirip ıhlamur ağacının altında beklemekte olan zırhlı arabaya getirdiler. Sami Paşa, eğer direnirse Şeyh'i zorla, sürükleyip getirmeleri, zırhlıya bindirmeleri ve Şeyh'i asla kala-

balığa bırakmamaları emrini vermişti ama kalabalık gibi Şeyh'in kendisi de tebdil giyinmiş muhafızları kendi adamları sandığı için onlara direnmemiş ve kimseyle vedalaşamadan hızlı hızlı yürüyerek kendisini beklemekte olan zırhlı landoya binmişti.

O sabah Kızkulesi'nden yeni valiyi, muavini ve kâtibiyile kaçırın Ramiz ve adamları ara sokaklardan geçip Vavla Mahallesi'ndeki yıkıntı bir eve saklanmışlardı. Öğle namazı vaktine kadar orada kaldılar. Kör Mehmet Paşa Camii'nin gölgesinde, Askeri Ortaokul'un bahçesine bakan eski bir Osmanlı konağının yıkıntısıydı burası. Askeri okul öğrencileri uğursuz ve cinli buldukları bu yeri gizli toplantılar yapmak, nadiren şarap içmek ve dövüşmek için kullanırlardı. Veba salgını sırasında evde pek çok fare leşi olduğu ortaya çıkmıştı. Dahası, son iki haftada ayrı zamanlarda bahçede kokusuyla kendilerini belli eden iki ceset bulunmuştu. Biri karısının ve anasının ölümünden sonra delirip cenazeyi bile beklemeden kaçıp kaybolan Müslüman kocaydı. Şimdi boş olan evinden çok uzağa gidemeden düşüp ölmüştü.

İkinci ceset şüpheliydi çünkü Flizvoslu bir delikanlıydı ölen. Zenginlerin oturduğu Flizvos Mahallesi'nden hiçbir Rum ölmek için Vavla'ya gelmeyeceği için iki memur bu gencin ölümünü kuşku uyandırıcı bulmuş ama başlayan tahkikat yarıda kalmıştı. Karantina Neferleri bu bahaneyle pek çok yer gibi bahçeye ve konağa girişi yasaklamıştı. Saygıyla uyulan nadir yasaklardan biri olduğu için Ramiz ve adamları o yıkıntı konakta emniyette olduklarını anladılar.

Bütün bu serüveni eğlenceli bir dille hatıralarında anlatan vali muavini Hadi, Ramiz'in dürtüsünün aşk ve intikam olduğunu, bu işin arkasında daha derin nedenler aramanın beyhude olduğunu aktarır: Ramiz, nişanlısını elinden alan Kolağası ve ona destek olan eski vali Sami Paşa'dan intikam almanın en iyi yolunun, yeni valiyi vakit geçirmeden vazifesine başlatmak olduğunu düşünüyordu. Öğle namazından yarım saat sonra Vilayet balkonunda adanın önde gelenleri halka seslenirken, yeni vali de orada olmaydı. Ramiz bu fikri kendisine konsolosların, ağabeyinin ya da başka herhangi birinin vermediğini mahkemede pek çok kereler tekrarlayacaktı.

Aslında Ramiz'in kafasının ne kadar karışık olduğuna en iyi ona bilgi taşıyan ve bir zamanlar Murakabe Müdürü ve Sami

Paşa'ya da sadık olan odacı Nusret tanıklık edebilirdi ama o gün öldürülecekti Nusret. Ramiz çevrede olup bitenler hakkındaki bilgileri de Çifteler köyünden, Vilayet'te hademelik eden bu Nusret'ten alıyordu. Aslında Nusret uzun süredir çift taraflı casusluk yapıyor, bir yandan bazan Sami Paşa'ya Rumlara saldıran Müslüman çetecilerden bazılarını (hepsini değil, nefret ettiklerini) ihbar ediyor, dahası Rum çeteciler hakkında da çok kıymetli bilgiler veriyordu.

Şeyh Hamdullah'ın vaazına başlamasından kısa bir süre önce bir fayton Ramiz'in adamlarından yarısını alıp Vilayet'e götürdü. Nusret onlara Vilayet'te görevlendirilmiş yeni bir takım süsü vermişti. Bu ilk takım önce Vilayet'in mutfağının karşısındaki odunlukta saklandı.

Aynı fayton yarım saat sonra Ramiz, yeni vali ve beraberlerindeki üç kişiyi bu sefer ana kapıya yakın yan kapıya getirdi. Ramiz, yeni vali ve ellerindeki silahları saklamayan adamları hiçbir zorlukla karşılaşmadan içeri girdiler. Nusret onları Vilayet'in yan kapısında karşılamış, dehlizlerden, arka merdivenlerden üst kata çıkarmıştı.

Şeyh Hamdullah vaazına başlamak üzereyken Nusret, Ramiz ve yeni valinin takımını arka merdivenlerden, önce konuklar için hazırlık yapılan büyük toplantı odasının hemen yanındaki odaya, oradan da kimseye görünmeden sessizce –kimi zaman epidemiyoloji odası dediğimiz– haritalı salginhane odasına aldı ve kapıyı kilitledi. Bu sırada Sami Paşa ve bütün casusları Yeni Cami'nin çevresinde tedbir aldıkları için Vilayet binasında olup bitenlerle kimse fazla meşgul değildi ama daha sonra bu kadar tedbirsizlik de bir çeşit suç ortaklığı olarak görülecekti.

Sami Paşa'nın balkonundaki tören için konsoloslar, gazeteciler, davetliler Şeyh Hamdullah'ın vaazı sürerken gelmeye başladılar. İnsanlar birbirlerine sokulmuyor, uzaktan selamlaşıyorlardı. Konsoloslar yine kendi aralarında bir grup oluşturmuşlardı. Gazeteciler, meraklılar, herkes köşelere çekilmiş, Sami Paşa'nın ısrarla talep ettiği ve biraz da beyhude olduğunu düşündükleri bu toplantının bir an önce ve olaysız başlayıp bitmesini sabırla bekliyorlardı.

50. BÖLÜM

Bu bölüme Minger tarihçilerinin çok sordukları bir soruyla başlıyoruz: Sonunda Osmanlı'ya karşı bir şeye dönüşecek böyle tarihi bir işe girilirken o sabah Kolağası niye Osmanlı subayı kıyafetinin göğsüne dört yıl önce Yunan Savaşı'nda aldığı madalyayı ve üçüncü rütbe Mecidi nişanını taktı. Ada tarihçilerinin bir türlü cevaplayamadığı bu soruyu hemen cevaplayalım: Kolağası ve Sami Paşa o gün vuku bulacak şeylerin boyutunu, nereye varacağını kendileri de kestiremiyorlardı. Yeni Vali'nin Kızkulesi karantinasından kaçırıldığını haber almışlardı ve Ramiz'e öfkeliydiler. Kolağası deli gibi sevdiği karısının eski nişanlısının Vilayet'i basıp, karantina çabasını ve Sami Paşa'nın önem verdiği toplantıyı baltalamasının mümkün olduğunu hissediyordu. Haklı olarak Osmanlı madalyasının askeri kıyafeti gibi caydırıcı olacağını düşünüyordu.

Sabah Splendid Palas'taki odalarında Zeynep kocasının yalnız madalyasını ve nişanını takmasından değil, halinden tavrından korktuğunu açıkça söyledi ona.

“Merak etme, biz buradan sağ çıkacağız” dedi Kolağası. “Bu millet de selamete çıkacaktır, inan buna! Bunu da alıyorum yanıma” diyerek Nagant tabancasını gösterdi ona ama Zeynep nedense hiç ilgilenmedi. Sanki kavgadan, dövüş ve silahtan değil, daha metafizik ve ruhsal bir şeyden korkuyordu.

Sami Paşa, Şeyh Hamdullah arabaya bindirildikten ve bir nefer beyaz bir bayrak sallayarak bunu hem Vilayet'e hem de Splendid Otel'i'ne haber verdikten sonra zırhlı landonun Vilayet'e anayoldan değil, yokuşlu ara sokaklardan gitmesini emretmişti. Her an bir bozgunculuk yapmasını beklediği kaçak ve silahlı Ramiz'in yol kesip ağabeyinin yanına oturup ortalığı karıştırmamasından hatta onu kaçırmamasından korkuyordu. Lando yol üzerindeki Splendid Palas'tan Kolağası'nı alacak, böylece Şeyh Hamdullah işin ciddiyetini kavrayıp şımarıklık etmeyecekti.

Kolağası beyaz bayrağı görünce karısına sarıldı. Zeynep, Ramiz'in bir kötülük yapmasından korktuğunu, dikkatli olmasını açıkça söyledi kocasına. Birbirlerine sarıldılar.

Kolağası boş otelin merdivenlerinden ağır ağır indi. Lobide Ramiz'in baskınına karşı dört silahlı Karantina Neferi vardı. Yal-

dızlı çerçevesi büyük aynada bir an kendini seyrettikten, neferlerin birinden Çite Mahallesi'ndeki iki Müslüman aile arasındaki karantınayı da zorlaştıran kavga hakkında bilgi aldıktan sonra dışarı çıktığında zırhlı lando otele yaklaşıyordu. Arkasında muhafızlarla dolu bir başka araba vardı.

Yorgun ve terli atların çektiği zırhlı lando Kolağası lando otelin önünde durduğunda Şeyh Hamdullah'ın yanında en sadık adamı keçe külahlı derviş Nimetullah Efendi'yi gördü. Okurlarımıza Halifiye tekkesinin önde gelenlerinden Nimetullah Efendi'nin silik ve mütevazı görünümüne karşın –ya da belki de bu sayede– ada tarihinde çok önemli makamlara oturacağını söylemek isteriz.

Şeyh Hamdullah da Karantina Neferleri'nin komutanının lando-ya bineceğini bilmiyordu. Üvey kardeşinin nişanlısını elinden alan ve komuta ettiği Karantina Neferleri tekke ahalisine sert davranan, her yere lizol püskürttüren Kolağası hakkında olumlu duyguları da yoktu elbette. Ama onu subay kıyafeti ve madalyasıyla silahlı ve kararlı halde karşısında görünce yeni bir hayran ve mürit ile karşılaşmış gibi gülümsedi.

“Bir kahraman olduğunuzu biliyordum” dedi. “Ama bu kadar genç olduğunuzu bilmiyordum. Madalyanız çok yakışmış maşallah.”

Kolağası, Şeyh ile Nimetullah Efendi'nin karşısına oturdu. Sonra tevazuyla öne doğru eğilerek teşekkür etti.

“Şeyh Efendi hazretlerinin vaazı çok kuvvetliydi!” dedi Nime-tullah Efendi. “Cemaat ağladı, teselli oldu, elini öpe öpe onu hiç bırakmayacaklardı.” Bir sessizlik olunca ekledi: “Şeyh hazretlerinin vaazı sayesinde cemaat karantinaya riayet etmenin şart olduğunu da anladı.”

Bu sözün doğru olmadığını dikkatli okurlarımız anlayacaklardır. Ama Kolağası vaazı dinlememişti.

Arabacı Zekeriya'nın çok dikkatle ve ağır ağır sürdüğü araba boş ara sokaklardan ve yokuşlardan Hamidiye Meydanı'na tırmanırken, bir evin bahçesinde taziyeye gelen ziyaretçileri, üzüm yiyerek oturan bir erkek çocuğu ve ağlayan kardeşini görünce irkildiler. Kolağası yedi sekiz dakika sürecekti bu kısa araba yolculuğunda Şeyh hazretlerine söylemeye karar verdiği şeyi söylemenin tam zamanı olduğunu hissetti.

“Şeyh Efendi hazretleri, bütün ada zatıalınıza öyle hürmet ediyor ki, doktorlara, karantina memurlarına baştan tamamıyla des-

tek verseydiniz bu kadar ölüm, bu kadar keder, bu kadar hüzn olmazdı.”

“Bizler, Allahımızın, peygamberimizin kullarıyız. Önce Allah’ın dediğini yaparız. ‘Hastalığı yalnız doktorlar bilir’ diyerek dinimizden, itikadımızdan, mazimizden vazgeçemeyiz.”

“Hepimiz Allah’ın kuluyuz” dedi Kolağası. “Ama milletin itikadı ve tarihi, milletin hayatı ve istikbalinden daha mı mühimdir?”

“Dini, itikadı, tarihi olmayan milletin ne hayatı olur ne de istikbali. Zaten bu adada millet dediğimiz kimdir?”

“Bütün adalılar. Bu vilayetin kendi ahalisi.”

At arabası Hamidiye Köprüsü’nün üzerinden geçerken tekerlekler değişik bir ses çıkarınca bir an hepsi sanki bunu bekliyorlarmış gibi susup pencerelerden dışarı baktılar. Sağ pencerede Kale’nin pembemsi beyazı ve limanın mavisi, sol pencerede de çam ve palmye ağaçları ve Eski Köprü belirdi.

Derken Sami Paşa’nın Hamidiye Caddesi boyunca seyrek de olsa dizdirdiği inzibatları gördüler. Asılan onca levhaya, özel olarak yayımlanan gazetelerdeki duyurulara, memurların tembih etmesine rağmen şehrin en büyük caddesinde göz dolduran bir kalabalık yoktu. “Daha gelecekler!” dedi Nimetullah Efendi herkesin aynı şeyi düşündüğünü hissederek. “Cemaat daha yeni dağılıyor.” Kafasını pencereden uzatıp arkaya baktı. Ama toplantıya gelenleri değil, zırhlıyı takip eden muhafızların arabasını gördü. Telgrafhane’nin kapısındaki Karantina Neferleri ve inzibatlara halk alıştı. Vilayet Meydanı’nda ise tedbirler çok sıkıydı. Burada seyahat acentası kâtipleri, dükkân sahipleri ve Sami Paşa’nın emri üzerine gelmiş memurlardan oluşan küçük bir kalabalık vardı. Bu insanların çoğu onları yukarıdan, pencerenin aralığından gözetleyen Sami Paşa’nın hayal ettiği gibi meydanın ortasında değil, dört yanındaki badem ve palmye ağaçlarının gölgesinde bekliyorlardı.

Zırhlı araba meydana girip kapıya yanaşırken bütün gözler üzerindeydi. Daha ter içindeki atlar durmadan arabanın çevresinde muhafızlardan, inzibat ve memurlardan bir kalabalık oluştu. Şeyh’in kapıcıların hünerle yerleştirdiği binek tahtasına basarak arabadan inmesi, el öpenlerin arasından sıyrılıp Vilayet’in kapısından içeriye geçmesi çok vakit aldı.

“Abdest almam lazım!” dedi Şeyh gölgeye gelince keçe külahlı Nimetullah Efendi’ye.

Merdivenlerin başında Avrupalı, batılı misafirler (daha çok konsoloslar) düşünülerek yapılmış suyu akan alafranga bir hela vardı. Şeyh'in orada çok uzun bir süre (tahminimize göre on dakika) kalması bazılarına göre tarihin akışını değiştiren bir şey olduğu için bu konuda pek çok yanlış yorum ve aşırı yorum yapılmıştır.

Bütün bu siyasi abartmaların yersizliğini göstermek için bu konuda kendi yorumumuzu açıkça yazalım: Şeyh'in "abdesthane"ye gitmesinin ve orada biraz uzun kalmasının nedeni meraklı yalnızca. Çünkü yedi yıl önce bu yeni Vilayet binası açıldığında, makam odasının, misafirhanesinin ve balkonlarının Avrupalı, asri ve yeni olmasından başta *Havadis-i Arkata* olmak üzere gazetelerde çok söz edilmiş, Selanik'teki Stohos dükkânından gelen tuvalet taşlarının da pek Avrupalı olduğu adanın okumuş yazmış Müslümanları arasında ve batılılaşma ve Hıristiyanların zenginleşmesi bağlamında çok konuşulmuştu.

51. BÖLÜM

Şeyh Hamdullah abdesthaneye girince, Kolağası Vilayet Binası'nın bütün adalılarca bilinen pembemsi beyaz Minger taşıyla kaplı geniş merdivenlerinden yukarı çıktı. Askeri kıyafetinin üzerine madalya ve nişanlarını taktığından her zaman duyduğu gurur ve utancı hissediyor ve dikkat çekmemeye çalışıyordu. Ama o gün, o yerde imkân yoktu buna. Hademelerin, memurların, herkesin endişeli, korkulu bakışlarını hissederek basamakları çıkarken kimseyle göz göze gelmemek için duvarlardaki (bazıları iki aylık) karantina ilanlarını sanki ilk defa görüyormuş gibi okuyordu.

Büyük toplantı odasına girdi. Karantina Heyeti'nin buluşmaları sırasında bile perdelerinin çoğu kapalı ve her zaman loş olan salonu pırıl pırıl bir ışık içinde görünce bir an yanlış odaya girdiğini sandı. Doktor Nuri'yi balkona açılan güneşli köşede Fransız konsolosu Mösyö Andon ile (sinir olurdu o adama) konuşurken görünce Epidemiyoloji Odası'na doğru yürüdü.

Epidemiyoloji Odası'nın yeşil kapısını açmak istedi ama kilitliydi; balkona doğru yürüyordu ki kapıdan tıkırtılar geldi ve bir

konuşma duydu. Belki kâtip hâlâ haritada ölüleri işaretliyordu? Odayı kilitlemenin haklı bir güvenlik önlemi olduğunu geçirdi aklından, içeridekilerin birazdan dışarı çıkacağını düşündü.

Karantina Müdürü Nikos ve heyetteki yaşlı doktor Tasos'un sohbetine katıldı Kolağası: Kofunya ve Eyoklima'nın arka sokaklarında ve bahçelerinde pek çok fare ölüsü bulunmaya başlamıştı yine. Üstelik yeni ölmüş ya da kimisi hâlâ kan kusan farelerdi bunlar. Ayrıca bu sabah eski Rum ailelerinden Mavroyenisler'in iri yapılı, aslan gibi oğulları sayıklayarak hastanelik olmuş, herkesin sevdiği tuhafiyeci dükkânı da açılmamıştı.

Kolağası bu konuşmaları dinlerken toplantı salonu ve balkondaki herkes gibi bir yandan da Hamidiye Caddesi'nden yürüyerek Vilayet Meydanı'na gelenleri seyrediyordu. Elli altmış kişi meydana ortasında birikmiş, balkondan yapılacak konuşmaları bekliyordu. Paşa'nın günlerdir hayalini kurduğu kadar (yüzlerce kişilik) büyük bir kalabalığın ne kadar beklenirse beklensin gelmeyeceği anlaşılmıştı.

Kolağası, Sami Paşa'nın çevresinde ve odasında çok sık gördüğü bir kâtime yaklaştı ve ondan Salgınhane odasının kapısını açmasını istedi.

"Anahtarı Nusret Efendi'de" dedi badem bıyıklı kâtip. "O da Paşa hazretlerinin makamındadır." Kâtip böyle derken toplantı odasından makam odasına açılan kapıya bakmıştı.

Aynı anda makam odasının kapısı açıldı ve Sami Paşa, Tahriyat Kâtibi ve Nusret Efendi toplantı salonuna girdiler. Telaşsız ve kararlı görünüyorlardı.

Kolağası o sırada toplantı salonunun öteki ucundaki büyük kapıda bir hareketlenme olduğunu fark etti ve Şeyh Hamdullah'ın merdivenleri çıkıp içeri girdiğini anladı. Badem bıyıklı kâtime birlikte epidemiyoloji odasının önüne geldiklerinde, içerden ısrarla ve sertçe kapıya vurulmaya başlandı. Vuruşlar bir anda hızlandı ve öfkeli bir hal aldı.

Sami Paşa'nın yanından ayrılan Nusret sanki bunu bekliyormuş gibi elindeki anahtarla odanın kapısını açmak istedi. Ama kuvvetle ve kabaca vurulan kapı sarsıldığı için bunu yapamadı.

"Kapıyı açmayın!" diye bağırdı Fransız konsolosu (Tabii ki tarihe en çok bu söz geçmiştir). Herkes bir baskın bekliyordu, anlaşılan.

Toplantı salonu ve balkondaki kalabalık bir anda telaşlandı. Kolağası ana kapıdan Şeyh ile birlikte içeri giren iki muhafızın tüfeklerini hazırlayarak yaklaştıklarını görünce kapıdan çekildi ve yüksek pencerelerden birinin eşğine sığındı.

Aynı anda Büyük Toplantı Odası'ndaki kalabalık bir tuzak kurulduğunu anladı. Kapısı sıkışıp açılmayan epidemiyoloji odasında baskıncılar vardı. Herkes ne olup bittiğini, beklenen baskının niteliğini anlamaya çalışıyordu. Bu Sami Paşa'nın bir oyunu muydu? Başka bazı uzak Osmanlı vilayetlerinde Hristiyanlara ve her şeyi eleştiren bozgunculara gözdağı vermek için böyle tuzaklar bazan kurulurdu. Ama bulundukları yer Vilayet'ti, her şey gazetecilerin gözü önünde oluyordu.

Sami Paşa'nın muhafızları epidemiyoloji odasını kuşatırlarken, kalabalıktan bazıları kendilerini dışarıya ve geniş balkona attılar. Şimdi epidemiyoloji odasının içinden de sesler geliyordu. Sesini tanıyanlar, Ramiz'in "Kapıyı açın!" diye bağırdığını işittiler. İçeride bir itiş kakış, kavgaya mı vardı?

Kimse tam ne yapacağını çıkaramıyordu ki salginhane odasının yeşil kapısı sonunda açıldı, önce Ramiz'in adamlarından, Nebiler köyünden dazlak kafalı, palabıyıklı biri çıktı dışarı. Tüfeğini toplantı odasındaki korkulu kalabalığa doğru tutuyordu ama kimseyi hedef almamıştı.

Rum gazeteci ve zenginlerin saklandığı köşeden birisi, Bazaar du İşle dükkânı sahibi Kiryako Efendi "Sakin olunuz!" dedi Rum aksanlı bir Türkçeyle odadaki herkesin duygularını ve korkularını seslendirerek. O an herkes "Aman lütfen tetiği çekmeyin, silahınızı ateşlemeyin!" demek istiyordu. Ama pek çok kişi de bunun imkânsız olduğunu hissediyordu.

"Ateş etmeyiniz!" dedi bir başkası.

Derken epidemiyoloji odasının kapısında Ramiz belirdi. Hali tavrı, pembe tenli yüzü, bakışları sakindi. Hatta o anda nedense kendisine aşırı güveniyordu bile denebilir.

"Bu merasimin yeni vali İbrahim Hakkı Paşa makamına oturduktan sonra yapılması daha münasıptır!" dedi Ramiz.

Yeni valinin adamları ve kendi adamları o anda Şeyh Hamdullah'ın etrafını tamamen çevirdikleri için Şeyh'in, üvey kardeşinin bu iddialı laflarına tepkisinin ne olduğunu ne Sami Paşa ne de konsoloslar görebildiler. Bazılarının sonradan iddia ettiği gibi belki

de Şeyh, üvey kardeşine haddini bildirecekti. Hıçhır görev ve sıfatı olmayan bir serseri kabadayının, sırf ağabeyi adanın en sevilen tekkesinin şeyhi diye yeni valiyi karantinadan kaçırmayı yetmiyormuş gibi, eski valinin huzurunda emredici bir havayla konuşmasına herkes dikkat etti.

İlk kurşunu kimin attığı konusunda Osmanlı ve Türk yazarlarının ayrı; Minger milliyetçisi tarihçilerin ayrı ve geri kalan dünyanın ayrı iddiaları vardır. Böyle durumlarda bazan ilk silahı ateşleyen kıskırtıcı provokatör ya da korkudan tetiği ilk çeken budala kalabalıkta ayırt edilir ve herkes onun kim olduğunu söyleyebilir. O gün öğle vakti Vilayet'in Büyük Toplantı Odası'nda böyle olmadı. Tam tersine, sanki birisi aynı anda ateş emri vermiş gibi birden herkes birbirine ateş etmeye başladı. Zaten herkesin parmağı tüfeğinin ya da tabancasının tetiğindeydi. Yeni vali İbrahim Hakkı Paşa'nın muavini hatıralarında, kapı açılır açılmaz bir müsademe olacağını hissettiğini ve belindeki Nagant tabancayı çekip ateş etmeye başladığını söyler.

"İkinci cephe"yi ilk olarak epidemiyoloji odasının koridora bakan kapısından zorla içeri giren Sami Paşa'nın adamları açmıştı. Sami Paşa son anda muhbir ve provokatör Nusret'ten aldığı bilgiler doğrultusunda Vilayet'in merdivenlerine ve kendi odasının civarına silahlı adam yerleştirmişti. Müsademe başladığında toplantı salonunun girişlerinde ve içerisinde Vali'nin, silahlı on sekiz adamı vardı. Bunların bazıları silahlarını açıkta taşıyan muhafızlardı. Bazıları da memur, uşak, dükkân sahibi kıyafet ve kisvesiyle salona gelmiş silahlı adamlardı (Kolağası ile aynı sütunu siper eden Yusuf bunlardan biriydi). İlk silah sesinden sonra Sami Paşa'dan aldıkları talimat gereğince hiç tereddüt etmeden silahlarını çıkarıp düşmana ateş etmeye başladılar.

Sami Paşa o gün Vilayet'e ve meydana çağırdığı bütün adamlarına Padişah'a ve millete kasteden bazı melunların bugünkü tarihi karantina toplantısını bozmak için "sabotaj" hatta suikast yapabileceklerini söylemiş, bu hainlere hiç acımadan ateş edilmesini emretmişti. (Yani ateş edenler tetiği bağımsız Minger için değil, Padişah için çekiyorlardı.)

Baskından haberdar olan Sami Paşa'nın balkondaki karantina konuşmasının güvenliğini tehlikeye atmamak için saldırgan Ramiz ve adamlarını tek tek, sessizce tutuklamak gibi çocuksu hayalleri vardı. O kapıdan başkincıları basmak planının püf noktasıydı.

Ama bu plan bizce karşılıklı silah atışlarını, çılgın “müsademe”-yi başlattı. Herkes bir yandan silahını “düşmana” doğru ateşliyor, bir yandan da kendine bir masayı, sütunu, koltuğu, saksıyı ve mangalı siper ediyordu.

Aslında müsademe başladığında ilk sekiz on saniye yoğunluğu daha düşüktü. Salondaki misafirler ve tören kalabalığı olup bite-ni tam anlayamamışlardı. Zaten tam o sırada kapıdan hem Şeyh hazretleri hem de Sami Paşa salona girdikleri için herkesin dikkati dağılmıştı. Belki de bu yüzden ilk patlayan silahla birlikte büyük bir şaşkınlık ve telaş oldu. Sonra herkes, ilk atıştan hemen sonra neredeyse aynı anda silahını ateşledi. Silah sesleri kalın perdeler ve ahşap kaplamalarla kaplı büyük salonda yankılanıyor ama dışarıdan tuhaf, kesik kesik ve güçlü bir ses işitiliyordu.

Müsadememin hiç durmadan sürdüğü o birkaç dakika boyunca içerideki misafirler silah seslerinin cehennemi gürültüsünden çıldıracak gibi oldular. Davetlilerin hepsi o birkaç dakika boyunca gördüklerini işittiklerini silah seslerinin verdiği korkuyla yıllarca hatırladılar. Sanki askerler, memurlar, haydutlar vurulup düşüyorlar diye değil de, çıkan o büyük gürültüden korkuyorlardı.

Misafirlerin bazıları Karantina Heyeti’nin hiç bitmeyen toplantılarını yaptığı büyük ahşap masanın altına girdiler, başkaları dolapları, sandalyeleri, yazı masalarını siper ettiler, çoğunluk kendini yere attı.

Misafirlerin çoğu niyet edilen hedefin kendileri olmadığını baştan anladılar ama silahlar çekilmiş ateşleniyordu işte! Bir öfke vardı; herkes hedef olabilirdi, herkes de öfkeyi anlıyordu. Sanki kurşunlar vebaya sıkılıyordu. Bu birkaç dakikada karşılıklı yüz elli atış yapıldığı konusunda tanıklar ve tarihçiler hemfikirdirler.

Sami Paşa’nın hazırlıklı on sekiz adamına karşılık, Ramiz’in silah taşıyan ve ateş ederken birilerini öldürmekten çok kendilerini korumaya dikkat eden adamları on kişiydiler.

İlk saniyelerde Ramiz’in bazı adamları vurulsalar bile kendilerine bir şeyleri siper edip geri ateş ettiler. Cesaret ve gözü pekliklerinden dolayı bu atışlarda başarılı olup kalabalıktan pek çok kişiyi vurdular. Ama bir süre sonra silahları tamamen sustu. Sami Paşa’nın adamları, özellikle büyük salon kapısından onları kurşun yağmuruna tutup sindirmiş ve öldürmeye başlamıştı!

Ramiz ukalaca sözlerinden hemen sonra biri koluna diğeri omzuna iki kurşun yiyerek geriledi. Salgınhane odasının diğer kapısından kolay kolay kaçamayacağını da anladı hemen. Sami Paşa o kapıya da hiç duraklamadan ateş eden üç muhafız koymuştu. Ramiz bir yarma harekâtına girişirse başarılı olamayacağını anlayınca tekrar yeşil kapıya yönelerek toplantı salonundan kendisine ateş edenlere karşılık vermeye devam etti. Zaten ilk dakikalardan sonra Salgınhane odasından ateş edebilen geriye bir tek kendisi kalmıştı.

“Kimse yerini terk etmesin!” dedi eski vali Sami Paşa.

Uzun süren bir sessizlik başladı. Herkes meydanın üstünde öfkeli öfkeli gaklayarak tartışan iki martının sesini duydu. Silah sesleri, içeriden gelmesine rağmen başşehrin en uzak köşelerinden işitilmiş, dağlarda yankılanmıştı.

Sonraki sessizlik daha da meraklandırıcıydı. Konukların bir kısmı hemen kapıdan sıvışırken, bazıları yattıkları, saklandıkları yerde kıpırdamadan bekliyorlardı. Can çekişenlerin inlemeleri, acı çığlıkları da geliyordu.

Kolağası sütunun arkasından çıktı ve darmadağın olmuş Salgınhane odasına sokuldu. İlk bakışta Ramiz’in dört adamının ve provokatör hademe Nusret’in öldüğünü gördü. Etraf kan içindeydi ve kan Minger taşları üzerinde tuhaf bir kırmızıya kesiyordu. Ramiz devrilerek düşmüş ama ölmemişti, kıpırdıyor, inliyordu.

Muhafızların birinin de acıyla kıvrandığını gördü Kolağası, en azından onun ölmeyeceğini düşündü. Baskıncılarla hareket eden bembeyaz çocuk yüzlü bir gencin ise çatışmadan yara bile almadan kurtulduğunu anladı. Kolağası’nın ilk defa gördüğü genç korkudan tir tir titriyordu ama sağ kaldığı için yüzüne tuhaf bir sevinç ifadesi de gelmişti. Kolağası’nın elinde tabancayla kendisine yaklaştığını görünce teslim olur gibi ellerini kaldırdı.

Salgınhane odasının diğer kapısında birikenler kurşun yağmuruna daha az hedef olmuşlardı. Yeni vali Hakkı İbrahim Paşa alınca yediği bir kurşunla düşüp ölmüştü. Kolağası, ölen yeni vali için kederlenen muavini Hadi ve muhafızlara teslim olan diğer saldırganları gördü.

İki aydır her sabah Vali Paşa ve Damat Doktor’un üzerine yeşil kalemle ölüleri, bulaşık evleri ve mekânları işaretledikleri haritaya dört kurşun isabet etmişti. Boyası dökülen siyah büyük dolabın bir vitrininde bir kurşun deliği açılmış ama camekân yerinde kalmıştı.

Kolağası bitişikteki ceviz dolabın vitrin camının itiş kakış sırasında kırıldığını da gördü. Sami Paşa'nın adamlarının ve inzibatların Salgınthane odasına yaklaştıklarını fark edince, ceviz dolabın en alt gözündeki sandığı biraz dışarı çekti, kilitsiz kapağını açtı ve katlanmış iki kilimin altından üzerine La Rose du Levant'ın amblemi olan Minger Kalesi'nin özel külahlı kulesi, Beyaz Dağ ve Minger gülü işlenmiş koyu kırmızı ve pembe renkli bayrak misali işlemeli kumaşı çekip çıkardı.

Kırmızı kumaşlı, pembe güllü bayrak bir an soluk ışıkların altında canlanacak bir yer aradı sanki. Kolağası balkona doğru iki adım atınca, kumaş sanki istediği ışığı buldu ve silah seslerinin korkusuyla sinmiş olan misafirlerin bakışları altında büyük toplantı salonunu bir anda kıpkırmızı yaptı.

Tören için gelmiş telaşlı misafirlerin Kolağası'nın elindeki bayraktan yayılan ışıkla büyüledikleri önce Minger gazetelerinde, sonra da tarih kitaplarında belagatle çok yazılmıştır: Milliyetçi heyecanın, tarih ile edebiyat, efsane ile gerçek, renk ile manası arasındaki ayırımı kaldırdığı yerdeyiz şimdi. Olaylara biraz daha dikkatle ve biraz daha ağırdan alarak bakacağız.

52. BÖLÜM

Kolağası'nın bir elinde Nagant tabanca, bir elinde kırmızı keten bayrak Salgınthane odasından toplantı salonunu geçip balkona yürüyüşünü gösteren pek çok yağlıboya resim vardır. Bunlardan çoğu, Lami'nin ana tarafından akrabası, Rum ressam Aleksandros Satsos'un "ihtilal"ın birinci yıldönümünde *Adekatos Arkadi* gazetesi için yaptığı canlandırmaya dayanır. Bu resmin Delacroix'nın *Hürriyet Halka Önderlik Ediyor* adlı, dünyanın bütün özgürlükçü ihtilalcileri tarafından romantik duygularla çok sevilen tablosundan fazla etki taşıdığı açıktır. Zaten tarihimizi kaleme alırken anlattığımız olayların daha önce yakında bir yerde vuku bulduğu duygusunu bir türlü içimizden çıkaramadık. Delacroix'nın ve Satsos'un devrimci *Hürriyet*'ine benzetilerek yapılan biblolar, lambalar, eşyalar ta 1930'ların sonuna kadar adanın dükkânlarında satılmıştır.

Kolağası balkonun eşiğindeyken Doktor Nuri kalabalık arasından çıkarak durdurdu onu. Elini çok içten gelen bir hareketle bir an Kolağası Kâmil'in omzuna koydu. Saldırganlara ateş ettiğini görmüştü, sarılmak istedi ona. Kolağası'nın bir elinde bayrak bir elinde tabanca olduğu için, bunu yapamadı. Ama okurlarımızın ve Kolağası'nın hâlâ fark edemediği bir şeyi fark etti.

“Yaralanmışsınız?”

“Hayır!” dedi Kolağası. Sonra bayrağı tutan kolunun bileğe yakın kısmındaki kurşun yarasını ve kanı gördü. Hiç acısı yoktu ama evet vurulmuştu ve çok kan akıyordu. “Farkında değilim Paşam” dedi o sırada kendisine sokulan Sami Paşa'ya da hitap ederek. “Ama hiçbir kurşun şimdi bizim millet için yapmamız gereken şeye mani olamaz.”

Kolağası bunu herkesin duyabileceği bir şekilde ve gittikçe yükselen bir sesle söylemişti. Ona dikkatle kulak veren konuklar şimdi Paşa'nın ne diyeceğini merak ediyorlardı. Ama Sami Paşa kararsız ve suskundu.

“Paşam, cami, kilise yasağını hemen şimdi hep birlikte ilan etmezsek karantinanın tutması imkânsızdır. Hele bu baskından sonra sesimizi millete duyurmazsak bundan sonra ne sizi ne de Karantina Neferi'ni dinlerler.”

Kolağası Paşa'ya karşı güçlü ve yüksek sesle konuşabilmesine kendi de şaşıyordu. Tam o sırada çekilmiş bir fotoğraf elindeki tabancayı da Paşa'ya doğru tuttuğunu gösterir. Sami Paşa gazetelerde, dergilerde, kendisinin Vilayet balkonundan konuşma yaparken fotoğrafının yayımlanmasını planladığı için adanın fotoğrafçıları aşağıya meydana yollamıştı. Toplantı salonundaki fotoğrafçı ise Minger'in ilk fotoğrafçısı Vanyas'tı. Ressam Aleksandros Satsos'un Delacroix etkili *Hürriyet* resminde Kolağası'nın kıyafetinin ve duruşunun bazı ayrıntıları fotoğrafçı Vanyas'ın ilk fotoğrafından alınmıştır.

Vanyas'ın ikinci fotoğrafının bir köşesinde Şeyh Hamdullah'ın dimdik ayakta ve vakur olduğu görülür. Şeyh, üvey kardeşinin baskında az önce vurulup yaralanmış olduğundan (üstelik herkes Ramiz'i ölmüş sanıyordu) ne kadar haberdardı bilmiyoruz. Ama baskından sonra, daha önce ilan edilen törenin yapılmasına şimdi siyaseten bilhassa mecbur olduklarını düşünebilecek kadar hayat tecrübesi vardı. Zaten bir dakika içinde konuklar toplanmış, bu

baskının ilan edilecek kararlara karşı bir bozgunculuk olduğunda herkes hemen hemfikir olmuştu. Vilayet binasındaki Müslüman, Hristiyan herkes yapılması gerekenin, hiçbir şey olmamış gibi töreni icra etmek, birlik beraberlik mesajı vermek ve cami-kilise yasağını ahaliye duyurmak olduğunda da hemfikirdi.

Üstelik o tarihi anda herkes bu duyguyu (azille kafası karışık Vali'nin değil) Kolağası Kâmil'in en iyi temsil edeceğini hissediyordu. Papaz efendiler, cemaat önderleri, gazeteciler balkona çıkarlarken, bazılarına göre Kolağası aşırı bir coşku içindeydi. Genç subay Sami Paşa'ya yeni vali İbrahim Hakkı'nın alınından vurulup öldürüldüğünü söyledikten sonra onun bir yılgınlığa kapıldığını yüz ifadesinden anladı.

“Artık hiç kimse söz dinlemez!” diye içtenlikle ifade etti kendini Sami Paşa.

“Tam tersine Paşa hazretleri” diye o anda aklına gelen ünlü cevabını verdi Kolağası ona: “Şimdi biz ileri bir adım atar ihtilali ilan edersek, terakkiperver Minger milleti bizimle birlikte bir değil iki adım atacaktır.”

Milliyetçi ve muhafazakâr Osmanlı ve Türk tarihçilerinin anlayamadığı şey “terakki” ve “ihtilal” gibi 1901 yılında adada kullanılan kelimelerin bağlamı değildir yalnızca. Adanın kendilerinden kopuş nedeninin Minger milletinin varlığı ve aslında kendi beceriksizlikleri olduğunu kabul edemeyen Osmanlılar ve Türkler olup bitenlerin arkasında başka esrarengiz nedenler ve güçler olduğunu ima etmeyi üstlerine vazife edinmişlerdir. Onlara göre “ihtilal” âni “anlatıldığı gibi” olmamıştır. Bunun en iyi kanıtı da kısa süre önce disiplinsizlikten hapsedilmiş Önyüzbaşı rütbesindeki Kolağası'nın, otuz bir yaşındaki bir subayın kendinden yirmi küsur yaş büyük ve Paşa rütbesindeki kıdemli bir bürokrat olan “eski” Vali'ye emir verir tarzda asla konuşamayacağıdır onlara göre.

Bu noktada “İhtilal”in kurallarından birinin de, eskiden gerçekleşmemiş ve gerçekleşebileceği de hiç düşünülmemiş, hatta hayal bile edilememiş şeylerin tek tek gerçekleşmeye başlaması olduğunu ekleyelim.

Kolağası'nın kendi tecrübesi, vicdanı ve ada halkına karşı samimi sevgisinden başka hiçbir gücü yoktu. Onca baskıya, korkuya ve göğsündeki Osmanlı madalyası ve nişanlarına rağmen kendisini harekete geçiren güç bu saflık ve hakikilik duygusuydu. Davetliler

Paşa'nın öngördüğü gibi Vilayet balkonunda yerlerini alırlarken, Kolağası, Damat Doktor ve diğer konukların da çok iyi işitebilecekleri bir şekilde Sami Paşa'ya içtenlikle şöyle dedi:

“Vali Paşa hazretleri, Padişahımız Abdülhamit Han hazretleri tahtta oturdukça, hem sizin için hem de benim için eski hayatımıza ve İstanbul'a selamete geri dönüşün yolu artık maatteessüf tamamen kapanmıştır.”

Pakize Sultan ve kocası için yıllarca “kehanet” niteliği taşıyacak bu sözleri herkesin duyacağı şekilde yüksek sesle söyledikten sonra Kolağası daha yüksek sesle ve daha da belagat ve şiirsellik ile devam etti:

“Paşam, mahzun olmayınız, bir tesellimiz vardır. Çünkü yalnız değiliz. Çünkü Minger milleti ile beraberiz. Bu adada yaşayan herkesin, bütün Minger milletin idrak ettiği gibi, Abdülhamit'ten telgrafla emir aldıkça bu adada vebadan kurtulup selamete çıkmanın yolu da artık tamamen kapanmıştır.”

“Minger milleti” sözü ve Abdülhamit karşıtlığı ada tarihinde ilk defa kalabalık önünde yüksek sesle ifade ediliyordu. Bu kadarı bile herkesi korkutmaya yeterliydi.

Şimdi Kolağası balkonun korkuluklarına kadar gelmişti. “İstanbul'dan telgraf beklemeden kendimizi idare edersek karantina biter, hastalık diner ve hepimiz de selamete çıkarız” dedi hakiki bir siyasetçi gibi.

Sonra meydana döndü ve bütün gücüyle bağırdı: “Yaşasın Minger! Yaşasın Mingerliler! Yaşasın Minger milleti!”

Meydan en sonunda biraz dolmuştu. Yüz kırk yüz elli kişilik bir kalabalık vardı o anda. Müsademe başlayınca kaçarak dağılan kalabalıktan geri dönen meraklılardı bunlar. Çoğu Vilayet Meydanı'nın çevresindeki dükkânların, sütunların, ağaçların altına sinmiş olan arabacılar, muhafızlar, satıcılar da Şeyh Hamdullah ile Başpapaz Konstantin Efendi'yi balkonda eski vali ve Damat Doktor ile birlikte görünce ortaya çıkıyorlardı. Kolağası onlara vakit tanımak için Sami Paşa'ya döndü ve hem tanıkların hem de Pakize Sultan'ın mektuplarının doğruladığı şu tarihi sözleri söyledi ona:

“Paşa hazretleri, sizin dirayetli idareniz olmasaydı bu günleri de göremezdik. Siz bizim en büyük valimizsiniz. Allah sizden razı olsun! Üstelik artık Padişah'ın valisi değil, milletin valisisiniz! Heyetimiz şu andan itibaren Minger'in istiklalini ilan ediyor. Şu

andan itibaren adamız hürdür. Yaşasın Minger, Yaşasın Minger Milleti, Yaşasın Hürriyet!”

Aşağıda, meydana kalabalık artarken fotoğrafçılar hiç durmadan fotoğraf çekiyorlardı. 28 Haziran 1901 Cuma günü çekilen ve balkonda dizilmiş önemli kişileri hep birlikte ve oldukça iyimser gösteren fotoğraflar Minger Adası'nın dünya tarih sahnesine en sonunda çıktığı günün haberlerini süslemiştir. Bu fotoğraflar dünyada beş kıtada yüzlerce gazetede yayımlandı, daha sonra kitaplara, ansiklopedilere, pullara ve tarihlere geçti.

İlk olarak Arhis Bey'in çektiği bir fotoğraf, Fransız konsolosunun ve ada dışına balıkçı tekneleriyle hâlâ insan kaçıran bir çetenin yardımıyla önce Girit'e oradan da Fransa'ya kaçırıldı ve 1 Temmuz 1901, Pazartesi günü, yani üç gün sonra Paris'in en meşhur sağ muhafazakâr gazetesi *Le Figaro*'nun ikinci sayfasında bir haber olarak yayımlandı:

Minger'de İhtilal (Révolution à Minguère)

Doğu Akdeniz'de mermer taşı ve gülü ile meşhur küçük Osmanlı adası Minger bağımsızlığını ilan etti. Seksen bin nüfusu yarı yarıya Hristiyan ve Müslüman olan adada dokuz haftadır şiddetli bir veba salgını hüküm sürüyordu. Adanın karantina teşkilatı salgını durduramayınca, veba Avrupa'ya yayılmasın diye, Osmanlı Devleti'nin çağrısıyla uluslararası güçler Minger'i dört savaş gemisi ile abluka altına almışlardı. Üç yıl önce Hicaz'dan dönen hacılar adanın sert karantina uygulamasına isyan etmişler, çatışmada yedi hacı ve bir asker ölmüştü. İhtilal sırasında şehirde silah sesleri duyulmuş, sokaklarda Osmanlı askerleri görülmüştür.

Son cümle biraz abartılıydı. Bu kitapta bu tür yalan bilgileri düzeltmeye fazla yer vermiyoruz ama bu yanlış bilginin Fransızların adanın hâlâ Osmanlı denetiminde olduğu izlenimini vermek istedikleri için haberde yer aldığını düşünüyoruz ve bunun üzerinde durmuyoruz.

Bu konudaki ilginç bir yorum, bu yalan Babiali'yi, hatta Abdülhamit'i kandırmak için konmuştu, diye özetlenebilir. İstanbul adada ne olduğunu tam biliyordu. Telgraf kesildiği, adadan yal-

nızca kaçakçılar aracılığıyla haber alındığı ve çoğu Rum kökenli bu kaçakçılar arasına Abdülhamit kolay casus sokamadığı için, iktidarın ya da yönetimin kimde olduğu bile İstanbul'dan tam anlaşılamıyordu.

Le Figaro gazetesinin haberinde balkondaki kalabalığı gösteren fotoğraf çeyrek sayfa yayımlanmış, altına da, “Minger’in istiklali Osmanlı Vilayet Binası balkonundan ilan edilirken!” diye yazılmıştı. Ertesi hafta Fransız *L'Illustration* dergisinde aynı fotoğrafa dayanarak yapılan gravür neşroldu ve altına benzer bir ifade yazıldı. Fransız gazetecileri fotoğraftaki kişilerin kim olduğunu elbette bilmiyordu. Biz tarih kitabımız için balkondakilerin bir dökümünü yapalım: Şeyh Hamdullah, Ortodoks cemaati başı Başpapaz Konstantinos Laineras, eski vali Sami Paşa, Damat Doktor Nuri, bütün konsoloslar, Murakabe Müdürü Mazhar Efendi ve bugün kimliklerini çıkarmadığımız iki kişiyle beş muhafız. (Yeni vali muavini Hadi, Ramiz ve yaralı adamlarıyla Vilayet'in bodrumundaki hapse tıklılmıştı.)

Bir gün sonra *The Times* aynı kalabalık fotoğrafın altına daha sonra bütün tarihçilerin fikri sevdikleri için ezberden tekrarlayacakları ve bu yüzden düşünülmeden kullanılan bir basmakalıp ifade haline gelen şu sözleri yazdı: “Minger Adası'nın istiklali Hıristiyan ve Müslüman cemaatlerinin ortaklaşa yaptıkları bir açıklamayla Osmanlı Vilayet Merkezi'nden duyuruldu.”

İstanbul hükümeti ve Abdülhamit bağımsızlık ilanını Paris elçisi Münir Paşa ile Londra büyükelçisi Kostaki Antopulo Paşa'nın gazetelerde gördükleri bu haberleri İstanbul'a telgrafla bildirmesiyle öğrendiler. Haberin gerçekliğine inanamayan Abdülhamit'in, *Le Figaro* ve *The Times* gazetelerinin söz konusu sayılarını bir an önce kendi gözüyle görmek istediği için, Avrupa'dan İstanbul'a gelen posta çuvallarının indirildiği Sirkeci rıhtımına özel hafiyeler yolladığı gibi düşmanca ve abartılı söylentiler de vardır. Yollanan telgraflara Minger'den hiç cevap gelmediği için hem Padişah hem de Babialı bürokrasisi milliyetçi isyancıların nereden çıktığını ve daha çok da elebaşlarının kim olduğunu haklı olarak merak ediyorlardı.

53. BÖLÜM

Kolağası Minger'in hürriyet ve istiklalini Türkçe olarak ilan ettikten sonra kısa bir sessizlik oldu. O sırada Vilayet hademelerinden en ihtiyarı Haşmet, baskın ihtimaline karşı bir silah olarak yanında taşıdığı ağır sopayı Kolağası'nın kanlı elindeki "bayrak"a hünerle ve özenle bağlayıp ona geri verdi.

Hayatı boyunca adadan hiç ayrılmamış, okuma yazması bile tam olmayan hademe bir süreliğine tarihe böyle geçti. İleride adanın İtalyan işgalinden kurtulması üzerine iktidara gelen milliyetçi yeni Minger hükümeti Haşmet'in köyünde yapılan okula Sancaktar Haşmet İlkokulu adını vermiştir. Yaşlı hademenin bayrağa sopa taktığı an ilk yıllarda ressamlarca çok resimlenmiştir. Daha sonrakı yıllarda kâğıt paraların üzerine konan resimlerde Komutan Kâmil'in eline bayrağı ihtiyar bir hademenin değil, iki genç kızın vermesi eğitim bakanlığı tarafından daha uygun bulunduğu için hademe resimlerden yavaş yavaş çıkmış, 1970'ten sonra tamamen unutulmuştur. Bugün yalnızca köylüleri hatırlar onu.

Yaşlı hademenin ressamlar tarafından çok iyi görülüş olan "jesti" Kolağası'nı da harekete geçirdi. Kolağası tabancasını bıraktı, sancağın sopasını biri kan içinde olan iki eliyle kavradı ve meydandan görülecek bir şekilde yatay tutarak sallamaya başladı. Yarası onu zorluyor, bayrak ve sopası ağır geliyordu ama Komutan Kâmil sancağı sağa ve sola üç kere salladı. Bayrağın renginin, dalgalanışının herkes tarafından görüldüğüne emin olunca onu Haşmet'e verdi ve az önce söylediklerini bir de Fransızca söyledi:

"Vive Minguère, vive Les Minguériens! Liberté, Égalité, Fraternité!"

"Yaşasın Minger, Yaşasın Mingerliler! Hürriyet, Müsavat, Uhuvvet!" diye Türkçesini de söyledi bu sözlerin.

"Minger milleti büyük bir millettir" diye devam etti. "Minger milleti vebayı yenip muhterem heyetimizin ve Valimizin idaresinde Hürriyet'e, Terakki'ye, Medeniyet'e yürüyecektir. Yaşasın Minger, Yaşasın Mingerliler. Yaşasın askerler, yaşasın karantinacılar, yaşasın neferler!"

Balkondaki kalabalıkta Kolağası'nın fazla ileri gittiğini düşünenler elbette çoğunluktu. Ama bütün bunların Sami Paşa tarafından

hazırlanan amacı müphem bir tiyatro olduğuna inandıkları için sabırla bekliyorlardı. Bu konuda en önemli tanıklık Rum cemaati başı Başpapaz Konstantin Efendi'nin kızının 1932 yılında Atina'da yayımlanan *Minger Rüzgârı* adlı hatıratındaki satırlardır. Kızına göre, o akşam Konstantin Efendi ada Osmanlı'dan koparılıyor diye asla mutlu değildi. Tersine aşırı huzursuz ve endişeliydi. Papaz Efendi, Vali Sami Paşa'nın iki gün önce azledildiğini ve yeni vali İbrahim Hakkı Paşa'nın da öldürüldüğünü, muavininin yaralı olduğunu balkondan yapılan konuşmalar daha bitmeden öğrenmiş ve bir felaketin eşiğinde olduklarını, Abdülhamit'in bu saçma isyanı asla cezasız bırakmayacağını evde defalarca söylemişti. Başka adalarda bu tür isyan vakalarında, çok geçmeden Osmanlı zırhlılarından birinin adayı, köyleri, şehirleri gelişigüzel top atışına tuttuğunu çok iyi biliyordu.

Ancak kızının da hatıralarında yazdığı gibi adanın Düvel-i Muazzama'nın gemileriyle çevrilmiş olması, yani Abdülhamit'le batılı güçler arasında vebalı Minger Adası konusunda açık bir siyasi işbirliği olduğunu bilmek onu rahatlatıyordu. Abdülhamit kendi başına ablukayı bozup *Mahmudiye* ya da *Orhaniye* zırhlısıyla adayı bombalamaya cesaret edemezdi. Papaz Efendi hürriyet ve istiklal iddialarının da bu şartları çok iyi değerlendiren kurnaz eski Vali Paşa tarafından ortaya atıldığına inanıyordu. Yani ona göre Abdülhamit ve İstanbul'un sorduğu, "Bu isyanın başı-elebaşı kimdir?" sorusunun cevabı eski vali Sami Paşa'ydı.

Kolağası, Telgrafhane Baskını ve arkasından hapsedilmesiyle İstanbul'a ve Valiye kızan Müslümanlar arasında ün ve itibar kazanmıştı. Müslüman mahallelerinde ne olup bittiği ile hiç ilgilenmeyen zengin Rum aileleri bile duymuşlardı onun adını. Gün geçtikçe büyüyen bir kalabalık daha büyük işlere layık gördüğü bu parlak subayın Çin'e, Müslümanlara sözümona nasihate giden hiç iştirilmemiş bir heyeti ve bir padişah kızını korumak için adaya gelmesini inandırıcı bulmuyor, onun başka bir gizli vazife için gelmiş olabileceğine içtenlikle ve çaresizlikle inanıyorlardı.

Müşademe sırasında Kolağası'nın sol kolunun alt kısmında aldığı yaradan akan kan şimdi bileğine, eline ve parmaklarına iyice bulaşmıştı. Yalnız balkondaki Müslümanlar, muhafızlar ve görevli memurlar değil, Hıristiyanlar da daha sonra –kimisi samimiyetle, kimisi inanmadan abartarak– bayrağa bulaşan kan konusunda

konusmak zorunda kalacaklardı. Mingerli olmanın bir “kan meselesi” olarak algılandığı ve temellendirildiği 1930’lar ve 1940’larda “Hürriyet mücadelesi”nin bu en dramatik ânı hatırlanmış ve Mingerlileri harekete geçiren şeyin, devletin kurucusunun bileğinden, parmaklarından bayrağa ve aşağıya, meydana ve toprağa damlayan kan olduğu açıkça yazılmıştır.

Bu kan binlerce yıl önce Aral Gölü’nün güneyinden adaya göç eden ve çok özel bir dili olan soylu Minger Milleti’nin kanıydı. Kolağası’nın eli ve bileği kandan kıpkırmızı kesilince, Doktor Nuri bayrağı o ara bırakmasını fırsat bilip onu tuttu ve kolunu sıvayıp yarayı yakından görmeye çalıştı. İmparatorluğun en ücra köşelerindeki derme çatma sahra hastanelerinde cepheden gelen çok yaralı asker ve subay görmüştü, onların tedavisine tanık olmuş ve katılmıştı. Becerikli hareketlerle Kolağası’nın sürekli kanayan yarasını ortaya çıkarınca durumun vahim olduğunu gördü.

Bazıları Damat Doktor’un Kolağası’nı kaçırdığını, susturduğunu ima ederler. Hayır. Damat Doktor’un müdahalesi tıbbi olarak gerekliydi ve o an müdahale edilmeliydi. Yoksa önümüzdeki sayfalarda göreceğimiz gibi Kolağası hayatı tehlikeyi atlatabilmiş değildi. Doktor Nuri hızla kan kaybeden Kolağası’nı hem balkondan hemen alarak bir anda o gün siyasetin dışına çekti hem de yatırıp kanı durdurmak için ilk müdahaleyi yaptı.

Kolağası balkondan içeri alındığında meydandaki küçük meraklılar kalabalığı biraz hareketlendi. Fesli bir iki kişi “Yaşa, var ol!” diye bağırdı. Silah seslerini önemsememiş, her şeyin Sami Paşa’nın ayarladığı gibi olduğunu sanan akılsız ve dikkatsizlerdi bunlar. Çoğunluk olağanüstü bir şeyler olduğunu yalnız Kolağası’nın sözlerinden ve bayrak sallamasından değil, silah seslerinden ve sonraki sessizlikten de anlamışlardı. Şanlı bayrağın kalabalığın üzerinde “nazlı ve gururlu” dalgalanışından, etkilenenler de vardı.

Derken hiçbir zaman kimin ağzından çıktığı anlaşılamayan şu cıgılık işitildi.

“À bas (Kahrolsun) Abdul-Hamid.”

Sami Paşa ve balkondaki kalabalık bu münasebetsiz kişiyi onaylamadıklarını gösteren hareketler yaptılar. Ses balkonun altından bir yerden, Vilayet girişinden gelmişti ama Müslüman yöneticiler, askerler ve inzibatlar tarafından duymazlıktan gelindiği gibi, oradaki konsolos kâtipleri ve gazeteciler de sesin sahibinin kim

olduğunu sakladılar. Bu konuda hâlâ kesin bir bilgimiz olmaması bazan bize aslında kimsenin bu kışkırtıcı sözleri söylemediğini düşündürür. Hem Sami Paşa hem de balkondaki kalabalık için Abdülhamit karşıtı bu saygısızlık ve küstahlığa burun kıvrırmak, herkesin ortak korkusu olan “Padişah çok kızacak!” endişesini biraz olsun gevşetti. Sami Paşa’nın tutumunda “Susturun şu adamı!” havası vardı.

Balkondaki kalabalık şimdi Padişah’ın casuslarına, gazetecilere, “İstanbul’a, Padişah’a karşı bir şey yapmıyoruz” izlenimi veriyordu. (Çok sürmeyecekti bu.) Aslında Kolağası’nın abartılı hallerine ve baskına rağmen Vali’nin istediği toplantıyı başardığına da inanıyordu çoğunluk. Bir tarihçi olarak, en büyük altüst oluşlara, devrimlere ve yıkımlara yol açan ilk büyük adımların sahiplerinin çoğu zaman yaptıkları işten korkarak tam tersi bir şeyler yaptıklarına samimiyetle inandıklarını görmüşüzdür.

Kolağası balkondan çekilir çekilmez Sami Paşa, işte tam bu anlayışla davrandı: Karşısındaki kalabalığa (hayal ettiğinin onda biri kadar kişi bile gelmemişti) karantinanın başarılı olması için bir süre camilere ve kiliselere girişin yasaklandığını söyledi. Ezana ve çan çalmaya da gerek yoktu. Müsademede akan onca kandan ve hâlâ havada asılı duran barut kokusundan sonra ve yaralıların inlemeleri hâlâ işitilirken belagatli, tumturaklı nutkunu hemen okumak gelmemişti içinden. Manastırlara ve tekkelere ise yalnızca orada yatıp kalkanlar girip çıkabilir diye devam etti. Bu yüzden bu kararların ilanından hemen sonra Vilayet’ten gelecek memurlar manastır ve tekkelerde ikamet edenleri belirleyip sayacak, bu kişilerin dışında kimse oralara giremeyecekti. Vali Paşa cami-kilise yasağının en zor yanı olarak gördüğü sayım memuru gönderme işini önemsemiş ve hevesle memurların uyacağı kuralları tahrirat kâtibiyle çalışıp ayrıntılı olarak belirlemişti. Bu kuralları önemsemediği için onları kâğıttan okumaya başladı. Bu aynı zamanda çok önemsemediği nutkunu okumak demektir.

Ne balkondakiler ne de meydandaki kalabalık Sami Paşa’nın nutkunu doğru dürüst dinleyebildiler. Hem eski valinin sesi yeterince güçlü çıkmıyor hem de herkes kendi arasında konuşarak ne olduğunu anlamaya çalışıyordu. Meydandaki kalabalıktaki yaşlıların ve Abdülhamit hayranı birkaç kişinin “Yaşasın Padişah! Padişahım çok yaşa!” diye bağırımları da çelişkili değildi, çünkü

Sami Paşa özenerek yazdığı nutkunda İstanbul ve Padişah karşısı hiçbir söz söylemiyordu.

Sami Paşa nutkunu verirken Murakabe Müdürü Vanyas'a Salgınhaneye odasındaki durumun fotoğraflarını çekmesini emretti. Yeşil kapılı oda aslında küçük bir yer olduğundan baskıncılar vuruldukça birbirlerinin üstüne düşmüşler ve kanları gibi cesetleri de birbirine karışmıştı. Masalar devrilmiş, sehpalara yuvarlanmış, lambalar düşmüş, camlar kırılmış, her yer delik deşik olmuştu ama duvardaki “epidemioloji” haritası olduğu yerdeydi. Hatta kurşunların onu duvara daha da mihladığını da söylemek abartılı olmaz.

Arka planında Minger haritası, ön planda kanlı cesetler olan bu fotoğraflar yalnızca üç gün sonra Atina basınının eline geçince *Efimeris* gazetesinde “Minger’de ihtilale karşı olan Abdülhamit yanlıları yenildi!” başlığıyla yayımlandı.

Akropolis gazetesi ise, “Minger Devrimi’nin ilanını bastırmak için Abdülhamit’in yolladığı yeni vali ve çetecilerin sonu!” diye bahsetmişti yerde yatan kanlı cesetlerden.

Bu haberlerin ve fotoğrafların Yunan ve Avrupa basınında yayımlanması ihtilal ve istiklal okunun yaydan çıktığı ve artık Abdülhamit’in bile kabul edebileceği bir geri dönüş olmayacağı anlamına geliyordu. Yani bir Osmanlı bayrağı bırakıp, iktidarı başkalarına teslim etme ve sonra adayı geri alma umudu da kalmamıştı Minger için.

Bazıları bu fotoğrafları Sami Paşa’nın Yunan basınına özellikle verdiğini, amacının adanın bağımsızlığından korkan ve Abdülhamit’in cezalandırmasından çekinen Müslümanlara ve Hristiyanlara geri dönüş yolunun kapandığını göstermek olduğunu ima ederler. Biz bu görüşte değiliz: Sami Paşa, Kolağası’nın yaptıklarını planlamadığı gibi olup bitenleri de büyütme değil, yatıştırmak istemişti hep. Ama bu fotoğraflar hiç yayımlanmasa da yeni valinin öldürüldüğü haberinden sonra Abdülhamit’in kendisini sorumlu tutacağını ve azil kararına uymadığı için daha da çok suçlanacağını biliyordu. Sami Paşa, değil İstanbul’a geri dönüş, Osmanlı memleketinde yaşamasının yolunun bile kapandığını balkondaki karantina nutukları bitmeden anlamıştı.

Balkonda son olarak Paşa’nın planladığı gibi cemaat önderleri, din adamları, siyasetçiler ve doktorlar karantinanın tutması ve Allah’ın Minger’den vebayı uzaklaştırması için hep birlikte,

kendi itikatlarınca dua ettiler. Adada her zaman yaşanan (ve hep savunduğumuz) laik kardeşliğin bir simgesi olan bu ânı gösterir fotoğraflar, birkaç yıl sonra ne yazık ki, “Minger Devleti’nin kurucuları devletin uzun ömürlü olması ve herkese mutluluk ve huzur getirmesi için dua ederlerken çekilmiştir” diye tanıtılmıştır.

Toplantı bittikten sonra balkondan merak ve korkuyla içeri giren konuklar, muhafızların ve hademelerin kaldırmaya başladığı cesetlere bakmak için duraklıyorlardı. Rum Ortodoks cemaati başkanı Başpapaz Konstantin Efendi bile merakını yenemeyip ana kapıdan önce Salgınhane odasının kapısına doğru yürüyüp, gördüğü kanlı cesetleri, yeni valinin kurşunla delinmiş alnını ve kanlar içindeki yüzünü istavroz çıkararak bir süre seyretti ve yanındakilerin sürüklemesiyle dışarı çıkabildi. Sami Paşa papaz ve şeyh efendilerle hatırlı konuklarını merdivenlere kadar geçirirken onlara karantina gayretine destek oldukları için teşekkür etti. Sanki her şey planlandığı yönde ve yolundaymış gibi ve baskın olmamış, insanlar ölmemiş gibi “Allah’a şükür”lü sözlerle uğurladı onları.

Makam odasının kapısında Doktor Nuri, Kolağası’nın kanını durdurmaya çalışıyordu. Karantina Heyeti’ndeki yaşlı ve dedikoducu doktor Tasos da ona yardım ediyordu.

Sami Paşa toplantı odasına dönüp kendisini bekleyen konsoloları görünce bir mutluluk ve güven duydu. Her zaman her şeye hâkim eski vali Sami Paşa’nın gücünü hissetti içinde. Adanın tek hâkimi olmuştu ve bunu konsolosların bakışlarında görüyordu.

“Bundan sonra Minger’de işler eskisi gibi olmayacak, bunu biliniz!” dedi Sami Paşa konsoloslara doğru sıradan günlerde başvurmadiğı azarlayıcı ve küçümseyici bir edayla: “Minger halkının canına ve malına ve karantina çabasına kasteden bu melun baskını tertip edenlerin arkasındakiler cezalandırılacaktır” diye devam etti. “Bu alçaklar, belli ki konsolosların imtiyazlarından istifade ederek kapılardan ta buraya kadar girdiler. Konsoloslara Vilayet’e girebilmek için verdiğimiz bütün izinler bundan böyle iptal edilmiştir. Konsolosların imtiyazları da tek tek gözden geçirilecektir. Saldırının arkasında hangi konsolos varsa, o da tabii, mutlaka cezalandırılacaktır. Bunları size daha sonra Hariciye Nezareti bildirecektir.”

Sami Paşa’nın eskiden İstihbarat kâtibinin yaptığı şeyi şimdi “Hariciye Nazırı” dediği kişinin yapacağını söylemesi, kimse bu konuda bir soru sormadan bütün konsoloslar ve gazeteciler ta-

rafından işitildi. “Vali” Sami Paşa da Kolağası’nın sözlerine ve ayrı devlete inanıyor demekti bu.

Aynı anda “Minger Mingerlilerindir” dedi Kolağası. Ama acıdan ve bitkinlikten devam edemedi ve arkasına konan yastığa dayanarak sustu.

Bazıları Kolağası’nın elini kolunu kesik kesik ve zorlukla hareket ettirişini ve öfkeyle kendi kendine mırıldanır gibi konuşmasını bir vebalının hareketlerine benzettiler. İstanbul’la kavga etmenin felaket getireceğini düşünen gerçekçilerdi bunlar. Kolağası’nın kimi vebalılar gibi “delirdiğine” inanmak istiyorlardı.

Damat Doktor’un önayak olmasıyla Kolağası Kâmil toplantı odasının kalabalığı içinden ellerin ve omuzların üzerinde çıkartıldı. Aleksandros Satsos’un bu sahneyi gösterir 1927 tarihli yağılıboya resmi muhteşemdir. Ada halkı ne yazık ki Teksaslı alkolik bir petrol milyonerinin koleksiyonunda olan bu şahane resmin orijinalini değil, onun ana hatlarını gösteren siyah beyaz kopyalarını gazete-lerde, dergilerde yayımlandığı için tanır. Biz bu resimde devletin kurucusu ve hürriyet kahramanının elinde silah ve bayrakla neredeyse narin bir kadın gibi uzanışını, gözlerinin özellikle kapalı oluşunu ve teninin solgun rengini çok yerinde buluruz. Öte yandan Adanın bütün tarihçileri Kolağası Kâmil’in aslında hemen ayağa kalkıp ihtilali hızlandırmak istediğinde anlaşırlar.

Kalabalık kapıya doğru yürürken Fransız konsolosu ile bir an yüz yüze gelen Sami Paşa hissettiğı gücü Mösyö Andon da özellikle fark etsin istedi.

“Bundan sonra suistimal edip yakalanınca, İstanbul’a, sefaretinize telgrafla beni şikâyet alışkanlığınızı artık terk edeceksiniz. Zaten, komutanımız sayesinde terk ettiniz.” (Kolağası’nı ve Telgrafhane Baskını’nı kastettiğini göstermek için onun şimdi dışarı taşındığı kapıya bir bakış attı.)

Böylece okurlarımızın Kolağası Kâmil diye tanıdığı, Minger Devleti’nin kurucusunun Mingerlilerce yüz on altı yıldır içten bir şükran ve heyecanla tekrarlanan adı “Komutan” Kâmil, Vali Sami Paşa tarafından ikinci defa telaffuz edilmiş oldu. Bundan sonra zaman zaman biz de ondan –okurlarımız hatırlasın diye– bazan Kolağası bazan da Komutan olarak söz edeceğiz.

54. BÖLÜM

Emekli sefir ve aşırı züppe olan Sait Nedim Bey *Avrupa ve Asya* adlı diplomatlık hatıralarında Babıali'nin Minger Adası'nı da kaybettiğini Fransız ve İngiliz gazetelerinden öğrenmesini yıkılış yıllarında Osmanlı bürokrasisinin aşırı beceriksizliğinin sıradan bir örneği olarak anlatır. Bu gözlemi doğru bulmuyoruz. Telgraf kesik olduğu ve casuslar ağı veba ve abluka yüzünden koptuğu için, Abdülhamit ve İstanbul bürokrasisinin adadan haber alamamaları doğaldı. Konsololar da dışarıya haber veremediği için İstanbul'daki İngiliz ve Fransız elçileri de durumdan yeterince haberdar değildiler. Zaten Vilayet Meydanı'nda Hürriyet ve İstiklal'in ilanından (bir süre sonra bu iki yüce kavram birlikte anılmaya başlandı) sonra binadan kaçır gibi ayrılan konsololar evlerine çekilmişler, Sami Paşa tarafından cezalandırılacaklarını çok iyi bildiklerinden bir süre dükkânlarını ve seyahat acentalarını açmadan olup bitenleri evlerinden izleyerek beklemeye başlamışlardı.

Sami Paşa gidişatın istiklali dayattığını, bunun tarihi bir zorunluluk olduğunu anladığı için bazı memurların, kâtiplerin kararsızlığına hiç kapılmadı. "Minger'in kaybı" konusunda yazılan makalelerde bazı tarihçiler Sami Paşa'nın aslında Abdülhamit'in yirmi yıl önce Mısır'ı, Kıbrıs'ı İngilizlere teslim ettikten sonra adada bıraktığı Osmanlı bayrağına benzer bir şey, yani bir simge ya da geri dönüş umudu olduğunu, demek ki onun padişahın adamı olduğunu iddia etmişlerdir.

Bütün tarihçiler bir konuda hemfikirdir: Komutan Kâmil, o gece ölümün eşiğinden hakikaten dönmüştü. Devletin kurucusunun bu çok milli ve dramatik anda aldığı yara konusunda bir doktor raporu olmadığı için aşırı abartılı ve çelişkili şeyler yazılmıştır. Biz Pakize Sultan'ın kocasından işittiklerini burada tekrarlamamızın en güvenilirli olduğuna inanıyoruz: Kurşun Kolağası'nın sol kolunun alt kısmında büyük bir tahribata yol açmıştı. Doktor Nuri ve yardıma yetişen Doktor Tasos ilk anda aşırı miktarda akan kanı durdurmakla uğraştılar. İkisi de kan kaybından cesur komutanın ölebileceğini görmüşlerdi. Biri elle damara basınç uygularken diğeri kolu dirseğin gerisinden sert bir kumaşla sıkımsı ve öylece bağlamıştı.

Kan durdurulduktan sonra Kolağası en yakındaki odaya ellerde taşınırken yarı baygındı. Doktor Nuri ona en çabuk müdahale edebileceği en uygun yerin kendi misafirhane odaları olduğunu düşünerek odayı hazırlattı. Önce Pakize Sultan başını örtüp arkadaki küçük odaya çekildi. Yarı baygın Kolağası odanın girişindeki bazan Sultan'ın roman okuduğu Avrupa tarzı divana yatırıldı. Geniş misafirhane odası meraklı kalabalıkla doluyordu ki Damat Doktor kapıyı kapadı.

Kolağası yarı baygın uzandığı yerde arada bir gözlerini aralıyor, olup biteni takip ediyor, hatta soru soruyordu. (Sami Paşa'yı sormuştu.) Ama Doktor Nuri onu konuşturmuyordu bile. Ona soru sorulmasını da yasaklamıştı. Komutan'ın yüzü solgun, gözleri kapalıydı. Doktorlar kanamasının durduğundan emin olduktan sonra biraz rahatladılar. Doktor Nuri ile Doktor Tasos Kolağası'nın bir an önce kan ve serum verilecek bir yere götürülmesi konusunda anlaştılar. Karantina Müdürü de en güvenli, en temiz kanın garnizonda olduğunu söyledi.

1900'lerin ilk çeyreği, karşılaştırmalı olarak söylersek, insanoğlunun birbirine en çok kurşun sıkıp yaraladığı vahşi bir dönemdir. Kendi kendini dolduran makineli tüfek ile ona karşı koşmayı göze alan milliyetçi vatanseverliğin aynı dönemde keşfi ve hızla yaygınlaşmasıdır bunun nedeni. Ama dönemin tıbbi el kitaplarında bizim okuduklarımızın o gün tam tersi olmuş, Komutan Kâmil sol kolunun alt kısmından kurşun yemesine rağmen, büyük ihtimalle damarı delindiği için çok fazla kan kaybetmişti.

Hava kararmadan önce Pakize Sultan misafirhanenin saklandığı arka odasından çıkıp olayları izlemeye başladı. Devletin kurucusunun kapının yanındaki divanda Osmanlı üniforması ve madalya ve nişanları ile kanlar içinde uzanışını, yanı başındaki bayrağı, yeni bir devlet kurulma iddiasını hiç bilmemesine rağmen romantik buldu. Salgınhaneye odasındaki ölümlerden haberdardı. Barut kokusu her yere sinmişti. Kocasının kendilerini koruyan bu kahraman askere gösterdiği ihtimamı kendisi de göstermek istiyor ama ne yapacağını tam bilemiyordu. Pakize Sultan'ın uyarmasıyla Kolağası'nın karısı Zeynep ve annesine haber verilmesi ve Vilayet'e davet edilmesine karar verildi.

Zeynep geldiğinde Komutan Kâmil'in sol kolunun üstündeki kumaş el kangren olmasın diye bir süre gevşetilmiş, tekrar sarılıyor-

du. Zeynep kocasının soluk yüzünü, yarı baygın yatışını görünce hafif bir çığlık atıp dizlerinin üzerine çöküp ona sarıldı. Çevrelerindekiler yeni evli çiftten uzaklaşınca Pakize Sultan o ikisini altı yedi adım uzaktan gördü ve o ânı hiç unutmadı.

Bütün hayatını saraylarda geçirmiş Pakize Sultan'a göre aşkın en büyük kanıtı kadınla erkeğin duygularının olumlu ve anlayışlı olması kadar, derinliği ve hakikiliği idi. Ona göre Kolağası ile Zeynep'in arasında işte böyle yoğun bir yakınlık vardı. Besbelli Zeynep kırk beş günlük evliliği sırasında Kolağası Kâmil olmadan yaşayamayacağını anlamıştı. Pakize Sultan'ın ileride okul kitaplarına alınacağına emin olduğumuz devletin kurucusu ile eşine dair bu tasvirinin tamamını okur bu romandan sonra mektupları yayımladığımız zaman okuyabilecektir.

Pakize Sultan o sırada duyduğu heyecanla, Minger Adası'nı Osmanlı'dan koparmakta olanlara, bilerek ya da bilmeyerek destek de verdi:

"Aşk olsun size Komutan!" dedi "Adalı olduğunuzu ispat ettiniz."

"Minger Mingerlilerindir" dedi Komutan zorlukla konuşarak.

Pakize Sultan, Komutan Kâmil kendisini garnizona götürecek zırhlı landoya en sonunda bindirildiğinde de oradaydı. Vilayetin bütün memurları kapıda landonun çevresinde birikmişlerdi. Bir kurtuluş hayali, selamete çıkma umudu müsademenin korkunçluğuna rağmen herkese iyimserlik vermişti.

İhtilalin yapılip Hürriyet ve İstiklal'in ilan edildiği günün gecesini gösteren ve bugün bütün adanın bildiği resim, ressam Tacettin'in Vilayetin zırhlı landosunun gecenin ortasında şehrin boş sokaklarında ilerlemesini gösteren resmidir. Bu şahane resimde zırhlı landoda sürücü yeri boştur çünkü Hürriyet'in ilanından yalnızca bir gün sonra veba arabacıların bulunduğu köşeyi ve bütün arabacıları vurmuştu. Arabacı Zekeriya, uzakta olduğu için kurtulmuştu ama bütün Arkazlıların sevdiği yaşlı, kıdemli ve kibar arabacıların dördü bir günde ölünce, araba da bulamaz olmuşlardı. Arabacıların ölümünden sonra halk gece giden landoyu sürücüsüz hayal etmiş ve ressam Tacettin de bu duyguyu yakalamıştı.

Hürriyet'in ve İstiklal'in ilan edildiği gün Arkaz'da on altı kişi vebadan öldü. Günlük ortalamanın biraz altındaydı bu rakam.

Ölülerin yedisi Kofunya ve Eyoklima mahallelerindendi. O gece Komutan'ı garnizona götüren zırhlı lando bu iki mahalle arasındaki dar bir sokakta ilerlerken bir baba ile kızın öldüğü eve taziyeye gelen misafirler arabanın üzerindeki meşalelerin alevlerinin bütün mahalleyi aydınlattığını gördüler.

Sokaklardaki insanların, hastaların, hırsızların, uğursuzların gölgeleri duvarlarda hayaletler gibi uzuyordu. Kan kusan vebalı fareler, cinler ve vebalı sıvıyı çeşmelere süren adam zırhlı landonun gönderindeki bayraktan yayılan ışıktan kaçıyorlardı bazılarına göre. İhtilal ve hürriyetin ilanı haberleri herkese umut vermişti.

Ertesi gün eski vali Sami Paşa makamındaydı ama üzerindeki bütün baskılara, sorulara rağmen aşırı bir karar almaktan kaçındı. Vaktinin çoğu balkonda ve yan odada dünkü çatışmanın izlerini temizletmekle geçti.

Sonra Sami Paşa gazeteci Manolis'i kabul etti. "Hürriyet geldi ise matbuat da hürdür diye telakki ediyoruz!" diyerek cesur bir çıkış yapan gazeteciyi oyaladı:

"Hür Minger'de matbuat hürdür" dedi Sami Paşa. "Ama bu tarihi ve milli meselede bize sormadan hemen her aklınıza geleni yazmayınız. Sizin halisane duygular ve heyecanla yazdığınızı bu haydutlar, çeteciler (Salgınthane odasını işaret etti) ve düşmanlar hemen suistimal edip hürriyet ve istiklal aleyhine kullanacaklardır. Yeni hükümeti ve karantina kararlarını çok yakında beyan edeceğiz!"

Yaralı olarak hastaneye kaldırılan baskıncıların (başta Ramiz), daha sonra tek tek hapishaneye tıkilmasını uzaktan denetledi Sami Paşa. Yarası ağır olmayan ve kendisiyle görüşmek isteyen (başta Muavin Hadi) yeni valinin adamlarını sandalla Kızkulesi'ne karantinaya geri yolladı ve onların şehit vali İbrahim Hakkı Paşa'nın cenazesine katılma isteklerini de kolayına geldiği için reddetti.

O ilk gün Sami Paşa'yı tek meşgul eden, küçük, önemsiz Asr-ı Saadet tekkesi ve Asırcılar oldu. İçine kapalı ve yoksul bir takımdı onlar. Siyasetle, çarşı pazarla hatta kimseyle ilişkileri, yakınlıkları yoktu. Kendi kendilerine cami yaşağını kırmaya, gerekirse bunun için dövüşmeye karar vermişlerdi. Küçük bir topluluktan bu tekkenin müdavimleri, Tatlısu'daki şeyhleri Sacit Efendi de yarı meczuptu.

Ama Paşa şimdi onlara hadlerini bildirmek, böylece kurulmakta olan yeni düzenin kararlılığını herkese göstermek istiyordu. Hemen güvendiği muhafızlardan bir mangayı Asırcılar harekete geçmeden önce, küçük Asr-ı Saadet Tekkesi'ne yolladı. Tekke sakinleri öfkeli ve hırçındılar (oysa Vali'nin adamları tekkeliler yumuşak ve barışçı olur, onları kışkırtmak gerekebilir zannediyorlardı), Vali'nin görevlendirdiği mangayı, önce bir bahaneyle içeri almadılar. Camide namaz planlarını birisinin ihbar ettiğini fark edince iyice öfkelen-diler. Böylece Hür Minger Devleti'nin "Komutan" Kâmil tarafından ilanının üzerinden bir gün geçmeden, adada devlet memurlarıyla halk arasındaki ilk çatışma gerçekleşti. Asr-ı Saadet'in aylakları, miskinleri ve müminleri Sami Paşa'nın yolladığı muhafızlara odunlar ve sopalarla giriştiler.

Vali'nin mangası biraz dövüştükten sonra geri çekildi. En kabadayı ve cesur muhafızlardan Kara Kadir'in kaşı patlamış, bir başkası baygınlık geçirmişti. Sami Paşa'nın Karantina Neferleri'nden destek alıp muhafızları takviye ederek saldırıya geçmesi öğleden sonraya kaldı. Bazı tarihçiler kurulan yeni devletin "gücünü" ya da aczini göstermek için bu yavaşlığa ve çaresizliğe işaret ederler.

Akşam güneşin batmasından önce Sami Paşa zırhlı arabasıyla garnizona gitti. Misafirhanede yanında Zeynep, Komutan Kâmil'in bir divanın üzerinde uzandığını, kendisini görünce doğrulur gibi yapıp yerine oturduğunu gördü. Komutan hızla toparlanmış, yüzüne renk gelmiş, bakışları yumuşamıştı. Osmanlı nişan ve madalyalarını çıkarmış ama askeri savaş üniformasını üzerinde tutmuştu. Üniformasıyla yakışıklı, etkileyici ve şiirsel bir yanı vardı. O anlarda kahramanımız Kolağası'nın tarih sahnesine çıkmakta olan kişilerin üzerine düşen o özel ışığın halesiyle çevrildiğini belirtmek isteriz. Zeynep'in ağabeyleri, doktorlar, kâtipler herkes garnizon misafirhanesinden çıktı. Sami Paşa kapıyı kapadı. İkisi odada tam yarım saat oturdular. (Doktor Tasos yaralı Komutan'ın kendisini otuz dakikadan fazla yormamasını istemişti.)

O ikisinin, Komutan ile son Osmanlı valisinin o yarım saatte adanın elli yıllık geleceğini konuşup belirlediklerini yazar bazıları. Oysa Kolağası da, eski vali Sami Paşa da uzakta olmayan ölüm-lerine kadar odada aralarında ne konuştuklarını başka kimseye söylememişlerdir. Ama bu konuda çok yazı vardır.

Sami Paşa'nın landosu garnizondan ayrılırken Çavuş Sadri Minger Adası'nın istiklalini ilan eden kuru sıkı top atışlarına başladı. Güneş az önce batmıştı. Ufukta başka hiçbir yerde görülmeyecek morla pembe arası bir renk belirmişti ve biri kırmızı diğeri turuncu renkli iki bulut hattı daha yukarıda hızla koyulaşan karanlık bulutlarla birleşiyordu.

Sami Paşa top sesleri arasında arabayla eski Vilayet binasına dönerken ruhunda hissettiği fırtınaları, ancak her şeyi Marika ile konuşursa atlatabileceğini biliyordu ama ertesi güne kadar sır tutması gerektiğine karar vermişti; Marika'ya gitmedi. Top atışları sürerken Vilayet'teki odasında pencereden dışarı bakıp karanlıkta şehri görmeye çalıştı.

Her atış Arkaz'ı derinden sarsan bir gürültü çıkarıyor, sonra korkunç ses sarp kayalıklarda yankılanırken sanki daha da büyüyordu. Veba salgınının Arkaz'da geçiren pek çok çocuk yıllar sonra en çok neden korktukları sorulduğunda –çoğu gülümseyerek– bu top seslerini hatırlayacaktı. İlk başta adalılarının çoğu, top atışlarının zırlılarından geldiğini, yani Düvel-i Muazzama'nın saldırıya geçtiğini sandılar.

Ama bir süre sonra atışların tek tek, uzun ve düzenli aralıklarla yapılması, bunun başka bir şey olması gerektiğini bütün adalılara düşündürdü. Tek top ile yirmi beş atışın yapılması iki saate yakın bir zaman aldı. Sonra şehir ve liman, cami-kilise, ezan-çan yasağından sonraki o olağanüstü sessizliğine geri döndü.

Ertesi sabah Sami Paşa'nın yolladığı lando (Arabacı Zekeriya en şık üniformasını giymişti) Komutan Kâmil'i Vilayet Meydanı'na getirdiğinde pek çok kişi gece atılan topların Minger'in istiklalini bütün dünyaya ilan ettiğini biliyordu artık. Bu istiklali adaya getiren, adanın öz evladı Komutan Kâmil zırlı landodan indiğinde garnizon bandosunun üyeleri en iyi bildikleri şeyi, Hamidiye marşını çalmaya başladılar. Karantina Neferleri ve inzibatlar da Vilayet'in girişinde esas duruştaydılar.

Makamında yalnız kaldıklarında Sami Paşa “Mingerli birinin bestelediği bir milli marş lazımdır!” dedi.

Kolağası'nın sarılı ve askıda olan koluna, hiçbir madalya ve nişan takmadığı için çok sade ve etkileyici görünen kıyafetine dikkatle baktı.

“Hepsi buradalar... Siz masanın ucuna oturacaksınız. Ama önce ben geçeceğim oraya!”

“Hayır, birlikte gidelim, törene gerek yok.”

Komutan Kâmil böyle diyerek Sami Paşa'nın arkasından yandaki geniş toplantı salonuna geçti. Büyük masanın çevresinde, sandalyelerde karantina idaresinin önde gelen memurları, Karantina Heyeti'nin bazı üyeleri, mahalle temsilcileri ve Vilayet'in müdürleri, Doktor Nuri, Doktor Nikos ve başka bazı doktorlar vardı. Herkes birbirinden uzak oturuyordu.

“Bu toplantıyı daha kalabalık yapmak isterdik... Ama imkân yok...” dedi Sami Paşa. “Birbirinize doğru öksürmeyiniz. Yaptığımız her şey salgını durdurmak, Mingerlilerin canlarını kurtarmak ve hep birlikte selamete çıkmak içindir. İhtilale mecbur kaldığımız için bu işe teşebbüs ettiğimizi en iyi sizler biliyorsunuz.”

Kalabalık bir süre sonra Sami Paşa'nın sözlerinden kendilerini yeni müstakil Minger Devleti'nin Anayasa'sını hazırlamak ya da ona onay vermek gibi zor bir görevin beklediğini de anladılar. Masanın kenarında söylenen anayasa maddelerini yazacak iki kâtip oturuyordu.

“Bir: Minger Milleti Minger Adası'nda, Mingerya'da yaşar” diye yazdırdı Sami Paşa. “İki: Mingerya Mingerlileridir. Üç: Hür ve müstakil Minger ülkesi Mingerya'yı, Minger Milleti adına Minger Cumhuriyeti Devleti idare eder. Devlette kararlar Minger Milleti adına alınır. Dört: Minger milleti herkese eşit uygulanan kanunlar ile idare edilir. Bir Kanun-i Esasi hazırlanacaktır. Minger vatandaşları birbirine eşittir. Beş: Mahkeme, tapu, sicil, vergi, askerlik, gümrük, posta, liman, ziraat, ticaret ve diğer bütün konularda son karar Mingeryalıların olmakla birlikte aksi belirtilmedikçe ve yenisi ilan edilmedikçe eski Osmanlı Devleti nizamının kayıtları, kâğıt ve madeni paraları ve rütbe, mevki ve nişanları muteberdir.” Sami Paşa ilk beş maddeyi yazdırdıktan ve “Meclis” demeye başladığı çoğu Müslüman azı Rum kırk kişilik kalabalığa imzalattıktan sonra, hazırlık yaptığı hükümet ve diğer teşkilat konusuna geçti.

Evkaf Müdürü “Evkaf Nazırı,” Karantina Müdürü Doktor Nikos “Sıhhiye Nazırı” (yeni devletin karantina nazırı ise istisnai bir uygulamayla Doktor Nuri olmuştu), Gümrük Müdürü “Gümrük Nazırı,” inzibat başı Dahiliye Nazırı olacaktı. Herkes bu mantıkla hareket ederse Vilayet binasında, yeni Başnezaret'te kimsenin oda değiştirmesine bile gerek kalmayacaktı. Mesele işleri görmek ve

karantina yasağını sonuna kadar uygulamaktı. Sıfatlar önemli değildi. Ada artık kendi kararlarını kendi verecekti.

Bu uzun konuşmadan sonra herkes Sami Paşa'nın yeni düzeninde kendini "Başnazır" olarak gördüğünü de anladı. Paşa mevkii ve sıfatlarla daha fazla ilgilenmedi: Kolağası'nın balkondan halka Minger bayrağını sallamasının üzerinden iki gün bile geçmemişti henüz. Sami Paşa çok yerinde bir kararla ihtilalin ilanından ve İstanbul ve Devlet-i Osmaniye'den kopmaktan şikâyetçi olanları seslerini yükseltmeden önce yatıştırmaya karar vermişti.

"Fevkalade günler yaşadığımızın farkındasınız" diye sözlerini topladı Sami Paşa. "Yüce Minger milletinin veba karşısında mevcudiyet mücadelesi verdiği şahidiz. Bir yandan bu kavgayı idare ederken, diğer yandan da Mingerlilerin medeni milletler sahnesine çıkmasına gayriihtiyari şahit oluyoruz. Bütün bu mücadele müddetince hepimizin başı Komutan Kâmil'dir. Şimdi kendisine Birinci Ferik seviyesinde Paşa rütbesi verilmesini reylerinize arz ediyorum. Kabul edilmiştir. Şimdi Komutan Kâmil Paşa hazretlerini Minger Cumhurreisliğine aday gösteriyorum. Kabul edenler lütfen ellerini kaldırsınlar. Komutan Kâmil Paşa Mingerya'nın birinci Cumhurreisi intihap edilmiştir. Karar bu akşam yirmi beş pare top atışıyla ilan edilecektir."

Herkes ona bakıyordu.

"Minger milletini temsil eden yüce meclise çok teşekkür ediyorum!" dedi Komutan Kâmil. Yerinden kalkıp abartılı bir şekilde ama gülümseyerek herkesi selamladı. "Ben de bir Kanun-i Esasi maddesi teklif etmek istiyorum. Bu da en başta olmalıdır: 'Minger'de, Minger milletinin ve Mingerya'nın öz dili Mingerce konuşulur! Devletin resmi dili geçici olarak Türkçe ve Rumcadır.'"

Bir an bir sessizlik oldu. Sami Paşa'nın keyfinin kaçtığını gördü Kolağası.

Rum doktor Tasos "Bravo!" diyerek alkışladı.

Osmanlı Devleti'nde Rumca resmi dil olmadığı için anayasaya konacak olan bu madde adanın Rumlarının yeni müstakil devlete destek olmasına yarayacaktı elbette. Herkesin bir masal sahnesi, bir rüya gibi yaşadığı toplantı bir anda bir hesap-kitap, deyim uygunsa *Realpolitik* düzeyine inmişti. Öte yandan Mingerce gelişsin diye, Türkçe gibi Rumca da ileriki yıllarda kenara itilecekti anlaşılan. Milliyetçi ve dilci bir hayal olarak Mingerce'nin tek dil

olması, o anda karantina sorunları için samimiyetle toplantıya katılanlar tarafından fazla hayalperestçe bulunarak ciddiye alınmadı. Müslümanları kızdıracak tek şey Rumcanın resmi dil yapılmasıydı tabii ki.

Komutan Kâmil bu huzursuzluğu hissetti: “Güzel adamızda yüzlerce yıldır hepimiz kardeşiz!” dedi “O halde karantina idaresi ve devlet de adil bir baba gibi kardeşlere eşit mesafede olmalı. Bir-birimize kardeş gibi davranmak vebayı yenmek için birinci şarttır.”

Komutan Kâmil bir an sustu. Karşısındakilere unutulmaz sözler işiteceklerini hissettirmek istedi sanki: “Ben bir Mingerliyim!” dedi. “Mingerli olmakla gururlu hatta mağrurum. Kendimi dünya milletleri kardeşliğinin şerefli ve eşit bir üyesi olarak gördüğüm için bahtiyarım. Ama dünya milletleri kardeşliğinin de benim Minger’ime, benim adama, benim Mingerceme hürmet etmesini arzuluyorum. Yarın oğlum doğunca evde, bu adadaki herkes gibi, Mingerce konuşacaktır. Mektepgünü gelince çocuklarımızın evde konuştukları sözlerden utanıp bunları unutmasını istemediğimiz için ve bütün dünyanın gözleri önünde Minger milleti vebada kırılıp yok olmasın diye bu kararları alıyoruz.”

Bugün Minger vatandaşı olan ve adada okula gitmiş herkesin ezbere ve kalben bildiği ve kimi zaman gözyaşlarıyla tekrarladığı sözlerdir bunlar. Ada nüfusunun büyük çoğunluğu, özellikle yurtdışında karşılaştıklarında bu sefer de gülümseyerek “Ben bir Mingerliyim” demekten büyük gurur da duyar. Ama bu konuşmanın çok belirgin çelişkilerinden yumuşak bir havayla söz etmek bile yasaktır: Herkes kardeşse, ecdadımızın yüzlerce yıl konuştuğu Türkçe ve Rumca hatta İtalyanca ve Arapça niye Minger dilinden daha aşağı görülüyor diye sormaz kimse. 1901 yılında adada doğan çocukların yalnızca beşte biri evlerinde Mingerce konuşuyordu; çoğunluk ya Rumca ya da Türkçe konuşarak büyüyordu da denemez. Ama Komutan Kâmil’in hiç hazırlanmadığı halde çok şiirsel olan bu konuşması, salonda ayakta dikilen kâtiplerden birinin birdenbire bir sandalyeye oturması, sonra da acısını gizleymeden herkesin bildiği veba ateşiyle titreye titreye inleyerek acı çekmesiyle ne yazık ki yarıda kesilmiştir.

55. BÖLÜM

Kısa sürede Başnazır olmanın gereklerini yerine getiren, kalem dilini de ona göre hızla ayarlayan Sami Paşa o öğleden sonra, yandaki büyük odada anayasa konusunda tartışmalar sürerken icraate başladı:

Dün gece ikinci bir çatışmadan sonra Karantina Neferleri'nin gözaltına aldığı yedi Asırcı'yı tutuklatıp Kale'nin hapishanesine, iki misli bir kalabalığı da aynı kalenin tecridine tıktı. Bir başka küçük tekkenin "camiye gitmeden Müslüman olunmayacağını, veba bahanesiyle cami kapısını kapatmanın İslam'a aykırı bir merhametsizlik olduğunu" söyleyen "Kıvırcık" lakaplı şeyhini (saçları sakalları kıvrır kıvırdı) aklını başına alsın diye gözaltına aldırdı. "Kıvırcık" pişmanlık belirtisi gösterince de Kale zindanına tıkmadan onu serbest bıraktırdı. Ramiz'e ve onunla birlikte hareket edenlere açılacak davaya hazırlık olarak Taşçılar ve Kadirler mahallelerinde bazı evlere yapılacak baskınlara izin verdi Sami Paşa ama Germe'de, basılacak yer Halifiye tekkesine yakın olduğu için izin vermedi.

Halifiye tekkesine özel bir ilgi gösteriyordu Sami Paşa. Onlar ile bir anlaşmazlık içinde olduklarını düşünmüyor, yanlış anlaşılacak istemiyordu. Ramiz'in ölmemesi ama baskında yaralanması iyi olmuştu. Bu hem Komutan'ı öfkeli ve dikkatli tutacaktı hem de Şeyh Hamdullah'a karşı elinde bir koz olacaktı. Şeyhlerinin kardeşinin pek çok kişinin canına mal olan kanlı bir baskın düzenlerken vurulup zindana tıklması Halifiye tekkesini karıştırmış, sindirmişti. Şeyh Hamdullah'ın hangi binada, hangi odada gizlenip tefekküre daldığını bile öğrenemiyordu Başnazır Sami Paşa. Halifiyecilere karşı nasıl bir tutum alması gerektiğini Komutan'a sormadı. Ama Ramiz ve adamlarının bir an önce yargılanıp mahkûm olmasını emretti ve mahkemelere bu emri verdiğini Komutan'dan saklamadı.

"Minger Devleti adil olmalıdır!" dedi Komutan Kâmil cevap olarak.

Eski vali-yeni Başnazır Sami Paşa, Komutan'a Minger'in hangi meselelerini nasıl ve ne kadar sunması gerektiğini ilk günden kavradı. Memurlar, kâtipler arası idari işler, bürokratik üslup meseleleri Komutan'ı fazla ilgilendirmiyordu. Bütçe, para, maaş, asker sayısı, Arap Taburu'nu asayişte kullanmak gibi konuları çok çabuk

kavırıyor ve ayrıntıları takip ediyordu Komutan. Bir de kendi sevdiği, ortaya çıkarıp hükümetin çözmesini istediği özel konuları vardı.

Mesela Minger Devleti'nin ilanı için çıkartılması gereken bir dizi pul bu konulardan biriydi. Komutan Posta Nazırı Dimitris Efendi'ye bu konuda şahsen talimat verdi. Nazır'ın ne adada ne de İzmir veya Selanik'te böyle ince bir işi layıkıyla basacak matbaa olduğu, pulların Paris'e sipariş edilmesi gerektiği cevabını beğenmedi. Nazır'a Minger'in imkânlarıyla bu işin teknik yanını halletmesi için ısrar etti. Matbaacılar vebadan kaçtıysa Dahiliye Nazırı bulmalıydı onları... Sami Paşa, devlet başkanının pulların üzerinde kendi resmini ve Minger manzaralarını görmek istediğini kısa sürede anladı.

Komutan'ın üzerinde dikkatle durduğu konulardan biri, hükümet ve meclis üyelerine cülus bahşişi misali bir hediye verebilmekti. Vilayetin yani yeni devletin kasasında çok az para olduğunu biliyordu. Bu imkânsızlığa bir çözüm hayal etmişti. Kendisine yakın olanlara, hediye olarak adada büyük bir arazinin onlara verildiğini gösteren imzalı bir belge ve orada tarıma vergiden muafiyet verilecekti. Bu hediye "tapu" ve muafiyetlerin bugün, yani yüz on altı yıl sonra da Minger tapu idaresince geçerli sayılabilmesi için önce bir mahkemeye ayrıntılı bir dilekçeyle başvurmak gerekir.

O akşamüstü Komutan'ı Mingerya devlet reisi ilan eden kuru sıkı top atışları bu sefer şehirde daha iyi karşılandı. Ölü sayısı düşmüyordu, yiyecek sıkıntısı artıyordu ama Arkazlılar, Telgrafhane Baskını'nı yapan, âşık olup adalı kızla evlenen genç ve gözü pek komutanlarını seviyorlardı. Üç gün önce Vilayet binasındaki kanlı baskından sonra yeni bir töreni düşünmek bile hayalperestlik olacağı için karantina ilanlarına benzer bir levha hazırlandı ve top atışlarından sonra Komutan Kâmil Paşa'nın hür ve müstakil Mingerya'nın cumhurbaşkanı ilan edildiği ve karantina yasaklarına ve yeni hükümetin kararlarına itaat edilmesi gerektiğini duyuran kâğıtlar bütün sokaklara asıldı.

"Minger İhtilali" gerçekleştiği günlerde vilayetin kadrolu ve maaşlı memurlarından ancak yarısı vilayete gelip işbaşı yapıyordu. Bazıları evlerinden hiç çıkmıyordu; bazıları köylere kaçmış, bazıları da ölmüştü. Eski Vilayet yeni Başnezaret'e uğrayan memurların çoğu öğle yemeği yemek ve maaşlarını başkasına kaptırmamak için geliyorlardı aslında. Vilayet'teki yoğun işleri İstanbul'dan gelmiş

ve sorumluluk duygusu yüksek bir avuç orta ve yukarı dereceli memur yürütüyordu. Bu Osmanlı memurları sabah işe giderken duvarlardaki ilanları görünce, olup bitenler ciddiye, kendilerinden yeni Minger Devleti ile İstanbul arasında bir seçim yapmalarının bekleneceğini hissettiler ve huzursuz oldular bundan. Artık hepsi, Vali Sami Paşa'nın azledildiğini ve Abdülhamit'in yolladığı yeni valinin öldürüldüğünü biliyordu.

Sami Paşa gençliğinde kaymakam, mutasarrıf ya da orta düzeyde bir memur olarak bulunduğu herhangi bir Osmanlı şehrinde veya adasında isyan çıkmış olsa ve kendisi şimdi olduğu gibi ada ile İstanbul arasında seçim yapmak zorunda kalsa elbette İstanbul'u seçerdi. Hangi bahaneyle olursa olsun, İstanbul'u seçmeyen memuru kendisi de "hain" olarak görürdü. Bazı memurların, mesela Evkaf Müdürü Nizami Bey (yeni evlenmişti, karısı İstanbul'daydı) ya da Hazine Müdür Muavini Abdullah Bey'in (adaya bir türlü ısınamamış, sevmemişti burayı) İstanbul'a hemen dönmek istemelerini çok iyi anlıyordu. Kafası karışık olacağına inandığı Murakabe Müdürü (karısı zengin ve adalı bir ailedendi) ve Şifre Kâtibi Mehmet Fazıl Bey gibi memurları anayasayı hazırlayacak heyete, burada kalmaları örnek olur diye koymuştu.

Rum kökenli memurlar, doğuştan adalı olanlar Hürriyet ve İstiklal'e fazla itiraz etmedikleri gibi, kâğıt üzerinde de olsa yeni edindikleri makam ve sıfatlar (nazır, müdür vs) hakkında konuşmayı, beş dakikalığına da olsa veba ve karantina konusunu unutup şakalar yapmayı seviyorlardı. İstanbul'dan ceza gelebilir miydi? Maaşlarını alabilecekler miydi? Kendilerine hediye edilecek imzalı arazi belgelerinde yeni sıfatları yer alacak mıydı? Sami Paşa maaş sözü de vermişti.

İstanbul'a ve Osmanlı'ya sadık olan memurlar ise şaka yapmadıkları gibi bu mevkileri de ciddiye almıyorlar, parayı da çok az düşünüyor, durumu içlerinden ciddiye alsalar bile bunu belli etmiyorlardı. Sami Paşa İstanbul'a sadık, kafası karışık bu memurları tek tek tanıyor, neşesiz, keyifsiz hallerinin arkasındaki, bir gün Abdülhamit'in verebileceği cezaların dehşetini ve karısını, çocuğunu bir daha görememe, eve hiç dönememe korkusunu yüzlerinde görüyordu.

"Minger Devleti ferasetli ve şefkatlidir" dedi gülümseyerek. "Burada hiç kimseyi alıkoymaya ya da rehin tutmaya niyetimiz

elbette yoktur. Hepinizi çağıramadık, meslektaşlarınıza bunları söyleyiniz. İhtilal idaresinde çalışmak istemeyen, hatta ayrılmak, İstanbul'a dönmeyi tercih edenlere yardım edeceğiz. Mingerya Osmanlı Devleti'yle dosttur. Bu veba belası geçip gidince, her şey yoluna girecektir.”

Bu son sözleri dostlarla konuşur bir havayla, sanki bürokratik bir pürüzden bahseder gibi söylemişti.

“Bu böyle giderse vatana, Padişah'a, ümmet-i Muhammed'e ihanet ediyoruz demektir” dedi Teselli kaymakamı Rahmetullah Efendi.

“Bunlar doğru mülâhazalar değildir!” dedi Sami Paşa. Çok az tanıdığı bu adamı toplantıya Komutan'ın düşüncesiz önerisiyle aldığı için hemen pişman olmuştu. “İhanet-i vataniyye”, “Zat-ı Şahane ne der!” gibi ifadelerin hiç geçmeyeceği bir toplantı hayal etmişti çünkü. “Nihayetinde ben de adalı değilim...” dedi Sami Paşa kararsızlıkla. “Ama merak etmeyiniz. Size bir zarar verirsek bunu bahane edip adayı işgale teşebbüs edebilirler.”

“Ada zaten Osmanlı'nın, Padişahımız hazretlerinin olduğu için buna ‘işgal’ demek yanlış olurdu!” dedi Rahmetullah Efendi.

“Sizleri, İstanbul'u tercih edenleri bırakıp yollasak, bizim aleyhimize casusluk yaparsınız.”

“Paşa hazretleri, her gün on beş yirmi kişi ölüyor. Bu salgın sürdükçe kimsenin adayı işgale niyeti olmaz. Onun için casusa da gerek yoktur.”

“Vazifesine devam edenler, eski nizamdan birikmiş maaşlarını ve yeni maaşlarını kısa bir zaman sonra alacaklardır. Osmanlı'ya ihanet endişesiyle memuriyeti bırakanlar, birikmiş maaşlarını devam edenlerden sonra alacaklardır.”

“Maaşı düşünmenin zamanı mı?” diyenler varsa bile içlerinden dediler bunu. Pencereden içeri külrengi bir ışık giriyor, çam ağaçlarının yeşili kurşuni görünüyordu. Ezan ve çan sesleri duyulmadığı için şehrin üzerindeki bulutlar ağırlaşmış, göğün mavisi ve insanların iradesi solmuştu sanki.

Uzun tartışmalardan sonra Sami Paşa'nın hemen İstanbul'a dönme yanlısı Osmanlıları hem böldüğünü hem de adada tutmayı başarak Rumlara karşı ister istemez kendisine bağlı kalan etkili bir gücü yanına aldığını söyleyen yorumcular haklıdır. Evlerinde Türkçe konuşan bu insanlar veba bitip kendilerini kurtaracak Os-

manlı zırhlıları ve askerleri gelmedikçe göze batmamanın en iyisi olduğuna karar vermişlerdi. Sami Paşa İstanbul'a dönmek isteyen en öfkeli ve gürültücü Osmanlı memurlarının önde gelenlerinden Kaymakam Rahmetullah Efendi, Evkaf Müdürü Nizami Bey ve Hazine Müdür Yardımcısı Abdullah Bey gibilerini akşam inzibatlar ve neferlerle evlerinden aldırıp Kızkulesi'ne yolladı. Üzerinde beyaz şirin bir bina olan bu küçük karantina adası her geçen gün Minger Devleti tarafından Abdülhamit'e bağlı ve Türkçe konuşan Osmanlı vatandaşları (Rumca konuşan iki kişi vardı) için yapılmış bir hapishane gibi kullanılıyordu.

O gece Osmanlı'ya sadık bürokratları Kızkulesi'ne götüren sandal rıhtımdan sessizce açılırken Sami Paşa, Başnezaret (eski Vilayet) binasındaki makam odasının balkonuna çıktı. İhtilal günü olan cuma öğleden beri balkona ilk çıkışıydı. Şehrin kuytularında, Arkaz Deresi kenarlarındaki kurbağaların vıraklamaları ve ağustos böceklerinin cırcırları arasında Osmanlı memurlarını götüren sandalın kürek şıptısını işitmeye çalıştı.

56. BÖLÜM

Adada o günlerde en mutlu çift Cumhurbaşkanı Kâmil ile genç karısı Zeynep idi hiç şüphesiz. Kolağası'nın yarasına bakan Doktor Tasos bir saniyede Zeynep'in gebe olduğunu doğrulayınca karı kocanın dünyası değişmişti.

Zeynep, Garnizon misafirhanesinde annesini bile göremiyor, bir esir gibi hissediyordu kendini. Ramiz ve adamları zindandaydı ve çekinecek bir şey kalmamıştı onlardan. Garnizon misafirhanesi devlet başkanının şanına ve iş görmesine de uygun değildi. Splendid'e dönmeye karar verdiler.

Otele geri döner dönmez Komutan askeri kıyafetini giydi, Paşa olduğunu gösteren omuz ve yaka takılarını (iki günde hazırlanmıştı) taktı ve annesini ziyarete gitti. O gün Komutan'ın başörtülü ve gözü yaşlı annesinin elini öperken çekilmiş fotoğrafı okul kitapları, kâğıt paralar, piyango biletleri ve 1950'lerden sonra yaygınlaşan Anneler Günü kutlamaları sayesinde bugün bütün Mingerliler tara-

fından bilinir. Kolağası Kâmil'in müzeye çevrilmiş çocukluk evinde Mizancı Murat'ın Arap harfleriyle, "eski Türkçe" yayımlanmış Fransız İhtilali ve Hürriyet konulu eseri de ziyaretçi öğrencilerin hakkında ödev yaptıkları ikinci önemli esyadır.

Kolağası Splendid Otel'inin birinci katını Karantina Neferleri'ne, ikinci katı ise kendi makam odasına (Sami Paşa'nın odasından küçüktü, çünkü büyük bir otel odasıydı) ve Başnazır'ın muavin (şimdiki Cumhurbaşkanlığı başsekreteri) olarak yolladığı Murakabe Müdürü Mazhar ile bir kâtibe tahsis etti. Yukarıdaki kendi özel odalarını da değiştirmişler, bebeğin beşiğinin nereye konacağına bile karar vermişlerdi.

Odaları hakkıyla döşemek için adanın zengin Rum ailelerinden Mavroyenisler'in bugünkü Flizvos plajına bakan dört katlı, manzara kuleli şahane konağının eşyalarına el koyması çok eleştirilmiştir. Rumlar arasında bu olay, yeni idarenin Hristiyanlara kötü davranma konusunda Osmanlı'dan bir farkı olmadığı şeklinde yorumlanmıştı.

Kolağası (ona her zaman "Cumhurbaşkanı" diyemiyoruz) çocuğunun erkek olacağına hemen karar vermiş, arkeolog Selim Sahir'e haber yollayıp kendisine eski Mingerce erkek adları bulmasını istemişti. Oğlunun çok özel biri olacağından emindi. Çocuğun işiteceği ve söyleyeceği ilk kelimeler Mingerce olmalıydı elbette. Bu yüzden Zeynep ile daha çok yalnız kalmak ve Mingerce konuşmak istiyordu ama günlük koşuşturmaca içinde bir cumhurreisi için kolay değildi bu.

Karı koca birbirlerine duydukları yakınlığı ve bunca felaket arasında mutlu olabilmelerini Splendid Palas'ın en üst katında yalnız olmalarına borçlu olduklarını biliyorlardı. Bazen pencerelerden birini açıyor, birbirlerine sarılıp şehrin hareketsiz, kıpırtısız, ölüm kokan sessizliğini dinliyorlardı. Bazen yanan bir evden yükselen kara bulutlar arasından körfezin öbür tarafındaki Kale'nin tecrit avlusundaki hastaları, şüphelileri, vakit öldüren talihsizleri seyreliyorlardı.

Yatakta bir de cinsel oyun keşfetmişlerdi: Birbirlerinin çıplak gövdelerinin bir noktasına –en mahrem yerlere değil– gözlerini dikeyyor, gördükleri göbek deliğini, meme ucunu, kulağı, parmağı, omzu, ellerinde tutup bir meyveye, bir kuşa, bir hayvana ya da bir eşyaya benzetiyorlardı. İkisi de bu oyunun çıplaklığa, cinsel-

liğe ve birbirlerine alışmaya yaradığını anlamışlardı. Gözlerini ve burunlarını birbirlerinin teni üzerindeki bir noktaya yaklaştırdıka sinek ve böcek ısırıklarını, kesikleri, çürükleri, benleri ve tenlerinin üzerindeki tuhaf noktaları görüyorlardı. Sivrisinekler tarafından sürekli ısırıldıkları için boyunları, bacakları kırmızı lekelerle doluydu. Bazan ikisinden biri bu kızarıklıklar ve şişikliklerden huylanırdı. “Bu ne!” diye dehşet içinde sormuştu bir kere Zeynep, Kolağası’nın koltukaltı ile sırtı arasındaki küçük bir çıban bulunca. zerindeki delikten ve tatlı tatlı kaşınmasından bunun bir hıyarcık başlangıcı değil, bir sivrisinek ısırığı olduğunu hemen anlamış, rahatlamışlardı.

Kolağası adada geçirdiği iki aydalm korkusunun karı kocaların, ana ile oğulun, baba ile kızın arasına şeytan gibi girdiğini göre grerenmişti. Doktor Nuri’ye muhafızlık ederken, Theodoropulos Hastanesi’nde aynı anda vebaya yakalandıkları için çocuklarıyla ilgilenemeyen bir karı kocayafkelenmişti. Bir başka seferinde, Kadirler’de denize yakın bir sokakta boynunda kocaman bir çıban olan bir oğulun ailesinden ayrılıp hastaneye götürülebilmesi ancak babanın da hastalanması ve Karantina Neferleri ile kavga edemeyecek hale gelmesiyle mümkün olmuştu. Bir aileden bir kişide veba çıbanı belirince, diğerleri kendi vücutlarında kızarıklıklara, böcek ısırıklarına, ıbanlara elbette daha çok dikkat ediyorlardı. Kolağası o sırada insanların yüzlerinde beliren ifadede,ölümü tahammül edilmez yapan yalnızlığı görüyordu.

Garnizon’dan Splendid Palas’a geçtikleri gün bir ara kurşun yarasına sargı üzerinden dokunurken, sağ koltukaltında bir sertleşme hissetti. Zeynep’e fark ettirmeden kaşınan yere el aynasıyla baktı ve büyükçe bir kızartı gördü. Ama parmağıyla dokundukça, vebalılarda olduğu gibi acımıyordu, kaşınıyordu yalnızca. Cumhuriyesi hıyarcık çıkarmakta olan hastalarda gözlediği halsizlik, ateş gibi şeyleri de hissetmiyordu. Ama evet iki gündür arada birksryordu. Bazılarında hastalık birksrkle başlıyordu.

Vebaya yakalanırsa bunu belirtilerden hemen anlayıp kabul edebilir miydi? Kolağası Kâmil en çok korkaklardan nefret ediyordu.

Genç Osmanlı Subayı Kâmil, Cumhurbaşkanı Komutan olduğundan beri en derin düşüncelerinin, duygularının, hatta hayallerinin değiştiğini hissediyordu. Bu değişiklik ona acı vermiyor ama şaşırtıyordu. Daha “idealist” olmuştu, başkalarını daha çok

düşünüyordu, kendisini adaya, oğluna ve Minger milletine adamak istiyordu. Bu duygulara kapıldığı zaman daha iyi bir insan olmanın mutluluğunu anlıyordu.

Kolağası beklenmedik bir şekilde Komutan-Devlet başkanı ol-
duktan sonra bu vazife için seçildiğini hissetmeye de başlamıştı. Yunan Savaşı'nda madalya almış da olsa, üç gün önce basit bir kolağası iken bugün bir devletin, hem de doğup büyüdüğü sevgili adasının başkanı olması bir tesadüf müydü? Kolağası Harbiye'deyken talihli olduğunu, hiçbir Mingerlinin derslerde kendisi kadar başarılı olmadığını düşünürdü. Şimdi bunun da tesadüf olmadığını anlıyor, başkaları da anlasın istiyordu. Oğlu büyüyünce babasının gençliğinde, okul yıllarında nasıl bir insan olduğunu öğrenecekti elbette.

Ertesi sabah en eski Minger erkek isimleri konusundaki sorusuna arkeolog Selim Sahir'in cevap olarak yazdığı mektubu alınca heyecanlandı. Makam masasında oturuyordu ve Splendid Palas'ın ikinci kat pencerelerinden, akasya ve çam ağaçları arasından boş limanın ve rıhtımın ve denize inen yolu ne kadar kederli göründüğünü düşünüyordu.

Bugün Minger Cumhurreisliği arşivinde bulunan bu mektubu okuyunca Komutan Kâmil huzursuz oldu ve muavini eski Murakabe Müdürü Mazhar'ı çağırıp el yazısı metni yüksek sesle ve tane tane okuttu.

"Siz bu isimleri hiç işittiniz mi?" diye sordu sonra.

Eski Murakabe Müdürü adaya tayin edilince evlenmiş ve orada kalmıştı ama Mingerli bir aileden değildi ve çocukluğu İstanbul'da geçmişti. Bunları özür diler gibi söyledikten sonra Minger'i ne kadar sevdiğini, İstiklal ve Hürriyet'e herkesin, özellikle Müslümanların çok sevdiğini anlattı ve bu eski Minger adlarını hiç işitmediğini itiraf etti.

"Ben de hiç işitmedim bu isimleri!" dedi Cumhurreisi hayal kırıklığını saklamadan.

Kâtipi çağırıp bir de ona okuttular mektubu. Kâtip mektuptaki bir iki Fransızca kelimeyi ve Minger adlarını okurken zorlandı. Arap harfleriyle Türkçe yazılmış mektupta Minger adları, birkaç süslü Fransızca kelime ile birlikte Latin harfleriyle yazılmıştı. Doğma büyüme adalı olan kâtip belki de heyecandan çıkaramadı bu adları. Cumhurreisi ayrıca arkeoloğun kendisine Komutan'ın

Fransızcası “commandant” diye –alaycılıkla– hitap etmesine de sinirlenmişti.

“Arkeolog Selim Sahir Bey bizim tarihimizi daha iyi tetkik etmeli!” dedi. “Bu mevzularda Posta ve Gümrük Nazırları ile bir nizamname tanzim etmeniz lazımdır.”

Cumhurbaşkanı yeni makamını hemen benimsemişti. Günde iki kere Başnezaret’ten haber getiren bir kâtipten ölü sayılarını öğreniyor, sabahları Salgınthane odasına artık gitmiyordu. Karantina Neferleri’ne de komuta etmiyordu. Bu işi tarihteki ilk Minger nişanını gösterişsiz bir törenle verdiği Hamdi Baba’ya devretmişti.

Adanın bütün ünlü terzileri Rum’du, çoğu son gemilerle İzmir ve Selanik’e kaçmışlardı ama Cumhurbaşkanı, Yakumi Efendi’yi buldurup veba sonrası törenler ve kış için sivil kıyafetler sipariş etti ve kumaş örneklerini ve elbise modellerini görmek istediğini de ekledi. Daha sonra gelen Doktor Nuri ile ölü sayılarını ve haritadaki son durumu değerlendirdiler. Her gün on iki on beş kişi ölüyordu. Sayılardaki artış kısmen durmuştu ama umduklarından daha zor oluyordu her şey. Bazıları inat ve kararlılıkla, bazıları da kafasızlık ve yüzeysel bir cesaretle karantina yasaklarını ne yazık ki hâlâ çiğniyordu.

Komutan Kâmil, kısa süre önce muhafızlığını yaptığı Damat Doktor’a eskisi gibi saygılı davranıyordu. “Pakize Sultan hazretlerinin yeni Minger Devleti’nin koruması altında” olduğunu söyledi ona. Doktor Nuri Sami Paşa’nın landosuyla gelmişti. Komutan’a eskiden yaptıkları gibi durumu görmesi için şehirde bir gezi yapmayı önerdi.

“Zırhlı arabadan seyretmeyi değil, bizzat yürüyerek görmeyi tercih ederim!” dedi Komutan Kâmil Paşa.

Sokaklarda yürürken insanların hareketlerinden, bakışlarından ve çoğu zaman da sözlerinden –pencerelerden “var ol!” diye bağırımlarından (üç günde yedi sekiz kere olmuştu bu)– sevildiğini anlıyordu Komutan Kâmil. Bu sevgiyi derin bir umuda, adayı yalnız vebadan değil her türlü beladan koruyacak ortak bir görüşe çevirmeyi istiyordu. Kendisini görünce tanıyan ve umutlanıp gülümseyen bu iyi insanları selamete çıkarmak, onların koruyucusu olmak Allah’ın kendisine verdiği bir görevdi.

Minger bayrağından (küçük boy da olsa) hükümetin bütçesiyle iki yüz tane dikilmesini emretmişti Komutan ama terzilerin ve

manifaturacı ve kumaşçı dükkânlarının sahiplerinin çoğu adadan uzaktayken ve dışarıdan keten kumaş getirebilme ihtimali yokken çok zor bir işti bu. Belki de bu yüzden vebadan saklanan çoğu aile yeni bayrak ve yeni devletten haberdar bile değildi. Hiç ilgilenmeyenler, cahiller de çoktu... Zor işti bu millete söz geçirmek. Ama Cumhurreisi Komutan Kâmil umutsuz değildi. Bu devletin bugün adada soluk alıp veren herkesten çok daha uzun bir süre, belki de yüzyıllarca yaşayacağından emindi. Yeni devletin halka umut verdiğini, salgının kontrol altına alınacağına ahalinin inandığını herkes söylüyordu. Adalılara umut veren Kolağası Kâmil'in sokaklara çıkması, kararlılığı, heyecanı, gayretleri idi. Pakize Sultan sayesinde halk genç Komutan'ı hayalinde İstanbul'la, Saray'la ve padişahlarla birleştirmiş, Telgraf darbesi sayesinde takdir etmiş ve bayrak sallayıp bütün dünyaya meydan okuyunca da onun peşinden gelmişlerdi.

Bazan burada doğmanın, Mingerli olmanın Allah'ın bir lütfu olduğunu düşünüyordu Komutan Kâmil. İnsanların kendisine şimdi yaptıkları gibi, pencereden bakarken göz göze gelince gülümsemelerinde bir şükran ifadesi görüyordu. Allah'ın adalılara lütfunu onlara hatırlattığı içindi bu. Burada doğduğu için talihliydi herkes.

Salgına hiç inanmamış, hiç tedbir almamış yoksullar en büyük sıkıntı ve açlık içindeydi. Komutan onların sorumluluğunu hissediyordu. Şehir dışında bahçeleri, tarlaları, arazileri, dostları olmayanlar kısa sürede yiyeceksiz kalmışlardı. Bu kişilerin bu perişan hallerinden onlara salgın hakkında bilgi vermeyen Osmanlı idaresi sorumluydu aslında. Vali Sami Paşa da salgını ilk günlerinde şiddetle ve samimiyetle inkâr etmişti! Akılsızın tekiydi Sami Paşa.

Komutan iki yanında ve arkasında muhafızlarla Hamidiye Caddesi'ne çıktı (bütün bu Osmanlı adları değişmeliydi). Aya Triada Kilisesi ile Arkaz Deresi arasındaki bakkalların yoğun olduğu sokaklara girdi. Un, patates vs gibi temel ihtiyaçları sağlayan dükkânların yarısından çoğu salgın ve karantina cezası korkusundan ve yasaklardan yıldıkları için dükkânlarını açmıyor, başka yerlerde ya da evlerinde ticaret yapıyorlardı. Zeytinden, peynire (bulunursa), cevizden kuru eriğe (tehlikeli deniyordu) bütün yiyeceklerin fiyatı üç misli artmıştı. Pazarda her zaman satılan soğan, yeşillik, patates gibi en ucuz yiyecekler bile piyasadan çekilmişti. Fırınlarda her zamanın yarı miktarı ekmek, çörek çıkarıyordu. Komutan garni-

zonda Abdülhamit'in ısrarıyla bir köşeye saklanan un olduğunu Sami Paşa'dan işittiği için şimdilik telaş etmiyordu. Kasaplar ve tavukçular üç dört misli pahalandırdıkları ürünlerini müşterilere arka kapıdan veriyordu. Zaten sağlıklı bulduğu için tavukçuların, balıkçıların, sakatatçıların çoğu kapanmış, kapılarındaki kediler yok olmuştu.

Adanın nüfusu kaçanlar ve ölenler yüzünden sürekli düşüyordu ama daha hızla tenhalaşan ve boşalan çarşı pazar ahaliyi doyuramıyordu artık. Bunu gören Sami Paşa Osmanlı döneminde Rum Ortaokulu'nda kendiliğinden kurulup gelişen pazaryerini şimdi Başnazır iken yoksullar yiyecek bir şeyler bulabilsinler diye özellikle açık tutmaya çalışıyordu. Komutan ve arkasındaki kalabalık pazarın olduğu sol tarafa dönüp yine ara sokaklara girdi. Aslında bu dar sokaklara sarkan cumba pencereleri tehlikeliydi. Şehrin bütün erkekleri pencerelerde vakit öldürüyordu.

Ticaretin durmaması, Arkaz'ın beslenmesi için karantina yasaklarının vahim bir şekilde delinmesi gerekiyordu aslında. Çünkü muhafızlar dışarıdan gelen hiç kimsenin elini kolunu sallayarak şehre girmesine izin vermiyordu. Şehirden yürüyerek dışarı çıkmak isteyenlerin de Karantina Neferleri'ne üzerlerinde çeşit çeşit damgalar ve imzalar olan kâğıdı göstermeleri ya da pek çoklarının yaptığı gibi geceyi bekleyip Yukarı Turunçlar'ın ya da Hora'nın arkalarındaki rüzgârlı ve kayalık boş arazilerden kör karanlıkta yürümeleri gerekiyordu. Köpeklerden, haydutlardan, delirmiş hastalardan, sıçanlardan ve veba cininin kendisinden sakınıp gece yarısı şehir dışına bir kere çıkıp kırlara kaçabilirdi kişi. Ama haftada üç kere ticaret amacıyla şehre girip çıkmak için özel izin ve koruma gerekiyordu. Yeni devlet bu konularda yeni bir şey yapamamıştı.

Rum Ortaokulu'ndaki pazarı açık tutmak Doktor Nuri ile birlikte Sami Paşa ve Komutan'a karantina çabasının temel çelişkisini (Hacı Gemisi İsyanı vakasındaki gibi) bir kere daha öğretmişti: Evet karantinayı tutturmak için sert olmak gerekiyordu. Ama sertliğin ölçüsü kaçarsa, şimdi Komutan'a gülümseyen, ona umut bağlayanlar kısa sürede İhtilal'e, hatta Hürriyet ve İstiklal'e sırt dönebilirlerdi.

Şehirde açlıktan henüz ölen yoktu ama yakınlarını, her şeyini kaybetmişler, en yoksullar, en kimsesizler dilenciliğe başlamışlardı. Sami Paşa bu acemi ve samimi dilencileri zabıta ve inzibatlarla korkutarak sokaklardan uzaklaştırmış, bazılarını bir bahaneyle Kale zindanına, adi suçluların yanına göndermiş, bir süre sonra bazı

umutsuz ve yoksulların bedava çorba verilen zindan koğuşlarını sokaklardaki ölüme ve açlığa tercih ettiklerini anlayınca, sokaklardaki dilencileri karantinacılara bırakmanın en iyisi olduğunu anlamıştı. Hamdi Baba ve iki neferi dilencileri “karantina yasağı” diyerek anacaddelerden uzaklaştırıyorlardı yalnızca. Aslında bu karar iki hafta önce Osmanlı zamanında alınmıştı ve aynı siyaset sürüyordu şimdi.

Kısa sürede Komutan olup bitenleri kendi gözüyle görebilmek için her gün en azından bir kere Arkaz’ın sokaklarında uzun yürüyüşlere çıkmayı alışkanlık edindi. Bu gezintilerde yasaklar yüzünden kavgaların, çatışmaların, huzursuzlukların çıktığı yerlere gidiyor, halkı Karantina Neferleri’ne itaate çağırıyordu. Bazan da bir meseleyi anlamak, öğrenmek için gidiyordu bir yere. O zaman konuyu bilen biri de davet ediliyordu Komutan’ın gezisine.

6 Temmuz Cumartesi günü Cumhurreisi Arkaz’da gittikçe artan yiyecek sıkıntısına karşı çareleri konuşmak için fırıncı Hadid ve Mecid kardeşleri Arkaz Deresi kenarındaki yeni bir “köylü pazarı”na götürdü. Burada taze tatlısu kefali ve alabalık satan, bıyıkları yeni terlemiş köylü çocukları ve ebeğümeci, ısırgan otu ve benzeri otları satan başı bağlı Rum teyzeleri gördüler.

Ölüm korkusu ve yalnızlıktan delirip evlerinden kaçtıktan sonra sağ salım şehre dönen iki çocuk şehir dışında dağlarda ebeğümeci yiyerek sağ kaldığını söylediği için şehrin hâlâ açık bazı dükkânlarında ve en çok da bu yeni pazarlarda dağ başlarından toplanan, çiğ yenen ya da çorbası yapılan bu tuhaf otlar satılmaya başlamıştı.

Aslında Mingerlilerin çoğunun en sonunda bir yolunu bulup bir şeyler yediğini söylemeliyiz. Başnazır Sami Paşa adanın balıkla yaşadığını gördüğü için kaçakçılık yapılmasın diye yasakladığı balıkçı sandallarını da serbest bırakmıştı. Rum cemaati başkanı Konstantin Efendi’nin kızı veba günlerini anlattığı hatıratında Çite, Germe, Kadirler gibi salgının en şiddetli yaşandığı mahallelerde çocukların balık tutarak ailelerini beslediğini anlatır. Arka bahçelerden kaçan çocuklar şehir dışına çıkıyor ve çeteler halinde tarlalardan, gizli yollardan ve geçitlerden geçerek, böğürtlen, yaban çileği ve ebeğümeci toplayarak iki saatte Damıtaş Deresi’nin Akdeniz’e döküldüğü uçurumlu Damıtaş kayalık vadisine varıyorlardı. Orada sığ sularda paçaları sıvayan, sepetle, ucuna ağ geçirilmiş sopayla

balık avlayan çocukların aslında mutlu olduklarını romanımızın karanlık havasından boğulan okurlarımıza hatırlatmak isterim. Konstantin Efendi'nin kızı daha önce de sözünü ettiğimiz hatıralarında bu çocukların “revolüsyon”u ve Kâmil Paşa'nın Komutan ve devlet başkanı oluşunu ilan eden top atışlarını dere ağzında dizlerine kadar kıvrılmış pantolon ve ellerinde ağlar yeşil kefal balığı avlarken işittiklerini “nostalji” ile anlatmıştır.

Çocukluğumda karıştırdığım eski Minger dergilerinde ailelerini, mahallelerini besleyen, yaşatan bu kahraman çocukları ağ ve fileyle yeşil renkli alabalık avlarken gösterir bir resimden çok etkilendiğimi burada söylemeliyim. Yüz on altı yıl önce yaşasaydım ve kız değil erkek olsaydım bu neşeli çocukların arasında ben de olabilirdim. Bu vesileyle roman-tarihimizin sonuna yaklaşırken yazarınız ve tarihçinizin okuduğunuz romanın önde gelen kahramanlarının soyundan olduğunu burada artık açıklamak istiyorum.

Hora Mahallesi'nde bir Rum ilkokulunda kefal balığının yanı sıra kuzukulağı ve ebegümeci benzeri otların satıldığı yeni bir pazar oluşmuştu. Cumhurreisi ve Hadid ve Mecid kardeşler Rum çocukların salgından önce ders gördükleri bu yapıyı gezdiler. Duvarlarında hâlâ ilk karantina ilanları asılı duran, sağda solda fare kapanları olan, lizol kokulu karanlık odalarında vebaya karşı okunmuş üflenmiş dua kâğıtlarını satan Müslümanlar da vardı. Veba, Arkaz'daki Müslüman-Hıristiyan arasındaki hakiki ve hayali çizgileri biraz bulanıklaştırmıştı.

Komutan Kâmil, Mecid ve Hadid kardeşlerle bu küçük ve sevimli okulun satıcılarla dolu bahçesinde durum değerlendirmesi yapıyorlardı ki derede balık avlayan çizmeli satıcı çocuklardan biri yanlarına sokuldu.

Muhafızlar ne olur ne olmaz diye araya giriyorlardı ki Komutan durdurdu onları.

“Hür Minger'i en zor gününde balık tutarak açlıktan kurtaran bu çocuk kahramanlara herkesten çok hürmet ediyorum” dedi Komutan Kâmil. “Bırakınız maruzatını Komutanı'na bizzat kendi ifade etsin!”

Muhafızlar izin verince, aslında on altı yaşında olan sevimli yüzlü, sivilceli, tıraşsız ve fesli çocuk Komutan'a yaklaştı ve kalın kuşağından bir tabanca çıkarıp göğsüne ve yüzüne ateş etmeye başladı.

57. BÖLÜM

Delikanlının revolver tabancasından çıkan ilk kurşun Komutan'ın üniformasının omzunda bir delik açtı ama tene dokunmadı, hatta bir çizik bile bırakmadı.

Birinci atıştan önce şüphelenen Mecid yaklaşıyordu ki delikanlının tabancayı çektiğini görüp ona doğru bir hamle yaptı. Bazı tanıklara göre Mecid gencin elinden silahı almaya çalışmış, başka bazı tanıklara göre kendini Komutan'a siper etmişti.

İkinci atış Mecid'in kalbine, üçüncü atış omurganın hemen kenarına isabet etti. Kurşunların şiddetinden Mecid geriye doğru bir sendeledikten sonra öne doğru yıkıldı ve hemen öldü.

Dördüncü atış arkadaki ilkokulun pencerelerinden birinin Selanik'ten gelmiş camını kırdı. Adının sonradan Hasan olduğu öğrenilecek delikanlı elinden silahı almaya çalışan muhafızlarla boğuşurken, nişan almadan çekmişti tetiği.

Silahını beşinci kere ateşleyemeden kısıkvrak yakalanan Hasan bir anda kararlı, derin ve esrareniz bir sessizliğe gömüldü. Herkes bu kararlı sessizliğe şaşıtı kadar genç, yakışıklı ve sağlam yapılı Mecid'in bir anda düşüp ölmesine de hayret etmiş, hatta inanmamıştı. Çünkü çok da meskün olmayan Hora Mahallesi'ndeki bu mütevazı pazaryeri (işsiz güçsüzler, meraklılar, çocuklar alışverişe değil bakmaya gelirlerdi) şehrin merkezi, liman ve Kale civarındaki tehlikelerden ve şiddet atmosferinden uzaktaydı.

Pazaryerindeki kalabalık da silah seslerini duyunca bir anda dağılmış, köylüler ve çocukların çoğu tezgâhlarının, balık sepetlerinin başına uzun bir süre geri dönmemişlerdi. Komutan, ani saldırı karşısında soğukkanlı davranmış, daha sonra anlatacağı gibi, ilk anda ölümü, karısını, doğacak oğlunu ve memleketi düşünmüştü yalnızca.

Muhafızların ellerini bağladıkları saldırgan genci hırpalayıp dövmelerine gerek kalmadı, on altı yaşındaki Hasan hiç direnmeden, hemen gelen bir muhafız arabasına bindirildi ve Sami Paşa'nın hâlâ hükmettiği eski Vilayet binasının en alt katında, sorgu odalarına bakan koridor üzerindeki üç boş ve dar hücreden ortadakine tıkıldı.

Minger'in İstiklal kahramanı Komutan'a bu saldırı (artık ezan okunmuyordu ama) öğle namazı vaktinde gerçekleşmişti. Cum-

hurbaşkanı Kâmil sehpalar toplanmadan önce pazara gelmeyi planlamıştı. Ama Komutan'ın o saatte orada olacağını Splendid Palas'ın ikinci katındaki muaviniyle kâtibi biliyorlardı bir tek. Bu bir tesadüf olabilir miydi? Bonkowski Paşa da böyle bir tesadüfi karşılaşma sonucunda öldürülmüştü.

Dört saat sonra Başnazır Sami Paşa ve Muavin Mazhar'ın katılımlıyla Splendid Palas'ın ikinci katında yapılan bir toplantıda “radikal” kararlar alındı ve hemen o akşam uygulamaya geçildi. Mutevazı “Minger İhtilali”ni büyük dünya tarihi olaylarına benzetmeyi seven milliyetçi tarihçiler Minger'de ondan sonraki günleri “Fransız İhtilali'nin Jakoben Terörü” dönemine benzetirler. Mahkemeleri ve ölüm cezalarını toplumu hızla sindirmek için kullanma niyeti bakımından doğrudur bu, “ihtilalin ideallerinin” ancak ona karşı olanlara şiddet uygulanırsa başarıya ulaşacağına içten bir inancın bir siyasi irade olarak ortaya çıkması bakımından da.

Komutan'ın makamında yapılan toplantıya her zaman itidal tavsiye eden Doktor Nuri'yi çağırmamıştı Sami Paşa. Cumhurbaşkanı da Damat Doktor'u sorup aratmadı. (Onu fazla İstanbullu ve Osmanlı buluyor olabilirlerdi.) Karantina Nazırı Doktor Nuri'nin yokluğu hem kararları ve yasakları sertleştirdi ve idama mahkûm olanların sayısını artırdı hem de Pakize Sultan'ı –ve bizi– olayların en yakın tanığından mahrum bıraktı. Minger İhtilali'nin “Jakoben Terörü” dönemini yazarken, Pakize Sultan'ın mektuplarından çok, diğer tanıkların sözlerini temel aldık.

Sami Paşa katil gencin bütün baskıya rağmen konuşmadığını ama Girit'ten üç yıl önce gelmiş bir ailenin çocuğu olduğunun hemen belirlendiğini öğrendi. Hasan'ın ailesi kuzeydeki Nebiler köyüne yerleşmiş, bir gül çiftliğinde çalışıyordu. Ramiz'in adamlarının barındığı köyler de buradaydı. Sami Paşa çocuğun yakında her şeyi itiraf edeceğini ama kendisinin bu işin arkasında Ramiz olduğundan emin olduğunu açıkladı.

Damat Doktor Nuri Abdülhamit'in istediği gibi “Sherlock Holmes tarzı” ipuçları ile meşgul olup yeni kanıtlar da arayabilirdi. Ama Sami Paşa bu sefer Ramiz hakkında adaletin tecellisinin hiçbir bahaneyle ertelenmemesi gerektiğini, bir hafta önce Ramiz'in baskında eli silahlı yakalandığını ve o gün kendi adamları, provokatör hademe Nusret ve İstanbul'dan yollanan yeni valiyle birlikte altı kişinin öldüğünü söyledi. Bu kadarı bile Ramiz ve adamlarının

asılmasını milletin vicdanında haklı çıkarırdı. Ayrıca Osmanlı'nın Sağlık Başmüfettişi Bonkowski Paşa'nın ve Cumhurbaşkanı Komutan Kâmil'in eniştesi kahraman nefer Mecid Efendi'nin hainane bir şekilde öldürölmelerini de büyük ihtimalle karantınayı baltalayıp Minger milletini yok etmek niyetiyle Ramiz planlamıştı. Takır takır adam öldürten bu caninin cezalandırılmaması Osmanlı'nın zaafı olarak görünmüştü.

“Bu şımarık hayduta göstereceğimiz merhamet daha çok kişinin, hatta sonunda maatteessüf hepimizin canına mal olabilir.”

Cumhurreisi muavini Mazhar Efendi, Ramiz ve adamlarının ifadelerinin alınmasından sonra Vilayct baskını davasının da hemen görölüp kararların ertesi sabah infaz edilebileceğini söyledi. Ramiz'le birlikte birkaç kişinin daha idam edileceğini Splendid Palas'ın ikinci katındaki toplantıya katılan herkes anlamıştı. Bunun hemen yapılması sesini çıkarmayan çoğunluğun fikriydi. Cumhurreisi'nin bu sert kararların alınmasında etkili olduğu ama bunu göstermek istemediğı daha sonra açıkça yazılmıştır.

Sami Paşa'ya, doktorlara ve Karantina Neferleri'ne zorluk çıkaran başta Rifai ve Zaimler olmak üzere altı tekkenin hastaneye çevrilmesine karar verildi. Bu tekkelerde binalarda ve bahçede vebahıların yatabileceğı, tedavi görebileceğı yerler hazırlanabilmesi için Karantina Neferleri ve mahalle temsilcileri çalışacak, belki bazı tekkeler bütünüyle boşaltılacaktı. Sokaklarda neferlerle uğraşan ve yasakları dinlemeyenlere daha ağır cezalar verilmesine ve Giritli göçmenlerin yoğun olduğu Taşçılar'da bir sokakta, bir türlü gerektiğı gibi dezenfekte edilemeyen bir cv ve ona bitişik mezbeleliğin yakılmasına o sırada karar verildi.

Sami Paşa bir de hastalığın en çok yayıldığı ve ölü sayısı bir türlü düşmeyen Çite Mahallesi'nde iki sokağı kordon altına aldırdı. O gün kararlaştırılan ve silah zoruyla uygulanan yasakların adanın yaşadığı felaketin daha da derinleşmesine yol açtığını ileri sürenler haklı olabilirler. Cinayet orada işlendi diye Arkaz'daki bütün köylü pazarlarının yasaklanması çok yanlış hatta çok ilkel bir karardı. Sonraki açlık ve öfkeyi bu karar besledi. Ama adayı yönetenlerin artık devlet şiddeti ve sertlikten başka bir şey düşünememelerini de anlıyoruz.

Herkesin hemfikir olduğu şey, ağabeyi Mccid'in öldürölmesinin Komutan'ın karısı Zeynep'i çok üzdüğüdür. Zeynep eski nişanlı-

sından intikam almak için kocası Komutan Kâmil'e bir hayli baskı yapmış olmalıdır.

Sami Paşa'nın Hacı Gemisi İsyanı sırasında bile göstermediği acımasızlığı o günlerde gösterebilmesinin bir nedeni, Osmanlı İmparatorluğu'nun –hasta adam da olsa– verdiği güvenin yeni küçük devlette olmayışydı. Evet, artık Mingerya hür ve müstakildi ama tek başınaydı da... Değil İngiliz ya da Fransız, sıradan bir korsan gemisi, adanın kuzey sahillerine iki yüz silahlı adam çıkarsa ve bu minik ordu dağlardan yürüye yürüye Arkaz'a gelseler, Sami Paşa ve garnizondaki talimsiz eğitimsiz kuvvetleri daha kalabalık olmalarına rağmen onları durdurmakta zorlanabilir, yeni Minger Devleti de daha birinci ayını doldurmadan yıkılıp tarih sahnesinden çekilip gidebilir, belki de “Minger Milleti” diye bir millet olduğu hepten unutulurdu. Sami Paşa'ya göre karantina tutmazsa, salgın sürerse, kısa süre sonra böyle bir şeyin olması büyük bir ihtimaldi.

Ramiz sonucu baştan belli davada yeni valiye makamına otursun diye yardım ettiğini, bunun adalılar –“Mingerliler” de demişti daha sonra günün milliyetçi havasına uygun olarak– ölmesin, karantinaya herkes hürmet etsin diye elzem olduğuna inandığını ve ne ağabeyinin ne de herhangi bir konsolosun kendisine “böyle yap!” dediğini; her şeyi inandığı için yaptığını anlattı. Maksudı zalim Osmanlı'ya hizmet değildi. Ramiz ve adamları inandıkları dava için gözlerini kırpmadan adam öldürebilecek –hele Hristiyan olunca–, bu konuyu ahlaki bir mesele haline bile getirmeyecek bir rahatlık içindeydiler. Kuzey dağlarında çok köy basmış, yağmalamış ve çok adam öldürmüşlerdi.

Mahkeme, Vilayethane baskınıni düzenleyen Ramiz ve teslim olan en genci hariç sağ kalan adamlarının hepsini idama mahkûm etti. Bu tür cinayet, ağır yaralama, kız kaçırma, kan davasında vurma gibi önemli davaları, iş İstanbul'a kalmadan adada sonuca bağlasın diye Dersaadet'ten yollanan eski kadı, yeni hâkim Muzaffer Efendi, ihtilale katılmayan Teselli Kaymakamı Rahmetullah Efendi ile birlikte gece yarısı bir sandalla Kızkulesi'ne tıkıldığı için, Sami Paşa Fransız konsolosu aracılığıyla tanıdığı ve adada Avrupa'da, Paris'te hukuk okumuş tek kişi olan zengin Yannisyorgis ailesinden yaşlı Hristofi Efendi'yi zırhlı landosunu yollatıp eski Vilayet, yeni Başnezaret binasına getirtmiş ve ondan “Avrupalı bir karar” yazmasını rica etmişti. Katiller Mingerya'nın zenginliklerini, ma-

denlerini, balıklarını ve gül yağını yağmalayabilmek, insanlarını sömürebilmek, dış güçlerin adaya müdahalesine zemin hazırlayan veba salgınının daha da yayılması için kahraman doktorlara ve karantina yöneticilerine suikast düzenleyen kişilerdi. Sami Paşa kararın hukuki dille böyle yazılmasını istemişti. Hristofi Efendi önce kararı Fransızca yazsın diye çağrıldığını sanmış, yeni devlette Rumca ve Türkçenin geçici de olsa resmi dil olduğunu öğrenince, yıllarını İstanbul'da "ecnebilerin" ticari davalarında avukatlık ederek geçirdiği için, günün Türkçe hukuk diliyle şahane bir karar yazmıştır. İnce uzun parmaklı elleri, zarif bir el yazısı vardı.

Başnazır eski vali Sami Paşa idam kararlarını imzalaması için bir kâtip ve ulakla Splendid Palas'a Komutan Kâmil'e yolladı ama karar imzalanmadan ve bir notla beraber iki saat sonra geri geldi. Notta, hazırlanmakta olan Kanun-i Esasi'de Mingerya'da idam cezalarını onaylayan merciin devlet başkanı değil, Başnazır olacağı işaret ediliyordu. Yani infaz için Cumhurbaşkanı'nın değil, Başnazır Sami Paşa'nın imzası lazımdı.

Sami Paşa idamların sorumluluğunu usta bir manevrayla kendisine bırakan Cumhurbaşkanı'na kendini koruyor diye kızmadı; hatta hak verdi. Çünkü hep birlikte selamete çıkılacaksa, öncelikle O'nun, bu genç kahramanın adada herkes tarafından sevilmesi gerekiyordu. Ama bütün tepkiyi tek başına karşılamaktan çekindiği, her şeye rağmen merhamet de duyduğu için üç kişinin idamını müebbete çevirdi, yalnızca Ramiz ve iki adamının idam kararını imzaladı. Üç kişiyi "ipten" son anda almış olmanın verdiği vicdan rahatlığıyla Sami Paşa başta Ramiz, diğer üçünün idamının hemen infaz edilmesi için elinden geleni yaptı.

Ramiz ve arkadaşları ülkenin istiklalinden sonra idam için İstanbul'un onayına gerek olmadığını yani her an idam edilebileceklerini biliyorlardı. Ne düşünüyorlardı? Sami Paşa "bir idam mahkûmunun son gecesi" tarzı hikâyeleri ve hatıraları ülkenin her köşesinde hapisane müdürlerinden dinlemeye bayılırdı. İdamlıkların hepsi son gecelerini uykusuz geçirir, Abdülhamit tarafından affedilmeyi beklerler, çoğunun cezası da müebbete çevrilirdi.

Sami Paşa bir ara zırhlı landoyu çağırıp Kale'ye Ramiz'e bir gece ziyareti yapmak için neredeyse zaptedemediği bir istek duydu. Ama bu şımarık haydut, zayıf davranır affederse, kimsenin yeni devleti ve karantinayı ciddiye almayacağını ve Komutan'ın kırılacağını

hatta onun gözünden –tıpkı Abdülhamit’in gözünden düştüğü gibi– düşebileceğini çok iyi görebiliyordu.

Bütün geceyi uykusuz geçirdi. Bir ara Komutan Kâmil’in muavini Mazhar makam odasına telaşla girdi.

“Şeyh Hamdullah’ın naibi keçe külahlı Nimetullah Efendi burada!” dedi. “Şeyh, kardeşini affetmeniz için bir mektup yazmış, sizin merhametinize sığınıyor!”

“Sizin mütaalanız nedir?”

“Cumhurreisi de bu pislik temizlenmeden huzur gelmez diyorlar... Ama Nimetullah Efendi çok mutedil biridir... Onu kabul etmeniz iyi olacaktır.”

“Nerede o keçe külahlı?”

Sami Paşa gece yarısından çok sonra makam odasından çıktı, soluk bir gaz lambasının upuzun esrarengiz gölgeler düşürdüğü geniş merdivenlerden indi, eski Vilayet yeni Başnezaret binasının girişinde bir kenarda oturan Halifiye tarikatının ikinci adamı keçe külahlı Nimetullah’a kendisinin de çok üzgün olduğunu ama Hür Minger’de mahkemelerin artık bağımsız olduğunu söyledi.

“Şeyh hazretleri Ramiz’i müdafaa etmiyorlar... Ama onu idam ederseniz kendisini sevenlerin artık sizi sevmeyeceğini biliniz.”

“Sevmek gönül işidir...” dedi Sami Paşa bir ilhamla. “Gönüllerin Şeyhi Hamdullah her şeyde olduğu gibi bu mevzuda da haklıdır. Ama unutmayınız ki Abdülhamit de Mithat Paşa’nın öldürülmesine mani olamadı. Üstelik bendenizin vazifesi Şeyh hazretleri gibi gönülleri fethetmek değil, devlet gemisini yüzdürüp vatandaşları fırtınada selamete çıkarmaktır. Kötü günlerde bazan vatandaşın gönlüne hitap etmek yerine onu korkutmak daha faydalı olabilir.”

Sami Paşa bir başnazır gibi değil, basit bir memur gibi keçe külahlı Nimetullah Efendi’yi kapıya kadar geçirdi, Şeyh Hamdullah Efendi hazretlerine saygılarını yolladı. Merdivenleri geri çıkmadan önce Mazhar Efendi idamlıkları Kale hapishanesinden Vilayet Meydanı’na getiren arabanın yola çıktığını söyledi. Cellat Şakir zaten akşamüstü gelmiş, şarabını sessizce hatta tevekkülle içmeye başlamıştı. Sami Paşa odasına gidip yatsa bile uyuyamayacağını anladığı için makam odasına döndü. Marika’nın yanında olsaydı hiç olmazsa gün ışıyana kadar konyak içerdi.

Üç mahkûm da Kale’nin inescidinde uzun uzun abdest almışlar, son namazlarını kılmışlardı. Vilayet Meydanı’nda ağaçların altında,

dükkân eşiklerinde yeni devletin temsilcisi Mazhar Efendi'nin muhafızları, inzibatları ve Sami Paşa'nın bazısını idama şahit olup halka duyursunlar diye çağırıldığı memurlar vardı. Sarhoş celladın mahkûmların ellerini tek tek bağlarken, beyaz idam gömleklerini (annesi dikmişti) üzerlerine geçirirken yapığı kimi beceriksizliklerden dolayı idamlar gün ışığına kaldığı için inzibatlar meydana çıkan sokakları kapattılar. Arabacıların vebaya yakalanmasından sonra zaten etrafta ne fayton görülüyordu ne de faytona binecek kadar acil bir işi olan bir vatandaş vardı. Arkaz'ın üzerindeki karanlık, uğursuz ve alçak bulutlar sanki insanları kaçırınıp, vebalı vebasız sokaklarda kimsecikler kalmamıştı.

Mazhar Efendi'nin "Başa al" demesine rağmen, cellat tuhaf bir inatla Ramiz'i sona bırakmıştı. Son anda affedilmediğini anlayınca Ramiz meydandaki kalabalığın hiçbir zaman unutmayacağı bir çığlıkla "Zeynep!" diye haykırdı ve üzerinde zorlukla durduğu sehpadan sallana sallana düşüp asıldı. Biraz kıvrandıktan sonra öldü ve hareketsiz kaldı.

58. BÖLÜM

Darağaçları eski Vilayet Meydanı'nın tam ortasında kurulmuştu. (Bugün orası Minger güllerinin renk renk açtığı bir parktır ve bir zamanlar orada darağaçlarının dikildiği ve ibretlik cesetlerin sergilendiğini adanın modern tarihini sevenlerin çoğu bilmez.) Bitmemiş saat kulesinden hatta Yeni Cami'nin ve berber Panayot'un dükkânının önünden Hamidiye Caddesi boyunca sıralanmış ihlamur ağaçlarını izleyerek dümdüz baktığınızda, Vilayet Meydanı'nda asılı duran üç cesedi beyaz lekeler halinde görmek mümkündü.

Beyaz gömlekli üç ceset darağaçlarında üç gün sallandı. Kale yönünden gelen güney rüzgârı boyunlarına bağlı yağlı kalın kenevir ipi etrafında cesetleri hafifçe döndürür ve beyaz gömleklerin altından çıkan kara pantolonlarının kenarlarını titretirken onları görenler, Sami Paşa'nın hayal ettiği gibi gerçekten ibret de aldılar ve karantina yasaklarına daha çok uyacaklarını içtenlikle söylediler kendilerine. Bu korkunç manzaradan bir tek Yannis Kisannis

Gördüklerim adlı kitabında söz eder. Küçük Yannis'e göre uzaktan aslında göremediği o beyaz lekeleri hayal gücü büyütmüş, daha korkunç hale getirmiştir. Pek çok değerli bilginin yer aldığı bu kitapta, yeni idarenin Osmanlı'nın zulmünü devraldığı, zaten Osmanlı'nın meseleler karşısında adam asmaktan başka bir şey bilmediği yolunda, Türk ve İslam karşıtı gözlemler vardır ne yazık ki.

Rüzgârsız günlerde daha çok ölüm, ceset ve hanımeli kokan başşehirde karanlık gecelerde daha da belirginleşen bir veba sessizliği hüküm sürüyordu artık. Evlerde saklananlar, kilitli kapıların arkasında sürekli bekleyenler alçak sesle konuşuyorlardı. Şehre giren çıkan buharlı vapurların limanın çevresindeki kayalık dağlarda yankılanan düdük ve makine sesleri, demir alıp atmaları, at arabalarının çingirakları ve nal sesleri hiç işitilmiyordu. Liman ve çevresindeki otellerin, rıhtımın, İstanbul Caddesi'nin fenerleri geceleri zaten yakılmaz olmuştu. Kaçakçılar uzak kayalık koylarda olduğu için sandalcılar ve maceraperestler de hiç uğramıyordu limana. Son günlerde tekkelilerin evlerine yapılan gece baskınları korkutmuş, yıldırılmıştı insanları. Pek çok kişi geceleri evinden hiç çıkmıyordu artık. Köprülerin üzerinde, dik yokuşların köşelerinde arabaların, kağnıların, faytonların çıkarıldıkları nağmeler de işitilmiyordu. Akşamları kapanan kapılardan, acelecî, mutlu insanlardan gelen bağrışlar da duyulmuyordu. Yer yer çocuk sesleri ve neşesi vardı ama her zamanki cıvıltıdan daha solgundu. Ezan ve çan seslerinin yokluğuyla açıklanamayacak kadar derindi sessizlik.

Hava karardıktan sonra sokaklarda yalnızca tek tük haydutlar, ev ev gezen kabadayı hırsızlar, karantina yasaklarını delenler, hastanelerden, doktorlardan kaçanlar ve pek çok deli ve meczup görüldüğü için bekçiler ve muhafızlar gece sokaklarda karşılaştıkları her kişiyi gözaltına alıyor, bazan hırpalıyor, zindana tıkarlarsa da iki günden önce serbest bırakıyorlardı.

Kocası, idamlardan ve hemen kapının dışındaki üç darağacına asılı cesetlerden, korkmasın diye Pakize Sultan'a söz etmemişti Misafirhane odasının pencereleri yandaki meydana değil, manzaraya yani Kale'ye, limana ve masmavi denize bakıyordu. Ama Pakize Sultan sessizlikten olağanüstü bir şey olduğunu anladı. Veba gecelerinin sessizliğini kesen sarhoş naralarını misafirhane odasından işitiyordu. Uykusuz gecelerinin birinde, sabahları ken

disini uyandıran yakındaki horozun da sesinin kesildiğini yazmıştı. Bu idamlardan iki gün sonraydı. Pakize Sultan en rüzgârsız, en sakin günde bile ince kumlu sahile vuran suyun huzur verici şı-pırtısının hiç kesilmediğini fark etmiştir. Gecenin diğer seslerini martılar, kargalar ve köpekler çıkarıyordu. Pek çok Arkazlı gibi gece uyuklarken kirpilerin, yılanların, kurbağaların bahçeden bahçeye ilerleyişini hissetmiştir Pakize Sultan.

Saray haremünde hapsediği yıllar Sultan'a tek tek eşyalara, otlara, bulutlara, böceklerle ve kuşlara dikkat etmeyi öğretmişti. Minger Vilayet konağındaki günlerde penceresine "muntazaman" gelen bir kargaya "bilhassa" dikkat etmişti. Pakize Sultan ve ablaları çocukluklarında insanları "kargaseverler ve martıseverler" olarak ikiye ayırırlardı. Pakize Sultan hür, beyaz ve zarif martıları severdi, gürültücü, hırçın ve arsız kargalardan –onlar daha zeki olmasına rağmen– hoşlanmazdı. Ama geceleri penceresine gelen bu "vakur ve azametli" kargayı sevmiş ve onu dikkatle uzun uzun seyretmişti. Karga da her gün, Pakize Sultan'ın mektup yazdığı pencereye geliyor ve uzun uzun onu seyrediyordu.

Kocaman kafasının üzerindeki tüyler bazan güneşte parlardı. Öteki kargalar gibi kocakarı misali bet bir sesle asla gaklamazdı; çoğu zaman sessizdi. Tüyleri yer yer kapkara ve kurşuniydi ve Pakize Sultan'ı huzursuz edecek kadar koyu pembe renkli çirkin ayakları vardı. Sultan mektubunu yazarken karga kafasını hiç kıpırdatmadan kaleminin ucuna, mürekkebin kâğıda harf harf akıp kelimeler, sözler haline gelişine sanki hayretle bakardı. Sanki Pakize Sultan'a âşıktı kara karga. Doktor Nuri odaya girince kara iri kuş bir anda yok oluyordu.

Ama bir keresinde kaçmamış, kendini Damat Doktor'a "adeta" göstermek istemişti. Doktor Nuri de karganın karısına âşıkane bir bakışla baktığını görünce "Aaa, bu Sami Paşa'nın penceresine gelen karga!" demişti soğukkanlılıkla.

"O başka karga olmalı!" demişti Pakize Sultan kıskançlığa kapılarak.

Okurlarımıza Sultan'ın, bu karga hikâyesinin devamını ablasına çok sonra yazacağı bir mektupta anlatacağını bu noktada söylemek isteriz. Bunun nedeni, kocası derme çatma hükümette nazır da olsa, Pakize Sultan'ın yazdığı her mektubun ablasından önce başkaları tarafından okunacağını artık anlamış olmasıdır.

V. Murat'ın üçüncü kızı yalnız kaldığında giyinip örtündü, odasından çıktı, Vilayet binasının geniş merdivenleri ve orta avlu etrafında dolanan ikinci katta sütunlar boyunca yürüdü ve meydana bakan bir pencere görünce merakla sokulup Sami Paşa'nın kargasını görmek istedi.

Vakur ve azametli karga yerine meydanın ortasındaki üç da-rağacını ve beyaz gömlekli üç cesedi görünce hayatında ilk defa böyle bir şeyle karşılaşılıyor olmasına rağmen hemen anladı bunların kimler olduğunu.

Pakize Sultan hiç kimseye görünmeden iki buçuk aydır yaşadığı misafirhane odasına dönünce önce kustu (bir an gebe olduğunu sandı), sonra da bunun vücudunun çocuğa tepkisi değil, ölüme tepkisi olduğunu anlayıp bir süre kendi kendine ağladı. Daha sonra hüznünün yalnız bu cesetlerden değil, babasından, ablalarından, İstanbul'dan o kadar zaman uzakta olmaktan kaynaklandığını da hissetti.

“Size teessül ederim!” dedi kocasına odaya dönünce. “Hemen burnumun dibindeki bu korkunç şeyi benden sakladınız. Bunu amcam Abdülhamit bile yapmazdı.”

“Evet, amcanız vilayetlerden gelen idam kararlarını nadiren onaylar. Mithat Paşa'nın idam cezasını bile müebbetle çevirmiştir. Ama onu tuhaf bir usul ve şekille Taif'te öldürten de odur.”

“Böyle bir valinin hükmettiği bir yerde yaşamaktansa, İstanbul'da amcamdan korkarak yaşamayı tercih ederim.”

“Sultanım!” dedi kocası içten bir saygıyla. “İstanbul'u özle-menizi çok iyi anlıyorum. Ama veba bitse, karantina kalksa bile bakalım, istesek İstanbul'a dönebiliyor muyuz? Bunun için eski muhafızınız, yeni Cumhurreisi hazretlerinden mutlaka izin al-mamız gerekecektir. Buraya hükmeden Vali dediğiniz kişi değil, Zeynep'in kocasıdır.”

“O halde birlikte buradan kaçalım. Beni kaçırmaz.”

“Biliyorsunuz,” dedi Doktor Nuri, “adaya ve insanına samimi bir mesuliyet hissiyle bağlıyım. Biliyorum, siz de öyle hissediyor-sunuz. Hele buranın Türklerine, Müslümanlarına, –yalnız onlara mı– Rumlarına, bütün insanlarına muhabbet besliyor, onlara benim gibi yardım etmek istiyorsunuz. Üstelik bundan sonra bizim burada insani bir vazifemiz kalmasa da İstanbul'a dönmemiz zordur. Dev-let-i Aliyye'den kopan müstakil bir devletle, en azından bendeniz,

insani ve tıbbi mülâhazalarla işbirliği yaptım. Kanımca vaziyet sizin için de farklı olmayacaktır. Her şey geçtikten sonra amcanız Padişah'ın önce bizi affetmesi gerekir ki İstanbul'a dönebilelim.”

Konu hem “hıyanet-i vataniyye”ye, hem de çaresizliklerine geldiği için Pakize Sultan ağlamaya başladı. Kocasını ona sarıldı, kulaklarının arkasındaki yumuşacık teni öptü, saçlarının hoş kokusunu içine çekti.

Bu Sultan'ı daha da ağlattı. Çantasından babasının haremindeki yaşlı kadınlardan birinin üzerine özenle çiçekler işlediği mendilini çıkarıp çocuksu gözlerini, tatlı yanaklarını sildi.

“Biz şimdi burada rehiniz demek ki...” dedi.

“İstanbul'da da öyleydiniz...”

“Siz ne için bunların siyasi kavgalarına iştirak ediyorsunuz? Amcam sizi buraya ayrı bir devlet kurun diye değil, vebayı durdurun diye yolladı.”

“Peki amcanız sizi niye benimle Çin'e yolladı? İskenderiye'den vebalı adaya Kolağası'yla birlikte niye yolladı?”

Böylece Çin'e giden Nasihat Heyeti'ne katılacaklarını öğreneli beri aralarındaki en çok konuştukları konu bir kere daha açıldı ve birbirlerini kırmadan uzun uzun tartıştılar. Doktor Nuri, Pakize Sultan'a amcasının kendisini cinayetlerin katilini bulmak için de adaya yolladığını hatırlatınca. “Asıl katil bu adamları idam eden-dir!” dedi Pakize Sultan.

Bu işin arkasında daha çok eski muhafızının olduğunu ve Ramiz'in melek olmadığını hatırlattıktan sonra Doktor Nuri karısına aslında amcasının ilk idam kararını gazeteci Ali Suavi ve adamlarının babası V. Murat'ı yeniden tahta çıkarmak için bir gece sarayı basmaları ve başarısız olmaları üzerine imzaladığını hatırlattı. O zaman Pakize Sultan daha doğmamıştı bile. Aynı yılda Masonlar da V. Murat'ı tekrar tahta oturtmak için yer altı yollarından Dolmabahçe Sarayı'na ulaşma planları yapmış, yakalanmışlardı. Ertesi gün bir şeyler yapacağını gazetesindeki köşesinden açıkça meydan okur gibi ilan eden (ve Abdülhamit'in casusları tarafından her adımı dikkatle izlenen) Ali Suavi beraberinde silahlı sopalı yüzlerce adamıyla sandallarla Çırağan Sarayı'na saldırmış, hatta baskından haberdar olan ve uygun kıyafetlerini giymiş olarak yeniden tahta çıkacağı saati bekleyen V. Murat'a ulaşmıştı. Ama Abdülhamit'in baskına karşı-baskınla cevap veren muhafızları tarafından başta Ali Suavi

çoğu baskıncı olay yerinde öldürülmüşlerdi. Ali Suavi'nin cesedi hem odunlarla dövülmüş hem de kurşunlarla delik deşik olmuştu. Baskıncıların neredeyse hepsi 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı'nda evlerini, topraklarını kaybedip İstanbul'a gelmek zorunda kalmış Filibeli yoksul Balkan göçmenleriydiler. Pakize Sultan'ın babası yeniden tahta çıkarsa, Osmanlı Ruslara ve Avrupalılara yeniden savaş açacak, Abdülhamit'in beceriksizliği yüzünden kaybedilen topraklar geri alınacak, İstanbul sokaklarını dolduran Müslüman Balkan göçmenleri de evlerine döneceklerdi.

“Zavallı babamın o baskından haberi bile yoktu!” dedi Pakize Sultan. “Ama o baskıncılar yüzünden bizi benim doğduğum binaya yollamışlar ve babacağım ve şehzade ağabeyim kimseyle görüşmesin diye her şeyi daha da sıkılaştırmışlar.”

Kocasının, kendisini damat olarak kabul eden ve bir padişah kızıyla evlendiren Osmanlı hanedan ailesini eleştirmesi ve onlardan tıpkı kendisinin Abdülhamit'e yaptığı gibi alaycılıkla bahsetmesi aslında Pakize Sultan'ı gücendiriyor ve kocasına haddini bildirmek istiyordu.

“Madem İstanbul'a dönmemiz o kadar zordur, artık amcam için Bonkowski Paşa'yı ve muavinini kimin öldürdüğünü bulmanın önemi kalmamıştır ve hafiye Sherlock Holmes'ün hafifliklerini burada bugün taklide de bizim ihtiyacımız yoktur!” dedi cevaben bir keresinde ve Doktor Nuri'nin kalbini kırmayı başardı.

Böylece daha da uzayan karı koca tartışmasının bir faydası, Minger Karantina Nazırı'nın karısına söz verdiği gibi Başnazır Sami Paşa'nın huzuruna çıkıp Vilayet Meydanı'ndaki darağaçlarının ve cesetlerin artık kaldırılmasının salgını durdurmak için iyi olacağını söylemesi oldu.

“Böyle mi mütaala ediyorsunuz!” dedi Sami Paşa.

Kardeşi öldü diye Halifiye tekkesine Şeyh Hamdullah'a taziye gidenlerin sayısı hızla artıyordu. Veba bulaşmasından korkmayan bu müminler tekke kapısında saatlerce bekledikten sonra çoğu zaman Şeyh'i uzaktan bile göremeden geri dönüyorlardı. Sami Paşa ibret almaya Vilayet Meydanı'na gelmeyenlerin, inadına tekkeye gittiklerini de anlıyordu.

“Komutan Kâmil Paşa” demişti Doktor Nuri, “Minger milletinin dünyanın diğer tüm milletleri tarafından saygı görmesinden ve milletin şerefi ve vakarından haklı olarak çok bahsediyorlar. Ama

bu idamları dünyaya daha fazla ilan etmek, Minger milletini de idama meraklı kötü bir millet olarak gösterecektir.”

“Yüz yıl önce Fransızlar giyotinleriyle bütün kralları, zenginleri ve her önüne geleni idam ederlerken iyi oluyor ama biz burada şımarık katilleri ve karantinayı sabote eden ayrılıkçı vatan hainlerini cezalandırınca kabahat oluyor...” dedi Sami Paşa.

Ama Sami Paşa ile Doktor Nuri arasında iki buçuk ayda bir yoldaşlık da geliştiği için tartışma büyümedi. Doktor Nuri kargaların ve martıların düşüp ölenlerin cesetlerini ve ölü fareleri yedikleri ve kendileri hastalanmadığı halde hastalığı yaydıklarını anlattı Sami Paşa'ya. Kendi kargasının cesetlerin gözlerini, burunlarını, kulaklarını gagaladığını birkaç kere görmüştü Sami Paşa; korkuluktan korkan kargaların bu cesetlerden niye korkmadıklarını ise anlamamıştı.

59. BÖLÜM

Komutan Kâmil Paşa muhafızlarıyla Arkaz sokaklarında değişik vakitlerde yürüyordu. Onun dışında Splendid Palas'tan hiç çıkmıyor, eski Vilayet binasındaki karantina toplantılarına katılmıyordu. Doktor Nuri her gün Salginhane odasındaki toplantıdan sonra Başbakanlık'tan (arkasında muhafızlar) Splendid Otel'i'ne yürüyor, Komutan Kâmil'le durumu değerlendiriyordu. Hürriyet ve İstiklal'in ilanından iki hafta sonra ölü sayısı düşmemiş, artmıştı.

Doktor Nuri, Komutan'la günlük durum değerlendirmesini Osmanlı zamanındaki gibi haritanın üzerinde yapıyordu. Ama başka bir haritaydı bu. Salginhane odasındaki haritanın bir kopyasını Komutan'ın makam odasına, ceviz, şık bir masanın üzerine yaymışlardı. Otelin “kulübü”nden masaya getirdikleri bir şamdanı da koymuşlardı. Önce Doktor Nuri tek tek ölü evlerini işaretlemeyen salgının nerelerde azdığını anlatıyordu. Zaten gün boyunca iki kere gelen kederli bir kâtip bir türlü düşmeyen ölü sayılarını Komutan'a bildirdiği için, devlet başkanı Doktor Nuri ile toplantılarında yeni bir şey öğrenmez ve salgının durdurulması yolunda bir önerisi ya da tavsiyesi de olmazdı.

Komutan'ın, Sami Paşa'nın aksine salgını durdurmayı karantinacılara ve doktorlara bırakmasını, olayları uzaktan takip eden konsoloslar ve bürokratlar yerinde buluyorlardı. Doktor Nuri'nin küçük eli haritada Germe Mahallesi ya da Hamidiye Caddesi'nin üzerinde gezinirken –daha sonra eleştirel bir havayla karısına anlattığı gibi–, Komutan bu yerlere yeni adlar vermeyi hayal ediyordu. Mesela Vilayet Meydanı'nın adını önce Hürriyet Meydanı olarak değiştirmeyi düşünmüş, Ramiz ve adamlarının kargalar tarafından darağacında parçalanmış cesetlerinin orada sergilenmesinden ve halkın ayağının kesilmesinden sonra bir ara İstiklal Meydanı demeyi aklından geçirmiş, en sonunda Minger Meydanı'nda karar kılmıştı. Komutan Kâmil, Hamidiye Caddesi'nin adını ise Minger Bulvarı olarak değiştirmek istiyordu. Muavini Mazhar Efendi'nin Hamidiye Caddesi'nin adının Komutan Kâmil Paşa Bulvarı olarak değiştirilmesi önerisini Komutan Kâmil geri çevirmiş, böyle bir şeyin olmasına asla izin vermeyeceğini, her zaman bir halk insanı olarak kalacağını söyledikten sonra, “Ben hayatta iken...” şartını da sözün arkasına eklemişti.

Minger Devleti'nin ilk günlerinin resmi hikâyesini yazanlar veba günleri ve gecelerinde Komutan Kâmil'in iki yüz yetmiş dokuz sokak, meydan, cadde ve köprüye yeni ad verdiğini hatırlatır, bu rakamla övünürler. Hürriyet ve İstiklal'in ilanına kadar adı olmayan dar küçük sokaklara ve meydanlara da adlar verdi Komutan. Posta Nazırı Dimitris Efendi özellikle adı olmayan yerlerin adlandırılmasının hem taahhütlü servis hem de zarflar ve paketler için çok gerekli olduğunu, Osmanlı zamanında yapılmayan bu işlerin yeni zamanda yapıldığını sağda solda anlatıyordu ki önce karısının, sonra kendisinin vebaya yakalanarak Theodoropulos Hastanesi'ne kaldırılması bütün bu faaliyete bir süre ara verilmesine (bu arada bazı eski Rum sokak adlarının da değiştirilmesine) ve Komutan'ın yeni bir heyet oluşturmaya yol açtı. Komutan, Dimitris Efendi'nin ölümünden sonra büyük bir fotoğrafının Postane'nin büyük giriş holüne kendi fotoğrafının yanına asılmasını emretti. Vanyas'ın çektiği bu fotoğrafın bugün yani yüz on altı yıl sonra Postane binasında hâlâ ilk asıldığı yerde olması, aslında Mingerlilerin kendi özel tarihlerine ve kimliklerine düşkün olduğunun bir başka kanıtıdır.

Pakize Sultan'ın mektuplarını okuyanlar, daha sonra devlet tarihçilerinin yaptığı gibi o günlerde Komutan'ın “cumhuriyetçili-

ğine” vurgu yapmanın abartma olduğunu göreceklardır. Komutan Kâmil, ülkesinde yaptığı büyük devrim ve değişimleri çok kişisel bir mutluluk olarak yaşıyor, çevresindekilere ülkesini yeniden modern ve milli bir ruhla dönüştürürken her şeyi oğlu (çocuğun erkek olacağından emindi) için yaptığını içtenlikle hatta biraz saflıkla söylüyordu. Oğluna vereceği ad, başka hiçbir etki taşımayan hakiki bir Minger adı olacaktı. Üstelik bu ad Minger tarihinde Komutan’dan sonra da etkili olacağı için ve herkes milli duygularla onu kendine örnek alacağı için çok önemliydi.

Komutan arada yukarı kata, Zeynep’in yanına çıkıyor, hayallerini karısıyla paylaşıyor, gebeliği ve sağlığı, her şey yolunda mı diye içtenlikle endişelenerek sorular soruyordu. Gebelik Zeynep’in dünyaya duyduğu öfkeyi azaltmış, tenini daha parlak, tebessümünü daha ışıltılı, yüzünü de daha güzel yapmıştı.

Arkeolog Selim Sahir’in eski Minger adı önerilerini geri çevirdikten sonra Komutan adada eski Mingerceyle şu veya bu şekilde ilgilenmiş kayda değer kişilerle bir toplantı düzenledi. Bunların bazıları çocukluk ve mahalle arkadaşları, bazıları da Murakabe Müdürü’nün istihbarat işlerini yürütürken Minger ayrılıkçısı diye dosya tuttuğu, hapse atma tehdidiyle sindirdiği kişilerdi. (Murakabe Müdürü Yunanistan yanlısı ayrılıkçılara karşı çok daha acımasızdı.) Çocuksu ve folklorik bir heyecanla yıllarca Minger şeyleri ve kelimeleri biriktirmiş olan bu kişiler ilk başta suçlanmaktan, koleksiyonlarına el konmasından korktukları için çekingen davranmalarına rağmen daha sonra pek çok kelime, ad ve sokak adı önerdiler. Cumhurbaşkanı, Hamdi Baba’nın yardımıyla Karantina Neferleri’nden de öneriler aldı ve Minger tarihinde, adada yaşayan birinin –Hamdi Baba’nın– adı da ilk defa bir sokağa böyle verildi.

Cumhurbaşkanı adanın Müslüman aktarları ve başta Nikiforo Hristiyan eczacıları ile şifalı otların ve ilaçların, Rum balıkçılarla bütün deniz ürünlerinin, çeşit çeşit midyenin ve kayıkçılık ve yelkencilik terimlerinin, aşevi ve lokanta sahipleriyle adada pişen yemeklerin Mingercesini kayda geçirmeleri için toplantılar düzenledi. İlki otuz yıl sonra yayımlanacak Mingerce-Türkçe, Mingerce-Rumca ve Mingerce-Mingerce sözlüklerinin ve bir Akdeniz adasının kültürüne dayanan yegâne ansiklopedi olan *Minger Ansiklopedisi*’nin temelleri işte o günlerde atıldı.

Otelin giriş katında, bir zamanlar konsolosların ve gazetecilerin akşamüstleri uğrayıp dedikodu ettikleri, büyük arka kapısı pembe Minger gülleriyle sarılı bir bahçeye açılan Londra Kulübü Minger dili, tarihi ve kültürü toplantılarına ayrıldı. Komutan Kâmil'in o günlerdeki bir başka düşüncesi, evlerinde Mingerce konuşan gençleri (Karantina Neferleri'nin yardımıyla) Minger dili ve kültürü araştırmaları yapanlarla buluşturmaktı. Ayrıca Komutan'ın salgın sırasında evlerinden kaçan anasız, babasız çocukların oluşturduğu çetelere dil araştırmaları yapacak birilerini yolladığı Mingerceyi canlandırmak isteyenler arasında yaygın olarak bilinir. Komutan'ın adanın yalçın tepeleriyle aşılması zor kayalıklarının arkasındaki saklı vadilerde yaşayan çocukların bozulmamış dilini korumak için Karantina Neferleri ile "kurtarma" planları yaptığı da bilinen gerçektir ama neredeyse esrarengiz bir şekilde sürekli artan ölü sayısı bu tutkulu planları tamamlamayı imkânsız kılmıştı.

Sami Paşa ve Muavin Mazhar'ın tekkelere karşı verdikleri mücadelenin en zor günlerinde oğluna eski Minger efsaneleri ve masallarından çıkma bir ad bulmak için Cumhurreisi eski tahrirat kâtibi, yeni nazır Faik Bey'den iki şiir yarışması açmasını istedi ve ödül için Başnazır'dan yetmiş Mecidiye ödenek çıkarttı: İlk yarışmanın birincisi, daha sonra Minger Milli Marşı olarak bestelenecek ve konusu ada, hürriyet, bağımsızlık olan bir şiir olacaktı. İkinci yarışmanın kazananı ise Komutan'ın oğlu doğduğu gün yapılacak törenlerde okunacaktı.

Minger arkeolojisine meraklı arkeolog Selim Sahir'le görüşmeleri ise ne yazık ki genç Komutan'ın paşa oğullarına ve züppelere duyduğu öfkeyle gölgelendi. Selim Sahir Fransız karısıyla Minger'e iki yıl önce gelmişti. Dedesi de, babası da Abdülhamit'in paşalarındaydı. Sürekli "ben de rahmetli dedem gibi, babam gibi" diyerek konuşurdu. Fransa'da hukuk ve sanat tarihi okumuş, İstanbul'da Müze-i Hümayun'da çalışmış ve Darülfünun'da ders vermiş, son dönemde rahmetli babasının arkadaşlarının İstanbul'da Başnazır'ı ikna etmeleri sonucu Osmanlı müzeciliğini "dünya milli müzeleri seviyesine" bir kere daha çıkarma işini üstlenmişti. Yani bir anlamda Abdülhamit'in ve Osmanlı Devleti'nin müze kurarak, kendilerini Avrupalı ve medeni olarak dünyaya tanıtmalarının yeni kuşak danışmanlarından biriydi. Abdülhamit ilk başlarda antik çağlardan kalma Eski Yunan ve Roma'nın Osmanlı topraklarındaki

yıkıntılarının değerini anlamaz, onları isteyen Avrupalı dostlarına bedava verirdi. Daha sonra bürokratlar, Selim Sahir gibi iyi okumuş paşa oğulları bu taşların önemine padişahı biraz ikna etmişlerdi.

İki yıl önce, Selim Sahir elinde Abdülhamit'ten bir mektup, askeri yük gemisi *Fazilet*'le adaya gelmiş ve Arkaz'ın hemen dışında kuzeydoğudaki koyların birinde denize doğru uzanan bir yıkıntıyı kazmaya başlamıştı. Ona bu yeri adadaki dostları bildirmişlerdi. Aradığı şey ancak suyun içinden geçerek girilebilen muazzam ve karanlık bir mağaranın dibindeki bembeyaz bir kadın heykeliydi. Bu heykeli çıkarıp İstanbul'a, Müze-i Humayun'a götürüp, tıpkı müdür Osman Hamdi Bey'in on beş yıl önce Sayda'da yine yıkıntı bir mağarada bulduğu ve hemen İskender lahdi dediği (değildi) lahit gibi meşhur etmek isterdi. O zaman bile Osmanlılar kendilerini dünya devleti olarak görüyorlar, hâlâ da böyle kabul ediliyorlardı. Ama şimdi "Hasta Adam"ın artık müze kuramayacağını yeni arkeoloğumuzun "çuvallamasından" çıkarabilirdik.

Ya İstanbul'dan para gelmemiş, ya birisi Abdülhamit'i evhamlandırmış, ne olduysa olmuş, heykeli mağaradaki suyun dibinden çıkarmak için gereken vinçler, raylı sistem çok gecikmiş ve işler uzamıştı. Arkeoloğun kira evinde konsoloslara ve ada zenginlerine verdiği davetlere giden ve casusları aracılığıyla her şeyi takip eden Vali (Sami Paşa Minger'in tatlısu kefalinin zeytinyağında kızartmasını ilk orada yemişti) arkeolog Sahir Bey ile iyi geçinmek isterdi. Onun Abdülhamit'in casusluğunu yaparak adada kaldığını her ay düzenli bir şekilde Osmanlı Bankası'nda şifrelenen yüksek maaşından anlıyordu.

Komutan bu bilgileri aldığı Başvezir Sami Paşa'yı da arkeolog Sahir Bey ile görüşmesine çağırmişti.

"Oğlumuz için henüz bir isme karar veremedik ama bu sefer teklif ettiğiniz adları beğendik ve pek çok sokakta kullanmaya karar verdik!" dedi Komutan işinin bir yanının da kendisine hizmet edenleri hızla ödüllendirip tatlı sözlerle teşvik etmek olduğunu çabuk öğrenmiş bir hakan gibi. "Ama Minger milletin tarihi hakkında yazdıklarınız bizi maatteessüf tatmin etmedi."

"Hangi bakımdan?"

"Minger milletin kökleri diye ta Aral Denizi'ni, Asya'daki bir yeri göstermişsiniz. Benim çocukluğumun masallarında ne böyle bir göl ne de Asyalılar vardı. Mingerlilerin, bütün dünya tarafın-

dan vebaya terk edildiği ve kendilerine güvenden başka hiçbir şeylerinin olmadığı bu zor zamanda, lütfen siz de bizlere ‘bu adaya sonradan geldiniz’ demeyiniz.”

“Hiç böyle düşünmemiştim!” dedi arkeolog. “Fakat bu malumat Fransa’daki, Almanya’daki en mühim arkeoloji mütehassıslarının, en eski lisanları bilenlerin fikridir.”

“Ama Minger milleti bugün evinin uzakta başka bir yerde olduğunu ve bu adada eskiden başka bir milletin yaşadığını hele hele sizin gibi âlimlerden işitmek istemeyecektir.”

“Commandant, muhteşem muvaffakiyetinizi herkesten çok ben takdir ediyorum. Ama Minger milletin kökenlerini tarih ilmi değiştiremez.”

“Minger milleti çocuk değil. Minger halkı bana sevgiyle ‘Komutan’ diye hitap ediyor. Bu hayatımın en büyük şerefidir! Oysa siz bunu Fransızca söyleyerek hafife alıyorsunuz!” dedi Komutan.

Sami Paşa genç Komutan’ın sınırsız bir öfkesi olduğunu ve bu öfke olmadan milliyetçi coşku olmayacağını da Komutan’ın konuyu uzatıp arkeoloğu azarlamasından anladı.

“Artık krallar ve padişahlar çağının kapandığını bilmeniz lazım” diye devam etti Komutan. “Minger Milleti’nin heykelini İstanbul’a Padişah’ın müzesine nakletmekten maksadınız nedir?”

“Suyun içindeki heykel en eski Minger kavimlerinden Bataninlerin kraliçesidir. Onu İstanbul’a nakledersek bu Minger milletin kültürünü bütün dünyaya tanıtmak için büyük bir fırsat olur.”

“Hayır, İstanbul’a varır varmaz hemen onu da ya İskender’e ya da bir başka millete mal ederler. Fransızların sevdiği bir başka millet bulunur. Hem Minger kraliçesinin heykeli artık niye İstanbul’a nakledilsin ki? Heykeli bizim imkânlarımızla çıkarınız ve saat kulesinin tepesine oturtunuz. Size bir ay müddet veriyorum.”

60. BÖLÜM

Komutan Kâmil’in doğacak oğlu için teklif edilen (annesi de bazı adlar önermişti) adları “tecrübe” etmesinin bir yolu da onları Zeynep’in karnına, bebeğe doğru üç kere fısıldamaktı. Eğer oğlu bu

adın kendi adı olduğunu hissederse, annesinin karnında mutlaka ya bir tekme ya da takla atacaktı. Karısının gebe karnından (aslında dümdüzdü), yuvarlak güzel göğüslerinden ve çilek rengindeki meme uçlarından gözlerini bir türlü alamayan Komutan onu “muayene etmek” için sürekli yeni bahaneler buluyordu. Bazan Komutan karısının güzel kokulu tenindeki bir noktaya mesela göbeğinin üzerine burnunu dayar, toprağın içinde gömülü bir hazineyi gagasıyla kazarak çıkarmak isteyen bir kuş gibi hareketler yapardı. Bu tür çocuksu oynaşmalara Zeynep de yaratıcı buluşlar ve şakalarla katılır, arkasından mutlulukla sevişirlerdi.

İki gün sonra Cumhurbaşkanı öğleden sonra yukarıya odaya, karısının yanına çıktı. Ölüm sayıları bir türlü düşmüyordu ve huzursuzdu. Kocasını neşelendirmek isteyen Zeynep onu yatağa çekince Komutan ona uydu. Karısını bir süre coşkuyla öptü sonra onun güzel gövdesini “muayeneye” başladı. Zeynep’in sırtını, boyunu, koltukaltılarını zevkle inceledikten sonra karnının altında, kasıkta şüpheli hafif kızarık bir sertlikle karşılaştı. Karısının sağlıklı, parlak teninde her gece sivrisineklerin, tuhaf böceklerin, kim bilir başka neyin yol açtığı lekeler, bir belirip hemen yok oldukları için belki de kızarıklığın üzerinde durmaması gerekirdi ama onu görür görmez, insanın görmemesi gereken bir şeyden gözünü kaçırmaya çalışırken olduğu gibi, kalbi iki kere kuvvetle vurmuştu. Diğer kızarıklıklara benzemiyordu.

Ama Komutan Kâmil vebaya ihtimal vermedi çünkü karısı odadan hiç çıkmıyordu ve otelde fare yoktu. Parmağının ucuyla sert yere hafifçe, sonra biraz daha bastırarak dokundu. Zeynep sesini çıkarmayınca bunun bir böcek ısırtığı olduğuna karar verdi. Veba hıyarcığı olsaydı, Zeynep’in canı yanardı. Komutan vesveseyle karısının keyfini kaçırmak istemediği için kızarıklığı unutmaya karar verdi.

İngiliz konsolosu Corc hem Komutan’ı hem de eski dostu Başnazır Sami Paşa’yı görmek için mektup yazmıştı. Diğer konsoloslar ortalıkta görünmezken İngiliz’in bu isteğini olumlu bulmuştu Sami Paşa. İngilizlerin her zamanki beceriklilikleriyle herkesten önce davranıp yeni devlete bir şey teklif edeceklerini tahmin etmiş ama o şeyin ne olduğunu bir türlü çıkaramamış, bu düşüncelerini Komutan’a açmış ve ikisi konsolosla konuşacakları şeyleri gözden geçirmişlerdi.

Bu kadar hazırlıktan sonra konsolosun, arkeolog Selim'in adayı ve Mingerlileri çok seven, iyi kalpli ve iyi niyetli biri olduğunu söylemek için geldiğini anlayınca şaşırdılar. Konsolos Corc, arkeolog ve karısının vebalı diye tecride atılmaktan çok Osmanlı taraftarı Türk diye Kızkulesi'nde "karantinaya" atılanların arasına gönderilmekten korktuğunu da belirtti. Arkeoloğun Kızkulesi'ne tıkilan, İstanbul'a sadık diğer bütün memurların asla İstanbul'a geri yollanmayacağına, siyasi koz olarak kullanılacağına inandığını söyledi. Arkeolog bu şartlarda eski Mingerli kadın kraliçe heykelinin oradan çıkarılamayacağını söylüyordu zaten. Şimdi arkeolog Selim'in tek isteği karısıyla adada kalmaktı.

"Sizi buraya o mu yolladı?"

"Eski Minger isimlerini araştırdığınızı söyledi. Benim de tekliflerim olabileceğini ifade etti."

"Konsolos Minger Adası'nı hakikaten sever" diye araya girdi Sami Paşa. "Yıllardır adamız hakkında dünyada ne kadar kitap varsa onları getirip okuyor kendi yazacağı kitap için."

"Madem adamızı bir kitapta anlatacak kadar değerli gördünüz, şunu lütfen söyleyiniz bize" dedi Komutan. "Sizce Mingerlilerin evi bu ada mıdır, yoksa bir başka yer midir?"

"Mingerliler bu adada Mingerli olmuşlardır."

"Bizim tarihimizi belki de en iyi siz yazacaksınız!" dedi Komutan. Ama arkasını getirmede. Dışarıda, denizin üzerindeki tuhaf bir ışığa takılmıştı bakışları. Bir sessizlik oldu...

"İngiltere'nin temsilcisine Minger hükümeti olarak şunu soruyoruz" diye cesaretle araya girdi Sami Paşa. "Bu ablukayı kaldırmanız için ne yapmamız lazım?"

"Hükümetimin ve İstanbul'daki elçimizin en son duruma ne dediğini hiç bilemiyorum. Ama salgın durdurulursa, abluka da kaldırılacaktır."

"Ne yaparsak yapalım salgın dinmiyor!" dedi Sami Paşa.

"Tekkelerle, düşmanla savaşır gibi uğraşmanız da işleri büyüttü" dedi Konsolos.

"Bunu sizin gibi hakiki bir dosttan işitmek kalbimizi kırıyor. İngiliz Hükümeti vebayı durdurmak için ne çare teklif ediyor?"

"Telgraf kesik, abluka, karantina var. İngiliz Hükümeti'nin ne dediğini ben kendi köşemden yalnızca tahmin edebilirim."

"Nedir tahmininiz?"

“Mühim bir misafiriniz var” dedi Corc Bey dikkatle. “Pakize Sultan, Osmanlı ailesinden çok özel bir şahsiyettir. Padişah kızının diplomatik bir kıymeti vardır.”

“Osmanlı ananesinde ailenin kadın kolundan hiçbir kimsenin tahtla ilişkisi yoktur ve millet bunu kabul etmez.”

“Komutanım, sayenizde burası artık Osmanlı’nın değil!” dedi Corc dikkatle. “Millet de başka bir millet!”

Konsolos gittikten sonra, Komutan da, Sami Paşa’nın her zaman yaptığı gibi, onun uyarılarını ciddiye aldı ve karantina toplantısına katılıp yalnız tekkeler civarında olup bitenlerle değil, mahalle temsilcilerinin anlattığı başşehrin en ücra köşelerindeki dertlerle de ilgilendi.

Flizvos Mahallesi’nin temsilcisi Vangelis Efendi boş evlerden birine yerleşen bir Müslüman “haydut”un iki gün önce ölüp koktuğunu anlattı. Karantina Neferleri, daha bir hafta önce bir ihbar üzerine Selanikli Seferidis ailesinin konağına kırdıkları arka kapıdan girmiş, kapıları, panjurlu pencereleri içeriden bir kere daha çiviledikten sonra bütün evi bir kere daha lizolleyip yine aynı kapıdan çıkmıştı. Demek ki dün kokudan cesedi bulunan kişi eve onlardan sonra gizlenmek için girmişti. Vebadan kaçma bahanesiyle boş evlere giren kişiler, yerleştikleri bu evleri daha sonra girişecekleri hırsızlıklar için birer başlangıç ve buluşma noktası olarak kullandıklarından devlet için büyük tehdit oluşturunyorlardı.

Dik yokuşlu, kayalık ve güzelim manzaralı Dantela Mahallesi’nin karantina temsilcisi Apostolos Efendi yeni devlet kurulduktan sonra katıldığı bu ilk toplantıda Osmanlı’dan alamadığı maaşlarını istedi. Mahalle temsilciliği işini artık bırakmak istiyordu. Dantela neredeyse boşalmış, sakin ve ücra bir Rum mahallesiydi. Temsilci yalnızlıktan şikâyetçiydi. Gece boş bahçelerde veba şeytanıyla karşılaştığını anlatmıştı bir keresinde. Sami Paşa’ya göre karşılaştıkları veba şeytanları değil, geceleri sandalcılarla adam taşıyan kaçakçılardı. İnzibatlar ve memurlar kaçtığı için, ücra ve küçük mahallelerde devletin varlığı neredeyse sıfıra iniyordu. Çoğu, şehrin iyice tenhalaşmış Rum mahallelerinde, büyük konakların çevresinde tehdit oluşturan bu kanunsuzluk bölgelerine derenin öte tarafındaki Müslüman mahallelerinden kimsesizler, fırsatçılar geliyordu. Adanın kuzeyinden başşehre hırsızlığa, yağmacılığa gelenler de vardı. Bu bölgelerde hızla kalabalıklaşan ve çeşitlenen

çeteler arasında herkesin sözünü ettiği ama pek az kişinin gerçekten gördüğü bir kimsesiz çocuklar çetesi de vardı. Minger'in milli şairi Salih Rıza tarafından bu söylentiye dayanarak yazılmış, veba sırasında kaçak çocuk çeteleri arasında geçen *Annem Gecenin Ormanında* adlı romantik çocuk romanı bizi on yaşındayken fanatik bir Minger milliyetçisi yapmıştır.

Hrisopolitissa Meydanı'ndan haber getiren mahalle sorumlusu ise iki gündür taze fare ölülerinin yine duvar diplerinde, bahçelerde görülmeye başladığını anlattı. İşleri karantina yasaklarının uygulanması ve evlerde saklanan, gizlenen hastaların, boşaltılacak evlerin yerlerinin belirlenmesi, lizol pompacılarına dezenfekte edilecek ev ve sokakların gösterilmesi olan mahalle temsilcileri bir süre sonra halkın karantina hakkında şikâyetlerini devlet yetkililerine yetiştiren aracılara dönüşüyorlardı. Ama o gün Komutan Kofunya Mahallesi'nden gelen bir nalbantın hasta olmadığı halde zindandaki tecrit yerine atıldığını iddia eden sorumsuz ve akılsız bir "temsilciyi" azarladı. "Yanlışıklık yapılırken sen neredeydin?" dedi ona. "Senin vazifen bizi tenkit değil, karantinadan kaçanı yola getirmektir."

Aslında Minger'de mahalle temsilcilerine daha fazla öfke duyulmamasının bir nedeni de Karantina Neferleri'nin adalı, tanidik ve daha önde olmalarıydı. Önce onlara kızılıyordu halk. Yeni devletten beri, Karantina Neferleri de sertleştiği için halkın onlara öfkesi de büyümüştü. Ölü sayısının hiç düşmeyişi de artırılıyordu öfkeyi. "Çektiğimiz onca sıkıntı, onca sertlik ve kabadayılığın da hiçbir faydası olmamış demek" diyordu Müslüman mahallelerinde halk.

Yukarı Turunçlar temsilcisi ise aslında Karantina Neferleri'nden şikâyet edecek fazla ahali kalmadığını anlattı. Yakma kuyusu yakınında oturanlar kokudan mahalleyi bir bir terk etmişlerdi. Mahallenin Yeni Müslüman mezarlığına bakan yanında huzursuzluk ve öfke vardı: Cenaze kalabalıklarının sesi hiç dinmiyordu. Mezarlığa giden ve mezarlıktan dönen bu kalabalıktan başka asıl geceleri mezarları kazan köpeklerden şikâyetçiydi ahali. Köpeklerin bazıları aralarında dövüşüyor, bazıları ağızlarında insan uzvu ya da ölü fareyle hastalığı yayıyorlardı. Bir de kızıl yelkenli bir geminin gelip herkesi kurtaracağı yolundaki söylenti vardı. Ama tek başına yaşayan bir yorgancının ölümünden başka olağanüstü bir şey de yoktu aslında mahallede.

Vavla, Germe ve Çite mahallelerinin temsilcileri yeni **devle-**tin ve karantinanın sorumlularına ve Komutan'a yüreklerindeki iyimserliğin mesnetsiz olduğunu hemen hissettirdiler. Vavla'da, yani Askeri Ortaokul'un, Hamidiye Hastanesi'nin ve Kör Mehmet Paşa Camii'nin civarındaki sokaklarda hastalığın gittikçe daha çok can alması, eski ya da yeni, hangisi olursa olsun devletin ve karantinanın gücüne, itibarına zarar veriyordu. Sami Paşa'nın zorlaması, doktorların onayıyla bu göz önündeki mahallede hastalığı durdurmak için evlerin arka bahçelerine nefer yollanması, zaman zaman bu sokakların uzun süreli kordon altına alınması, boş evlerin (sayıları çok değildi) hırsızlar, uğursuzlar, hastalar girmesin diye eski zamanlarda yapıldığı gibi büyük çivilerle çivilenmesi karara bağlandı. Yeni devletin ilk günlerinde yakma kararı alınan aşırı bulaşık ev ve mezbeleliği yakmak bir hafta almış, bu mahallelerde halkın öfkesini çekmişti. Sami Paşa yeni yakma kararları için Komutan'ın harekete geçmesini istiyordu.

Toplantı odasında bütün bunlar konuşulurken Komutan pencerede damlar arasından gözüken Splendid Palas'a bakıyor, orada kendisini bekleyen karısının yanına koşmak istiyordu. Karısının kasığındaki kızarıklığı bir tek kendisi biliyordu. Şimdi koşu koşu karısının yanına varsa ve birbirlerine sarılarak yatağa girip her şeyi unutsalar, o zaman belki o kırmızılığın da bir veba hıyarcığı başlangıcı olabileceğini unutacaktı.

Zeynep vebaya yakalanırsa, büyük ihtimalle kendisi de yakalanacaktı. Ya da kendisini karısından ayırması gerekecekti. Asla yapamazdı böyle bir şey. Komutan bunları düşündükçe karantina önlemlerini takip etmekte zorlanıyordu. Oysa veba yaklaştıkça, telaştan ve ölüm korkusundan yanlış karar alanlara, bir savaşta, düşmanın topyekûn saldırısı üzerine paniğe kapılanlara kızdığı gibi kızıyordu. Şimdi kendi de onlar gibi davranıyordu. Oysa soğukkanlı olmalıydı.

Salgının büyüklüğü ve ölüm korkusunun derinliğine rağmen hem Hristiyan hem Müslüman halkın bir kısmı soğukkanlılığını kaybetmemiş, hatta insanlığını sonuna kadar korumuştur: Bazıları yalnızca kendi canlarını kurtarmayı düşünürken, başka bazıları hayatlarını tehlikeye atarak ölü evlerini ziyaret ediyor ve acılar içinde kıvrananlara yardım ediyordu, "Ne olduk? Cehennem geldi!" diyerek sokaklarda gezen meczupları teselliye çalışan iyi

niyetliler bile vardı. Cemaat, kardeşlik, uhuvvet duygusunu hâlâ kaybetmemiş insanlar da çoktu.

Her gün yirmi yirmi beşi salgında ölen bu insanlar birbirlerine taziyeye gidiyorlardı. Şehirde hâlâ büyük bir kalabalıktılar. Karantina ilanından sonra sokaklara az çıkmalarına rağmen ailelerine, komşularına, cemaatlerine olan bağlılıkları yüzünden, yani iyi insan oldukları için evlere, cami avlularına, cenazelere iyi niyetlerle gidiyor ve ne yazık ki hastalığı daha da yayıyorlardı. Temmuz ayı sonunda Minger Adası'nın başşehirinin sokakları, üçüncü veba salgını altında sinmiş Bombay ya da Hong Kong kentinin sokakları gibi tamamen boş değildi. Bir yerde, bir yokuşta bir cenazeden diğerine, bir evden ötekine koşan iyi niyetli Müslüman erkekler kalabalığı hep vardı.

Komutan Çite Mahallesi'nde devlet ve memur itibar ve otoritesinin hiç kalmadığını anlatılanlardan anladı. Önceki gün yalnızca burada altı kişi ölmüştü ama temsilcinin hikâyesi ölümler hakkında değil, "izin kâğıtları" hakkındaydı. Taşçılar'dan gelip bu mahalleye yerleşen ve her türlü haydutluğu yapan Girit göçmeni işsiz gençlerle mahallenin arabacılık, çiftçilik, esnafılık yapan yoksul eski nüfusu arasındaki husumet bir türlü dinmiyordu. Yoksul ve dindar aileler, edepsiz ve kabadayı gençlerin hastalığı mahalleye getirdiğine inanıyor, binamaz göçmenlerin mahallelerinden uzaklaştırılmasını istiyorlardı.

Sami Paşa Osmanlı zamanında, bu sorunları (başka mahallelerde de benzer kavgalar vardı) çözmek için bir "izin" nizamı kurmuştu. Bazı mahalle ve sokaklara ancak Karantina Müdürlüğü'nden izin kâğıdı alanlar girip çıkabilecekti. İlk başta Vali Paşa bu sayede ipsiz-sapsız ve işsiz Giritli göçmenleri hem bu mahallede hapsetmeyi ve onları kayıt altına almayı kurmuş, bunda da başarılı olmuştu. Ama karantina kâtiplerinin ve izin kâğıdı olanların bu kâğıtların ticaretini yapmaya başlaması Paşa'nın buluşunu tamamen başka bir yöne çevirdi. Hem kâtipler hem de mahalle sakinleri bu işten para kazandıkları ve aslında sınırlı da olsa bir kordon işlevi gördüğü için de Vali Paşa ve Damat Doktor izin kâğıtlarından vazgeçememişlerdi. Öte yandan bu kâğıtlar yüzünden şehirde hareket artmıştı. Mahalle temsilcisi ise kâğıt sahibi olan iki kişinin dün vebadan öldüğünü ve akrabalarının onların kâğıtlarını hemen Eski Çarşı'nın oradaki bir dükkânda sattıklarını iddia etti.

Anaları, kardeşleri öldüğü yani bulaşık bir evde yaşadıkları için karantinaya alınanların izin kâğıtları da iptal edilmeliydi ama tabii onlar da başkaları tarafından kullanılıyordu. Komutan'ın aklının bulutları arasında fark ettiği yeni mesele, yeni devletten sonra bazı memurların eski izin kâğıtlarını iptal edip –ya da üstüne yeni bir damga vurup– yeni devletin izin kâğıdı diye bir vergi almaya başlamalarıydı. İzin kâğıtları ticaret için gerekli olduğundan herkes bu yeni vergiyi ödüyordu ama şikâyetler de vardı. Mahalle temsilcisi defterdar kâtibiydi, bu işlerde aslında fazla para olmadığını ama bazılarının izin kâğıtlarını bir gün para eder diye bıraktığını de hatırlattı Komutan'a.

61. BÖLÜM

Komutan bir süre sonra karısının kasığındaki şişkin kızarıklıktan başka bir şey düşünemez oldu. Belki de şu anda Zeynep Splendid Otelinde yukarıdaki odasında tek başına ateşlenmiş, baş ağrısı çekiyordu.

Gözünün önünde canlanan şeyleri durduramıyordu. Toplantının ortasında Vilayet'ten ayrıldı ve peşinde muhafızlarla Splendid Oteline döndü. Sokaklarda ancak birkaç kişi gördüler: Elinde bir paketle bir yerden bir yere giden bir kadınla, küçük bir sepet taşıyan ürkek bir çocuk Komutan ile ilgilendi ama yürüyenlerin çoğu tanımadı onu. Yalnızca bir evin penceresindeki kumral saçlı bir çocuk tanıyıp içeri seslendi; babası da geldi yanına. O da kumraldı. “Yaşasın Komutan!” diye bağırdı çocuk.

Bu çok mutlu etti Komutan'ı. Çocuğa el salladı. Onu ve ailesini bu lanet vebadan kurtarmayı, kumral çocuğun kahraman Komutan'ı olmayı çok istiyordu. Ama Zeynep hasta ise bunu yapamazdı. Zeynep'in kasığındaki veba çıbanı ise kendisinin de hastalanması lazımdı. Oysa öyle bir şey hissetmiyordu Komutan.

Splendid Palas'ın kapısındaki Karantina Neferleri ve muhafızlar onu görünce esas duruşa geçtiler. Komutan Kâmil merdivenleri çıkarken Zeynep'e konuyu açmamaya çoktan karar vermişti. Yalnızca uzaktan bakacaktı. Veba ise zaten başka belirtilerden, ateşten,

baş ağrısından anlarıydı öncelikle. Veba değilse, kızarıklıktan bahsetmek Zeynep'i boşuna telaşlandıracaktı. Yanlış korkulara, evhamlara kapılanları çok görmüştü Komutan. Hasta olmadıkları anlaşılana kadar hayatlarını önce kendilerine, sonra da çevrelerine cehennem ederlerdi. Tabii ilk belirtiler önemsenmemeye çalışılırdı. Aralarından birinin hasta olması aynı evde yaşayanların da hasta olması ya da en azından hemen tecride tıkmaması anlamına geleceği için, emin olmadıkça ilk kızarıklıklardan, ilk ateşten ve ilk baş ağrılarından kimse bahsetmek istemezdi.

Kolağası odaya girince karısının odanın içinde sinirli bir şekilde hızla hareket ettiğini görerek rahatladı: Vebalı, yorgun biri gibi değildi karısı. Ona korkusunu şakaya vurarak açsa mıydı?

"Annem yeğenimin hediyesi incili bir tarak vermişti..." dedi Zeynep. "Buradaydı üç gündür..."

"Üç gün önce annen mi gelmişti!"

"Hayır, ben eve gittim" dedi Zeynep ona. "Muhafızlarla!" Yaptığı önemsiz yanlışın affedilmesini isteyen bir gülümsemeyle baktı kocasına.

"Komutanın karısı karantinaya uymazsa, millet uyar mı?" dedi Komutan Kâmil ve odayı terk etti.

Karısının sözünü dinlememesine duyduğu şaşkınlık ve öfke ölüm korkusundan çok daha büyüktü. İlk karısı Ayşe'nin böyle bir huyu olmadığı için Komutan karısı sözünü dinlemeyince ne yapacağını hiç bilemiyor, odayı terk ediyor ve öfkesinin geçmesini bekliyordu.

Aşağıda Sami Paşa'nın yolladığı bir muhbir, Mazhar Efendi'ye Şeyh Hamdullah ve ona taziye ziyaretine gidenler konusundaki son durumu anlatıyordu: Ramiz'in asılmasından sonra tekkeye başsağlığına gelen kalabalık Halifiyecileri daha da öfkeliendirmemek için ilk üç gün dağıtılmamıştı. Ama tekkenin ana kapısında kuyruklar oluşmaya başlayınca, Sami Paşa'nın önerisiyle sokağa giriş çıkışlar karantina gerekçesiyle denetime alınmıştı. Bu kalabalığın tekke bahçesinin arka kapılarından içeriye girmesine yol açmıştı. Kapıların her birine birer Karantina Neferi dikilince, bu sefer bahçe duvarının alçaldığı ve böğürtlen ve dikenli otlar tarafından gizlenen ve genç müritlerin bildikleri gizli geçitlerden giriyorlardı içeri. Sabırla uzun uzun bekledikten sonra tekkeye giren taziye ziyaretçileri aslında Şeyh'i göremiyor, getirdikleri hediye ya da yiyecekleri

bırakıp, biraz da oyalanıp gidiyorlardı. Şeyh hazretlerinin nereye kapandığını o sırada iki yüz civarında kişinin barındığı tekkede yalnızca keçe külahlı Nimetullah Efendi ve birkaç kişi biliyordu. Mazhar Efendi'nin casusları uzun bir süre Şeyh'in saklandığı bu yeri belirlemek için dikkat kesilmişlerdi. Sami Paşa, Şeyh'i tekkeden zorla alıp bir başka yerde ağırlamak istiyordu çünkü.

Muhbir tanıktan dinlediği karantina karşıtı ve Ramiz yanlısı pek çok hikâyeden sonra Komutan da başta "saygısızlık" olarak gördüğü bu karara katıldı. Muhbir emin değildi ama Şeyh'in kapandığı evin neresi olduğunu tahmin ediyordu. Ona göre tekkenin Çite tarafındaki ihlamur ve çam ağaçlarının gizlediği ve "kapanmak" ve bazan da "terbiye edilmek" istenen müritlerin kaldığı iki evden birindeydi Şeyh. Çoğu zaman boş olan bu evlerin çevresine son günlerde iri yarı, kavgacı müritleri getirmişlerdi.

Uzun zamandır planlanan baskın tamamen başarılı oldu. Karantina Neferleri'nin iri yarılarından ve hacılardan hocalardan hoşlanmayan kabadayı takımından seçilmiş on nefer ve Başnezaret'ten altı inzibat iki ayrı takım olarak iki ayrı merdivenle çok kısa bir sürede duvarı aşıp evlere ulaştılar. Birinci evin kapı kilidi başka bir casustan gelen bilgiye dayanarak kırılınca, içeride boş bir sofa ve üç kapı gördüler. Birinci odada bir nöbetçi derviş uyanarak kalkarken hemen derdest edildi. İkinci odada bir yer yatağında yatan Şeyh Hamdullah'ı hemen fark ettiler. Üçüncü oda ise boştu.

Daha önce planlandığı gibi kâtip kıyafetinde, redingotlu, Dafni dükkânından şık ayakkabı giyen bir memur çok saygılı bir şekilde Şeyh'i selamlayıp elini öptü. Şeyh'in üzerinde beyaz bir ruh gibi bir entari vardı. Saçı sakalı sanki daha beyazlamıştı ve bir türlü uyanamıyor gibiydi. Tekke odasının sarımsı bir mum ışığıyla aydınlanan boş duvarında Şeyh'in kartal misali, hareketli kocaman ve kara gölgesi Şeyh'ten on kere korkutucuydu.

Bir türlü uyanamayan (ya da öyle yapan) Şeyh Hamdullah'a şık ayakkabılı memur, Başnezaret'ten geldiklerini, bir suikast tehlikesine karşı acilen kendisinin emniyetini sağlayacaklarını söyledi. Şeyh arkadaki diğer neferleri görmüştü. Daha sonra yıllarca aleyhine kullanılacak o ünlü lafını o sırada etti.

"Bir hareket mi var? Padişahımız hazretlerinin adamları mı bunlar? Mühürlü fermanı, imzalı kâğıdı gösteriniz."

Tecrübeli memur evet, ellerinde vazifelerine dair bir emir olduğunu, şimdi gidecekleri yerde çok daha emniyette olacaklarını ve vaziyeti o zaman izah edeceklerini saygılı hareketlerle tekrarlarken iki Karantina Neferi koluna girince, Şeyh bazı eşyaları ve kitaplarını yanına almak istedi. Vazgeçemediği iki entari geceliği, gömlek ve çamaşırları, çoğunu Nikiforo'nun eczanesinden yaptırdığı ilaçlarını ve Hurifilik üzerine İstanbul'daki şeyh dedelerinden kalma kitapları aldı. Keçe külahlı muavini Nimetullah'ı da yanına istedi ama gelenler buna izin vermediler.

Tekke bahçesinin duvara en yakın arka kapısı sessizce açılmış, planlandığı gibi Başnezaret arabacısı Zekeriya zırhlı landoyu hazır etmişti. Şeyh zorluk çıkarmadan arabaya biner binmez deri koltukların kokusundan bu landoyla daha önce de yolculuk ettiğini hatırladı.

Gece yatmadan önce vebanın nedenleri ve koruma yöntemleri hakkında İbni Zerhani'nin yazdıklarını okuyordu. Son günlerde, *Kitab al-Zulmet* çevirisini okumuş, *Vuzuh*'un bazı sayfalarının defalarca üzerinden geçmişti. Kafası her kelimedede, her rakamda ve tabii en çok da her harfte yeni bir mana bulan hurufi sırlarıyla doluydu. Üstelik bu kitaplardan çok fazla okunduğunda, insanın kendiliğinden yaptığı gibi, şimdi kendi kafası da âlemde sürekli sırlar ve kelimeler görüyordu.

Sakin, rüzgârsız bir yaz gecesi idi. Cırcır böceklerinin sınırsız cırcırı ve sayısız yıldızın lacivert ve karanlık göğe yaydığı ışık Şeyh'in kafasındaki hurufi sarhoşluğunu tam kıvamına getirmişti: Hayat ve mana; işaret ve eşya; karanlık ve yokluk sırların âlemiydi. Işık ve Ruh; Yalnızlık ve Güzellik; Güç ve Aldanma gönlün şiiriydi. Ve o halde Aşk ve Allah çifti yıldızlardan, dallardan, çiçek kokusundan ve veba gecesinin kuş seslerinden (baykuş, karga) ve karpillerin tıkr tıkr ilerlemesinden mürekkep bir çizginin üzerinden geçiyordu. Boşaltılmasına başlanmış Kadiri tekkesinin, az sonra da Rifai tekkesinin sokağında lando ağır ağır sallanarak ilerlerken, Şeyh karanlıkta ellerinde fenerle dikilen iki nöbetçi gördü ve bunu yeni idarenin başı olarak görüp etkilendi.

Eğer yeni idare gerçekten güçlüyse, kendisini adada başka bir yere sürgün ederlerdi. Tabii o da çare olmaz, müritleri, hayranları, onu sevenler adadaki yerini keşfedip, yine onun kapısında kuyruk olurlardı. Eğer ada Osmanlı'nın denetimindeyse ya da

şimdi kendisini sorgusuz sualsiz kaçırın haydutlar Osmanlı'nın adamlarıysa, Şeyh Minger'den çok uzak bir yere, Arabistan'a ya da Siirt gibi erişilmez, ulaşılmaz bir yere sürgün edileceğini tahmin ediyordu. Osmanlı geleneği yöneticilere köstek olan, baş ağrıtan ve siyasi güçlerini göstermeye hevesli tekke şeyhlerini cemaatlerinden koparıp gidilmesi altı ay alan memleketlere sürmekti. Şeyh Hamdullah gençliğinde, vali paşaların, İstanbullu bürokratların hışmına uğrayıp evlerinden, tekkelerinden sürgüne yollanan şeyhlerden bazılarını, o taşra kentlerinde ekmek parası için *Kur'an* dersi verirlerken görmüştü. İmanlarından başka bir suçları olmayan bu şeyhler, İstanbul'u öfkeliendiren hatalarını gurur yüzünden işlerlerdi. Ya da hayranlarına ne kadar güçlü olduklarını kanıtlamak için fazla ileri giderlerdi. Böyle bir şey kendi başına gelmesin diye özellikle Sami Paşa zamanında çok dikkat etmişti ama başarılı olamamıştı.

Araba Hamidiye Hastanesi'nin çadırlar ve yataklarla dolu arka bahçesini yukarıdan gören sokaktan geçti. Sola kıvrılarak tekrar yokuş çıkıp kurabiyeci Zofiri'nin fırınının önünden geçip berber Panayot'un dükkânının orada Hamidiye Caddesi'ne çıktı. Kapkaranlık ve bomboştu bu sokaklar. Sürgüne götürülürken Şeyh on yedi yıldır yaşadığı şehrini terk edilmiş, unutulmuş ve çok hüznü bir yer olarak görüyordu. Yıldızların ışığı Kale'ye, pembemsi beyaz taşan evlere çok tuhaf, özel bir renk veriyordu. Bu ışığı şimdi götürüldüğü yer neresiyse orada özleyeceğini hissediyordu. Gözünün önünde, soğuk, neşesiz, ağaçsız, hatta penceresiz bir Doğu kenti, hiç gitmediği Erzurum ya da Van gibi bir yer canlanıyordu şimdi. Demiryolundan uzak böyle bir sürgün yerine, hele veba ve karantina zamanı Şeyh'in peşinden kimse gelmezdi. Keçe külahlı Nimetullah Efendi mutlaka birilerini yüreklendirip getirmeye çalışacaktı ama o da insanoğlunun yenilgi anlarında ne kadar alçak olduğunu tek tek hainlerle karşılaştıkça öğrenecekti.

Lando Hamidiye Caddesi'nde ilerler, köprüyü geçerken, Şeyh eski Vilayet binasına götürüldüğünü düşündü. Ama araba eski Vali Konağı, yeni Başnezaret'in meydanında, askerler ve inzibatların arasından ağır ağır dönüp, Hrisopolitissa Meydanı'na, oradan da Theodoropulos Hastanesi'nin yanından Flizvos koyuna doğru ilerledi. Şeyh lando denize doğru inerken, yarı açık pencereden gelen yosun ve deniz kokusunu ciğerlerine çekti.

Bu adada, bu şehirde yaşamanın en güzel yanı en kötü günde, en berbat zamanda bile insanın içini açan, onu hayata bağlayan bir deniz manzarası ve kokusuyla karşılaşabilme imkânıydı. Bu tatlı, sıcak, ılıman iklimden uzaklaştırılıp karlar içinde ya da kurak bir yere sürülmek, kimisi mağaralarda yaşayacak kadar yoksul insanlar arasında barınmak, müritlerin postayla yollayacağı parayı beklemek şimdiden ağır geliyordu Şeyh'e. Saygın bir şeyh olduğunu bilmeyen kim bilir hangi millete, aşirete kendini tanıtmak ve Kur'an okuyup vaaz vererek geçinmeye çalışmak zorunda kalacaktı. Şeyh Hamdullah zırhlı lando sahil boyunca ilerlerken, bir sandalın yanaşıp kendisini alarak açıklardaki *Mahmudiye* zırhlısına teslim edeceğini, belki de zırhlıdaki askerlerin kendisine kötü davranacağını ve sürgün yıllarının böylece başlayacağını düşünüyordu. Araba dik ve zemini sert taşlı yokuşu inerken, at nallarının madeni müziğini dinleyerek tuhaf bir hayal ve pişmanlık sarhoşluğuna kapıldı: Burada kalabil-meyi çok isterdi.

Araba sahil yoluna inince, taşlık koyda da hiç durmayarak uzun bir süre kuzeye gitti. Şeyh kendisini adadan kaçırıp Abdülhamit'in sürgününe yollayacak tekneler belirmiyor diye seviniyordu. Ormanın içinden tuhaf bir serinlik geldi, arkasından ağlar gibi öten bir kuşun sesini ve hışırtılar işitti. Landonun sağ tarafında ise kumsala, sahile, kayalara vuran küçük dalgaların şıpırtısı duyuluyordu. Şeyh Hamdullah buralarda hiçbir faaliyet, hiç kimse olmadığına; kaçakçılık yapan teknelerin de işi bıraktığına hükmetti.

Korkuyla hayal ettiğinin aksine kimse Şeyh'i İmparatorluğun ücra bir noktasına yollamadı. Sami Paşa Arkaz'ın kuzeydoğusundaki Constanz Oteli'ni –kimsenin bilmediği bu eski köşkü– sahibini ve aşçısını bulup “sürgün” için hazırlatmıştı. Regard à l'Ouest Oteli kapalı olduğu mevsimlerde ya da değişiklik olsun diye Konsolos Corc'la burada da bazan buluşup öğle yemeği yerlerdi.

İşgalcilerden ve vebalılardan yeni temizlenmesine rağmen cinli ve perili bir yer olan, gıcırtılı, takırtılı köhne binayı Şeyh Hamdullah yadırgamadı. Adada kaldığı için o kadar mutluydu ki, küçük odasında abdest alıp namaz kıldı ve Allah'ına dualarını kabul edip bu kulunu Minger'de tuttuğu için nemli gözlerle uzun uzun şükretti. Kısa bir zaman sonra tekkedeki sevgili yatağına geri döneceğinden emindi çünkü.

62. BÖLÜM

Komutan Kâmil, Şeyh Hamdullah'ın tekkesine yapılan baskın sonuçlanana kadar Başnezaret binasından ayrılmamıştı. Gelen habercilerden Şeyh'in başarıyla derdest edilip Constanz Otelinde alıkondugunu öğrendikten sonra arkasında muhafızlarla karanlık sokaklardan Splendid Oteline döndü. Kimsesiz sokaklarda ayak seslerini dinleyerek yokuşlardan inerken, şehrin terk edilmiş halinden bir kez daha etkilendi, endişeye ve kedere kapıldı.

Kendisinden izinsiz annesine gittiği, sokaklarda gezdiği için kapıyı vurup çıktığından beri, yani neredeyse yarım gündür karısı Zeynep'i görmemişti. "Siyaset işleriyle inandığım hayalleri gerçekleştirenken kendimi veba evhamlarıyla zehirlemek istemediğim için!" diye açıklıyordu bunu. Ama karısı vebaya yakalanmışsa, o âna dayanamayacağı için de odaya dönemiyordu. Arada kâtiplerle haber yollamıştı karısına. Zaten Zeynep veba olsaydı, geçen yarım günde belirtiler, baş ağrıları saklanamayacak gibi olur, haberi de kendisine yetiştirirlerdi.

Komutan gece yarısında otele bu iyimserlikle girdi. Ama merdivenleri çıkarken kendine güveni azaldı: Gözünün önünde Zeynep'in ipeksi teninin üzerindeki kızarık şişkinlik canlandı. Şimdi nasıldı orası? Karısına hiçbir şey sormamaya karar verdi.

Kapının önüne bir de lüzumsuz muhafız dikmişti Sami Paşa. Anahtarıyla içeri girince karanlık odada karısını göremedi. Her şey yolundaysa aslında Zeynep yatağa girip uyurdu. Ama Komutan pencereden gelen ışıktaki karısının yatakta olmadığını anladı.

Titreyen ellerle hemen yanındaki mumu yakıp küçük pirinç şamdanı eline alınca, önce hediye ve kayıp incili tarağı gördü kenarda, sonra az ötede karısının pencerenin biraz gerisinde oturduğunu fark etti.

"Zeynep" diye seslendi ona.

Karısı cevap vermeyince Komutan Kâmil telaşlandı ama tuttu kendini. Elindeki şamdan odadaki gölgelere arabeskler çizdiriyordu. Karısına yaklaşıp yüzünü iyice aydınlatınca, solgun ve kederli olduğunu gördü.

"Şeyh Hamdullah'ı tekkeden alıp, şehir dışında bir yere sakladık..." dedi, özür diler gibi.

Ama karısının bu konuyla ilgilenmediğini gördü. Kapıyı çarpıp söylenerek gittiği ve uzun süre yok olduğu için küskün müydü Zeynep? Ya da hastalığını hissetmeye başladığı sırada bir de yalnız olduğu için korkmuş muydu?

Zeynep, derin ve mahrem derdini açamayan nazlı bir çocuk gibi ağlamaya başladı. Komutan Kâmil sarıldı ona, karısını okşayarak, kucaklayarak, tatlı sözler söyleyerek teselli etmeye çalıştı.

Üzerlerinde günlük elbiseleri yatağa yattılar. Komutan kısa evlilikleri boyunca öğrendiği, ikisini de mutlu eden vaziyete geçti: Karısına arkadan sarıldı ve dudaklarını boynuna dayayıp onu karnından, bebeğin olduğu yerden sıkı sıkıya kavradı. Bu vaziyette birbirlerine sarılarak çok uyumuşlardı.

Komutan Zeynep'in vücuduna, karnına, kollarına dokundu ama kasıkta veba çıbanından şüphelendiği yere elini yaklaştıramadı. Asıl önemlisi karısının ateşi yoktu. Ama başka zamanlarda olduğu gibi sevişmeye istekli değildi. Komutan da istekli değildi şimdi.

Karısı bir kere daha ağladı. Komutan ona neden ağladığını sormadı. Sessizce ona sarılmaya devam etti. Bu sessizliği ile vahim bir şey olduğunu kabul etmiş olmuyor muydu?

Uyuyakaldılar, uyuyakalmayı çok isteyerek. Çok sonra uykuyla uyanıklık arasında rıhtımdan gelen bağrıışmaları duydular. Ama ikisi de o kadar korkutucu ve tuhaf rüyalar görüyorlardı ki, bu sesleri de kafalarının içindeki cehennemin bir parçası sandılar.

Sesler kesilince Komutan kederden öleceğini sandı. O kadar çalışma, koşturma, şehirden şehre, cepheden cepheye askerlikten sonra hayatta en sonunda iki buçuk ay mutlu olmuştu. Çok kısaydı bu, Allahım! Karısı hastaysa her şeyin sonu demekti bu. Yalnızca karısı, karısının karnındaki çocukları değil, büyük ihtimalle kendisi de ölecekti. Minger milletinin de sonu anlamına gelebilirdi bu ne yazık ki! Komutan dışarıdan tekrar yükselen bağrıışmaları duydu ama kafasındaki ihtimaller o kadar büyük ve korkunçtu ki, iştittiklerini tutarlı bir düşünce haline getiremedi ve yeniden uyuyakaldı. Ya da kendini uyuduğuna inandırdı.

Karısı kollarında titremeye başlayınca uyandı. Yoğun titremenin ateşlenince başladığını hastalarda görmüş, işitmişti. Sanki daha sıkı tutarsa karısının titremesi azalacaktı gibi bütün gücüyle sarıldı ona. Bu da karısının hastalığını ikisi için saklaması daha zor bir şey haline getirdi.

Düşüncelerinin dumanları arasında Zeynep'e kızmaya da vakit buluyordu; odasından, otelden çıkıp hiç de gerekli olmadığı halde annesine gezmeye gitmesi inanılacak gibi değildi.

“Bütün bu mutluluğumuzu, oğlumuzu, ülkemizin istikbali... her şeyi bir küçük gezinti için feda ettin!” demek istiyordu ona. Ama bunu derse doktor bile gelmeden hemen kavgaya tutuşacaklarını da tahmin ediyordu. Dahası, geçmiş hatalarla uğraşacağına, şimdi ne yapacağına karar vermeliydi. Ama önündeki dert o kadar korkunçtu ki, Komutan nasıl düşüneceğini bilemiyordu.

Karısı bir kere daha sessizce ve içli içli ağladı. Kocasını ona bir şey sormadı. Zeynep iki kere daha titremeler geçirdi ama gövdesi çok sıcak değildi. Komutan ne yapacağını bilmiyor, yataktan çıkmak istemiyor, sabah hiç gelmesin, karısının hastalığı ilerlemesin, zaman dursun istiyordu. Ama gün her zamanki gibi pembemsi sarımsı tuhaf bir renkle yavaş yavaş ışıdı. Rıhtım yönünden gelen bağırsık çığırışları da arttı...

Rıhtımdakiler ve limandaki kalabalık Halifiye tekkesinin öfkeli dervişleriydi. Şeyhleri Hamdullah Efendi'nin kaçırılmasına öfkeliydiler. Örgütlü bir hareket sonucu değil, şeyhlerini bulmak için daha gece tekkenin ana kapısından çıkmışlar, Kadirler ve Vavla mahalleleri boyunca yürüyüp rıhtıma inmişlerdi. Herhangi bir şiarları, sözleri yoktu; dua okumuyor ve tekbir de getirmiyorlardı. Sessizce bir istikamete doğru yürüyorlardı. Söylenen şey, bu sabırlı müritlerin gecenin ortasında inatla yürüye yürüye gidip şeyhlerini bulup geri getirecekleriydi. Herkes önünde yürüyeni takip ediyordu. Sabah aralarında kırk elli kişilik genç Halifiye tekkesi müridi olan kalabalık böylece tekkelerinden Vavla istikametinde dümdüz ilerleyerek Eski Taş İskeleyi'nin oraya inmiş, körfezin yayı boyunca rıhtımda, gümrük istikametinde yol aldıktan sonra İstanbul Caddesi'nin rıhtım kısmında kendilerine karşı bir duvar oluşturan, Karantina Neferleri'ni görünce durmuşlardı.

Halifiye tekkesinin Şeyh Hamdullah'ı seven müritlerinin öfkeleri kendiliğinden bir harekete yol açmıştı. Aslında davranışlarıyla Arkaz şehri dışına çıkmak, vebadan kaçmak içgüdüğü de gösteren bu kalabalığın eğer yeni devlet, yeni düzen başarılı olacaksa, şehrin kapılarına doğru yönlendirilmesi ve şehir dışına çıkıp gitmesine izin verilmesi gerekirdi. Ama bilgi ve mantık değil, iletişimsizlik ve

evham hâkimdi şehre ve Başnezaret'ten sürekli emir alan Karantina Neferleri, öfkeli Halifiyecileri rıhtımda durdurdular.

Şehir dışına gitmelerine izin verilmeyen Halifiye tekkesinin genç dervişleri, müritler, öfkeli seslerini yükselttiler. Tekkede çıkan çorbayı ve yanında verilen ekmeği vatan olarak görenler ve yolda onlara katılan diğer başıbozuklar Minger İhtilali'nin ikinci safhasını bizce işte böyle harekete geçirdiler. Arkaz'da o gün birden parlayıveren anarşinin, kaotik kıyamet ortamının ilk tetikleyicisi bu Halifiye dervişleridir. Komutan Splendid Otel'in penceresinden dışarı bakarken Karantina Neferleri Halifiyecileri korkutmak için havaya ateş açtılar. Üç sıra atış bütün şehirde yankılandı.

Komutan Kâmil pencereden çekilip yatağa geri döndüğünde karısının yeniden ağladığını gördü. Zeynep kocası yaklaşırken kararlılıkla toparlandı, ayağa kalktı ve elbisesini açıp kasığındaki çıbanı gösterdi.

Kasığındaki sertlik bir günde, çibana dönüşmüştü. Gelişmiş, tam bir hıyarcık değildi bu. Ama yakında öyle olacak ve karısı acılar içinde kıvranacaktı. Komutan karısının yüzünde, bakışlarında şimdiden acıyı görüyordu. Yakında Zeynep'in acıdan sayıklamaya başlayacağını, buradaki mutlu hayatlarının sona erdiğini anladı.

Mutlu hayat da neydi! Her şey bitmişti, her şey! Kendi hayatının sonuna da gelmişti Komutan. Bundan şimdi o kadar emindi ki, gerçekçiliğinden gurur duyuyor, korkaklar gibi kendini kandırmaya çalışmıyordu. Ama bu acımasız gerçekçilik âni çok kısa sürdü.

Komutan karısının yanına oturup kasığındaki çibana hafifçe dokundu. "Acıdı mı?" diye sordu. Daha tam sertleşmemişti ve az acıyordu. Ama bir gün içerisinde acı artacaktı ve o zaman karısının çektiği acıyı azaltmak için bir doktorun hıyarcığı yarması gerekecekti. Damat Doktor Nuri'nin muhafızlığını yaparken Kolağası Kâmil hastanelerde bu durumda çok hasta görmüş, çırpınmalarını seyrederken acımıştı onlara.

Zeynep yatağa uzandı. Komutan onun hayal kırıklığı ve şaşkınlığını yüzünde görebiliyor, bu kendi kabahatiymiş gibi suçluluk çekmesini anlıyordu.

"En iyisi Theodoropulos Hastanesi'ne gitmek!" dedi Komutan. "Bir an önce çıbanı yarıdırıp içini boşaltırsak daha iyidir."

"Hastaneye gitmek istemiyorum!" dedi Zeynep. "Odadan çıkmak da istemiyorum."

Komutan karısının bunu beklediğini hissederek onu kollarının arasına aldı. Birbirlerine bütün güçleriyle sarılarak uzun bir süre yatakta sessizce yattılar. Komutan karısının nefes alış verişlerini, kalbinin küt küt atışını, vücudunun iç hareketlerini parmaklarının ucunda hissederken onun şu iki buçuk ayda tanıdığı insanlığını, onunla şakalaşmalarını hatırlıyor, acı çekiyordu.

“Kalk canım, hadi hastaneye gidelim!” dedi daha sonra Komutan.

“Sen buranın padişahı değil misin?” dedi karısı. “Onlar gel-sinler buraya.”

Komutan hak verdi bu görüşe. Tedavi pekâlâ otelin bu en büyük odasında da yapılabilirdi. Ama kasıkta çıkan ve daha tam şişmemiş bir hıyarcığı yarmak tedavi değildi, biliyordu. Hasta, Komutan'ın karısı olduğu için herkes çok faydalı bir iş yapıyor, bu sayede Zeynep'in hayatı kurtuluyormuş gibi davranacaktı ama hıyarcığı yarmak, ister tam şişip sertleşmemiş olsun, ister dolu, kocaman boyun hıyarcığı olsun vebalı hastanın tedavisine yaramıyor, yalnızca acısını (biraz) azaltıyordu. O da bir söylentiydi. Tecrübeyle denenmiş daha kesin gerçek, hıyarcık çıkaranların büyük bir çoğunluğunun ölmesiydi. Komutan bu konular Damat Doktor Nuri ve Rum doktorlar arasında yarı Türkçe, yarı Fransızca hızlı hızlı konuşulurken çok kulak misafiri olmuştu.

Şimdiyse delirmemek için doktorlardan kulak misafiri olarak ve görerek öğrendiklerinin hepsini unutmali ve hıyarcık çıkaran vebalının tedavi olacağına inanmalıydı. Ama tedavi için arayacağı bütün doktorlar hemen karantina kurallarını hatırlatacak, karı kocayı birbirlerinden ayırmaya çalışacaklardı. Buna karşı yapılacak şey kendisinin de karısıyla birlikte karantinaya girmesiydi.

Ama Komutan'ın hasta olduğu, kordon altına alındığı, kapandığı gibi dedikoduların hem karantinayı hem de yeni devleti zayıf düşürebileceğini görebiliyordu. Komutan'ın karısı niye hastaneye gelmiyor demezlerdi belki. Ama koskoca Komutan vebadan kaçınmadı, o mu bizi kurtaracak, o mu bize eski dilimizi, eski Minger isimlerini öğretecek derlerdi hemen.

Karısı ağlamaya, hıçkırıklarla bağırmaya, titremeye başladığı zaman onu odadan çıkmaya, hastaneye gitmeye de zorlamak istemiyordu. Karısı bir vebalının hastalığı nasıl yaşadığını da bilmiyordu. Bunu ona dürüstçe anlatmalıydı.

Ama Zeynep'in kocasının kendisine sıkı sıkıya sarılmasından ve kötü bir şey olmayacağına kendisini o an ikna etmesinden başka bir isteği yoktu. Kocasını sarılınca Zeynep, kocasının hastalık kapmaktan korkmadığını, demek ki kendisini sevdiğini de düşünüyordu. Sonra yaklaşmakta olan şeyin korkusundan yine ağlamaya başlıyordu.

Birbirlerine sımsıkı sarılarak uzun bir süre öylece durdular. Sabah ışığı panjurların ve perdelerin arasından odanın içine sızıyordu. Komutan ışık hüzmelerinin içindeki toz zerrecikleri görebiliyor, karısının nefes alış verişlerini dikkatle dinliyor, dışarıdan gelen sesleri anlamaya çalışıyordu.

Şeyh Hamdullah'ın tekkeodasından kaçırılmasına tepkiler kendiliğinden büyüdü. Başka tekkelerin şeyhleri de bu "tekkeodası isyanı"nı desteklediler. Örgütlü bir merkezi ve önderi olan siyasi bir hareket değildi bu; kendiliğinden oluşan bir şeydi. Komutan karısına sarılıp hüznün ve kedere yenilmemeye çalışırken, milletini iyi tanıyan bir Mingerli olarak işittiği seslerden sokaklarda olup bitenleri doğru tahmin ediyordu: Kendi kurduğu Karantina Neferleri ordusunun kavgacı askerleri ile "tekkeodası" karşılaştıkları yerlerde dövüşüyorlardı. Henüz kan dökülmemişti ama biri liman tarafından diğeri Vavla'da neferler havaya –ya da bazılarının göre "tekkeodası" doğru– ateş etmişlerdi. Bunlar olurken Komutan kollarında karısıyla yatıyordu.

Daha sonra kapıya Mazhar Efendi geldi. Komutan kapıyı açmayınca, bir pusula bırakıp gitti. Komutan özellikle Karantina Neferleri'ne karşı bir kalkışma olduğunu anladığı için odasından çıkıp onların başına geçmek istiyordu. Ama odadan dışarı çıkınca karısının hastalığını saklayamayacak ve bu da hemen ayrılmalara anlamına gelecekti. Üstelik, karısı hasta ise kendisinin de neferlere doğrudan komuta etmesi zorlaşacaktı.

Öğleye doğru Zeynep üst üste iki kere kustu ve yatağa devrilip bitkinlikle uzandı. Kalbi hızlı hızlı atıyor, terliyor, acı çekiyordu. Doktor gelirse kendisini kocasından ayıraraklarından emindi; bu yüzden kocası kapıya doğru yürürse ağlamaya başlıyordu.

Öğleden sonra Zeynep'in ateşi daha da yükseldi ve sayıklamaya başladı. O sırada söylediği "İstanbul'u görmeden öleceğim!" ifadesi Komutan'ı çok kederlendirdi. Karısına defalarca onu İstanbul'a götürceğini söyledi.

“Pakize Sultan’ın sarayda hapis olduğu Beşiktaş’a, hükümetin oturduğu Babiali’ye, bakteriyolojihanenin olduğu Nişantaşı’na götürceğim seni!” dedi Komutan. Karısı ağlayınca, evet, Komutan’ın da gözleri sulandı.

Zeynep sekiz saat sonra Splendid’deki odada vebadan ölecekti. Doksan beş gün önce aynı mikroptan ölen babası gardiyan Bayram Efendi’den de hızlı olacaktı ölümü.

63. BÖLÜM

Halifiyecilerin ve onlara yakın diğer tekkelerin isyancılarının başlangıçta Şeyh Hamdullah’ın kaçırılmasına gösterdikleri tepki korkulacak düzeyde değildi. Tekkelerden gelen müritlerin bazıları sopa taşıyorlardı ama çoğunluk silahsızdı ve kavgaya niyeti olmadığını göstermek için yanına bir dal bile almıyordu. Sami Paşa’nın Karantina Neferleri’nin bu başıbozuk kalabalığı zapturapt altına alacağından şüphesi yoktu.

O gece hapishanede başlayan isyanınsa Minger tarihini dramatik bir şekilde değiştirdiği konusunda tarihçiler hemfikirdir. Ama eğer Komutan vebalı karısını bırakıp neferlere kumanda etseydi durum bambaşka olur, bu kadar insan da boşu boşuna ölmezdi diyenlere katılmıyoruz. Kale’nin hapishanesindeki isyan beklenmedik bir şekilde büyüdüğünde, yani iş Komutan’ın askeri ve siyasi dehasına ihtiyaç duyulacak boyuta geldiğinde, zaten ok yaydan çıkmıştı ve devlet çok zayıftı.

Acemi koğuşu da denen Üçüncü Koğuş’ta mahkûmlar gardiyanların sert muamelesi ve vebanın yayılması karşısında öfkeye kapılmış, isyan için fırsat kolluyorlardı. Şeyh Hamdullah’ın kaçırılmasından sonra şehir sokaklarında görülen “anarşi” ortamı, tarikatçıların, bazı dükkân sahiplerinin ve bozguncu takımının Karantina Neferleri aleyhine yarattıkları hava onlara bu fırsatı ve ilhamı verdi. Bütün şehirde bir kıyamet ortamı vardı ve öfkeli mahkûmlar vaktin geldiğini hissediyorlardı.

Ama asıl son on günde Üçüncü Koğuş’a vebanın sıçramış olması herkesi çıldırtmıştı. İdare tek önlem olarak bütün koğuşu tecride

almıştı. Kimse havalandırmaya çıkamadığı için bir öfke birikmişti. Veba çıbanı çıkaranları Hamidiye Hastanesi'ne (adı hâlâ değişmemişti) yolluyorlardı. Yollananlardan hiçbirinden haber alınmadığı için, kimse oraya gitmek istemiyordu. Her gün koğuş kapıları açılıyor, iki pompacı, gardiyanlar eşliğinde korkular içinde sinmiş mahkûmları ve koğuşu baştan aşağı dezenfekte ediyorlar ama ertesi sabah iki kişide daha hiyarcık çıkıyordu ve onlar da Hamidiye Hastanesi'ne ölüme yollanıyordu.

Dezenfektasyon sırasında mahkûmlardan biri kendini yatağın-
dan atıp veba ateşinden sayıklama buhranı geçiriyor gibi yapınca bir karışıklık oldu ve mahkûmlar bir gardiyanı kısıkvrak yakalayıp anahtarları aldılar. Kısa bir boğuşmadan sonra öteki gardiyanlar da teslim oldu. Kısa sürede Başgardiyan isyanın farkına bile varamadan, isyancılar bütün binayı ele geçirdiler. Bu kolay zaferde veba ortamı da etkiliydi: Cenazeler, korku gibi nedenlerle hapishane memurları ve gardiyanlardan işbaşı yapanların sayısı azalmıştı. Vebanın hapishaneye yayıldığı söylentileri arkasından da bazı başka gardiyanlar zindanlara gelmiyordu.

İsyancılar çok az bir direniş görerek Kale'nin geri kalanını da o gece ele geçirdiler. Planlarında, hayallerinde böyle bir şey yoktu. Zaten planlı bir hareket olduğu söylenemezdi. Ama Bizans'tan kalma merkez binanın düştüğünü gören Hapishane Müdürü Venedik kulesindeki ve müdüriyetteki adamlarını da geri çekti. Müdür'ün aşırı ihtiyatlı davrandığını söyleyenlere cevap vermek isteriz: Üçüncü koğuşun mahkûmları, kabadayıları şüphelendiklerini, sevmediklerini, onlara karşı gelenleri çok fena dövüyorlar ve öldürüyorlardı. Üç kişi işkence görüp, falakaya çekilip, kömürlerle etlerinin dağlandığı mutfak binasını yakmışlardı zaten. O gece Arkaz'ın başka yerlerinden de yangın alevleri yükselmiştir. Müdür hapishaneyi terk etmekte haklıydı.

Ama bu idari boşluk bir anda Üçüncü Koğuş'un macerape-rest kabadayılarını beklemedikleri bir sorumlulukla karşı karşıya bıraktı. Kale'nin yönetimi ellerindeydi. Bütün koğuşları serbest bırakacaklar mıydı? Osmanlı ya da yeni yönetimin, valisi her kimse bu serbest kalmış mahkûmlar kalabalığı karşısında tutulur kalırdı. Sami Paşa'nın muhafızları da yoktu etrafta. Mahkûmlar, hastaneye götürülen vebalı arkadaşlarını götürüldükleri yerde bulmak gibi bir görevden de bahsediyorlardı. Bir yandan da kapıları hâlâ açıl-

mamış, serbest bırakılmamış koğuşlardaki mahkûmlar delirmiş gibi çılgınlık atıyor, demir parmaklıkları “aç aç!” diye bağırarak sarsıyorlardı. Yeni bir pas, küf ve duman kokusu vardı havada.

Sabaha kadar bütün koğuşlar boşaltıldı. Kale'nin geniş arazi-si bir çeşit serbest kalmış mahkûmlar bahçesine dönüştü. Bazıları mutlulukla birbirine sarılmış, birbirlerini kutluyordu. Bazı mahkûmlar şimdiden Kale'yi terk etmişler, yürüyerek şehre dağılmışlardı. Veba unutulmuştu sanki. Karantina Neferleri ve inzibatlar sokaklarda yoktu. Komutan'ın karısı Zeynep Splendid Palas'ta vebadan öldüğü için o sıralarda zaten zayıf olan devlet mekânizmasının çöktüğü söylenebilir.

Son anlarında Zeynep de tıpkı gardiyan babası gibi bir süre kendini iyi hissederek, herkesi umutlandırmıştı. Komutan karısının yüzüne renk geldiğini görünce önlemlere boş vererek yanına oturdu, karnındaki çocuğu hissetti. Ona sarıldı, her şeyin iyi olacağını, karantinanın tutacağını söyledi. Pencereden dışarıya denize, Minger'in özel mavisine bakarsa, hayatın ne kadar güzel olduğunu hemen anlayacaktı.

Zeynep acılar içinde, bazan bayılarak bazan sayıklayarak ölüme yaklaşırken kocası Kâmil yanı başındaydı.

Zeynep'in kireçlenerek, tören yapılmadan ertesi sabah gömülmesine karar verildi. Komutan Kâmil ölmüş karısının bembeyaz yüzünde şaşırılmış gibi bakan ifadesinden gözlerini alamıyor, çok içten bir suçluluk duyuyordu. Yanına oturup karısının soğumakta olan elini tuttu ve Hadid onu oradan zorla çekip götürüne kadar yerinden kıpırdamadı.

Komutan'ın karısının vebadan ölümünün gizli kalması gerektiği konusunda herkes hemfikirdi: Bu, dini tören yapılmadan ölünün Yeni Müslüman mezarlığında kendisi için açılan özel bir mezara gömülmesine yol açtı. Her zamanki cenaze arabası ve ölü gömücülerden ve martılarla kargalardan başka mezarlıkta tek başına bir de Komutan vardı. Dikkat çekmemek için kafasına bir köylü fesi yerleştirmiş, köylüler gibi bol pantolon, kalın kuşak, sıgır derisinden kalın ayakkabı giymişti.

Komutan'ın o sırada karısını ve doğacak oğlunu kaybetmenin acısıyla hayallere sığındığı ve kendisini efsanevi bir Minger köylüsü, Zeynep'i de “pastoral” bir Minger hikâyesinin köylü kızı kahramanı gibi hayal ettiğini düşünebiliriz. O 27 Temmuz 1901

günü yaşanan o kadar yoğun olay içerisinde, Komutan'a yaşadığı büyük acıyı Minger mitolojisinin bir parçası olarak yeniden hayal ettiği için hâlâ şaşıyor, hayran oluyoruz bugün.

Komutan aynı iyi niyetler ve derinden hissedilmiş milli duygularla o gün biri Rum, diğeri Türk iki gazeteciye Zeynep hakkında bir demeç verdi. Daha sonra *Neo Nisi* ve *Havadis-i Arkata* gazetelerinde yayımlanan bu “röportajda” Zeynep’le tanışmaları ta çocukluklarına gider. (Oysa aralarında on dört yaş fark vardı.) Çok akıllı, çok kişilikli bir kız çocuğuydu Zeynep ve okulda, arkadaşları arasında, öğretmenlerin baskılarına rağmen eski Mingerce konuşmakta ısrar ederdi. Zeynep ile Kâmil daha o zamandan hayat arkadaşı olmuşlardı. Mingerce konuşmak istedikleri zamanlar birbirlerini bulurlardı. Eski Mingerceyi konuşturlarken ruhlarındaki bütün renklerin esrarlı şiiri ortaya çıkardı. Mingercenin zarafetini Komutan böylece Zeynep’in tatlı yüzünde görmeye başlamıştı ve daha o günden Mingerceyi hürriyete kavuşturmak, onu Fransızca, Rumca, Arapça ve Türkçenin saldırısından korumak için ne yapılması gerektiğini düşünmeye başlamıştı.

Bütün Minger vatandaşlarının neredeyse ezbere bildiği bu metin bizce de Minger milliyetçiliğinin ve ihtilalinin tam kaynağından ve kalbinden en şiirsel ifadesidir. O zor günde Komutan’ın karısının cenazesinden hemen önce bu metni yazdırması aslında şaşırtıcıdır. Kimileri Komutan Muavini Mazhar Efendi ve bazı edebiyatçıların da bu metnin son şeklini alması için gizlice kalem oynattıklarını iddia ederler. Altı ay sonra sonuçlanacak Milli Marş Şiir Yarışması’nı kazanan eserler de Komutan’ın bu “temel” nutkunu örnek almışlardır.

Mingerce su kelimesinin Tanrı ve ben kelimelerine ses olarak yakın oluşu ve şeylerin kendileriyle anlamları arasındaki esrarengeçiliğinin gölgeleri üzerine düşünceler de vardır o metinde. Karısı Zeynep gömüldüğü sırada, Yeni Müslüman mezarlığında Komutan’ı tek başına dua okurken gösteren ve Aleksandros Satsos tarafından yedi yıl sonra yapılmış yağlıboya resmi bugün Mingerliler arasında en az o şiirsel demeç kadar tanınır. Büyük ressamın hüneri Komutan’ın ikilemlerini çok iyi işlemesidir.

Resimde Komutan bir yandan yeni gömülen hamile karısının mezarına acıyla bakarken (arkada uzakta kargalar), diğer yandan da ülkesinin geleceği için güçlü, metin ve sakin olması gerektiğini

anladığı için bütün iradesini kullanan bir kahraman gibi gözük-
mektedir. Atmosferiyle de bizi etkileyen resmin ana rengi sisli bir
sarıdır. Ama arada şehirden ve yangın kuyusundan gelen alevlerin
mavi dumanları dramı daha da artırır. En etkileyici olan şeyse, ar-
kada uzanıp giden Minger'in yalçın dağları, tepeleri ve ovalarının
yarattığı "memleket" ve aidiyet duygusudur.

64. BÖLÜM

Yeni Minger Devleti'ni yönetenler, Mingerce ilkokullar, Minger
adları, tarihi, masalları vs gibi yüksek konularla meşguldüler. Sanki
kendi dertleriyle içlerine çekilmişlerdi ve şehirde olup biten her
şeyi anlayıp kavrayamıyorlardı. Memurların, casusların, kâtiplerin,
neferlerin işbaşı yapmamalarından, çeşitli bahanelerle etrafta
görülmemelerinden de oluyordu bu. Turunçlar'da devriye gezen
iki Karantina Neferi bir takım "tarikatçı" denen gencin saldırısına
uğramış, biri kaçarken ikincisi çok fena dayak yemiş, bir gözü
tamamen patlayıp kapanmıştı. Bu Karantina Neferleri'ni hem ür-
kütmüş hem de intikam almaya yöneltmişti. Bu yüzden Sami Paşa
onların şehre daha fazla yayılmasını istemiyordu.

Tarihin akışını değiştiren asıl olay, Kale'nin kontrolünü ele
geçiren mahkûmların orada demir parmaklıklı ve kilidi hâlâ açıl-
mamış tek mekân olan tecridin kapısını bir süre düşündükten
sonra açmalarıdır. Vebalı ya da veba şüphelisi üç yüze yakın kişi
bu inanılmaz olay sonucunda serbest bırakılmışlardır.

Mahkûmlar tecrit boşalırken ne düşünüyorlardı? "Herkesi koy-
verdik, bari bunları da bırakalım!" gibi ilkel ve basit bir anarşizan
düşünceyle mi hareket etmişlerdi? Yoksa "bu şüpheli ve vebalılar
bütün şehri felç eder, salgın dörtlüyle hızla yayılır, oh olsun" mu?
demişlerdi kendi kendilerine. Bilemiyoruz. (Ama bu konuda pek
çok tez vardır.) Belki de karantinacıların da gizliden gizliye inandığı
şeye onlar da inanıyorlar, aslında karantinanın ciddi ama faydasız,
hatta beyhude bir şey olduğunu düşünüyorlardı. (Ama en azından
tecride atılanlar lüzumsuz yere tıkılıyordu oraya. Onları serbest
bırakmak da sevaptı!)

Hapishane isyancıları tecridin ana kapısının kilidini kırmışlar ama içeridekilere “serbestsiniz” diye duyurmamışlardı bile. Kimse içeri girip vebaya yakalanmak istemediği, hatta kimse üzerine vazife edinmediği için içeridekilerin serbest olduklarını anlamaları vakit aldı. Tecrit koğuğu, Kale’deki hapishaneden daha yavaş boşaldı. Ama hapishane isyanının sabahında tecridin kapılarının da açıldığı haberi yarım günde Arkaz’a yayıldı. Bu rezaletin arkasında karantina memurları ve muhafızların kaçması vardır!

Hapishanenin ve tecridin yani bir anlamda Kale’nin boşalması şehrin bütün havasını değıştirdi. Sokaklarda Kale Arkası Mahallesi’nden çıkıp evlerine dönen tecrit kaçkınlarıyla karşılaşmak sıradan bir şeye dönüştü. Halk mahkûmlar gibi onlara da “geçmiş olsun!” diyor ama korkuyordu bu insanlardan. Ne karantinacılar ne de muhafızlar bu kişilere karışıyorlardı.

Bulaşık, hastalıklı halleriyle tecritten çıkanlar geri döndükleri evlerinde de çoğu zaman iyi karşılanmıyorlardı. Bazıları zaten ailelerinin dağıldığını, yakınlarının öldüğünü, evlerine başkalarının yerleştiğini acıyla görüyordu. Bazıları bu insanlarla ya da evlerini bu yeni kişilere açan kendi akrabalarıyla kavgaya, ağız dalaşına tutuşuyorlardı. Bazıları hastalıklı, vebalı diye evlerine alınmak istemiyordu. Makul amcaları, yapacakları en iyi işin tekrar Kale’nin tecrit bölgesine dönüp kendi tecrit sürelerini doldurmaları olduğunu söylüyorlardı onlara. Bütün bunların başlarına geleceğini bildikleri ve tecritte verilen çorba ile ekmeği dahi evlerinde bulamayacaklarını tahmin ettikleri için bazıları tecrit alanını hiç terk etmemişlerdi. Kalanlar, gidenlerin bıraktıkları en güzel yataklara ve alanlara hemen yerleşmişlerdi. Bu kişilerin verilen çorba ve ekmek için kaldıklarını söylemek de doğru değildir aslında: Çünkü son bir haftadır fırınlara verilen un, hem şehre hem de tecrit bölgelerine dağıtılan ekmek yarı yarıya azalmıştı.

Bazılarının yazdığı gibi; bir anarşi, sahipsizlik ve devletsizlik ortamıydı bu ve belirsizlik hızla büyüyüp yayılıyordu. Yeni devletin kuruluşundan bir ay geçmeden azılı mahkûmlar, ırz düşmanları, katiller ve vebalı mahkûmlarla bulaşık olduğundan şüphelenilenler sokakları doldurmuştu.

“Haksız yere” tecride atılanlardı bunlar. Bazıları gerçekten Karantina Neferleri’ne küstahlık ettikleri, söz dinlemedikleri, tecritleri sorumsuzca deldikleri için atılmışlardı içeri. İçeri atılma neden-

leri tıbbi değildi. Aslında hapse atılmalıydılar ama “idare” tecridin daha sert ve caydırıcı bir ceza olduğunu biliyor, neferler de boş yere yasak delen bu şımarıklara sert davranıyor ibret alınsın istiyordu. Onlar sağlıklı pek çok kişiyi hasta eden Karantina Neferleri’nden intikam almakta kararlıydılar. Yalnızca Karantina Neferleri’ne değil, genel olarak karantinaya, doktorlara ve tecritlere karşı çıkan bu kişiler hastalığı adaya doktorların, Hristiyanların, karantinacıların getirdiği tarzında lafları seviyor, onlara kapılıyorlardı. Hızla büyüyen bu kalabalığı, tekrar toparlayıp karantina mekânına tıkmanın imkânsız olduğunu ise Sami Paşa hemen anladı.

Tecritten çıkan kalabalık kısa sürede Arkaz’daki iktidar boşluğunu gördü. Vebadan, ihtilalden, idamlardan sonra sokağa çıkmaya korkanlar, hapishane ve tecrit kalabalığının, yani haydutların ve vebalıların sokakları doldurduğunu gördükten sonra artık hiç çıkmıyorlardı dışarıya. Sami Paşa’nın uyarılarının etkisiyle Karantina Neferleri de ortalıkta görülmüyorlardı.

Tecritten çıkan öfkeliilerin kendilerini şehre kabul ettirebilmele-
rinin bir nedeni de hapishane isyancıları ve kaçaklarına karşı dük-
kân ve ev sahiplerini korumalarıydı. Kale’nin hapishane ve zinda-
nından isyan sonucu kaçan bazı eski mahkûmlar şehirde gözlerine
kestirdikleri evlere girmek, en azından bir köşeye, olmazsa bahçeye
yerleşmek istiyorlardı. Çevrede asayiş sağlamaya bir inzibat ya
da asker olmayışı haydutları cesaretlendiriyordu. Cahil, gözü pek
ve kabadayı olanları rıhtımda kendilerini İzmir’e götürecek olan
bir gemi aramaya karar vermişler, orada hem Karantina Neferleri
hem de tecritten çıkanlarla sürtüşmüşlerdi. İlk ciddi çatışma, Eşek
Anırtan Yokuşu’nun başında köylülerin getirdiği incir, ceviz, peynir
gibi şeyleri satan bakkal dükkânın sahibi ve mahkûmlar arasında
çıktı. Bir mahkûm sergilenen incirleri mideye indirmiş, diğeri de
peynirleri çantasına koyuyordu ki, bakkalın yakınları karşı sal-
dırya geçtiler. Bunların vebalı bulaşık karantina kaçkınları değil
haydutlar olduğunu biliyor, korkmuyorlardı onlardan. Bakkalın bir
kardeşi ve birkaç arkadaşı “haksız yere” bulaşık sayıldıkları için
beş günü tecritte geçirdikten sonra serbest kalmanın heyecanıyla
onlarla birlikteydi; hemen onlar da katıldı kavgaya. Tecritten çıkan
öfkeliiler ile mahkûmların kavgası beş dakika sürdükten, sopalar
havada uçuştuktan sonra dağıldı ama “bulaşıkların” azılı mahkûm-
lara karşı esnafı sopalarla koruduğu sözü yayıldı.

Sami Paşa Başnazır olarak beş yıllık makam odasından her şeyi dikkatle takip ediyordu. O akşam Komutan muavini Mazhar Efendi ve Damat Doktor, Sami Paşa'nın odasında buluştular. Devleti mahkûmlardan, serserilerden, tecritten çıkma ve tekkeci intikamcılardan koruyacak yeterli sayıda asker ve inzibat yoktu ellerinde. Karantina Neferleri, talihsiz çatışmalar, kavgalardan sonra evlerinden çıkmıyor, sabahları yarısı bile garnizona gelmiyordu. Komutan'ın karısının vebadan öldüğü söylentisini neferler işitmişler ve maneviyatları bozulmuştu. Sami Paşa'nın elindeki güvenlik güçleri, inzibatlar Başnezaret meydanı ve binasının emniyetini ancak sağlayabiliyorlardı. Saldırgan tavırlı mahkûmlardan binaya girip geceyi orada geçirmek isteyenleri bu inzibatlar kovalamışlardı. Kimi takımların şehirdeki bazı evlere yerleştiği ve devlet binalarına baskınlar yapacağı da söyleniyordu. Sami Paşa'nın odasında toplananlar, Karantina Neferleri ile tecritten kaçanları barıştırmamanın çarelerini aradılar ama bulamadılar.

Sami Paşa Başnezaret binasını ve Komutan'ın kaldığı Splendid Otel'i'ni daha güvenli kılmak için garnizondaki Arap taburundan yarım bölük laftan anlar söz dinler asker talep etmişti. Ama bu askerler bir türlü aşağıya gelmiyordu. Bu görüşmeleri yürüten Mazhar Efendi, Komutan'ı da sokakların halinden ve hızla güçlenen tecrit kaçkınlarından haberdar etmek, tavsiyelerini dinlemek istemişti. Ama Komutan karısının ve oğlunun acısıyla Splendid Pallas'ın tepesindeki odasına kapanmış, dışarı çıkmıyordu. Oysa kaçak mahkûmlar Kadirler Mahallesi'nde bir evi yakmışlardı, dumanları her yerden görülmüştü. Komutan'ın merak etmesi, durumu sorması gerekirdi. Gece şehirden gelen bağrıışları, çığlıkları, bir iki silah sesini otel odasından duymuş olmalıydı Komutan.

Burası bireyin tarihteki yeri üzerine bir iki şey söylemek için uygun bir an: Komutan Kâmil'in karısı Zeynep vebaya yakalanmasaydı, bunun sonucu olan pek çok şey de olmaz, tarih bambaşka bir şekilde akar mıydı? Yoksa tarihin Minger Adası için biçtiği kaçınılmaz gelişmeler yine de gerçekleşir miydi? Bunu cevaplamak zordur. Ama şehirde bir iktidar boşluğu ve anarşi hüküm sürerken, Komutan'ın yalnızca Minger dili ve karısıyla ilgilenmesinin anarşi ve başıbozukluğu artırdığı, daha önemlisi, yeni devletin verdiği umutların ve iyimserliğin hızla kaybolmasına yol açtığı doğrudur.

Ertesi sabah Arkaz haritasının karşısında oturanlar otuz iki ölünün işaretlendiğini gördüler. Artık ölülerin tek tek gömülmesi neredeyse imkânsızdı ama hâlâ arka mahallelerde karantinaya aykırı bir şekilde aile cenazeleri kalkıyordu. Şehrin sokaklarındaki kural tanımaz yeni kalabalık karantina yasaklarına itaatsizliği sıradan bir şey haline getirmişti.

Devlet otoritesinin ancak Komutan'ın yas tuttuğu odasından çıkıp Karantina Neferleri'nin başına geçmesiyle kurulabileceğini, başka bir çare kalmadığını ve geç kalmanın her şeyin sonu olabileceğini en iyi Sami Paşa görüyordu. Sami Paşa ve Mazhar Efendi ertesi gün, yanlarında inzibatlar, Splendid Palas'ta üç kat merdiven çıkıp Komutan'ın kapısını vurdular. Beyaza boyalı kalın ahşap kapı açılmadı. Uzun bir süre bekleyip bir kere daha kapıya vurdular. Kapı yine açılmayınca daha önce yazdıkları, son siyasi gelişmeleri ve acil durumu anlatan bir mektubu kapının altından içeri hafifçe ittiler.

Bir saat sonra geldiklerinde mektup alınmıştı. Mazhar Efendi kapı kulpunun da kıpırdadığını gösterdi diğerlerine. Demek ki Komutan uyanmıştı. Kapı kilitli değildi. Kapıya bir daha vurup biraz bekledikten sonra, içeri girmeden önce Damat Doktor Nuri'yi de çağırımlarının yerinde olacağını düşünerek eski Vilayet binasına haberci yolladılar.

Yarım saat sonra önce Sami Paşa, arkasından Doktor Nuri odanın kapısını yavaşça iterek açtı.

İçeriden bir ses gelmeyince Sami Paşa, Doktor Nuri ve Mazhar Efendi bir süre sonra içeri girdiler ve Komutan Kâmil'i otel odasının büyük panjurlu pencerelerinden birinin önündeki ceviz yazı masasında oturur buldular. İçeri birilerinin girdiğini görmüştü Komutan ama oturuş şeklini hiç değiştirmemişti. Doktor Nuri ona doğru yaklaşırken bir tuhafılık olduğunu hissetti.

Komutan askeri kıyafetlerini giymiş, ayağına yaz günü hiç de ihtiyacı olmadığı halde çizmelerini geçirmişti. Doktor Nuri bunun bir an sokaklara çıkıp neferlerin önüne geçip savaşma azmi olduğunu düşündü ama aksini görüyordu: Komutan Kâmil'in değil savaşıacak, nefes alacak hali yoktu. Alnı terliydi, güçlkle soluyordu.

Doktor Nuri, Komutan'ın tıraş edildiği için kafasını oynatamayan biri gibi kendilerini gözleriyle takip ettiğini fark etti: Sonra gözü kendiliğinden Komutan'ın boynuna gitti. Komutan Kâmil'in

boynunun sağ tarafında kocaman bir veba hıyarcığı çıkmıştı ve çok belirgindi.

O tarihi anda üç erkek, yeni devletin kurucusu, ihtilalci kahraman Komutan Kâmil Paşa'nın veba olduğunu gördüler. Komutan'ın şikâyetçi bir havayla "vebayım, hastayım!" demek içinden gelmediği ya da bunu diyemeyeceği için böyle bir şey yaptığını anladılar. Sami Paşa, Komutan'ın küskün küçük bir çocuk gibi konuşmayı reddedeceğini de hissetti hemen. Doktor Nuri ise vebanın bazı hastaların konuşma yeteneğine vurduğunu, kimini titretip kekelettiğini hatırlamıştı.

Şimdi ne olacaktı? Odaya giren üç erkek, Komutan'ın da her şeyden çok memleketin, adanın halini düşündüğünü hissettiler, Komutan'ın da kendileri gibi hastalığının duyurulmasını istemediğini hemen anladılar. Ama Komutan yalnızca kendi ömrünün sonuna kadar olan süreyi düşünebiliyordu. Ötekiler korkuyla daha da sonrasını düşünüyorlardı.

65. BÖLÜM

Komutan Kâmil Paşa, adanın diğer üç siyasetçisine boynundaki çıbanı göstermesinden az sonra aldığı duruşu bıraktı, oturduğu hasır sandalyeden zorlukla kalktı ve rahmetli karısıyla mutlu iki buçuk ay geçirdiği yatağa kendini atıp titremeye başladı.

Burada aslında diğer üç erkeğin, Sami Paşa, Mazhar Efendi ve Damat Doktor Nuri'nin otelden hemen eski Vilayet yeni Başnezaret'e kaçıp kendilerinin ve karılarının, çocuklarının canlarını kurtarmaktan başka şeyleri hâlâ düşünebilmelerine, olup bitenleri yıllar sonra anlamaya çalışan biri olarak şaşıyoruz. Ama Sami Paşa ve Mazhar Efendi devlet gemisini yüzdürmek için etrafta hükümetin emirlerini dinleyen sekiz on nefer varmış gibi davranmaya çalışıyorlardı.

Bazı tarihçiler Komutan Kâmil'in vebaya yakalanmasından itibaren Minger karşı-İhtilali'nin yani geri dönüşün başladığını yazarlar. İhtilal'den eğer Osmanlı'dan kopmak ve bağımsızlık anlaşıyorsa, bu doğru değildir; ada bağımsızlaşmaya devam etmiştir. Ama la-

iklik ve modernlik anlaşıyorsa belki doğrudur bu gözlem. Ama katıldığımız asıl nokta, iki gün içinde bürokrat ve doktorların bütün çabalarına rağmen yeni iktidarın tutunmakta zorlanacağını ortaya çıkmış olmasıydı. Sami Paşa'nın her zamanki muhbirlerinden, casuslarından hiç ses çıkmıyordu, çünkü onlar da ne olup bittiğini anlamaya çalışıyorlardı. Şehirde yalnızca başıbozukluk, düzensizlik, başsızlık ve batılıların "kaos" ve "anarşi" dediği şey vardı. Eski Vilayet yeni Başnezaret binasında şehirde tam ne olup bittiğini anlamış olan tek kişi yoktu.

Öğleden sonra Doktor Nuri ve Doktor Nikos Komutan'ın hıyarcığını yardılar. Ateşini düşürücü iğne yaptılar ve biraz ferahlasın diye vücudunu bir erkek hemşirenin hafifçe silmesine nezaret ettiler. Hasta Komutan'a kendileri de fazla yaklaşıyorlardı. Doktor Nuri karısına Komutan'ın ilk gün hastalığını herkes gibi sakladığını, ikinci gün ise çocuk gibi davrandığını söylemiştir. Minger ders kitapları Komutan'ın hastalığına rağmen modern karantinayı kurmakla hastalıkla mücadeleye devam ettiğini, hiç "korkmadığını" yazarlar. Komutan bazan uzun sessizliklere bürünüyor, alnına balyoz gibi vuran baş ağrıları ile acı çekiyor, titreyerek yatıyor ve içine çekiliyordu. Bazan da ateşi sanki yeniyor, uykudan kalktığı gibi yataktan da çıkmak istiyor, sanki bir yere aceleyle gitmesi gerekiyormuş gibi davranıyordu.

Boynundaki hıyarcık yarıldıktan bir saat sonra Komutan bütün gücünü kullanarak yataktan çıktı ve büyük pencereden şehre ve limana baktı. Körfezin lacivert, pembe, beyaz özel ışığı muhteşimdi. Sanki Mingerliler hakkında aklında bir şey vardı da şehri ve bu ışığı görünce yukarıdan gelen bu bilgiden emin olmuş gibi davrandı ve Minger milletinin dünyanın en asil, en hakiki, en necip milleti olduğunu ve bunun hep böyle olacağını söyledi. Bir mücevherin şimdiye kadar haris, kötü ya da açgözlü parmaklara takılmış olması ya da İtalyan, Rum ya da Türkler tarafından ona yanlış ve kötü davranılmış olması mücevherin değerini asla düşürmezdi. Nitekim Minger'in değeri düşmemiştir. Minger'i en iyi Mingerliler anlayacak ve büyütecekti. Bunun için onların Mingerceleri vardı. "Ben Mingerliyim" diyen herkes Mingerliydi. Yüzyıllarca Mingerlilere "ben Mingerliyim" demek yasak olduğu için, bu en güzel söz bir dua gibi kutsal telakki edilmeli, kişiye bundan daha fazlası sorulmamalıydı.

Bu ifadenin diğer bütün insanlarla kardeşliğin başlangıcı ve aslında her şeyin başlangıcı olduğunu iddia etti. Komutanın yüzünde sokaklarda insanlarla karşılaşmış gibi bir ifade belirdi. Damat Doktor, karısına “Sanki Komutan’ın üzerinden bütün şehre sevgi, heyecan ve tutku fışkırıyordu!” diye anlatmıştır bu anları. Bir gün Minger Milleti çok önemli şeyler başaracak, dünya tarihini değiştirecekti! Ne yazık ki bu coşku anlarından sonra derin bir yorgunluk başlıyor, Komutan yatağa yatıp sayıklayarak uyukluyordu.

Mazhar Efendi Komutan’ın hasta odasında söylediği her şeyi kaydetsin diye genç bir kâtip yollamıştı. Damat Doktor Nuri’nin, karısına anlattıkları ile kâtibin notları birbirini pek çok yerde doğrular. Son sayıklamaları sırasında Komutan’ın en çok açtığı konular, ablukanın zırhlılarını görebilmek, karısının odadan asla çıkmaması gerektiği, oğlunun okuma yazması için, Minger okulundan başka okula gitmeyeceği gibi şeylerdi. Komutan bir kere de gökyüzündeki bir bulutun tam Minger bayrağındaki gül şeklinde olduğunu söyledi. Bu gözlem, başta okul kitapları olmak üzere, Minger kültüründe çok önemsenmiş, resim derslerinde bulut konusunun öne çıkmasına ve adada her Ağustos başının Komutan’ın ölüm yıldönümünden bir gün sonra “Bulut ve Gül” Bayramı olarak kutlanmasına yol açmıştır.

Durumun zorluğunu gören Sami Paşa ile Muavin Mazhar Efendi daha fazla insan ölmesin mantığıyla Şeyh Hamdullah’la işbirliği yapmayı hayal ettiler. Constanaz Oteli’ne ulak yolladılar ama Şeyh’ten bir cevap alamadılar.

Odasında ateşler içerisinde uyanan Komutan, gece yarısı genç kâtibe eşini arayan Minger tilkisinin hikâyesini anlattı. Bu hikâyeyi çocukluğunda ona ninesi bir kere anlatmıştı. Aynı gece yine ninenin anlattığı eski bir ada hikâyesini de hatırladı Komutan. Daha Arkaz şehri bile kurulmamışken körfez açıklarındaki kayalıklara bindiren tekneden inen kişiler bugünkü Mingerlilerin dedeleriydiler. Onlar bu adayı sevmişler, onun kayalıklarını, pınarlarını, ormanlarını ve denizini kendilerine ev olarak benimsemişlerdi. O zamanlar Minger derelerinde yeşil kefaller, kırmızı benekli ihtiyar yengeçler, ormanlarında konuşkan papağanlar, sessiz kaplanlar ve göklerde yazları Avrupa’ya giden pembe leylekler ve mavi kırlangıçlar vardı. Bu hayvanların hepsine adada bir ev, ağaçta bir yuva, bir mağara bulmuştu Zeynep. Bu Minger kızı bu hayvanlarla arka-

daş olmuştı. Babası o zamanki padişahın memuru idi. Komutan, kâtime, Minger ilkokulları için Zeynep'in eski Mingerya'da bu hayvanlarla olan arkadaşlıklarını anlatan bir okuma kitabı yazılması gerektiğini söyledikten sonra, Zeynep'in Kitabı'nın ilk bölümünü Türkçe olarak yazdırmıştır. Bunu yaparken Komutan pencereye geldi, güçlkle soluk alıp verirken panjurları açtırdı ve Arkaz'ın gece manzarasına baktı. Sanki ninesinin anlattığı masallar aşağıdaki bu karanlık ve sessiz kentte cereyan ediyordu. Bir an Komutan'ın yüzünde hatıraları gelecekle, tarihi masalları şimdi olup bitenlerle karıştırmanın mutluluğu belirdi. Mazide bugünü görmenin aslında istikbali hayal etmek demek olduğunu anladı Komutan ve acılar içinde yatağa düştü.

Ertesi sabah Sami Paşa, Komutan'ın durumunun daha da kötüleştiğini ve ölü sayısının kırk sekize yükseldiğini öğrendikten sonra: "Artık tek çare Allah'a sığınmaktır!" dedi.

Ama bir saat sonra "nihai" bir çare olarak Mazhar Efendi ile Kızkulesi'ne gitmesinin belki iyi olabileceğine karar verdiler. Eskiden Vilayet'e ait olan ve kitabımızın başında sabaha doğru Bonkowski Paşa'yı Aziziye'den alırken gördüğümüz sandal Sami Paşa'yı öğle vakti Kızkulesi'ne götürdü. Son siyasi gelişmelerden ve yükselen ölü sayıları yüzünden artık adaya gelen giden tarifeli, tarifesiz gemi kalmadığı için Kızkulesi'nde yalnızca "İstanbul'a sadık" memurlar kalmıştı. Sami Paşa Osmanlı'ya sadıkların kendisine "hıyanet-i vataniyye" konusunu ima edebileceklerinden de çekiniyordu. Yalnızca makamına oturamadan ölen yeni valinin muavini Hadi ile görüştü ve ona her şeyi Padişah'ın kulları, vatandaşlarının sağlığı için yaptığını söyledikten sonra hemen esas konuya geçti ve adada durumun kötü olduğunu, Türk memurları ve kendisini bir gemiye koyup Girit'e yollayabileceğini, oradan da İstanbul'a dönebileceklerini söyledi. Ama karşılığında, Komutan'ın İstanbul'dan ablukanın kaldırılmasını ve vebayı durdurmak için askeri yardım istediğini dikkatle ekledi.

Hadi o anda iki Osmanlı idarecisi ve memuru gibi değil, fidye isteyen bir korsan ile onun rehini durumunda olduklarını *Adalardan Vatana*'da şakacılıkla yazar. Üstelik Sami Paşa'nın söyledikleri gerçekçi de değildi: Kızkulesi'nden onları Girit'e götürecek tekne bulunsa ve ablukayı aşip kaçsa bile, kimsenin İstanbul'da bu şüpheli Osmanlı Minger memurlarının sözüyle bir şey yapacağı yoktu.

Zaten onların İstanbul'a varması bir hafta alır diye hesapladılar. Nitekim, Sami Paşa da teklifinin saçmalığını fark etmiş gibi birden (sanki aklına yeni bir şey gelmişçesine) görüşmeye son verip sandalla limana geri döndü.

Sandalla limana geri dönerken Arkaz'ı dayanılmayacak kadar kederli buldu Sami Paşa. Kimsecikler, hiçbir hareket yoktu. Bulutlu bir gündü, şehir kurşuni bir renkteydi, hayatı kalmamıştı sanki. İki yerden mavi duman yükseliyordu, o kadar! Sandalcı tevekülle kürekleri çekiyordu. Deniz karanlık ve korkutucuydu. Elbette bir gün bu salgın bitecek, ada canlanacak, renklenecek, güzelleşecekti. O zamana kadar şehrin mezar benzeri halini hiç görmesem daha iyi diye düşündü Sami Paşa.

Sami Paşa sandaldayken Minger Devleti'nin kurucusu Komutan Kâmil Paşa karısından dört gün sonra Splendid Palas'ın en üst katındaki odasında vebadan öldü. Odada her söylediğini yazan genç kâtipten başka kimse yoktu. Doktor Nuri ise otelin ikinci katında bekliyordu.

Hayatının son iki saatinde Komutan Kâmil, kâtibe göre, Türkçe toplam iki bin kelime, Mingerce toplam yüz yirmi dokuz farklı kelime söylemişti. Bu kelimeler her iki dilde devlet dairelerinin duvarlarında, posterlerde, pullarda, takvimlerde, telgraf ve alfabe eğitiminde, edebiyatta ve başka pek çok yerde Komutan'ın kelimeleri olarak kullanılmıştır. İlk Mingerce sözlükte Komutan'ın ilk yüz yirmi dokuz kelimesi farklı fontla dizilmiştir. Hayatında hiç Mingerce işitmemiş biri bugün başkent Arkaz'a gelip üç gün kalsa, yüz yirmi dokuz kelimeyi her yerde karşılaştığı için kendiliğinden öğrenebilir.

Komutan'ın son saatlerinde kullandığı kelimelerin bazıları şiirsel bir duyarlılığı (ateş, rüya, anne); bazıları büyük adamın duygularını (karanlık, hüznün, kilit); bazıları da aslında bilincinin yerinde olduğunu ama belki bazı ihtiyaçları olduğunu gösterir (kapı, havlu, bardak).

Bazı menkıbenameciler, tarihçiler ve siyasetçiler ise, Komutan'ın çizmelerinden ve zırhlılardan söz etmesini, devletin kurucusunun son anlarında, konuşacak hali bile kalmamışken Karantina Neferleri'ni ve kendi sandalcılar kâhyasını alıp Düvel-i Muazzama'nın zırhlılarına saldırmayı planladığına yormuşlardır.

Sami Paşa Eski Taş İskeleyi'nde kendisini karşılayan arabacı Zekeriya ile makamına dönünce nazırların telaşlı olduğunu gördü

Komutan'ı Doktor Nuri'ye emanet eden Mazhar Efendi de gelmişti ve haber şaşırtıcıydı: Şeyh Hamdullah dün gece Constanaz Otel'i'nden kaçmıştı.

Ya da kaçırılmıştı, orası henüz anlaşılmış değildi ama şeyhi kaçıranlarla bir çatışma çıkmamıştı. Şeyh elini kolunu sallayarak mı çıkıp gitmişti? Bu zaten imkânsızdı ve Sami Paşa, Şeyh'in böyle bir şey yapmayacağına inanıyordu. Şimdilik bu kadar haber vardı. Kimse Şeyh'i kaçırdık demiyordu. Kaçıranlar, Şeyh'i, tıpkı Bonkowski Paşa'ya yaptıkları gibi dövüp, işkence edip öldürebilir, sorumluluk da pekâlâ Başnazır Sami Paşa'ya kalabilirdi.

İkinci konu, tecritten kaçanların oluşturduğu bir çetenin özellikle Hamidiye Caddesi'nin yukarısındaki dükkânlarda, esnaf mahallelerinde gördüğü destektir. Arkazlı eş dost-esnaf-akraba ilişkileriyle kendini "karantina mağduru" olarak tanıttıktan ve kaçak mahkûmlara karşı esnafın desteğini aldıktan sonra kırk kişilik bu takımın çoğu Aya Triada Mahallesi'ne yerleşmişti. Buralarda hastalığı yayıyorlardı. Karantina Neferleri'nin hesap sormadığını görüyor, zaten intikam peşinde kostukları için neferlerle dövüşmek için bahane arıyorlardı. Sami Paşa'nın casusları bunların (yalnız tecrit aleyhine değil) karantina aleyhinde konuşmayı da koyulaştırdığını, gümrüğün hemen arkasında, kendi köylerinden bir bakkalın dükkânını ısrarla açtırıp istediği her şeyi satması için onu teşvik ettiğini de belirleyip yazmışlardı.

Sami Paşa bütün bu bilgileri Damat Doktor Nuri ile konuşmayı düşünüyordu ki, güneşin batmasına doğru, doktorun kendisi geldi makam odasına ve Komutan Kâmil'in öldüğünü söyledi. Sami Paşa şaşırmadı buna: Kötü haberi daha sonra almayı bekliyordu yalnızca.

Devletin kurucusu Komutan'ın vefat ettiğini öğrenenlerin bazıları içtenlikle ağlıyordu. Sami Paşa otele gidip naaşa bakmak istedi ama haber yayılmasın diye tuttu kendini. Kendisinin yeni devletin başına geçmesinin bu zor zamanda herkesin isteyeceği bir şey olduğunu düşündü Sami Paşa. Ama içinden gelen duygu ve ihtiraslar ve hayallerle bu gece kolay uyuyamayacağını anladığı için zaten Marika'ya haber yollamıştı. Lando ile Petalis Meydanı'na, oradan da sisler içindeki boş sokaklarda yürüyerek Marika'ya gitti. Bir otelin giriş katında küçük de olsa bir Minger bayrağının asılmış olduğunu hayretle gördü.

Eve girerken, her zaman olduğu gibi tehlikeli bir rüyada olduğu duygusuna kapıldı. Marika'nın evi nasıl kendisine “yasak” ise, en hoşlandığı rüyalar da yasaktı. Sokakları, duvarları, ağaçları, yaprakları bir köşeden aydınlatan bir fener sönünce gölgeler ve mutlu hatıralar kayboldu ve geriye yalnızca dünyanın manasızlığını hissettiren bir ölüm korkusu ve yalnızlık kaldı.

Vebanın her yere yayıldığı, komşuda bir ölü olduğu ama saklandığı konusunda uzun bir hikâye anlattı Marika. Sami Paşa ayakta dikiilirken bu hikâyeye tam kendini veremedi, Marika da fark etti bunu:

“Siz de ölü gibisiniz zaten” dedi.

Sami Paşa ruh halini hemen yüzünde okuduğu için şükran duydu ona. Önce oturup biraz dinlendi, sonra her şeyi unutmak ve aşkın içinde erimek isteyerek kadınla sevişti ama bu karnındaki ölüm korkusu ve umutsuzluk ağrısını dindirmedi.

Marika yeni devlet lakırdısını biraz ciddiye alıyordu: “Bu cami-kilise yasağından vazgeçiniz!” dedi. “Yoksa bu hem zatıalınızın hem de karantinanın aleyhine olacak. Camisine, kilisesine gidemezse millet size sırtını döner.”

“Millet dediginiz kimdir? Burada ahalinin, herkesin canından sorumluyuz.”

“Camisi, kilisesi, dini olmadan millet olmaz, Paşam.”

“Bizi burada millet yapan cami, kilise değil, bu adada olmamızdır. Biz bu adanın milletiyyiz.”

“Paşam, böyle bir millete adalı Rumlar inansa bile bakalım Müslümanlar inanacak mı? Kilisenin çanı sayesinde hem Yüce İsa'nın bizi kurtaracağını, dua etmemiz gerektiğini hatırlıyoruz hem de şehirdeki bizim gibi acılar, korkular içindeki diğer çaresiz insanların varlığını hissederek teselli oluyoruz. Çansız, ezansız yerde ölüm büyüyor Paşam.”

Başnazır Sami Paşa somurtarak dinliyordu. Marika sonra söylentileri saydı: Flizvos Mahallesi'nde geceleri çocuk çetelerinin saklandığı cinli bir evde kafasız bir iskelet bulunmuştu. Yardım gemisi Sühandan'dan çıkan ecza, konserve, nevresim ve çarşaf lar Eczacı Kocias'ın ve Eski Çarşı'daki bazı Müslüman esnafın dükkânlarında el altından satılıyordu; Karantina Neferleri'nden biri rüşvet karşılığında ana oğul iki vebalıyı doktorlardan saklamıştı.

“İyi, hiç olmazsa etrafta bir iki nefer kalmış!” dedi Sami Paşa ve ani bir kararla hemen çıkıp Başnezaret'e geri döndü.

Beş yıldır içinde yaşadığı adayı yönettiği bina bomboştu. Merdivenlerde, koridorlarda tek tük bir iki nöbetçi görebildi; fenerlerin çoğu yanmıyordu. Sami Paşa, nöbetçilerin artırılması için emirler verdi, arkadaki yatakhane ve odalara gitti ve ancak yarım saat sonra odasına girip her iki kilidi de kilitleyip sürgüyü sürdükten sonra yattı ama doğru dürüst uyuyamadı.

66. BÖLÜM

Ertesi sabah Sami Paşa, Damat Doktor ve Doktor Nikos her zaman ki gibi harita karşısında buluştular ve önceki gün kırk küsur kişinin öldüğünü öğrendiler. Karantina Neferleri, tecrit kaçkınlarıyla öfkeli tekkelilerden çekindikleri için, ölü sayısının çok yükseldiği Bayırlar ve Tuzla'ya bile tecritleri, ev kapatmaları uygulayacak adam yollayamıyorlardı. Zaten ilk dürtüsü Başnezaret binasını korumak olan Sami Paşa yeni bir asker, boшта gezen bir nefer gördü mü, binada kendi yanında tutuyordu onu.

Bu felaket ve çaresizlik vaktinde devletin kurucusunun mezarı hakkında saatlerce tartışılması ve kalıcı kararlar alınması kültür tarihçilerinin dikkatini çekmeliydi. Minger Devleti'nin kurucusu için Yeni Müslüman Mezarlığı (vebalılar için) ile Kolağası'nın doğup büyüdüğü kendi evi arasındaki Turunçlar Mahallesi'ndeki yüksekçe bir arsa seçildi. Hem bütün şehirden, Kale'den hem de güneyden ve doğudan gelen gemiler tarafından hemen görülen bir yerdi burası. Karara o gün evinden çıkmış olan kültür ve arkeolojisever yaşlı Doktor Tasos'un önerisiyle türbenin Roma, Bizans, Osmanlı, Arap üsluplarından etkiler taşıyacağı da yazılmıştı. Otuz iki yıl sonra gerçekleşecekti bu hayal.

Komutan'ın Splendid Palas'taki odasında yatan cesedinse kim olduğu anlaşılmadan ve dikkat çekmeden oraya gömülmesinin ayarlanması için Sami Paşa neredeyse bütün gün memurlarıyla uğraştı ama başarılı olamadı. Sokaklarda cenazeleri, tüccar köylüleri, kaçak mahkûmları ve aslında gelip geçen herkesi durduran, hesap soran çeteler türemişti. Onları atlatsalar bile tepedeki arsaya gömülen bu özel kişinin kim olduğu merak edilecekti.

Minger hükümetinin ve Sami Paşa'nın kafasını karıştırıp iradesini zayıflatan şey, Mazhar Efendi'nin getirdiği bir mektup oldu. Tecrit kaçkınları takımı adına bir kâtibin saygılı bir üslupla yazdığına göre, Karantina Neferleri'nin haksız uygulamaları sonucu tecride atılan ve şimdi serbest olan kırk iki kişi Başnazırı ziyaret edip bazı neferler hakkında, adlarını tek tek anarak, kötü muamele, rüşvet vs konularında şikâyet mektubu vermek istiyorlardı. Mazhar Efendi halka çok kötü davranan bazı neferlerin orada saklandığı ihbarları yüzünden Başnezaret binasında arama yapmak istediklerini de söyledi ve bunun çok küstahça bir talep olduğunu ekledi.

Sami Paşa bunun hır çıkarmak için bahane aramak olduğunu gördü. Bu türedi çetelerin bir baskınına karşı Mazhar Efendi'yi garnizona yollayıp kırk elli kişilik kuvvet talep etti. Arada pencereden üst katları gözüken Splendid Palas'a bakarak Minger Devleti'nin kurucusunun cesedinin hâlâ orada durduğunu acıyla, gözyaşlarıyla düşündü. Ama dikkat çekmeden, türedi çeteler ile çatışmadan ve çatışma tehlikesini göze almadan Komutan'ın gündüz gömülemeyeceğini anlamıştı. Böylece Sıhhiye Nazırı Doktor Nikos ile kahraman Komutan'ın cesedinin gece yarısından sonra Splendid'deki odasından alınıp kurallara uygun olarak karanlıkta gömülmesine karar verdiler.

Yarım saat sonra Başnazır Sami Paşa yanında kâtip ve muhafızlar Pakize Sultan ile Damat Doktor'un kaldığı misafirhanenin kapısına geldi. Tek başına içeri girdi ve kendisini karşılayan Damat Doktor'a, Komutan'ın annesine bile haber verilmeden, maatteessüf gece yarısından sonra defnedileceğini içten bir kederle anlattı. Odanın öbür ucunda kendisini ayakta dinleyen Pakize Sultan'a doğru da özellikle konuşuyormuş gibiydi.

"Ne yaptıysak, Padişah hazretlerinin kullarının hayatını kurtarmak için yaptık!" dedi Sami Paşa. "Muvvaffak olduğumuzu iddia etmemiz maatteessüf mümkün bile değildir. Ama, padişah hazretlerinin size verdiği başka bir vazifeyi naçizane muvaffakiyetle ve bütün tafsilatıyla neticelendirmekten kıvanç duyuyoruz. Bonkowski Paşa ve muavini Doktor İlias'ın katillerini tek tek tespit ettik. Hepsi buradadır. Hem Sherlock Holmes usulü hem de Türk usulüyle!" Sami Paşa böyle diyerek kenara bir evrak dosyası bıraktı.

"Ayrıca giriş kapısına takviye inzibatlar getirdim. Maatteessüf hepsi kaçıyorlar... Hapisane kaçkını isyancılar buraya saldırırlarsa

şaşmam ama muvaffak olamazlar. Kapınızı iki kere anahtarı çevirerek kilitleyin, sürgüyü sürün. Unutmayın ki devletin koruması altında, şeref duyduğumuz özel misafirsiniz. Sizi başka bir eve de götürebiliriz.”

“O niye Paşam?”

“Nerede olduğunuzu bilmezler...” dedi Başnazır Sami Paşa. “Ama bu kadar büyük bir tehlike yoktur, yine de dışarı çıkmayınız. Kapıya da muhafız koyuyorum” diyerek gitti.

Bu, Pakize Sultan ile Doktor Nuri’nin Sami Paşa’yı son görüşleri oldu. İkisi de adadaki en korkulu, en mutsuz gecelerini yaşıyorlardı. Zeynep’in ölümü, Kolağası’nın cenazesi ile içtenlikle kederliydiler ve adadaki herkes gibi artık kendilerinin de ölebileceklerini hissediyorlardı. Başnezaret binası, belki de bütün adada tuzaklar ve zehirle farelere karşı en çok korunmuş yerdi ama uluslararası veba ve karantina konferanslarında bulunmuş olan Doktor Nuri bile vebanın faresiz, piresiz, tıpkı eski zamanlarda olduğu gibi soludukları şehir havasından bile geçebileceğini dehşetle hissediyordu. Şimdi bir de isyancılar, hapishane kaçkınları tarafından öldürülme ihtimali vardı.

Odada biraz ceviz ve taze tuzlu balık kalmıştı. Garnizon’dan gelen ekmekle yediler. Ekmeğin miktarı iyice azalmıştı ve tek yiyecekleri bu küçük somun olanlar yavaş yavaş açlık sınırına yaklaşıyor demekti bu. Yatmadan önce kapının arkasına küçük dolabı ittiler. Pakize Sultan adanın havasını, hissettiklerini, limandan, lacivert denizden esen küflü kokuyu ve şehrin tek tük bir iki fenerinin ışığını mektuplarında çok güzel anlatır. Kocasıyla korkular içinde yatakta birbirlerine sarıldıklarını, kulaklarını şehirden gelen seslere ve denizin dalgalarına verip bir türlü uyuyamadıklarını okurken, vebadan ölüm korkusuyla gözyaşı dökmek, uyuyamamak neymiş anlar okur.

Gece yarısından az sonra meydana ve binanın giriş kapısından silah sesleri geldi. Bazı atışlar çok yakından geliyordu ve meydana yankılanıyordu. Yataktan sabırsızlıkla çıktılar ama eğilerek yürüdüler odada, pencereye yanaşmadılar.

O gece Sami Paşa’ya bağlı kuvvetlerle isyancılar arasındaki çatışma sabaha kadar sürdü. Başnazır Sami Paşa son âna kadar kahramanca dövüştü. İsyancı “serseriler”den yedi, muhafızlardan iki kişi öldü. Sami Paşa arka kapıdan iki adamıyla kaçtıktan sonra eski Vilayet binası isyancıların eline geçti.

Sabah atışlar bir süre kesildi, müsademe bitti ama az sonra tekrar başlayıp ardından tamamen kesildi. Tam bir sessizlikten sonra Doktor Nuri ile Pakize Sultan meydanda koşanları, merdivenleri çıkan ayak seslerini, bazı konuşmaları duydular. Ama kimse kapıya yanaşmadı. Kapıyı açıp muhafız orada mı diye bakmaya cesaret edemeden beklediler.

Doktor Nuri kıyafetlerini giyinmiş olarak dışarı çıkmak istediğinde nöbetçinin değiştiğini gördü. Yeni nöbetçi acemice onlara doğru silahını tutunca, kapıyı kapayıp arkadan sürgüledi. Karı koca pencereden dışarı bakarak ne olup bittiğini anlamaya çalıştılar.

Bir saat sonra kapı vuruldu. Kapıda Doktor Nuri'nin aşına olduğu iki kâtip, bazı memurlar ve derviş kıyafetli yaşlı biri vardı.

Kapıdakiler Damat Doktor Nuri'yi aynı kattaki büyük makam odasına aldılar. Okurlarımızın kitabımızın başından beri Sami Paşa'nın makamı olarak bildikleri odaydı burası. Aslında adaya geldiğinden beri tam doksan sekiz gündür bu odanın bitişiğindeki haritalı Salginhane odasına Doktor Nuri neredeyse her gün girmişti. Her seferinde de yanında Sami Paşa olurdu. Ama şimdi onun her zaman oturduğu yerde başka biri vardı. Doktor Nuri, Sami Paşa'nın makamından kalkan kişiyi hemen tanıdı. Keçe külahlı Naip Nimetullah Efendi idi bu ama külahı yoktu. Her zamanki nezaket sözlerinden sonra durumu açıkladı: "Müsademeden sonra hükümet düştü, Sami Paşa kaçıp gitti. Başnazır mührü şimdi naçizane bendedir" dedi Naip. "Zaten pek çok nazır yerinde kaldı. Eski nazırlar vazifelerine devam edecek. Şeyh Efendi hazretleri de merasimsiz, sükûnetle tekkeye döndüler. Karantinanın kaldırılması herkesin müşterek fikridir!"

Doktor Nuri, Şeyh Hamdullah'ın kimi tecrit kaçkınlarını, tekeler, hocalar, karantina karşıtı esnaftan mürekkep bir kalabalığı kullanarak Sami Paşa'ya sadık bir avuç muhafızı kovaladığını ve iktidara yerleştiğini anladı. Sami Paşa müsademeden sonra kaçmıştı ama yakalanması an meselesiydi. Kâğıt üzerinde yeni bir hükümet kurulmuştu anlaşılan.

Camiler, kiliseler hemen açılacak, ezan ve çan sesleri işitilecek ve ölüleri kireçleme mecburiyeti kalkacaktı. Nimetullah Efendi ölülerin gömülmeden camilerde yıkanmasına yeniden başlanacağını da ekledi. Bunlar belli en acil işlerdi.

“Aman hoca hazretleri, öyle olursa salgın o kadar hızla yayılır ki, ölü yıkayıcı bulmak bile güç olur” dedi Doktor Nuri. “Şimdi-
kinden daha da feci olur her şey!”

Yeni Başnazır tartışmaya bile girmedi. O günlerde karantinanın kaldırılmasını savunanların en yaygın görüşü önlemlerin bir işe yaramadığı, ölü sayısının sürekli arttığı yolundaydı. Salgını karantinacıların getirdiği görüşü ise zaten hep vardı etrafta.

Yeni Başnazır Nimetullah Efendi, karantina kalktığına göre Doktor Nuri’nin serbest olduğunu hatırlattı ona. Hastanelerde hastalara şifa bulmaya çalışabilirdi. Ama nüfuz ve yetkilerini kötüye kullanmış nefer, doktor ve memurlardan hesap sorulacaktı. Kendisinin ve Padişah kızının Minger hükümetinin resmi misafiri olduğunu ve muhafızlarca her zaman korunacaklarını dikkatle ekledi. Çıkmadan önce Sami Paşa’nın saklanabileceği yer hakkında bir soru sordu ama Damat Doktor bilmediğini söyledi ona.

Doktor Nuri misafirhane odasına dönüp durumu ve Nimetullah Efendi’nin yeni başnazır olduğunu ama kendilerine bir kötülük yapılmayacağını anlattı Pakize Sultan’a.

Az sonra heyecana kapılıp olup bitenleri kendi gözüyle görmek için dışarı çıkmak isteyince odanın kapısında durdurdular onu. Doktor Nuri yeni idarenin aslında kendisinin hastanelerde tedaviyle uğraşmasını bile istemediğini anladı. Karı koca zaten akıllarının bir köşesiyle burada rehin olduklarını biliyorlardı. Pakize Sultan için hayat tarzı olan şey şimdi Damat Doktor Nuri için de bir mecburiyet olmuştu.

Ondan sonraki on altı gün karı koca misafirhane odasından hiç çıkmadılar. Bu yüzden bazı tarihçiler tarafından “Şeyh Hamdullah Dönemi” denen bu sürede başnazır olan keçe külahlı derviş Nimetullah’ın icraatını Pakize Sultan’ın mektuplarına dayanarak değil, başka kaynaklardan yazdık.

Şeyh Hamdullah döneminin belirleyici özelliği, camilerin ve kiliselerin, tekke ve manastırlarla birlikte, vebaya rağmen ibadete açılmasıydı elbette. Dükkânların, lokantaların, berberlerin hatta bit pazarları ve eskicilerin açılmasına izin verilmesi bile, bu cami-kilise serbestisinin verdiği zarar kadar büyük olmadı. Camilerin, kiliselerin açılması, en bilgisiz ve ilgisiz halkın gözünde karantinanın beyhude bir şey olduğunu daha da inandırıcı yaptı. Allah’tan başka sığınacak yer olmadığı yolundaki kaderci, dindar ve yenilgiyi öven,

görüş bu kararlarla güçlenmiştir. Yarım yüzyıldır bütün Akdeniz kentlerinde kolera'nın kaynağı olarak görülen hasırcılar, kilimciler, eskiciler ve manavların çoğu karantinaya inanan Rum esnafıydı. Bu esnaf, Şeyh Hamdullah'ın ticareti serbest bırakmasına kanıp dükkânlarını açmıyordu. Büyük mağazalar, ünlü lokantaların çoğu ve otel "restoran" ve "kulüp"leri de açmadılar kapılarını.

Açılan berberler, küçük lokantalar, kenar sokaklarda, uzak mahallelerdeydi daha çok. Bu esnaf zaten o güne kadar karantinayı memurlara çaktırmadan deliyor, mallarını depodan, el altından her zamanki müşterilerine ulaştırıyor ya da günün belirli saatlerinde, önceden anlaşarak dükkânlarının arka kapısını açıp bir süre yoğun ticaret yapıyorlardı. Bu bakkal ve aşevlerinde çalışan çırakların, ustaların yarısından fazlası Şeyh Hamdullah dönemi sona ermeden vebadan ölmüştür.

Ama pek az kişi bu korkunç trajedinin özellikle üzerinde durmuştu. Kimse çıraklar ölmesin diye önlemler alınmasını teklif etmemişti çünkü kimse artık ne olup bittiğini fark edemiyordu. Karantinanın kalkmasıyla birlikte mezarlıklardaki sayım memurları, ölü arabalarını sayan memurlar ve en önemlisi bu rakamları Salgınthane odasındaki büyük epidemiyoloji haritasına, sokaklara, evlere renk renk işleyen kâtipler de işlerinden alınmışlardı. Yani artık adada o gün kaç kişinin öldüğünü bilen yoktu. Yönetimdekiler bilmek de istemiyordu aslında...

Keçe külahlı Nimetullah Efendi ölü sayısının akıl almayacak bir hızla arttığını ilk on günde görmüş, Şeyh Hamdullah hazretlerinin emirleri ile gerçekler arasındaki uyuşmazlığın büyüklüğünden korkmuş, adeta felç olmuş gibiydi. Mezarlıklarda cesetlerin kireçlenmesinin yasaklanması, tam tersine cesetlerin cami gasilhanelerinde dini kurallara uygun olarak, dualar okunarak uzun uzun yıkanmasının Şeyh hazretlerinin özel emriyle dayatılması kadar, açık dükkânlara girip çıkanlar, bazı Kur'an okullarının açılması ve tecrittekilerin de şehre, evlerine dönmeleri de salgını hızlandırarak yaydı.

Karantinanın kalkması sokakları kalabalıklaştırmamıştı. Karantinaya inanmayan, salgını önemsemeyen tek tük tekkeliler, hâlâ Arkaz'a cesaretle inip bir şeyler satmaya çalışan köylüler görülebiliyordu sokaklarda. Ama Pakize Sultan yasakların kalkmış olmasına rağmen at arabalarının tekerlek ve zil seslerinin ve atların

nal tıktırısının çok az işitildiğini saptamıştı. Karantinanın bitmesine, kiliselerin çan seslerinin ve ezanların başlamasına rağmen, liman, körfez ve şehrin üzerindeki ölüm sessizliği azalmamıştı. Tam tersine ezanlar ve çan sesleri şehrin hareketsizliği ve sessizliğiyle birleşince, herkese ölüm korkusunu hatırlatan birer işarete dönüşmüşlerdi.

Şeyh Hamdullah döneminin tek başarısı, şehirde açlık baş gösterirken her gün altı bin somun ekmeği halka bedava ve sıcak sıcak dağıtmasıdır. Garnizon'un ambarlarında saklanan un çuvallarına el konulmasıyla mümkün olmuştu bu. Garnizon fırınında pişirilen ekmekler belediyenin at arabalarıyla mahalle meydanlarında halka dağıtılıyordu.

İstanbul, o erzak, kuru fasulye ve un çuvallarını, Hacı Gemisi İsyanı'ndan sonra Garnizon'a karşı bir isyan olur ya da Garnizon düşman kuvvetleri tarafından uzun süre sarılır, ablukaya alınabilir diye (nitekim böyle bir şey olmuştu) ihtiyat olarak yollamış, başka bahanelerle yiyeceklerin tüketilmesini yasaklamıştı. Şeyh, yıllardır Arapçasını unutmamak, *Kur'an-ı Kerim*'in diliyle sohbet etmek maksadıyla bir bahane bulup Garnizon'a giderek Halifiyecileri seven, tekkeyi bilen Arap askerleriyle kendi dillerinde dostluk ve sohbet etmeyi sevdiği için, onlardan öğrenmişti bu gizli yiyecek ve un hazinesinin yerini.

67. BÖLÜM

“Şeyh Hamdullah Dönemi”nin bir diğer belirgin özelliği, mahkemeler, idamlar, zindana tıkmalarla birlikte dört başı mamur bir “devlet terörü” dönemi olmasıdır. Bu terör siyasi idi elbette ama kişisel bir yanı da vardı.

Sami Paşa silahlı çatışmadan sonra hedefin kendisi olduğunu anlayarak Başnezaret binasını gece yarısı terk etmiş, iki saat Marika'da saklanmış (sevişmişlerdi) ama herkesin bildiği bu yerde daha fazla durmadan adamlarının rehberliğinde arka sokaklardan şehir dışına kaçmıştı. Muavin Mazhar'ın casusları ve muhbirleri eski validen yana olduğu ve tekkeden çıkma yeni hükümet ekmek dağıtımından başka hiçbir şeyden anlamadığı için, aslında saklandığı yerde eski valiyi bulamazlardı.

Sami Paşa valiliği sırasında, Arkaz'dan telgraf hattı çektiği Dumanlı kasabasının onu çok seven zenginlerinden Ali Talip'in çiftliğindeki boş bir evde saklanıyordu. Çiftlik taş duvarla çepeçevre korunduğu ve Ali Talip'in silahlı muhafızları kapıda ve çevrede nöbet tuttuğu için güvenliydi. Veba gecelerinde metruk binalara, terk edilmiş yapılara hatta içinde insanlar olan evlere zorla girip yerleşen salgın ve zindan kaçkınları, vebalılar, haydutlar, serseriler, maceracılar giremezdi bu eve. Bu ücra kasabada, Girit'ten yeni göç etmiş muhafızlar eski valinin yüzünü tanımıyorlardı. Bu insanlar Minger valisi kim, onu da büyük ihtimalle bilmiyorlar, diye düşünmüştü Sami Paşa.

Kendini güvende hissettiği için çiftlikten çıkıp Albros Dağlarının yüksek tepelerinde yürüyüşler yapmaya başlamıştı. Bu gezintilerinin birinde, Arkaz'dan, vebadan kaçıp dağda yaşayan üç orta yaşlı erkekle karşılaştı ve onlardan biri bu hareketli, yorgun kişinin vali olduğunu çıkardı. Hürriyet ve İstiklal'den, yeni devletten, başa geçen Komutan'dan ya da Şeyh Hamdullah'tan habersiz olan bu üç veba kaçağı Vali'nin burada ne işi var diye merak ettiler. Daha sonra sağda solda konuştular yalnızca. İki gün sonra şahane manzaralı bir başka tepede onunla yeniden karşılaştılar.

Bir gün sonra, keçe külahlı Nimetullah hükümetince başşehirden yollanmış sivil kıyafetli polisler Sami Paşa'yı çiftlik evinde tutuklayıp Arkaz'a getirdiler ve Kale hapishanesindeki Venedik kulesinin denize en yakın, en nemli ve karanlık hücrelerine attılar. Ali Talip'in adamları bu polislere hiç karşı koymamıştı.

Sami Paşa bir keresinde Yunanistan'dan gelmiş, Arkaz'da *Kral Oidipus*'u oynayan bir tiyatro takımının sakallı baş aktörünü casus diye bu hücreye atıp, ertesi akşam onu ziyaret ettiği için bu yengeçli, mağara misali yeri biliyordu. Hücrenin karanlığı, karanlık düşüncelerini koyultuyordu. Her şey başarısızlığa uğradığı için sürekli kendini suçluyordu Sami Paşa. Minger valiliğinden azledilmeyi kabul edememiş, tayin edildiği yeni vilayete gitmektense, şımarık bir çocuk gibi, azledildiği makama arsızca yapışıp işe devam etmeye kalkışmış, elbette çuvallamıştı. Tabii ki büyük hatası başka yere tayini kabul edememesiydi. Bu hatayı niye işlemişti? Bu soruya denizin mavisini hücresinin doldururken her zaman aynı cevabı veriyordu: Minger'i çok sevdiği için! Sonra bu sevilen şey, birden gözünün önünde Minger'den Marika'ya dönüşüyordu. Zaten bu ikisini birbirinden

ayırımıyordu. Arkaz'dan o gece kaçarken Marika çok mert ve cesur davranmış, Sami Paşası için kendini tehlikeye atmıştı.

Sami Paşa Marika'dan başka güveneceği, yardım dileyeceği kimseyi düşünemiyordu. Damat Doktor, Sami Paşa'yı hapisten kurtarmak için kendini tehlikeye atar mıydı? Belki Pakize Sultan üzüldü haline. Ama azgın şeyhlerin bu iktidarında onlar da Kızkulesi'ndeki bahtsız Türk memurları gibi yeni idarenin elinde birer rehineden başka bir şey değildiler artık. Vali Paşa, belki eski dostu İngiliz konsolosu Corc'un kendisini serbest bırakmaları için Şeyh Hamdullah'a baskı yapabileceğini düşünerek kendisine bir mektup yazmaya karar verdi. Ama önce kâğıt kalem bulmalıydı.

Sami Paşa Kale'de bir hücrede hapis olduğunu adada herhangi birine duyuracak bir mektup bile yazamadan mahkemeye çıkarıldı. 12 Ağustos Pazartesi tarihinde adada veba o kadar çok yayılmış, herkes kendi canının derdine o kadar düşüp başka her şeyi unutmuştu ki, bu davanın açılabilmesini Şeyh Hamdullah denetimindeki Nimetullah Efendi hükümetinin bir başarısı olarak görmeliyiz.

Sami Paşa kardeşi Ramiz'i astırdığı için Şeyh Hamdullah'ın kendisine herkesin ibret alacağı bir ceza vereceğinden, bunu da mahkemeler yoluyla ve bambaşka bir bahaneyle yapacağından emindi. Davanın konusunun da, karantina günleri sırasındaki haksızlık ve acımasızlıkla hasta değilken tecride atılanlar ya da hastalıklı oldukları bahanesiyle evlerine el konanların şikâyetleri olacağını düşünüyordu. Belki bir de Abdülhamit'in casusu veya maşası gibi suçlamalar gelebilir diye aklından geçiriyordu. Ama Hacı Gemisi İsyanı davasının üç yıl sonra yeniden açılabilmesi o sırada aklında hiç olmadığı için, mahkeme salonunda, yeni cilalanmış sandalyesinde otururken, öldürülen hacıların ailelerini, o zamanki karantina memurlarını karşısında görünce şaşkınlığa uğradı.

Hacı Gemisi İsyanı'na karışan ve Ramiz ve adamlarının ortak hareket ettiği Nebiler ve Çifteler köylüleri, Şeyh Hamdullah'ın ve keçe külahlı naibinin idareyi ele geçirdiklerini köylerinde öğrenir öğrenmez bayram etmişler ve Arkaz'da veba salgınının en dehşetli günlerinin yaşandığını da bilmedikleri için (bilselerdi de büyük ihtimalle aldırmazlardı) iki gün içinde başşehir gelmişler, Başnazır Nimetullah Efendi'den geçmişte karantinaya yardım eden jandarmaların öldürdüğü dedeleri, babaları, ağabeyleri ve kardeşleri

için tazminat talep ederek üç yıl önce hukuk hilesiyle kaybettikleri davanın yeniden görülmesini istemişlerdi.

Yeni yönetimin Halifiyecilere yakın olan hâkimi “o vaka Osmanlı zamanındaydı, yeni devletin sorumluluğu yok!..” deyip pekâlâ reddedebileceği davayı kabul etmiş, hacılara ateş eden jandarmaların hepsi Osmanlı memleketlerinde başka yerlere gittikleri için, –büyük ihtimalle Şeyh Hamdullah’ın akıl vermesiyle– bu facianın tek sorumlusu olarak o zamanki vali Sami Paşa’yı suçlayan bir iddianameyle davayı başlatmıştı.

Böylece Sami Paşa yıllardır en korkulu rüyalarında gördüğü sahnelerin gözünün önünde hızla gerçekleştiğine tanık oldu: Öldürülen hacıların oğulları, kızları ağlayarak onu suçladılar. Yeni iktidarın hapse tıktığı Mazhar Efendi’nin dosyalarından Vali Sami Paşa’nın, gemi kaçırarlara hoşgörü gösterilmemesi gerektiği yolundaki telgrafları bulunup okundu. Ak sakallı bir ihtiyar ayağa kalkıp, “Sen koskoca valisin, hiç mi vicdanın yok!” diyerek onu suçladı. Bir dönem Vali’nin uğraştığı ve isyana öncülük eden Nebiler köyünden baba oğul da hapisten çıktıktan sonra mahkemeye gelip “zalim vali”yi yüzüne karşı açıkça suçladılar. Jandarmaların vurduğu bir hacının iki kızı, iki oğlu ve on iki torunu da salgına aldırmadan mahkeme salonuna gelmişlerdi. Sami Paşa bütün bu mahkeme tiyatrosunun ince ince planlanmış olmasını da korkutucu buluyor, umutsuzluğa kapılıyordu. Bir ara babasıyla gelen oğulun mahkeme salonunda kendisine saldırıp yumruklamaya başlamasından korktu.

Bu davanın İstanbul ve Avrupa’da yankı uyandırabileceğini hesaplayan Minger Devleti’nin yeni yöneticileri mahkeme salonuna hâkimin çıkacağı bir kürsü, savcı, avukatlar, basın ve seyirciler için ayrı sandalyeler ve bir masa koymuş, hâkim ve savcılar için de İslam sancağının yeşili bir kumaşın üzerine bayraktaki renginde Minger gülleri işlenerek alelacele cüppeler dikilmişti. (Bu çirkin cüppeler ne yazık ki yüz on altı yıl sonra çok tantanalı bir gelenek olmuştur ve Anayasa Mahkemesi ve Yargıtay üyeleri dahil adanın bütün hukukçuları tarafından hâlâ ciddiyetle ve gururla giyilmektedir.)

Sami Paşa bütün suçlamaları “Evet, o gün adanın valisiydim, lakin...” diye söze başlayıp askerlere hacılara ateş edin diye bir emir vermediğini, zaten jandarmaların hacılara karşı mevzilenip ateş ettiğini günler sonra öğrendiğini söyleyerek karşılık vermeye çalıştı ama suçlamalar, bağırıp çağırımlar ve gözyaşları arasında yalnızca

“valiydim” sözü, “sorumluyum, kabahatliyim” diye yorumlanabildiği için akıllarda kaldı.

Çok hızlı gelişen yargılama sırasında Sami Paşa’yı umutsuzluğa sürükleyen bir başka şey, karantinanın gerekli olduğunu, karantinaya karşı bir idarenin (hatta bir çetenin) mahkemesinde savunmanın imkânsızlığıydı. Bu zorluk yüzünden Sami Paşa, “muhterem hacıların karantinaya alınmasından maksat Düvel-i Muazzama’nın şımarık taleplerine boyun eğmek değil, Minger milletini salgından uzak tutmaktır!” demişti. Buna rağmen kısa bir süre sonra, Sami Paşa’nın müstebit Abdülhamit Yıldız Sarayı’nda keyif sürsün, Avrupalılar Padişah’ın huzurunu kaçırmamasın diye günahsız hacıları öldürten biri olduğu adada çıkan dört gazetenin ve herkesin kabul ettiği bir gerçek oldu.

İki saatin sonunda Sami Paşa, idama mahkûm olduğunu hâkimden öğrendi. Aklının bir yanı bunun beklediği bir karar olduğunu mantıkla düşünürken, diğer yanı işittiğine inanamıyor, olup biteni kabul edemiyordu. Midesinin sağ alt yanından bütün gövdesine topluğneler batırılıyor duygusu veren sipsivri bir ağrı yayılmaya başladı.

Sami Paşa idam kararı kalkana kadar geceleri gözüne uyku girmeyeceğini anında anladı. Bir an gözleri sulanıyor diye korktu ama gözünde tek bir yaş bile toplanmamıştı ve kimse de bir şey fark etmemişti.

İdam kararını veren “hâkim”i Sami Paşa üç yıl önce işe aldığı güneşli, sapsarı, güzel Haziran gününü hatırlıyordu. *Kur’an-ı Kerim*’i ve şer’i hukuku iyi bildiğini iddia ederek, yeni telgraf hatlarına destek olan hatırlı zengin Hacı Fehim Efendi’yi araya koyarak Vilayet’te iş bulan adamın Halifiyecilerin tekkesine gidip gelmesini de Vali, “Allah’tan korkar, namussuzluk etmez!” diyerek olumlu karşılamıştı. Şimdi bu silik, renksiz adamın kendisini idama mahkûm edebilmesini Sami Paşa’nın akli almıyordu. Hâkim onu makamına çağırınca gitti.

İdam mahkûmu Sami Paşa’nın olup biteni anlayamayan birinin bakışlarıyla kendisine baktığını görmüştü hâkim. “Vali Paşa hazretleri, idama mahkûm oldunuz!” dedi teselli eder gibi. “Evveleminde bu karar temyizi için İstanbul’a gider gelirdi. Aradan vakit geçer, yufka yüreği idamlara dayanamayan Abdülhamit hazretleri de en sonunda suçlunun cezasını müebbete ya da sürgüne çevirir, sefaret-

lerin baskısından da korktuğu için kimseyi idam etmezdi. Ama şimdi müstakil Minger’de sizin idamınız ne İstanbul’a temyize sorulacaktır ne de Abdülhamit hazretlerinin affını beklemek manalı olacaktır.”

“Yani ne demek istiyorsunuz?”

“Bu, ömrü hayatınızın son gecesi olabilir Vali Paşa hazretleri” dedi Hâkim. “Minger Devleti’nin bu kararını ne İstanbul ne Düvel-i Muazzama’nın değiştirmeye gücü yeter.”

Sami Paşa, Bağımsız Minger Devleti’ne kimsenin karışamaya çağını dünyaya göstermek için idam edileceğini anlayarak ürperdi.

Sami Paşa karara inanmadığı gibi midesine ve şimdi sırtına yayılan ve bacaklarına doğru inen topluiğneli karıncalanma duyusunun, kafasını ve ruhunu felç ettiğini, hiçbir şey düşünemediğini ve korkudan dünyayı göremediğini, insanların sözlerini işitemediğini, anlamadığını fark ediyordu. Kale zindanındaki hücre sine götürülürken dört tarafı kapalı, kilitli ve dışarıdan sürgülü bir hapisane arabasına bir hayvan gibi konmak da gururunu kırmış, maneviyatını bozmuştu. Ama en kötüsü, başkalarının kendisine “idamlık” diye özel bir ilgiyle, değişik bir hayvana bakar gibi bilhassa merakla ve bazan da acıyarak bakmalarıydı. İdam kararı yeni verilmişti ama Sami Paşa bunu herkes biliyor sanıyordu.

Mahpus arabası Kale’nin ana kapısından Venedik Kulesi’ne ağır ağır ilerlerken hava deliklerine gözünü dayayan Sami Paşa, en büyük ve zengin koğuşların yer aldığı ve isyanların çıktığı batıya bakan Osmanlı binasının önünde sıra sıra dizilmiş cesetleri fark etti. Yirmi altı cesedi, duygusuzlukla saydıktan sonra, bir kenarda ölmüş mahkûmların ve tecrittekilerin şilteleri, battaniyeleri, eşyaları yakıldığı için avlunun pis kokulu mavi ve kesif bir dumanla kaplandığını gördü. Şeyh Hamdullahçılar, karantinayı kaldırdıktan sonra yakma kuyusundaki memur ve neferler de dağıtıldığı için, ölülerinin eşyalarını yakmak isteyenler, tıpkı bu zindan yöneticileri gibi, artık bu işi kendileri yapıyorlardı.

Akşam gelip onları alacak olan ceset arabasını düzgün bir sıraya dizilmiş olarak bekleyen ölülerden az ötede, ölmekte olanlar yatıyordu. Kimi bir şiltenin veya çarşafın üzerinde kıvrılmış, kimi Kale’nin taş zemini üzerinde kıvranarak acı çeken, kusan, çığlık atan yedi sekiz vebalı daha gördü. En korkulan şey olmuş, salgın bütün zindanı, bütün binaları vurmuştu. Bu hastaların yakında ölecekleri, yani akşam ceset arabasına yüklenecekleri düşünülerek

şimdiden avluya, öteki cesetlerin yanına indirildiğini Sami Paşa tecrübeyle anladı.

Kale'nin ve hapishane kısmının kapısında Şeyh Hamdullah'a bağlı memur ve muhafızlar görmüştü Sami Paşa. Ama hapishane avlusunda üniformalı zindan bekçisi yoktu, hepsi kaçmıştı.

Yol kapanıp mahpus arabası bir ara durunca, avluyu ele geçirmiş iki mahkûm, Sami Paşa'nın iki karış yakınına kadar yaklaşarak, Paşa'nın ilk anda çıkaramadığı bir dilde kavga etmeye başladılar. Arabası hareket edip giderken Sami Paşa kokularını, hırıltılarını duyacak kadar yaklaştığı bu haydutların, bu kıyamet ortamında eski valinin bu kadar yakın olduğunu bilselerdi, mutlaka arabayı durdurup kendisini dışarı çıkarıp, Şeyh Hamdullah'ın adamlarından önce asacaklarını gerçekçilikle düşündü. Araba Venedik Kulesi'ne yaklaşırken aynı şaşırtıcı simetri duygusuyla dört sıra halinde yere dizilmiş veba kurbanı on altı ceset daha gördü Sami Paşa ve onlar için hiçbir üzüntü duyamadığını kederle fark etti.

İdam kararı kendisini aşırı "bencil" yapmıştı. Başkalarının ölmekte olduklarını görmek, belki öte dünyanın da gerçek olduğunu, oraya giderken yalnız olmadığını gösterdiği için de üzmüyordu onu. Kafasında kendisini bencil yapan tek bir düşünce vardı: Sağ kalmak! Bu amaçla hücreesine dönünce kâğıt kalem bulup Konsolos Corc'a mektup yazmalıydı.

Ama tuhaf bir deniz mavisine kesmiş olan hücreesine girer girmez Sami Paşa hıçkıra hıçkıra ve derinden iç çeke çeke, uzun uzun ağladı. Bir yandan da bu halini kimsenin görmemiş olmasını diliyordu. Ağladıktan sonra kenardaki samanyığının üzerine uzandı ve Allah'ın bir mucizesiyle on dakika uyuyakaldı. Rüyasında serbest olduğunu, annesiyle, Atiye halaların arka bahçesinde gezdiklerini, bahçede papatyalar, yumuşacık sarı bir ışık ve bir kuyu olduğunu gördü. Rüya da annesinin sıcacık elini tutuyor, o da oğluna kuyunun üzerindeki çığırığı gösteriyordu. Çığırığın üzerinde takır takır ses çıkaran kocaman bir de kertenkele vardı ama korkutucu değil, dostaneydi yaratık.

Sami Paşa uyanınca tıkırtı sesini hücrenin deniz tarafındaki çatlakların, kayaların ve taşların üzerinde gezinen iri yengecin çıkardığını anladı ve bunun bir işaret olduğunu, kendisini asma-yacaklarını, yakında serbest kalacağını, asacak olsalardı bu hücreye

değil mahkeme kararından sonra doğrudan vilayete götürüleceğini aklından geçirerek biraz rahatladı.

Sami Paşa'nın bütün temel maddelerini kaleme aldığı Minger Anayasası'na göre idamların infazından önce Başnazır, yani keçe külahlı Nimetullah Efendi kararı imzalamalıydı. Nimetullah Efendi tabii Şeyh Hamdullah'ın fikrine göre hareket edecekti. Adaya geldiği ilk senelerde şiirden, kitaplardan sohbet ettiği eski dostu Şeyh Hamdullah o zaman siniri ve öfkesine hâkim olacak, önüne konan af kâğıdını imzalayacak ve Sami Paşa da elini kolunu sallayarak Kale'den çıkıp sokaklardan yürüyerek odasına dönecekti. Dönüş yolunda acele etmeyecekti. Nimetullah Efendi gelince ona affedildiği için teşekkür ederken Şeyh'in şiir kitabı *Fecir*'den açacaktı konuyu. Eğer asacak olsalardı kendisini bu hücreye koymaz, bu sevimli ve düşünceli yengeç denizden çıkıp kendisini boş yere ziyaret etmezdi.

Sami Paşa İstanbul'daki karısını ve iki kızını düşününce içinde bir iyimserlik uyanıyordu. “Bundan sonraki vapurla geliyorum”, “babam hasta” gibi çeşitli bahane ve yalanlarla kendisini oyalayıp Minger'de beş yıl yalnız bırakan ve paşa kızı olduğu için kendisinde bu hakkı gören karısına çok kızılıyordu ama nedense karısı ve iki kızıyla Üsküdar sahilinde güneşte boş boş oturmaları sürekli gözünün önünde canlanıyordu. O sırada Marika da sanki İstanbul'daydı.

Şeyh Hamdullah kendisini affettikten sonra Sami Paşa adada eski düşmanlarıyla asla uğraşmayacak, konsoloslarla dostluğunu tazeleyecek, her şeyden elini eteğini çekecek, Ora Mahallesi'nde sahile kıvrıla kıvrıla inen cennet manzaralı yokuşta veya az ötede Dantela'da beyaz bir eve Marika'yla evlenip yerleşecek ve etliye sütlüye karışmadan yaşayacaktı. Bunu daha önceden niye yapmamıştı ki? Zaten Marika'ya daha iyi davranmadığı için çok pişmandı şimdi. Bir gece konyak içtikten sonra çağırttığı arabacı Zekeriya'nın sürdüğü zırhlı landoyla Marika'yı gezintiye çıkarmış, onun mehtapta araba gezisinin büyüüne kapıldığını çok iyi görmüştü. Buna rağmen her ay mehtaplı günlerde yalvarmasına rağmen, dedikodu olur diye Marika'yı bir daha lando gezisine çıkarmadığı için şimdi kendisine kızılıyordu.

Hücrenin kapısı birden açıldı. Sami Paşa hayallerinden sıyrılıp Şeyh Hamdullah'ı karşılamaya koştı ama karşısında çok eski zamandan tanıdığı infaz memurlarını gördü ve durumu anladı.

Kendisini bile şaşırtan bir soğukkanlılıkla, “Namaz kılmak istiyorum” dedi. “Abdest alacağım.”

Salgın yüzünden hem Kale’nin mescidi hem de mahpusların yararlandığı zindan mescidi kapalıydı. Sami Paşa bir çeşme bir seccade aranır, namazı için yer seçer ve hiçbir sureyi sonuna kadar hatırlayamadan namaz kılarken, bir şeylerle meşgul olduğu için acısını biraz unuttu.

Hava karardıktan sonra kulenin girişine gelen aynı mahpus arabasına koydular onu. Sami Paşa araba sallanarak ilerlerken, kara ve uğursuz ceset arabasının şimdiden avluya geldiğini ve çoğunun elbiseleri alınıp yakıldığı için cırlıçıplak ama muntazam dizilmiş cesetlerin avludaki arabaya yüklendiğini gördü. Avludaki kestane ağacında toplanan yüzlerce karga o anda çılgın gibi ötmeye başladılar. Eski Yeniçeri binasının önünde de pek çok ceset düzensiz bir şekilde yığılmıştı. Havada ölüm kokusu değil, ıslak ot kokusu vardı. Hapishane müdürünün emriyle ölülerin yatakları, şilteleri, battaniyeleri yakılıyordu ama yasak olduğu için buna karantina önlemi denmiyor, “temizlik” deniyordu. Avluda gezinen, ölüleri yükleyen, konuşan, dinlenen dört beş talihli kişi yarın güneş doğunca yine burada, bu dünyada olacaklardı, gökyüzünü görecektlerdi ama kendisi burada olmayacaktı.

Sami Paşa arabanın tahta duvarlarına yumruklarıyla vurarak bütün gücüyle bağırarak çırpındı ama kimse fark etmedi onu. Parmaklarının acısından, öfke ve çaresizlikten arabanın dibine çöküp biraz ağladı ama sonra iradesini kullanarak ayağa kalkıp, beş yıldır yönettiği ve samimiyetle sevdiği Arkaz sokaklarını görmek için gözünü hava deliğine uydurdu. Ama karanlıkta hiçbir şey gözüküyordu.

Burnuna toprak kokusu, ot ve yosun kokusu gelince, şehrin bu kendine özgü rayihasını tanıdı ve gözyaşlarıyla yeniden arabanın dibine çöküp Allah’a kendisini kurtarması için dua etti. Şimdi içtenlikle pişmandı. İçinde ne öfke ne de gurur ya da kahramanlık hayali vardı. Budalalık ettiği için pişmandı yalnızca. En çok pişman olduğu hatası neydi? Ramiz’le boşu boşuna uğraştığını, her şeyi fazla ciddiye aldığını, azledildiğini kabul etmesi gerektiğini yeniden düşündü eski vali ve eski başnazır Sami Paşa. Mahpus arabasının tekerlekleri bambaşka bir gürültü çıkarmaya başlayınca Hamidiye Köprüsü’nde olduklarını anlayıp hemen yerinden fırlayarak delik-

ten baktı, az önce içinde olduğu muhteşem Kale'yi tuhaf bir ışıktı gördü ve bunun bu harika yapıyı son görüşü olduğunu anladı.

Bir tarih kitabındaki kişileri sevmemiz ya da onlardan nefret etmemiz zordur. Ama romanları okurken bu duygulara kapılabilirsiniz. Sami Paşa'yı seven (az da olsa) okurlarımızı daha fazla üzmemek için, onun Vilayet binasındaki hücrede Şeyh Hamdullah ya da keçe külahlı Nimetullah Efendi'nin kendisini affedeceklerini hayal ederken, imam efendinin sözlerini dinlerken çektiği acılardan, kederli düşüncelerinden ve ölüm korkusundan daha fazla söz etmek istemiyoruz.

Sami Paşa son âna kadar Şeyh Hamdullah tarafından affedilebileceğine olan saf ve iyimser inancını kaybetmedi. Celladını gördükten sonra bile, bunun affedileceğini gizlemek ve kendisini daha da korkutmak için yapılmış bir oyun olduğuna bir süre inanabildi.

Hem hırsız, hem sarhoş olduğu hem de parası için cellatlık ettiğinden, Sami Paşa cellat Şakir'den nefret ederdi. En sonunda bu adamın eline düşüp asılacağı için öyle bir nefret geçti ki içinden, boğulacakmış gibi hissetti kendini. Önden bağlı elleriyle celladın sırtına bir yumruk indirdi. Bütün gücüyle kaçmaya çalıştı ama Şakir hemen tuttu onu boynundan.

“Vali Paşa hazretleri, metin olunuz” dedi “size yakışan budur.”

Sami Paşa meydanda uzakta karanlıkta gizlenip idamı seyreden alçakların varlığını hissetti. Ölmeden önce bu rezillerin kendisi hakkında ne düşüneceklerinin hiçbir önemi olmadığını kavradı. Hayat, âlem daha derindi. Bir anda kendini toparladı.

Fakat idam sehпасına yaklaşırken dizlerinin bağı çözölüp ayakta duramayınca, ağzı şarap kokan Şakir şaşırtıcı bir şefkatle konuştu onunla. “Hadi Vali Paşam benim!” dedi ona. “Sık dişini, az kaldı!”

Bir çocukla konuşur gibi konuşması teselli ediciydi. Nitekim üzerine beyaz idam gömleği ve boynuna ip geçirilmiş Sami Paşa cesur bir hamleyle boşluğa atlarken, “Anacığım, geliyorum” dedi. Ölmeden önce koca kanatlı kapkara bir karganın hayali geçti gözlerinin önünden.

68. BÖLÜM

Sami Paşa'nın beyaz gömlekli cesedi eski Vilayet yeni Minger Meydanı'nda rüzgârda kederle sallanırken onu görmeye gelenler oldu: Ölümden, salgından korkmayan çocuklar, evden kaçan gençler, Paşa'nın çeşit çeşit düşmanları, Yunanistan ve Minger milliyetçileri, hapse attığı gazetecilerin bazıları. Nebiler köyünden Ramiz'in intikamcı akrabaları darağacının altında “şükür Allah'ıma” tarzı dualar okuyup saygısızlık ettiği için bazı inzibatlar müdahale ettiler. Eski eser kaçakçılığı yaptığı için Sami Paşa'nın kanıt olmadan ama doğru kanaatle dört yıl zindana attığı Tarksis Efendi ise meydanda asılı şahsın Sami Paşa olmadığını iddia etti ve bundan emin olmak isterken inzibatlar onu uzaklaştırdı.

Sami Paşa'yı sevenler, başta Marika ve Arkaz'ın Müslümanlarının ve Rumlarının önde gelenleri kendilerini evlerine kapatmışlar, donmuş gibi bekliyorlardı. Vebanın büyük ihtimalle havadan da bulaştığı fikri artık yayılıyordu.

Ama bu tarihçilerin “devlet terörü” dediği şeyin hızını kesmedi. İki gün sonra, Sami Paşa'nın cesedi darağacından indirildi ve Narlık Mezarlığı'nda Minger gülleri arasında gömüldü. Ertesi sabahın karanlığında aynı darağacında Bonkowski Paşa'nın gençlik arkadaşı Eczacı Nikiforo asılarak idam edildi.

Cellat Şakir'in Eczacı Nikiforo'yu asarken ona, eski vali Sami Paşa'ya davrandığından çok daha sert ve duyarsız davranması; korkudan bacakları tutmayan yaşlı eczacıyı hem azarlaması hem de yalvarmalarına “Önceden düşünecektin, artık çok geç” gibi acımasız cevaplar vermesinin nedeni Şakir'in eczaneden bir kere-sinde hırsızlık yapıyor diye kovulması (ama cellat olduğu için polis çağrılmamıştı) ya da celladın o akşam şarabı fazla kaçırmaması değil, “devlet terörü” denen şeyin yavaş yavaş Rum karşıtı bir harekete dönmeye başlamasıydı. Kendinden önceki bütün yönetimler gibi, Nimetullah Efendi ve Şeyh Hamdullah yönetimi de bir süre sonra veba salgınını adadaki Rumları kaçırmak ve sindirmek, adadan kaçmış Rumları adadan uzak tutup Müslümanları adada çoğunluk konumuna getirmek için kullanmaya başlamıştı. Telgrafhane'nin bir türlü hizmete açılmamasının asıl nedeni de bazı Rumlara göre buydu: Gemi seferleri başlarsa Rumlar yine çoğunluk olacaktı.

Şeyh Hamdullah ve memurları yalnız nüfus oranlarını değiştirmek için değil, ruhlarının derinliklerinden gelen samimi bir Hıristiyan ve gâvur korkusu ve düşmanlığı yüzünden de Rumlara zorluk çıkarıyorlardı. Kiliselere ve manastırlara, cami ve tekkelerle birlikte tam serbestiyet verilmişti ama tekke bahçelerine kurulan geçici “hastaneler” boşaltılırken, manastırlar boşaltılmıyor, tam tersine, tekke bahçelerinden yataklarıyla sürülenler manastırların büyük yeşillik bahçelerine yerleştiriliyorlardı. Bir ara Şeyh Hamdullah adanın Rumları ile, Girit ve Rodos’taki Müslümanlar arasında nüfus mübadelesi yapılmasını planladı. Hazineye para olmamasına rağmen yeni memur kadrolarına yalnızca Müslümanlar alınıyordu, Türklere bile Rumlar kadar olmasa da zorluk çıkarılıyordu. Ora, Flizvos ve Dantela gibi zengin Rum mahallelerindeki evlere girip oralarda yaşamaya başlayanları da, işgal ettikleri evlerden çıkarmakta yeni hükümet hiç acele etmiyordu.

Ama Rum Eczacı Nikiforo’nun idama mahkûm olup hemen asılmasının görünürdeki nedenleri bunlar değildi tabii. Nikiforo’yu babadan kalma yöntemlerle falakaya yatırılan ve işkenceden geçirilenlerin itirafları ipe götürmüştü. Sami Paşa’nın, şehirden kaçmadan önce Vilayet’teki son akşam teslim ettiği dosyada yazılı itirafları Pakize Sultan ile Doktor Nuri ikisi de okumuşlar, delilleri gözden geçirmişlerdi. Misafirhane odasından çıkmaları yasak olduğu için hem çok vakitleri vardı hem de şehirde olup biten korkunç şeylerden büyük ölçüde habersiz oldukları için iyimserlik ve oyunculukla akıl yürütebiliyorlardı.

Doktor İlias’ın zehirlendiği ve öldüğü günlerde garnizon mutfakındaki sekiz er ve komutan falakaya yatırılmış, onca sopa, acı ve kandan bir sonuç alınmayınca Karantina Neferleri’nin yemin töreninde ikram masasını hazırlayan beş erle birlikte garnizonun Giritli iâşe müdürü ve iki kumral adamı da falakadan geçirilmişti.

Doktor Nuri’nin eczane aktar dolaşıp fare otu satışlarını ve şüpheli olabilecek her şeyi Sherlock Holmes’ün romanlarında yaptığından daha da ayrıntılı ve titiz bir şekilde irdelediği günlerde müddeiumumi ve falaka takımı her yeri kanlar içinde bırakan falakalı sorguya Murakabe Müdürü’nün ısrarıyla bir ikinci kere ve yine aynı şüpheliler ve yine aynı sırayla başlamışlardı ki, mutfaktaki ilk sekiz askerden en saf, en masum yüzlü olanı sıra kendisine gelirken ağlayarak suçunu itiraf etmiş, ikinci sefer

falaka korkusuyla bütün gerçeği söylemiş ve doğru söylediğini kanıtlamak için yemin töreninden önceki cuma herkes ögle namazındayken mutfağa gidip yanında getirdiği torbadaki zehirli unu, buğday ununa nasıl karıştırdığını beyaz sakallı müddeiumumi ve bııklı kâtiplere göstererek çöreklerle zehri kendisinin koyduğuna inandırmıştı. İkinci sefer falakada tabanlarındaki kabuk bağlamış yaralar patlayarak yeniden açılacak ve acıdan bayılacak ya da topal kalacak (kan kaybı çok olmasın ve etraf daha çok kana bulanmasın diye arada aşçı yamaklarının ayaklarını tuzlu su dolu kovalara sokarlardı) yamaklar bu itiraf haberini işitince, artık ayakları yeniden falakaya takılmayacağı için bayram yapmışlardı.

Murakabe Müdürü ve Vali Sami Paşa, melek yüzlü, yeşil gözlü on altı yaşındaki delikanlının suçunu itiraf etmesinden memnun kalmışlardı elbette. Ama arsenikli fare zehri dolu torbayı bu yumuşacık ve dostane bakışlı delikanlıya kimin, neden verdiği sorusu cevaplanmadıkça karantina doktorları büyük ihtimalle öldürülmeye devam edecekti. İtirafçı delikanlı ise sopayı en sert vuran sorgu memuru karanlıkta yüzüne mum ışığı tutarak bu soruyu kendisine her soruşunda gözlerini ışıktan ayıramadan susuyor ya da ağlamaya başlıyordu.

Bu ikinci ve daha önemli bilgiyi (fare zehrini hangi eczane-den ya da aktardan aldığını ya da ona kimin verdiğini) öğrenmek için yeniden falakaya yatırılırsa, masum yüzlü delikanlının yalan söyleyeceğini ya da sakat kalacağını hatta ölebileceğini Murakabe Müdürü tecrübeyle bildiği için, şimdilik sorguya ara verilmesini sorguyu yapanlara bildirmiş, durumu Sami Paşa'ya da arz etmişti. O gün masum yüzlü itirafçı gencin yeniden sorguya alınması ve zehri kimden, nasıl elde ettiğinin anlaşılması için falakaya yatırılmadan önce ayaklarındaki yaraların iyice kapanmasını beklemeye karar verdiler. Bu arada bu akılsız ve hain gencin soyunu sopunu ve kimlerle konuştuğunu en küçük ayrıntısına kadar araştırırlar, gerekirse onları da falakadan geçirirlerdi.

Sami Paşa'nın bıraktığı dosyayı çok dikkatle okuyan Pakize Sultan, Vali Paşa'nın o günlerdeki ruh halini iyi anlamıştı ve bu konuyu kocasıyla konuşmayı da seviyordu: "Zavallı Doktor İlias'ın katilini sizden önce ve kendi usulüyle bulmak Sami Paşa'yı o kadar çok mutlu etmişti ki" diyerek açtı konuyu.

“Çocuğun ikinci itirafını da hemen alsalardı, belki de Mecid öldürülmeden bu bozguncu suikastçı çete ele geçecekti” dedi Doktor Nuri.

“Ama Sami Paşa’nın ve amcamın o kadar acelesi yoktu. Sami Paşa sizin eczane aktar gezdiğinizizi biliyor, bir neticeye varamayacağınızı tahmin ediyor ve burnunuzu sürtmek istiyordu. Sherlock Holmes usulünün ne Orient’da ne de Osmanlı Devleti’nde sökeceğini hem size hem de ne yazık ki geceleri okuttuğu cinayet romanlarının cazibesine kapılan amcama göstermek istiyordu. Amcamın, Sami Paşa gibi bir valinin kendi hatasını kendisine göstermesini kabul etmesi de zordur.”

“Siz Sami Paşa’nın amcanıza sonuna kadar sadık olduğuna da inanıyorsunuz.”

“Bundan hiç şüphem yok” dedi Pakize Sultan. “Bu yüzden o dört oda ötedeyken kendimi hiçbir zaman burada emniyette hissetmedim. Unutmayın ki Doktor İlias’ı öldüren çörekler, yalnızca onu değil, sizi de hedef almıştı.”

“Ama Vali Sami Paşa’nın da önüne konmuştu o çörekler.”

“Ama önünde olmasına rağmen o yemedi çöreğini” dedi Pakize Sultan kocasının gözlerinin içine dikkatle bakarak.

Şimdi karı koca Sami Paşa’nın bıraktığı dosyadan Abdülhamit’in polisiye roman okurken aldığı hazları alıyor ve Murakabe Müdürü ve adamlarının falakayla topladığı delillere Sherlock Holmes mantığını uygularken gerçeğe yaklaştıklarını görüyorlardı.

Karı koca bu konuları konuşurlarken, Sami Paşa Dumanlı Kasabası yakınındaki Ali Talip’in çiftliğinde saklanıyordu. Karı koca eski valiyi merak ediyor, ondan aralarında sık sık söz ediyorlardı. Sami Paşa canını kurtarmak için Arkaz’dan kaçmadan az önce –yani vakti çok azken–, şüpheliler, tanık ifadeleri ve sorgular hakkındaki gizli bilgilerle dolu bu dosyayı niye Damat Doktor ile Pakize Sultan’a getirip vermişti?

“Çünkü Sami Paşa, bizi amcamın casusu zannediyor. Abdülhamit’e gidip ‘Valiniz Sami Paşa aslında çok iyi bir validir, bakın buyurduğunuz gibi katil çetesini fevkalade tespit edip derhal hepsini yakaladı!’ dememizi istiyor. Belki amcam onu affeder diye düşünüyor.”

“O padişahın bir kulu. Muvaffakiyetle neticelendirdiği bir tahkikatı Padişah’a göstermeden edemiyor” dedi Doktor Nuri.

“Sizce Vali Paşa katillerin hepsini belirleyerek bu işi muvaffakiyetle mi neticelendirdi?”

“Evet” dedi Damat Doktor dürüstlikle. “Dosyada okuduklarım ve Vali’ye yazılan raporlar beni ikna etti.”

“Beni de...”

Biraz sustular.

“Maatteessüf bu Sherlock Holmes usulünün muvaffak olamadığı manasına geliyor” dedi Doktor Nuri.

“Belki de amcam Abdülhamit Avrupalıların zoruyla yaptığı başka pek çok reform gibi, bu Sherlock Holmes hususunda da zaten kâfi derecede ciddi değildi. Mesele Padişah’ın taklit ve heves ederek Avrupai olması değil, taklit ettiğini milletin de hevesle, istekle kabul etmesidir. Binaenaleyh, lütfen daha fazla kederlenmeyiniz.”

“Hayır, amcanız, müsaadenizle söylüyorum bunu, Sherlock Holmes konusunda ciddidir. Bunun cemaat ve fert mevzuları olduğunu anlamıştır. Büyük hastaneler, mektepler, adliyeler, kışlalar, istasyon binaları, meydanlar yaparken, Abdülhamit fertleri cemaatlerinden koparıp onlara kendisi tek başına ulaşmak istiyor, mahkemede devletten korksunlar istiyordu. Mahalledeki komşudan değil.”

“Ayrıca belki yalnızca Sherlock Holmes’ü seviyor da olabilir amcam” dedi Pakize Sultan muzipçe gülümseyerek.

Sami Paşa’nın bıraktığı dosyada sorgu hâkiminin yorumları çok yer tutuyordu. Fakat en uzun kısımlar falakadan geçirilenlerin ifadeleriydi (“Vali Sami Paşa bunları tek tek okumuş olamaz!” diye düşündü karı koca ama Paşa kurşunkalemle kenar notları almıştı.) Sorgu yargıcıyla Murakabe Müdürü arasında bir mertebesi olan bir kâtip ise Vali’ye her gün bu dayaklı-falakalı soruşturmaların aldığı yön konusunda raporlar yazmıştı. Aslında, kimin gerçek suçlu kimin de siyasal nedenlerle onların arasına katılıp cezalandırıldığı bu raporlar okununca anlaşıyordu.

İyi niyetli aşçı yamağının ayak tabanlarının iyileşmesi beklenirken Murakabe Müdürü’nün adamları onun ailesini, çevresini araştırmıştı. Yakma kuyusunun arkasındaki tepelerde son üç yılda Sami Paşa’nın da hoş görmesiyle sahipsiz arazilere yapılmış derme çatma evlerin birinde ailesiyle yaşıyordu yamak. Girit göçmeni yoksullar kadar aşırı sofu gençler, işsizler, dindarlar da vardı çevresinde. Taşçılar Mahallesi’ndeki isyancı, kavgacı gençlerle de ahabtı ve oğlunun garnizon mutfağında veba olduğu için Kale’de tecride

alındığını sanan babası onu limandaki serseri arkadaşlarından uzak tutmak için her şeyi yaptığını söylemiş, buraya, tepeye gelen arkadaşlarının adlarını da hiçbir şeyden şüphelenmeden tek tek vermişti.

Salgının o günlerinde, İhtilal'den önce, kısa zamanda bu arkadaş takımlarının çoğu gözaltına alınmıştı. Suçsuz olanlar boş yere falakaya yatırılırken, Ramiz'in çevresiyle ve Nebiler köyünden Arkaz'a gelenlerle birlikte karantina karışıklığı davası güdenler belirlenmişti. Bütün bu kanıtların toplanması bir aydan fazla vakit almıştı. Bu sürede Murakabe Müdürü Nebiler köyünden gelen, Hacı Gemisi İsyanı'na bulaşmış öfkeli kalabalığın birbirleriyle ilişkisini, Ramiz'in onların gizli açık önderi olduğunu, işkence ve falakayla edinilmiş itiraflar ve evlere baskınlarda elde edilmiş mektuplar, telgraflar ve yazılı kâğıtlarla da kanıtlamıştı. Vali Sami Paşa ve Mazhar Efendi bu konuyu en ufak ayrıntıdan en büyük meseleye sanki "bir tahkikat nasıl yapılır" dersinde okutulacak mükemmel örnek gibi ele almışlar, galiba bu evrak dosyasını Abdülhamit ve Mabeyn'e ne kadar iyi bürokrat olduklarını kanıtlamanın bir fırsatı olarak da görmüşlerdi.

Murakabe Müdürü ve casusları, Ramiz ve çevresindeki bütün öfkeli dindar gençleri ve fedaileri ve Hacı Gemisi Vakası'nın intikamını almaya yemin etmiş dindarların adlarını tek tek belirledikten sonra onları casuslarına takip ettirmiş ama bütün bu çeteyi tutuklamaya girişmemişlerdi. (Bu ihmal daha sonra Mecid'in hayatına mal olacaktı.) Bu kadar tekkeciyi hapse atmanın karantinaya karşı bir öfke doğuracağı o zaman vali olan Sami Paşa'yı düşündürmüş olmalıdır.

Sami Paşa'nın bıraktığı dosyadan çıkan belgelerin açıkça gösterdiği şey, Bonkowski Paşa'nın kaçırılıp öldürülmesinde, okurlarımızın da tahmin edeceği gibi, tesadüfün önemli bir payı olmasıdır. Yanlış anlaşılmasın; o günlerde adaya karantina getiren herhangi bir Hristiyanı Vali Paşa ile birlikte katletmek isteyen çok kişi vardı Arkaz'da. Kumpasçılar da aslında Bonkowski Paşa ve muavini İlias'ı çöreklerle zehirleyerek bir hamlede öldürmek istemişlerdi. Abdülhamit'in Sağlık Başmüfettişi ile karşılaşp kaçırma planları yoktu. Ama Nebiler köyündeki Terkapçılar tekkesinden Arkaz'a gelmiş ve üç yıl önce isyancı gemiden sağ çıkmış bir hacı sokakta birden karşısına çıkan namlı başkimyageri halinden tavrından tanımış ve bir ilhamla ona evinde hasta olduğu yalanını söyleyerek onu arkadaşlarının yanına götürmüştü. Bonkowski Paşa'nın son saatlerinde ona eziyet ve işkence edenlerin ve onu nefret ve soğukkanlılıkla boğarak öldürüp

cesedini Hrisopolitissa Meydanı'na atanların adlarını Murakabe Müdürü'nün casusları ve kâtipleri tek tek belirlemişlerdi.

"Mazhar Efendi onları hapse atmamıştır, çünkü bu adamların bazıları Ramiz ile birlikte Vilayet'teki toplantıyı basıp yeni valiyi koltuğuna oturtma kumpasında vazifelidiler. O tuzağı kurup Ramiz ve adamlarını bu defa cürmümeşhut halinde yakalayıp hemen cezalandırmak için Murakabe Müdürü o tahrik ve neticesini Sami Paşa adına kontrol ediyordu. Vali'nin baskıncıları salgınhane odasının arka kapısında sessizce tevkif etme hayali vardı, hatırlayınız..."

"Çok zekisiniz Sultanım" dedi Damat Doktor karısının bu açıklamasını yerinde bularak. "Haddizatında amcanız Sherlock Holmes tarzı hafiye olarak beni değil, sizi vazifelendirmeliymiş."

"Öyle oldu zaten!" dedi Pakize Sultan gururla ve hazırcevaplıkla. "Amcamın beni Aziziye'ye bindirip sizinle birlikte Minger'e yollamasının nedenini de nihayet anladık: Bu muammayı ancak babam gibi roman okuyan biriyle, yani benimle birlikte mantık yürütürseniz çözebileceğinizi tahmin ediyordu amcam."

"Aslında Padişah hazretlerinin zekâsını herkesten çok takdir ediyorsunuz..."

"Ama unutmayınız, çözmeye çalıştığınız cinayetlerin arkasında amcamın kendisi vardır."

"Hakikaten bu dediğinize inanıyor musunuz?" dedi Doktor Nuri. "Çünkü amcanızın bu kadar kötü niyetli olduğu kanaatindeyseniz, bizim İstanbul'a dönme ümidimiz de hiç yoktur, bu neticeye de varmış olmalısınız."

İstanbul sözünden sonra bazan ikisi de pencereye gidip İstanbul'dan gelen bir gemi varmış gibi ufka bakıyorlardı. Akdeniz her zamankinden canlıydı ama şehir mezar gibi sessiz ve hareketsizdi.

69. BÖLÜM

"Eğer amcanız Sağlık Başmüfettişi Bonkowski Paşa'yı gerçekten öldürtmek isteseydi, bunu İstanbul'dayken çok daha rahat yapabilirdi. Oysa onu buraya veba salgını için yolladı ama bu uzak ve ücra adada işler her an sarpa sarabilirdi!"

“Öyle de oldu zaten!” dedi yeniden Pakize Sultan. “Ama amcamın istediği de budur. Amcam işlettiği cinayetlerinin kendisi tarafından düzenlendiği anlaşılmaz diye, onları tam kendi kontrolünde olmayan ücra bir yerde işlettirir. En becerikli ve Avrupa yanlısı vezir Mithat Paşa’yı, amcası Abdülaziz’i tahttan indiren ve öldüren siyasi kumpas ve darbenin başdüzzenleyicisi diye Yıldız Mahkemesi’nde idama mahkûm ettikten sonra, amcam kararı imzalayıp onu İstanbul’da astırabilirdi. Ama kurnaz ve ‘yufka yürekli’ Abdülhamit, her zamanki gibi, insani duygularla davranır gibi yaptı, Mithat Paşa’nın idamını müebbetle çevirerek onu Taif zindanına sürdü. Orası bu Minger zindanından da betermiş. Arkasından bir süre sonra Mithat Paşa’yı Taif’te öyle esrarengiz bir şekilde öldürttü ki, pek çok kişi onu Abdülhamit’in öldürttüğünü anlamadı. Amcamın Bonkowski Paşa’ya da yaptığı budur.”

“Mithat Paşa babanızı tahttan indirip Abdülhamit’i tahta çıkartan heyetteydi. Amcanızın onu öldürttüğü hususunda elle tutulur bir deliliniz var mı?”

“Sherlock Holmes’ü tatmin edecek bir karineyi amcam asla arkasında bırakmaz. Zaten bunun için Sherlock Holmes okuyor. Aslında amcam bütün o polisiye romanları, tıpkı dünyanın geri kalanı gibi, iz bırakmadan nasıl cinayet işlenir, bu konuda yeni Avrupai usuller nelerdir öğrenmek için okur bence. Yani amcamın işlediği pek çok cinayet için delilim yok ama kanaatim çok.”

“Amcanız Mithat Paşa’nın halk tarafından sevilmesini ve kudretli mizacını kendi siyasi iktidarı için tehdit olarak görmüş olabilir.”

“Mithat Paşa halk dediğiniz kişiler tarafından sizin zannettiğiniz gibi katiyen öyle çok sevilmezdi efendim, bunu da düzeltmek isterim.”

“Ama amcanızın o kadar sevdiği, bunca yıl hizmetinde çalıştığı Bonkowski Paşa, Mithat Paşa’nın aksine Padişah’a bir tehdit teşkil etmezdi.”

“Toprağı bol olsun, Bonkowski Paşa zehir uzmanıdır. Bu kadarı bile kâfi tehdittir; amcama bundan yirmi sene kadar önce Yıldız Sarayı bahçesinde yetiştirilen zehirli bitkiler ve iz bırakmayan zehirler konusunda bir rapor yazdığını bana siz hatırlattınız. Belki bir muhbir, ‘Bonkowski Paşa haşmetmeabı zehirleyecek’ diye Abdülhamit’e uydurma bir jurnal yazmıştır. Amcam bazan yıllarca uğraşıp çalışılmış, çok zahmetler ve masrafla inşa edilmiş büyük devlet

işleri tam bitirilip merasimle açılacakken, münasebetsiz bir jurnal sebebiyle her şeyi evhamla durdurur, yüzüstü bırakıp unutturdu.”

“Yani amcanızın Bonkowski Paşa’yı Minger’e öldürtmek için yolladığı konusunda bir kanıtınız yok ama öyle bir kanaatiniz var.”

“Burada kaç gündür münakaşa ediyoruz!” dedi Pakize Sultan sabırla. “Bulabildiğimiz yegâne makul izah da budur: Bilmediğimiz bir sebeple amcam Bonkowski Paşa’dan kurtulmaya, hatta onu yok etmeye karar verdi. Bu işi de Eczacı Nikiforo üzerinden yapmayı en iyisi diye düşündüler Mabeyn’deki memurlar. Nikiforo ile Bonkowski’nin eski dostluklarını, Eczacı Cemiyeti’nin ıvücadelesini ve verdiği imtiyazın en azından Nikiforo’yu, Bonkowski karşısında mahcup ve mahkûm kıldığını Mabeyn’den birileri, belki de Tahsin Paşa biliyor, hatırlıyor, Padişah’a hatırlatıyordu. Bu Mabeyn memurlarının işi amcama herkesin açığını, korkusunu hatırlatmaktır. Sami Paşa’nın bıraktığı dosyada Nikiforo’nun İstanbul’dan aldığı şifreli telgrafları, Bonkowski Paşa’nın İstanbul’dan ve İzmir’den aldığı telgrafları birlikte okuduk. İhtilal’den sonra Nikiforo Mingerce ot, bitki ve ilaç adları, Mingerce lügat gibi bahanelerle Komutan’a da yaklaşarak onu da Abdülhamit’in cazibe sahasına sokmak istemiştir.”

“Bu ikna edici değil ama Mazhar Efendi’nin fikridir.”

“Bu dosyada zaten her şey Mazhar Efendi’nin fikridir.”

Aslında karı koca Mazhar Efendi’nin dosya tutarkenki titizliğine, her vakayı fişlere yazarak, başka vakalar ve fişlerle ilişkilendirerek sınıflamasına ve bütün bunları inci misali el yazısıyla kâğıtların üzerine dantel gibi işlemesine hayran olmuşlardı. Mazhar Efendi cinayetlerle ilgili olmayan ama yeni Minger Devleti’ni ilgilendiren bambaşka konularda da ciddiyetle raporlar kaleme almıştı. Paşa dosyaya bunları niye koymuştu?

Mazhar Efendi’nin çok araştırıp özenle dosyaladığı bir konudan daha önceden haberleri yoktu. Daha sonra Minger Devleti’nin Komutan’ı olacak Kolağası Kâmil, Telgrafhane Baskını’nda, Postane duvarındaki Teta marka saate niye ateş etmişti? Saatin markasının Teta olmasının ne gibi bir anlamı vardı? Teta (Θ) harfine bir Yunan harfi diye mi ateş etmişti, yoksa Teta ile başlayan önemli bir kelime mi vardı aklında? Bir başka belgede Kolağası’nın Pakize Sultan’ın mektuplarını teslim ederken Postane’deki davranışları, levhaları okuduğu ve Teta marka saatle ilgilendiği de saptanmıştı.

Karı koca dosyadaki belgelerin kışkırttığı bu konuları konuşurken, şehirde her gün kırk civarında kişi ölüyordu. O günlerin adanın ve Minger milletinin tarihindeki en korkunç, en acı günler olduğundan hiç şüphe yoktur. Devlet otoritesine hiçbir güven kalmamış ve vatandaşların bir kurtarıcının peşine düşerek dertlerini unutmaya içgüdüğü de kaybolmuştu. Pakize Sultan ile Damat Doktor her şeyin çivisinin çıktığını Sami Paşa'nın yakalanıp asıldığını öğrenince anladılar. Darağacındaki Sami Paşa'nın görüntüsü Pakize Sultan'ın ve kocasının bir süre gözlerinin önünden gitmedi. Bir süre hiç gülmediler ve uzun süren bir umutsuzluğa kapılarak aralarında çok az konuştular ve bir şey yemediler. Aslında şehirde olup bitenleri, karantina kalkınca ortaya çıkanları görmeyi Damat Doktor çok istiyordu. İki gün sonra pencerelerine gelen aynı uğursuz ve şeytani karganın yine onları dürtüklemesiyle bu sefer keçe külahlı Nimetullah Efendi'nin Eczacı Nikiforo'yu astırdığını dehşetle fark ettiler.

“Her ne pahasına olursa olsun artık İstanbul'a dönmek istiyorum!” dedi Pakize Sultan kocasına. Sonra ona sarılarak bir süre ağladı. “Farkında mısınız efendim, sıra galiba bize geliyor.”

“Bilakis, bütün bu zulmü yaptıktan sonra artık dünya âlemin tepkisinden korkarlar...” dedi Doktor Nuri içtenlikle. “Sizin korkularınız, evhamlanmanız boşuna. Tam tersi olacak: Bundan sonra bize daha da iyi davranacaklardır! Çünkü yeniden karantina kurmaktan başka çare yoktur.” Damat Doktor yalnızca karısını teselli etmek için yalan söyler gibi sorumsuzca söylemişti bunları. “Siz merak etmeyin, ben Eczacı Nikiforo'yu hangi suçtan mahkûm edip astıklarını kâtiplerden öğreneceğim” diye de ekledi sonra.

Rahmetli Vali Sami Paşa'nın bıraktığı dosyaya bakarak hiç düşünmedikleri, düşünüp unuttukları soruların da adanın gizli polisinde cevapları olduğunu öğrendiler: Murakabe Müdürü'ne çeşitli zamanlarda yazılan raporlara göre, veba salgını sırasında ailelerini kaybeden, evlerinden kaçan Rum ve Türk çocuklarından oluşan ve dağlarda meyve toplayıp, ot yiyip, derelerde balık avlayarak yaşayan bir çocuk çetesinin varlığı efsane değil gerçektir. Ama onların nerede, hangi mağarada barındığı ya da hangi terk edilmiş çiftlikte yaşadıkları bilinmiyordu.

Bonkowski Paşa'nın Zeynep'in babası zindan bekçisi Bayram Efendi'nin cesedinin boynundan kesip aldığı muska, yapılan bir

baskında Yukarı Turunçlar'da Ramiz'in adamlarının kaldığı bir bekâr evinde ele geçmişti. Bu Sağlık Başmüfettişi'nin katillerini ipe götürecek kesin bir delildi. (Şeyh Hamdullah döneminde bu çetenin üyelerinin serbest bırakıldığını ya da kaçmalarına göz yumulduğunu da biliyoruz.)

Dosyadan Eczacı Nikiforo'nun Abdülhamit'e jurnalcilik yaptığı sonucu çıkıyordu. Abdülhamit ona tıpkı Murakabe Müdürü'ne yaptığı gibi şifre anahtarı teslim ettiği, yani Padişah'ın kâtiplerinden doğrudan emir aldığı için suçlanmıştı Nikiforo. Bu Abdülhamit zamanında övünülecek bir şeydi belki. Ama İstiklal ve Hürriyet'ten sonra utanılacak bir şey olmasa da kişinin aleyhine kullanılabilecek bir şey halini almıştı. Öte yandan karı koca, Nikiforo'nun aşçı yamağına zehri temin etmediği ama kimliğini gizleyerek başka bakkal ve aktarlardan fare zehri temin etmeyi "öğrettiği" sonucunu çıkardılar. Pakize Sultan ona bu fikri Abdülhamit'in verdiğinden emindi. (Nikiforo'nun asılmadan önce işkencede itiraf ettiklerini ne onlar ne de biz biliyoruz.)

Hiç beklenmedik bir suçtan, Minger Bayrağı'na hakaretten de mahkûm oldu Eczacı Nikiforo ve bu suçu diğer suçlarını büyütme-ye yaradı. Komutan Kâmil'in İhtilal'i Vilayet balkonundan dünyaya duyururken salladığı bayrağın üretilmesinde kendi payı olması Eczacı'yı çok mutlu etmişti aslında. İhtilal'den sonra dükkânının vitrininde bayrak benzeri reklam kumaşlarını gururla sergileyerek göstermek istemişti Nikiforo. Elbette muhbirlerin iddialarının aksine kendi fikri olan bayrakla alay etmiyor, adanın istiklaline samimiyetle inanıyor, tam tersine bayrakla övünüyordu. Her gün kırk beş elli kişi vebadan öldüğü için, bu idam kararının haksızlığı, temelsizliği ve acımasızlığından yalnızca adanın Rumlarının bazıları söz ettiler. Onlar da karantina ilanından önce kaçmadıkları için bir kere daha pişmandılar. Sinmişlerdi ve kapılarını daha sıkı kilitliyorlardı.

Murakabe Müdürü aslında Komutan ölmeden önce cinayetlerin sırasını ve mantığını doğru çözmüş ama harekete geçmeden Şeyh Hamdullah dönemi başlamış, kendi de atılmıştı içeri. Mazhar Efendi'ye göre karantinaya ve Vali Sami Paşa'ya düşman bozguncular, yani Ramiz ve adamları, adanın valisini, garnizon komutanını, karantinacı doktorları ve diğer zevatı hepsi garnizona gelince bir seferinde çöreklerle zehirleyeceklerdi. (Bir ara zehri

kahveye koymayı düşünmüşlerdi.) Abdülhamit'in bu cüretkâr planı onayladığını, bildiğini kanıtlarla göstermek mümkün değildi ve inandırıcı olmazdı ama adada nerede, hangi dükkânda sıçanotu olduğunu herkesten iyi bilen Eczacı Nikiforo'ya padişah arada telgraf yolluyordu.

Olayların akışını, bir anlamda ülkenin siyasi yönünü İstiklal yoluna doğru çevirmesine yol açan şey, Bonkowski Paşa'nın Postane'nin arka kapısından bir ilhamla çıkıp herkesin planlarını bilmeden boşa çıkarması, peşindeki vilayet inzibatlarını ve sivil muhafızları arkada bırakması ve bir süre sonra da Vali'den intikam için Arkaz'a gelmiş karantina ve Rum düşmanı bozguncuların eline geçmesiydi. Eğer Abdülhamit başkımayerinden iz bırakmadan kurtulmak istiyorsa, aslında bu başarmıştı. Bundan sonra Vali'nin garnizona ziyaretinde bir de zehirli çörek kumpası düzenlemek için uğraşmaya gerek yoktu! Ama Bonkowski Paşa zaten ölmüş olmasına rağmen, garnizondaki zehirli çörek olayı, bu cüretkâr, hatta küstah zehirleme vakası da gerçekleşti ve Doktor İlias da öldürüldü.

Minger İhtilali'nin başlamasından bir hafta önce Murakabe Müdürü ve sorgu yargıçları çöreklerle zehir katan tatlı suratlı aşçı yamağının tabanlarındaki kabukların döküldüğünü, yaraların tamamen kapanıp iyileştiğini öğrenerek çocuğu yeniden sorguya almaya karar verdiler. Bir süre sonra ahçı yamağı aynı acıya bir kere daha katlanamayacağını anladı ve bildiklerini söylemeye karar verdi. Çöreklerle kattığı koca bir torba dolusu toz fare zehrini kimseden almadığını, kendi parasıyla çeşitli zamanlarda Arkaz'daki dükkânlardan topladığını söyledi. Kendi parası ne kadardı ve zehri hangi dükkânlardan almıştı? Hem eski aktarlardan hem de yeni eczanelerden, her yerden fare zehri almıştı aşçı yamağı! Şimdi kendisini o dükkânlara götürseler, zehri aldığı dükkâncı tezgâhtarlar onu hatırlayabilir miydi? Hatırlayabilir ya da hatırlayamazdı çünkü her aktardan az bir miktar zehir aldığı için tezgâhtarlar bu satışın ya da müşterinin üzerinde durmamış, hemen unutmuş olabilirdi. Teşhis edemesinler diye fare zehrini tek bir dükkândan değil, pek çok dükkândan azar azar almak çok iyi bir fikirdi. Ona bu fikri kim vermişti?

“Sizce çocuk yaştaki bu aşçı yamağı Sherlock Holmes'ün maceralarını ya da Fransız romanlarını okuyor mudur?”

“Belki adada o romanları okuyan ve ona akıl veren biri mevcuttur. Mesela Eczacı Nikiforo’nun bu romanları okuması pekâlâ mümkündür!”

“Bu romanları İstanbul’da ve bütün Osmanlı memleketinde ilk amcam okur!” dedi Pakize Sultan konuyu sona erdiren bir kararlılık ve tuhaf bir Osmanlı gururuyla.

Böylece tahkikat memurları aşçı yamağını yeniden falakaya yatırmaya ve zehri nasıl elde ettiğini onun ağzından almaya karar verdiler. Ama araya Hürriyet’in ilanı girince önce Vilayet baskını ve Ramiz’in davası, daha sonra da Komutan’ı öldürmek isterken Mecid’i öldüren katilin tahkikatıyla meşgul olmaları tahkikat takımı ve kâtiplerin vakitlerini aldı. Komutan’a suikast ve Mecid’in vurulması hem Sami Paşa’ya Ramiz’i asma cesareti vermiş hem de memurları ve falakacıları sertleştirmişti, ama Komutan’a ateş eden genç sakat kalana kadar konuşmadığı için, onun Nebiler köyünden Hacı gemisi kurbanlarından birinin karantinaya ve Hıristiyanlara sonsuz bir öfke besleyen oğlu olduğu geç anlaşılmıştı. “Veba anarşisi” denilen başıbozukluk öyle azmış, ölü sayısı o kadar artmıştı ki, sayısı dörde çıkartılmış ceset toplayan arabalar geceleri işlerini bitiremediği için sabah ezanından sonra da işlerine devam ediyorlardı. Başta Halifiye, Rifai ve Kadiri tekkeleri olmak üzere bütün tekkelerin bahçeleri, hele akşamüstleri, tıpkı Kale hapishanesinin avlusu gibi sıra sıra dizilmiş cesetlerle doluyordu.

70. BÖLÜM

Pakize Sultan ile Doktor Nuri geceleri şehirde gezinen ölü arabalarının tekerleklerinin gürültüsünü ve sürücülerinin küfürlü konuşmalarını (bazan Mingerce) iştince Arkaz’da yaşayan pek çok kişi gibi bu berbat açmazdan hiçbir çıkış olmadığını düşünür, yatakta birbirlerine korkuyla sarılırlardı. (İki gün önce Başnezaret binasından da bir ceset almışlardı.) Sami Paşa ve hemen arkasından Eczacı Nikiforo’nun asılmalarından sonra siyaseten öldürülmek, (karısına tersini söylese de özellikle Doktor Nuri için) vebaya yakalanıp ölmekten daha büyük bir ihtimal olmuştu sanki.

Yağmurlu rüzgârlı 16 Ağustos 1901 Cuma günü tam elli bir kişi öldü. Pakize Sultan ablasına mektup yazarken kapı vurulunca, geleni yeni idare tarafından hizmetlerine verilen hademe ya da ortalıkçı kadın olduğunu sandı ve kocası kapıyı açarken mektup masasından kalkmadı. Ama kapıda fısır fısır bir şeyler konuşulduğunu işitince yaklaştı.

“Beni şahit yazdırmışlar!” dedi Doktor Nuri durumdan utanır gibi. “Aşağı kata müddeiumumiye ifademi yazdıracakmışım.”

Bazı Karantina Neferleri hakkında, hasta olmayanları kötü niyetle tecride atmak, para sızdırmak gibi suçlamalar olduğunu söyledi Doktor Nuri. Tecavüz, kız kaçırma, mala el koyma, adam öldürme gibi başka, daha ağır suçlar da işlenmişti iddialara göre ama Damat Doktor bir tek bu olayda tanık gösterilmişti. Bir nefer bir evin boşaltılması emrini verenin Damat Doktor olduğunu söylemişti. Gidip kendisini bir karantina doktoru olarak değil, bir Mingersever olarak savunması gerekiyordu ne yazık ki.

“Gidiniz, ifadenizi tabii veriniz efendim ama sakın bu haydutların zıddına gidecek bir şey söylemeyiniz. Belli ki çok kolay kötülük edebilirler. Çok rica ediyorum, merak etmeyen ve bilmek istemeyenlere ilim, tıp ve karantina nutku atıp beni burada boş yere bekletmeyiniz. Biliyorsunuz ki gecikerseniz dünyanın en bedbaht kadını olacağım.”

“Sizi bedbaht etmek... Bunu hayal bile edemiyorum efendim!” dedi Doktor Nuri... Karısının zekâsına, olup biteni değerlendirirken söyleyiverdiği akıllı şeylere ve ablasına mektup yazma zevkine gittikçe daha çok hayran oluyordu. “Asla gecikmeyeceğim!”

Ama Doktor Nuri o gün geri gelmedi. Pakize Sultan hava kararkirken mektup masasına oturdu ama hiçbir şey yazamadı. Merak, korku ve acı karışımı sihirli bir ok yüreği ile ciğeri arasına saplanıyor, nefes alamıyordu. Bütün dikkatiyle Başnezaret binasının içinde yankılanan ayak seslerini, bağırışmaları, küçük çıtırtıları bile duyuyor ama kocasının ayakkabısının çok iyi tanıdığı sesi bir türlü gelmiyordu. Hava karardıktan az sonra gözyaşları önündeki kâğıda damlamaya başladı.

Pakize Sultan eğer kocası gelmeden mektup masasından kalkarsa kocası hiçbir zaman dönmeyecekmiş gibi bir duyguya kapıldığı için, gece yarısına kadar yazı masasında hiçbir şey yapmadan oturdu.

Bir ara başını masaya dayayarak uyuyakaldı ama Doktor Nuri'yi sağ salım karşısında görmedikçe rahat edemeyeceğini anlamıştı. Diğer idamların infaz edildiği sabah namazından önce misafirhanenin kapısını açıp dışarı çıktı. Dışarıda her zamanki gibi Şam'dan gelmiş, Türkçe bilmez bir asker vardı. Sandalyeye yaslanıp uyu-yakalmıştı; birden uyandı ve yüzünde telaşlı bir ifade, tüfeğini Pakize Sultan'a doğrulttu. Pakize Sultan içeri girip kapıyı kapadı, ortalık iyice aydınlanana kadar mektup masasında donmuş gibi kıpırdamadan oturdu.

Vilayet Meydanı'nda darağaçlarının kurulmadığını, kurulsaydı uğursuz karganın pencere önüne gelip konacağına kendini inandırıp en sonunda yatağa yattı.

Ertesi gün de uyuklayarak, acı çekerek, ağlayarak ve kâbuslarla beklemekle geçti. Pakize Sultan ister masada, ister yatakta uyuklasın, Doktor Nuri'yi sık sık rüyasında karşısında görüyordu. Rüyası bir hayalde ise kocası Aziziye'nin burnuna oturmuş Çin'e gidiyor, kendisi de İstanbul'da babasının yanında kocasının dönüşünü bekliyordu.

Ama uykusuzluk, kâbuslar ve gözyaşlarıyla geçen günlerde kocası dönmedi. Pakize Sultan bu sürede pek çok kereler kapıdan çıkıp Sami Paşa'nın eski odasına gitmek istedi. Muhafızlarla bütün Başnezaret binasında duyulacak şekilde bağırarak, çığlıklar atarak konuşuyordu. Çok şükür, uğursuz karga görünmüyordu ortalıkta.

Kocasının odadan ayrılmasından beş gün sonra kapıya gelen bir kâtip kendisinin bir saat sonra Başnezaret odasında beklendiğini söyleyince bunun kocasının sağ olduğu anlamına geldiğini düşünerek yatıştırdı kendini. Dini kullanarak iktidarı ele geçirenlerle görüşmeye gittiğini düşünerek en kapalı kıyafetlerini giydi, boynuna çenesine kadar her yerini örten bir eşarp, başına da bir örtü taktı.

Her gün biraz ekmek, ceviz, kuru balık, kuru incir getiren hademe ve ortalıkçı kadın da bir çeşit "refakatçi heyet" oluşturmuşlardı. Misafirhaneyle aynı kattaki başnezaret odası, Sami Paşa'nın eski makam odasıydı. Pakize Sultan, rahmetli Sami Paşa için kederlenmeye vakit bulamadan, valinin makam koltuğunda oturan Başnazır Nimetullah ayağa kalkıp kendisine kenardaki büyük koltuğu gösterdi ama oturmadı Pakize Sultan. Uzaktan öfkeyle bakıyordu onlara. İki de genç kâtip vardı kenarda.

Başnazır, Pakize Sultan'a şu anda kendilerinin Minger Devleti'nin en önde gelen şeref misafiri olduğunu, tarihte İstanbul'dan ilk defa ayrılan bir padişah kızının ilk ziyaretini Minger'e yapmasından bütün adanın gurur duyduğunu söyledi. Mingerliler, Sultan'ı ve haksız yere tahttan indirilmiş babaları eski padişah V. Murat hazretlerini müstebit Abdülhamit'in zulmüne uğradığı için "bilhassa" seviyorlardı. Ama ne yazık ki, kocası hakkında adada aynı olumlu kanaat yoktu. Çünkü zalim padişah, tıpkı ablalarına yaptığı gibi, onu da babasından ayırmış ve tamamen kendisine sadık olan ve muhbirlik edecek bir memuruyla evlendirmişti. Nitekim Damat Doktor karantina bahanesiyle adaya fitne sokmuş, neferlerle milleti birbirine düşman etmişti. Şimdi mahkemede ona bir ceza verilmek üzereydi.

Pakize Sultan titredi bir an!

Başnazır bir çözümün mümkün olduğunu ima etti: Minger Devleti, bu zor ve yalnız günlerinde, Abdülhamit ile yeni bir kavgayı arzulamıyordu. Bütün meseleleri tatlıya bağlayacak ve adaya milletlerarası bir ilgi ve belki Batı'dan bir koruma sağlayacak bir çözümü bugün yalnız hükümet değil, adayı seven herkes düşünüyordu. Pakize Sultan hazretleri bu teklifi kabul ederlerse, Minger milletine en zor gününde en büyük yardımı yapmış olacaktı.

"Benden beklenen gayret elimden geliyorsa, bu ada için ben-deniz elbette bir an durmam."

"Misafirhane odasındaki muhafazalı hayatınızda hiçbir değişiklik olmayacaktır. Yine bütün gün mektup yazabilirsiniz. Hatta siz münasip bulursanız zevciniz Damat hazretleri fotoğrafın çekilmesinden sonra hemen misafirhane odasına geri dönecektir."

Nimetullah Efendi çözüm için hayal ettikleri şeyi anlattı: Sultan münasip görmesi halinde Şeyh Efendi hazretleri ile kâğıt üzerinde bir nikâh kıyacak ve bir de birlikte fotoğraf çektirecekti. Bundan maksat, bütün dünyaya bundan önceki Osmanlı padişahı ve İslam'ın halifesinin kızının yeni Minger Devleti'ne gelin olmasıydı. Devlet başkanı mevkiindeki Şeyh hazretleriyle nikâh kıyılması, İslamiyet, hilafet, her yıl Hicaz'da daha kalabalık olarak toplanan dünyanın diğer Müslümanları da düşünüldüğünde, yeni Minger devletinin tanınmasına yardım edecekti. Tabii ki bu nikâhtan Şeyh Hamdullah'ın hakiki bir izdivaç beklentisi yoktu. Bilakis, Şeyh, Doktor Nuri'nin zevcelerinin yanına, misafirhaneye bir an önce geri dönmesini istemekteydi.

“Ya Doktor Nuri ne düşünüyorlar?”

Kâğıt üzerinde kalsa da Şeyh hazretleri ile nikâh kıyılabilmesi için Sultan'ın Doktor Nuri'den boşanması gerekiyordu. Bu iki şekilde olabilirdi: “Boş ol!” diyerek Damat Doktor bunu kendi yapabilir ya da kocası dört yıldan fazlaya mahkûm olduğu için Pakize Sultan Minger mahkemesine boşanmak için başvurabilirdi.

“Doktor Nuri'nin mahkûm olduğunu şu anda sizden işitiyorum.”

“Mahkûm olacaktır ama Şeyh hazretleri tarafından derhal affedilecek, birinci sınıf Minger devlet nişanı ile de taltif edilecektir.”

“Doktor Nuri'den bu konuda münasip tutumun ne olduğunu izah eden bir mektup elime geçmeden karar vermem çok müşkil olacaktır.”

Aynı gün gelen mektupta Doktor Nuri, karısına Kale zindanında rahat olduğunu (temiz iç çamaşırı, yün çoraplarını ve iki gömleğini de istiyordu), bu önemli kararı kocasının tesiri altında kalmadan Pakize Sultan'ın kendisinin vermesinin daha iyi olacağını yazmıştı. Can derdiyle kocası kendisine baskı yapmadığı için bu cevap Pakize Sultan'ın hoşuna gitti.

Ama kocasının zindanda rahat ve güvende olduğu doğru değildi. Vebanın Kale'nin her yerine yayıldığını bildiği, acele etmesi gerektiği için nikâh ve fotoğraf şartlarında istediği gibi pazarlık da edemedi Pakize Sultan.

“Nikâhımda velim kim olacak?” diyebilirdi en çok. “Ben kendim ‘evet’ demek istiyorum!”

Pakize Sultan giyeceği gelinliği de kendi seçmek istedi. Şeyh Hamdullah tarafı İstanbul'da beş ay önce Yıldız Sarayı'nda Abdülhamit'in katıldığı düğünde Sultan'ın giydiği beyaz gelinliğin aynısını giymesini ve aynı takıları takmasını istiyordu ama Pakize Sultan Kolağası'yla Zeynep'in düğününde gördüğü Minger'e özgü kırmızı renkli geleneksel gelinliği giymekte ısrar etti ve bu fikrini kabul ettirdi.

22 Ağustos Perşembe Minger Devlet Başkanı Şeyh Hamdullah Efendi'yi getiren zırhlı lando öğle namazının okunmasından yarım saat sonra eski Vilayet, yeni Minger Meydanı'na girdi. Başnazır Nimetullah devlet başkanının Halifiye tekkesinden Başnezaret binasına kadarki yolu üzerine nöbetçiler koymuştu ve binanın içinde de pek çok muhafız vardı. Duvar diplerine, köşelere, merdiven altlarına fare kapanları kurulmuştu.

Şeyh'in geldiği haberini alınca üzerinde kırmızı gelinlik ve başı iyice örtülü olarak hazır bekleyen Pakize Sultan odasından çıktı. Sade kıyafetini giymesine yardım eden ortalıkçı kadın da temiz kıyafetleriyle arkasından geliyordu.

Pakize Sultan'ın odasından alt kata inip fotoğraflar çektirerek nikâhlanmış olarak tekrar misafir odasına geri dönmesi Minger popüler tarihçilerinin en eğlencelisi ve sevimlisi Reşit Ekrem Adıgüç'e göre yalnızca dokuz dakika sürmüştür. Pakize Sultan ablasına yazdığı mektupta bu dokuz dakikaya yalnızca bir sayfa ayırmış, ne işin gösterişini ne de kendisini ciddiye almıştır. Şahitleri, Şeyh'i ve nikâhı kıyan Kör Mehmet Paşa Camii imamını kibarca başıyla selamlamış, tören sırasında mahcup bir genç kız gibi yere bakmış ve yalnızca lazım gelen sözleri söylemişti.

Nikâhı tuhaf, çirkin ve kabul edilmez kılan şey, yetmiş iki yaşındaki Şeyh Hamdullah'ın gelinden elli yaş büyük olmasıydı. Üstelik gelin onun İslamiyet'i siyasete (bazan amcasının yaptığı gibi) kötü bir üslupla alet eden bir fırsatçı olduğunu düşünüyordu. Vali Sami Paşa, Eczacı Nikiforo ve başkalarını kendi iktidarını güçlendirmek ve korku salmak için idam ettirdiği için Şeyh'ten tiksiniyordu Pakize Sultan.

Yine de Şeyh'in sandığından daha da yaşlı, yıpranmış ve "süratsız" olduğunu görünce şaşırdı. Şeyh ona tebessüm ederek göz göze gelmeye çalıştı ama Pakize Sultan gözlerini kaçırdı. Tören için seçilmiş fotoğrafçı Vanyas ve yeni devletin de resmi gazetesine dönüşen *Havadis-i Arkata*'nın fotoğrafçısının gösterdiği yerde birbirlerine çok yaklaşmadan, yeni evlenmiş, yorgun ama mutlu bir çift gibi poz verdiler.

Önlerinde ellerini koyacakları narin sehpa vardı. Hem Şeyh hem de Pakize Sultan birbirlerine sokulmuyorlardı ama fotoğrafçıların neşeli bir üslupla ısrar etmesi üzerine, Şeyh Hamdullah Sultan'a biraz yaklaştı. Fotoğrafçıların daha da ısrarı üzerine Şeyh bir an elini Pakize Sultan'ın eli üzerine koydu ama hemen çekti oradan. Pakize Sultan bu hareketi çok çirkin bulduğunu yazacaktı Hatice ablasına.

71. BÖLÜM

Sırf bu bahaneyle yeni sayıları yayımlanan biri resmi adanın dört gazetesinde fotoğraflar birinci sayfaya konmuştu. Pakize Sultan öyle utanıyordu ki bakamıyordu fotoğraflara. Nikâhtan bir gün sonra kocası hâlâ tahliye edilmediği için oyuna getirildiğini düşünüyor, çaresizlik ve öfkeyle odasında sessizce ağlıyordu. Belki de zavallı kocasının hiçbir şeyden haberi yoktu. Gözyaşlarını kimse görmesin istiyordu ve mektup da yazamıyordu. En çok da acaba babası bu gazeteleri görür mü diye düşününce kederleniyordu.

Ama ertesi gün hem pırıl pırıl bir güneş çıktı hem de gerçekten Şeyh'in affına mazhar olan Damat Doktor Nuri misafirhane odasına neşeyle geri geldi. Sanki hiçbir şey olmamış gibi şakalar yapıyordu. Sarılıp birbirlerini uzun uzun kucakladılar. Pakize Sultan kısa bir süre mutluluktan ağladı. Kocasının yüzü solgundu, zayıflamıştı ama hücrelerinden hiç çıkmadan herkesten uzak durarak Kale'yi sarmış olan vebadan sakınmıştı.

Karı koca panjurları kapadılar, yalnızca iç çamaşır ve geceliklerle yatağa girip birbirlerine sarıldılar. Doktor Nuri heyecan, korku, mutluluk karışımı bir duygudan ve yorgunluktan bir süre titredi. Pakize Sultan ile Damat Doktor o gün yataktan çıkmadılar ve ilk defa adadan kaçmak için planlar yapmaya başladılar. Karantina kaldırıldığı için kimsenin Damat Doktor'a ihtiyacı yoktu artık. Daha önemlisi, belki de artık kimse onları düşünmüyor, fark bile etmiyordu. Devlet dağılmış, keçe külahlı Nimetullah Efendi ve Şeyh Hamdullah'a sadık üç beş tekkelden başka kimse kalmamıştı Başnezaret'te. Beş altı kişi gayretle hiç tanımadıkları devlet gemisini yüzdürmeye çalışıyorlardı.

Ertesi gün ortalıkçı kadın gelmedi. Kapının önündeki sehpa konan iki kuru balık, bir küçük somun ekmekle artık doymuyorlar, tükendiklerini hissediyorlardı. Öğleden sonra kapıya gelen bir kâtip, Başnazır Nimetullah'ın Doktor Nuri'yi beklediğini söyleyince belki bir umut kapısı açılıyor diye sevindiler. Pakize Sultan yeniden mektup yazmaya başladığı için biraz daha iyimserdi ve kocasının zindandayken yaşadıklarını unutmadan ablasına anlatmak istiyordu.

Yarım saat geçmeden geri gelen Doktor Nuri Şeyh Hamdullah'ın vebaya yakalandığını, gidip bakacağını söyledi.

“Hıyarcık çıkarmış mı?” diye sordu Pakize Sultan ve kocasının yüz ifadesinden çıkardığını anladı. “Gitmeyin, artık kurtulmaz o. Size de bulaşır!” dedi Pakize Sultan.

“Bunların budalalığı yüzünden bu kadar insanın nafile acı çekmesine, ölmesine tahammül edemiyorum.”

“Lütfen, sizden rica ediyorum, sokağa çıkmayınız. O ahmak ve zalim Şeyh de kendi azdırdığı vebanın pençesinde kıvranarak gebersin.”

“Böyle demeyiniz, çünkü büyük ihtimalle öyle olacaktır, sonra üzülürsünüz. Ben mesleki yemin etmiş bir doktor olarak yardıma çağıldım mı gitmeliyim.”

“Vali Paşa'yı astıran odur. Eczacı Nikiforo'yu astıran da odur.”

“Sami Paşa da kardeşi Ramiz'i astı!” dedi Doktor Nuri ve çıktı.

Halifiye tekkesine yürüyerek gittiği için yanına iki muhafız aldı ama adı hâlâ değiştirilmemiş Hamidiye Caddesi'nde yürürken bir korumaya ihtiyacı olmadığını gördü: Arkaz'ın en kötü gününde bile sekiz on kişiye rastlamadan edemediği anacaddesinde hiçbir yasak olmamasına rağmen kimse yoktu. Postane'nin önünde inzibat kalmamıştı, Rum Ortaokulu'nun aşağı kapısına inen basamaklarda bırakılmış cesetler gördü. Buraların bu kadar boş olması idamlar yüzünden olabilirdi. Hamidiye Köprüsü'nden geçerken durup dirseklerini korkuluğa dayayarak şehri seyretti. Başta Splendid, Majestik ve Levant olmak üzere adanın bütün otelleri kapalıydı. Tek bir araba yoktu sokaklarda ve körfezde hareket eden bir tekne olmadığı için deniz cam gibiydi. Damat Doktor, Berber Panayot'un ve bütün ailesinin üç günde öldüğünü hapishanenin yeni müdüründen öğrenmişti. Kapalı dükkânı görünce hatırladı bunu. Eşek Anırtan Yokuşu'nun başından yukarıya doğru bakınca, tepeye doğru ağır ağır çıkan sekiz on kişilik bir cenaze kalabalığı gördü.

“Damat Paşa hazretleri!” dedi kenarda oturan, aksanlı ama işlek bir Türkçeyle konuşan, beyaz saçlı, soluk tenli, çelimsiz, yaşlı Rum kadın. “Padişahın kızı ne diyor bu halimize?”

“Padişahın kızı ablasına mektup yazıyor...”

“Yazsın güzelim, yazsın canım!” dedi kadın zengin Türkçesiyle. “Hal-i pür melalimizi bütün âleme anlatsın.” Doktor Nuri'nin

yoluna devam ettiğini görünce “Ben İstanbulluyum!” diye seslendi arkasından.

Şehrin en kalabalık olması gereken köşelerinde bile, yaz sonlarında ve hasat zamanlarında herkesin terk ettiği kasabalara özgü o hüznün duygusu vardı. Bu duyguyu herkesten önce yaşayan kediler Doktor Nuri’nin geçtiğini görünce evlerin, bahçelerin kapılarına koşa koşa gelip miyavlıyorlardı. Biri dişi biri erkek sahipsiz iki köpek bir süre onu takip ettikten sonra Zofiri’nin kurabiyeci dükkanına bitişik büyük evin bahçesinin yoğun yeşillikleri içerisinde koklaşarak kayboldular.

Kör Mehmet Paşa Camii’ne yaklaşırken, şehrin sanki bütün insanların buraya yığıldığını gördü Doktor Nuri. Müslüman cesetlerinin İslami kurallara göre bu camide yıkanıp, bunu kanıtlayan damgalı, imzalı bir kâğıt olmadan gömülmesine izin verilmiyordu. Cami avlusunun, gasilhane ve diğer kuyrukların kalabalığından hastalık kapmaktan korkanlar, cesetlerini ya ölü arabası alsın diye gece yola, bir köşeye bırakıp kaçıyor ya da kendileri herhangi bir yere gömüyorlardı.

Ölü sayısının yükselmesi, en muhafazakâr ve en pervasız Müslümanları da kendi kendilerine bazı karantina kurallarını uygulamaya, kalabalıklardan kaçınmaya, gerekmedikçe evden çıkmamaya zorlamıştı. Beş vakit namaza hâlâ düzenli giden birkaç ihtiyar vardı belki ama Cuma namazlarında kalabalık her zamankinin yarısından azına düşmüştü. Bir anlamda Şeyh Hamdullah’ın karantina karışıklığı, pek çok ölümden sonra, ona en çok inananlar tarafından reddedilmiş, karantina karşısı hükümetin önerdiği şeyler, felaketi iki haftada iki buçuk üç misline çıkarmıştı.

Hamidiye Hastanesi’nin arka bahçesi ta duvara kadar yataklarla doluydu (yataklar arasında dört beş metre vardı). Duvardan sonra Rifai tekkesinin arka bahçesi başlıyordu; orası da aynı yoğunlukta idi. Bazı yerlerde somya ve şilte olmadığı için çarşaf, kilimler, hasırlar üzerine serilmişti yataklar. Tekkeler sokağında duvarlar boyunca yürürken manzaranın hep aynı olduğunu gördü Doktor Nuri. Şeyh Hamdullah’a en çok inanan, en çok güvenenler, en çok ölü vermiş, en büyük acıyı çekmişlerdi.

Halifiye tekkesine yaklaşırken, bir evin ikinci kat penceresi açıldı.

“Doktor Bey, karantinacı doktor, gördün mü ne yaptığını, beğeniyor musun marifetini?” diye sordu dar alınlı bir erkek.

Karantina fikrinin kendisi mi eleştiriliyor, yoksa Minger'deki başarısız uygulama mı, çıkaramadı Doktor Nuri. Dar alınlı eleştirmen arkasından gelen muhafızları fark etti. "Muhafızın, fedain olmadan senin gibi doktorlar artık hiç giremez bu sokaklara!" dedi tükürür gibi.

Tam tersi oldu: Halifiye tekkesinin kapısında Doktor Nuri'yi bekleyen iki genç derviş onu abartılı saygı jestleriyle karşıladılar. İki ay önceki ilk gelişinde burası bir cennet ise şimdi cehenneme döndüğünü; tekkede her şeyin darmadağın olduğunu gördü Doktor Nuri. Tekke yapılarının, hücrelerin, yatakhanelerin önünde az sonra ölü arabasına yüklenip gasilhaneye götürülecek cesetler vardı. Doktor Nuri yaşanan büyük acıya tanık olmaktan sanki utandığı için önüne bakarak yürüyordu ama bütün bahçenin, öteki tekkeler gibi, hatta daha da yoğun bir şekilde yataklarla dolu olduğunu fark etti.

Bahçe duvarına yakın küçük bir yapının kapısı açıldı ve Doktor Nuri Şeyh Hamdullah'ı yerde bir şiltenin üzerinde yarı baygın yatarken gördü. Hemen anladı Şeyh'in kötü vaziyette olduğunu, kurtulamayacağını.

Şeyh Hamdullah'ın boynunda çıkan kocaman ve kabuğu iyice sertleşmiş hıyarcığı yarıp cerahati akıttı. İlk ziyaretinde nükteler yapan, çift manalı konuşan Şeyh'in şimdi kendisini fark ettiğinden bile emin olamadı. İlk gelişinde herkesin kendisine baktığını, tekkedeki bütün gözlerin üzerinde olduğunu hissetmişti. Şimdiyse, tedavi ettiği kişi "devlet başkanı" sıfatı taşımasına rağmen, onunla sanki kimse meşgul değildi. Tekkede yürüyenler, koşanlar, durup bakanlar ve bir hareket vardı ama sanki manevi ortaklık duygusu kaybolmuş, herkes kendi canının derdine düşmüştü.

Bir ara Şeyh Hamdullah, Damat Doktor'u fark etti: "Zatıalimize şiir kitabım *Fecir*'den mısralar okuyacağıma dair sözümü tutacağım" dedi. Sonra bir öksürük ve terleme buhranına kapılarak titredi hatta sarsıldı. Hastalık bulaşmasın diye Doktor Nuri geri çekilmişti. Şeyh dinlendikten sonra *Fecir*'den mısralar değil, herkesin sürekli tekrarladığı Kıyamet Suresi'ni okumaya başladı ve derken tekrar bayıldı.

Dönüş yolunda Doktor Nuri'ye zırhlı landoyu yollamışlardı. Damat Doktor kurşuni bulutlar altındaki Kale'nin kederli manzarasına arabanın penceresinden bakarken, kafası karısıyla buradan

nasıl kaçabileceğiyle meşguldü. Başnezaret'te nedense bu ziyarete katılmayan Nimetullah Efendi'yi makam odasında görüp dürüstçe Şeyh'in durumunun ümitsiz olduğunu söyledi. Başnazır Nimetullah Efendi ellerini açıp hızlı hızlı bir dua okudu.

Pakize Sultan'la kocası ondan sonraki gün odalarından hiç çıkmadılar. İkisinin de aklına yatan şey, bir bahaneyle zırhlı landoya binmek ve arabayla adanın kuzeyine kaçmaktı. Kuzeyde bir yerde bir süre saklanabilirler, oradan kaçakçılar onları Girit'e geçirebilirdi.

72. BÖLÜM

Şeyh Hamdullah 26 Ağustos Pazartesi sabahı baş ağrılarıyla uzun uzun acı çektikten ve ateşler içinde sayıkladıktan sonra uyuya kaldı. Acıdan ve yorgunluktan bayıldı da diyebiliriz. Hastalığın bulaşmasından korkmadan başında ağlaşıp bekleyen çömezler, diğer şeyhler her zamanki iyiye yorma alışkanlıkları ile şeyhlerinin dinlendiğini düşündüler. Nitekim Şeyh öğle namazına doğru uykudan dinleşmiş, tazelenmiş olarak uyandı. Canlanmıştı; neşeliydi; çevresindekilere nükteler yaptı, hatırladığı mısraları okudu, korkarak bakanlara boynundaki yarılardan cerahati akıtılmış, yine de hafif kabuk bağlamış veba çıbanını gösterip şakalaştı ve aday ablukaya alan gemiler hâlâ orada mı diye de sordu.

Ama çok geçmeden acılar içinde kıvranarak kendini kaybetti ve kısa sürede öldü. Tekkeye dost olan yaşlı Rum doktor Tasos Şeyh'in ölü olduğunu saptadıktan sonra ellerini lizolle uzun uzun yıkarken odadakiler ağlamaya başladılar. Şeyh Hamdullah, her zaman güvendiği ve başbakan tayin ettiği keçe külahlı sevgili naibini kendinden sonra tekkenin başına geçecek kişi olarak üç yıl önce belirlemiş, herkese de kabul ettirmişti.

Pakize Sultan'la kocası Şeyh Hamdullah'ın ölümünü o gün öğleden sonra kendilerini ziyaret eden Doktor Nikos'tan öğrendiler. Sağlık Nazırı Doktor Nikos pek çok başka şey biliyor gibiydi ve belki de çenesini tutabilmek için hemen kaçtı odadan. Az sonra misafirhaneye gelen bir kâtip, Başnazır Nimetullah'ın hem Damat

Doktor'u hem de Sultan'ı görebilmek için misafir odasına kabul edilmek istediğini bildirdi.

Karı koca bundan sonra ne olacak diye baktılar birbirlerine. Başnazır kendi odalarında değil, onun makamında görmeleri daha uygundu elbette. Pakize Sultan giyindi, örtündü. Eskiden Vali'nin odası olan Başbakan makamına girince karı koca Vali Sami Paşa'nın idamında parmağı olan bu adamdan nefret ettiklerini hissettiler.

Başnazır Nimetullah nefreti hissetti ama aldırmadı. Çok nazik hareketlerle onları baş köşeye alıp haberi verdi, Şeyh'in vebadan öldüğünü, lafı hiç uzatıp süslemeden bildirdi. Kâğıt üzerinde olsa da bu kocasının ölümü olduğu için Pakize Sultan'a başsağlığı diledi Başnazır. Ama bunu abartmadan ve rahat bir şekilde yaptı. Kötü haberi şehirden, gazetecilerden, dünyadan saklamışlardı, çünkü şehrin, memleketin, insanların hali, her şey felaketti ve herkesin güvendiği, iyi kötü milletin başı olan adam da ölmüştü. Hazırlıksız olunursa böyle bir haberin yaratacağı boşluk umutsuzluk, panik ve anarşiye yol açabilirdi.

Haberin açıklanmasından önce Minger'in önde gelenleri bundan sonra ne yapılabilir, bu felaketten nasıl çıkılabilir konusunda aralarında meşveret etmişler, konuşmuşlar, yol haritası olabilecek önemli kararlar almışlardı. Başnazır, Minger milleti adına bu kararları onlara tebliğ etmek ve ne düşündüklerini öğrenmek istiyordu.

Ama Başnazır önce "Minger'in önde gelenleri" dediklerinin kimler olduğunu açıkladı: Rum cemaati başı başpapaz Konstantinos Efendi; kendisi; cezasını evinde çekmekte olan eski Murakabe Müdürü; bazı yaşlı zengin Rum ve Müslümanlar; biri Rum iki yaşlı gazeteci; Nikos Bey; bazı doktorlar, başta İngiliz konsolosu olmak üzere üç konsolostan oluşuyordu bu heyet.

"Herkesin hemfikir olduğu şey karantinanın kaldırılmasının Minger milleti için çok büyük bir felakete yol açtığıdır" diye en önemli noktayla söze başladı Başnazır Nimetullah Efendi. "Bu felaket daha da sürerse belki de hepimiz yok olacağız... O zırhlılar da bizi burada hepimiz ölene kadar hapsedecek. Minger milleti diye bir şey de kalmayacak. Son çare olarak, Minger'in önde gelenleri, Doktor Nuri'den yeniden karantina gayretimizin başına geçmesini istiyorlar."

Karantina Neferleri'ni Hamdi Baba toparlayacaktı. Sokağa çıkma yasağı, sıkıyönetim, ağır cezalar gerekliydi. Doktor Nuri bunları, herkesten daha iyi bilirdi!

“Bu vakitten sonra artık çok geç!” dedi Doktor Nuri. “Hem siz d ne kadar karantinaya muhalefet ediyordunuz.”

“Bir milletin kaderinde bu kadar vahim bir dönüm noktasında kendimizden bahsetmek zuldur” dedi Başnazır Nimetullah Efendi. “Hatalarımızdan mahcubuz, buradan ayrılıyor, tekkeye dönüyoruz.”

Bir zamanlar rahmetli Vali Sami Paşa’nın oturduğu makam koltuğunu ve masayı gösterdi. “Burada siz oturacaksınız! Başnazır artık siz olacaksınız. Minger milletin kaderine, vebaya karşı yapılacaklara, her şeye siz karar vereceksiniz. Sizi temin ederim ki Rum’u, Müslüman’ı, doktoru, esnafı bütün ada burfu istiyor. D n kayıtlara göre kırk sekiz kişi öldü.”

Damat Doktor Nuri ile Pakize Sultan aslında kendilerine teklif edileni anlamışlardı ama hem ilk başta buna inanamadıkları için hem de emin olmak istedikleri için ayrıntılı bir şekilde teklifin üzerinden geçtiler.

Nimetullah Efendi zaten şeyh’in kâhyası-naibi gibi üstlendiği “vilayetteki vazife”sini –Başnazır olmaktan böyle bahsediyordu– bırakıyordu. Ondan boşalan yere kabul ederse Damat Doktor Nuri oturacaktı. şeyh Hamdullah hazretlerinden boşalan devleti temsil eden sembolik makama, zaten halk arasında “kraliçe” diye bilinen Pakize Sultan’ın geçmesi de heyet tarafından çok isteniyordu.

“Minger’in önde gelenleri yeniden en sert karantinanın tesis edilmesini istedikleri gibi” dedi Nimetullah Efendi, “Pakize Sultan’ın hakiki bir kraliçe olarak bütün dünyanın önüne çıkmasının tek çareleri olduğuna da ittifakla karar verdiler.”

Nimetullah Efendi’ye göre Pakize Sultan’ın resmen kraliçe ilan edilmesi dünya kamuoyunun ilgisini Minger’e çekecek ve Avrupalılar buradaki siyasi sorunu adilane çözmek isteyeceklerdi. Abdülhamit Kraliçe’nin varlığını ve kararlılığını görünce, batılı g  lere koz vermemek için *Mahmudiye* zırhlısını geri çağırıp ablukayı bozabilirdi.

Pakize Sultan ile kocası ilk şaşkınlığı atlattıktan sonra sordukları sorulara hep olumlu cevaplar aldılar. şeyh’in ölmüş olması adadaki zoraki misafirliklerini bitirmişti; isterlerse kaçakçı tekneleriyle adayı terk edebilirlerdi. Yalnız “Kraliçe” Pakize Sultan değil, Damat Doktor da şeyh Hamdullah’ın başa geçmesinden beri, yirmi dört gündür esir hayatı yaşıyorlardı.

Pakize Sultan'ın tereddüt ettiğini gören Başnazır Nimetullah kraliçe olmanın sembolik yanını vurgulamak için: "Aslında yine isterseniz misafir odanızdan hiç çıkmayacaksınız!" demişti.

Pakize Sultan unutulmaz bir karşılık verdi ona: "Bilakis efendim, ben kraliçe koltuğuna kimse beni bir odaya hapsedemesin ve istediğim zaman evden sokaklara çıkabileyim diye oturacağım."

"Ben de bu odada çalışmaktan memnun olurum!" dedi Doktor Nuri.

Yirmi beş gün önce, her gün rahmetli Sami Paşa ile görüşürken girdiği odada keçe külahlı naip tıpkı Sami Paşa gibi hiçbir değişiklik yapmamıştı. Buna rağmen Vali'nin eski makam odası Doktor Nuri'ye bambaşka bir yermiş gibi göründü.

Nimetullah Efendi kutular, zarflar da getirtmişti: Eski Osmanlı Valisi Sami Paşa'nın ülkenin ilk başnazırı olmasının heyecanıyla yaptırdığı mühürleri, gümüş ve altın zincirler içinde anahtar desteleri verdi Doktor Nuri'ye. Başta çoğu ortadan kaybolmuş memurların durumu olmak üzere Minger Devleti'nin en önemli meselelerini de bir Osmanlı bürokratu ciddiyetiyle sıraladı eski başnazır: Bizce bunlardan Arkaz'ın iâşesi-beslenmesi başlığı altında anlatılan açlık her şeyden acil ve korkutucuydu. Ama eski başnazır ile yenisi Şeyh Hamdullah'ın cenazesi, Halifiye tekkesi ve tarikatının geleceği ve kraliçenin simgelerini daha çok konuştular.

Eski başnazır herkesin bunu merak edeceğine emin olmanın özgüveniyle görüşmenin bir noktasında "birden" neden Minger Başnazırlığı gibi şerefli bir makamı bıraktığını açıklamak için bir hafta önce gördüğü bir rüyasını hikâye etti. Rüya anlatmanın amacı aslında Başnazır'ı iktidarı kendi kararıyla bırakıyormuş gibi takdim etmesiydi. Adadaki genel felaket manzarası ve idari başarısızlıktan sonra Nimetullah Efendi'nin aslında iktidarda kalması bizce çok zordu. Karantinayı kaldırmak için iktidarı ele geçirmişti o. Ama bütün ada şimdi tek çarenin baştaki karantina uygulamasına geri dönmek olduğunu kavramıştı.

Toplam on dakikayı geçmeyen bu devir töreninde yeni başnazır Doktor Nuri eski başnazır Nimetullah Efendi'nin Halifiye tarikat ve tekkesine devletten para desteği almasını kabul etti ama Şeyh Hamdullah'ın cenaze namazının devlet töreniyle Kör Mehmet Paşa Camii'nde kılınması talebini kararlılıkla geri çevirdi.

73. BÖLÜM

Damat Doktor Nuri, eski başnazır makamını terk ettikten hemen sonra, zırhlı landonun ve arkasından gelen muhafız arabasının hazırlanmasını emretti. Karı koca misafirhanede hapis tutuldukları sürede şehirde ne olup bittiği konusunda bölük pörçük ve çok az bilgi edinmişlerdi. Şimdi her şeyi kendi gözleriyle göreceklerdi.

Karısının yanına oturan Başnazır Doktor Nuri'nin yönlendirilmesiyle arabacı Zekeriya landoyu önce Hrisopolitissa yönüne doğru sürdü. Sağda rahmetli eski vali Sami Paşa'nın yaptırdığı parkın arkalarındaki, çam ve palmiye ağaçlarıyla gölgelenen ve kayalıklarla yükselen kısımda, serilmiş örtüler, kilimler çevresinde bir şey bekler gibi oturan insanlar dikkatlerini çekti. Sen Antuan Kilisesi'ne inen bakır rengi tozlu yokuşun kenarında da gördüler onları. Üzerlerinde aynı renkli, kırmızılı mavi kıyafetler vardı. Tozlu yol boyunca dizili çam ağaçlarının gölgesinde oturmuş aileler, tek tek erkekler bir şey bekliyorlardı. Onların Arkaz'a yeni gelmiş köylüler olduğunu Doktor Nuri doğru tahmin etti.

Karantina kalktıktan ve şehre giriş çıkış serbest bırakıldıktan sonra kuzeydeki dağlarda keçi sürüleriyle geçinmeye çalışan köylüler şehre inmişlerdi. Kendi köylerindeki vebadan, salgından sonra baş gösteren kanunsuzluktan kaçanlar, işsizlikten, açlıktan gelenler olduğu gibi yüksek fiyatlarla ceviz, peynir, kuru incir ve çam balı satmak için gelenler de vardı. Az önce Levant Parkı'nda da gördükleri bu insanları aslında başşehre ilk olarak başnazırlığı döneminde rahmetli Sami Paşa çağırmıştı, daha sonra Nimetullah Efendi tarafından da aynı maksatla, hızla boşalan devlet kadrolarına yerleştirmek, hatta Eski Çarşı'da bazı dükkânlarda çırağı kaçan ustaların yanına verme amacıyla yapılan bu çağrılar sürmüştü. Böyle bir işe giren kişi ya da aile şehirden tanıdıklarının yardımıyla özellikle Hristiyan mahallelerinde bir iki günde kendisine kafalarını sokacak bir yer bulduğu için bu kişilerin burada kendilerine saklanacak, barınacak yer aradığına karar verdiler.

Kapalı kapılar, çarpık çurpuk duvarlar, yemyeşil ağaçlar, sarı düzlükler, pembe ve mor çiçekler gördü Pakize Sultan. Hepsini çok güzel, çok hoş ve ilginç buluyordu. Bir bacanın kırık olduğunu, bir bahçede anasından kaçan bir çocuğu, başörtüsünün kenarıyla yaşlı

gözlerini silen bir kadını gördü ve onlar hakkında ablasına kendi kelimeleriyle yazacağını anladı. Tek başına kararlılıkla yürüyen şapkalı, kara giysili bir adamı, tembel tembel kenarda uyuyan biri tekir, öbürü kara iki kediye, dar bir sokakta bağdaş kurmuş oturan sakallı bir dedeyle torununu (kocasını söylemeseydi onların dilenci olduğunu anlayamazdı), bir hamakta uyuyan ihtiyarı gördü. Kafesleri sökülmiş cumbalardan, yola bakan, pencerelerden geçmekte olan landoyu merakla seyreden pek çok yüz gördü.

Ağır ağır ilerleyen landonun penceresinden boş arsalar, yanmış evler ve Minger'in ünlü yeşil bahçelerini gördüler. Sarhoş gibi salınarak yürüyenler, bağıra bağıra Rumca konuşan kadınlar ve bir şey ararken aralarında kavga eden bir karı kocayı fark ettiler. Aya Yorgi Kilisesi'nin arka kapısından çıkan ve yüzleri maskeli üç erkeğin kimler olduğunu anlayamadılar. Bir evin sokağa açılan kapısına inatla vuran öfkeli bir kambura yukarı kattan birisi de öfkeyle bağırıyordu. Lando yokuşlu Kofunya ve Hora mahallelerinin aşağılarındaki sokaklarda ilerlerken Pakize Sultan pencereleri açık evlerin içindeki aileleri, köşedeki yatakta uyuyan adamı, eşyaları, masaları, lambaları, vazoları, aynaları tek tek görüyor, landonun hep ara sokaklarda ilerlemesini istiyordu.

Rum Ortaokulu ile Eski Köprü arasındaki boş bir arsada, şehre giriş çıkışın serbest bırakılması üzerine son üç haftada Arkaz'ın çeşitli mahallelerinde kurulan küçük pazarlardan biriyle karşılaştılar. Karısının aşırı bir merakla pencereden dışarıya baktığını gören Doktor Nuri arabacı Zekeriya'ya durmasını söyledi. Muhafızların arabası da arkadan yetişince karı koca içten bir merakla dışarı çıktılar. Çeşitli yaşlarda köylü kıyafetli on bir erkek satıcı vardı burada. İkisi baba oğuldu. Her biri sattıkları şeyi sehpa gibi kullandıkları bir sepetin, bir kutunun üzerine koymuşlardı. Peynir, ceviz, kuru incir, zeytinyağı dolu testiler, sepetler içinde taze çilek, erik ve kiraz gördüler. Bir satıcı paslanmış bir lamba, bir vazo, seramikten bir köpek biblosu satıyordu. Onlara gülümseyerek bakan bir başkası bozuk bir masa saati, uzun kollu bir kerpeten, biri küçük diğeri büyük iki huni ve içinde pembeli-turunculu kurutulmuş meyveler olan bir kavanozun başında bekliyordu. Herkes dikkatliydi, kimse kimseye fazla sokulmuyordu.

Lando Arkaz Deresi boyunca ilerlerken dereboyu evlerinin pencerelerinden oltayla balık tutanları gördüler. Salgın sırasında

Mingerliler adanın tatlısularındaki balıkları çocuk çeteleri sayesinde fark edip yemeye başlamışlardı. Eski Köprü'ye yaklaşırken sola yukarı kıvrıldılar ve bodur duvarla korunmuş arka bahçelerin arasından geçtiler. Derken çıplak ayaklı küçük bir çocuk, otlar arasından, arabanın çamurluğuna maymun gibi sıçrayıp başını Kraliçe'nin penceresine bir an yaslayıp içeri baktı. Kraliçe Pakize Sultan bir çığlık attı. Muhafızlar yetişene kadar ufaklık bir anda kelebek gibi kayboldu ortalıktan. Bu mahallelerde eski Vali Paşaların zırhlı landosunu elbette tanıyorlardı. Daracık sokaklarda kıvrılarak ilerlerken bahçelerden gelen gül ve ıhlamur kokularını alıyor ve hep bir yerden birinin ağladığını işitiyorlardı.

Hamidiye Caddesi, şehrin hem en Avrupai hem de en Osmanlı olabilen bu özel köşesi tenhaydı. Doktor Nuri Hamidiye Köprüsü'nde arabayı durdurdu ve şehrin en güzel manzarasını seyretsin diye karısını arabadan indirdi. Bir gün sonra top atışlarıyla Kraliçe ilan edilecek Pakize Sultan'ın zırhlı landodan indiğini ve kocasıyla manzaraya baktığını Bazaar du İşle dükkânının sahibi Kiryako'nun oğlu veba salgınının kırkinci yılında *Akropolis* gazetesine verdiği bir röportajda anlatacaktı. Dedesi Eşek Anırtan Yokuşu üzerindeki küçük evinden çıkmayı reddettiği için ona annesinin hazırladığı ve ilk kat penceresine bıraktığı bir küçük sepet dolusu yiyeceği Dantela Mahallesi'nden iki günde bir taşıyordu.

Kör Mehmet Paşa Camii'nin çevresindeki ara sokaklar kalabalıklaşmaya başlamıştı. "Bu sokaklarda daha ilk ayda neredeyse her üç evin biri bulaşıktı, şimdi kim bilir vaziyet nedir?" diye düşündü Doktor Nuri.

Cami avlusundaki kalabalığın ölülerini en uygun şekilde yıkamak için bekleyenler olduğunu Pakize Sultan'a anlattı. Salgının daha da şiddetlenerek yayılmasına yol açan bu uygulama Doktor Nuri'yi aşırı huzursuz ediyordu.

Askeri Ortaokul ile Eski Taş İskeleyi'nin arasındaki yoksul Müslüman mahallelerinden geçerlerken Vali Paşa'nın uzun zamandır ortalıkta görülmeyen zırhlı landosunu tanıyanlar meraklandılar. Laf atanlar, bağırانlar oldu ama arkadan bir de muhafız arabasının geldiğini öfkeli Girit göçmenleri biliyorlardı. Vavla'da, Taşçılar'da ve eski iskele civarında belki de bütün evler bulaşıktı. Her gün on beş kişinin öldüğü bu sokaklardaki kalabalık, ikili üçlü yürüyen insanlar karı kocayı şaşırttı.

Doktor Nuri lando Vavla Mahallesi'nde ilerlerken Kale'nin hapishanesinde geçirdiği sekiz gün ve karısıyla birlikte misafirhane odasında geçirdiği on altı günde, çok sevdiği Arkaz'ın pek çok yerinin derinden değiştiğini hissetti. Parmağıyla gösterebileceği tek tek değişiklikler de az değildi: Karantinanın kalkması, sokakların kalabalığı, çocukların ortadan yok olması, herkesin pencerelere çıkması, insanlardaki tekinsizlik duygusu gibi.

Derin, karanlık bir mutsuzluk ve ona kardeş ve sessiz bir umutsuzluk vardı şimdi. Karantinanın geç de olsa ilan edilmesinden sonraki eski günlerde şehrin önde gelen Müslümanları ve zengin Rumlarında bir öfke, gurur, hatta bir ilgisizlik vardı. Rahmetli Vali Sami Paşa'nın dediği gibi bu mahallelerde yaşayanlar vebaya "Osmanlı'nın ve valinin kabahati" gibi bakıyorlardı. Karantina ilan edilirken bu insanlar hem vebadan hem de sevmedikleri "despot ve akılsız" validen kaçmışlardı. Öfkeleri o insanlara umut vermişti, hatta bir kaçış ve yaşama planı yapacak kadar da canlandırmıştı onları. Şimdiyse, vebanın acımasız ve sınırsız zaferiyle birlikte insanlar umut bile beslemez olmuşlar gibi geliyordu Doktor Nuri'ye. İnsanların birbirleriyle ilişkileri zayıflamıştı, dostlukları ve yeni bir şeyler öğrenme, yeni söylentilere öfkelenme isteği de azalmıştı. Herkesin yeterince korkusu, yarası, telaşı vardı. Kimse komşusunun ölümüyle meşgul değildi.

Kadiri tekkesinin arka bahçesinde asılmış beyaz çamaşırlar gördüler. Bir kenarda yatan belden yukarısı çıplak bir erkeğin hasta olup olmadığını ilk bakışta anlayamadılar. Bahçede kendi kendilerine bir köşede, bir ağacın altında oturmuş düşünen, dua eden dervişler de gördüler. Sonra üzerinde bir gecelikle bir kenara dikkatle yatırılmış ve gökyüzünü seyrederken sanki rüya görür gibi bakan bir diğer adamın ölü olduğunu başucunda ağlayanlardan anladılar.

Hastalığın çok yayıldığı bir diğer mahalle olan Çite'nin yoksul sokakları, yıkılacakmış gibi yan yatmış ahşap evler, kırık dökük kiremitler, bacalar, pencereler ve ağlayan anneler Pakize Sultan'ı aşırı etkiledi. Lando Bayırlar'da dar ve dik bir sokakta ilerlerken askerler tarafından korunan dört tarafı kapalı bir arabanın ve etrafındaki kalabalığın yolu kestiğini görüp durdular ve geri döndüler. Arabacı Zekeriya "ekmek arabası" olduğunu söylemeseydi, karı koca bunun ne olduğunu anlayamayacaklardı. Şeyh Hamdullah

döneminin en başarılı uygulamasıydı ekmek arabası. O kadar kötü ve saçma bir yönetime rağmen halkın isyan etmemesinin en önemli nedeniydi. Her gün askeriye'nin fırınında pişirilmiş altı bin somun ekmek muhafızların koruduğu arabalarla mahallelere dağıtılıyordu.

Hastane olarak kullanılan Gülerenler Bektaşî tekkesinin hali içler acısıydı. Komutan Kolağası zamanında dedeler tekkeden uzaklaştırılmıştı. Genç dervişlerin bazıları tekkede kalıp hem gönüllü hemşirelik yapmışlar, hem de tekkelerine göz kulak olmaya çalışmışlardı. Ama Şeyh Hamdullah zamanında da tekkeler arası savaşın kurbanı olan tekke-hastane cezalandırılmış, çeşitli bahanelerle eşyalarına el konmuş ve en az yardım, yiyecek, doktor oraya gönderilmişti.

Sarmaşıklı duvarı geçip tekkenin geniş ve yemyeşil bahçesini görünce Pakize Sultan büyüledi. Tıpkı Saray'da eski bir kitapta gördüğü bir Hint minyatüründeki gibi büyük bir bahçede çeşitli renklerde ve çeşitli büyüklüklerde küçücük insanlar, yemyeşil bir zemine takımlar halinde yayılmışlardı. Beyaz elbiseliler en genç ve en kalabalık takımdı. Yaşlılar mor ve kahverengi elbiseler giymişlerdi. Kırmızılar kimlerdi? Ta arkada hastaların bahçeye taşan yatakları ve diğer evler yine eski minyatürlerdeki gibi tuhaf ve inanılmaz görünüyordu.

Lando hızını kesmedi ve Kraliçe ile Başnazır tekke bahçesinde ne olduğunu anlayamadan Bayırlar'ın bahçelik sokaklarına girdiler. Bahçelerde birbirlerine sarılarak ağlayan kadınlar, koşturan çocuklar ve köpekler, bir kenara yatırılmış ölümler, çamaşır asan kadınlar, yataklar, masalar, büyük su küpleri gördüler. Pakize Sultan bir başka bahçede pembemsi mor rengiyle açmış yabancı çiçekleri fark etti. O bahçeye de ahşap masalar, altın renkli duvar saatleri, bembeyaz dolaplar çıkarılmıştı. Bir başka bahçede de takımlar halinde ayakta dikilen kederli insanlar ve menteşelerinden çıkarılıp ağaçlara dayanmış, sarı ve deniz kabuğu renginde kapılar gördüler ve oralarda neler olduğunu anlayamadan uzaklaştılar.

Zaimler tekkesinin önünde Taş Madeni'nden inen çukurlu taşlı yoldan ağır ağır çıkarılarken (at arabasının tekerleri sarsılıyordu) kargaların üşüşerek konduğu mor renkli bir korkuluğa hayretle baktılar. Ağaçlardaki kirazların kırmızısını gördüler. Lando Yukarı Turunçlar'ın uyukulu ve sessiz sokaklarında ilerlerken de ceset arabalarından biriyle karşılaştılar.

Komutan Kâmil döneminin sonuna doğru başlayan uygulamaya Şeyh Hamdullah döneminde de devam edilmiş, ölülerin gündüzleri toplanması halkın maneviyatını bozduğu için gecelere bırakılmıştı. Ama Komutan Kâmil zamanında bir olan araba sayısı garnizon marangozhanesinin yardımıyla dörde çıkmıştı. Günlük ölü sayısının artması ve arabada çalışırken vebaya yakalanıp ölen araba sürücüsü ve ölü toplayıcı üç memurun sürekli değişmesi ve çoğunun bir süre sonra kaçması dört arabanın bile hizmete yetişememesine neden oluyordu. Pek çok ceset ölü arabalarından saklanıyordu: Hastalıklı evin yerini belli etmemek, tembellik, düşmanlık, kötülük gibi nedenleri vardı bunun. Yukarı Turunçlar'a doğru çıkan yokuşlardan birinde uzakta ağaçların, evlerin arkasında bir yangının dumanını fark ettiler ama oflaya puflaya ilerleyen terli atlar arabayı tepeye çıkarınca bunun yanmakta olan küçük bir tavuk kümesi ve bir ahır olduğunu anladılar. Arsanın diğer ucunda beyaz uzun etekli elbiseler giyen iki Müslüman'la redingotlu fesli bir adam bir şey tartışıyorlardı ve gittikçe büyüyen alevleri hiç görmüyorlarmış, görseler de ilgilenmiyorlarmış gibiydiler. Karı koca ikisi de fark ettiler bu tuhaflığı: Pakize Sultan kocasından, arabacı Zekeriya'nın onlara seslenmesini istedi. Ama aynı anda uzaktaki üç kişinin zırhlı landoyu sanki fark etmediklerini ve fark etmeye de niyetleri olmadığını hissettiler. Duyarlı Pakize Sultan bir rüyadaki gibi derin bir terk edilmişlik duygusuna kapıldı.

Daha sonra lando, Arpara Mahallesi'nin kıvrımlı sokaklarından Komutan Kâmil'in annesi Satiye Hanım'ın devletin verdiği bir hizmetçiyle yaşadığı (bugün bir müze olan) evinin arkasından geçtiler. Eşek Anırtan Yokuşu'nun başındaki şahane manzara pencerede belirince, "Kraliçe" Pakize Sultan terk edilmişlik ve yalnızlık duygusunun tüm şehirden, Minger Kalesi'nden, hatta bütün Doğu Akdeniz'den geldiğini anladı. Şehir ve veba onu korkutuyordu ve hissettiklerini bir an önce Hatice ablasına yazmak istiyordu. Daha fazla oyalanmadan eski Vilayet, yeni Başnezaret binasına geri döndüler. Pakize Sultan kraliçe ilan edileceği günün arifesinde Hatice ablasına bir mektup daha yazdı.

74. BÖLÜM

Şeyh Hamdullah'ın Theodoropulos Hastanesi'nde defalarca dezenfekte edilmiş naaşı, sabah güneş doğarken alelacele tekke bahçesindeki küçük mezarlığa gömüldü. Tekke bahçesindeki mezarlıkta eski şeyhlerin değil, adsız sansız garibanların yattığı ve ulu bir ıhlamur ağacının gölgelediği bir yerde mezar gece sessizce kazılmıştı. Bu yeni dönemde fikirlerine sık sık başvurulanan Mazhar Efendi, Şeyh Hamdullah'ın kireçlenerek gömüldüğü tarihe geçsin ve ileride gerekirse Halifelerin burnunu sürtmekte kullanılsın diye cesedin kireçlenmesi sırasında fotoğraflar da çektiirmişti. Bu siyah beyaz fotoğraflarda şehrin üzerindeki kara bulutları, söken şafağın renklerini ve Doğu Akdeniz'in esrarını hissetmek mümkündür. Ölüm korkusu ve vebada ölmenin yalnızlığı da hissedilir bu fotoğraflarda.

Daha ilginç, fotoğraflarda Doktor Nikos'la birlikte iki Karantina Neferi'nin maske taktıklarını görmektir. Bu hızlı kararı ve uygulamayı Başnazır Doktor Nuri akşamüstü karısıyla yaptığı uzun lando gezisi sırasında gördüklerinden sonra başlatmıştı. Vebanın pnömonik aşamaya geçmiş olabileceğinden, yani yalnız farelerle değil, havada uçan taneciklerle de yayıldığından şüphelenmeye başlamıştı Doktor Nuri. Ölü sayısının geometrik bir hızla artışının tek nedeninin karantinanın kalkması değil, veba mikrobunun yayılış şekil ve hızının da değişmesi olduğuna inanıyordu. Yirmi beş gün aradan sonra bir araya geldiklerinde eski karantina müdürü Doktor Nikos da aynı fikirde olduğunu söylemişti. Artık hastalığın çok daha kolay yayıldığı ve kontrolünün neredeyse imkânsız olduğu anlamına geliyordu bu.

Ama yeni başnazır Doktor Nuri bu berbat durumda karantinayı nasıl yeniden uygulayıp saygı duyulan bir şey haline getireceğini Doktor Nikos'la tartışmadan önce kraliçeyi ilan etmenin kısa bir süre için de olsa herkesi sevindireceğini içgüdülerıyla sezdi.

Bir saat sonra, adada gelenek olduğu üzere garnizondan Çavuş Sadri'nin topçu takımınca yapılan kuru sıkı ama her biri deprem gibi sarsıcı yirmi beş pare top atışıyla Pakize Sultan'ın Minger kraliçesi ve bağımsız Minger'in üçüncü devlet başkanı olduğu ilan edildi. Top atışları ağır ağır yapılırken haber sihirli bir şekilde çarşının açık dükkânlarında, küçük pazarlarda, balıkçılar arasında

ve evden eve hızla yayıldı. Buna Halifiye tekkesi nüfusu ve müteveffa Şeyh'in hayranları hariç herkes sevindi diyebiliriz.

Halifiye tekkesinde Şeyh'in ölümüne inanamayan, tekkenin bahçesine kireçlenerek gömülmesini kabul edemeyenler ise bir isyan çıkarabilirlerdi. Yeni şeyh eski başnazır henüz resmen seçilip makamına oturmamıştı ama öfkeli genç Halifileri kontrol ediyordu. Bazı tarihçiler müritlerinin ve diğer bazı dost tekkelerin ahalisinin Şeyh'in kireçlenerek gömülmesini bir türlü kabul edememesini uzun uzun anlatmışlardır. Onlara göre Halifiyeci müritleri Abdülhamit'in zırhlı gemileri yollayıp adayı, başşehri bombalatmasını ve isyanlar çıkmasını isteyen Osmanlı ve Türk tarafları kıskırtmıştır ama bunlar abartılı görüşlerdir. Daha doğru ve daha sevimli bir tarihi gerçeği açıklarsak her şeyin de o kadar karanlık olmadığını okurlarımız anlayacaklardır.

Elli üç kişinin vebadan öldüğü 27 Ağustos Salı günü sabahı garnizonun tepesinden Pakize Sultan'ı kraliçe ilan eden toplar atılırken, Doktor Nuri Başnezaret odasından çıktı ve aynı kattaki misafirhaneye gidip karısını yanaklarından öperek tebrik etti.

"Bahtıyarım" dedi Kraliçe kocasına. "Acaba babamın haberi olur mu?"

"En sonunda bu haber mutlaka her yerden işitilecektir!" dedi kocası.

Aynı koltuklara bundan önce oturmuşların çoğunun, özellikle Komutan Kâmil'in aksine ikisi de bulundukları yerlerin etkileyici ad ve sıfatları ile ilgili değillerdi. Doktor Nuri, Doktor Nikos'a etkili ve yeni bir "karantina heyeti" kurmak için ne yapılması gerektiğini sordu. Doktor Nikos düzeni yeniden sağlamanın kolay olmadığını şikâyetçi, öfkeli bir dille ifade etti. "Şeyh Hamdullah vebadan ölmeseydi kimse yeniden karantina tesis edelim, yasaklar koyalım, tecridi dolduralım diyemezdi. Ayrıca Nimetullah Efendi'nin nazır diye etrafta gezen adamlarını (esnaftır onlar, devletin kulu olmayı bilmezler) tehdit edip sindirmeselerdi, Nimetullah Efendi tekkesine geri dönmeye de razı olmazdı."

Birlikte uzun masanın kenarına oturup yeni Nazırlar Heyeti'ni belirlediler. Doktor Nikos "Artık Osmanlı vilayetine bağlı alelaide bir karantina heyeti değiliz!" dedi. "Müstakil devlette malum olduğu üzere istihbarat, emniyet meseleleri de çok mühim olduğu için karantina heyetinde Mazhar Efendi gibi bir kişi elzemdir."

“O halde siz yine Karantina Nazırı olunuz!” dedi Doktor Nuri. “Mazhar Efendi de murakabe işlerine nazır olarak baksın.”

Doktor Nuri kâtiplerden Mazhar Efendi’yi makamına davet etmelerini istedi. Komutan Kâmil’in ilk günlerinde sonradan muavini olacak Murakabe Müdürü Mazhar Efendi rahmetli Sami Paşa’nın karantina karşıtı tekkelere, zaviyelere, okunmuş kâğıt veren “ho-ca”lara karşı yürüttüğü harekâtın istihbarat merkeziydi. O günlerde hangi tekkelerin hastaneye çevrilip hangi şeyhlerin korkutulup sindirileceğine elbette rahmetli Büyük Komutan Kâmil ile Başnazır Sami Paşa karar verirlerdi. Ama bu tarikat ve tekkelerinde neler olup bittiğini casuslar ağı ve titizlikle tuttuğu muntazam dosyaları sayesinde Murakabe Müdürü’nden öğrenirlerdi. Tekkeleri boşaltılan, şeyhleri sürgüne yollanan, gururu kırılıp, geliri kısılan çeşit çeşit şeyh kendileri hakkındaki olumsuz bilgilerin Murakabe Müdürü tarafından yukarıya verildiğini bildikleri için rahmetli Vali Sami Paşa kadar Murakabe Müdürü’nden de nefret ederlerdi. Bu yüzden Sami Paşa’nın idama mahkûm olduğu davada aslında aynı cezanın ona da verilmesi beklenmiş ama son anda bu müebbet hapse çevrilmişti. Bu yumuşamanın nedeni bize göre Mazhar Efendi’nin, kendisini ada kamuoyuna sahte belgelerle de olsa Minger doğumlu olarak sunma hüneridir. Adanın istiklal ve hürriyet hareketine –İstanbul’la bağları koparak– Sami Paşa gibi katılan Osmanlı memurları (üç kişi) arasında böyle bir şeyi düşünebilen tek kişiydi Mazhar Efendi. Karısının Mingerli olmasının da etkisi vardı bunda.

Komutan Kâmil ölüp Şeyh Hamdullah ve keçe külahlı naibi Nimetullah Efendi iktidara geçince, adadaki Yunanistan milliyetçilerini sindirip ezmek istemişlerdi. Bu bozguncuları adada en iyi (Sami Paşa’nın müdürü, daha sonra da cumhurreisi muaviniyken) Mazhar Efendi izlediği için onun tecrübesinden iktidardakiler yararlanmak istemişti. Böylece müebbet mahkûm Mazhar Efendi zindandan salıverildi ve cezasını adalı karısı ve çocuklarıyla evinde çekmeye başladı. Ona bilgi getiren casusları da artık evine gidip gelmeye başlamıştı. Nimetullah Efendi hükümeti, kaçakçı teknelerinin adaya getirdiği Rum çeteciler hakkında bilgileri ve Yunan konsolosu, tuhafiyeci Fedonos ve kuyumcu Maksimos’un onlara para yardımı yaptığını önce hapse atıp sonra hapisten aldığı Mazhar Efendi’den öğrenmişti. Bu hizmetlerinden sonra Mazhar Efendi’nin eski Vilayet yeni Başnezaret binasındaki arşivi yani

yıllardır titizlikle kesip biriktirdiği gazete kupürleri, casuslardan gelen ve her biri değişik yöntemlerle arşivlenen ihbar mektupları (yazılı bilgiye şifahi bilgiden daha çok para verirdi) ve yüzlerce telgraf evine taşınmıştı. Kurabiyeci Zofiri'nin dükkânına iki adım ötedeki taş evi bir istihbarat merkezi haline getiren şeyse Mazhar Efendi'nin Osmanlı zamanında ayrılıkçı Minger milliyetçileri ve daha sonraki dönemlerde Osmanlı, Türk ve Yunanistan milliyetçilerinin her biri hakkında kendi özel ve ilginç usulleriyle tutmaya devam ettiği dosyalardır. Sonraki yıllarda Mazhar Efendi'nin taş evi önce MİK (Minger İstihbarat Kurumu) ardından müze haline getirilecekti.

Mazhar Efendi yeni hükümetin, eski hükümet gibi kendi bilgi, hizmet ve casuslarından yararlanmak isteyeceğinden emindi. Bu iyimserlikle Şeyh Hamdullah'ın ölmek üzere olduğunu anlayınca adayı kurtarmak için ne yapılması gerektiği konusunda evinden konsoloslara, karantinacı doktorlara mektuplar yazmıştı. Şeyh'in ölüm haberini aldıktan sonra da (garnizondan top atışlarının başlamasından önceydi bu) hükümetin ya da daha yalın bir şekilde söylersek adayı yöneten heyetin kaçıp gideceğine, karantina kuracak birilerinin geleceğine inanıyordu. Bu düşüncelerle evinde duramadı ve ne olup bittiğini görmek ya da olup bitenlere "müdahil" olmak için Başnezaret binasına neredeyse koşarak gitti. Bazıları çok sevdiği evrak odasına sızmak için fırsat aradığını, bazıları da başnazır olmayı hayal ettiğini ileri sürerler. Vilayet binasının girişinde Karantina Nazırı Doktor Nikos ile karşılaşır karşılaşmaz, "adanın perişan halinden," "beceriksiz ahmaklardan", salgını durdurmak için her türlü "fedakârlık yapmaya" ve "vazifeyi kabul etmeye" hazır olduğundan söz etmeye başlamıştı.

Doktor Nuri rahmetli Sami Paşa'nın bu mütevazı görünümlü müdürünü yeniden karşısında görünce berbat haftaları hatırladı.

"Biz Kale'nin hapishanesinde sizinle aynı günlerde yattık mı?" diye sorarak bir yoldaşlık bulmaya çalıştı.

"Beni Vali Sami Paşa'nın idamından beş gün sonra evime yolladılar!" dedi Mazhar Efendi. "Ama ben onlara değil size ve karantinacı doktorlara hizmet etmek isterim. Minger milletin tek kurtuluşu artık yalnızca karantinayla mümkündür."

"O halde Karantina Heyeti'ne –Nazırlar Heyeti diye düzeltti– "girersiniz!" dedi Doktor Nuri.

“Ben halen bir mahkûmum. Evimden çıkmam memnudur aslında!” dedi Mazhar Efendi mütevazı bir şekilde gülümseyerek. Sevimli ve mağdur görünmeyi iyi bilirdi.

“Kraliçe şumulü geniş bir af ilan edeceklerdir” dedi Doktor Nuri. “Siz de fikirlerinizi söyleyin. Kimler çıkarsa karantinayı tesis etmek, salgını durdurmak ve Minger milleti için en münasibidir. Kendinizi affedilecekler listesine yazdırmayı da unutmayın!”

Yeni nazırların adlarını ve aldıkları karantina kararlarını sıralamak yerine diğer bütün tedbirleri önemsiz kılan sokağa çıkma yasağıyla başlayacağız. Doktor Nikos ile Doktor Nuşi ikisi de tek çarenin sokağa çıkma yasağı olduğunu kendi kendilerine düşünmüşlerdi ama yeni Murakabe Nazırı Mazhar Efendi bu fikri dile getirene kadar, zor olacağı için bunu başaramayacaklarını da geçirmişlerdi akıllarından, bu yüzden konuyu açmamışlardı.

“Bugün karantina ilan etsek, şu sokağı kordona alsak, bu evi kapatmaya kalksak kimse yasakları dinlemez artık” dedi Doktor Nuri. “Devlete, askere hürmet, itimat mevcut değil. Adalılar salgının durdurulacağından umudu kestiler, kendi hayatlarını kendi gayretleriyle kurtarmaya çalışıyorlar.”

“Çok pessimistsiniz!” dedi Doktor Nikos. “O halde sokağa çıkma yasağını da dinlemezler.”

“Evet dinleyebilirler” dedi Mazhar Efendi. “Dinlemezlerse Minger Devleti de biter. Anarşi olur!”

“Ya Osmanlı geri gelir ya da Yunanistan işgal eder adayı” dedi Doktor Nikos.

“Hayır. Devlet çökerse mutlaka İngilizler gelecektir” dedi Doktor Nuri.

“Devleti olmayan millet olmaz” dedi Mazhar Efendi. “Bir süre sonra bu ada yine bir başka büyük gücün müstemlekesi ve kölesi olur. Arap askerlerini silahlandırmak ve sokağa çıkanlara ateş ettirmekten başka çare yoktur. Sokağa çıkma yasağı tutmazsa hepimiz biteriz. Ben bunu hapisteyken de düşündüm.”

“Emrinde olduğunuz rahmetli Sami Paşa, karantina bahanesiyle askerlere halka ateş ettirdiği için asıldı!” dedi Doktor Nikos. “En sonunda bizim sonumuz da bu olmasın.”

“O halde ne yapalım? Evleri tek tek gezip hastaları belirleyecek ne vakit ne memur var ne de gönüllü çıkar. O kadar ölen ve saklanan var ki zaten yetişmeye imkân yok... Herkes kendi derdindeyken

karantina ilan edip, ‘İki kişi yan yana yürümeyin’ dersek bakalım sesimiz işitilecek mi?”

Böylece yeni iktidar sahipleri sokağa çıkma yasağında anlaştılar. Garnizondaki Arap taburunu hazırlamak vakit alacağı için acele etmemeye karar verdiler.

Minger milletin ve devletinin kaderine yön verenlerin o gün kapıldıkları kötümserlik tarihçiler tarafından bilinmez ve milliyetçi tarihçiler devleti yönetenlerin bu telaşını işitmek bile istemezler bugün. Ama bize kalırsa bu kötümserlik ve halka bile ateş açabilecek bu kararlılık olmasaydı karantina yirmi beş gün sonra yeniden halka asla kabul ettirilemezdi. Böylece karantinanın ilan edilmesi ve yeni önlemlerin, sokağa çıkma yasağının adalılara basılı ilanlar, tellallar ve şehir sokaklarında gezdirilen arabalarla duyurulması bu sefer ihmalden değil aşırı ihtiyattan iki gün aldı.

Bu arada adada çıkmakta olan iki Türkçe gazeteden yarı resmi *Havadis-i Arkata* yeni Kraliçe’nin emriyle, bir af ilan edildiğini duyurdu. Böylece hırsızlar, ırz düşmanları ve katillerle birlikte Şeyh Hamdullah’ın iktidarı sırasında Kale’nin zindanına tıkılmış olan Yunan milliyetçileri, Osmanlı casusları, Karantina Neferleri, hükümet aleyhine faaliyet gösterenler, adadan kaçarken yakalananlar, fazla bilet kesenler, aşırıları, bozguncular bir bayram havası içerisinde serbest bırakıldılar. Hapishane koşullarında dehşet estiren salgını bu aflu birlikte serbest bırakılanlar evlerine, ailelerine taşımışlardır. Ama tersi de ne yazık ki doğrudur bunun. Kale zindanının nemli hücrelerinde çürüyüp öleceğini sanan bir Karantina Neferi bir anda serbest bırakılınca mutluluktan gözleri yaşlı, koşa koşa Tatlısu Mahallesi’ndeki evine gitmiş, orada anasının babasının, çocuklarının ikisinin öldüğünü, karısıyla bir oğlunun kaçıp yok olduğunu anlamıştı. Bunları kendi evine girip orada yaşamaya başlayanlardan öğrenmişti.

Kendi evine adanın kuzeybatısındaki sahil kasabası Kefeli’den gelip yerleşmiş bu adamlar her an yeni bir haberle sarsılmakta olan eski Karantina Neferi’ne artık burada kendilerinin yaşadığını, bu felaket zamanında herkes sığınacak yer ararken kendisinin böyle bir evde tek başına yaşamasının adil olmadığını, gidip zavallı karısıyla oğlunu bulmasının onun için daha iyi olacağını söylemişlerdi tehditkâr bir havayla.

Bu tür bir haydutluk o günlerde olağan karşılanıyordu. Eğer evi işgal edilen kişi Karantina Neferi olmasaydı ve Murakabe Nazırı

gibi hükümette yer alan bir koruyucusu olduğunu bilmeseydi bu olaydaki haksızlığı düzeltemez ve karısı ve çocuğunu bulmakla evine el koyan haydutlardan intikam almanın kararsızlığı içerisinde sinirden kahrolurdu. Veba geceleri pek çok kişinin uykuları yalnızca baş ağrıları, hıyarcık acıları ve ölüm korkusu yüzünden değil, bunun gibi sınırsız bir karmaşa ve mutsuzlukla iç içe geçtiği için de korkunçtu. Murakabe Nazırı Karantina Neferi'nin intikamını almak için Tatlısu'daki işgal edilmiş evini muhafızlarla bastırttı ve içerdeki aileyi acımasızca Kale'nin tecridine yirmi beş gün sonra ilk şüpheliler olarak attırdı. Tecrit alanının avluları, bir girenin bir daha ömrünün sonuna kadar unutamayacağını hissettiği iç içe geçmiş mekânlar önce temizlenmiş, sonra yeni misafirleri için dezenfekte edilmişti.

Mazhar Efendi Arap askerleri yetersiz kalacağı için Doktor Nuri'nin onayıyla, eski Karantina Neferleri'ni yeniden örgütlemeye karar verdi. Şeyh Hamdullah dönemindeki davalarda, bazı Karantina Neferleri haksız yere adam dövdükleri, sağlıklı kişileri gelişigüzel tecride tıktıkları, ölüme neden oldukları ve tabii tecride atma yetkisini kötüye kullanıp para aldıkları için suçlanmış ve mahkûm olmuşlardı. Mahkeme bütün Karantina Neferleri'ni mahkûm etmemiş, suçluyla suçsuzu birbirinden ayırmıştı. Herkes tarafından sevilen Hamdi Baba da bunlardan biriydi. Beraat eder etmez Arkaz'a iki saat uzaklıktaki servili ve kayalık köydeki baba evine dönmüştü. İlk başta Arkaz'a dönüp Karantina Neferleri'nin başına geçmek istemedi Hamdi Baba. Pek çok neferin lüzumsuz sertlik gösterip, yanlış davrandığına ve halkın kalbini kırdığına inanıyordu. Ama Mazhar Efendi ona Karantina Neferleri'nin aynı adı kullanarak yeniden örgütlemeyi önerdi ve tatlı sözler ve nişan (Pakize nişanı) ile hem gönlünü aldı hem de kandırdı onu.

Birinci Karantina Neferleri ile ikinciler arasında amaç ve üslup konusunda çok farklılıklar vardır ama ta Osmanlı zamanında İstanbul'dan gelen Mingerli Kolağası Komutan'ın, Minger Devleti'ni kuran muzaffer ordusu da budur. Nitekim sokağa çıkma yasağından önce Mazhar Efendi garnizonda daha büyük ve merkezi bir binayı Karantina Neferleri'ne tahsis etmiştir. Yüz on altı yıl sonra bugün bu bina hâlâ Minger Genelkurmay Merkezi Karargâhı vazifesi görmektedir.

Karantina resmen duyurulduktan sonra ve sokağa çıkma yasağından önce Arkazlılar, şehrin derme çatma pazarlarına ve hâlâ kısa sürelerle açılan dükkânlarına hücum edip kalan son malları da yüksek fiyatlarla satın alıp evlerine taşıdılar. Pek çok kişi hiç çıkmadıkları evlerini zaten yiyeceklerle doldurmuştu ama bu yiyecekler salgın uzadığı için bitiyordu.

Açıklandığı gibi bir gün sonra hiçbir istisnası olmayan mutlak bir sokağa çıkma yasağı başladı. O sabah güneş doğmadan Arkaz sokaklarında Şam'dan gelmiş ürkek ama sert Arap askerlerinin yanında kırka yakın Karantina Neferi de vardı.

Garnizon'daki merkezden yollanmış, Türkçe konuşan subayların İstanbul'a dönmelerine izin verdikten sonra, Kolağası Arap askerlerini uluslararası siyasi pazarlıklar için bir koz olarak adada tutmuş ama onları Minger'deki günlük siyasi kavgalarda kullanmamıştı. Şeyh Hamdullah ise yirmi dört günlük iktidarı sırasında garnizona ilkini anlattığımız dört ziyaret yapmıştı. Bu sırada Şeyh Kur'an okumak ve Arapça konuşmanın zevklerini mutlulukla tatmış ve bir de eski garnizon komutanını görevden alıp yerine Halifiye tekkesine yıllardır gidip gelen okuma yazma bilmez Mingerli genç bir alaylı subayı paşa yapıp atamıştı.

Yirmi yedi gün aradan sonra ilan edilen karantinaya ve daha da önemlisi sokağa çıkma yasağına itaat edilmesi bizce hikâyemizin bir dönüm noktasıdır. Biz de bütün makul yorumcular gibi bu başarıyı her şeyden önce ölü sayısının yüksekliğine (sokağa çıkma yasağından önceki üç günde resmen 137 kişi ölmüştü) ve herkesin çok korkmasına ve çaresizliğine bağlıyoruz. İkinci neden, karantinaya karşı rahmetli Sami Paşa'nın deyişiyle "şımarıklığı" ve saygısızlığı cesaretlendirecek bir şeyh olmadığı gibi Şeyh Hamdullah'a vebanın işlediğini ve öldüğünü görmenin "kaderciler" in, alaycılarının, Avrupalıların "sinik" dediği inançsızların burnunu sürtmüş olmasıydı. Sertlik yanlılarına göre ise asıl neden hem Arap askerleri hem de Karantina Neferleri'nin sokağa ilk çıkanlara çocuktu, kadındı, yaşlıydı demeden ateş etmeleriydi.

Bayırlar'da sokağa çıkan iki çocuğa ihtar ateşi açılınca çocuklar kaçmıştı. Eşek Anırtan Yokuşu'nda sokağa çıkma yasağını iştirmemiş gibi davranan bir meczup iki el silah atıldıktan sonra hemen derdest edilmiş, Taşçılar'da penceresinden Arap askerlerinin üzerine taş atılan bir evin duvarları ve panjurları kurşunlarla delik deşik

edilmişti. Daha sonra kapıyı kırarak eve giren neferler içerideki üç Girit göçmeni genci Kale'nin hapisane kısmına atmışlardı. Her üç olayda atılan silahlar sokağa çıkma yasağından beri aşırı bir sessizliğe bürünen şehirde yankılanmış, büyük çoğunluk bu sefer askerlerin acımasız ve sert olduğunu, demek ki karantinanın tutacağını sevinçle düşünmüştü.

75. BÖLÜM

Sokağa çıkma yasağına Arkazlıların “disiplinle” itaat etmelerini Pakize Sultan misafir odasından Başvekâlet odasına gidip gelip saat saat izledi. Nöbetçilerden, kâtiplerden Arkazlıların evlerinde kaldığını, sokaklarda yalnızca Arap askerleri ve Karantina Neferleri'nin görüldüğünü ve hiçbir olay çıkmadığını işittikçe Kraliçe, odadaki erkeklerden daha büyük coşkuya ve sevince kapılıyor ama duygularını Başvekâlet odasında değil, misafir odasında ablasına mektup yazarken ifade ediyordu.

Ekmek dağıtımına başlandığında (ilk araba tek atlıydı) araba her mahallede bir veya iki noktada duruyor, insanlar mahalle sorumlusu ve Karantina Neferleri'nin yönlendirmesiyle sıraya girip ekmeklerini alıyorlardı. Kişi sayısına göre, her evin önde gelen erkeğine veriliyordu ekmekler. Bu basit düzen mahallelerde herkesin birbirini tanımasına dayanıyordu. Ama salgınla birlikte bazı evler boşalıp, bazı evler yeni gelenlerle doldukça kavgalar çıkmaya başladı. Pek çokları ekmek arabasına takımlar halinde gelip biraz zorbalık edip herkesin ekmeğine el koyuyorlardı. Bu tür kabada-yılık ve aşırılığı Ramiz'in intikamının alınmasını talep edenler ve Yunanistan'a bağlı Rumlarla Osmanlı'ya bağlı Türkleri cezalandırmak isteyenler yapıyordu.

Şeyh Hamdullah kireçlenerek gömüldükten sonra bu aşırı din-dar, tekkeci ve Minger milliyetçisi takımının burnu sürtüldüğü için saldırganlıkları azalacaktı. Ama bu gelişmeye gerek kalmadan Kraliçe Pakize zorbalıklara fırsat vermeyecek yeni bir ekmek dağıtım yöntemi düşündü ve bunu Başnazır kocasına ve hükümete kabul ettirdi: Ekmek arabaları ve muhafızlar somunları mümkün

olduğunca tek tek evlere, hatta arka bahçelere, mutfaklara, kapılara bırakmalıydılar. Karantina Neferleri ordusunun yeniden canlanıyor olması da kapıdan bırakmayı daha güvenli hale getirecekti.

Kraliçe bu basit konudaki küçük katkısını ablasına bütün ayrıntılarıyla, biraz abartarak ama ciddiyetle kaleme alacaktı. Pakize Sultan en fazla sembolik ve temsili olan görevini, ilk günlerden itibaren artan bir sorumluluk duygusuyla ciddiye almıştı. Yeniden boyanan ve duvarlardaki ve dolaplardaki kurşun izleri kapatılan Salgınthane odasındaki sabah toplantılarına Kraliçe Pakize de katılıyordu. Bir Müslüman kadın için fazla Avrupalı görünümlü ama son derece kapalı kıyafetler giyiyor ve başörtüsü gibi bağlanmış bir eşarp takıyor, toplantılarda arkada oturuyordu.

Daha sonra nazırlar gidip de kocasıyla yalnız kalınca, onunla daha çok tartışmaya ve aldığı kararların nedenlerini sorup öğrenmeye başladı. Pakize Sultan'ın mektuplarında o günden sonra alınan siyasi kararların ayrıntıyla tasvir edildiğini ve tartışıldığını okuyanlar onun kocasının işini Minger anayasasında yazıldığı gibi derinlemesine kontrol ettiğini göreceklerdir.

Kraliçe her fikrini içten bir saygıyla karşılayan kocası Başnazır Doktor Nuri'den çok Murakabe Nazırı ile tartışıyordu. Mazhar Efendi sokağa çıkma yasağının başarıyla uygulandığı ilk iki günden (59 ve 51 ölü) sonra Kraliçe'ye garnizondan dolu gelen ekmek arabalarının her sokağa girip tek tek evleri bulabilmesi için Arkaz'daki bütün sokak adlarının ve ev numaralarının kesinleşmiş ve levhaların asılmış olması gerektiğini söylemişti. Bu işe Komutan Kâmil'in ilk başta çok önem verdiğini, vilayetdeki Sokak Adları Heyeti'nin toplantılarına mutlaka uğrayıp muntazam el yazısıyla sıraladığı kendi şiirsel sokak adı önerilerini üyelere her gelişinde okutturduğunu herkes biliyordu. Komutan Kâmil'in verdiği sokak adlarından halk tarafından otuz beş gün içinde sevilip benimsenen ve yüz on altı yıl sonra da kullanılan bazılarını Arkazlılar hiç unutmazlar: Cüce Çeşmesi Sokağı, Kör Kadı Sokağı, Aslanyatağı Sokağı, Şaşı Bakan Kedi Sokağı gibi. Ama postacıların da bitmesini istediği bu iddialı ve şiirsel proje Komutan Kâmil'in vebadan ölümüyle ve salgının şiddeti ve ölüm korkusu yüzünden yarıda kalmıştı.

Kraliçe olduktan sonra bu konudaki ilk icraatı, Pakize Sultan'a Murakabe Nazırı'nın ne kadar dişli olduğunu da hemen göstermişti.

“Bu mendebur herif karşısında yumuşak olmayın!” dedi kocasına yalnız kaldıklarında.

“Biz salgını durdurmak için buradayız!” dedi Başnazır karısına. “Bırakalım işin siyasi kısmını o idare etsin!”

Kraliçe Pakize Sultan’ın ablasına yazdıklarını okuyanlar, V. Murat’ın kızı ve II. Abdülhamit’in yeğeninin siyasi içgüdülerinin veliahtken durup dururken mason olan akılsız babasından ve siyasi tek kıstası “yumuşaklık” olan kocasınıninkilerden çok daha derin ve kapsayıcı olduğunu anlayacaklardır.

Kraliçe her gün kocasıyla zırhlı landoya binip Arkaz’ın boş sokaklarında teftiş gezisi yapmayı seviyor ve önemsiyordu. İlk günden sonra bu hem bir alışkanlık hem de karantinayı denetlemek için bir görev haline gelmişti. Pakize Sultan yasak sayesinde boşalan şehir sokaklarına, meydanlara, köprülere bakarken ablasına yazdığı gibi büyüleniyordu.

Babası ve ablalarıyla birlikte hapsoldükleri Çırağan’daki sarayın herkese yasak olan boş bahçesine bakarken hissettiklerini hatırlamıştı Pakize Sultan. Bomboş Hrisopolitissa Meydanı’na bakarken zamanın sanki geri geri aktığını sanmıştı. Arabacı Zekeriya landoyu boş rıhtımda sandalcı iskeleleri arasında sürerken bu adaya bundan sonra hiçbir geminin yanaşmayacağını anlamış, kötümserliğe kapılmıştı. Lando şehrin sınırlarına, terk edilmiş Taş Madeni’nde, boş arsalar, yıkıntı evler arasından ilerlerken ürpermiş, hatta ilk defa korkmuştu. Tatlısu Mahallesi’nin bomboş sokaklarında tek başına ağlayan beş yaşında bir kızı görünce, kocası, dışarı çıkmasını diye onu tutmuş, o da ağlamıştı landonun içinde.

Bu ilk gezintilerin heyecanı Pakize Sultan’ın mektuplarında halkın sokağa çıkma yasağına uymasının mutluluğuyla birleşiyordu. Ondaki sonraki üç günde de Arkazlılar evlerinden çıkmadılar. Tek istisna bir kısmı küçük bir hastane olarak kullanılan Rifai tekkesinden çıkan bir takım dervişin (hâlâ tekke yatakhaneğinde kalıyorlardı) koşa koşa Kör Mehmet Paşa Camii’ne gidip Cuma namazını kılmaya teşebbüs etmeleri oldu. Casuslar aracılığıyla durumdan haberdar olan Murakabe Nazırı’nın görevlendirdiği muhafızlar, eflatun renkli tuhaf cüppeleriyle bir hayli etkileyici olan öfkeli ve inançlı dervişleri Kale’nin tecridine tıktılar.

Şehrin ve insanların yaşadığı korkunç şeylerin sınırsızlığına bir örnek olsun diye Kraliçe’nin bu sıfatı aldığı günden üç gün

sonra yani 30 Ağustos tarihinde Hamidiye Hastanesi'ndeki durumu özetlemek isteriz: Hastane ve çevresindeki tekkeden bozma diğer uydu hasta yatakhanelerinde (hastane denemezdi onlara) mesela Rifai ve Kadiriler tekkelerinde hesaplarımıza göre 175 civarında hasta vardı. Ana yapılar, onların civarı ve bahçeleri çadırlar ve yataklarla doluydu. Hastalar birer metre aralıklarla belki de daha sık yatırılıyordu. Burada aldıkları tek tedavi doktorların, erkek hemşirelerin, beyaz önlüklü hademelerin yaptığı ateş düşürücü iğne ile hıyarcıkların neşterle alelacele yarılması ve temizlenmesiydi. Bu işlemlerin aslında ömür uzatıcı bir etkileri bile yoktu. Kırk elli hastaya aynı "tedaviyi" yapmak için yatak yatak ilerleyen, bir yandan da suratına doğru öksüren, hapşıran, kusan hastaların ağızlarından sakınmak için dikkat eden bir doktorun ne kadar kahramanca ve biraz da beyhude bir çaba gösterdiğini kocası kaç kere anlatmıştı Kraliçe'ye.

Sokakların boşluğu yanında Hamidiye Hastanesi'nin bahçesinin yeşil sarı zemininin üzerinde rengârenk kalabalığın verdiği kıyamet duygusunu yoğunlukla hissetmişti Kraliçe. Hastanedeki ölümler de gece arabalar tarafından alınıyordu. Sokağa çıkma yasağının başlamasından beş gün sonra ilk defa ölüm rakamlarında belirgin bir düşüş olunca (39 ölü) Kraliçe Pakize aynı yoğunlukta bir sevinç duydu yüreğinde.

Ertesi gün Kraliçe ve Başnazırı taşıyan zırhlı lando en son Flizvos Mahallesi'ne uğradı. Burada salgından önce Rumların oturduğu zengin evleri boşalmış, bazılarına kâhyanın köylüleri, bazılarına, kâhyanın istediği parayı verenler, bazılarına da kâhyayı silahla tehdit edenler yerleşmişti. Zırhlı landonun gezindiği daha yoksul Rum sokaklarında Kraliçe evlerin ikinci kat pencerelerinden kendilerini gözetleyenleri, bahçelerde kendi kendilerine oynayan çocukları ve eski zamanlardaki gibi bahçe duvarı boyunca pürneşe landoyu takip eden köpekleri görmeseydi şehrin bu mahallesinin tamamen terk edildiğini düşünecekti.

Kraliçe şehirdeki bütün boş meydanların ve sokakların fotoğrafı- lanmasını o günlerde emretti. Okumakta olduğunuz kitaptaki şehir tasvirleri Vanyas'ın ondan sonraki üç günde çektiği adanın bellibaşlı meydan ve sokaklarının fotoğraflarına dayanır. Tek tük adalıları da gösteren bu aşırı hüznü ve siyah beyaz seksen üç fotoğrafa biz de Kraliçe gibi ne zaman baksak gözlerimizin sulandığını fark ederiz

Bu üç günde de günlük ölü sayıları makul bir hızla düşmeye devam edince her sabah salginhane odasında buluşanlar karantının tuttuğu, sokağa çıkma yasağı ve şehir kapılarının da tamamen kapanmasının etkili olduğuna en sonunda sevinçle inandılar.

Herkesi sevindiren ve Pakize Sultan'ın "kraliçe" olmasını isteyenlere "Amacımıza ulaştık!" dedirten şey ise ülkenin bağımsızlığını duyuran *Le Figaro* gazetesinde yeniden bir haber çıkması oldu. Bağımsızlık haberini veren aynı kaynaklardan gelen yeni haberi gazete bu sefer biraz gecikerek 8 Eylül 1901 Pazar tarihinde yayımladı.

4.

Minger'e Kraliçe (Devenue Reine de Minguère)

Kısa süre önce Osmanlı Devleti'nden ayrılarak bağımsızlığını ilan eden Minger milliyetçileri kendilerine devlet başkanı olarak Osmanlı padişah ailesinden bir sultanı Kraliçe seçtiler. İstanbul'u ve dünyayı şaşırtan bu kararla bir önceki Osmanlı padişahı V. Murat'ın üçüncü kızı Pakize Sultan Minger kraliçesi ilan edildi. Prenses Pakize İstanbul'un salgını durdurmak için adaya yolladığı bir Osmanlı karantina doktoruyla yeni evlenmişti. Salgın durmadığı ve yeni devletle iletişim kopuk olduğu için İngiliz, Fransız ve Rus zırhlı gemileri adayı abluka altında tutuyorlardı.

"İstanbul'un şaşırması" haberin yazılmasını etkileyen İngiliz istihbaratının fikri ve hayaliydi. Doktor Nuri Postane'nin telgraf hizmetine bir an önce başlamasını, siyasi olarak "normalleşmeyi", Avrupa ülkeleri ile iyi geçinip ablukayı kaldırmayı da hayal ediyor, bunu Kraliçe ve hükümete aldığı diğer doktorlarla sürekli planlıyordu.

Doktor Nuri karısının ölü sayısının düşüşünden aşırı mutlu olduğunu görünce başkalarına da söylediği şeyi hatırlattı ona: "Cesetler gece alındığı, cenazeler yasaklandığı için ahali bilmiyor bu güzel haberi. Öğrenirlerse sizin gibi çok sevinirler ama sizin tersinize, ertesi gün kol kola girip kalabalık olurlar. Salgının durmasını istiyorsak korkmalılar ve biz de aynı sertlikle devam etmeliyiz."

Doktor Nuri "Osmanlı" karısının bu uyarıdan hoşlanmadığını çatılan kaşlarından ve bakışlarından anladı ama üzerinde durmadı. *Le Figaro*'daki haber adanın önde gelenlerine uluslararası siyasi

manevra umudu verirken Pakize Sultan'a gurur vermişti. Kendisini sırf gazeteler haber yapsın, böylelikle adanın yeni devleti, bayrağı ve bağımsızlığı da tanınsın diye kraliçe yaptıklarını –mektuplarında yazdığı gibi– pekâlâ bilmesine rağmen işini gittikçe daha çok ciddiye alıyor, her gün kocasının makamında bir süre oturuyor, lando gezilerinde gördüklerini kendi kelimeleriyle ablasına yazıyordu. Ölü sayısının düşmesinin başka tarihçilerin üzerinde durmadığı bir nedeni de farelerin ortalıktan esrarengiz bir şekilde çekip gitmeleriydi. Çocuk çeteleri bir haftadır yeni fare ölüsü getirmiyorlardı.

Kraliçe ve Başnazır, karı koca, şehrin uzak ve ücra bir mahallesinde sıradan bir Minger vatandaşının evine hediyeler ve yiyeceklerle gitmeye o günlerde başladılar. Eski lando gezilerinin devamıydı bunlar. Ama gidilecek evi önce Kraliçe'nin kâtipleri buluyordu. Gittikleri evin Kraliçe'yi gerçekten seven ve karantina kurallarına uyan bir ailenin yeri olmasına dikkat ediyorlardı. İçeri girmiyorlardı. Avrupai ama kapalı giyinmiş olan Kraliçe, bahçede çocuklara hediye getirdiğini söylüyordu. Evdekiler bahçeye hiç çıkmıyor, ziyaretçilerini pencerelerden selamlıyorlardı. Çoğu zaman Kraliçe hiç konuşmadan bahçeye hediyeleri bırakıyor, yukarıdakilere çocuk gibi el sallıyordu.

Kıskançların ve muhaliflerin iddialarının aksine bu ziyaretlerin etkili olduğu ve halka güven verdiği doğrudur. Taşcılar Mahallesi'nde bir ihtiyar yatıştırıcı sözler üzerine o halde ilk geminin ne zaman kalkacağını sormuştu. Bakkal Mihail ise, kendi isteğiyle kapıları içeriden çivileyerek kendini evine kapatmıştı. Yiyeceği düzenli bir şekilde sepetle pencerenin önüne bırakılıyordu. Ama son üç günde usul değiştiği için sepet bir türlü ellerine geçmiyordu. Acaba Başnazır hazretleri bu konuda bir emir verebilir miydi? Bir kere de arabacı Zekeriya'nın sürdüğü landoyla rahmetli Vali Sami Paşa'nın sevgilisi Marika'nın evine gittiler. Kadın pencerede ağlarken ona çörekler, peynirler bıraktılar. Bir başka seferinde Komutan'ın yas tutan annesini ziyaret ettiler ve annesinin ağzından büyük kurtarıcının çocukluğunu anlatan *Kâmil'in Çocukluğu* adlı kitabın kaleme alınması için bir kâtip tuttular. Bir başka gün Kale Arkası Mahallesi'nde Kraliçe'nin hayranlarının bütün kuralları çiğneyip arka bahçelerden geçip Kraliçelerine dokunacak mesafeye sokulduklarını gören Doktor Nikos, bu ziyaretlerin aslında karantina disiplini bozduğunu Doktor Nuri'ye gönül rahatlığı ile

söylemişti. Kraliçe onlara ölü sayısının her geçen gün düştüğünü hatırlatmış, ziyaretlerin Mingerlileri karantinaya uymaya teşvik ettiğine haklı olarak dikkat çekmişti.

Arkaz'ın en ünlü kadın terzi Benli Eleni'yi misafirhaneye çağıran Kraliçe, kadının yanında getirdiği kumaş örneklerine ve elbise resimlerine bakarak kendisine üç adet Avrupai ama oldukça kapalı elbise sipariş etti ve ölçülerinin alınmasına izin verdi. Yeni Posta Nazırı'nın önerisiyle kraliçe olması nedeniyle yayımlanacak bir dizi pul için Pakize Sultan tıpkı Avrupa kraliçeleri gibi hem tek başına hem de kocasıyla birlikte Vanyas'a "profil" fotoğrafları çekti. Kraliçe'nin bu fotoğraflardan hoşlandığını hemen fark eden Murakabe Nazırı onların ilk başta yirmi dört tanesini çerçevelettirip askerlik şubesi, tapu, vakıflar gibi devlet dairelerine ve hâlâ açık bankalara asılmaları için yolladı. Kraliçe kocasıyla yaptığı lando gezintilerinin birinde kendi fotoğrafının Osmanlı Bankası'nın (daha sonra Mingerbank!) büyük ve boş giriş holünde asıldığını görmüş bunu görseydi babasının çok mutlu olacağını ablasına içtenlikle yazmıştır.

Pek çok kişi Kraliçe ve kocasının lando ile kendi mahallelerine, sokaklarına ziyarete gelmesi için mahalle temsilcilerine başvuruyordu. Kraliçe'nin ziyarete gidip hediyeler ve yiyecekler bıraktığı evlere vebanın uğramayacağı yolunda bir dedikodu da o günlerde yayılmaya başladı.

76. BÖLÜM

Ölü rakamlarındaki düşüş 13 Eylül Cuma gününden sonra daha da belirginleşti ve adada bir iyimserlik duygusu yerleşmeye başladı. Salgını yavaşlatan, şiddetini azaltan neydi? Karantina ölümsüz Minger Devleti'nin varoluş nedeni olduğu için tarihçiler bu konunun üzerinde çok durmuşlardır.

Yasakları halka ateş edecek kadar sert uygulamak, Şeyh Hamdullah'ın vebadan ölümü ve günde elli altmış kişinin ölmesi en sonunda karantinanın başarılı olmasına yol açmıştır bizce. Veba bakterisinin gücünün düşmesi, farelerin çekip gitmesi gibi hâlâ

kesin bilgi sahibi olmadığımız tıbbi ve doğal gelişmeler de yol açmış olabilir bu mutlu sonuca. Ama biz özellikle bir karantina önleminin başarısının üzerinde durmak istiyoruz.

Veba salgınının başladığı günlerde Arkaz'daki bütün Müslüman ölüleri Kör Mehmet Paşa Camii'nin gasilhanesinde berber lakaplı ama berber olmayan ince uzun bir adam tarafından yıkanırđ. Berber, ölüleri kuralınca önce bezle dikkatle silerek abdest aldırır, dudaklarını, burun deliklerini, göbek çukurunu parmağına sıkı sıkıya sardığı bezle silerdi. Sonra adanın zeytininden yapılmış sabunla bol su dökerek ölüleri yıkardı. Aynı işleri kadın cesetlerine yapan yaşlı teyzeye birkaç kuruş verirsən, suyun içine hoş kokulu narin gül yapraklarını da atardı. Salgının ilk günlerinden itibaren Doktor Nikos gasilhaneyi pompacılara dezenfekte ettirdiğı için bu ölü yıkayıcılar vebaya yakalanmamışlardı. Hatta gittikçe büyüyen işlerini yetiştirmek için yanlarına muavinler, çıraklar almışlar ve cesetleri daha çabuk ve daha üstünkörü yıkamaya başlamışlardı.

Bu konu, Hicaz'da, koleradan ölenler defnedilirken Araplarla, Osmanlı'yı temsil eden Fransız, Rum, Türk doktorlar arasında da tartışmalara yol açtığı için tecrübeli olan Doktor Nuri tıpkı orada yaptığı gibi burada da başta konuyu geçiştirmişti. Olayın büyüyüp İslam ve karantina kurallarının hiç bitmeyecek şekilde tartışılmasına varmasındansa, en iyisi, tek tek ölü yıkayıcılara üç beş kuruş verip onları bu işi çok daha hafif, üstünkörü yapmaya ikna etmektir. Ölüm tehlikesinin farkında olan Berber ve diğer ölü yıkayıcılar da ölüleri eski kurallara göre yıkamayı bırakmış, işleri çok hızlandırmışlardı.

Bir süre ölü yıkamak, kimisi kokmaya başlamış kusmuklu, balgamlı, hıyarcıklı çirkin ve korkutucu cesetlere neredeyse hiç dokunmadan, üzerlerine kaynatılmış su dökmekten ibaretti. Sonra arka avludaki tenesir taşlarının ve zeminin üzerinde çıplak cesetler güneşte kurutulur (kediler girerdi bu avluya), az sonra da kefenlenirdi. Karantinanın ikinci haftasında kefenlemeden de vazgeçilmişti. Sokaklardaki sahipsiz cesetlerin gittikçe arttığı ve doğrudan kireçlenerek gömüldüğü günlerde başlamıştı bu.

Ama buna ve sürekli dezenfektasyona rağmen Osmanlı'nın son günlerinde ölü yıkayıcılardan önce bir çırağın (vebayı mahallesinde kapmış da olabilirdi) ve adanın İstiklali'nden sonra da bütün Arkaz'ın tanıdığı berberin vebadan ölmesi Komutan'ın ve Doktor

Nuri'nin ölü yıkamayı yasaklatmasına yol açmıştı. Ama bu karar önce resmen ilan edilmemiş, yalnızca gasilhanenin kapısına kilit vurulmuş, bunun üzerine kavgalar, tartışmalar çıkmış, sevdiklerini yıkamadan gömerlerse öteki dünyada günahlarından arınmasının zor olacağına inananlar, alışkanlıklarından vazgeçemeyenler kavgalar çıkarmıştı.

Nimetullah Efendi Başnazır olduktan ve Karantina Heyeti dağıtıldıktan sonra Müslüman cesetlerinin defnedilmeden önce dini kurallara uygun olarak ve her seferinde gerekli dualar okunarak abdestli gassallar tarafından yıkanılmadan gömülmesi yasaklandı. Tahminimize göre yirmiden fazla ölü yıkayıcının ölümüne yol açmıştır bu karar. Önlem alınmazsa ve cesetler kuralına göre yıkanırsa hastalığın çok çabuk bulaştığı daha Şeyh Hamdullah döneminin ilk haftasında ortaya çıkmış, üç ölü yıkayıcının hastalığa kapılmasından sonra işlere zaten yetişemeyen diğerleri de kaçmışlardı.

Nimetullah Efendi Şeyh Hamdullah'ın bu konuya önem verdiğini bildiği için müftü ve kaymakamların yardımıyla adanın diğer şehirlerinden ölü yıkayıcılığı yapacak "gönüllüler" getirtilmişti. Bazısı içten bir fedakârlık, din ve kardeşlik duygularıyla bu işi hevesle kabul eden bu gönüllülerin yarısından çoğu ölmüştür. Kurallara uygun ölü yıkamanın tehlikesi kısa sürede bütün adada anlaşıldığından, Şeyh Hamdullah döneminde hevesli "gönüllü" bulmak da iyice zorlaşınca, önce garnizondan üç asker bu işe yollanmış, onların ikisi ölünce, gittikçe artan talebi karşılamak için kasabalarda inzibatlar yoldan geçerken yakalayıp tutukladıkları ya da şüpheli bulduklarını "gönüllü" yazdırıp ölü yıkamaya yollamışlardı bir süre. Hapishane isyanından sonra yakalanıp zindana tıkılan bir katil ile bir ırz düşmanı da din dua bilmemelerine rağmen bu işi bir süre yaptıktan sonra ölmüşlerdi.

Teneşir "gönüllüleri" faciası tarihçi ve siyasetçilerin Şeyh Hamdullah ve Halifiyecilerin adada hâkim olduğu günlerdeki mantıksızlığı ve aşırılığı anlatmak istedikleri için haklı olarak ele aldıkları bir konudur. Keçe külahlı Naip Nimetullah Efendi kısa başnazırlığı döneminde Halifiyecilere düşman ya da Şeyh'in "zındık" dediği başka bazı tekkelerden de zorla ölü yıkamaya gönüllü "tayin" etmişti. Bu kişilerin de vebaya yakalanarak ölü yıkayıcıların çoğu gibi ölmüş olması, bazı tarihçilere göre cehalet ve hayalperestlikten

değil, düpedüz kötü niyetlendi ve kasıtlı bir kıyım olarak değerlendirilmeliydi.

Bize göre ise asıl büyük kıyım, bütün bu “gönüllü” ölü yıkayıcılarının salgını şehre ve adaya yaymalarıydı. Bütün gün vebalı yıkayanlar gasilhanelerden uyumak için tekkelerine geri döndüklerinde diğer müritlere hastalığı kolayca bulaştırıyorlardı. Bir süre özellikle tekkelerin yoğun olduğu mahallelerde ve kısmen hastaneye çevrilmiş tekkelerde ölü sayısı ölü yıkayıcıları yüzünden geometrik bir hızla artmış ama kimse de bunun çok belirgin nedenini açıkça dile getirmemiştir.

Aslında pek çok mürit, mikroba, karantinaya inanmayanlar bile, akıllarının bir köşesiyle bu *trajik* durumu seziyor ama neredeyse esrarengiz bir şekilde ölü yıkamaya katı bir kuralcılıkla devam ediyorlardı. Bazı yıkayıcıların, özellikle Rifai tekkesinden gelenlerin, tekkeye ve bahçedeki “hastanede” yatan hastalara mikrobu yeniden bulaştırdığını Minger Sağlık Tarihçisi Nuran Şimşek rakamlarla göstermiştir. Büyük ihtimalle Şeyh Hamdullah kendisini öldüren mikrobu bu imanlı, dindar ölü yıkayıcılarından almıştı, çünkü ikisi genç, biri yaşlı ve şişman üç ölü yıkayıcısının akşam gelip kaldıkları küçük taş ev Halifiye tekkesinin bahçesinde, Şeyh hazretlerinin kaldığı (ve bir devlet başkanının evine hiç benzemeyen) tek odalı mütevazı eve iki adım uzaklıktaydı.

Şeyh Hamdullah ve Nimetullah Efendi’nin iktidarı ele geçirdiği yirmi dört günün sonunda tekke bahçelerinde, boş arsalarda, yangın yerleri ve sokaklarda öyle bir “veba anarşisi” vardı ki, hastalığın nereden nereye, kimden kime nasıl yayıldığını bugün saptamak imkânsızdır. Zaten o son günlerde ölü sayısı ve umutsuzluk havasıyla pek çok genç tekkeli dergâhtan ve Arkaz’dan kaçmış, dağlarda, boş arazilerde incir, ceviz toplayarak yaşamaya çalışıyordu.

Başnazır Doktor Nuri’nin makamına oturduktan hemen sonra adada ölü yıkamayı yasaklatması ve mezarlıkların ve ölü arabasının sokulduğu her yerin bol bol lizollenmesi salgının yavaşlamasında belirleyici olmuştur. Ölülerin tekrar kireçlenmeye başlanması da salgını yavaşlatmıştır bize göre.

Arkazlılar ilan edilmese de salgının sönmekte olduğunu hissediyorlardı. Yavaş yavaş bir iyimserlik havası sarıyordu şehri ama yasaklara dikkatle uyuluyordu ve sokaklarda fazla bir hareket yoktu. 24 Eylül’de günlük ölü sayısı yirmiyeye düşmüştü. Bu rakam

herkesten çok Doktor Nuri'yi heyecanlandırdı. Başnazır, İngiliz konsolosu Corc'u makamına çağırırdı.

Diğer konsoloslar gibi Mösyö Corc da son hükümet döneminde tekkelerin saldırılarından, casus olarak suçlanmaktan korktuğu için ortalıkta görülmemişti. Ama Şeyh Hamdullah'ın ölümünden ve Nimetullah Efendi'nin Başnezaret'ten ayrılmasından sonraki gelişmelere önayak olan heyetin danıştığı bir kişiydi ve Doktor Nuri bunu biliyordu.

İngiliz konsolosu, Doktor Nuri'yi başnazır olduğu için bir diplomat gibi tebrik etti. Ama hareketlerinde, yeni devlet kurulduktan sonra bu konular açıldıkça takındığı ve kendisinin "İronik", bizim "müstehzi" diyeceğimiz bir yan vardı. Öte yandan konsolosun yeni devleti ciddiye aldığı her halinden belliydi.

Murakabe Nazırı Mazhar Efendi de oradaydı. Aynı anda gölgeler içindeki makam odasına Kraliçe de girdi. Bir an hepsi sanki rahmetli Sami Paşa'nın ruhunun aralarında gezindiğini hissettiler ve tuhaf bir suçluluk duygusuna kapıldılar. Sanki ondan söz edeceklerdi ama susuyorlardı. Duvarlardaki Osmanlı haritaları, Abdülhamit'in tuğrası kalkmış, yerine bir Minger bayrağı, bir de Komutan Kâmil'in resmi asılmıştı. Sami Paşa'nın makam odasının duvarlarına astırdığı Minger ve İstanbul manzaraları ve bazı Osmanlı yönetmeliklerini gösterir levhalar ve Üsküdar Meydanı'nı gösterir bir fotoğraf hâlâ aynı çerçeveler içinde yerindeydiler.

"Salgın sönüyor!" dedi Doktor Nuri ölçülü bir havayla İngiliz konsolosu George Cunningham'a. "Minger Devleti artık Majesteleri'nin hükümetinden ablukanın kaldırılmasını ve sağlık malzemesi ve doktor yardımı beklemektedir."

"Abluka adanın istiklalinin sebep-i hayatıdır" dedi Konsolos. "Avrupa zırhlıları giderse, Abdülhamit yeni valiyi gaddarca öldüren ve 'ihtilal yaptık' diyen küstah isyancıları elbette cezalandıracaktır. Padişah önce *Mahmudiye* veya *Orhaniye*'yi yollayıp bu gemilere Marsilya'da yeni taktırdığı Krupp toplarıyla Arkaz'ı bombalatacaktır."

"Daha sonra da Kalar Koyu'na asker çıkarıp duruma el koyar" dedi Murakebe Nazırı söze karışarak. "Majestelerinin hükümeti Kızıl Sultan Abdülhamit burada Mingerlileri katlederken seyirci mi kalacak?"

"Minger Adası uluslararası hukuka göre bir Osmanlı adasıdır."

“Ama zırhlılarınızla adayı çeviriyor, adadan ayrılan tekneleri batırıyorsunuz. Bu uluslararası hukuka uygun mudur?” Yumuşak, hatta “tonton” görünümlü, alçak sesli Murakabe Nazırı’nın ne kadar çetin ceviz bir müzakereci olduğunu odadakiler hatırladılar.

“Uluslararası hukuka uygundur, çünkü bu abluka Osmanlı hükümetinin davetiyle kurulmuştur” dedi İngiliz konsolosu.

“O halde Majestelerinin hükümeti yeni Minger Devleti’ni tanınsın. İngiltere ve Başvekil Gascoyne Cecil’in hükümeti tarafından ilk defa tanınmak Minger halkına gurur verecek. Minger Devleti’ni İngiltere tanırsa Abdülhamit Arkaz’ı bombalayamaz. Ama İstanbul böyle bir harekâta girişirse, yollayacağı adamlar, siz konsoloslara da saldıracaktır. Selanik’te olduğu gibi önce konsoloslar öldürülür.”

“Biz kendimizi, canımızı düşünmeyiz!” dedi Mösyö Corc. “Ada için de her şeyi yapmaya hazırız. Ama adadaki herkes gibi dünyadan kopmuşuz.”

“Siz İngiliz Hükümeti’nin nasıl bir teklifi kabul edebileceğini, Minger Devleti ne yaparsa onu Osmanlı’ya karşı himaye edeceğini pekâlâ tahmin edebilirsiniz. Bu konuda hazır bir düşünceniz yoksa bile iki gün sonra bize bir rapor yazabilirsiniz.”

Murakabe Nazırı bunu “Biz sizin zaten İngiltere’yle haberleştiğinizi biliyoruz!” havasıyla söylemişti. Ama doğru değildi bu iddia.

Odadakiler İngiliz konsolosunun teklifi kabul edip bir rapor yazmak için vakit isteyeceğini zannediyordu. Ama konsolos hemen söyledi fikrini.

“Hangi parti iktidarda olursa olsun, Majestelerinin bütün hükümetleri son yirmi beş yıldır Abdülhamit’in dünyanın bütün Müslümanlarını aynı siyasi birlik altında toplayıp İngiltere’ye kafa tutma hayallerinden huzursuzdurlar. İngiliz hariciyesinin yarısı, aslında Abdülhamit’in panislamist siyasetinin başarısızlığa mahkûm olduğunu anlamışlardır. Müslümanların bir birliğe gitmediğini, tam tersi, Arap, Arnavut, Kürt, Çerkez, Türk, Mingerli diye birbirlerinden ayrıldıklarını gördükleri için Müslüman birliğinin pek bir hayal ve biraz da tiyatro olduğunu hissederler. Ama İslam karşıtı muhafazakâr başbakan Gladstone gibi siyasetçiler bugün de ne yazık ki hâkimdir İngiltere’ye.” Bu sözden sonra Konsolos Corc bir an susup Kraliçe’ye döndü. “Aynı Abdülhamit’in ablalarınıza ve ailenize, babanıza yaptığı zulüm ınalumdur. Amcanız aynı zulmü Jöntürklere, muhaliflere, Bulgarlara, Sırlara, Rumlara, Er-

menilere ve Mingerlilere de yapmıştır. Osmanlı Hanedan ailesinden Kraliçe hazretlerinin Abdülhamit'in zulmünü ve İslam siyasetini tenkit etmesi, eminim ki yalnız İngiliz Hükümeti'nde değil, Fransa ve Almanya'da da adayı ve necip milletini Padişah'a karşı koruma arzusu uyandıracaktır.”

“Konsolosla hemfikirim” dedi Murakabe Nazırı. “Mesele Kraliçe'nin sözlerini bu abluka günlerinde Avrupa'ya ulaştıracak gazeteci bulmaktır. Çünkü Rum gazetecilere, Girit ve Atina gazetelerine demeç vermek yanlış anlaşılır.”

“Bir Osmanlı Padişah kızının babası ve ablalarıyla yaşadığı esir hayatının bütün tafsilatını neşretmek isteyecek hem Londra'da hem de Paris'te pek çok gazete vardır” dedi Konsolos Corc. “Nitekim Kraliçe hazretlerinin tahta oturması dünyanın pek çok gazetesinde haber oldu.”

“Ama rahmetli Şeyh hazretleri ile evliliği haber olmadı.”

“Onun kâğıt üzerinde, sahte evlilik olduğunu anladılar” dedi Konsolos. “Ama tabii ki Kraliçe hazretleri müstebit ve zalim amcaları Abdülhamit hakkında en samimi fikirlerini ifade etmek isteyeceklerdir. O sözler Kraliçemizin müstebit hükümdarlara karşı bedelini bütün hayatıyla ödediği hislerle şekillenecektir. Robert Gascoyne Cecil hükümetinde bu hisleri anlayacak ve bu güzel adayı Abdülhamit'e karşı korumak isteyecekler vardır” dedi Konsolos.

Kırk iki yıl sonra Hitler'in Balkanlar'daki zaferlerini heyecanla karşılayan *Orhun*, *Tanrıdağ* gibi bazı İstanbul dergi ve gazeteleri tarih sayfalarında Konsolos Corc'un bu iyi niyetli teklifini Türk düşmanı, şeytani büyük bir kumpasın parçası olarak resmettiler. (Onlara göre Osmanlı Devleti, Arapları Casus Lawrence'ın yüzünden, küçük Minger Adası'nı da Casus Corc'un hileleriyle kaybetmişti.) Ama 24 Eylül 1901 sabahı başnazırın odasındaki bu tarihi toplantıya katılanlar bir Avrupa devletinin mandasını (*mandat*) ya da himayesini (*protection*) kabul etmenin Abdülhamit ya da başka güçlerin saldırılarına karşı bir güvence olacağına hemfikirdiler ve Kraliçelerini göz ucuyla süzüyorlardı.

“Amcam aleyhine hislerimi nasıl ifade edeceğime ben kendim karar vermek istiyorum!” dedi Pakize Sultan kocasının aşk ve gurur duyduğu bir kararlılıkla. “Ama önce meseleyi mütalaa etmem ve Mingerliler için en münasibinin ne olduğuna karar vermem lazımdır.”

77. BÖLÜM

Kraliçe Pakize Sultan'ın bu sözleri Başnezaret odasındaki endişeli erkekleri onun Abdülhamit aleyhine konuşacağına ikna etti. Adanın siyasi geleceği için beslenen tek umut bu olduğu için bu kararın yerleşmekte olan iyimserliği daha da kuvvetlendirdiğine inanıyoruz. Ama Pakize Sultan, amcası Abdülhamit ve onun siyaseti aleyhine ne “ecnebi”, ne Mingerli ne de Türk gazetecilerine hiçbir zaman demec vermedi.

“Bana anlattığınız şeyleri bir de Avrupalı gazeteciye anlatacaksınız, hepsi bu” demişti bir keresinde Doktor Nuri.

“Bu bana yakışır mı?” demişti Kraliçe. Gözlerini kocaman açınca yüzünde çok saf bir ifade belirmişti. “Ablalarım ve babamla konuştuğumuz şeyler benim en mahrem, en kıymetli hatıralarımdır. Amcam bize kötülük yaptı diye nasıl anlatabilirim? Aslında babamın bu konuda ne diyeceğini bilmek isterdim.”

“Şimdi siz bir kraliçesiniz. Bu da milletlerarası siyasi bir meseledir.”

“Ben istediğim için değil, karantina tutsun, salgın dursun, insanlar kurtulsun diye kraliçeyim” demişti Pakize Sultan. Ağlamaya başlamış, kocası ona sarılıp kumral saçlarını okşamış, zaten adaya gelen yeni gemi olmadığı için demec verecek gazeteci de olmadığını hatırlatmıştı ona.

Eylül ayı sonuna kadar Kraliçe'nin Abdülhamit hakkında diyeceklerine Hatice ablasına yazdığı mektuplarda bir türlü karar veremediğini okuyanlar, Pakize Sultan'ın babası, annesi ve ablalarıyla Çırağan Sarayı'nda yaşadığı günlerin hayatının en güzel yılları olduğunu onun gibi anlayıp şaşıracaklardır. Veba günlerinde yirmi bir yaşındaki Pakize Sultan Minger Kraliçesi olduğu günlerde bile sarayda babasına piyano çalıp ablalarıyla roman okuduğu, yaşlı harem kadınlarıyla şakalaşıp odadan odaya koştuğu eski hayatını özliyordu. Kocasına fark ettirmeden de bazan sessizce ağlıyordu.

Bu hüznün ve özlem arttıkça Kraliçe bazan misafirhane odasından, hatta yatağından bile çıkmak istemiyordu. Oysa salgın sönüyor, insanlar tek tük sokaklara çıkıyor, limanda balıkçı sandallarından başka teknelerin (misafirhane odasından görülen Kızkulesi teknesi, asker sandalları vs) hareketleri sonbaharın ilk lodos

fırtınası ve yosun kokan sıcak rüzgârlar gibi şehri sanki sarsarak uykusundan uyandırıyordu.

Ekim ayının başında yağmurlu, bulutlu, karanlık bir gün günlük ölü sayısı on bir olunca sokağa çıkma yasağının süresinin kıstılanması –Murakabe Nazırı tamamen kaldırılmasını istiyordu– üzerine Salgınthane odasında yapılan toplantıya Kraliçe Pakize de katıldı ve kararlar alınmasına önyak oldu. Bazı yerlerde aklıktan hastalananlar hatta ölenler de olduğu için, şehir içindeki köylü pazarlarının yeniden açılmasına ve sokağa çıkma yasağının buna göre düzenlenmesine karar verildi. Bu açılma kararı ölü sayısının düşüşünü yavaşlatmasına rağmen yönetim kademesindeki iyimserlik kaybolmayacaktı. Gemi şirketlerinin temsilcileri limanın yakında açılmasının şart olduğunu, ilk gemilerin, hatta düzenli seferlerin çok yakında başlayacağını iddia ederek hazırlık için şirket yazıhanelerini açma izni istiyorlardı. Acenta sahiplerinin çoğu konsolos olduğu için Başnazır Doktor Nuri böylelikle üstü örtülü bir şekilde ablukanın kalkacağı, Düvel-i Muazzama'nın gemilerinin gideceği günün uzak olmadığını anladı.

“İngiliz, Fransız zırhlıları giderlerse, tarifeli normal seferlerden önce *Mahmudiye* Arkaz'ı bombalar!” dedi Murakabe Nazırı.

O anda adanın “istiklali” için ya ablukanın sürmesi ya da Düvel-i Muazzama'nın himayesi altına girmekten başka bir çare olmadığı herkesin aklından bir daha geçti.

Pakize Sultan bu toplantılarda böyle bir durumda babası olsa ne yapardı, bazan onu hayal etmeye çalışıyordu. Bazan da kendisini babasıymış gibi hayal ediyor ve o zaman ablasına yazdığı gibi devlet işlerini daha rahat, daha ayrıntılı ve daha sabırla düşünüyordu sanki. Yazı masasında otururken bazan babası gibi alnını ovuşturuyor, kaşlarını çatıyor ya da sandalyenin arkasına başını yaslayarak düşünceler içinde tavana bakıyordu. Bunları yaparken hem babası gibi olduğunu hem de kendisi olmaya devam edebildiğini hissetmişti ve bu zihin durumunu bütün içtenliğiyle ablasına tasvir etmişti Pakize Sultan.

Karı koca zırhlı landoyla her gün Arkaz'ın bir başka mahallesine hâlâ aynı kararlılıkla gidiyorlardı. Salgının hızla sönüyor olması bu ziyaretleri ihtiyatlı bir kutlama törenine çevirmişti. Arkazlılar, Kraliçelerini getirdiği ekmek, ceviz, kuru erik gibi şeyler için değil yalnızca, ziyaretleriyle sanki vebayı geriletmişti için de seviyorlardı artık.

Zırlı lando mahalle meydanına gelince hem rahmetli Komutan Kâmil'in çok sevildiği Turunçlar, Bayırlar gibi mahallelerde hem de Dantela, Petalis gibi Rum mahallelerinde tek tük de olsa pencerelerde Minger bayrakları sallanıyor, kadınlar onu daha yakından görebilmek için pencerelere çıkıyor, kucaklarına aldıkları çocuklarını ona gösteriyorlardı. Kraliçe'nin dokunduğu ya da uzaktan görüp gülümsediği, el salladığı bir çocuğun kısmetinin daha açık olacağı söylenirdi. Başörtüsünün nar renkli olmasının bu yılın iyi geçeceği, demek ki salgının söneceği anlamına geldiği ya da uzaktan bakıldığında aslında gülümsüyor gibi görüldüğü ama gözlerinin yaşlı olduğu veya kocasının yakışıklı olmamasının nedenleri (Abdülhamit'in kötü niyeti) gibi pek çok söylenti de vardı.

Sokağa çıkma yasağı sabahtan akşam namazına kadar kaldırıldı. Yasak sınırı olarak saatin değil akşam ezan vaktinin konması, bazıların ileri sürdüğü gibi din etkili siyasi bir karar değildi: Müslüman erkeklerinin çoğunun kullanışlı bir cep saati yoktu ve çoğu Damat Doktor'un yeniden koyduğu kilise (çan) ve cami (ezan) yasağından sonra bir kafa karışıklığına kapılmışlardı. Otuz beş gün sonra adada ilk defa ezan aslında namaza bir çağrı olsun diye değil, sokağa çıkmanın yasak olduğu saatlerin başladığını şehre duyurmak için okundu. Kayalıklar arasında yankılanan ezan, uzun zamandır şehrin sokaklarının, limanın ne kadar sessiz olduğunu hatırlattı herkese. İki gün sonra yani 4 Ekim Cuma günü de camilere, kiliselere, dini yapılara girip çıkmak serbest bırakıldı.

Şehrin hiç kimsenin unutmadığı ama pek çok kişinin belki de bir daha işitmekten umudu kestiği seslerinin tek tek yeniden işitmeye başlanması, herkese eski hayatın geri dönmekte olduğunu hissettiriyordu. İlk başta pek çok kişi inanmamıştır buna. En büyük sevinç atların ve arabaların tekerlek, nal ve zil seslerini yeniden duymaktı. Salgında ölen arabacıların yerine onlar gibi en dik yokuşları bile atları zorlamadan yani onlarla arkadaşça, tatlılıkla konuşarak ve bazan da onları kırbaçlayarak çıkaran yeni arabacılar işe başlamışlardı. Pakize Sultan arabacıların dudaklarını eğip bükerek çıkardıkları “yiiyt, cı tık tık... brrrrsss” gibi sesleri işitmekten ne kadar mutlu olduğunu ablasına neşeyle yazmıştı.

Kısa süre içerisinde hiçbir zaman dinmemiş olan martı, karga, kumru ve diğer kuş seslerinin arasına ilk satıcıların, sokaklarda oynayan çocukların, kapısını, bacasını, duvarını tamir edenlerin sesleri

de katıldı. Yaklaşan kışa hazırlık olarak halıları, kilimleri, hasırları pencerelerden sarkıtıp ya da bahçeye çıkarıp çamaşır sopasıyla tozu çıksın diye döven kadınların pat pat seslerine de kulak verdi Pakize Sultan. Kimisi Müslüman, kimisi Rum bu kadınlar yıkadıkları çamaşırları bahçelerine asarlarken artık şarkı da söylüyorlardı.

Karı koca landoyla şehir sokaklarında gezerlerken çarşının canlandığını da bakırcıların çekiç seslerinden, bileycilerin tiz tıkırtısından anladılar. Dükkânların hepsi açılmamıştı daha ama Eski Çarşı'nın ara sokaklarında sanki her yer tikiş tikiş kalabalıkmış gibi, alışkanlıkla bağırانlar, yumurta, peynir, elma gibi şeyleri satmaya çalışanlar yerlerini alıyorlardı. Ölü sayısı günde beş altıya düşmüştü ama sokaklar tenhaydı, ıstırap ve ölümlerden sonra kimse aslında hâlâ rahat değildi.

Üç gün sonra kara bulutlu, gök gürültülü ve yağmurlu bir öğle vakti (günlük ölü sayısı yine beş altıyken) Başnezaret odasına gelen Murakabe Nazırı Mazhar abartılı saygı jestleri ve temennalardan sonra Doktor Nuri'ye, Pakize Sultan'ın müstebit Abdülhamit hakkında söyleyeceği sözleri hatırlattı: Salgın sönünce amaçları vebanın Avrupa'ya sıçramasını durdurmak olan Düvel-i Muazzama'nın zırhlıları, işlerini tamamladıkları için tabii ki gideceklerdi. O zaman Abdülhamit'in zırhlıları ve askerleri geleceklerdi. Yalnız On İki Ada'da (Mesela Kos, Simi, Meis gibi) değil, bütün Akdeniz'de Yunanistan ve Osmanlı İmparatorluğu arasında böyle gidip gelen başka adalar da vardı. Bu gidiş gelişlerde kalelerde asılı bayrak sürekli değişirken, zırhlılar şehirleri, mahalleleri bombalar, insanlar ölür, boş yere acılar çekilirdi. Bir an önce karar vermek gerekiyordu.

"Kraliçe bütün ihtimalleri hesap ediyor!" dedi Doktor Nuri, Mazhar Efendi'yi daha fazla haddini bilmezlik etmeden susturmak için. Ama yağmur dinmeden aynı kattaki odaya gidip, mektup yazan karısına Murakabe Nazırı'nın sözünü nakletti.

"O adam bize bir tuzak kuruyor!" dedi Kraliçe Pakize içten bir sezgiyle.

Doktor Nuri de Murakabe Nazırı'nın, işlerine dönen memurları tek tek kendi etkisine aldığını görüyordu. Memurlar, askerler ve yeniden örgütlenen Karantina Neferleri alçakgönüllü ve çalışkan Mazhar Efendi'yi çok seviyorlardı. O da Doktor Nuri ve Kraliçe ile fikir ayrılığına düşmekten çekinmiyordu artık; gemi seferlerinin başlamasını istiyor ama Abdülhamit adayı karıştırır gerekçesiyle

telgraf servisinin açılmasını istemiyordu mesela. Öte yandan Murakabe Nazırı limanın açılması için Doktor Nuri'nin fikrini sormadan bazı karantina ve tecritleri gevşetmişti. Pakize Sultan ve Doktor Nuri kendisini tenkit edince de abartılı saygı ve tevazu jestlerinin arkasına saklanmıştı. Karı koca onun "samimiyetine" artık inanmıyordu.

Ama Kraliçe ile Murakabe Nazırı Mazhar'ın iyi anlaştıkları konular da vardı. İkisi de devletin kurucusu Komutan Kâmil ve karısı Zeynep'in hatırasına içten bir sevgi ve saygı duyuyorlardı. Murakabe Nazırı'nın duyguları belki de siyasi bir kararlılığın sonucuydu. Adayı Osmanlı'dan kopardığı için Mingerliler Komutan Kolağası'na şükran duyuyorlardı. Kraliçe ise çiftin aşk hikâyesini, genç Osmanlı subayının aynı günlerde kuma olmayı reddeden zor ve hırçın bir kıza âşık olup, onunla evlenip hemen arkasından ihtilal yapmasını çok romantik buluyordu. Adanın ondan sonraki yüz küsur yıllık tarihinde Kâmil ile Zeynep'in efsaneleştirilen aşkı ve uydurulan yeni hikâyeler Minger milletini birleştiren bir "çimento" olarak kullanılmıştır. Bu efsaneleri biraz eleştiren, yapmacıklık bulan, abartmalara dayanamayıp bir şaka yapan pek çok insan da hapse tıklmıştır.

"Komutan Kâmil'in dehası, kararlılığı ve gözü pekliği olmasaydı, bugün Minger milleti hâlâ başka milletlerin kölesi olacaktı" derdi Murakabe Nazırı. "Kim bilir, bütün bir millet önce dilini unutacak, sonra da kaybolup gidecekti."

Önce Arkaz'da Mingerceye önem verilecek iki yeni ilk ve ortaokul kurulması için para ayırmaya karar verildi. Bu okullarda Mingerceyi çocuklara öğretecek *Anaharfte* Homeros'tan Komutan Kâmil-Zeynep aşkına adanın efsaneleri ve tarihi basitleştirilerek yeniden yazılacaktı. Ayrıca okul kitaplarında yalnız Komutan'ın değil, karısı Zeynep'in de çocukluğu bir masal gibi anlatılacaktı. Kız okuluna Zeynep Okulu, erkek okuluna da Kâmil Okulu denecekti. Ama Kraliçe ortaokulda çocukların kız-erkek birlikte okumaları gerektiğini söyledi: O güne göre çok "ileri", neredeyse çocuksu ve uygulanamaz bir hayaldi bu ama hiç değilse bu okullara Kâmil Zeynep adı verilmesi kararlaştırıldı. Kraliçe'nin ısrarıyla تنها Eyoklima Mahallesi'ndeki sarı panjurlu, pembe boyalı Rum okuluna da bu ad verildi. Yemyeşil ve gölgelik bu تنها mahallenin Rumlarının çoğu adayı terk etmiş, yerlerine hapishane ve tecrit kaçkınları ve diğer ev işgalcileri yerleşmişti.

Paris'te bir matbaaya ismarlanacak Minger pulları ve kâğıt paralarının üzerindeki resimlere de Komutan ile Zeynep'in bir kolaajla birleştirilen fotoğrafları kondu. Komutan'ın *Havadis-i Arkata* gazetesinde matbaasında bin beş yüz adet basılan fotoğrafı adadaki bütün devlet dairelerine, at arabaları ve atlılarla yollandı.

Kraliçe, Müslüman ve muhafazakâr yörelerle çatışma çıksın hiç istemiyordu. Ama vazgeçemediği öfkeleri de vardı. Bir gün: "Sizce, hürriyet ilan edilmiş bir memlekette kadınların mirastan aynı konumdaki erkeklere göre daha az hisse alması makul müdür?" dedi kocasına. "Mahkemede dini nizamla göre iki kadının şahitliğinin ancak bir erkeğinkine müsavi olması kadınlara düşmanlıktan başka bir şey değildir."

Başnazır Doktor Nuri Kraliçe'nin haklı bulduğu düşüncelerini Murakabe Nazırı'na ifade edince hiçbir itirazla karşılaşmadı. Murakabe Nazırı yaşlı hocalar, tekkeçiler gibi "Ama kadınlar ticaret hukukunu bilmezler ki!" gibi bir mazerete de sığınmadı. İki gün sonra 9 Ekim'de, (o gün üç kişi ölmüştü yalnızca) artık resmi gazete görevi de gören *Havadis-i Arkata* gazetesinde kadınlara tanınan yeni haklar kuru bir hukuki dille yayımlandı. Bunun Kraliçe'nin niyeti ve isteğiyle başlatılmış bir "reform" olduğuna ilişkin tek bir söz yoktu gazetede. Yüz on altı yıl boyunca, Minger Müslümanlarının tartışacağı "laiklik" konusu ve kavramı da adanın tarihine böyle girdi.

16 Ekim tarihinde vebadan kimse ölmedi. Bu, ablukanın da yakında kalkacağı anlamına geldiği için, adada iktidarın asıl sahibi olan Mazhar Efendi çok telaşlıydı. Kraliçe ile Başnazır zırhlı lando ile gittikleri her mahallede, evet, coşkuya yaklaşan bir heyecanla karşılanıyorlardı. Sokaklar kalabalıklaşmış, dükkânlar açılmış, Arkaz'dan kaçanlar geri gelmeye başlamıştı. Pakize Sultan'a göre salgının bittiğini anlayan sığırcıklar ve kırlangıçlar çılgın gibi neşeyle öterek uçuşuyorlardı. Evleri işgal edilenlerle evlerine geri dönenler arasında ve dükkânları yağmalanmış öfkeli esnafla şehre veba sırasında yerleşmiş köylüler arasında kavgalar çıkıyor, adanın zaten bir avuç olan Karantina Neferleri ile inzibatları onları ayırmaya bile yetişemiyordu. Ama bu tür dertler herkesin yüzünü gülümseten, çocukları zıp zıp zıplatan, bir ayağı çukurda ihtiyarları bile neşeyle oynatan büyük mutluluğu, salgının söndüğünü ve eski hayatın yeniden başlayacağını kimseye unutturmuyordu.

78. BÖLÜM

Adada hayatın salgın öncesine geri dönebilmesi için gemi seferlerinin başlaması, bunun için de Postane’de telgraf hizmetinin yeniden açılması gerekiyordu elbette. 19 Ekim’de bu konuda Doktor Nuri’nin başkanlık ettiği kalabalık bir toplantı sırasında bir geminin güçlü, derin ve tiz düdüğü bütün Arkaz’dan işitildi.

Karantina toplantılarının yapıldığı büyük masanın çevresinde oturan nazırların, konsolosların bazıları hemen ayağa kalktılar. İki kişi pencereye koştu. Bazıları oturdukları yerden gemiyi görmeye çalışıyorlardı ki düdük iki kere daha ve daha uzun çalarak öttü.

Rahmetli Vali Sami Paşa’nın odasına bitişik büyük odada herkes heyecanlanmıştı: Bu hangi gemiydi? Ablukayı nasıl yarmıştı? Düdüğünden geminin adını, şirketini neşeyle tahmin etmeye çalışan, bu konuda iddiaya giren konsoloslar olduğu gibi, bu iyimserliğin tam tersi bir telaşa kapılanlar, düşman baskını ve katliam tehlikesinden söz edenler de vardı. Barışçı yük gemisi kisvesiyle isyancı uzak bir koloniye, eli silahlı, gözü dönmüş katiller çıkarıp, halkı cezalandıran pek çok emperyalist devlet vardı dünyada. Ama hayır, bu gemi tatlı bir nağme gibi gelen düdüğünü öttüre öttüre yaklaştığını ilan ettiyse kötü niyetli olamazdı.

Düdük sesi Arkaz’ın kayalıklarında yankılanırken, Pakize Sultan Başnezaret (eski Vilayet) binasının zemin katında herkesin tanıdığı iki ihtiyar delinin Rum Dimitrios ile Zincirli Servet’in kavgasına tanık olmak üzereydi. Salgın bittikten sonraki son üç günde kendisini görmek, arzuhal ve hediye vermek, hatta yalnızca elini öpmek (bazıları veba şeytanının bu yirmi bir yaşındaki kadın sayesinde kaybolduğuna inanıyordu) için Vilayet’e gelenleri inzibatlarla terslemek istememişti Kraliçe. İç avluya bakan tozlu bir evrak odası boşaltılmış, koltuklarla ve sandalyelerle ve ceviz bir masayla Kraliçe’nin vatandaşları kabul edip dilekçe sahipleri, şikâyetçiler ve hayranları dinlediği bir odaya dönüştürülmüştü.

Duvarına Komutan Kâmil ile Zeynep’in rötuşlu fotoğrafları ve bir Minger haritası asılmış bu odada Kraliçe Pakize Sultan her gün iki saat dilekçeleri kabul etti. Vebada kaybolan akrabalarını arayanları, evlerindeki işgalcileri çıkartamayanları, evden alınıp tecride tıkılıp kaybolan akrabaların hesabını soranları, yardım,

para, iş dilenenleri dinledi. Huysuz Süleyman Efendi bitmez tükenmez arazi ve kuyu davasının sona ermesini istiyordu. Veba salgını sırasında doktorlara gösteremedikleri yaralarını, ağrılarını gösterenler de vardı, adadan bir an önce ayrılmak için izin ve tekne ve hatta bilet isteyenler de. Telgraflarının hemen çekilmesi ya da vergi borçlarının hemen affedilmesini, hatta Turunçlar'dan yaşlı ve asabi bir kadının yaptığı gibi, kızını iyi bir kocayla evlendirmek için Kraliçe'den yardım etmesini bekleyenler de vardı. Herkes Kraliçe'nin iyi kalpli, samimi ve fedakâr olduğuna karar vermişti.

Kraliçelerini görmek için kuyruğa girenlerin bir kısmına da “saf ve hakiki” hayranlar diyebiliriz. Onlar bir şey istemiyor, Pakize Sultan'ı görmek, Kraliçe'nin elini öpmek ya da bahçelerinden getirdikleri incirlerle cevizleri vermek istiyorlardı yalnızca. Anneleriyle gelen iki genç kız kardeşten büyük olanı ona yaklaşıncı kıpkırmızı kesilmiş, konuşamamıştı. Adanın iki yaşlı delisi de bu tür hayranlardandılar. Bütün yaz evlerinden dışarıya hiç adım atmadan ailelerinin ve torunlarının desteğiyle salgını atlatınca, ihtiyatla sokaklara çıkmışlar ve birbirlerini görünce kavgaya girişeceklerine, dostluk havasıyla sohbet edip hayatta kalmanın mutluluğu ile gülüşmüşlerdi.

İki deli pek çok kişi gibi Vilayet binasına gidip yazdıkları Türkçe, Rumca ve Mingerce şiiri ve bahçelerinden toplayıp hasır bir sepete koydukları incir ve cevizleri torunları yaşındaki Kraliçe hazretlerine götürmüşlerdi. Sıralarını beklerken aralarında hafiften itişmeye, üç dilde küfürleşmeye başlamışlardı bile. Kimine göre oradaki bazıları kıskırttığı için, kimine göre de ancak birbirleriyle herkesin önünde küfürleşerek dövüşürken toplumun sevgisini kazanabildikleri ve başka bir de şey bilmedikleri için.

İki ihtiyar deli, Kraliçe'yi çok huzursuz edecek küfürlü kavgaya başlarlarken vapurun düdüğü birinci defa ötmüştü. Kraliçe'nin sözleriyle iki ihtiyar adeta “iki çocuk gibi” mutlulukla gülümsemişler ve bir an sihirli bir şey duymuş gibi mavi gökyüzüne bakmışlardı. Kraliçe geminin düdüğünün ikinci ve üçüncü kere çalışında kimseye bir şey sormadan yerinden kalkmış, halı kaplı geniş merdivenlerden arkasında kâtipler, muhafızlar ve hediye sepetlerini taşıyan hademelerle odasına çıkmış ve pencereden gemiyi görmeye çalışmıştı.

Enas adlı, pas renkli gemi Giritli küçük bir yük ve yolcu teknesiydi. Aslında daha çok Girit-Selanik-İzmir üçgeninde çalışır, Minger'e nadiren gelirdi. Kraliçe, kaptan köşkü küçük ve basık, kısa tombul bacalı ama nedense azametli ve kararlı bir görüntüsü olan gemiyi görür görmez, Çırağan Sarayı'nın pencerelerinin önünden geçen Boğaz gemilerine ve Karadeniz'den Akdeniz'e giden yolcu vapurlarına bakarken hissettiği o derin kederi hissetti: Yaşanacak asıl hayat hapsoldüğü odada değil, gemiye binip gideceği bir başka âlemdeydi.

Ama İstanbul'da saray penceresinden gemilere bakarken yanında babası, en azından onun eşyaları olur, onun kokusunu alırdı. İstanbul ve baba özlemini acıyla hissedince, kendini yatıştırmak için ablasına yeni bir mektuba başladı ve Minger'deki büyük mesuliyetlerinin farkında olduğunu ve "ahali" tarafından bu kadar çok sevimekten gurur duyduğunu da ekledi yazdıklarına. Kraliçe Müslüman erkeklerin dört kadınla evlenme hakkını ve istedikleri zaman "boş ol!" deyip karılarını boşayabilmelerini de doğru bulmuyordu. Fırsat çıktığında bunları da değiştireceğini açıkça yazdı ablasına. Bu yaptıklarından ve niyetlerinden haberdar olsaydı, babasının kendisiyle iftihar edeceğinden de emindi.

Pakize Sultan'ın limana ağır ağır sokuluşunu seyrettiği pas rengi teknenin Düvel-i Muazzama'nın zırhlıları arasından serbest geçişini Girit'teki İngiliz konsolosuna ayarlamıştı. Gemide adaya geç de olsa yollanan sağlık malzemesi, çadırlar, yataklar, ikisi Müslüman üç doktor ve salgının başında Girit'e kaçmış, çoğu Rum olan kırk küsur Mingerli vardı.

Pek çok kişi *Enas*'ı vebanın gerçekten çekip gittiğinin kanıtı olarak gördüğü için, işini gücünü bırakıp bir kutlama havasıyla limana inmişti. Paslı tekne demir atarken rıhtımdan ona doğru iki sandalın yola çıktığını da odasından dikkatle izledi Kraliçe. Rıhtımdaki kalabalık arasında, bu geminin mahiyeti, nasıl gelebildiği, aslında ablukanın çoktan kalktığı yolunda dedikodu hemen başlamıştı.

İlk yolcuların rıhtıma inmesinden ancak üç saat sonra kocası Başnazır Doktor Nuri, Kraliçesine, gelen geminin "dost" olduğunu, amcası ile İngilizler arasındaki geçici bir anlaşma sonucu adaya gelebildiğini anlattı. ("Amcanız" kelimesinin Pakize Sultan'da bir öfke değil, bir İstanbul özlemi uyandırdığını yüzünde gördü.)

Geminin Murakabe Nazırı tarafından ayarlanmış en önemli yolcusu bundan önce Fransız ve İngiliz gazetelerinde Minger

hakkında çıkan haberleri oralara ulaştıran kocaman burunlu neşeli Fransız gazeteciydi. Bu kişi Kraliçe ile daha önce kararlaştırıldığı gibi Abdülhamit'in hapsedtiği babası, ablaları ve bütün ailesi ve tabii ki talihin bir cilvesi sonucu şimdi müstakil bir devletin kraliçesi olması konusunda bir röportaj yapmak için hazırđı. *Le Figaro* ve *London Times* bu röportaja çok geniş yer verecek, bu da Murakabe Nazırı'na göre adanın İngilizler tarafından Abdülhamit'e karşı korunmasına zemin sağlayacaktı. Konsolos Corc, Kraliçe hazretlerinin İşlamcı ve kadın düşmanı hareketlerden ne kadar nefret ettiğinin Kraliçe'ye bir kere daha hatırlatılmasını da istemişti.

"Efendim, biz bu adaya niye geldik?"

"Amcanızın bizi Çin heyetine niye dahil ettiğini de hâlâ bil-miyoruz!"

"Ama buraya –toprağı bol olsun– zavallı Bonkowski Paşa'nın katlinden sonra ve amcamın kararıyla adayı salgından kurtarmak ve cinayetin esrarını çözmek için geldik, öyle değil mi?" dedi Kraliçe kocasına hafifçe yukarıdan ama eğitici hatta şefkat dolu bir sesle.

"Bunda da Allah'ın izniyle, şükür muvaffak olduğumuz için buranın milleti sizi kraliçe yaptı."

"Beni kraliçe yapmalarının sebebini tam idrak edemedim. Ama buraya bu adayı Devlet-i Aliyye'den koparıp İngilizlere teslim etmek için gelmediğimizi biliyorum efendim. Bunu yaptığımız vakit İstanbul'a geri dönmemizin, ablalarımı, babacığımı bir daha görmemin hayalini bile kuramayacağımı da biliyorum."

"şimdi de geri dönmemiz zordur."

"Farkındayım efendim" dedi Kraliçe. "Biz burada ne yaptıysak salgını durdurmak için yaptık. O halde şimdilik burada kalalım. Beni sevip kraliçe yapan bu millete manevi borcumuz var! Zaten şu anda tek istediğim şey Fransız gazeteciyle amcamın dedikodusunu yapmak değil, sizinle zırhlıya binip (londonun aralarındaki adı buydu) Dikili'ye, Kofunya'ya, Yukarı Turunçlar'a gidip, bizden yardım dileyen halkın derdine çare bulmaktır."

Mazhar Efendi'nin Konsolos Corc ile işbirliği içinde, telgraf hatlarını kullanarak, adaya getirdiği koca burunlu Fransız gazeteci Kraliçe'nin naz yaptığını düşünüyordu. Beklerken adanın tarihi, güzellikleri, Kale ve zindanları ve tabii veba salgını hakkında yazacağı diğer yazılar için malzeme toplamaya hemen başlamıştı.

Gazeteci Kızkulesi'nde, oraya karantina bahanesiyle tıklmış Osmanlı memurlarının yüz on gündür zor şartlarda hapis hayatı yaşadıklarını öğrenince, Kraliçe'den oraya gidip o "Türkler" ile görüşmek için izin istediğini söyledi. Kraliçe hem ona izin verdi hem de Kızkulesi'ne gidip durumu kendi görmek istedi.

İki saat sonra, ikinci vakti Pakize Sultan ve Doktor Nuri üç kayıklık bir kafiyle Kızkulesi'ne vardılar. Kraliçe ve Başnazır'ın teftiş için Kızkulesi'ne gelecekleri önceden haber verilmişti ama adadan sorumlu yaşlı bir Rum memur ve baksır cinsi köpeğinden başka kimse karşılamadı onları. Hürriyetin ilanından bu yana geçen yüz on üç günde Arkaz'dan ve adanın kasabalarından gelen ve yeni Minger Devleti ile işbirliğini reddeden, İstanbul'a ve Padişah'a sadık altmış küsur memurun (bazan "Türkler" diye söz ediyorlardı onlardan) yarısından çoğu ölmüştü. Bu memurlar "Hürriyet'in" ilk günlerinde, "Minger Devleti adildir!" diyen rahmetli Vali Sami Paşa'nın samimiyetine kandıkları için korkmadan İstanbul'a dönmek istediklerini söylemiş ve yüksek maaş tekliflerini reddetmişler, sonra da bu samimi itiraflarından dolayı cezalandırılmışlardı.

İlk günlerde ceza, bu küçük kayalık adaya karantina bahanesiyle hapsolmak, İstanbul'a dönememek, küçük, gölgesiz kayalıklar üzerinde kurumaktı. Ama daha sonra Minger'in başka yerlerinden gelen İstanbul'a bağlı memurların kalabalığı ve veba küçük karantina adasını bir cehenneme çevirmişti. Üst üste yığılan kalabalığın yarısı, diğer yarısı öldüğü (cesetler kayalık bir köşeden Akdeniz akıntılarına bırakılıyordu) için sağ kalabilmişti. Memurlar işte bu berbat günler sırasında, Mingerli yetkililerin kendilerini koz olarak kullanıp Abdülhamit'le anlaşmaya çalıştığını öğrendiler.

Kızkulesi'ndeki bazı "rehineler" adaya gidip gelen sandalı ele geçirip kaçmayı planlıyordu. Diğerleri ablukaya katılan Osmanlı zırhlısı *Mahmudiye*'nin bir baskınla gelip kendilerini kurtaracağını hayal ediyor, hiçbir şey yapmak istemiyordu. Ama vebadan, açlıktan, sıcaktan aralarında tartışarak dövüşerek ve kötü şartlar yüzünden dökülüyorlardı. Sami Paşa'nın sevmediği Kaymakam Rahmetullah Efendi, Evkaf Müdürü Nizami Bey gibi tecrübeli ve Abdülhamit'e bağlı Osmanlı memurları Şeyh Hamdullah döneminin ilk haftasındaki neredeyse toplu ölümlerle göçüp gitmişlerdi.

Bu katliamdan aklını kaçırmadan sağ salim kurtulan tek kişi, makamına oturamadan öldürülen yeni valinin muavini Hadiydi. Hatıralarında Kraliçe ve kocasının Kızkulesi'ne bu ziyaretinden söz ederken, onlardan, modern Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucularının son Osmanlı padişahlarından, Osmanlı hanedanından, şehzadelerden ve damatlardan söz ederken kullandığı küçümseyici, aşağılayıcı dili kullanmıştır. Ona göre Pakize Sultan ve Doktor Nuri saray hayatı yaşadıkları için gerçeklerden kopmuş ve uluslararası güçlerin piyonu olmuş, kafası havalarda, burnu yukarıda şımarık kişilerdi en sonunda.

Kızkulesi'ne tıkilip İstanbul'a dönmeden ölenlerin çoğu, onları buraya atan, adayı Osmanlı'dan koparan eski vali Sami Paşa'ya beddua ederek son nefeslerini vermişlerdi.

Kraliçe bu Osmanlı "şehitlerinin" çektikleri acıları dinlerken sorumluluk sahibi her kraliçenin yapacağı gibi suçluluk ve utanç duyuyordu. Ablasına yazdığı gibi, açlık ve sefaletten bir deri bir kemik kalmış, gözleri yuvalarından çıkar gibi büyümüş İstanbul'a sadık bu rehinerler, bu esirler hakkında "Lütfen bir şey yazmayınız, ne Mingerlileri ne de Türkleri mahcup ediniz!" demek istiyordu Fransız gazeteciye. Babası V. Murat güzel Fransızca konuşur, şehzadeyken bütün Avrupa gazetecilerini etkilerdi. Ama Pakize Sultan emin değildi kendi Fransızcasından. Koca burunlu gazetecinin istediği "haremdede esir padişah ve kızları" üzerine röportajı reddettikten sonra bir de "Kızkulesi'nde gördüklerini, Türk memurların acıklı hallerini de yazma!" demek tabii ki olmazdı. Kraliçe içindeki çelişkili duygularla boğuşarak sessizleşti: Adaya karşı duyduğu sorumluluk duygusuyla, İstanbul'a dönebilme umudu arasında sıkışıp kaldığını, belki de bu yüzden bu kadar utanç duyduğunu anladı.

Şehre geri dönmek için sandallara yürürlerken, Kraliçe kocası Başnazırı'na dönerek herkesin işittiği şu emri verdi:

"Kale açıklarında demir almak üzere olan paslı Girit gemisi yola koyulmadan önce Kızkulesi'nde duracak ve İstanbul'a dönmek isteyenleri alıp memleketlerine götürecektir!"

79. BÖLÜM

Kızkulesi'nden limana dönen sandalda Pakize Sultan'ın gözleri misafirhanesinde kaldığı eski Vilayet, yeni Başnezaret binasının mektup yazdığı penceresini kendiliğinden arayıp buldu. Şimdi sanki kendisine dışarıdan bakıyor ve yüz yetmiş altı gündür (saymıştı) dünyaya baktığı açının ne kadar da dar ve sınırlı olduğunu keşfediyordu.

Daha da şaşırtıcı olanı, hemen arkasında dimdik yükselen kayalıkların ve muhteşem Beyaz Dağ'ın masasına ve penceresine ne kadar yakın olduğunu şimdi sandalda keşfetmesiydi. İnsanın bu kadar yakınındaki muazzam bir varlığın –gözüküyor diye– tesirine girmemesi mümkün değildi! Kraliçe Beyaz Dağ'ın mektuplarında ne etkisinin olabileceğini kendine soruyordu ki, durgun denizin aynasında Beyaz Dağ'ın yansıdığını görerek heyecanlandı. Tıpkı adaya ilk geldiği günde olduğu gibi, denizin dibindeki kayaları, el büyüklüğündeki hızlı ve dikenli balıkları, ihtiyar ve dalgın pavurları ve yıldız biçimindeki yeşil ve mavi yosunları görebiliyordu.

Pakize Sultan misafirhane odasına dönünce aynı hüzün duygusundan çıkamadı. Bir saat sonra demir alan pas renkli Girit teknesi Kızkulesi açığında demir atıp Osmanlı memurlarını alırken, kocası Başnazır odaya girdi. Karı koca İstanbul'a dönen yorgun ve bitkin son Osmanlı memurlarını, onların denklerinin, darmadağınık bavullarının ve son eşyalarının Girit teknesine yüklenişini uzaktan görmeye çalıştılar.

“Devlet-i Aliyye burayı da kaybetti, memurları bu adadan da çekiliyor!” dedi Doktor Nuri soğukkanlılıkla. “Bu gemiyle İstanbul'a dönüyor olmayı arzu eder miydiniz?”

“Amcam tahtta oturdukça, bizim İstanbul'a dönmemiz artık güçtür.”

Böylece hayatlarının sonuna kadar onları acıyla mutsuz edecek “hiyanet-i vataniyye” konusu, daha yumuşak bir ad edinerek “İstanbul'a dönebilmek!” biçimini aldı.

“Bu zavallı memurların evlerine avdet etmelerini sağladığınız için İstanbul sizi elbette takdir edecektir!” dedi Doktor Nuri. “Ama buradaki Abdülhamit ve Osmanlı düşmanları bu yaptığınız sebebiyle sizi zorlayacaklardır.”

“İstanbul derken amcamı kastediyorsunuz...” dedi Kraliçe. “Rehin alınmış memurları ne amcamın ne de Düvel-i Muazzama’nın hoşuna gitsin diye geri yolladık! Haksız muamele görmüş bu cesur, sadık Osmanlı kullarını evlerine geri yollamak bir insanlık vazifesidir! Ecdadımın kurduğu Osmanlı Devleti altı yüz yıl bu sadık ve fedakâr kullar sayesinde yaşadı.”

Bu sözlerin ağırlığıyla uzun bir süre sustular. Çok uzakta, Kızkulesi açıklarında demirli Girit teknesi bütün yolcularını alınca düdüğünü, tıpkı geldiği zaman yaptığı gibi üç kere öttürdü. Kocası, Kraliçe’nin İstanbul özlemiyle gözlerinin bir an sulandığını gördü ve onu yatıştırmak istedi.

“İstanbul’a dönebilsek bile, orada herkes gibi amcanızın esiri olacaktık” dedi. “Ama burada Kraliçe ve onun Başnazırıyız ve hâlâ bu necip millete ve bu güzel adaya bir hizmetimiz dokunabiliyor.”

“Ama salgın bittiği gibi abluka da bitecektir!” dedi Kraliçe. “O zaman ne olacak merak ediyorum.” Sonra sorusunun cevabını düşünmemek için o anda içinden en çok gelen şeyi söyledi. “Zırhlıya binelim, Dantela ve Flizvos sokaklarında gezelim!”

Kraliçe belki de bunların kocasıyla son lando gezintileri olduğunu sezmiş, o günlerde mektuplarında Hora’nın yemyeşil bahçelerinde saklambaç oynayan çocuklardan; Germe’nin dantel gibi ince sokaklarından; Tatlısu’daki içme suyunun Beykoz ve Çırçır sularından daha yumuşak olduğundan söz açmıştı. Turunçlar’da Komutan’ın anıt türbesine ayrılan arazinin harika manzarasından; Kadirler Mahallesi’nde denize dimdik inen merdivenlerde güneşlenirken pirelerini ayıklayan kedilerden; İstanbul Caddesi’nde kaldırımlara taşan kahve, lokanta ve pastanelerin renk renk masalarının üzerindeki gül konmuş vazolardan ve landonun penceresinden görülen durgun denizde yüzen kefal ve karagözlerin rıhtım boyunca atları takip ettiklerinden, bu güzellikleri sanki hiç unutmamak için coşkuyla söz etmişti.

15 Kasım tarihinde Murakabe Nazırı’nın kontrolündeki *Havadis-i Arkata* gazetesinde Kraliçe ve Başnazır’ın yaptığı bu geziler birinci sayfanın yarısını kaplayan bir haberde halka anlatıldı. Yazı her gün halkın ayağına gidip vatandaşların dertlerini dinleyen, onlara hediyeler götüren, bu işi tehlikeli salgın günlerinde bile yapan cesur Kraliçe’yi övüyordu. Haberde bir hayranlık ve saygı vardı ama sonlarda bir yerde bir hayal kırıklığı da çıkıyordu ortaya:

Landonun Arpara Mahallesi'ne yaptığı bir ziyarette hediyeleri ve kuru balık ve peksimet paketlerini halka veren Kraliçe, çocukların çok istemesine rağmen, Mingerce bilmediği için onlarla konuşamıyordu. Dahası, Kraliçesini çok seven bir kadın kucaklayıp getirdiği mavi gözlü kızını sevip okşaması için onun kucağına koyuyor ve salgında kocasının öldüğü günlerde tahrip edilen evleri için söz verilen tazminatı ne yazık ki hiçbir zaman alamadıklarını ağlayarak anlatıyor, kimsesi olmadığını, zaten derdini bir tek Kraliçesine anlattığını ekledikten bir süre sonra Kraliçe'nin hiçbir şey anlamadığını, zaten konuştuğu dili, Mingerceyi bilmediğini fark edince büyük bir hayal kırıklığına uğruyordu. Yazı, Kraliçe'nin altın kalpli bir insan olduğunu, Minger halkının büyük sevgisine rağmen milletin dilini bilmediği anlaşılmış tabii ki halkın kederlendiğini, zaten bu yüzden Kraliçe'nin son haftalarda ziyaretlerini Türkçe, Rumca, hatta Fransızcanın konuşulduğu mahallelere ve sokaklara yaptığını yani daha zengin mahallelere gittiğini hatırlatıyordu.

Doktor Nuri, Başnezaret odasında karısına okuduğu bu yazıdan duyduğu huzursuzluğu saklamadı ve bu işin arkasında Murakabe Nazırı'nın olduğunu söyledi. Ama Kraliçe her zamanki saflık ve iyimserliğiyle bunun olumlu ve haklı bir tenkit olduğunu, bundan sonra Mingerce konuşulan daha fakir mahallelere gitmelerinin daha yerinde olacağını söyledi kocasına.

Ertesi gün programı değiştirip (fotoğrafçı ve muhafızlara haber verildi) gezilerini Kadirler'e yaptılar. Kraliçe çat pat öğrendiği eski Mingerce kelimeleri özenle ve yerinde kullandığı ve mahalleden sevimli iki çocuk bir at arabası ile sürücüsünü (çıkardıkları seslere kadar) çok mükemmel taklit ederek herkesi güldürdüğü için bu ziyaret başarılı oldu.

Ama ertesi gün, Turunçlar'da arabalarından tam inmişlerdi ki, hazırlıklı kalabalığa sonradan sokulan yirmi yaşlarında iki genç, gazetecilerin iştebileceği şekilde "Minger Mingerlilerindir!" diye iki kere bağırp kaçtı. Daha sonra hediyeleri neşesiz ve keyifsizce dağıtırken Kraliçe'nin mahzun olduğunu gören mahalleli kadınlar padişah kızını teselli etmek için o şımarıklara aldır-mamasını söylediler ama kederli Kraliçe bu konuyu önemsemi ve o gençlerin kendisine haksızlık ettiklerini uzun uzun ablası Hatice'ye yazdı: Kraliçe olduğundan beri eski Minger dilinden her gün yirmi kelime ezberliyordu. Komutan ve Zeynep aşkını ve

yüce ideallerini destekliyordu. Üstelik İstanbul doğumlu olması ve adanın tarihini, kültürünü ve içindeki çeşit çeşit milletin ve kabilenin siyasi fikirleri ve şahsiyetlerini yeterince tanımaması Pakize Sultan'ın aleyhine değil, lehine telakki edilmeliydi. “Çünkü herkesten başka” bir soydan olduğu için herkese aynı mesafede durup en *objective*, en doğru kararları verebilirdi. Ecdadı Osmanlı Devleti'ni cihan tarihinin en büyük, en güçlü devleti haline, hükmettiği memleketlerin milletlerine, ahalilerine benzemesi değil, benzememesi getirmişti!

Başnazır kocası “Pakize Sultanım, belki ecdadınız Osmanlılar aynı sebeple, yani hükmettikleri bütün o milletlere benzemedikleri, oralarda yaşayanlardan başka bir millettten oldukları için de bütün o memleketleri ve adaları şimdi tek tek kaybediyorlar” demişti bir keresinde.

İki gün sonra bu sefer Rumca çıkan *Neo Nisi* gazetesinde Manolis imzalı bir yazı *Havadis-i Arkata*'da dört gün önce çıkan yazının sonundaki fikirleri eleştirerek tartışıyordu: “Minger halkının pekâlâ kendi kendini yönetebileceğini, zaten büyük Komutan'ın bunu kanıtladığını, Asya'daki, Uzak Doğu'daki küçük ve zavallı sömürgeler gibi, halkın dilini bile konuşamayan başkanlara, hele babaları uluslararası Masonlar örgütünün emrinde olan ‘padişah kızlarına’ Minger’de ihtiyaç olmadığını” yazmıştı. Manolis’in makalesinde Kraliçe'nin sevildiği söylentisine de değiniliyor ve halkın duyduğu merakın abartılmaması gerektiği çünkü, “yıllarca bir köle gibi esir hayatı yaşamış bir padişah kızının” dünyanın her yerinde merak konusu olacağını hatırlatıyordu. Ama unutulmaması gereken başka bir şey vardı: “Kadınların haremelerde, kafeste kuş gibi erkeğin kölesi, en fazla evinin süsü olduğu ve herkesin Abdülhamit'in kulu olduğu Osmanlı âlemi asla Minger milletinin parlak geleceği için örnek teşkil edemez, çünkü Minger milleti ve Minger kadınları artık hürdür!”

“Bu Manolis babacığımıza ve bana hakaret etmiş!” dedi Pakize Sultan. “Lütfen buna mani olunuz. Ben haremde kuş, kafeste köle değil, Kraliçe'yim. Bu yazıyı başka tek bir kişinin dahi okumasını arzu etmiyorum.”

“Sultanım, zaten kimsenin okumadığı bu gazeteyi satıldığı üç müvezziden toplatırsam, inanınız iş daha büyür, daha çok konuşulur. Belli ki bunu Mazhar Efendi tahrir ettirmiş; en çok o sevinir.”

“Ben bu ülkenin kraliçesiyim ve beni bu mevkiye bu millet getirdi!” dedi Pakize Sultan. “Sözüm dinlenmeyecekse ben bu mevkiye bir gün daha durmam.”

“Her şeyden önce kocanızın sözünü dinlemeniz ve ona itaat etmeniz İslamiyet’in buyruğudur!” dedi Doktor Nuri gülümseyerek.

Pakize Sultan karısına hakaret edilirken kocasının işi şakaya vurup pişmiş kelle gibi sırtmasına sinirlendi önce. Ama onu asıl çileden çıkartan şey, sözünü kocasına bile dinletemeyeceğini anlamasıydı. O gün tartışma uzadı, sonunda birbirlerine bir süre küstüler ve bu yüzden de iki gün bir yere gitmediler. Hükümet işleri zaten Murakabe Nazırı’nın elindeydi. Üçüncü gün bu gezintileri çok seven Kraliçe’nin önerisiyle sakin, huzurlu ve güvenli Dantela Mahallesi’nin denize bakan sokaklarından en şirinine gitmeye karar verildi. Kâtipler, memurlar, muhafızlar ve gazetecilere haber verildi.

Ertesi gün karı koca zırhlı landoya binmek üzereyken Murakabe Nazırı Mazhar Efendi bombalı suikast ihbarı olduğunu söyleyerek durdurdu onları. Bir süre bu mahalle gezilerini –hangi mahalle olursa olsun– iptal etmek en iyisiydi.

Mazhar Efendi gittikten sonra Kraliçe ona inanmadığını, gözü yukarılarda olan bu adamın dediğini yapmak zorunda olmadıklarını söyledi kocasına.

“Ben de bu konuyu çok düşündüm efendim” dedi Doktor Nuri. “Allah vermesin, çok acil, kötü bir durum olsa, emretsek bir kısım halk yanımıza gelir ama silahlı adam olarak bütün adada kırk elli kahraman asker bizi ya dinler ya dinlemez. Ama Murakabe Nazırı ağzını açsa, onun Karantina Neferleri, muhafızları, garnizondaki askerleri, yedekleri ve bir de yeni aldıklarıyla koskoca ordusu var.”

“Yani yine esir hayatına döndük, öyle mi?” dedi Pakize Sultan.

“Evet, öyle, ama unutmayınız ki yine de Minger kraliçesisiniz ve bu böyle sürdükçe bütün dünya yavaş yavaş müstakil devletin başı olarak sizi tanıyacak, önünüzde eğilecektir. Tarihe şimdiden Minger’deki korkunç vebayı Avrupa’ya bulaşmadan önce durduran kraliçe olarak geçtiniz. Aslında Avrupa size minnettar olmalı.”

Pakize Sultan istediği vakit odasından çıkabildiği, sokaklarda dilediği gibi yürüyebildiği ve at arabasıyla dilediği mahallede insanları, evleri, her şeyi seyrederek gezindiği hürriyet günlerinin ne yazık ki sona erdiğini anladı. Bir süre sonra misafirhanenin kapısına Şeyh Hamdullah döneminde olduğu gibi nöbetçiler dikildi. Bu

sefer sayıları altı yediydi. Bu nöbetçiler, önceki dönemde olduğu gibi dışarı çıkarlarsa Kraliçe ile Başnazırı'na korkulu gözlerle bakıp silah doğrultmuyor; hemen selam duruşuna geçiyor ve gövdeleriyle duvar yapıp durduruyorlardı onları. Adayı diğer nazırlarla birlikte Mazhar Efendi'nin yönettiğini anlamışlardı.

Ondan sonraki on iki günde odalarından hiç çıkmadılar. Bu sürede yeni hiçbir şey görmediği için Kraliçe, ablasına ne yazık ki çok az yazdı. Ama kafası, ruhu, adanın insanları ve uzak mahalleleriyle meşguldü. Ancak beş günde bitirebildiği bir mektubunda, amcası Abdülhamit'in yıllardır okuduğu polisiye romanları, şimdi çok merak ettiğini yazmıştı Hatice ablasına. Acaba bir zamanlar yataktaki padişaha paravanın arkasından roman okumuş olan kocası, Pakize için bu romanların ve yazarlarının adlarını bir köşeye yazabilir miydi?

Odalarında bir gün İstanbul'a nasıl dönebileceklerini konuşuyorlardı ama Pakize Sultan'ın amcasının affından başka bir çare de gelmiyordu akıllarına. Minger'de ise bu dönemde de ne yazık ki gazetelerde hâlâ aleyhlerine alaycı, küçümseyici yazılar (saraylı, Osmanlı, haremde çıkma, kafes, esir, Türk, müstemleke, Mason'un kızı en çok kullanılan kelime ve ifadelerdi) çıkıyordu.

5 Aralık tarihinde, salgının dinmesinden bir buçuk ay sonra, bir akşamüstü Murakabe Nazırı Mazhar Efendi misafirhaneye gelerek "acil durum" dediği bir şeyi açıkladı: Ablukayı kaldırmak isteyen Düvel-i Muazzama, galiba Abdülhamit ile anlaşmıştı... Bu akşam İngiliz, Fransız gemileri Arkaz'a çıkartma yapabilir, bir çatışma çıkabilirdi. Başnezaret'te kimse bu kıymetli misafirleri uluslararası çekişmelerin kurbanı olsun istemiyordu elbette. Bu yüzden, hava kararırken onları kuzeye, Arkaz dışına, dış güçlerin bilemeyeceği, bulamayacağı –şimdi kendilerine bile söyleyemeyecekleri– bir yere götüreceklerdi.

Önce zırhlı lando ve peşlerinde muhafızlarla yola çıkacak, Andin'e ulaştıktan sonra onları adadaki yeni evlerine götürecek olan tekneye bineceklerdi. İki saat içinde bütün eşyalarıyla Başnezaret kapısında olmaları gerekiyordu.

Pakize Sultan bir saatte hazır olduklarını daha sonra yazacaktı ablasına. Korkuya kapılmışlardı. Başta İngilizlerin –ya da Fransızların– eline düşeceklerini hayal ettiler ama haberlerin abartılı olduğunu, Başnezaret'te ve Arkaz sokaklarında olağanüstü bir hareket ve

asker olmadığını görünce anladılar. Arabacı Zekeriya'nın telaşlanmadan sürdüğü lando, karanlıkta Taşlık Koyu'ndan yukarıya Kuzey'e, adanın Doğu sahili boyunca karanlıkta uzun bir süre ilerledi.

Bozuk yol, alçaldı, yükseldi, kumsallara yaklaşp bağlar arasından geçti. Pencereden ağaçların uğultusunu, açık bir çeşmenin şırıltısını, yürüyen bir kirpinin hışırtısını işittiler. Derken bulutlar arasından gümüş rengi dolunay çıktı da sanki bu dünyada değil, kara bulutların üzerinde, başka, esrarengiz bir âlemdeymişler gibi hissettiler kendilerini.

Derken bir koy çıktı önlerine. Ay durgun denizin üzerinde gümüş ışıltılarla yansiyordu. Araba durunca bir an dünyanın sınırsız sessizliğini hissettiler.

Karanlıkta beliren muhafızlar, kürekçiler, arkadan gelen arabadan inenler, Kraliçe ve Başnazır'a yardım ettiler. Deniz kabuğu ve yosun kokan koyun kayalık bir köşesinde küçük bir basamaktan bir sandala, sonra da hemen az açıkta, hafif dalgalı denizde bavullarla onları bekleyen daha büyük bir sandala bindiler. Bu ikinci sandalda kürekçilerin arkasında onları beklemekte olan Murakabe Nazırı Mazhar Efendi'nin kâtibini karanlıkta ikisi de tanıdılar.

Sandal açık denize doğru ilerlerken, kâtip kapkaranlık denizi işaret ederek Aziziye'nin hava kararmadan gelip demir attığını, hemen şurada olduğunu söyledi.

Evet, "Aziziye" kelimesini doğru işitmişlerdi. Onları Çin yerine Minger'e getiren, Bonkowski Paşa'yı gördükleri gemiydi Aziziye. Bir süre akıl karışıklığı ile korku, merak ile heyecan arasında bir rüyadaki gibi iki arada kaldılar ve birbirlerine bakıp sustular. Pakize Sultan'ın mektubunda yazdığı gibi, şimdi ikisi de yine çocuk gibi hissediyorlardı kendilerini, çünkü onlara sormadan, onları bir yerlere götürüyorlardı.

Ama az sonra Aziziye'nin karanlık silueti mehtabın içinde belirdi. Sandal hızlandı, gemiden sarkan beyaz merdivenin sahanlığına yanaştı.

Geminin gölgesi yüzünden bir süre her yer karanlık oldu. Derken bavulların yukarı çıktığını gördü Doktor Nuri. Pakize Sultan merdivenlere adımını atıyordu ki; Murakabe Nazırı'nın kâtibî, sallanan sandalda ayağa kalkıp resmî bir havayla onlara seslendi.

"Kraliçe hazretleri, Başnazır hazretleri!" dedi, "Aziziye gemisi, kaldığınız yerden, İskenderiye üzerinden Çin yolculuğuna devam

edecektir.” Ay ışığının birden üzerlerine düşmesi üzerine saygılı bir şekilde eğilerek onları selamladı: “Minger milleti zatualilerine minnettardır!” diye ekledi. Bunu Doktor Nuri’den çok Kraliçe’ye bakarak söylemişti.

Kraliçe bu gururlandırıcı sözlerle basamakları çıkıp gemiye girdi. Aynı Rus kaptan aynı ciddiyeti ile onları gülümseyerek karşılamaya gelmişti. Diğer kamaraların, Bonkowski Paşa ile akşam yemeği yedikleri misafir salonunun ışıkları, sanki burasının başka bir âlem olduğunu hatırlatmak için yakılmıştı. Pakize Sultan kocası ile nice mutlu saatler geçirdiği maun kaplamalı, yaldızlı aynalı ve hâlâ aynı deri ve toz kokusuyla kokan odaya yerleşirken gemi harekete geçti. Bunun üzerine Sultan hiç oyalanmadan güverteye çıktı. Levant’a yolculuk rehberlerinin bütün 20. yüzyıl boyunca okurlarına tavsiye ettiği “benzersiz” Minger manzarasını seyretmek istedi.

Aziziye adanın kuzeyinden güneyine uzanan yüksek Eldost Dağları boyunca ilerlerken, Pakize Sultan volkanik sivri tepeleri görebildi. Sonra ay bulutların arkasına girdi ve her şey kapkaranlık oldu. Pakize Sultan Minger Adası’nı bir daha göremeyeceğini düşünüp kederlenirken, Arap Feneri’nin yanıp sönen soluk ışığını fark etti. Tam o anda ay bulutların arasından çıktı ve Kale’nin sivri kûlahlarını ve arkadaki muhteşem Beyaz Dağ’ı gördü. Çok kısa sürdü bu, çünkü ay yine kayboldu. Pakize Sultan Minger’i belki son bir kez daha görebilirim diye karanlığın içinde yaşlı gözlerle uzun bir süre baktıktan sonra kamarasına döndü.

YILLAR SONRA

Dikkatli okurlarım kitabımda Pakize Sultan ile Doktor Nuri'ye herkesten daha anlayışla yaklaştığımı fark etmişlerdir. Onların kızlarının torunuyum ben. Doktoramı Cambridge Üniversitesi'nde 19. yüzyılın ikinci yarısındaki Girit ve Minger adaları üzerine yaptığım için, mektupların yayına hazırlanmasını benden istemeleri kadar doğal bir şey olamaz.

Yirmi gün süren fırtınalı bir yolculuktan sonra büyükanneanem Kraliçe Pakize Sultan ile büyükdadem Doktor Nuri altı aylık bir gecikmeyle önce Tiençin limanına, sonra Pekin'e vardılar.

Bu sürede Osmanlı Nasihat Heyeti'nin yettiği Boxer Savaşı uluslararası güçlerin zaferiyle sonuçlanmıştı. İşgalci Düvel-i Muazzama'nın çeşit çeşit milletten askerleri isyancı Çin halkını ve ordusunu kanlı bir şekilde ezdikten sonra, Pekin'i günlerce yağmalamışlardı. Bir yıl önce sokaklarda Hristiyan öldüren Çinliler ve Çinli Müslümanlar, Fransız, Rus, Alman güçlerince kitleler halinde katledildiler. (Abdülhamit'in simgesel destek verdiği işgalci orduların karşı vahşetine, acımasızca akıtılan kana dünya kamuoyunda açık şekilde bir tek romancı Tolstoy karşı çıkmıştır. Virginia Woolf'un deyişiyle "romancıların en büyüğü", Rus Çarı'nı ve Alman Kayzer Wilhelm'i yaptıkları katliam için suçlamış, isyan eden Çin halkını savunmuştu.) Kanlı savaşı kazanan Kayzer II. Wilhelm'in istediği gibi vahşice intikam alan müttefik ordularının onayıyla Nasihat Heyeti'nin mollaları Çin Müslümanlarına İslam tarihi, kültürü ve İslamiyet'in barışçılığı üzerine konferanslar vermeye davet edilmişlerdi.

Minger Adası'ndaki gelişmelerden, Abdülhamit'in tepkisinden ve Pakize Sultan'la doktor kocasının "hıyanet-i vataniyye" suçlamaları ile karşılaşabileceklerinden haberdar olan İngilizler, Nasihat Heyeti'ne geç katılan bu iki özel kişiyi Çin'den İstanbul'a dönüş yolculuğuna hazırlanan heyetin diğer üyeleriyle hiç karşılaştırmadılar bile. Doktor Nuri'den İslam ve karantina konusunda Çin'de Müslümanların yaşadığı bölgelerde konuşmalar yapmasını

istediler. Pakize Sultan'ın Yunnan, Kansu ve Sincan'dan yazdığı renkli mektuplar Doğu Asya kültürü tarihçileri için ilginç gözlemlerle doludur.

Doktor Nuri'nin yaptığı konuşmalardan haberdar olan ve onu uluslararası toplantılardan tanıyan İngiliz ve Fransız doktorlar Hong Kong'da birlikte çalışmaya çağırdılar onu. O günlerde İngilizlerin bu kolonilerinde kurduğu hastaneler ve laboratuvarlar dünyada vebaya karşı mücadelenin, hem bakteriyoloji cephesinde hem de karantina yöntemleri bakımından en önde gelen ve en yaratıcı kurumlarıydılar. 1901'de Çinhindi'nde Paris'teki Pasteur Enstitüsü için aşı gibi kullanılabilecek serum icat ve imaliyle uğraşan (başaramayacaktı) Alexandre Yersin, yedi yıl önce 1894'te Hong Kong'da, Fransız vatandaşı olduğu için giremediği İngiliz hastanelerinde değil derme çatma bir yapıda daha sonra kendi adıyla anılıp *Yersinia pestis* denilecek veba mikrobunu keşfetmişti. Minger'i 1901'de vuran veba mikrobuna ta 1894'ten beri Çin'de yüz binlerce kişiyi öldürmüştü. Damat Doktor'un çalışmaya başladığı Tung Wah Hastanesi'nde Theodoropulos ve Hamidiye Hastanesi'ndekilere benzeyen ve çoğu halkın bilgisizliğinden kaynaklanan sorunlar olduğu gibi (pek çok Çinli sırf İngiliz mekânı diye ne kadar hasta olurlarsa olsunlar bu hastaneye adım bile atmak istemiyordu!) karantina anlayışı farklılıkları da vardı.

Hong Kong'da Victoria bölgesinde daha çok İngilizlerin ve Avrupalıların kaldığı ve Pakize Sultan'ın oradan yazdığı ilk mektupta dediği gibi Çamlıca'nın Boğaz'a baktığı gibi tepeden denize dimdik bakan bir mahallede bir kat kiraladılar. İlk günlerde, İstanbul'a dönmeden önce Pakize Sultan'ın "geçici" bir mekân olarak gördüğü bu yerde tam yirmi beş yıl kalacaklardı.

Minger'de Doktor Nuri'nin iletişimde olduğu tek kişi dokuz yıl önce Sinop'ta garnizondaki bit salgını sırasında tanıştığı, sonra Minger karantina müdürü ve halen de Sağlık Nazırı olan keçi sakallı Doktor Nikos'tu. Nikos'tan o günlerde gelen bir telgraftan Kraliçe'nin ve Başnazır'ın adayı terk etmesinin adalılardan ve kamuoyundan uzun bir süre gizlendiğini öğrendiler. Büyük ihtimalle İngilizlerden koruma sağlayabilme umuduyla yapılmıştı bu erteleme.

6 Aralık tarihinde topçu çavuşu Sadri'nin yirmi beş pare top atışıyla eski Murakabe Müdürü Mazhar kendisini cumhurbaşkanı ilan etti. Ertesi öğlen eski Vilayet yeni Minger Meydanı'nda ada

tarihinin en iyi düzenlenmiş siyasi törenine yedi bine yakın kişi katıldı. Coşkulu kalabalık ellerindeki küçük bayrakları Başkan'a sallayan lise öğrencilerinin geçişini, Minger esnafının ve çakı gibi disiplinli Karantina Neferleri'nin Başkan'ı selamlayışını ve dağlık köylerden gelmiş folklorik kıyafetli köylü kızlarının müzik eşliğinde dans edişini izlediler. Balkona çıkan Başkan Mazhar Cumhuriyet'in bir hayat tarzı, Hürriyet'in onun gıdası ve Minger Meydanı'ndaki herkesin tek amacı olması gerektiğini ifade etti.

Bir kralın ya da kraliçenin asker-bürokrat darbesiyle indirilip arkasından Cumhuriyet ilan edilmesi o yıllarda dünyada çok görülen bir şeydi ama bu kadar sessiz ve kansız olanı nadirdir. Olaya biraz dram eklemek isteyen Mingerli milliyetçi ve "Marksist" tarihçiler bu değişimi "burjuva demokratik devrimi!" olarak nitelemişlerdir. Ama biz Başkan Mazhar döneminde olup bitenlerin "demokratik" olmadığını kesinlikle söyleyebiliriz.

Eski Murakabe Nazırı yeni Başkan Mazhar, devletin kurucusu rahmetli Komutan Kâmil'in milliyetçi reformlarını samimi bir coşkuyla sürdürmüştü. İlk ayda, arkeolog Selim Sahir ve Rum ve Müslüman ortaokul-lise öğretmenlerinden oluşan bir heyet kurulmuş, onlara bir Minger alfabesi hazırlanmış ve Minger harflerinin okullarda öğretilmesine hemen başlanmıştı. Bu alfabeyle yazılmış her türlü devlet belgesi bütün bakanlıklarda öncelikli olarak işleme alınacaktı. Yalnız bunu yapmak çok zordu. Nüfus Müdürlüğü yeni doğan çocuklara, Komutan'ın beğendiği Minger adları verilirse kaydı hemen yapıyor, Rum ve Türk adları önerenlere zorluk çıkarıyordu. Başkan Mazhar bütün dükkânların adlarının ön cephelemine yeni harflerle yazılmasını emretmişti. Batı Devletleri ve Yunanistan bu reformların üzerinde durmamışlar ama Başkan Mazhar'ın Yunanistan ve Rum milliyetçilerine karşı aldığı sert önlemleri protesto etmişlerdi. Kısa süre içerisinde Rum cemaatinden önde gelen kırka yakın "aydın" ile evlerinde Türkçe konuşan ve kütüphanesi olan on iki Müslüman okuryazar (fazla da yoktu onlardan) ayrımcılık suçuyla Kale'nin hapisanesine atıldı.

Bu Mingerleştirme faaliyetine koşut olarak Komutan Kâmil ve Zeynep'in binlerce resmi basılarak ülkenin her yerine yeni bir heyecanla asıldı. Komutan ve Zeynep'in tanışmaları, aşk hikâyeleri, bütün zorluklara rağmen en sonunda Mingerce sayesinde evlenebilmeleri ilk ve orta öğretimin temel konusu oldu. *Minger Alfabesi*

ile Zeynep'in Okuma Kitabı da çok sevilirdi. Bütün bu kültürel ve siyasi faaliyet sırasında Başkan Mazhar Pakize Sultan'ın kraliçeliğini unutturmaya çalışmamış, tam tersine Minger tarih ve ders kitaplarında Kraliçe Pakize'ye hak ettiği mütevazı ve saygın yer verilmişti. Bugün bile her Mingerli, bir padişah kızının kısa bir süre de olsa "Kraliçe" olmasından ve adanın Hürriyet ve İstiklal hareketine katılmasından gurur duyar.

Minger kraliçeliğini tıpkı babası gibi hükümet içi bir darbe sonucu resmen kaybetmesinden kısa bir süre sonra Pakize Sultan Hong Kong'daki manzaralı masasından ablası Hatice'ye kederli bir mektup kaleme aldı. Babası V. Murat'ın doksan üç gün padişah olduğunu, kendisinin ise yüz bir gün (27 Ağustos - 5 Aralık 1901) kraliçe olduğunu hatırlattıktan sonra, Pakize Sultan babasının bundan haberi var mı diye çok merak ettiğini ve onları çok özlediğini yazdı ablasına. Dilediği gibi yaşadığı, şehrin sokaklarında özgürce yürüyebildiği için Hong Kong'da "bahtiyar" olmalıydı ama ablalarını, babasını ve İstanbul'u o kadar özliyordu ki, ne yazık ki mutlu olamıyor ve ancak mektup yazarak özlemini gideriyordu.

Bir yıl sonra ablası Hatice'nin karıştığı bir skandalın arkasından Pakize Sultan Hong Kong'da daha da yalnız hissetti kendini. İstanbul'da ablası Hatice, Abdülhamit'in en sevdiği kızı (yani kuzini) Naime Sultan'ın yakışıklı kocası Mehmed Kemalettin Paşa ile bir aşk macerası yaşarken komşu duvarı üzerinden atılan aşk mektupları Abdülhamit'in eline geçmişti. Padişah genç ve yakışıklı Damat Kemalettin Paşa'yı (aynı zamanda 1877-78 Rus Savaşı'nın kahramanı Gazi Osman Paşa'nın oğluydu) hemen kızından ayırıp, rütbesini düşürterek Bursa'ya sürmüştü. (Bu siyasi olarak da önemli bir gelişme olduğu için *New York Times*'ta bile haber olmuş, Pierre Loti de bahsetmişti.) Hatice Sultan ile kötü yürekliğin açıkça "çirkin" ya da "kambur" dediği kuzini Naime Sultan'ın, Ortaköy'de yalıları birbirlerine komşu iki padişah kızının o zaman bugünkünden de "kapalı" olan İstanbul'daki aşk ve rekabet dedikodusu hızla yayılmıştı. Bursa'da ev hapsi, Mithat Paşa'nın hapsedildiği Taif zindanı ya da Sinop veya Minger hapishanelerinin şartlarına kıyasla yumuşak bir cezaydı elbette. Padişah çocukluğundan beri özel bir yakınlık duyduğu Hatice Sultan'ı cezalandırmamış ama bir süre yakından izlemiş, o dönem ona mektup yollayıp cevap alması zorlaşmıştı.

Hong Kong'daki Pakize Sultan, "skandal"ın dedikodularını Hatice'den değil, başkalarından almıştı. Cumhuriyet dönemi İstanbul gazetelerinde Hatice Sultan'ın aşk mektuplarını aslında sırf babasının intikamını almak yani amcasını üzme için Abdülhamit'e verdirdiği de yazılmıştır. Cumhuriyet'ten sonra ileri sürülen bir başka iddia ise, Hatice'nin komşuyalının Rumeli göçmeni mutlak çalışanlarına çeşitli eczanelerden alınmış fare zehri verip kocasıyla evlenebilmek için kuzini Naime'yi zehirletmeye teşebbüs ettiğidir. Arsenikli "fare zehriyle iz bırakmadan" zehirleme konusunu Padişah Abdülhamit bir kere daha bu sırada düşünmüş olmalıdır.

Pakize Sultan, o günlerde İstanbul'a ancak amcasının affıyla dönebileceğini artık biliyordu. Ama daha sonra ablasına yazdığı gibi ne yazık ki önemli bir fark vardı aralarında: Abdülhamit Hatice Sultan'ı tanıdığında, çok sevdiği ilk kızı Ulviye Sultan (yeni icat edilmiş kibritle oynarken kendisini yakarak) daha yeni ölmüştü ve henüz kendisi tahta oturmamış için, Abdülhamit ağabeyinin yeni doğmuş kızı Hatice'yle oynayarak kendini teselli etmişti. Ama babası Çırağan Sarayı'na hapsedildikten sonra doğduğu için Pakize Sultan amcası Abdülhamit'i çocukluğunda hiç görmemiş, onun kucağına bir kere bile oturup Hatice gibi seilmemişti.

1904 Ağustosunda Pakize Sultan ablasından babalarının ölüm haberini aldı. Babasının kokusunu, kitap okuyuşunu, piyano çalarken yüzünde beliren yoğun ifadeyi ve beste yapışını hüzünle hatırladığı aylar geçirdi. Sonraki iki yılda da Pakize Sultan'ın ablasına daha az mektup yazmasının bir nedeni duyduğu kederse (bir kere "babacığımdan sonra İstanbul artık aynı İstanbul değil" diye yazmıştı), diğeri kızı Melike'nin (anneannem) 1906'daki doğumunun onu çok meşgul etmesidir. Bu yüzden şimdi anlatacağımız yılların tarihini onun mektuplarından değil, arşivlerden ve hatıralara dayanarak kaleme aldık.

Ama önce zavallı V. Murat'ın cenazesinden söz edeceğim.

Belki de bu kitapta hiçbir şey Pakize Sultan'ın yirmi sekiz yıl hapis yatan babasının cenazesi kadar hazin değildir. Kendisi ecadım (büyükanneannemin babası) olduğu için burada nesnel bir tarihçi gibi değil duygusal bir romancı gibi konuşmak istiyorum. Aslında V. Murat'ın talihsiz hayatı ve başarısız kısacık padişahlığı, Osmanlı Devleti'nin ve İmparatorluğun ayakta kalması için bürokrasi ve seçkinlerin kurduğu anayasacı, batılılaşmacı, özgürlükçü,

parlamentocu reformların da otuz iki yıl ertelenerek güdükleşmesine, bu özgürlükler geldiğinde ise artık iş işten geçmiş olduğundan hiçbir işe yaramamasına yol açmıştır. Reformcu babası Abdülmecit onu, amcası Abdülaziz'i atlayarak veliaht yapmak istemiş, nedense “talih-siz” dediği oğlundan çok umut beslemiş, Fransızca öğretmiş, İtalyan Lombardi ve Guatelli paşalardan müzik dersi aldırılmıştı. Ama Murat Efendi on dört yaşındayken hatıralarından yararlandığımız bir harem kadınının anlattığı gibi bir hastalık geçirince, aklına ve hafızasına bir şey olmuş, daha sonra toparlansa bile bu hastalık nüksetmişti.

Bu hastalığı tedavi için gelen (ayrıca siyasi ilişkiler kuran) Napolili doktor Kapoleon (Capoleone) şarap ve konyak tavsiye etmiş ve genç veliahta Kurbağalıdere'deki köşkünde bir “içki kileri” kurmuştu. Murat Efendi de geri kalan hayatı boyunca içmeyi bırakmamıştı. Veliaht Murat Efendi'nin Kurbağalıdere'deki köşkünde verdiği müzikli yemeklere Hürriyetçi, Meşrutiyetçi ve Parlamento yanlısı Şinasi, Ziya Paşa, Namık Kemal gibi şairler, gazeteciler, yazarlar katılıyordu. Zehirlenme telaşı yaşadığı Londra'da “arkadaşlık” kurduğu İngiliz Veliahtı Edward, gelecek sefer Kraliçe Victoria ile karşılaşınca elini öpmesini istediğinde amcasından korkmadan bunu yapmıştı. Genç veliaht Avrupa seyahatinde tanıdığı III. Napolyon gibi şahsiyetlere işbirliği vaat eden mektuplar yazdı. Ona göre Avrupa “milletleri” krallarını yenmişler, krallar da bir adım geri atmışlardı. Padişahlar da öyle yapmalıydı. Ama bir anda padişah olunca, kumpas, darbe, amcasının öldürülmesi gibi, “biraderi” Abdülhamit'i vehimli yapan şeyler onu delirtti. Bürokrasinin ortak kararıyla tahttan indirildi. Abdülhamit'in onu ilk hapsedtiği Yıldız'da, elbiseleriyle havuza atlamıştı. Bir başka seferinde pencereden kaçmaya teşebbüs etti. Daha sonra yıllarca aklının yerine geldiğini doktorlara kanıtlayıp tekrar tahta çıkmaya çalıştı ama bu hayalleri ve kaçırılma teşebbüsleri yirmi sekiz yıl süren hapis hayatını daha da sıkılaştırdı. Geceleri odasında uyurken Yıldız'dan yollanmış beyler ve paşalar ellerinde fenerleriyle birden içeri dalarlar, onun “o” olduğunu görünce, eski padişaha temennalarla odadan çıkarken, Abdülhamit'e yapılan V. Murat'ın Beyoğlu'nda görüldüğü yolunda ihbar üzerine yoklama için hemen geldiklerini itiraf ederlerdi. Evhamlara kapılan eski padişah sürekli yatak odasının yerini değiştirirdi. Çevresinde onun gözüne girmek için çırpınan altmış yetmiş köle kadın olduğu için Henry James'in ifadesiyle “biz modernlerin” onu anlamamız, dahası onun için kederlenmemiz ger-

çekçi değildir. Son yıllarda şeker hastalığı ilerlemiş, kızı Hatice'nin bir türlü inanmadığı aşk skandalı ve Abdülhamit'in "Kızına ne ceza vereyim?" diye araçlarla sordurması (bir ceza vermeyecekti) onu daha da tüketmişti. Eski padişahın vefatı Abdülhamit'in emriyle gazetelerde küçük bir haber olarak duyuruldu. Cenazeye katılmak için Galata Köprüsü'nde, Sirkeci'de biriken İstanbullular Yeni Cami'ye yaklaştırılmadı. Çırağan'dan Nahit "istimbotuyla" getirilen cenaze, eski padişahın her sabah elini öpüp siyaset konuştuğu ve kendisine "aslanım!" diye hitap eden annesinin yanına alelacele gömüldü. İstanbul'da V. Murat'ın aslında ölmediği, gömüldükten sonra mezardan çıkarılıp Avrupa'ya kaçırılacağı, yeniden tahta çıkarılacağı gibi söylentiler yoğunlaştığı için Abdülhamit bütün hükümeti yolladığı cenazeye bir de kendi "hususî" yaverini yollamıştı. Bir ara "ismi daima nefretle yâd edilecek" o hususî yaver, cesede küstahça yaklaşıp parmaklarını saçlarına dolayıp bütün gücüyle çekti ve eski padişahın öldüğünden emin olunca onu bıraktı.

1905'in üçüncü Cuma günü Yıldız Camii'ndeki cuma selamlığı sırasında Abdülhamit'in her defasında yürüdüğü yola çekilmiş bir arabaya koyulan büyük bir bomba bütün İstanbul'dan hatta Üsküdar'dan duyulan bir gürültüyle patladı. Padişah tam o sırada kendisine bir soru yönelten Şeyhülislam ile ayaküstü bir konuyu konuştuğu için gecikti ve bombanın tesirinden kurtuldu. Bombayla birlikte etrafa dağılan demir parçaları yirmi altı kişiyi öldürmüş, aralarında her cuma Padişah'ı görmeye gelen meraklılar ve diplomatlar dahil pek çok kişi yaralanmıştı. Bombanın ve demir parçalarının yerleştirildiği arabanın sürücüsü de patlamayla ölmüştü.

Abdülhamit'in polisleri ve işkencecileri bir haftada suikastın arkasında uzun zamandır Fransa ve Bulgaristan'da patlayıcılarla hazırlık yapan ayrılıkçı Ermeni İhtilalcileri olduğunu ortaya çıkardılar. İşkenceci tahkikat memurları bombaları evinde saklayan Edward Joris adlı Belçikalı maceraperest bir anarşisti de kısa zamanda belirleyip hapse attılar. Beyoğlu'nda anacaddede açılan ilk Singer dikiş makineleri şubesinde çalışan ve dikiş makinesini Osmanlı'nın en ücra dağ köylerine kadar götürmek için başarılı pazarlama tasarıları yapan bu romantik anarşist idama mahkûm oldu ama Belçika Krallığı'nın Abdülhamit'e baskılarından sonra cezası infaz edilmedi. İki yıl hapis yattıktan sonra Abdülhamit'in affıyla serbest bırakılıp, ona ajanlık edeceği Avrupa'ya geri döndü.

Kitabımızın son sayfalarını kaleme alırken 1901'den sonra Osmanlı Devleti'nde cereyan eden pek çok büyük siyasi olayda sanki Minger İhtilali'nden etkiler, izler varmış duygusuna kapıldık. Belki de kendimizi küçük adamızın zengin tarihine çok fazla kaptırıp her şeyde ve her yerde Minger Adası'nı görmeye başladığımız içindir.

Adayı kuşatan İngiliz, Fransız, Rus gemileri çekip gittikten sonra ve başka herhangi bir devlet bağımsız Minger Devleti'ni tanımadığı için, Abdülhamit istese *Mahmudiye* zırhlısına bütün Arkaz'ı, garnizonu, Başnezareti, tıpkı İngilizlerin İskenderiye'de yaptığı gibi uzun uzun bombalatabilirdi ama bunu yapmamıştır. Kâğıt üzerinde Minger hâlâ bir Osmanlı vilayeti idi ve mesela Fransızlar buraya ancak İngilizlerle anlaştıktan ve Osmanlı ile çatışmayı göze aldıktan sonra asker çıkarabilirlerdi. Abdülhamit'in ve onun kadar da Osmanlı donanmasının gidip adayı bombalamaya, asker çıkarıp işgal etmeye ve yeni bir vali yerleştirmeye hevesi yoktu. Osmanlı donanma ve ordusunun Minger'de karşılaşacağı herhangi bir direniş, Hristiyanları korumak bahanesiyle (tıpkı veba gibi) Düvel-i Muazzama'nın adayı işgal etmesine ya da Kıbrıs'ta olduğu gibi İngilizlerin adaya el koymasına kolaylıkla neden olabilirdi.

Abluka bittikten sonra, adanın "İstiklali"nin muhafaza edilmesinde Başkan Mazhar'ın Osmanlı dahil çevre devletleriyle iyi geçinme siyaseti etkili olmuştur. Karantina Neferleri'ni bir "reform" hareketiyle modern bir orduya dönüştürmesi de önemlidir. Adada iki yıl askerlik herkes için mecburi tutulmuş ve dört yılda bu orduya iki bin beş yüz yeni asker alınmıştı. Evlerinde Mingerce konuşanlardan ve yeni devlete sadakatini içtenlikle gösteren Rum ve Müslümanlardan toplanan bu ordu manevi gücünü Mazhar Efendi'nin büyük bir yaratıcılıkla adaya yaydığı Komutan'ın şiirsel ve güçlü Minger milliyetçiliğinden alıyordu elbette.

Kolağası'nın vilayet balkonundan Minger İhtilali'ni başlattığı 28 Haziran günü adada İstiklal Bayramı ilan edilmişti (bir gün tatil). Her yıl yapılan törenlerde önce Karantina Neferleri başlarında tarihi telgraf kâtibi kasketleri ve çantalarıyla garnizondan "Komutan burada!" marşını ve diğer yeni Minger marşlarını söyleyerek aşağıya, Minger Meydanı'na inerlerdi. Meydan'da bir saat süresince bütün Minger ordusu Başkan Mazhar'ın onları (görünmeyen yüksek bacaklı bir sandalyeye oturarak) seyrettiği balkonun altından geçerd. Herkesin sevdiği ve beklediği (Batı gazetelerinde de coşkuyla an-

latılan) lise öğrencilerinin gösterisinin bugün yalnız İstiklal günü törenlerinin değil, Minger milli kimliğinin de önemli bir parçası olduğu fikrine antropologlar da katılırlar.

Önce meydana her biri elinde büyük beyaz kumaşa iri Minger harfleriyle işlenmiş bir kelime taşıyan 129 liseli çıkıyordu. Bu 129 kelime, devletin kurucusu ölümsüz Komutan Kâmil'in hayatının son iki saatinde Splendid Oteli'ndeki odasında söylediği ve kâtipçe kaydedilmiş Mingerce kelimelerdi. Okul kıyafeti giyen kızlı erkekli liseliler meydana yerlerini alınca önce bir alkış kopuyor, sonra da meraklı bir sessizlik başlıyordu. Acaba liseliler bu kelimelerle bu yıl hangi güzel cümleleri kuracak, Komutan'ın son günlerinde Tanrı'dan inen birer şiir misali birden söyleyiverdiği ("Mingerim benim cennetim, senin ruhundur"; "Minger Mingerlilerindir"; "Minger'de Kalbim Her Zaman!") hangi güzel sözü hatırlatacaklardı? Gençlerin meydana hızla ve kararlılıkla yer değiştirip kelimelerle cümleler kurmaları hem alkışlanıyor hem de balkonda karısıyla oturan Başkan'ın gözlerini sulandırıyordu. Ne yazık ki, bu milliyetçi, cumhuriyetçi ruhu hissetmeyen ve hâlâ Yunanistan'a ya da Osmanlı'ya inatla bağlılık gösteren iki yüz küsur (yüz elli Rum, altmış Müslüman) kişi Andin şehri yakınlarında bir kampta eğitim amacıyla tutuluyordu. Bir de kampta eğitim yerine yol ve köprü yapımında çalışmayı tercih edenler vardı. Başkan Mazhar hükümeti ihtilalden sonra Atina ve İzmir'e kaçıp geri dönmeyen zenginlere (çoğu Rum'du) ağır vergiler tahakkuk ettirmiş, adada yaşayan ama hükümete inat paralarını hâlâ ada dışında Atina ve İzmir bankalarında tutan zenginleri ise yol yapımında biraz çalıştırmış ama Yunan ve Avrupa gazetelerinde "Minger'de angarya" haberleri çıkmaya başlayınca bu uygulamadan vazgeçilmişti!

O günlerde Sherlock Holmes'ün yaratıcısı Conan Doyle ikinci evliliğinden sonra, hayatın tuhaf bir simetrisi sonucu, kitabımızın geçtiği yerlere, Mısır'a, Yunan Adaları'na ve İstanbul'a balayına geldi. İstanbul'da Abdülhamit ona Mecidiye ve karısına da daha küçük bir nişan verdi. Padişah'a gönüllü yaverlik de eden İngiliz Amirali Henry Woods, (Woods Paşa) hatıralarında, törende Padişah'ın hayranı olduğu büyük yazarla en sonunda tanışmasına tanık olduğunu yazar ama doğru değildir bu. Doyle'un Yıldız Sarayı'nı gezmek istediğini, bunda ısrarlı olduğunu öğrenen Padişah, en son Sherlock Holmes romanının kendi sarayında geçmesinden

korktuğu için nişanları vermiş ama töreni son anda Ramazan baha-
nesiyle iptal etmişti.

Veba günleri sırasında bazan haftada üç dört uzun mektup ya-
zan Pakize Sultan 1907 yılında Hong Kong'dan Hatice ablasına iki;
ikinci çocuğu Süleyman'ı doğurduğu 1908'de yalnızca bir mektup
yazmıştır. Evde hizmetçisi, getir götür işlerine bakan İngilizce bilen
bir adamı vardı ama sürekli hastalanan iki çocuktan sonra evin dı-
şındaki dünyadan kopmuştu. Doktor Nuri'nin bazan taramalar için
uzak mahallelere gittiğini ama salgının Hong Kong'da hızını kaybet-
tiğini, üç dört yıl öncekinden çok daha az insan öldüğünü yazmıştı.

İki yılda yazılan üç mektupta tekrarlanan konu, Pakize Sultan'ın
ablasından liste halinde gelen "Abdülhamit'in sevdiği" polisiye öykü
ve romanları, (başta Sherlock Holmes'ler) Hong Kong'daki İngiliz
kütüphanesinde bulup tek tek okumaya kararlılıkla devam etmesidir.
1908'de yazdığı mektubunda bunu niye yaptığını, bu sefer Doktor
Nuri ile konuştuğu açıklıkla (Doktor İlias'ın katilinin zehri aldığı
eczane ve aktarı nasıl sakladığını anlamak için) yazmamıştı. Büyük
ihtimalle Hatice ablası, kendisini affedip, davetlere çağırarak topluma
yeğeninin aşk hikâyesinde masum olduğunu ima eden amcası Abdül-
hamit'e yakınlaştığı içindi bu. Pakize Sultan babasının ölümünden
sonra Hatice ablasının Padişah'a bu yakınlığından istifade edip, ko-
casıyla kendisinin hıyanet-i vataniyye suçlamasından affı için aracı
olmasını isteyen hiçbir şey yazmamıştır. Bir ihtimal Hatice ablasının
Abdülhamit'e zaten bunu isteyecek kadar yakın olmadığını düşün-
düğü için; bir ihtimal de, "affetse" bile Abdülhamit'e güvenemediği
ve bu affın babasının hatırasına ihanet olacağını hissettiği için.

Abdülhamit'in Meşrutiyet'i ilanından, Meclis-i Mebusan'ın ye-
niden açılmasından, 31 Mart İsyanı'ndan ve Selanik'ten gelen Ha-
reket Ordusu'nun İstanbul'a girip amcasını (Abdülhamit) tahttan
indirip yerine küçük amcası Reşat'ı geçirmesinden Pakize Sultan
Hong Kong'daki İngiliz gazeteleri aracılığıyla haberdar oldu. İstan-
bul'da camilerden çıkan örgütlü ve öfkeli kalabalıkların sokaklarda
özgürlükçü, reformcu, batıcı yazarları öldürdüğünü, Selanik'ten
gelen Hareket Ordusu ile Bakteriyolojihane yakınlarındaki Maçka
Kışlası'nda ve Taksim'deki kışlalar arasında topların ve makineli
tüfeklerin kullanıldığı çatışmalar olduğunu ve "şeriatçı" isyancıla-
rın üç elebaşının her zaman kalabalık Eminönü meydanında beyaz
önlükler giydirilip üç ayaklı modern ahşap darağaçlarında idam

edilerek orada İstanbullulara ibret olsun diye üç gün rüzgârda sallandırıldığını, “hürriyet, müsavat, uhuvvet” ve bir de fazladan “adalet” sloganlarının atılışını gözlerinin önünde canlandırmak onlar için zor olmadı.

Hürriyet’in ilan edilmesi, Abdülhamit’in tahttan indirilmesi, siyasal suçlulara af çıkması, “İstanbul’a dönmek” konusunu makul bir fikre çevirmişti. İstanbul’a geri dönseler, Minger’de olup bitenlerden dolayı başları belaya girer miydi? Hızla çöken ve borca batmış Osmanlı Devleti’nin memurları o günlerde öyle bir kafa karışıklığı içindeydiler ki, Doktor Nuri’nin bu soruyu sorması için mektuplar yazdığı, telgraflar çektiği, arka planda olup bitenlerin bilgisini sorduğu bir arkadaşı Adliye Nezareti’ndeki tanıdığından “belki de kimseye bir şey sormadan” gelmelerinin en münasibi olduğunu; bu tarz ihtiyatlı soruşturmaların kalem memurları ve müdürler tarafından ya çok büyük bir bahşiş-rüşvet imkânı ya da suçluların kendi kendilerini akılsızlıkla ihbarı olarak değerlendirildiğini söylemişti.

Ama hazırlıksız –pat diye– İstanbul’a dönme fikri ikisinin de aklına yatmadı. Evet, İstanbul’da Pakize Sultan’ın başta yalı olmak üzere mülkleri, Doktor Nuri’nin devlet hazinesinden hakkı olan damatlık ve memur maaşı ve başka gelirleri vardı ama “hıyanet-i vataniyye” konusu düşmanlarının akılları içinde yer etmiş olabilirdi. Bu haklarını bir gün İstanbul’a dönünce de talep edebilirlerdi. Oysa Hong Kong’da, başarılı Doktor Nuri’nin hem İngiliz sömürge idaresinden hem de hastanelere karantina konusunda danışmanlıkları sayesinde önemli bir maaşı vardı. Üstelik biri üç yaşında bir kız, diğeri bir yaşında kavgacı, öfkeli oğlan iki çocukla haftalarca sürebilecek bir gemi yolculuğuna çıkmayı (kim bilir, yollarda karantinaya alınmaları da mümkündü) göze alamıyorlardı.

Pakize Sultan bunu hiçbir mektubunda yazmamıştır ama ben sezgilerime dayanarak söyleyebilirim: Kocasını, gürültülü çocuklarını, yaşadıkları hayatı, buhar, yemek ve çocuk boku kokan evlerini seviyordu. İstanbul’da kalsaydı herkesle birlikte ve kenarda soluk bir gül gibi, küçük bir rol sahibi olacağı belki daha şaşıalı ama daha cansız bir hayatı olacaktı. Pakize Sultan kocasının diğer şehzade ve damatlar gibi yalnızca davetlere (sağlık kuruluşları ve vakıflarına gelir sağlamak için düzenlenmiş toplantılar) katılmakla mutlu olabilecek bir insan olmadığını çoktan anlamıştı. Aslında ikisi de Hong Kong’da yaşadıkları hizmetçili, korunaklı, herkesten uzak

“burjuva hayatı”ndan memnundular ve İstanbul’da da Hürriyet’in ilan edilmiş, Abdülhamit’in tahttan indirilmiş olması kendilerini güvende hissetmeleri ve geri dönmeleri için yeterli değildi.

1909-1913 yılları arasındaki beş yılda Pakize Sultan ablasına toplam on bir kısa mektupta hep aynı şeyleri, çocuklarıyla Hong Kong’da iyi olduklarını, kocasının çok çalıştığını, kendisinin de ev işleriyle ve roman okumakla meşgul olduğunu yazdı. Sorduğu sorulardan Pakize Sultan’ın İstanbul ve Arkaz’da olanlardan haberdar olmadığını anlıyoruz.

Başka kaynaklardan yararlanarak bu beş yılda İstanbul’da ve Arkaz’da cereyan eden bazı olayların kısaca üzerinden geçeceğiz.

Osmanlı İmparatorluğu’nun son on yılı, Aziziye gemisinin büyük salonuna asılı İmparatorluk haritasında görülen ülkelerin, toprakların, adaların hayret edilecek bir hızla elden çıkışının hikâyesidir.

Abdülhamit’in düşüşünden sonraki günlerde İstanbul’da en çok işitilen kelimeydi “Hürriyet”. Pakize Sultan’ın ablası Hatice Sultan “Hürriyet”ten sonra ilk iş amcasının kendisini evlendirdiği (ve baldızı Pakize Sultan için Abdülhamit’in okuduğu polisiye romanların listesini hazırlayan) kocadan yüksek miktarda “tazminat” ödeyerek ayrıldı. V. Murat’ın oğlu ve kızları hakkında (Pakize Sultan hariç) babasından işittiği, Saray çevresinde gezinen dedikodulara dayanarak elli yıl sonra *Tarih Dünyası* dergisine bir dizi yazı yazan muhafazakâr yazar Nahit Sırrı Örik o kadar bekledikleri “Hürriyet”in V. Murat’ın oğluna ve kızlarına yaramadığını ima edecektir.

Ağabey Şehzade Mehmet Selahattin’in, yirmi sekiz yıl aynı sarayda hapsoldükten sonra özgürlüğe kavuşunca, günlerce İstanbul’da sokaklarda, vapurda, rıhtımlarda, köprülerde karşılaştığı herkese –on üç yaşındaki Nahit Sırrı dahil– kendini tanıttığını yazar Örik. Tahttan indirilen babasının uğradığı haksızlıklar üzerine bir tiyatro oyunu nasıl kurulur, nasıl yazılmalı onu düşünmektedir Şehzade. Kötücül dedikoduyu seven Nahit Sırrı ise, yarı meczup ama çok zeki ve kültürlü şehzadenin Padişah Sultan Reşat’a yanaşıp, kız kardeşlerini dışlayarak babası merhum V. Murat’ın hakkı olan “tedahülde bırakılmış” bazı gelirleri almak istediğini ama yarım akıllı amcası Padişah Sultan Reşat’ın bile onu ciddiye almadığını hatırlatır.

“Hürriyet” en çok gazete, dergi ve kitap çeşitliliği ve zenginliğiyle kendini gösterdi. İstanbullular, “İstibdat” zamanında alıp okudukları kimi Fransız romanlarının aslında Abdülhamit için çevrildiğini ilk

böyle öğrendiler. Bu kitapların bazılarının başlarına “Abdülhamit için çevrilmiştir” notu o zaman konmaya başlandı ama bu en çok Cumhuriyet’ten sonra yapılmıştır.

Kitabımız için gerekli olan bir sorunun, bu romanların bazılarının “Hürriyet’e rağmen hâlâ niye sansürlenmiş haliyle yayımlandığı” sorusunun bizce üç cevabı vardır! 1. Tembellik. 2. Arada geçen yıllarda çevirmenlerin işi bırakması ve çeviri müsveddelerinin kaybolması. 3. Abdülhamit’in hoşuna gitmeyen İslam’ın ve Türklerin eleştirilmesi gibi konuların “Hürriyet”ten sonra da iktidar sahipleri tarafından sevilmemesi. İstanbul’da yüz yıldan fazladır hâlâ süren, üstü örtülü devlet desteğiyle sokakta gazeteci-yazar öldürme gelenek ve alışkanlığının “Hürriyet”le başladığını ekleyelim.

1911’de İtalya’nın –İngiltere ve Fransa ile anlaşarak– Libya’yı almak üzere savaş ilan etmesi Osmanlıların sonunu hızlandırdı (tıpkı Abdülhamit gibi yeni Osmanlı hükümeti de bir bayrak bırakıp Libya’yı İtalya’ya savaşız teslim etmeye razıydı aslında!). Bir savaş taktiği olarak Osmanlı’dan yedi sekiz kat güçlü İtalyan donanması Rodos ile birlikte irili ufaklı yirmi küsur Osmanlı adasını işgal etti. Türklerin idari yönetim şekline dolaylı “On İki Ada” (batıların Dodekanez) dediği bu adalarda en çok direnen Rodos’taki Osmanlı garnizonu oldu. Minger’de ise dirayetli Başkan Mazhar elindeki kartları iyi kullanarak adanın istiklalini garantileyen yeni bir statüye hiç savaşımadan kavuştu.

İtalyanların işgal ettiği adaların hepsinde büyük çoğunluk olan Rumlar durumdan şikâyetçi değildiler, çünkü İtalyanları, yıkılıp giden, kanun nizam kuramayan ve Tanzimat’tan o kadar yıl sonra çeşitli bahanelerle (Bedel-i askerlik vs) hâlâ Hristiyanlardan daha çok vergi alan Osmanlı’ya tercih ediyorlardı. Fazla doğuda olduğu için İtalyan işgaline uğramayan küçük Meis Adası’nın % 98’i Rum olan halkı bir dilekçeyle İtalyan donanmasını davet edip, İtalya’ya katılmak istediklerini bildirmişlerdi.

Tarihte ilk defa havadan bombardıman yapılan savaşı İtalya Krallığı kısa sürede kazandı. Daha sonra yapılan Ouchy Anlaşması’yla Libya İtalya’nın oldu. İtalyan işgalindeki adalar da Balkan Savaşı’nın sonunda belki Osmanlı’ya geri verilecekti. Çünkü o sırada Osmanlı’nın dağılmakta olduğunu, ordularının çok kolay yenildiğini gören Balkan ülkeleri kimin hangi toprağı alacağı konusunda aralarında anlaşkıktan sonra, Osmanlı İmparatorluğu’na karşı

savaş ilan etmişlerdi. Yani Yunanistan ile Osmanlı Devleti yeniden savaşa tutuşmuştu. Türk tarih kitaplarında Trablus Savaşı diye geçen İtalya Savaşı'ndan yenilgiyle çıkan Osmanlı Devleti'nin bürokratları Balkan Savaşı'nda yeni bir yenilgi yaşayacaklarına emin oldukları için bütün Osmanlı adalarının yakında Yunanistan'a katılabileceğini seziyorlardı. O halde şimdilik bu adaların –bir gün onları Osmanlı'ya geri verecek– İtalyanların elinde kalması belki daha iyiydi. Böylece Osmanlı birlikleri Libya'dan tamamen çekilirken, İstanbul, İtalya'ya On İki Ada'daki İtalyan birliklerinin orada kalabileceğini ima etti.

Başkan Mazhar işte bu sırada, 1912 Eylülünde İtalya ile “gizli” Hanya Antlaşması'nı imzaladı. Başkan otuz bir yıllık iktidarı sırasında liberal, Türkçü, Yunancı ve çeşit çeşit muhalif takımı hapis, çalışma kampı gibi yöntemlerle sindirmiş, kuvvetli bir ordu kurmuştu. Eski Vilayet, yeni Başkanlık balkonundan senede iki kere uzun uzun son neferine kadar bu orduyu selamlardı. Komutan ve Zeynep'in fotoğrafları, resimleri, heykelleri adada piyango biletlerinin köşelerinden kâğıt paralara, ayakkabı kutularından içki şişelerine, kurumuş incir paketlerinden otobüs duraklarına her yerdeydi.

Başkan Mazhar İngilizlerin de önyak olmasıyla Minger Bahriyesi'nin tek savaş gemisiyle Girit'e anlaşma yapmaya giderken ülkenin istiklalinin on bir yıl sonra nihayet bütün dünyaca tanınacağını söylüyordu çevresindekilere... İkinci adamı Hadid bu anlaşmanın kabul edilmesi için özellikle evlerinde Mingerce konuşan “hakiki” Mingerlileri ikna etmek için çok uğraşmıştı.

Böylece Minger'in bağımsızlığı 1912 Ekimi'nde İtalya tarafından resmen tanındı. Bu aslında yarı bağımsızlıktı çünkü eski Vilayet binasında Minger bayrağı ile birlikte bir de İtalyan bayrağı dalgalanıyordu. Başkan Mazhar'ın işi şimdi İtalyan bayrağına karşı çıkan Minger milliyetçilerinin sesini bastırmaktı ama böyle güçlü bir ses yoktu adada. Herkes Osmanlı zırhlıları bombalamaya gelmeyecek diye memnundu.

Balkan Savaşı'nın da yenilgiyle bitmesinden sonra İttihat ve Terakki Partisi savaşı kaybeden hükümeti bir darbeye devirdi. Halk arasında Babıali Baskını diye bilinen bu olayın birçok ayrıntısı Arkaz tarihini ve “karantina hükümetleri” denen dönemi hatırlatır. Askerler ve partili kabadayılar gün ortasında hükümet toplantısını basıp bir bakanı da silahla öldürerek hükümeti istifaya zorladılar. Bu darbenin baş düzenleyicisi “Hürriyet kahramanı” Enver Bey de kısa zamanda Paşa oldu ve Abdülmecit'in torunu Naciye Sultan'la evlendi.

Darbecilerin yeni hükümetin başına getirdikleri, Abdülhamit'i deviren Hareket Ordusu Komutanı Mahmut Şevket Paşa beş ay sonra üstü açık arabasıyla İstanbul sokaklarında, (Divanyolu'nda trafikte beklerken) kurşunlanarak öldürüldü. Hiçbir zırhı olmayan, kurşunlarla delik deşik olmuş ve bugün Harbiye'deki Askeri Müze'de sergilenen arabasını ve yakalanıp asılan katillerin tabancalarını, 1980'lerde, bir dönem Nişantaşı'nda müzeye beş dakika uzaklıktaki evinden haftada bir gelen tarihsever romancı Orhan Pamuk takınıyla ziyaret ettiğini bana söylemiştir.

1913'ün sonbaharında Hong Kong'daki İngiliz yönetiminden yüksek bir görevli önce randevu alıp Tung Wah Hastanesi'nde Doktor Nuri'yi ziyaret etti. Hong Kong'un kanalizasyon ve karantina sorunlarından söz edeceklerini zanneden Doktor Nuri, kumral ve yeşil gözlü sömürge memuruyla Balkan Savaşı'nın yerel gazetelerde okuduğu sonuçlarını tartışırken buldu kendini.

Osmanlı Devleti dört yüz yıldır elinde tuttuğu Balkanlar'daki son topraklarını da kaybetmişti. Arnavutlar da milliyetçi bir isyanla ayaklanmışlardı. Arnavut bağımsızlık hareketi, Abdülhamit ve Osmanlı'ya karşı olmaktan çok, onlar gidince yerine gelecek Düvel-i Muazzama'ya karşı bir hazırlık olarak alevlenmişti. Nitekim uluslararası güçler kendilerinin yöneteceği "bağımsız" bir Arnavutluk kurulmasına rıza gösterdiler. (Osmanlı'nın bittiğinde herkes hemfikir idi ama sorun kalan toprakların, büyüklü küçüklü başka ülkeler arasında nasıl bölüşüleceği idi.) Altı ülkenin birer temsilcisinden oluşan bir heyet Arnavutluk'u yönetecek, ülkenin başında bir de Düvel-i Muazzama'nın seçtiği Prens olacaktı.

"Herkes kendi prensini Arnavutluk'un başına getirmek istiyor" dedi İngiliz yönetici şikâyet eder bir havayla. En sağlam "koruma" İngilizlerinki diye başlarına Kraliçe Victoria'nın oğlu, Connaught Dükü ve Kanada Genel Valisi Prens Arthur'u isteyen Arnavutlar bile vardı. Almanlar Hohenzollern hanedanından birini düşünüyordu. Mısır'da Hidiv ailesinden Arnavut kökenli olduğunu sahte belgelerle iddia eden bir paşa ve bir Romen Prens de türemiştii kendilerini aday gösteren.

Doktor Nuri aslında konuyu sezmiş olmasına rağmen resmi bir havayla bu gelişmelerin neden anlatıldığını sordu.

Memur başka bilgiler verdi. Osmanlı Dışişleri Bakanı Noradunkyan, Arnavutluk'un nüfusunun % 80 Müslüman olması itibarıyla aslında prens olarak bir Osmanlı şehzadesinin uygun olacağını İn-

giltere'ye bildirmişti. Taht sırasında yukarıda olan, bir gün Osmanlı padişahı olmayı uman şehzadeler, İttihat ve Terakki'nin Arnavutluk prensi olma teklifini reddetmişlerdi. Ama tahta uzak olan aylak ve akılsız şehzadeler de Arnavutluk prensi olmaya, büyük ihtimalle öteki şehzadeler de istemiyor diye burun kıvırmışlardı. (Mesela kitabımızın başında sözünü ettiğimiz, Abdülhamit'in çok sevdiği bestekâr oğlu Şehzade Burhanettin Efendi.) Bunun üzerine Arnavut kökenli ve ünlü Osmanlı paşalarının Arnavut prensi olması düşünülmeye başlanmıştı. Yeşil gözlü sömürge memuru biraz susup aslında Birleşik Krallık'ın Arnavutluk'ta fazla bir çıkarı olmadığını hatırlattı. Ama hem bu yeni, şirin ülkeye layık, seçkin bir Müslüman hem de Batı'nın uygun bulacağı bir kişi olacaksa prens, İngiliz hükümeti sıradan bir şehzadeyi değil, Pakize Sultan ile Doktor Nuri'yi önerebilirdi. Üstelik bu kabul görürse, Arnavutluk Prensligi'nde salgın sorunu da kalmazdı.

Doktor Nuri on iki yıl önce Minger'de İngiliz konsolosu Corc'a söylediği şeyi aynı ciddiyetle tekrarladı ve bir Müslüman ülkesinde padişah kızının, yani ailenin kadın kolunun hiçbir siyasi gücü olmayacağını söyledi.

İngiliz memur Minger'de Kraliçe Pakize Sultan'ın başarılı olduğunu, Arnavutluk'ta da halkın onu seveceğinden Birleşik Krallık hariciyesinin emin olduğunu söyledi.

"Minger'de çok özel bir sebebimiz vardı..." dedi Damat Doktor. "Veba karantinasını tutturmak istiyorduk."

İngiliz yüksek rütbeli memuru, zaten Doktor ile Pakize Sultan'a resmen bir şey önermediğini, böyle bir teklifi İngiliz hükümetinin resmen yapabilmesi için Doktor Nuri ile Pakize Sultan'ın Arnavutluk'a gitmeye istekli olduklarını göstermeleri gerektiğini belirtti.

Pakize Sultan'ın Hatice ablasına yazdığı ve bizim elimize geçen mektupların sonuncusu bu olduğu için onun havasının üzerinde duracağız. Mektuptan Pakize Sultan'ın önce teklifi ciddiye aldığını, kocası ve çocuklarıyla Arnavutluk'a prenses olma fikrini masada yarı şaka yarı ciddi tartıştığını anlıyoruz. Acaba bu konuda Hatice ablası ne düşünüyordu? Bu sorunun arkasında övünmeden çok, böyle bir şey gerçekleşirse "İstanbul ne der?" merakı vardı bize göre. Pakize Sultan bu son mektubunda Arnavutça bilmediğini, aynı hatayı bir kere daha yapmak istemediğini de yazmıştır. Yine de Pakize Sultan bir gün kütüphaneye gidip *Ansiklopedi Britannica*'nın

New York'tan yeni gelmiş 1911 edisyonunda bu ülkeye ayrılan iki kısa maddeden burasının ada olmadığını, arazinin dağlık olduğunu ve Eski Yunanlı coğrafyacı ve tarihçisi Strabon'a göre insanların uzun boylu, sağlam ve dürüst (diğer maddede ise) memleketin "Türk İmparatorluğu"nun bir parçası olduğunu okudu ve hayaller kurdu. Kızı Melike o sırada yedi yaşındaydı ve annesinin kendisine Arnavut prensesi şakaları yaparken bir yandan da ev işlerine baktığını, hizmetçisinin tembelliğinden şikâyet ettiğini hatırlayacaktır. Zaten onlar bir karara varana kadar gazeteler Arnavutluk'un başına bir Alman prensinin (Wiedli Wilhelm) getirildiğini yazdılar. (Altı ay sonra bir Müslüman isyan ve darbesiyle alaşağı edilecekti.) Böylece bu eğlenceli hayalle çok fazla oyalanamadılar.

Pakize Sultan ablası Hatice'ye o tarihten sonra niye mektup yazmamıştır, kesin olarak bilemiyoruz. O günlerde yeniden evlenen ve eski yalısında yeni kocasıyla yaşayan ve arka arkaya iki çocuk doğuran Hatice ablasına bir nedenle güvenini kaybettiğini sanıyoruz. Pakize Sultan'ın zaten seyrek yolladığı mektuplarından bir ya da ikisi Hatice Sultan'ın eline geçmeden yollarda kaybolmuş da olabilir.

Bir yıl sonra, İstanbulluların "Umumi Harp" dediği, I. Dünya Savaşı başlayınca karı koca Hong Kong'da, iki çocukla düşman toprağında buldular kendilerini. On yılın sonunda Hong Kong'da İngiliz pasaportu aldıklarını sanıyoruz. İngiliz yöneticiler bu kıymetli Osmanlı misafirlerine rahat edip kendilerini güvencede hissedecekleri bir düzenleme yapmışlardı.

Pakize Sultan ile Damat Doktor ve çocukları savaş boyunca Hong Kong'da kaldılar ve İstanbul Saray çevresinden koptular. Ne kadar İngilizlerin esiri ve ne kadar kendi korkularının ve suçluluk duygularının esiriydiler bilemiyoruz ama Mütareke İstanbulu'nda İngiliz yanlısı olarak görünmek istemiyorlardı. (Yalısında işgalci İngiliz subaylarına davetler veren Pakize Sultan'ın küçük ablası Fehime Sultan İstanbulluların gözünde bu duruma düşmüştü.) Öte yandan birikmiş olması gereken maaşlarını almak ve Ortaköy'deki yalıya sahip çıkmak yani İstanbul'a gitmek hep vardı akıllarında.

I. Dünya Savaşı'nı kazanan Müttefiklerin zırhlıları, İngiliz, Fransız, İtalyan ve Yunanistan savaş gemileri 1918 Kasımı'nda İstanbul'a girdiler ve Boğaz'da sarayların önlerine demirlediler. Altı yüz yıllık Osmanlı İmparatorluğu, adaları ve memleketleri vere vere küçülmüş, en sonunda İstanbul'u da teslim ederek sona ermişti. Pakize

Sultan'ın bütün hayatını geçirdiği Çırağan Sarayı'nın önünde dev İngiliz zırhlısı *Centurion* demir atmıştı. İstanbul Müslümanlarının bu en kötü günlerini gösteren fotoğraflarda göğün her zaman kara bulutlarla kaplı olması tesadüf müdür diye sorardım kendime (Türk lise tarih kitaplarını okurken). Penceresinin hemen önünde Düvel-i Muazzama'nın zırhlıları demir atmış olan son Osmanlı Padişahı, şimdi tıpkı ağabeyi V. Murat gibi, sarayında hapisti. Mustafa Kemal'in Yunan ordularını Batı Anadolu'dan kovalaması üzerine 1922'de son padişah da bir İngiliz zırhlısıyla sarayını ve İstanbul'u terk etti.

1923'te Ankara'da Cumhuriyet'in ilanından ve Hilafet'in kaldırılmasından sonra Osmanlı hanedan ailesi 1924 yılı Mart ayında Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlığından atılarak üç gün içinde sınır-dışı edildi. Yani Pakize Sultan'ın masalımsı saray dünyasının en tepesindeki ve taht çevresindeki 156 kişi üç gün içinde İstanbul'daki hayatlarından koparılıp Batı'da bilinmeyen bir yere sürgüne trenle yollandılar. Bu en tepedeki 156 Osmanlı hanedan üyesinden Türkiye'deki mallarını mülklerini de kısa sürede satmaları istendi ve Türkiye sınırlarından –transit olarak bile– içeri girmeleri yasaklandı. Pakize Sultan ile Damat Doktor Nuri de en tepedeki 156 kişiden oldukları için bir anda hem Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlığını kaybettiklerini hem de İstanbul'a dönmelerinin imkânsız olduğunu gördüler. Türkiye'ye giriş yasağı getirilen Hanedan üyelerinin ne zaman geri dönebilecekleri belli değildi.

Savaşın son yılında ikinci kocasından da ayrılan Hatice Sultan Hanedan ile birlikte Fransa'ya gitmedi. İki çocuğu ve kız kardeşinin mektuplarını yanına alıp Beyrut'a yerleşti. Burada uzun yıllar ikinci kocasından aldığı nafaka ile geçindi. İkinci kocasının başı eski eser kaçakçılığından derde girince nafaka kesildi ve Hatice Sultan iki çocuğuyla Beyrut'ta parasız sıkıntılı yıllar geçirdi ama nedense Pakize Sultan'la bir daha iletişime geçmedi.

Pakize Sultan ve ailesinin iki yıl sonra birdenbire Hong Kong'dan Fransa'ya göç etmelerinin iki nedeni vardır bize göre. Sürgüne gönderilen 156 kişiyle birlikte gönüllü sürgün olan beş yüz altı yüz kişiye ulaşan Osmanlı hanedanı kalabalığıyla özdeşleşiyor, onlara yakın hissediyorlardı kendilerini. Ayrıca, sürgüne yollanmış şehzadeler arasında kızları Melike'yi (anneannem) evlendirebilecekleri uygun birini bulabilirlerdi belki.

Pakize Sultan'ın bu konularda yazılmış mektupları olmadığı gibi, ailenin 1926 yazında Hong Kong'dan Fransa'ya gidişinden sonraki hayatını da –Minger tarihinde hiçbir önemi olmadığı için– kısa keseceğim. Anneannemin babası “Damat” Doktor Nuri Marsilya'da bir hastanede iş buldu, daha sonra orada muayenehane de açtı. Bu onları, Nice civarına yerleşmiş Osmanlı hanedanına fazla yakın olmaktan ve dedikodulardan korudu. Yalnızca hanedan üyelerini, şehzade ve sultanları takip etmek, siyaset yapıyorlar mı anlamak için kurulmuş Nice Türkiye konsoloslğunun casuslarından da uzak kaldılar. Anneannem Melike'ye Abdülhamit soyundan, tahta çok uzak bir şehzade koca buldular.

1928 doğumlu annem o mutsuz, renksiz evliliğin tek evladıdır. Marsilya'daki kavgalı ve alkol kokulu aile hayatından kaçabilmek için, padişah torunu, hanım sultanların çoğunun yaptığı gibi, II. Dünya Savaşı'ndan sonra on sekiz yaşındayken görücü usulüyle Müslüman kökenli zengin bir kocayla evlendi! Babam, aslında İskoç kökenli anneyle Arap –Iraklı– zengin bir babanın Londra'da yaşayan tüccar çocuğudur. Bir “Osmanlı Prensesi”yle evlenmesinin, aralarına girmeye çalıştığı Londra orta düzey sosyetesince takdir edileceğini umuyordu. Görücü usulüyle, pek çok hediye ve mücevher alarak evlendikten altı ay sonra annem Londra'dan Marsilya'ya, annesinin babasının yanına geri döndü. Bir süre sonra babam Marsilya'ya gelip annemi ikna ederek tekrar Londra'ya götürdü.

Bu kavgalı yıllarda annem kendi kendine bir “Minger merakı” ya da daha sonra dediği gibi “sevgisi” geliştirdi. Evet, anneannesi Pakize Sultan çocukluğunda anneme bir masaldan söz eder gibi Minger Adası'ndan, bir zamanlar kraliçe olduğundan yarı şaka yarı ciddi söz etmişti ama Minger anneannem için önemli bir konu değildi. Anneannem Melike'nin soyunda önemli birisi varsa o da kendi annesi değil, Osmanlı Padişahı V. Murat ve onun altı yüz yıllık Osmanlı ailesiydi! Melike anneannem aslında kocasından ayrılabilseydi, 1952'den sonra İstanbul'a dönebilmek istediğini de söylemiştir. 1952'den sonra onun durumundaki kadınların Türkiye'ye dönmesine izin çıkmıştı.

Annemin “Minger merakının” arkasında Nice civarındaki Osmanlı sürgünlerinden ve babamın Londra'daki “Ortadoğulular”ından kaçmak ve kocasıyla kendine ait bir dünyada yalnız kalma hayalleri de vardı. Bir başka neden ise 1947 yılında Minger'in resmen

bağımsız olması, bunun Birleşmiş Milletler’ce kabul edilmesi ve dünyanın en küçük ve bağımsız devletlerinden biri olarak gazetele-
rin magazin ve çocuk sayfalarında bu konunun bolca işlenmesidir.
Benim Minger “milliyetçiliğimi” de etkilemiştir o sevimli haberler.

Eski Vilayet binasının üzerinde Osmanlı bayrağından sonra 1901-1912 arasında Minger bayrağı, 1912-1943 arasında Minger ve İtalyan; 1943-1945 arasında Alman; 1945-1947 arasında İngiliz ve 1947’den sonra yeniden Ressam Osgan’ın çizip yaptığı Minger Bayrağı dalgalanmıştır. (Ressam kahramanımız, 1915 Nisanı’nda savaş gerekçesiyle “Hürriyet Kahramanı” Başnazır Talat Paşa’nın emriyle İstanbul’da iki bin kûsur Ermeni aydını gibi bir gece evin-
den alınmış, bir daha da ondan haber işitilmemiştir.)

Adanın üzerinde dalgalanan bu renk renk bayraklar adada büyük bir hayat çeşitliliğine, kültürel renklenmeye yol açmamıştır, çünkü 1901 ile 1952 arasında yarım yüzyıl boyunca adada önce Başkan Mazhar (1901-1932), sonra Başkan Hadid (1932-1943) ve diğer sözümona “başkanlar”, yarı başkanlar, valiler hep aynı Mingerleştirme programını İtalyanlar ve Almanlarla işbirliği halinde uygulamışlar, adanın Osmanlı ve Yunan tarihini öğrenmeyi yasaklayıp, bazı kahraman Türkleri ve Rumları çalışma kamplarına tıkip her şeyi Mingerlileştirmişlerdir. Bu dönemi *Mingerlileştirme ve Sonuçları* adlı adada yirmi yıl yasaklanan, ardından bazı cümleleri sansürlenene ve bize pahalıya mal olan kitabımızda ayrıca inceledik.

1947 yazında, doğumumdan iki yıl önce, bir süredir ayrı olan annem ile babam Marsilya’da yeniden buluştular. Annem babamı en sonunda Minger’de bir süre olsun yaşamaya ikna etmeyi başardı. (Mingerli olmamı annemin bu başarısına borçluyum.) Yaz bitmeden Girit üzerinden Arkaz’a geldiler ve Splendid Palas’a, annemin bana anlatmasına ve anneannemin annesinin mektuplarına göre Komutan ile Zeynep’in kırk altı yıl önce vebadan öldüğü odaya yerleştiler. Splendid Palas’ın girişinde ülkenin kurucusunun İstiklal ve Hürriyet’i ilan ettiği gün bu otelde kaldığı bir levhada işaret edilir ama meraklılara, ikinci kattaki toplantı salonunun bir köşesine konmuş Vanyas ve *Havadis-i Arkata*’nın adını bilmediğimiz fotoğrafçısı tarafından çekilmiş fotoğraflarla Mazhar Efendi’nin Komutan’ın muavinliğini yaparken kullandığı bir masa gösterilirdi.

1950’lerin yaz öğleden sonraları evde bunalan annem, akşamüstleri beni babamın satın alıp anneme hediye ettiği Filizler (eski

adı Flizvos) Mahallesi'ndeki manzaralı büyük evimizden Splendid Palas'ın Roma dondurmacısına götürürdü. Bazan pastanenin yan bahçesindeki ıhlamur ağaçlarının gölgesindeki serinlikte bir masaya otururduk. Bu ziyaretlerin sonunda, dondurmamızı bitirdikten, ellerimi annemin mendiline sildikten sonra ısrar edersem annem beni ikinci kattaki bu minicik müzeyi bir daha görmeye çıkarırdı. (Müze severlik yazar Pamuk'la paylaştığım bir hevestir.)

İhtilal gününü, balkondaki kalabalığı, ülkenin istiklalini ilan edenleri ve Arkaz'ın her yerinde resimlerini gördüğüm Komutan'ın mürekkep hokkasını, kalem takımını görmek beni büyülerdi. Daha o zamandan eşya ile tarih ve yazı ile millet arasındaki derin ve esrere ngiz ilişkileri çocuk kalbimle hissederdim belki.

Ben Minger'de doğdum ve ondan uzak kaldığım zamanlarda bile ada hayalimden hiç silinmedi. Hatta uzakta hatıralarım daha da keskinleşti. Splendid dondurmacısından sonra bazan annemle Komutan Kâmil (eskiden Hamidiye) Caddesi'ndeki dükkânların vitrinlerine baka baka, biraz da alışveriş ederek yürüye yürüye eve dönerdik. Bazan da İstanbul Caddesi'nin sütun ve kemerlerinin altındaki serinlikten Londra oyuncakçısı, Ada Kitapçısı ve Mingerbank'ın önünden aşağıya sahile inerdik.

Bu ikinci yol daha iyiydi çünkü rıhtıma bağlı ve açıkta demirli gemilere tek tek dikkatle bakmam, adlarını okumam, düşünmem için annem bana on dakika zaman tanır ve dönüşte faytona binerdik. Bazan, daha ilerideki yeni iskeleye bitişik kahvenin yanındaki sandal çekme yerinden elimi denize değdirmek isterdim ama annem "Dikkat et, ayakkabılarını ıslatacaksın!" derdi. Ayakkabılarım, çorabım, okulda da giydiğim ceketim, eteğim, her şeyim iyi ve Avrupa malıydı. Daha okula başlamadan önce annemin beni diğer annelerin çocuklarına göre daha özenli ve daha iyi giydirdiğini anlamıştım ve bunun kendi Osmanlı ailesi hayalleri ve romantizmiyle ilgili olduğunu da görüyordum.

Çocukluğumda da şimdi olduğu gibi rıhtımın kalabalığında gezmeyi, gemilere koşanların telaşıyla, gümrükten çıkanların mutluluğunu, Beyaz Dağ'ın bütün körfeze vuran gölgesini hissetmeyi sever, Mingerli çocukların hepsi gibi Kale'den korkar, içinde korkunç şeyler, haydutlar, katiller olduğunu hayal ederdim. Aslında Kale ile ilgili korkulu bir karanlıktan başka bir şey düşünemeyen Mingerlilerin çoğu gibi, oraya bir kere, çok kısa bir süre için gi-

rebilmiştim. Kale'nin kendisinden çok körfezde durgun denizin üzerindeki yansımısını severdim.

Annem bir prenses gibi davranmaktan hoşlanmasına rağmen, dönüş yolunda faytona binerken her seferinde Filizler'in "ne kadar" olduğunu (arabacıların hepsi biraz da olsa Türkçe konuşurdu) Mingerce sorardı. Fiyatı uygun bulursa sesini çıkarmaz, tarifiedekinin çok üstündeyse, annem Mingerce tarifiedeki fiyatı hatırlatır, bazı arabacılar arsızlık edip lafı uzatır, çoğunluğu da tarifiedeki fiyatı hemen kabul ederdi. 1990'lardan sonra yazları Arkaz'ı yaşanılmaz kılan turist kalabalıkları otuz yıl önce etrafta hiç olmadıkları için arabacılar annemin dediği gibi henüz "şımarmamışlardı" ve atların özellikle duraklar civarındaki kesif bok kokusunu o zamanlar adalıların büyük çoğunluğu –şimdi bizim yaptığımız gibi– açıkça dile getirmeseler bile severler, hatta ada dışındayken  zlerlerdi. Turistlerin büyük ilgisine rağmen, pisliğini temizlemek zor olduğu ve arabacıların kabalıkları ve disiplin tanımazlıkları yüzünden Arkaz'da at arabaları 2008 yılında devlet kararıyla yasaklanmıştır.

Annemle evde Türkçe konuşuyorduk. Annemle babam aralarında İngilizce konuşuyorlardı ama babam çoğu zaman Londra'da ya da başka bir yerdeydi. Evdeki hizmetçiler, bahçivan ve bek ilerle (Türkçe konuştuğumuz biri hariç) Mingerce konuşuyorduk. Annem, anneannesinin başta tek kelimesini bilmediği Mingerceyi kendi gayretleriyle adaya gide gele öğrenmişti ve evde, sokakta (d kk nlerde) konuşarak  at-pat öğrendiğim dili iyi öğreneyim diye bana dört yaşındayken *Minger Alfabeti* ve *Zeynep'in Okuma Kitabı'nı* almış, okuma yazma ve Mingerce kelimeler öğretmişti.

Beş yaşındayken en sonunda hem iyi Mingerce bilen hem de annemin onayladığı –yani iyi bir aileden– benim yaşımda bir kız çocuğu olan Rina'yla birbirimizin evine gidip gelmeye başladık. Ama bir süre sonra Mingerceyi konuşa konuşa öğrenmem yarıda kaldı çünkü annem haklı olarak Rina'nın babamın ne iş yaptığı, casus olup olmadığı, çalışma masasının hangisi olduğu, kilitli olup olmadığı gibi sorularından rahatsız olmuştu. Babamın ne İstanbul Caddesi'nde açtığı büyük tuhafiyeci, mobilyacı ve ev eşyası dükkânı (adaya ilk İngiliz buzdolaplarını babam getirmiştir) ne de gülsuyu ticaretine başlamak için devlet dairelerinde bir hayli vakit öldürerek kurabildiği ticari şirket başarılı olduğu (ve İngiliz askerleri gittikten sonra gelen İngiliz olduğu) için casus olduğundan ş pheleniyorlardı.

Bu fırsatla babamın tuhafiyeci dükkânında Konsolos Corc'un en sonunda 1932 yılında yayımlanan kitabının da annemin zoruyla satıldığını, ama bir iki turist hariç kimsenin gerçek bir emek ve aşk eseri olan bu kitapla ilgilenmediğini eklemek isterim. George Cunningham'ın –benim tarihçi olmamda da etkisi bulunan– Antik-çağ'dan günümüze Minger tarihi, *Mingerian History: From Antiquity to the Present* adlı kitabı altmış yıl, Minger tarihçileri ve devleti tarafından, çoğu zaman kaynak gösterilmeden arsızca yağmalanmıştır. Bu güzel, dengeli ve bilgi dolu kitap milli kimliğin özellikle (kıyafet, yiyecek, manzara ve tarih konularında) yaratılması için vahşice kullanıldıktan sonra, ondan sonraki on beş yılda da sonraki kuşak tarafından Edward Said'in kullandığı olumsuz anlamda “Oryantalist” olduğu için küçümsenmiş ve Minger kültürüne en büyük hizmetleri yapmış olan yazarına da İngiliz Emperyalizmi'nin bir hayli egzotik önyargıları olan bir ajanı olduğu iddia edilip bunun kıvrılmıştır. Mösyö Corc'un arkeolojik eşyalar, heykelcikler, Minger taşları, fosilleri, küpler, yağlıboya manzaralar, suluboyalar, deniz kabukları, haritalar ve kitaplarla dolu evindeki eşyalar daha sonraki savaş ve kargaşa yıllarında bir İngiliz zırlıslına konularak kaçırılmasaydı, adadaki benzeri pek çok ev ve koleksiyon gibi dağılıp gidecek ve pek çok eski Minger manzarası ve eşyası British Museum'da korunacağına kaybolacaktı. Mösyö Corc'un Minger kökenli karısıyla yaşadığı güzel ev bugün bir uluslararası tavuk kızartması lokantaları zincirinin şubesidir ve Minger bitkilerinden yapılmış küçük botanik bahçesi de otopark olmuştur.

Mingerceyi 1956'da ilkokula başlayana kadar en çok bizim evin aşağısındaki Flizvos Plajı'nın (adı değişmemiştii) kumsalında birlikte oynadığım çocuklardan öğrendim. Minger'de deniz mevsimi ile veba mevsimi –Nisan sonu ile Ekim sonu arası– aynıdır ve annem siyah, tek parça, kapalı ve şık mayosunu giyip Avrupalı zenginler ve film artistleri gibi plaja inip gölgelikte kuma serilmiş havlunun üzerinde uzanarak babamın Londra'dan postayla yolladığı (paketleri Postane'den birlikte alırdık) eski sinema dergilerini saatlerce okumayı severdi. Zarif hasır çantasında arada bir açıp kullandığı Nivea güneş kremi, hiç takmadığı kara gözlükler ve en sonunda saatler sonra denize girerken berber Flatros'un elinden çıkma saçları bozulmasın diye onları özenle toplayarak başına taktığı soluk pembe renkli bir bone olurdu.

Limandan eve dönüş yolunda faytonda annem elindeki paketleri karşı koltuğa koyar, ben de onun yanına oturur ve elini omzuma atmasını bekler, bunu yapmayı unutursa hatırlatırdım. Araba yokuş İstanbul Caddesi'ni çıkarken bazan annem fırıncı Zofiri'nin dükkânından aldığı kurabiyelerden birini ikiye böler, kaldırımlardaki kalabalıkları, gazeteci dükkânlarının, çayhanelerin ve seyahat şirketlerinin bürolarının önlerindeki insanları seyrederken birlikte yedik. Müslüman kadınların tek başlarına bir arabaya binip herkesin önünde hiç çekinmeden kurabiye yiyebilecekleri bir yer olduğu için de o kadar severim Minger'i.

Araba yokuşu çıkıp sağa, devlet dairelerinin önlerindeki palmiye ve çam ağaçlarıyla birlikte Başvekâlet'e kadar sıra sıra dizildiği eski Hamidiye yeni Komutan Kâmil Caddesi'ne çıkınca, annem ve babamın ilk yıllarda çok vakit kaybettikleri ve onları hayal kırıklığına uğratan Minger Tapu Kadastro Bakanlığı ve Minger Adalet Bakanlığı'nın önünden geçerken o yana bakmazdık. Burada şunu açıklamalıyım: Annemin Minger aşkı hem içten ve hakikiydi hem de mal-mülk ve parayla ilgili daha gerçekçi bir yanı da vardı.

Büyükdedem Doktor Nuri'nin, karantina bakanlığı ve başbakanlığı ve anneannemin annesi Pakize Sultan'ın üç buçuk aylık kraliçeliği sırasında elde ettikleri büyük arazilerin sahibi olduğunu gösteren, bazıları harita ve krokili belgeler vardı ellerinde. Bunlar ya Komutan'ın yeni devleti ilan ettikten ve kurduktan sonra cülus bahşişi dağıtır gibi verdiği, kendi imzasını taşıyan "hediyeler"di ya da büyükanneannem Kraliçe Pakize'nin döneminde bürokratların onun kazandığı, hak ettiği bir gelir olarak hesaplayıp düzenledikleri ve Kraliçe'nin kendi imzasını taşıyan mühürlü devlet belgeleriydiler. Üzerlerinde devletin kurucusunun imzası ve ilk devlet mühürlerinden biri olduğu için Minger bürokratları, müdürler, hâkimler ve bakanlar saygıyla dokundukları bu belgelerin haki kiliğini ve geçerliliğini asla reddetmezlerdi.

Ama annemin (ve inanarak ona vekâlet vermiş olan bazı uzak dayı, amca ve yeğenlerin) bu arazilerin gerçekten sahibi olabilmeleri, onları satabilmeleri, gelip yerleşebilmeleri için önce bu belgelerin anlamının mahkemede hâkim tarafından değerlendirilmesi, hâkimin vereceği kararın bir emir olarak arazilerin bağlı olduğu çeşitli tapu müdürlüklerine yazılması, o müdürlüklerden gelecek cevapların değerlendirilmesi (çoğu zaman araziler başkasının

üzerine geçirilmiş oluyordu), bu yeni tapu sahiplerine ve ondan önceki sahiplere arazilerin bulunduğu Minger şehirlerinde “asıl sahibi benim” diye tek tek davalar açılması gerekiyordu.

Kırk yıl önce çeşit çeşit çetelerle dövüşerek işgal ettikleri ve siyasi aflarla tapusunu aldıkları ve üzerlerine ev yapıp şenlendirdikleri arazilerinin, aslında kendilerinin olmadığını, devletin kurulduğu günlerde büyük Kahraman Komutan tarafından Mingerce bile bilmeyen bazı kişilere hediye edildiğini sessizce kabul edemeyecekleri için, bu arazilerde yaşayan tapu sahibi kişiler, mahkemelerde kendilerini ailecek canla başla savunmaya başlıyor ve davalar hiç sonuçlanmadan uzuyordu. Zaten bu davaları açabilmek için bazan “cülus tapusu” da denen bu belgelerin (bazıları “berat” diyordu) sahiplerinin beratın üzerindeki adın mirasçısı olduklarını kendi ülkelerinin mahkemelerinde değil, ya Minger elçiliklerine (bu çok uzun ve zahmetliydi) ya da bizzat Minger’e gelip buradaki mahkemelerde kanıtlamaları gerekiyordu. “Türkiye Cumhuriyeti’nde Osmanlı hanedanının ülkeye dönüşü yasaklanarak mallarına çıkartmadan ve dolaylı olarak el koymak kolaylaştırılmıştır!” demişti bu işleri çok düşünmüş, İstanbul mahkemelerinde uğraşan avukatlarına çok para “yedirmiş” olan büyükdayım Şehzade Süleyman Efendi bir keresinde Nice’te anneanneme, o da anneme söylemişti bunu. “Ama Minger’de zaten annemiz Pakize Sultan hariç bütün Osmanlıları kovdular. Bu yüzden tek kişinin, yani sizin ülkeye dönüşünüzü yasaklamayı unuttular. Bundan istifade ediniz!”

Minger İhtilali’nden elli yıl sonra bu durumdan nasıl “istifade” edeceklerini babam adaya geldiğinde annemle babam aralarında uzun uzun konuşurlar, tartışırlardı. Çocuk kafamla hiç anlayamadığım bu tartışmalar daha sonra ana baba kavgasına da dönüşerek beni çok üzdüğü için ta otuz yaşına kadar “bu mülkler” beni hiç ilgilendirmemişti. Bugün, keşke aile mülkleriyle otuzumdan sonra da ilgilenmeseydim diyorum bazan kendime. Çünkü Minger tarih ve kültürüne olan içten tutkumu, adaya olan hakiki sevgimi anlayamayanlar, bu arazilerin tapularını alabilmek için Arkaz’a gidip geldiğimi söylemişlerdir.

Hiçbir kişisel polemige girmemeye kararlı olduğum bu kitapta şimdi hayatımın en büyük acılarından birini açacağım. 1984 ile 2005 arasında yirmi bir yıl Minger’e girmem engellendi. Minger doğumlu olduğum için “otomatik” sahibi olduğum Minger pasa-

portumun süresi Minger'in Londra büyükelçiliği tarafından uzatılmadı. Babam sayesinde sahip olduğum İngiliz pasaportuma aynı Londra büyükelçiliğinde, annem sayesinde sahip olduğum Fransız pasaportuma da Minger Paris elçiliğinde vize vermediler. Adayı görememek, havasını soluyamamak, yazları çocuklarım ve kocamla plajlara gidememek, Arkaz'ın arka sokaklarında gezinememek ve tabii Minger devlet arşivlerinde çalışmamak bu yirmi bir yıl boyunca bana çok ağır, çok acı gelmiştir. Bu işleri bilen, Minger gizli servisinden tanıdıkları olan dostlarım bu cezalandırmanın yayımlanmış kitabımın, adada 1980'lerdeki askeri rejime karşı çıkan bildirileri imzalamamın, aydınların, solcuların, tarikatçıların Kale hapisanesine tıklılmalarını eleştirmemin ve Minger Kalesi'ndeki tarihi zindanlar hakkında (Minger milletini küçültücü) yazılar yayımlamamın cezası olduğunu söylemişlerdir. Ama derin devleti siyasi polisten ibaret saymayacak kadar derinlemesine bilenler, asıl nedenin, büyükanneannemin mirasçısı olmam ve cülus beratları, yani mal mülk ve arazilerle ilgili olduğunu dürüstçe söylemişlerdir.

Daha tuhafı: Osmanlı arşivlerinde yıllarca sabırla çalışıp Ermeni, Rum, Kürt katliamları gibi nahoş konuları araştıran ya da bir dönemin milli çatışmalarının aslında sanıldığı gibi olmadığını kanıtlayan yabancı uyruklu Osmanlı tarihçilerinin İstanbul'daki arşivlerde çalışma izni birden esrarengiz bir şekilde iptal edilince ne kadar üzüldüklerini yıllarca görmüştüm. Cesur ve namuslu arkadaşlarımdan dürüstlüklerinden dolayı Türk Devleti tarafından acımasızca cezalandırılmalarına tanık olmama rağmen, aynı ceza yirmi bir yıl Minger Devleti tarafından bana verilince yalnızlık ve suçluluk duygularına da kapıldım.

2008 yılında Minger Avrupa Birliği tarafından aday ülke ilan edilince, değil benim gibi ılımlıları, sert muhalif diye hapse tıktıkları pek çok kişiyi, solcuları ya da Türk ve Rum vakıf mallarına el koyan haydutları eleştirenleri sindirmek de zorlaştı. Avrupa Birliği'ne yazdığım şikâyet mektuplarından ve Mingerli tanıdık ailelerden "liberal" bakanların yardımlarından sonra (iktidar sahibi dost torpili ülkemde her zaman insan haklarından daha koruyucu bir kalkandır), en sonunda yeni bir Minger pasaportuna kavuşunca, hemen ilk uçakla Arkaz'a geldim ve daha Komutan Kâmil Havaalanı'ndan çıkar çıkmaz siyasi polis tarafından her adımımın izleneceğini gördüm. 2005'ten sonra bu kitabı önce bir önsöz olarak yazarken, Minger'de

arkadaş evlerinde, otel odalarında bavullarım, eşyalarım sürekli karıştırılırdı. Beni daha da üzen benim hakkımda “Türk casusu” ya da (babam yüzünden) “İngiliz casusu” gibi sözlerin Avrupa Birliği’ne aday bir ülkenin gazetelerinde açıkça yazılmış olması değil, Londra’ya, Paris’e ya da profesör olduğum Boston’a gelince evimde kalan adalı dostların, yazları adada buluşup arkadaşlık ederken, bir bardak Arkaz şarabı içtikten sonra casusluk iddialarını tekrarlamaları, bu konuda çirkin şakalar yapmalarındı.

Bir konferansta Mingerli dostlarımın bu ilkel ve çirkin şakalarından şikâyet edince çok değer verdiğim Hollandalı bir Ortadoğu ve “Levant tarihi” profesörü: “Çok büyük haksızlık!” demişti bana alaycılıkla. “Arkadaşlarınız gerçekten sizi tanısaldı, herkesten çok sizin Minger milliyetçisi olduğunuzu bilirlerdi.”

Aklınca bir şaka yapan bu oryantalist profesöre hak ettiği cevabı o zaman veremediğim için pişmanım. Ama hem ona hem Mingerli dostlarıma hem de okurlarıma –konu dışına çıkarak– şunu doğrudan söylemek isterim: 2000’li yıllarda, artık eski tarz imparatorluklar ve sömürgeler çok gerilerde kalmışken, “milliyetçi”, yalnızca devletin her dediğini onaylayan, iktidardakilere dalkavukluk etmekten başka bir niyet beslemeyen ve hükümeti eleştirecek cesareti olmayanlara itibar kazandırmak için kullanılan bir sığa dönüşmüştür. Oysa hayranlık duyduğumuz “Kolağası” Komutan Kâmil’in zamanında milliyetçilik, sömürgecilere isyan eden ve onların hiç durmayan makineli tüfeklerine karşı elde bayrak cesaretle, kahramanca koşan vatanseverlere verilen itibarlı bir sıfattı.

Yirmi küsur yıl adaya sokulmama cezasının bir başka sonucu, çok sevdiğim aslan gibi iki oğlumun tam dili öğrenecekleri yaşlardayken adaya gelememeleri ve sonunda değil Mingerce konuşmak, bu büyülü lisanın tek kelimesini bile öğrenememeleri olmuştur. “Anadilinizi öğrenin!” diye çabalamama, onlara çıkışıp Mingerce öğretmeye çalıştığım zamanlarda bana ailede kraliçe dahil (ve annemle ben hariç) kimsenin Mingerce bilmediğini ve benim anneanneleriyle Türkçe konuştuğumu hatırlatır, anadillerinin Türkçe değilse İngilizce olduğunu gülümseyerek söylerlerdi. Oğullarımın benim Minger sevgimle dalga geçmeleri hatta bazan alay etmeleri ve avukata söylediğim gibi babalarının her seferinde onlardan yana çıkması, evliliğimin de boşanmayla sonuçlanmasına yol açmıştır.

Konu “milliyetçilik ve dil”e geldiği için hayatımın mutsuz günlerinden bir başkasına kısaca değineceğim. 2012 yılında UEFA Avrupa Futbol Şampiyonası eleme maçında nüfusu o zaman yarım milyona ulaşmamış olan Minger’in milli futbol takımı İstanbul’da Türkiye’yi son anda verilen (belki) haksız bir penaltıyla 1-0 yenip eleyince, güzel Türkçeyle güzel Mingerce arasındaki bölünmüşlüğü bir ıstıraba dönüştü. Öfkeli taraftarlar İstanbul’daki Minger lokantalarını, Minger çörekçilerini (Doktor İlias’ın yediği zehirli çörek) ve adında Minger olan pek çok dükkânın camlarını kırdılar, vitrinleri tahrip ettiler ve bazı işyerlerini yağmalayıp kısmen yaktılar. O bir hafta gazetecilerden, herkesten kaçtım ve şimdi yaptığım gibi konuyu unutmanın en iyisi olduğuna karar verdim.

Pakize Sultan’ın mektuplarını yayına hazırlarken, bazan 1901’de Arkaz sokaklarında vebadan ve siyasal şiddetten kaçarak hayatta kalmaya çalışan kahramanlardan biri, benim annemle 1950’lerde yaşadığım Arkaz’ı görseydi acaba ne düşünürdü diye kendime çok sordum: Annemle faytonla eski Hamidiye, yeni Komutan Kâmil Köprüsü’nden geçerken her seferinde saygıyla baktığımız Komutan’ın 1933’te bitirilebilmiş muhteşem türbesi, şehrin en önemli beş noktasındaki Komutan ve Komutan’la Zeynep heykelleri ve her yerde, her zaman göreceğimiz Minger bayrakları onları sevindirirdi sanırım. Limana büyük gemilerin rahatça yanaşabileceği Minger taşıyla yapılmış bir rıhtım, büyük ve sağlam yeni bir mendirek, modern Zeynep-Kâmil Hastanesi, ahşaba uygun Minger üslubuyla ama beton ve Minger taşıyla yapılmış kocaman Radyoevi, Komutan Kâmil Üniversitesi’nin binaları, küçük ve sevimli Arkaz Operası ve Minger Arkeoloji Müzesi onları herhalde etkilerdi. Ama Komutan Kâmil Caddesi boyunca ve denize bakan tepelerde yükselmiş apartmanlar, büyük, beton bir beyaz kutu görünümlü Minger-Park Hotel ve yaklaşan yolcu gemilerinden görülsün diye yüksek damlara konmuş, mavi pembe neon lambalarıyla aydınlanan koca koca harfli otel ve gülsuyu ilanları irkiltirdi eskileri.

Abdülhamit’in tahta çıkışının yirmi beşinci yılı törenleri için yapımına başlanan ve Minger İhtilali’nden çok sonra bitirilip tepesine saat değil arkeolog Selim Sahir’in çıkardığı Tanrıça Mina heykeli (bir ara Komutan’ın karısına çok benzediği için ona Zeynep Heykeli denilmesi düşünülmüştü) yerleştirilen kuleye İtalyan işgalinden hemen sonra nedense Minger Anıtı denmiştir ve adı öyle kalmıştır.

Ellili yıllarda annemle faytonla eve dönerken solumuzdaki tepedeki Komutan Kâmil'in şehre hâkim anıtsal türbesinin varlığını derinden hissederdik ama ne arabada ne de evde ondan söz ederdik. 1956 yılında başladığım (fayton hemen önünden geçerd) Kâmil-Zeynep İlkokulu'nda ise her sınıfta, duvarlarda ve kitaplarda hep onun resimleri vardı ve sürekli söz edilirdi ondan.

Komutan Kâmil'in öne çıkardığı Mingerce 129 kelimeyi ve onlarla kurulabilecek cümleleri daha ilkokula başlamadan önce ezberlemiştim. Bu yüzden birinci sınıfta Minger alfabesini ve harflerini seslendirmeyi yani okumayı çabuk öğrendim. İlk yılın sonunda annemin aldığı küçük sözlüğün de yardımıyla plajda diğer çocuklardan ve Rina'dan hiç işitmediğim iki yüz elli Mingerce yeni kelime daha öğrenmiştim. Ama sınıfın yarısından çoğu hâlâ harfleri sökmekle meşguldü.

1957 sonbaharında ikinci sınıfta özellikle Mingerce kelime haznemin herkesten ileride olduğunu gören öğretmen beni en öne oturttu ve derslerde küçük sözlüğümü (büyüğü henüz yazılmamıştı) karıştırmama izin verdi. Senede bir kere haber vermeden gelen kadın müfettiş bir sabah sınıfa girince, öğretmen beni tahtaya kaldırıp en son öğrendiğim kelimeleri sordu. En eski Mingerce kelimeleri saydım ve anlamlarını söyledim: Karanlık, ceylan, buzludağ, çörten, ayakkabı ve nafile. Bazılarının anlamını saçları sarıya boyalı müfettiş de, öğretmen de bilmiyordu sanırım.

Ama müfettiş bu kelimelerle cümle kurmamı isteyince sessizliğe büründüm. Gözümün önünde İstiklal törenlerinde ellerinde tuttukları kelimelerle meydanda sağa sola koşturup yan yana gelip cümleler kuran lise öğrencilerinin mutluluğu canlanıyordu. Utançla kara tahtanın üzerindeki Komutan Kâmil ile Zeynep'in fotoğraflarına baktım. Ne kadar genç ve güzeldiler! Onlar bu dili önce o karanlık mutfakta konuşmuş ve bu sayede önce dili sonra da milleti yok olmaktan kurtarmışlardı. Minger milletini kurtardıkları için onlara şükran duyuyor, kendimden utanıyordum.

Ama ne yazık ki Mingerce düşünemiyor, rüyalarımı Türkçe görüyordum. (Bu yüzden bu kitabı da Türkçe yazdım.) Benim kekelediğimi gören müfettiş hanımın "Siz kurun!" demesi üzerine öğretmen de Mingerce kelimelerle bir cümleye başladı ama o da sonunu getiremedi ve sustu. Az sonra öğretmen cümlenin sonunu o söylesin diye kadın müfettişe baktı ama müfettiş hanım da zorlandı ve ne yazık ki cümleyi tamamlayamadı.

Ama kadın müfettiş buna takılmadı ve bana sorular sordu: “Minger’in ikinci Cumhurbaşkanı kim?” “Şeyh Hamdullah!” “Zeynep ile Kâmil mutfakta önce hangi kelimeyi hatırladılar?” “Akva - su!” “Hürriyet ve İstiklal hangi gün ilan edildi?” “28 Haziran 1901.” “O gece zırhlı landoyu boş sokaklarda kim resmetmiştir?” “Ressam Tacettin. Ama o resmi önce Minger milleti hayal etmişti!..” Müfettiş Hanım bu cevaplardan çok etkilenip “Gel buraya!” diyerek beni alınımdan öptü. Sonra heyecanla “Kızım, Büyük Komutan Kâmil ile Zeynep görebilseydiler seninle iftihar eder, Mingercenin ve Minger milletinin yaşadığını anlarlardı” dedi (burada bir küçültme yoktu; 1950’lerde Mingerliler Komutan’ın karısına efsane kahramanlarından söz eder gibi tek kelimeyle Zeynep diyorlardı).

Müfettiş hanım Komutan ile karısının Minger’deki her sınıfta asılı fotoğraflarına bakarak söylemişti bunu. Sonra bana döndü ve “Kraliçe Pakize de iftihar ederdi bu küçük Mingerliyle!” dedi.

Bu son sözünden kadın müfettişin, adanın çoğunluğu gibi, anneannemin annesinin, Kraliçe Pakize’nin öldüğünü sandığını ve benim onun torununun kızı olduğumu bilmediğini fark ettim.

Evde annem bu hikâyeyi gülümseyerek dinledikten sonra “Pakize büyükninenin Fransa’da yaşadığını okulda söyleme kimseye!” dedi bana. Bu cümle annemin bana söylediği ve yıllarca düşünmememe rağmen anlamını çözemediğim pek çok muammadan yalnızca biridir. Bazen “metafizik” olduğunu düşündüğüm bu bilmecelerinin arkasında siyasi endişe ve korkular olduğunu 2005’ten sonra adaya her gelişimde en azından bir kere bavulumun, çantamın, evraklarımın, dosyalarımın ben odada yokken kabaca (yani benim fark etmem de istenerek) karıştırıldığını görünce anlamıştım. 2005’ten sonra cülus beratlarını tapuya çevirmekten, adada kraliçenin soyuna düşmesi gereken arazileri sahiplenmekten vazgeçtiğim halde, ne yazık ki bu araştırmalar devam etmiş, çantamdaki, masamdaki kimi belgeler çalınmıştır. Okuduğunuz kitabın pek çok sayfasının sizden önce Başkan Mazhar’ın gençken kurduğu Minger İstihbarat Kurumu’nca (MİK) okunmuş olduğundan eminim.

1958 sonunda bir gün öğretmen annemi okula çağırıp ona, benim çok parlak ve yetenekli olduğumu, eğitimim için mutlaka ada dışına, bir Avrupa ülkesine gitmemin iyi olacağını söylemiş. Sonuna kadar Mingerli olmamı isteyen annem öğretmenin bu sözünü babama hiç açmayabilirdi de. Ama konuyu saklamaktan öte, annem

de benim Minger dışında okumam gerektiğine inanıyordu. Nice'e anneannemin yanına (annemle birlikte) yerleşip orada ilkokulu bitirip Fransızca öğrenmemin, Londra'ya gitmemden daha uygun olduğuna böyle karar verdiler. (İngilizceyi evde konuşulduğu için zaten sökmüştüm.) Böylece annemle babam arasında yalnız Melike anneannemin değil, bazan büyüknine, bazan şefkatle ve saygıyla kraliçe dedikleri Pakize büyükanneannemin ve kocası Doktor Nuri'nin de adı geçmeye başladı.

Her zaman girişken ve eğlenceli olan babam, Kraliçe ile Doktor'a benim "gurur duyacakları bir Mingerli" olduğumu o günlerde yazmış. Bir gün Marsilya'dan yeni bir zarf içerisinde adanın 1900'lerdeki halini gösterir yedi tane boş kartpostal geldi. Pakize büyüknine küçük Mingerlisine adadan ayrılırken yanına aldığı bu kartları hediye yollamıştı. Hatice ablasına bunlardan pek çoğunu yolladığını sonra öğrenecektim. O yıl kartpostallardaki fotoğrafların çekildiği yerlere tek tek gidip babamın aldığı basit fotoğraf makinesiyle o manzaraların, 1958 sonundaki hallerini gösterir siyah beyaz fotoğraflar çektim ve Foto Vanyas'ta banyo ettirdim.

Ama fotoğrafları onlara yollayamadan babam o sırada ortaya çıkan bir fırsatı her zamanki yaratıcılığı ve cömertliğiyle iyi değerlendirdi ve herkesin onayıyla bizleri Cenevre'de buluşturdu. Dünya Sağlık Teşkilatı yirmi beş yıldır emekli olan büyükdem Doktor Nuri'ye "Üstün Hizmet Madalyası" verecekti. Kraliçe ve Doktor Nuri Cenevre'deyken onlarla ilgilenen anneannem Melike ile birlikte ben de orada olacaktım. Babam Hotel Beau Rivage'da bir haftalığına iki manzaralı oda ayırmıştı bizlere.

1959 Ağustosunun Cenevresi benim için sihirli bir şehirdir. Sürekli kavga edip ayrılan ve sonra barışan çiftlerin çoğu gibi annem ve babam beni güvenilir bir yere bırakmanın sevinciyle hemen kaybolmuşlardı ama bundan çok şikâyetçi değildim çünkü anneannem Melike Hanım Sultan benimle birlikte mutlu olup eğlenmeye azmetmişti. Beş yıl önce bir uçak kazasında ölen kocası (dedem) Şehzade Sait Efendi'den sonra aslında o da annemle benim Nice'e yerleşip ona yakın olmamızı istiyordu.

Anneannem Melike Hanım Sultan ile ben sabahları otel odasında saat dokuzda Cenevre'nin ünlü fiskiyesinin (geceleri kapatılırdı) yükselişini seyrettikten sonra sokaklara çıkar, uzun uzun yürürdük. Anneannemin gümüş firketeyle tutturarak topuz yaptığı kumral

saçları, annemin aksine sürekli taktığı kara gözlükleri vardı. Bazan el ele tutuşarak tramvayla köprüden şehrin karşı yakasına geçer, bonmarşelere, pazarlara girerdik. Anneannemin fiyatları karşılaştırdığını ya da bir şey aradığını düşünürdüm. Bazan bir kahvede oturur, gölde yüzen beyaz kuğulara ekmek atar ve onlardan daha da çirkin ve tuhaf gemilere uzun uzun bakar, vakit geçirmek için parklarda otururduk. Anneannemin annemle babam hakkında –ne kadar kavga ediyorlar diye– ağzımı aradığını hatırlıyorum. Birkaç kere benim uzak ve tuhaf bir şehirde yaşadığıma sözü getirip Hong Kong’da geçen kendi çocukluğundan gülümseyerek söz etti. Bir kere saat on bir matinesine bana “uygun” bir filme gittik (Jacques Tati, *Mon Oncle*). Bir kere de ağır ağır ilerleyen gemiyle Leman Gölü’nde gezdik. Bütün bunları Melike anneannemin, annesi ve babasının bizi kabul edebileceği saati getirmek için yaptığımızı daha ilk günden bilirdim.

Büyükninem Kraliçe Pakize Sultan ve büyükdadem Damat Doktor Nuri ile o bir haftada geçirdiğim (hesaplarıma göre) yirmi saat olmasaydı, yazdığım “yayına hazırlayanın önsözü”nü bitirmekte olduğunuz kitaba dönüştürecek gücü bulamazdım kendimde.

İkisi de beni gülümseyerek karşıladılar. Otelde bizden iki kat aşağıda, bizimkinin aynısı (aynı Mont Blanc ve fıskiye manzarasına bakan) bir odada kalıyorlardı ama bambaşka bir kolonya ve sabun kokusuyla kokuyordu odaları. Anneanneme kıyasla daha mutlu ve neşeli oldukları ve bunun nedeninin aralarındaki benzersiz arkadaşlık ve güven olduğunu on yaşındaki aklımla bile hemen anladım.

“Anneciğim” dedi anneannem Kraliçe büyüknineye doğru, “Mîna size Minger’den bir hediye getirmiştir!”

“Sahi mi? Zahmet etmiş! Hadi göster bakalım ne getirdin büyükninenle büyükdedene.”

Kısa bir süre sonra çözülecek tuhaf bir tutukluğa kapılmıştım, bir rüyadaki gibi sanki dilimi yutmuş, konuşamıyordum.

“Sizin kartpostallarda görünen köylerin şimdiki hallerinin fotoğraflarını çekmiş!”

Hayatında Minger’e hiç gelmemiş, adayla hiç ilgilenmemiş anneannem Melike’nin Arkaz manzaralarından “köy görüntüleri” diye söz etmesi kalbimi kırdığı gibi Kraliçe ile doktor kocasının da kafasını karıştırdı. Anneannem her birine “siz” diye seslenerek uzun uzun fotoğrafların konusunu anlatmaya çalıştı.

“Ah zahmet etmiş küçük Mingerli!” dedi Doktor Nuri. Büyükdedem kırış kırış ve bembeyaz biriydi. Pencerenin önündeki koltukta sürekli Mont Blanc’ın beyaz zirvelerine bakarak oturuyordu. Arada bir bizlere dönüyordu ama konuşurken çoğu zaman boynu tutulmuş gibi başını kıpırdatmıyordu.

Sonunda cesaretimi topladım ve hediyeği Kraliçe’ye uzattım. Çekingen bir diplomat gibi tutuk davranıyordum. Pakize Sultan uzattığım zarfı elimden alıp kenara koydu ve beni kuvvetle kendine çekip iki yanağımdan öptükten sonra kucağına alıp göğsüne bastırdı. Seksen yaşındaydı, zayıf ve kırılgan görünüyordu ama kolları ve göğsü kuvvetli ve sağlamdı.

“Bana sıra gelmeyecek mi?” dedi az sonra Doktor Nuri.

Kraliçe’nin kucağından inip onun yanına giderken, annemin defalarca tembihlediği şeyi, büyükdedemi ve büyükanneannemi görür görmez ellerini öpmeyi unuttuğumu hatırladım. Ama onlar da bunu bekler gibi davranmamışlardı. Doktor Nuri’nin yüzü o kadar buruş buruş, tüylü kulakları o kadar büyüktü ki ona yaklaşıırken bir an ürperdim ama kısa sürede onun kucağında da güvenli bir sığınak bulacak, rahatlayacaktım.

Melike anneannem rahatladığımı görünce beni onlara bırakıp gitti. Kraliçe Pakize ve Damat Doktor Nuri ile o bir hafta odada konuştuklarımızı zaman sırasıyla değil, yıllarca onları hatırladığım gibi yani konulara göre anlatacağım:

Ben. Onlarla konuşurken önce kendimi tanıdım: Hayatımdan memnun muydum? (Evet!) Arkadaşlarım var mıydı? (Evet.) Onlarla hangi dili konuşuyordum? (Türkçe –doğru–, Mingerce –abartılı cevap–) Yüzme biliyor muydum? (Evet.) Fotoğraf çekmeyi nereden biliyordum? (Babam öğretmişti.) Fotoğraf makinesini nereden almıştım? (Babam Londra’dan alıp getirmişti.) Bu sonuncu soruya verdiğim cevaptan ve sonraki sorularından Londra’da ticaret yapan zengin bir babam olmasına rağmen hiç oraya gitmediğimi anlayarak bir an sustular. Bu benim kendi kendime zaten bildiğim ama düşünmek istemediğim için unuttuğum bir konu muydu, yoksa babamın benden ve annemden kaçtığını onlar sayesinde mi fark etmiştim?

Kartpostallar ve Fotoğraflar. Doktor Nuri’nin ödül törenine katıldığı gün hariç, vaktimizin çoğunu kartpostallarla fotoğraflara bakarak ve onlar hakkında konuşarak geçirdik. Büyük yatağın ayak ucundaki divanda ben ortada otururdum, Kraliçe ile Başnazır da

her iki yanımda oturur, benim kucağımdaki yastıkta duran kartpostaldeki fotoğraf ile elli yedi yıl sonra aynı yerden benim çektiğim fotoğrafa bakarak konuşurduk. “Vue générale de la baie” tarzı, şehrin genel görüntüsünü gösteren, eski Hamidiye Köprüsü’nden çekilmiş fotoğrafların üzerinden geçmekten, eski Arkaz’ı hatırlamaktan hoşlanıyorlardı. Bazan birbirlerine “Bunu hatırladınız mı efendim?” diye bir binayı, bir köprüyü gösterirlerdi ve her şeyi hatırlarlardı. Oysa Doktor Nuri’nin hafızası çok zayıflamıştı. Bir gün benim yeni fotoğrafımda gösterdiğim büyük binanın Arkaz Radyoevi olduğunu öğreniyor, sonra ertesi gün aynı yeri yeniden soruyor ve benim cevabımdan ilk defa işitiyormuş gibi etkileniyordu.

İki gün içinde benim çektiğim fotoğraflardaki bütün yeni binaların üzerinden geçtik. Bazan Doktor Nuri’nin benler ve lekelerle kaplı, kemikli, derisi buruş buruş ve çatlaklar içindeki koca elinin ne kadar tuhaf, hatta korkutucu olduğunu aklımdan geçirirdim. Bir gün daha da şaşırtıcı olanı Kraliçe’nin Doktor Nuri’ye “Bakınız, Mingerli’nin başparmağı aynen sizin başparmağınız” demesi oldu. Sonra bu benzerliği ben de gördüm. Odada buluştuğumuz her gün bir süre fotoğraflara baktık ama başka şeylerden de söz ettik. Fotoğraflara bakma işi bitince Kraliçe aşırı nazik bir havayla bana dönerek “küçük Mingerli, bu fotoğrafları alıp bize getirdiğiniz için size teşekkür ediyoruz. Bizim de size bir hediyemiz var!” dedi kocasına bakarak.

“Daha bitmedi, hazır değil!” dedi Doktor Nuri.

Mingerce ve Okul. Okulda eğitimin ne kadarının “hakikaten” Mingerce olduğu asıl merak ettikleri konuydu. Evet, ders kitaplarının bazıları Mingerceydi. Ama gazeteler, romanlar çoğunlukla ya Yunanca ya da Türkçe çıkıyordu, bunları dürüstçe söyledim. Sarışın müfettiş hanımın okulda Mingerce eğitimin çok ileri olduğu yolundaki hayalleri ve ondan sonra yukarıya yazdığı raporlar doğru değildi herhalde. Bunları onlarla konuşurken hissettim. Ama Kraliçe Pakize küçük Mingerli’nin milliyetçi olduğunu anladığı için kalbimi kırmadı. Ben de onun kalbini kırmadım ve İlkokul kitaplarında ondan Osmanlı Padişahı’nın kızı Kraliçe ve üçüncü devlet başkanı olarak gururla bahsedildiğini, korkunç veba günlerinde Kraliçe Pakize Sultan’ın yoksulları koruduğunun yazdığını anlattım. Oysa okul kitapları bu konudan hiç bahsetmiyordu ve adada herkes onu ölü sanıyordu.

Kitaplar ve Monte Kristo. “Arkadaşın var mı?” tarzında başka bir soruyu hayatım boyunca unutmadım: “Kitap okuyor musun?” diye sordu Doktor Nuri.

Okumayı sökmek, okuma hızı ya da ders kitaplarını okumak gibi bir şeyi merak ettiğini sandım. Cevabımdan kitap okumak gibi bir mutluluk tanımadığımı anlayınca karı kocanın benim için kederlendiklerini (babamın beni Londra’ya götürmediğini anladıkları zamanki gibi) yüzlerinden anladım. Doktor Nuri büyükninemin çocukluğundaki gibi, artık sokağa çıkmaktan çok evde roman okumaktan hoşlandığını anlattı.

“Efendim bu dediğiniz de maatteessüf doğru değil, elbetteki gezip tozmayı seviyorum” dedi Pakize Sultan.

Karısının alınganlık ettiğini düşünen Doktor Nuri okumanın faydalarını küçük Mingerli’ye vurgulamak istedi ve büyükninemin başucunda duran kalın ve yıpranmış bir cep kitabını bana gösterdi: *Monte Kristo*! “Bu kitabı biliyor musun?”

Yazarının adını hatırladım ve *Üç Silahşörler*’in Arkaz’a Majestik Sineması’na bu kış geldiğini ve annemin benden önce görüp bana uygun bulmadığını söyledim. Annem bir filmi sever ve bana uygun bulursa aynı filme bir de ben göreyim diye ikinci kere giderdi.

“Pakize Sultan *Monte Kristo*’yu okuyarak Arkaz’da amcası Abdülhamit’in işlettiği bir cinayeti yıllar sonra çözmüştür!” dedi Doktor Nuri.

“Efendim, mübalağa ediyorsunuz!” dedi Kraliçe. “Benimki sadece bir faraziye.”

“Tahmininizin doğru olduğundan hiç şüphem yoktur!” dedi Doktor Nuri başını zorlukla karısına çevirip ona aşkla gülümseyerek.

Yıllar sonra mektuplarını yayına hazırlarken Pakize Sultan’ın varsayımının doğru olduğunu gurur ve coşkuyla gördüm. Bunun için İstanbul’da eski kitapçılardan, Abdülhamit’in tahttan indirilmesinden üç yıl sonra Arap harfleriyle Türkçe olarak yayımlanmış altı ciltlik *Monte Kristo* çevirisini arayıp bulmam gerekti. Abdülhamit iki yaşındayken aslı yayımlanan romanın “Toksikoloji” adlı 52. bölümünde Alexandre Dumas ve onun sesi Monte Kristo iz bırakmadan fare zehriyle insan zehirlenmesi konusunda akıl yürütür ve konuyu Doğu-Batı’ya bile getirirler. Roman, iz bırakmak istemeyen canının fare zehrini tek bir bakkal ya da aktardan değil,

pek çok dükkândan almasının daha akıllıca olduğunu ima eder. (Tabii bu tanık olabilecek eczacı sayısını da artıracaktır!)

Bedrosyan Matbaası'nda 1912'de yayımlanmış *Monte Kristo*'nun üçüncü cildinin heyecanla çevirdiğim hoş kokulu kalın sarı sayfalarında 52. Bölüm'ün olmadığını görünce Pakize Sultan'ın mektuplarına verdiğim yılların hepsini büyüknineme hayranlıkla ve mutlulukla helal ettim.

Kitapta “Bu bölüm çıkarılmıştır” diye bir not bile yoktu. Böylece romanın başındaki, Abdülhamit için çevrildiğini belirten ticari ifade benim için bir Sherlock Holmes kanıtı niteliği kazandı. Bir an mutluluk ve heyecanla kalbim hızlandı.

Ama neredeyse altmış yıl önce o gün bütün bu konulardan habersiz olduğum için bildiğim tek şeyi söyledim:

“Biz anneannemle geçen gün bir saatçinin vitrininde Abdülhamit isminin yazıldığını gördük!”

“İşittiniz mi efendim?”

“Nerede gördünüz Abdülhamit'in ismini?” diyerek heyecanlandılar.

Bu son gün olmuştu. Ama hiç unutmadığım o günü daha iyi anlatmak için bir başka konuyu açmalıyım şimdi.

Televizyonda Canlı Yayın. Otelden hiç çıkmamalarını “Hava çok sıcak!” diyerek açıklıyordu Pakize Sultan. “Zaten Doktor Nuri'nin hali de yok!”

Sekiz ay sonra ölecek olan büyükdem son pazar günü hariç o hafta sonu öğleden sonraları bir süre otelin lobisindeki siyah beyaz televizyonda gösterilen sandal yarışlarını seyretti. Yarışlar Rhône Nehri'nin Leman Gölü'ne döküldüğü yerde kurulmuş iki köprü arasındaki çalkantılı suda yapılıyordu. Her iki köprüde birikmiş meraklılar, suda kuvvetli akıntıya karşı ilerlemeye çalışan, sandalları devrilen ve suya düşen kürekçileri heyecanla seyrediyordu. Sabahları anneannem Melike Hanım Sultan'la birinci köprüden geçerken onları görür, durup seyrederdik.

Ama bana daha eğlenceli gelen ve metafizik bir duygu veren şey, aynı görüntüyü köprüyü geçtikten sonra, kahvelerin her zaman açık televizyonlarında canlı yayında görmektir. Aslında canlı yayın kamerasına el sallamak ve onların beni televizyonda görmelerini istiyordum. Ama istediğim çocuksu şeyi hem anlatmaya benim gücüm yoktu henüz hem de zaten onların televiz-

yondan onlara el sallama isteğimi anlayıp yapabilecek hali yoktu. Üstelik onlara Arkaz’a daha televizyon gelmediğini söylemek de istemiyordum.

Yani büyükdedemin son gün öğleden sonra otel odasında bana verdiği hediyesinin paketini açarken, kafamda gerçekle izdüşümü arasındaki bulanık ve zengin ilişki vardı:

Heyecanla açtığım paketin içinden kapağını kaldırdığım kitap-tan (elinizdeki kitap kadar kalındı) çocuklar için bir pop-up, açılınca üçboyutlu bir hal alan ayrıntılı bir Minger manzarası karşına çıktı. Ne kadar harika, ne kadar güzel, ne kadar gerçekti! Bütün hayatımı geçirdiğim şehir dikkatle ince ince kesilmiş ve arka arkaya sıralanmış kartonlarda ve ayrıntılı olarak şimdi önümdeydi.

Ama burasının benim çocukluğumun şehri değil, 1901’in Arkaz’ı olduğunu hemen anladım. Yeni apartmanlar, beton oteller ve “bakanlıklar” yoktu henüz. Geri kalan her şey, her ayrıntısıyla gerçekçi ve yerli yerindeydi. Ama havadaki top top bulutlardan evlerin damınının kırmızısına ve ağaçların yeşilinden Kale’nin kulelerine, bu harika manzarada öyle bir yan vardı ki, insan burasının hem kendi evi hem de bir masalın parçası olduğunu kendiliğinden düşünüyordu.

Doktor Nuri’nin harika hediyesini hep yanımda taşıdım. Birtirmekte olduğunuz romanı bu üç boyutlu masal kitaba sürekli bakarak yazdım. Bu yüzden tarih kitabımın fazla masalsı olduğunu söyleyenlere romanımın diğer temel ilham kaynağını açıklamak isterim: Foto Vanyas’ın 1901 Eylül başında Kraliçe’nin emriyle çektiği, Arkaz’ın çoğu boş sokaklarını gösteren seksen üç siyah beyaz hüznü fotoğraf, kitabımdaki “realizm”in temel kaynağıdır. Minger Avrupa Birliği’ne 2008’de resmen aday olduktan sonra çocukluk arkadaşı Rina Kültür Bakanlığına getirilince, en sonunda arşivlerin bana kapanmış kapıları da açıldı.

Büyükanneannem otel odasında kartondan Arkaz’ın üzerinde, kocasına Kale’yi gösterdi önce. Hâlâ gölgesinde yaşıdığım Kale, bütün şehrin ve adanın tarihinin bu başlangıç noktası benim bütün hayatım boyunca her gün gördüğüm bir yer olduğu için Doktor ile Kraliçe’nin heyecanla konuştuklarını tam anlayamamak huzursuz ediyordu beni.

Yıllar sonra Pakize Sultan’ın yazdığı mektupları okuyunca, nelerden söz ettiklerini, neler hatırladıklarını anlayacaktım. Hrisopo-

litissa Meydanı'nı, Eczacı Nikiforo'nun dükkânının olduğu yeri ve Bonkowski Paşa'nın cesedinin bulunduğu köşeyi gösterdi Pakize Sultan kocasına. Karton kabartmadan manzarada kitabımızda sözünü ettiğim Halifiye, Rifai ve Gülerenler tekkeleri de bahçelerindeki ağaçlara kadar incelikle işlenmişti.

“Sen hiç bu tekkeye gittin mi?” diye sordu Kraliçe bana bakarak.

Annemin hiç ilgilenmediği ve duvarlar arkasında gizlenmiş bu yerlerin varlığından bile habersizdim o zaman. “Gitmedim!” derken utanmadım.

Eşek Anırtan Yokuşu, Hamidiye Köprüsü, Garnizon ve Gümrük binaları da yerli yerindeydiler ve onlara bakarak konuşmaya devam ettiler. Annemle babam bazan ben anlamayayım diye aralarında fısıldaşır ve tuhaf bir İngilizceyle konuşurlar, ben de mutsuz olur hatta yeni bir kavgaya tutuşacaklar diye endişelenirdim. Aynı yalnızlık korkusu içimde yükseldiği için Doktor Nuri'nin yanına oturdum.

Kraliçe kartondan manzarayı kocasının önündeki sehpa üzerine yerleştirmişti. Splendid Palas'tan söz ettikleri için ben de orasının en iyi otel olmadığını (annemin sözü), Minger'de daha iyi oteller olduğunu ama adanın en iyi dondurmacısının Splendid'in Roma dondurmacısı olduğunu söyledim ve ikinci kattaki küçük Komutan Müzesi'nden de bahsettim.

Bu müzeyi hiç işitmemişler. Sorular sorup bu küçük yeri bana uzun uzun anlattırdılar. Konu çok iyi bildiğim Kahraman Komutan'a geldiği için, esas Komutan Müzesi'ni, Büyük Kurtarıcı'nın doğup büyüdüğü evin yerini gösterdim. Ve müzede gördüklerimi onlara heyecanla anlattım.

Komutan hakkında bildiklerimden etkilendiklerini görünce, her sene öğretmenle bütün sınıfça iki kere gittiğimiz (yoklama yapıldı) ve kartpostallarda ve karton manzarada görünmeyen Komutan'ın Türbesi'ni anlattım onlara. Geçen yıl *Minger Ansiklopedisi*'nden yararlanarak bu türbe hakkında ödev yaptığımı söyledim ve Büyük Aşkan'ın “Komutan, Büyük Komutan” ve “Mingerliyim” şiirlerini ezberden okudum.

“Sen ilk fırsatta İstanbul'a da git!” dedi Doktor Nuri nedense.

“Niye böyle söylüyorsunuz?” dedi Kraliçe. “Küçük Mingerlinin şevkini kırmayınız. Derslerini çok iyi çalışmış, her şeyi biliyor.”

Bu ovgu sözleri coşturdu beni. Onlar da zaten benim en iyi bildiğim komutan, Büyük Komutan'dan söz ediyorlardı.

"Eğer Büyük Komutan olmasaydı, bugün Yunanlıların, Türklerin ve belki de İtalyanların esiri olacaktık!" dedim. "Komutan Minger'in ıstıklallını ve hürriyeti ilan etti ve bizi medeni milletlerin sahnesine ve neviyesine çıkardı."

"Aferin!" dedi Pakize Sultan. "Göster bakalım, nerede yaptı bunu!"

Sarı saçlı müfettişin karşısında olduğu gibi bir an tutukluğa kapıldım. Sorulduğu şey neydi anlamamıştım bile.

"Bak, burası Vilayet binasının balkonu" dedi büyükninem... "Komutan ne yaptı burada?"

Soruyu anlayınca doğru cevabı ezberden bildiğim için heyecanlandım.

"Aşağıda adanın en uzak köşelerinden cesaretle gelmiş, yedisinden yetmişine binlerce Mingerli vardı!" diye ezberden söyledim. "Komutan onlara 'Yaşasın Minger' dedi."

Ama Komutan'ın bütün ders kitaplarında yazan sözlerini heyecandan eksik söylemiştim. "Bir de ..." diye kekeledim. "Elinde de köylü genç kızların diktiği bir Minger bayrağı vardı."

"İç bakalım bu suyu küçük Mingerli!" dedi büyükninem. Sehpanın üzerindeki bir bardak suyu verdi ve altında duran küçük bir örtüyü bayrak gibi eline aldı. "Balkona çıkarsak belki daha iyi hisseder, daha iyi hatırlarsın."

Büyükninem küçük Mingerlisini iki yanağından öpünce rahatladım ve mutlu oldum. Komutan'ın binlerce kere okuduğum sözlerini tabii ki şimdi hatırlamıştım.

Bir elinde bayrak olan büyükanneannem Kraliçe Pakize ile odanın kapısı hep açık duran balkonuna çıktık. Şimdi yazdığım gibi inanarak, derinden hissederek ve bayrağı sallayarak aynı anda birlikte bağırdık:

"Yaşasın Minger! Yaşasın Mingerliler! Yaşasın Hürriyet!"

2016-2021

KAFAMDA BİR TUHAFLIK

“Muhteşem bir roman!” – THE WALL STREET JOURNAL

Kafamda Bir Tuhaflık hem bir aşk hikâyesi hem de modern bir destan. Orhan Pamuk'un üzerinde altı yıl çalıştığı roman, bozacı Mevlut ile üç yıl aşk mektupları yazdığı sevgilisinin İstanbul'daki hayatlarını hikâye ediyor.

1969 ile 2012 arasında, kırk yılı aşkın bir süre Mevlut, İstanbul sokaklarında yoğurtçuluk, pilavcılık, otopark bekçiliği gibi pek çok iş yapar. Bir yandan sokakların çeşit çeşit insanla dolmasını, şehrin büyük bölümünün yıkılıp yeniden inşa edilmesini, Anadolu'dan gelip zengin olanları izler; diğer yandan ülkenin içinden geçtiği dönüşümlere, siyasi çatışmalara, darbelere tanık olur. Onu başkalarından farklı kılan şeyin, kafasındaki tuhaflığın kaynağını hep merak eder. Ama kış akşamları

boza satmaktan ve sevgilisinin aslında kim olduğunu düşünmekten hiç vazgeçmez.

Aşkta insanın niyeti mi daha önemlidir, kısmeti mi?

Mutluluk veya mutsuzluğumuz bizim seçimlerimize mi bağlıdır, yoksa bizim dışımızda mı gelişip başımıza gelirler? *Kafamda Bir Tuhaflık* bu sorulara cevap ararken aile hayatıyla şehir hayatının çatışmasını, kadınların ev içlerindeki öfke ve çaresizliklerini resmediyor.

2015 ERDAL ÖZ ÖDÜLÜ - 2015 AYDIN DOĞAN VAKFI ROMAN ÖDÜLÜ

2016 YASNAYA POLNAYA ÖDÜLÜ

“Orhan Pamuk'un çığırılığında deha var.” – UMBERTO ECO

MASUMİYET MÜZESİ

“Hayatımın en mutlu ânıymış bilmiyordum.”

Nobel ödüllü büyük yazarımız Orhan Pamuk'un üzerinde altı yıl çalıştığı harikulade aşk romanı bu sözlerle başlıyor... *Masumiyet Müzesi*'ni okurken yalnız aşk hakkında değil, evlilik, arkadaşlık, cinsellik, tutku, aile ve mutluluk hakkındaki bütün düşüncelerinizin derinden etkilendiğini ve kitabın rengârenk dünyasından hiç ayrılmak istemediğinizi göreceksiniz.

1975'te bir bahar günü başlayıp günümüze kadar gelen, İstanbullu zengin çocuğu Kemal ile uzak ve yoksul akrabası Füsün'un hikâyesi; hızı, hareketi, olaylarının ve kahramanlarının zenginliği, mizah duygusu

ve insan ruhunun derinliklerindeki fırtınaları hissettirme gücüyle, elinizden bırakamayacağınız ve yeniden okuyacağınız kitaplardan biri olacak. Ülkemizde ve dünyada milyonlarca okurun sevgi ve hayranlığını kazanmış olan, kitapları altmış iki dile çevrilen ve her yeni romanı büyük bir merakla bütün dünyada beklenen Pamuk, okurlarına unutulmaz rüyalar gibi, akıllardan hiç çıkmayacak sarsıcı bir hikâye anlatıyor.

“Pamuk bu kitapla aşkı elle tutulur bir şey olarak önümüze koyuyor.”

– THE WASHINGTON POST

“Sınırsız zevkler veren bir hikâye.” – THE GUARDIAN

KAR

On iki yıldır Almanya'da sürgün olan şair Ka Türkiye'ye dönüşünden dört gün sonra, bir röportaj için Kars şehrinde bulur kendini. Ağır ağır ve hiç durmadan yağan karın altında sokak sokak, dükkân dükkân bu hüznü ve güzel şehri ve insanlarını tanımaya çalışır. Kars'ta ağzına kadar içelilerle dolu çayhaneler, dışarıdan gelmiş ve kardan mehur kalmış gezgin bir tiyatro kumpanyası, intihar eden ve türban direnişi yapan kızlar, çeşitli siyasal gruplar, dedikodular, söylentiler, Karpalas Oteli ve sahibi Turgut Bey ile kızları İpek ve Kadife ve Ka için aşk ve mutluluk vadedi vardır. *Kar* Türkiye'nin temel siyasî çatışmalarını anlamamız için okunması gereken bir roman.

“*Kar* zamanımızın okunması gereken temel kitaplarından...”

– MARGARET ATWOOD

BENİM ADIM KIRMIZI

Benim Adım Kırmızı, hem Orhan Pamuk'un en çok dile çevrilen ve en çok hayranlık duyulan eseri hem de modern edebiyat tarihimizin dünyada en çok okunan kitabı.

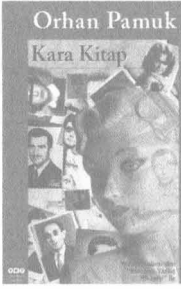
Orhan Pamuk'un “en renkli ve en iyimser romanım” dediği *Benim Adım Kırmızı*, 1591 yılında İstanbul'da karlı dokuz kış gününde geçiyor. İki küçük oğlu birbirleriyle sürekli çatışan güzel Şeküre, dört yıldır savaştan dönmeyen kocasının yerine kendine yeni bir koca, sevgili aramaya başlayınca, o sırada babasının tek tek eve çağırdığı saray nakkaşlarını saklandığı yerden seyrederek. Eve gelen usta nakkaşlar, babasının denetimi altında Osmanlı

Padişahı'nın gizlice yaptırdığı bir kitap için Frenk etkisi taşıyan tehlikeli resimler yapmaktadırlar. Aralarından biri öldürülünce, Şeküre'ye âşık, teyzesinin oğlu Kara devreye girer. İstanbul'da bir vaizin etrafında toplanmış, tekelere karşı bir çevrenin baskıları, pahalılık ve korku hüküm sürerken, geceleri bir kahvede toplanan nakkaşlar ve hattatlar sivri dilli bir meddahın anlattığı hikâyelerle eğlenirler. Herkesin kendi sesiyle konuştuğu, ölümlerin, eşyaların dillendiği, ölüm, sanat, aşk, evlilik ve mutluluk üzerine bu kitap, aynı zamanda eski resim sanatının unutulmuş güzelliklerine bir ağıt.

“Bu kitap modern bir klasik.” – THE LOS ANGELES TIMES

“Türk romancısı Orhan Pamuk, Avrupa'ya roman nasıl yazılır, gösteriyor.” – FRANKFURTER ALLGEMEINE

KARA KİTAP

Galip, çocukluk aşkı, arkadaşı, amcasının kızı, sevgilisi ve kayıp karısı Rüya'yı karlı bir kış günü İstanbul'da aramaya başlar. Çocukluğundan beri yazılarını hayranlıkla okuduğu yakın akrabası gazeteci Celâl'in köşe yazıları, bu arayışta ona işaretler yollayacak ve eşlik edecektir. Okuyucu, bir yandan her bacası, her sokağı, her insanı başka bir esrarlı âlemin işaretine dönüşen İstanbul'da Galip'in araştırmalarını ve karşılaştığı kişileri izlerken, bir yandan da bu araştırmaları değişik işaretler ve tuhaf hikâyelerle tamamlayan Celâl'in köşe yazılarıyla karşılaşır. Eski cellatların hikâyelerinden Boğaz'ın sularının çekileceği felaket günlerine, kılık değiştiren paşalardan kültür

tarihimizde kalmış esrarlı cinayetlere, karlı gecenin aşk hikâyelerinden yüzlerimizin üzerindeki anlamın sırlarına, İstanbul'un ücra ve karanlık köşelerinden gülünç ve tuhaf kişilerine, yakın tarihimizden günlük hayatımızın unutulmuş ve şaşırtıcı ayrıntılarına kadar uzanan bir arayış.

1995 PRIX CULTURE FRANCE (FRANSA)

"Pamuk'un şaheseri." - THE TIMES LITERARY SUPPLEMENT

CEVDET BEY VE OĞULLARI

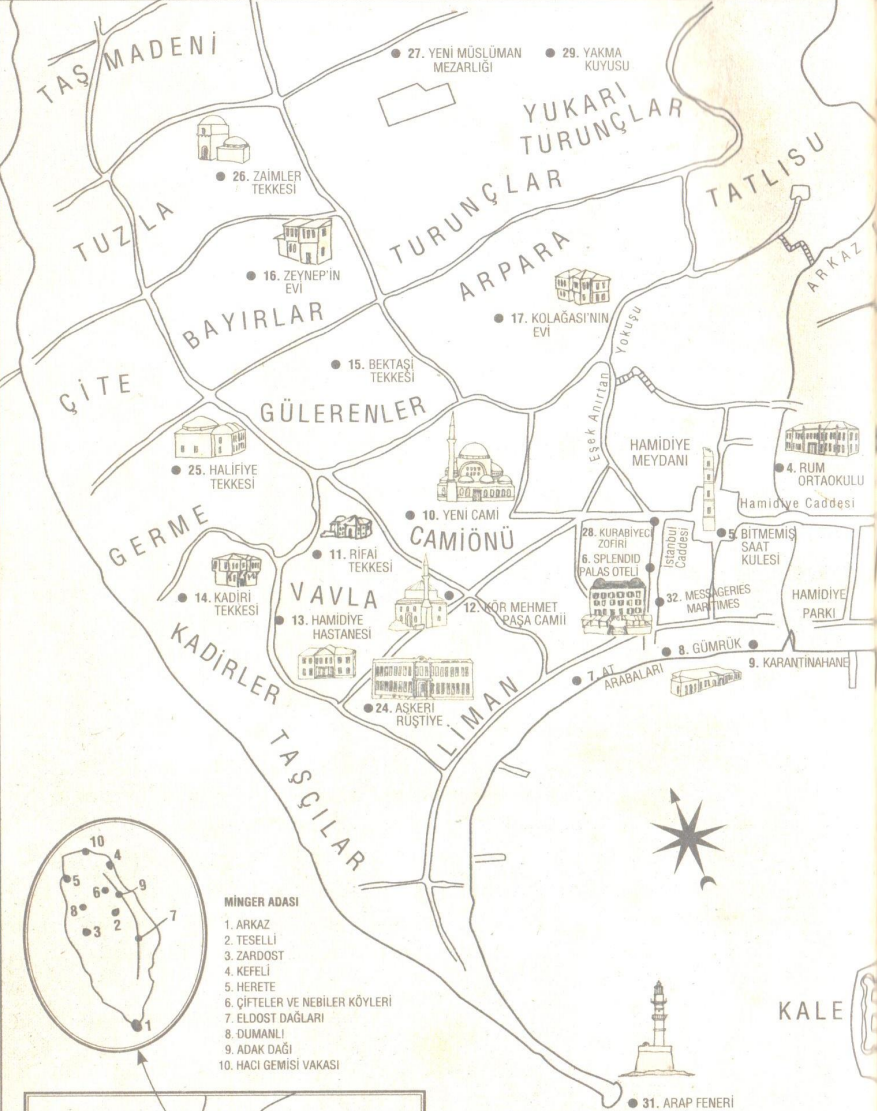
Pamuk'a ilk ününü getiren bu büyük roman İstanbullu bir ailenin yetmiş yıllık serüvenini hikâye ediyor.

Nişantaşlı bir ailenin 20. yüzyılın başından itibaren üç kuşak boyunca serüvenlerini anlatan bu kitap ev içlerinin renklerini, zamanın akışını, günlük sıradan konuşmaları akılda yer eden kahramanlar aracılığıyla saptarken, okura geleneksel romandan alınacak hazları bütünüyle veriyor. Abdülhamit döneminin son yıllarında, İstanbul'un ilk Müslüman tüccarlarından küçük dükkân sahibi Cevdet Bey'in tutkusu, hem işlerini büyütmek, zenginleştirmektir hem de "Batılı anlamda" çağdaş, modern bir aile kurmak. Kökü taşraya uzanan geleneksel ailesini bir yana bırakarak bu isteklerini gerçekleştirmeye girişen Cevdet

Bey'in ve oğullarının hikâyesi, bir anlamda modernleşme uğraşı içindeki Türkiye Cumhuriyeti'nin özel hayatının da hikâyesidir. Ev içlerinin, yeni apartman hayatının, Batılılaşan büyük ailelerin, Beyoğlu'na çıkıp alışveriş etmelerin, radyo dinlenen pazar öğleden sonralarının dikkat ve sevgiyle anlatıldığı bu panoramik roman, Orhan Pamuk'a hak ettiği ünü getiren olgun bir ilk kitaptır.

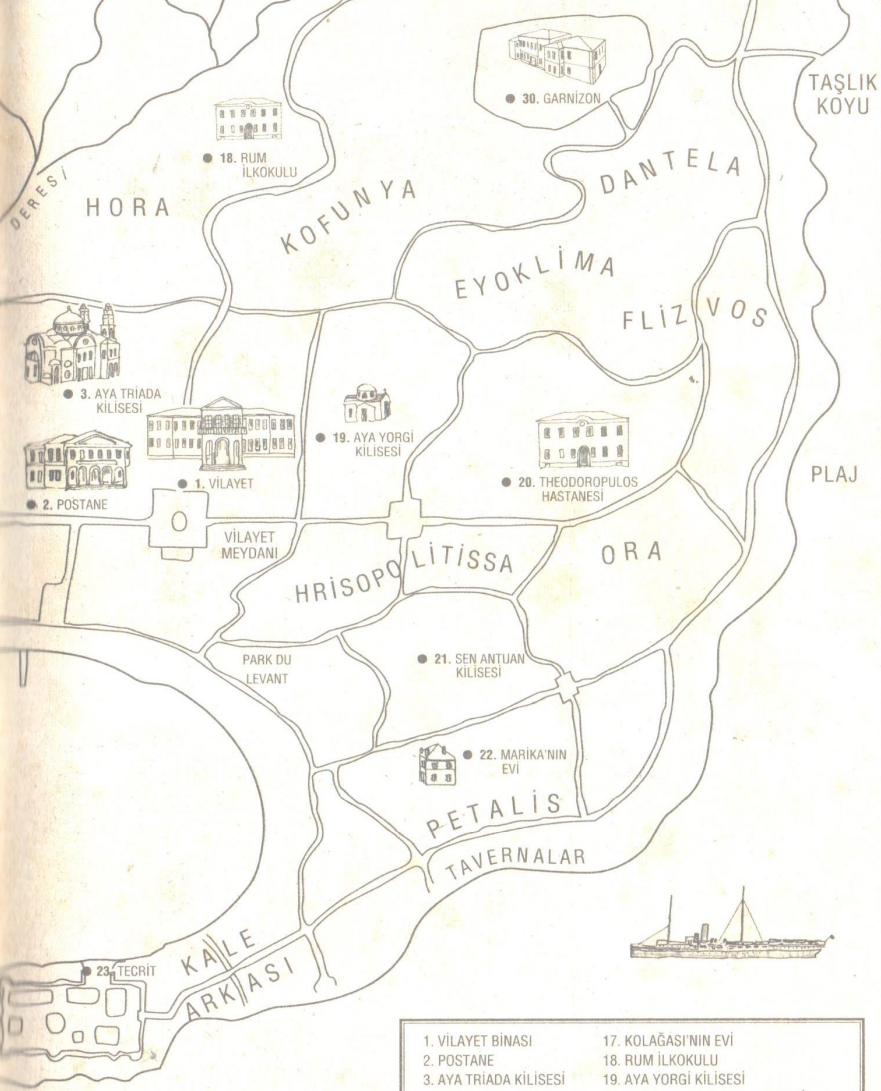
"Büyük bir başarı... Hiç duraksamadan en beğendiğim yirmi Türk romanı arasına alırım." - FETHİ NACİ

"Pamuk adeta okurun elinden tutup onu kendi dünyasında dolaştırıyor, birbirinin içine geçen sahnelerle, karşılaşmalarla ve konuşmalarla her şeyi en ince ayrıntısına kadar çözümüyor." - FRANKFURTER ALLGEMEINE

Ölçek 1:10 000

0 100 200 300 400 500 m

1. VİLAYET BİNASI	17. KOLAĞASI'NIN EVİ
2. POSTANE	18. RUM İLKOKULU
3. AYA TRIADA KİLİSESİ	19. AYA YORGI KİLİSESİ
4. RUM ORTAOKULU	20. THEODOROPULOS HASTANESİ
5. BİTMEMİŞ SAAT KULESİ	21. SEN ANTUAN KİLİSESİ
6. SPLENDİD PALAS OTELİ	22. MARIKA'NIN EVİ
7. AT ARABALARI	23. TECRİT
8. GÜMRÜK	24. ASKERİ RÜŞTİYE
9. KARANTİNAHANE	25. HALİFYE TEKKESİ
10. YENİ CAMİ	26. ZAIMLER TEKKESİ
11. RİFÂİ TEKKESİ	27. YENİ MÜSLÜMAN MEZARLIĞI
12. KÖR MEHMET PAŞA CAMİİ	28. KURABİYECİ ZOFİRİ
13. HAMİDİYE HASTANESİ	29. YAKMA KUYUSU
14. KADİRİ TEKKESİ	30. GARNİZON
15. BEKTAŞİ TEKKESİ	31. ARAP FENERİ
16. ZEYNEP'İN EVİ	32. MESSAGERIES MARİTIMES AÇENTESİ

Fotoğraf: Koray Şentürk (YKKS Arşivi)

“Pamuk yaşayan en büyük yazar.”

LE POINT, FRANSA

Orhan Pamuk'un beş yıldır yazdığı ve son bir yılda her şeyi yeniden ele alarak bitirdiği çok beklenen romanı, ölüm korkusundan karantina karşıtlığına, tekke şeyhlerinden Yunan milliyetçilerine, hacı gemilerinden karantina isyanlarına, Osmanlı İmparatorluğu'nun son günlerinin renkli ve panoramik bir manzarasını sunuyor ve hayat, ölüm ve aşk konusundaki temel soruları yeniden ele alıyor.

“O ne bir ideolog, ne bir siyasetçi, ne de bir gazeteci. Orhan Pamuk büyük bir romancı.”

THE NEW YORK TIMES, ABD

1901 baharında Osmanlı İmparatorluğu'nun 29. vilayeti Minger Adası'nda veba salgını baş gösterince Sultan Abdülhamit önce Sağlık Başmüfettişi kimyager Bonkowski Paşa'yı, onun arkasından da genç ve başarılı Doktor Nuri'yi salgını durdurması için adaya gönderir. Padişah kısa bir süre önce genç doktoru, sarayda hapis hayatı yaşattığı ağabeyi önceki padişah V. Murat'ın kızı Pakize Sultan ile evlendirmiştir ve Pakize Sultan da bu yolculukta kocasına eşlik etmektedir. Adada ise genç ve milliyetçi Osmanlı subayı Kolağası Kâmil, onun âşık olduğu adalı Zeynep ve her şeye yetişmeye çalışan Vali Sami Paşa ile güzel sevgilisi Marika vardır. Karantina yasaklarına itaat edilmesi için çaba harcayan bu insanların vebayla, adadaki geleneklerle ve sonunda birbirleriyle ve ölüm tehditleriyle savaşının ve yaşadıkları aşkların hikâyesidir *Veba Geceleri*.

“Pamuk, en iyi kitaplarını
Nobel'den sonra yazan
eşsiz bir yazar.”

Nobel Ödülü

THE INDEPENDENT, İNGİLTERE

ISBN 978-975-08-4928-2

45 TL
KDV'den
muafır.

9 789750 849282